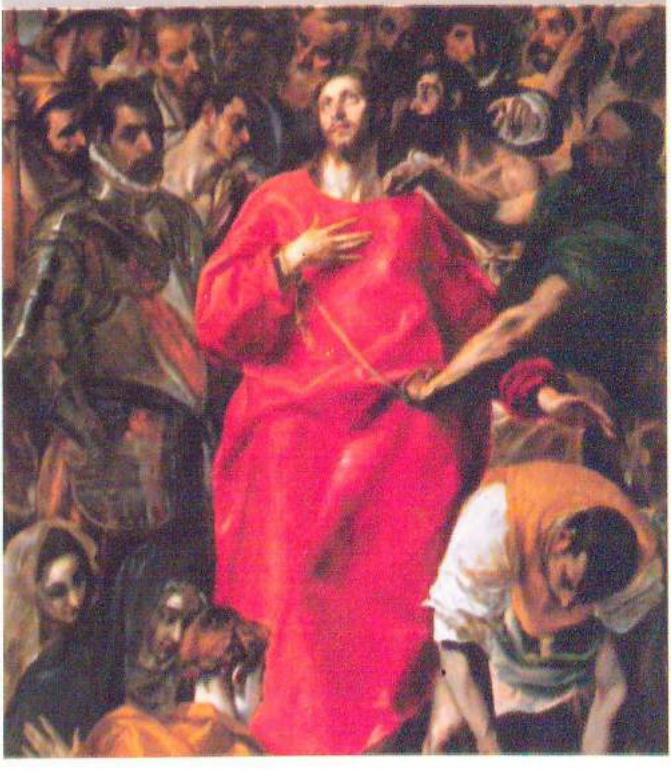
NİKOS KAZANCAKİS

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

CAN
ANLATI

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN
AHMET ANGİN

Nikos Kazancakis

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

Can Yayınları: 1329
Modern Klasikler: 114

Anaphora sto Greco, Nikos Kazantzakis
© Kazantzakis Publications, Atina, Yunanistan
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 1999

1. basım: 2003
2. basım: Ocak 2009

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Filiz Arslan
Düzelti: Nurten Sönmezcan

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Eko Matbaası

ISBN 978-975-510-929-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Nikos Kazancakis
EL GRECO'YA MEKTUPLAR

ROMAN

Yunanca aslından çeviren
AHMET ANGIN

CAN YAYINLARI

NİKOS KAZANCAKİS'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTAPLARI

GÜNAHA SON ÇAĞRI / *roman*
KAPTAN MİHALİS / *roman*
KARDEŞ KAVGASI / *roman*
YENİDEN ÇARMIHA GERİLEN İSA / *roman*
ZORBA / *roman*

Nikos Kazancakis, 1883'te Girit'in Heraklion kentinde doğdu. Atina Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra hukuk doktorasını veren Kazancakis, felsefî açıdan ünlü düşünür Henri Bergson'dan etkilendi. Lenin Barış Ödülü'ne değer görüldü; 1957'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü bir oy farkla kaybetti. Goethe ve Dante'nin yapıtlarını Yunancaya çevirdi; Homeros'un *Odysseia* destanına 33.333 dizelik bir devam yapıtı yazdı. Türkçe'ye çevrilen yapıtları arasında *Kaptan Mihalis, El Greco'ya Mektuplar, Kardeş Kavgası, Günaha Son Çağrı, Yeniden Çarmıha Gerilen İsa* ve *Zorba* sayılabilir. Kazancakis, altmışlarındayken II. Dünya Savaşı yıllarında kaleme aldığı *Zorba* romanıyla uluslararası üne kavuştu. 1957'de öldüğünde, doğduğu kent Heraklion'daki kale burçlarından birinin altına gömüldü. Mezar taşına, "Hiçbir şey beklemiyorum, hiçbir şeyden korkmuyorum, özgürüm," sözleri yazıldı.

Ahmet Angın, 1919'da Girit'in Hanya kentinde doğdu. 1924'te mübadil olarak Çanakkale'ye geldi. Çocukluğu İmroz (Gökçeada) Agridya'da (Tepeköy), Türkçe öğretmeni olan annesinin yanında geçti. Haydarpaşa Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra İzmir'de gazeteciliğe başladı. Uzun Yıllar *Demokrat İzmir* gazetesinin başyazarı ve genel yayın müdürü olarak görev yaptı. 1965'te *Kirpi* adlı mizah dergisini çıkardı. *Milliyet Genel Kültür Ansiklopedisi* ve *Meydan-Larousse*'ta çevirmen olarak çalıştı. Nikos Kazancakis'i Türkçe'ye kazandıran Angın, yazarın *Zorba, El Greco'ya Mektuplar, Kayalı Bahçe, İspanya: Yaşasın Ölüm, Toda-Raba* gibi yapıtlarını dilimize çevirdi. Yunanca ve Fransızca'dan 35 kadar çevirisi bulunan Angın, 1977'de İstanbul'da öldü.

YAZARIN NOTU

El Greco'ya Mektuplar bir yaşamöyküsü değildir. Yaşamımın kendim için değişken olmakla birlikte bir değeri varsa da, başkaları için hiç yoktur. Kabul ettiğim tek değer, insanın bir basamaktan ötekine tırmanmak için gösterdiği çaba sonucu azminin ve gücünün elverdiği en üst noktaya varmasıdır. Benim Giritli Bakışı adını verdiğim nokta.

Yani sen okuyucu, bu sayfalarda benim insanlar, acılar ve fikirler arasında izlediğim yolu gösteren, kanımla çizdiğim kırmızı çizgiyi bulacaksın. İnsan olmayı hak eden herkes haçını omuzlar ve kendi Golgotha'sına tırmanmaya başlar. Birçoğu, genellikle birinci basamağa, ikinci basamağa varır, solur, yolun ortasına yığılır ve Golgotha'ya, yani görev yığınının tepesine, çarmıha gerileceği, yeniden doğacağı ve ruhunun kurtulacağı noktaya ulaşamaz. Bayılır, çarmıha gerilmekten korkar ve dirilişe varan tek yolun çarmıha gerilmek olduğunu bilmez. Oysa tek yol budur.

Benim, yukarı doğru çıkışımda, dört tane basamak olmuştur ve her birinin kutsal birer adı vardır: İsa, Buddha, Lenin, Odysseus. Bu büyük ruhların birinden ötekine doğru yaptığım kanlı yolculuk, bu rotayı izlerken göstermeye çalıştığım şeydir tam da; güneş batmak üzere, yüreği ağzında bir adam kaderinin sert, kayalık dağlarını tırmanıyor. Ruhumun tümü bir çığlık ve uğraşımın tümü bu çığlığı yorumlamak.

Hayatım boyunca, yalnız bir kelime bana acı çektirmiş ve aşka getirmiştir: tırmanma... Ben bu tırmanışı burada, gerçek ve hayalle karışık bir biçimde sunmak istiyorum... Tırmanışımın bıraktığı kırmızı ayak izlerini de... Ve "kara miğferi"

giyip toprağa karışmadan önce acele ediyorum, çünkü bu kırmızı çizgi yeryüzündeki yürüyüşümün biricik izi olacaktır; ne yazmış ve ne yapmışsam, hepsi su üzerine yazılıp yapılmış ve yok olmuştur.

Hatırlamak için belleğime başvuruyorum; havayı, hayatımı toparlıyor, generalin karşısındaki asker gibi dimdik duruyor ve El Greco'ya mektuplar yazıyorum; çünkü aynı Girit toprağından yoğrulduk, canlı ya da ölü tüm mücadeleciler içinde beni en iyi o anlayabilir. Kendisi de taşların üzerinde aynı kırmızı izi bırakmadı mı?

ÖNSÖZ

Aletlerimi topluyorum: görme, duyma, tat alma, koku alma, dokunma, beyin... Artık akşam oldu, günlük iş bitiyor, tarlafaresi gibi evime, toprağa dönüyorum. Çalışmaktan yorulduğum için değil, fakat güneş battığı için.

Güneş battı, dağlar gölgelendi, beynimdeki sıradağların tepesinde biraz ışık var henüz, ama kutsal gece bastırıyor, topraktan yükseliyor, gökten iniyor, ışık teslim olmamaya yeminli, ama biliyor, kurtuluş yok; teslim olmayacak ama sönecek.

Çevreme son kez bakıyorum; kime veda edeyim? Neye veda edeyim, dağlara, denize, balkonumdaki asmaya, erdeme, günaha, serin suya mı? Boşuna, boşuna; bunların hepsi benimle birlikte toprağa iniyor...

Sevinç ve acılarımı, gençliğin esrarlı ve Don Kişot'ça isteklerini, Tanrı ve insanlarla olan çetin anlaşmazlığımı, ölüme kadar yanan, ama kül olmayı reddeden ihtiyarlığın sahip olduğu vahşi gurura mı emanet edeyim? Tanrı'nın, yamaçları sert yokuşunda el ve ayaklarımla tırmanırken kaç kez kayıp düştüğümü, kaç kez kanlar içinde ayağa kalkıp yeniden tırmandığımı kime söyleyeyim? Benim gibi, kerelerce yaralanmış rehbersiz bir ruhu bir daha nerede bulup da günahlarımı itiraf edeyim?

Bir parça Girit toprağını avucumun içinde yavaşça ve hırsla yoğuruyorum; bütün serseri dolaşmalarımda, bu toprağı her zaman yanımda bulundurur ve büyük mücadelelerim sırasında kuvvetle kavrayıp sevdiğim bir dostun eli gibi sıkardım. Artık güneş batıp da gündelik iş bittiği için, kuvveti

ne yapayım? İhtiyacım yok, kalmadı. Şimdi Girit toprağını elimde tutuyor, ifadesi olanaksız bir tatlılık, yumuşaklık ve şükranla sevilen bir kadının göğsünü avucumun içinde sıkıp veda ediyormuş gibi kavrıyorum. Ben sonsuza dek bu bir parça toprağım artık, toprak olacağım; sen, Girit'in vahşi toprağı, biçimlenip mücadeleci bir adam görüntüsüne büründüğüm zamanlar şimşek hızıyla geçti.

Bir avuç toprağın içinde, ne sıkıntılar, ne mücadeleler, ne görünmez, insan yiyici bir canavarın kovalayışı, ne semavî ve ne şeytanî kuvvetler var! Kanla, gözyaşıyla, terle yoğruldu bu toprak, çamur oldu, insan oldu, ulaşmak için yokuşa sardı. Ama nereye ulaşmak? Karanlık Tanrı yığınına soluyarak tutunuyor, ellerini uzatıyor, arıyor, arıyor ve kişiliğini bulmaya çalışıyor.

Son yıllarda umutsuzluk içinde o karanlık kitlenin yüzü olmadığını anladığı zaman, küstahlık ve korku içinde nasıl da çabalamıştı zirveyi yontmak ve ona bir yüz kazandırmak için: kendi yüzü.

Ama şimdi, günlük iş bitti, aletlerimi topluyorum; artık başka toprak insanları gelip mücadeleyi sürdürsün; biz ölümlüler, ölümsüzler taburuyuz, kanımız kırmızı mercandır ve bir ada inşa ediyoruz uçurumun üzerinde.

Tanrı inşa ediliyor, küçük kırmızı taşımı koydum ben, beni desteklesin, kaybolmayayım diye bir damla kanımı ekledim, görevimi yaptım.

Sizler sağlıcakla kalın!

Elimi uzatıyor, kapıyı açıp gitmek üzere toprağın mandalını kavrıyorum, ışıklı eşikte duralıyorum biraz. Gözler, kulaklar, ciğerler, dünyanın taşıyla toprağından kolayca kopup ayrılmıyor; insan diyor ki: Benim karnım tok, artık hiçbir şey istemiyorum; görevimi tamamladım ve gidiyorum; ama yürek taşlarla otlara tutunuyor, direniyor, yalvarıyor: Biraz daha kal!

Evet'i rahatça söylemesi için yüreğimi teselli etmeye uğraşıyorum. Dünyadan ödlek, gözü yaşlı köleler gibi değil; yemiş, içmiş, karnı tok, sırtı pek, artık başka bir şey istemeyip sofradan kalkan krallar gibi kalkalım. Fakat yürek hâlâ çarpıyor göğüs kafesinde, bağırıyor: Biraz daha!

Duruyor, insanın yüreği gibi direnen ve mücadele eden

ışığa son kez bakıyorum. Gökyüzünü bulutlar kapladı, dudaklarıma ılık bir damla düştü, toprak koktu. Topraktan tatlı, baştan çıkarıcı bir ses yükseliyor: Gel... gel... gel...

Damlalar çoğaldı, ilk gece kuşu içini çekti ve acı, nemli havanın içinde, geceye dönen çok tatlı yapraklar üzerine yuvarlandı. Sessizlik, büyük bir tatlılık... Evde kimse yok ve dışarıda tarlalar susamış, ilk yağmuru şükranla, sağır bir mutlulukla içiyorlardı; toprak bir küçük çocuk gibi meme emmek üzere gökyüzüne doğru uzanıyordu.

Gözlerimi kapadım; avucumun içinde Girit toprağıyla uykuya daldım. Uykuya daldım ve bir düş gördüm: Sabah oluyormuş sözde. Sabah Yıldızı tepemde sallanıyordu, ben titriyor, kendi kendime "şimdi düşecek" diyordum. Ve kupkuru dağlarda, ıssız, yapayalnız koşuyordum. Doğuda, çok uzakta güneş göründü; güneş değil, içi yanan kömürle dolu bronzdan bir tepsiydi bu. Rüzgâr fokurduyordu. Ara sıra gri renkli bir keklik kanat çırpıyor, ötüyor, gülüyor ve benimle alay ediyordu; dağın dönemecinde karganın biri beni görünce irkildi; herhalde beni bekliyordu, katıla katıla gülerek peşime düştü. Kızdım, eğildim, ona atmak üzere yerden bir taş aldım; ama karga şekil değiştirmiş, bir ihtiyarcık olmuş, bana gülümsüyordu.

Korkuya kapılarak yeniden koşmaya başladım. Dağlar kıvrılıyor, ben de onlarla birlikte kıvrılıyordum; daireler birden daralıyor, benim de başım dönüyordu. Dağlar, çevremde zıplayıp tepinmekteydi; birden bunların dağ değil, tarihöncesine ait bir beynin fosilleri olduğunu anladım. Sağımda, yüksekte, bir taşın üzerine kocaman bir haç dikilmişti; üzerinde, tunçtan, canavar gibi bir yılan çarmıha gerilmiş duruyordu.

Beynimi bir şimşek yırttı, çevremdeki dağları aydınlattı ve gördüm: Binlerce yıl önce Yehova'nın öncülüğünde, İbranilerin Firavun'un besili, mutlu toprağından kaçarken daldıkları korkunç kıvrımları olan boğaza girmiştim. Bu boğaz, Beni İsrail ırkının aç, susuz kalarak, lanetlenerek çekiçle dövüldüğü ateş içindeki mağara olmuştur.

Korkuya kapıldım; büyük bir korku ve sevince; zihnimin durulması için bir kayaya dayandım, gözlerimi yumdum ve birdenbire çevremdeki her şey yok oldu: Önümde bir Yunan kıyısı uzandı; koyu, çivit mavisi bir deniz, kırmızı kayalar ve

kayaların ortasında kapkaranlık bir mağaranın alçak girişi. Bir el havada sallanarak avucuma yanan bir meşaleyi tutuşturdu. Emri almıştım: İstavroz çıkardım ve mağaraya daldım.

Dönüyor, dönüyor, buz gibi suların içinde çırpınıyordum, başımın üstünde ıslak, mavi sarkıtlar uzanıyor, yerden, parlak meşaleye gülerek kıvrılan taştan dev falluslar yükseliyordu. Bu mağara, büyük bir ırmağın yatağıydı ve yatak yüzyıllar boyunca yol değiştirdiği için ırmağı bırakmıştı.

Bronz yılan kızgınlıkla tısladı; gözlerimi açtım. Yine dağları, boğazı, uçurumları gördüm; baş dönmem durulmuştu; her şey hareketsizleşti, aydınlandı; anladım: Yehova da yol açmak için çevresindeki ateşler içindeki sıradağları oymamış mıydı? Ben, Tanrı'nın korkunç yuvasındaydım şimdi, onun ardından gidiyor, onu izliyordum.

Düşümde bağırdım:

"Benim yolum budur; budur insanın yolu, başka yol yoktur!"

Bu densiz söz dudaklarımdan çıkar çıkmaz, çevremi bir yel hortumu sardı, korkunç kanatları açılarak beni sardı, birden kendimi, üzerinde tanrıların yürüdüğü Sina'nın tepesinde buldum. Hava kükürt kokuyordu; dudaklarım üzerlerinde sanki sayısız ve görünmez kıvılcımlar kaynaşıyormuş gibi karıncalanmaktaydı. Gözkapaklarımı açtım; gözlerimle ciğerlerim hiçbir zaman böylesine insanlıkdışı, yüreğimle bu kadar uyum içinde, susuz, ağaçsız ve insansız bir manzara görmemişti. Hem de umutsuz bir manzara. Umutsuz ya da mağrur bir insanın ruhu burada mutluluğun zirvesine kavuşur.

Üzerinde durduğum kayaya baktım; granit üzerinde, aç aslanın gelmesini bekleyen boynuzlu kâhinin ayak izleri olması gereken iki ayak izi vardı. Belki de o kâhine burada, Sina'nın zirvesinde beklemesini buyurmuştu. Ve kâhin de beklemişti.

Ben de bekliyordum. Uçurumun üstünde saklanıyor, dinliyordum; birdenbire uzaktan, çok uzaktan gelen ayak sesleri boğuk boğuk yankılandı. Birisi yaklaşıyor, dağlar sarsılıyordu; burun deliklerim oynamaya başladı: Bütün hava önde giden bir teke gibi kokuyordu. "Geliyor! Geliyor!" diye mırıldanıyor, kuşağımı sıkıyor, güreşmek için heyecanlanıyordum.

Ah, bu anı nasıl da özlemle beklemiştim! Araya, utanmaz

görünen dünya girmeden, vahşi gök ormanının kudurmuş canavarıyla karşı karşıya, yüz yüze geleyim. Görünmeyenle!.. Doymayanla... Öz çocuklarını yiyen, dudakları, sakalları ve tırnaklarından kan damlayan kalpsiz Baba'yla.

Onunla yüreklice konuşacak, ona insanın, kuşun, ağacın ve taşın acısını anlatacağım; hepimiz karar verdik; ölmek istemiyoruz, elimde bir dilekçe var, bütün ağaçlar, kuşlar, insanlar imza attı; bizi yemeni istemiyoruz, Baba!.. Ben korkmayacak, dilekçeyi vereceğim.

Konuşuyor, yalvarıyor, kendimi kasıyor ve titriyordum.

Ben böyle beklerken, sanki taşlar yerinden oynadı ve derin derin solumalar duydum.

"İşte... İşte..." diye mırıldandım ve ürpererek döndüm.

Fakat gelen Yehova değildi; Yehova değildi, sendin Dede; sevgili Girit toprağından sen... ve sık, beyaz sakalın, birbirine yapışık kuru dudakların, yalımlar ve kanatlarla dolu esrimeli bakışınla karşımda duruyordun; nane dalları takılmıştı saçlarına.

Bana baktın, bakar bakmaz bu dünyanın yıldırım ve yel yüklü bir bulut olduğunu; insan ruhunun da yıldırım ve yel yüklü olduğunu, üzerinde Tanrı'nın gezdiğini ve kurtuluş olmadığını anladım.

Gözlerimi kaldırıp sana baktım. "Dede, sahiden kurtuluş yok mu?" diyecek oldum ama dilim gırtlağıma yapışmıştı. Dizlerim çözüldü.

O zaman, ben boğuluyormuşum da, sen beni kurtarmak istiyormuşsun gibi elini uzattın.

Elin beni, büyük bir özlemle yakaladı; renkli boyalar bulaşmıştı eline; sanki hâlâ resim yapıyordu bu el; yanıyordu: Eline dokundum, yüz buldum, güç kazandım ve konuşabildim:

"Sevgili Dede," dedim, "bana bir öğüt ver!"

Gülümsedin, elini başımın üstüne koydun; bu el değil, çok renkli bir ateşti; alev beynimin köklerine kadar aktı.

"Gücünün yettiği yere kadar git, oğlum..."

Derin ve karanlık sesi, toprağın derin gırtlağından çıkıyormuş gibiydi.

Beynimin köklerine kadar ulaştı ses ama, yüreğim ürpermedi.

Bu kez daha kuvvetle bağırdım:

"Dede, bana daha fazla güç, daha önemli bir öğüt ver."

Ve ben bunu söyler söylemez birdenbire, bir alev havayı yırtarak ıslık çaldı; saçlarına nane dallarının dolandığı ata gözden kayboldu ve Sina'nın tepesinde dimdik, buyurgan bir çığlık asılı kaldı; hava titreşiyordu.

"Gücünün yetmediği yere git!"

Korkuyla uyandım; artık sabah olmuştu. Kalktım, pencereye yaklaştım, üzeri koruklara dolu asmanın bulunduğu balkona çıktım. Yağmur dinmişti, taşlar parlıyor, gülüyordu; ağaçların dalları gözyaşlarıyla yüklüydü.

"Gücünün yetmediği yere git!"

Senin sesindi bu; dünyada başka hiç kimse, böyle erkekçe buyuramazdı. Yalnızca sen doymak bilmeyen Dede! Benim eylemci neslimin tapınılmayan, umut bağlanılmayan generali sen değil misin? Biz, bolluğu ve kesinliği ardımızda bırakan yaralı, aç, başı uğuldayan taş kafalılar değil miyiz? Sen başka değil misin ve ardına takılıp sınırları alaşağı etmek için saldırmıyor muyuz?

Umutsuzluğun en parlak siması Tanrı'dır; umudun en parlak yüzü de Tanrı'dır; umutla umutsuzluğun ötesine, en eski sınırların ötesine itiyorsun beni, Dede! Nereye itiyorsun beni? Çevreme bakıyorum, içime bakıyorum; erdem delirdi, geometri delirdi, madde delirdi, yasa koyucu aklın gelip, yeni bir düzen inşa etmesi, yeni yasalar koyması gerek: Dünyanın daha zengin bir uyumu olmalı!

İstediğin bu, beni ittiğin bu; her zaman ona doğru itelerdin; gece gündüz senin öğüdünü dinlerdim ben; gücümün yetmediği yere ulaşmak için elimden geldiği kadar çabalıyordum; bunu görev olarak kabullenmiştim; ulaşıp ulaşmadığımı bana sen söyleyeceksin. Karşında, ayakta duruyor ve bekliyorum.

Generalim, savaş bitiyor, raporumu yazıyorum; öyle savaştım, böyle yaralandım, tereddüt ettim, ama kaçmadım; korkudan dişlerim birbirine vuruyordu, kanadığı fark edilmesin diye alnımı kırmızı bir mendille sarıyor ve saldırıyordum.

Kuzgun ruhumun tüylerini, ta ki o da gözyaşı, kan ve ter-

den ibaret küçük bir toprak topağı kalana dek senin karşında birer birer yolacağım... Sana mücadelemi anlatacağım ki hafifleyeyim; erdemi, utancı, gerçeği üzerimden atacağım ki hafifleyeyim. Sen "Kasırga"da Toledo'yu nasıl yarattın? Aynı şekilde benim ruhum da ağır, siyah bulutlarla ve çevresi sarı şimşeklerle çevrili, ışık ve karanlıkta umutsuz ve durmadan mücadele ediyor. Onu görecek, kılıç gibi kesişen kaşlarının arasından tartacak ve hakkında hüküm vereceksin. Biz Giritlilerin söyledikleri ağır sözü hatırlarsın: "Başarısızlığa uğradığın yere dön, başarı sağladığın yerden kaç!" Başarısızlığa uğradımsa, bir saatlik ömrüm kalsa bile yine saldırıya geçerim; başarı sağladımsa yanına uzanmak için toprağı yarıp gelirim.

Yani, mektuplarımı oku general ve hükmünü ver; hayatımı dinle Dede, ben de seninle birlikte savaştımsa, kimse, nasıl acı çektiğimi öğrenmeden yaralandımsa, sırtımı hiçbir zaman düşmana çevirmedimse:

HAYIRDUANI ESİRGEME BENDEN!

I

ATALAR

Kendime bakıyor ve ürperiyorum; atalarım, baba tarafından atalarım denizde kanlı korsan, karada savaşçı, Tanrı'dan ve insandan korkusuz; anam soyundan, bütün gün güvenle toprağa eğilen, tohum eken, yağmurları ve güneşi bekleyen, ekin biçen ve akşamüzeri evlerinin eşiğinde kollarını kavuşturup Tanrı'ya umut bağlayan esmer, basit köylüler.

İçimde seferber olmuş bu iki atayı, ateş ile toprağı nasıl uzlaştırabilirim?

Görevimin, tek görevimin bu olduğunu hissediyorum: uzlaşmaz olanı uzlaştırmak, koyu atasal karanlığı içimden söküp atmak, onu gücüm elverdiğince aydınlığa dönüştürmek. Tanrı'nın da yolu bu değil mi? Onun adımlarını izleyerek bunu başarmak bizim görevimiz değil midir? Hayatımız küçücük bir şimşektir ama, bize yeter!

Bütün evren, bilmediği halde bu yöntemi uygular; her canlı, içinde Tanrı'nın gizlenerek çalıştığı ve çamurun doğasını değiştirdiği bir tezgâhtır. Ağaçlar böylelikle çiçek açıp meyve verir, hayvanlar doğurur ve maymun da kaderini yenerek iki ayağı üzerinde ayakta durabilmiştir. Şimdi de, dünyanın kuruluşundan bu yana ilk kez Tanrı'nın tezgâhına girip onunla birlikte çalışabilmiştir ve ne kadar çok ten, sevgi, yiğitlik ve özgürlük biçimine girebiliyorsa, o kadar çok, Tanrı'nın oğlu olabilmektedir.

Ağır, açgözlü bir görevdi, hayatım boyunca savaştım, hâlâ da savaşıyorum, ama bir parça karanlık hep kalıyor, yü-

reğin içine çöküyor ve mücadele yeniden başlıyor. Baba tarafımdan en eski atalarım içime kazınmışlar, koyu karanlıkta yüzlerini birbirinden ayırmam çok güç. Ruhumun üst tabakalarını -bedeni, bireyi, milliyeti, insanı- aşıp içimdeki korkunç Ata'yı bulmak için uğraştıkça kutsal bir korkuyla sarsılıyorum. İlk başta yüzler bir babanın ya da erkek kardeşin yüzüne benziyor, ama köklere doğru ilerledikçe kasıklarımdan tüylü, geniş çeneli, aç, susuz, gözleri kan çanağı bir ata doğrulup uluyor. Bu ata bana, insan haline sokma görevi verilen ağır, işlenmemiş bir canavardır ve yetişir de yapabilirsem, onu insandan da yükseğe yücelteceğim... Maymundan insana, insandan Tanrı'ya ne korkunç bir yükseliş!..

Bir gece, bir dostumla birlikte yüksek, karlı bir dağda yürüyordum; yolu kaybetmiş, geceye kalmıştık. Tepemizde ay sessiz, yusyuvarlak, gökyüzü bulutsuzdu ve dağın, üzerinde bulunduğumuz yakasından aşağıya ovaya kadar buğulu, mavi karlar ışıldamaktaydı. Koyu, huzursuzluk verici, dayanılmaz bir sessizlik vardı. Binlerce yüzyıl önce, Tanrı böylesine bir sessizliğe dayanamayıp da çamuru eline alarak insanları yaratmaya başlamadan önce de böyle olmalıydı.

Arkadaşımdan birkaç adım önde gidiyordum, beynimi tuhaf bir sersemlik sarsıyordu; ilerliyor, sarhoş gibi sendeliyordum; Ay'da ya da çok eski, yaşanmamış, insandan öncelere ait, ama çok bilinen bir şehirde yürüyorum gibime geliyordu; birden, dağın bir dönemecinde, çok uzakta, uçurumun ta dibinde küçük, birkaç solgun ışık fark ettim; henüz uyumamış küçük bir köy olmalıydı. O anda bende, hayret verici bir şey oldu. Bunu hâlâ hatırlar ve ürperirim. Durdum, yumruğumu sıktım ve yumruğumla köyü göstererek kızgınlıkla bağırdım:

Hepinizin kafasını keseceğim!

Bana ait olmayan boğuk bir sesti bu... bu sesi duyar duymaz korktum, bütün bedenim titremeye başladı. Dostum endişe içinde koşarak beni kolumdan tuttu:

"Ne oldun," dedi, "kimleri keseceksin?"

Dizlerimin bağı kesilmişti; birden dayanılmaz bir yorgunluk duydum, ama dostumu görünce yatıştım.

"Ben değildim," diye mırıldandım, "ben değildim, başka biriydi."

Başka biriydi? Kim? İçimdeki her neyse asla böylesine çıkmamıştı ortaya; varlığını yıllardır biliyordum ama, o geceden itibaren artık emindim. İçimizde kat kat karanlıklar, boğuk haykırışlar, tüylü aç canavarlar var... Yoksa hiçbir şey ölmüyor mu? Biz yaşadıkça, bütün insan öncesi geceler ve mehtaplar ve yüzyıllar öncesinin açlıkları, susuzluk ve acıları yaşayacak, acıkacak, susayacak, bizimle birlikte acı çekecekler. İçimde taşıdığım korkunç yükün uluyuşunu duydukça korkuya kapılıyordum. Ben, hiçbir zaman kurtulamayacak mıyım? İçim hiçbir zaman arınmayacak mı? Arada bir kısık, tatlı bir ses duyuyorum yüreğimde: "Korkma, yasalar koyacak, düzeni getireceğim; ben Tanrı'yım, bana güven!" Fakat birden, ağır bir uluma yükseliyor kasıklarımdan ve tatlı ses boğuluyor: "Böbürlenme, yaralarını yok edecek, düzenini yıkacak, seni yok edeceğim; ben Kaos'um!"

Derler ki, Güneş bazen şarkı söyleyen bir kızı dinlemek için dururmuş! Keşke doğru olsaydı! Aşağıda yeryüzünde şarkı söyleyen bir can tarafından büyülenip zorunlu yörüngesini değiştirebilse! Ağlayarak, gülerek, şarkı söyleyerek, Kaos'a düzen getirecek bir yasayı yaratabilsek. İçimizdeki tatlı ses, ulumayı bastırsa!

İçmiş ya da kızgın olduğum zaman, sevdiğim kadına dokunurken ya da haksızlık beni boğup da asi başımı Tanrı'ya ya da Şeytan'a ya da Tanrı ile Şeytan'ın yeryüzündeki temsilcilerine karşı kaldırdığımda, içimdeki o canavarların uluduğunu ve engele doğru hamle ettiklerini, tekrar ışığa çıktıklarını, yeniden silahlarını kuşandıklarını duyarım. Besbelli ki ben son torunum; benden başka umutları yok; intikam almak ya da sevinmek için ellerinde kalan son şeyim ben; ben yok oldum mu, onlar da birlikte yok olur. Bir tüylü canavarlar ordusu ve tüm acılı insanlar, benimle birlikte mezara yuvarlanacak. Herhalde bana, bunun için çok acı çektiriyor ve acele ediyorlar; belki gençliğim bu yüzden bu kadar sabırsız, saygısız ve acılı kalmıştır.

Ne kendilerinin, ne de başkalarının canına saygı göstermeden öldüler ve öldürdüler; hayatla ölümü aynı savurgan saygısızlıkla sevip nefret ettiler. Ejderler gibi yiyor, danalar gibi içiyor, savaşa girecekleri zaman kendilerini kadınlarla

kirletiyorlardı. Yazın çıplak gezerler, kışın hayvan postlarına sarınırlardı; yaz kış hayvan gibi kokarlardı.

Dedemin babasını hâlâ kanımda dipdiri hissediyorum, o hepsinden daha diri... Başı, alnının üst kısmından tıraşlıydı, uzun saç örgüleri vardı; Cezayirli korsanlarla ahbaplık eder, açık denizleri harmanlardı. Girit'in batı ucunda, çorak Grabusa Adaları'nda kamp kurarlar, oradan siyah yelkenlerini fora eder, geçen gemilere saldırılar düzenlerlerdi. Bunların bazıları Müslüman müminlerle yüklü olarak Mekke'ye doğru gider, bazıları hacı olmaya giden Hıristiyanlarla dolu olarak Aya Tafos yönünde yol alırdı. Korsanlar nara atar, ne İsa'nın, ne Muhammed'in hatırını sayar, ihtiyarları keser, gençleri köle olarak alır, kadınların bacaklarını kaldırır, bıyıklarında kan ve kadın soluğuyla tekrar Grabusa'ya sığınırlardı. Kimi zaman da, Doğu'dan baharat yüklü gelen zengin tirhandillere de saldırıyorlardı. Bu yüzden, bir zamanlar bütün Girit'in tarçın ve hindistancevizi koktuğunun söylendiğini hâlâ hatırlayan ihtiyarlar kalmıştır; çünkü o uzun saç örgülü atam, baharat yüklü bir gemiyi korsanlıkla ele geçirmiş, bunları ne yapacağını bilemediğinden Girit'in bütün köylerindeki *kubaros* ve *kubares*'lere[1] hediye etmişti.

Ben yıllarca sonra, bu macerayı, yüz yaşında ihtiyar bir Giritliden öğrendiğim zaman heyecanlandım; neden bilmiyordum ama, yazı masamın üzerine bir çubuk tarçınla iki hindistancevizi koyardım, yolculuklarımda da yanımda götürürdüm.

İçimdeki gizli sesleri duyarak aklımı değil de, kaç kez kanımı izledimse, atalarıma kavuşurdum. Sonra gündelik yaşama ilişkin birtakım göstergeler bu kavuşmayı elle tutulur bir şekilde güçlendirdiler; önceleri bu göstergeleri rastlantı sanıyor, önem vermiyordum; sonunda görünen dünyanın sesiyle içimdeki esrarengiz sesleri birleştirerek beynimin dibindeki en eski karanlığı ve kapağı açıp gerçeği görebildim.

Gördüğüm andan itibaren de ruhum güçlenmeye başladı; artık su gibi sık sık değişerek akmıyordu, sanki ışıklı bir çekirdekten fışkırarak koyulaşıyor, bir form, kendi formunu oluşturuyordu. Bundan sonra, hangi canavarlardan geldiğini bulmak için kararsız adımlar atmıyor, güvenle ilerliyordum,

[1]Bu kelime tekil olarak erkekte kubaros, dişide kubara'dır. Türkçe'de tam karşılığı yoktur. Vaftiz babası, vaftiz anası, dünür, sağdıç gibi birçok anlamlara gelir.

çünkü gerçek yüzümün ve biricik görevimin ne olduğunu bilmekteydim: bu yüzü, elimden geldiği kadar sabır, sevgi ve sanatla işlemek. Onu işlemek ne demek? Alev'le Ecel gelmeden önce, vakit bulursam Alev'i ışık yapayım da Ecel geldiği zaman benden alacak bir şey bulamasın. Çünkü benim en büyük isteğim bu olmuştur: Ecel'e, benden alacağı hiçbir şey bırakmamak: sadece biraz kemik...

Bu kesinliğe ulaşmamda bana en fazla baba tarafımdan atalarımın doğduğu ve yetiştiği toprak yardım etmiştir. Babamın soyu, Megalo Kastro'dan iki saat uzakta Varvarus adı verilen bir köyden gelmektedir; Bizans Kralı Nikeforos Fokas, X. yüzyılda Girit'i Araplardan geri aldığı zaman, katliamdan artakalmış ne kadar Arap varsa onları birkaç köyde toplamış ve bu köylere Varvari adını koymuş. Babadan yana atalarım, böyle bir köyde yerleşti. Hepsinin ruhunda, Araplara özgü özellikler vardır: Mağrur ve inatçıdırlar, az konuşur, az yer, uzlaşma bilmezler; kızgınlık ve sevgiyi içlerinde yıllarca tutarlar, susarlar ve Şeytan birden sırtlarına atladı mı zincirlerinden boşanıverirler. Onlar için en yüksek iyilik, hayat değil, hırstır. İyi ve derli toplu değildirler, gölgeleri ağırdır, o da başkalarından ötürü değil, kendilerinden ötürüdür; içlerinde bir şeytan onları boğar, tıkanırlar; ya korsandırlar ya da ayyaş. Kanları akıp da hafiflesinler diye kollarına bir bıçak atıverirler, kölesi olmamak için tutar sevdikleri kadını öldürürler. Ya da zavallı torunları olarak benim yaptığım gibi üzerlerine çöken ağırlığı bir ruha dönüştürmeye çalışırlar. Ne anlama gelir barbar atalarımı bir ruha dönüştürmek: Onlara düzen getirerek yok etmem anlamına gelir.

Bana, daha başkaları da gizlice, ataların yolunu gösteriyor: Bir hurma ağacıyla karşılaştığım zaman yüreğim vatana, değerli, biricik süsü hurma ağacı olan susuz, tozlu Bedevi köyüne dönüyormuş gibi sevinçle hoplar. Bir keresinde, bir deveye binip Arabistan çölüne girip de aşılmaz, umut vermez, sarı, kırmızı, akşamüzeri mavi, hiçbir insan izi olmadan dalgalanan kumla karşılaşınca garip bir sarhoşluğa kapılmıştım, yüreğim yıllar, binlerce yıllar sonra yuvasına dönen dişi bir şahin gibi bir çığlık atmıştı.

Bir de şu var: Bir zamanlar, bir Yunan köyünün yakının-

da, küçük bir kulübede yaşamıştım. Bizanslı bir çilecinin dediği gibi, rüzgârlara çobanlık ediyordum; yani, mısralar yazıyordum, demek istiyorum. Bu küçük ev, zeytin ve çam ağaçlarının içindeydi ve dalların arasından, aşağıda, masmavi, uçsuz bucaksız Ege Denizi uzanıyordu. Sarı sakallı, iyi yürekli, her tarafı lekeler içinde bir çoban olan Floro, her sabah koyunlarıyla geçer ve bana büyük bir şişe süt, sekiz kaynamış yumurta ve ekmek bırakır, giderdi. Benim, kâğıt üzerine eğilmiş, yazı yazdığımı görür, kocaman kafasını sallardı: "Hey Ulu Tanrım, sen bilirsin! Bu kadar yazıyı ne yapacaksın, patron? Üşenmiyor musun?" Ve kahkahayı basardı. Bir gün acele acele geçti, ağzını bıçak açmıyordu, bana günaydın bile diyecek keyfi yoktu. Ona bağırdım: "Neyin var be Floro?" Kocaman elini salladı: "Berbatım patron, bütün gece gözümü kırpmadım. Sen duymadın mı, kulakların yok mu? Allah kahretsin, karşıdaki dağın çobanını duymadın mı? Sürüsünün çanlarını iyi ayarlamamış; ben nasıl uyuyayım? Gidiyorum!" "Nereye gidiyorsun, be Floro?" "Çanları ayarlamaya yahu, ayarlayayım da rahat edeyim!"

Uzun sözün kısası, bir sabah, yumurtalarımı yemek için dolaptan tuzluğu almak üzere kalktım; yere biraz tuz döküldü; endişeyle eğildim, büyük bir dikkat ve özenle tane tane tuzları toplamaya koyuldum... Neden sonra, birden yaptığım şeyi fark ederek irkildim. Biraz tuz yere döküldü diye, bu kadar hüzün niye? Ne değeri vardı bir parça tuzun? Hiç!

Daha sonra, kumun üzerinde başka işaretler de keşfettim; bunları izleyerek atalarıma varabildim: Ateş ve suydu bu izler.

Ben boş yere yanan bir ateş gördüm mü huzursuzlukla yerimden fırlarım; ateşin yok olup gitmesine dayanamam. Bir çeşme boş yere akıyorsa, su içen bir ağız, dolan bir testi ya da sulanan bir bahçe yoksa, hemen kapatırım.

Bütün bu acayiplikleri yaşıyor, fakat esrarengiz ilişkilerini kafamda açıklığa kavuşturamıyordum; yüreğim suyun, ateşin, tuzun harcanmasına dayanamıyordu; bir hurma ağacı gördüğüm zaman yavaşlıyor, çölün içine giriyor ve oradan bir daha çıkmak istemiyordum; ama aklım daha fazlasını almıyordu; uzun yıllar, içimde karanlık bir tezgâh çalışıyor, bütün bu açıklanamayan şeyler, içimde gizlice birleşiyor, biri öteki-

nin yanında yavaş yavaş anlam kazanıyordu. Derken birdenbire büyük bir kentte boş boş gezinir ve hiç de tüm bu sorulara yanıt aramazken her şey açıklık kazandı: tuz, ateş, su: çölün değerli üç iyi şeyi! Demek ki içimde mutlaka bir Ata, bir Bedevi, tuzun, ateşin ve suyun boş yere harcandığını görünce, onları kurtarmak için fırlıyordu.

O gün, büyük kentte, usul usul yağmur yağdığını hatırlıyorum; küçük bir kız çocuğu, bir saçak altına sığınmış, ıslak menekşe demetçikleri satıyordu; durup onlara baktım, yüreğim hafiflemişti. Aklım çok uzakta, çölde serserilik ediyordu.

Bütün bunlar hayal ve kendi kendine telkin olabilir; egzotik ve uzakta olana duyulan şiddetli bir istektir belki, benim tuhaf sandığım şeyler tuhaf değildir belki. Ama damarlarımda, biri Yunanlı olan anamın, öteki Arap olan babamın kanlarının iki yanlı aktığı yolundaki organik bir hatanın -eğer hataysa- hayali sağlam ve verimlidir; bana kuvvet, neşe ve zenginlik veriyor. Ve bu iki zıt hamleden bir bileşim yapma yolundaki mücadelem, hayatıma amaç ve birlik kazandırmaktadır. İçimdeki tanımlanamaz önseziler bir kesinlik kazanınca çevremdeki dünya, iç ve dış yaşamlarım çift yanlı atasal köklerini bularak bağdaştılar. Böylelikle de, uzun yıllardan beri babama karşı duyduğum gizli düşmanlık, onun ölümünden sonra sevgi halini alabildi.

II

BABA

Babam çok az konuşur, gülmez, kavga etmezdi; yalnız ara sıra dişlerini gıcırdatır, yumruğunu sıkar ve o sıra, kazara elinde bir taş bademini tutuyorsa, o sepsert şeyi parmaklarıyla toz edip ezerdi. Bir gün, ağanın birini, bir Hıristiyan'a semer vurup eşek gibi yüklemek isterken görünce, tepesinin tası öyle atmış ki, ağanın üstüne yürümüş, bir küfür sallamak istiyormuş, ama dudakları büzülüp kalmış ve ağzından, insanca bir kelime bile çıkartamayınca at gibi kişnemeye başlamış. Ben daha çocuktum, orada, önünde duruyor, ona bakıyordum; müthiş bir korkuya kapılmıştım. Bir öğleüzeri, yemek için eve gelirken, geçtiği dar bir sokakta, kadınların çığlıklar attığını, kapıların açılıp kapandığını, bir sarhoşun yatağanını çekip halkı kovaladığını görmüş. Sarhoş, babamı görünce ona saldırmış; hava sıcak, kendisi de yorgun olduğu için babamın kavgaya pek hevesi yokmuş; bir ara yan sokağa sapıp kaçmayı aklından geçirmiş; onu gören de yokmuş, ama utanmış. Belindeki önlüğünü çözmüş, yumruğuna sarmış ve tam sarhoş, yatağanını başının üstüne kaldırırken, yumruğu karnına indirip herifi yere sermiş, eğilmiş, yatağanı avucundan sıyırıp almış ve eve doğru yürümüş. Terden sırılsıklammış. Annem değişsin diye ona bir gömlek getirmiş. Ben o sıra üç yaşlarımda vardım. Kanepede oturmuş babama bakıyordum; gövdesi kıllarla kaplıydı; üzerinden buğu tütüyordu; çamaşırını değiştirip serinleyince yatağanı kanepenin üstüne, benim yanıma attı ve anneme dönerek,

"Oğlum büyüyüp okula gittiği zaman, kalemini yontsun diye ona verirsin," dedi.

Bana yalnızca bir kez tatlı bir söz söylediğini anımsıyorum. İhtilal sırasında Naksos Adası'ndaki Frenk papazları okuluna gidiyordum; bir sınavda çok başarılı olmuş ve armağan olarak birkaç büyük, sırma bağlı kitap almıştım; bunları tek başıma kaldıramıyordum, babam yarısını aldı ve eve döndük. Bütün yol boyunca ağzını açmadı; oğlu kendisini utandırmadığı için duyduğu sevinci gizlemeye çalışıyordu; eve girdiğimiz zaman yüzüme bakmadan, tatlıca bir dille:

"Girit'i utandırmadın," dedi.

Heyecanlı olduğunu belli ederek kendini ele verdiği için, birden kendi kendine kızdı. Akşam benimle karşılaşmaktan kaçınıyordu, sanki küçülmüş bir hali vardı.

Ağır görünüşlü, çekilmez bir adamdı. Eve akraba ve komşular gelip hararetli bir sohbete dalmış gülüşürlerken birden kapı açılır ve o içeri girerse, sesler kesilir, sanki evin üzerine bir gölge çökerdi. O uyduruk bir baş selamı verir, pencerenin yanındaki kanepenin kenarında alışılmış yerine oturur, gözlerini kısar, konuşmadan tabakasını açar ve bir sigara sarardı. Misafirler kuru kuru öksürür, kaçamak bir gözle huzursuzca bakışır, biraz sonra usulca ayağa kalkar, ayaklarının ucuna basarak giderlerdi.

Papazlardan nefret ederdi; bir tanesiyle yolda karşılaştı mı, bu kötü rastlantıyı defetmek için istavroz çıkarır, papaz korka korka babama: "Günaydın, Kapetan Mihali!"[1] diye selam verdiği zaman da: "Lanetin üstüme olsun!"[2] diye karşılık verirdi. Papazları görmemek için, kiliseye ya da tapınağa gitmezdi. Her pazar günü, ibadetten sonra, herkes çıkıp gidince o kiliseye girer, Aya Minas'ın mucizeli tasviri önünde bir mum yakardı. İsa ve Meryemlerden önce Aya Minas'a tapardı, çünkü Megalo Kastro'nun kapetanı o idi.

Besbelli ağır yüreğini taşıyamıyordu. Neden? Sağlamdı, işleri iyi gidiyordu, ne karısından, ne çocuklarından şikâyeti

[1] "Kapetan" sözü bizdeki "Kaptan"la eşanlamlı olup, Yunanca'da "çete reisi" anlamına da gelir. Kazancakis'in "Kaptan Mihalis" adında bir romanı da vardır.

[2] Yunanlılar "lanet olsun sana" sözünü çok kullanırlar. Özellikle papazların çok kullandığı bir deyimdir bu. Yazar, burada, papazın bu âdetini bildiği için, nasılsa lanetleneceğini anlayan babasının papazdan önce davrandığını belirtmek istiyor.

vardı; insanlar da kendisine saygı gösteriyordu; hatta bazıları, daha aşağı seviyede olanlar, babam geçerken ayağa kalkar, avuçlarını göğüslerine bastırır ve Kapetan Mihali diye ona saygı gösterirlerdi. Paskalya'da da metropolit Diriliş ayininden sonra adanın ileri gelenleriyle birlikte babamı da despotluk binasına çağırır, Paskalya simidi, kahve ve bir kırmızı yumurta ikram ederdi. 11 Kasım'daki Aya Minas yortusunda ise, ayin alayı evinin önünden geçerken durur ve dua ederdi.

Ama yüreği bir türlü hafiflemezdi. Bir gün Mesara'dan Kapetan Elias ona şunu sorma cesaretini gösterdi: "Neden hiçbir zaman yüzün gülmüyor, Kapetan Mihali?" Babam: "Karga neden siyahtır, Kapetan Elias?" diye cevap verdi ve ağzında çiğnediği tütünü yere tükürdü. Yine başka bir gün, Aya Minas'ın kandil yakıcısına şunları söylediğini duydum: "Sen benim babamı görmeliydin, babamı, beni değil; tam bir ejderha idi o; ben onun yanında neyim ki? Bir üfürük!" 1878 İhtilali sırasında dedem epeyce yaşlıydı, kör olmuştu, ama yine de savaşmak üzere dağlara çıktı; Türkler onu kuşattı, kement atarak yakaladılar ve Savatiana Manastırı'nın kapısı önünde ölümle cezalandırdılar; bir gün, gizlice manastırın küçük penceresinden içeri baktım ve keşişlerin hâlâ sakladığı kafatasını gördüm: Büyük kandilden alınma kutsanmış yağla cilalanmıştı.

Anneme sordum:

"Dedem nasıldı?"

"Baban gibi," diye cevap verdi, "ondan daha esmer."

"Ne iş yapardı?"

"Savaşırdı."

"Ya savaş olmadığı zaman?"

"Uzun bir çubuğu tüttürür ve dağlara bakardı."

Daha küçük yaştayken henüz Tanrı'dan korkan ben yine sorardım:

"Kiliseye gider miydi?"

"Hayır, ama her ay başında eve bir papaz getirtir, Girit yeniden silaha sarılsın diye dua ettirirdi; yani, savaş olmayınca dedenin canı sıkılıyordu. Bir keresinde yine silahlarını kuşanırken ona sordum: 'Ölümden korkuyor musun, baba?' Yanıt vermedi bile. Hatta dönüp bakmadı."

Büyüdüğüm zaman anama şunu da sormak istiyordum:

"Kadınları sever miydi?" Ama utandım ve öğrenemedim. Fakat mutlaka seviyordu, çünkü öldürüldüğünde ailesi sandığını açtığı zaman, içi siyah ve kumral saç örgüleriyle dolu bir yastık bulmuşlardı.

III

ANA

Anam mübarek bir kadındı. Elli yıl, aslanın soluğunu, yüreği kırılmadan hissetmeye nasıl dayanabilmişti? Toprağın sabrı, direnci ve tadı vardı onda. Anamın soyundan olan bütün atalarım köylüydü. Toprağa eğilmiş, toprağa yapışmış, ayakları, elleri ve beyinleri toprak dolu insanlardı. Toprağı seviyor ve bütün umutlarını ona bağlıyorlardı; dedeyle, dedenin babasıyla birlikte, hep toprakla birdiler; yağmur yağmadığı zaman onlar da toprakla birlikte susuzluktan kurur ve ilk yağmurlar boşandığı zaman kemikleri sızlar, sazlar gibi şişerdi; saban sürüp onun demiriyle toprağın karnını derinden çizdikleri zaman göğüs ve bacaklarında, karılarıyla beraber yattıkları ilk geceyi bir kez daha yaşarlardı.

Yılda iki kez, Paskalya ile Noel'de, ta uzaktaki köyden dedem yola çıkar, torunlarıyla kızını görmek için Megalo Kastro'ya gelirdi. Canavar damadının evde olmadığı saatte kapıyı çalmaya özen gösterirdi. Uzun, ak saçlı, güleç mavi gözlü, boğum boğum kocaman elleri olan, çıkık kemikli bir ihtiyardı; beni okşamak için elini uzatır, okşadığı zaman derilerim soyulurdu. Üzerinde, pazar gününe mahsus koyu çividî şalvarı, siyah çizmeleri, iri mavi benekli baş mendili olurdu. Her zaman da, limon yapraklarına sarılı aynı hediyeyi getirirdi; fırında pişmiş bir domuz yavrusu; güler, onu açar ve evin içi mis gibi kokardı. Dedem, pişmiş domuz yavrusu ve limon yapraklarıyla o kadar çok bir oldu ki, artık kafamda güleç, ölümsüz, pişmiş domuz yavrusuyla dedem olmaksızın, ne

pişmiş domuz etini koklayabiliyorum, ne de limon bahçesine girebiliyorum. Üstelik seviniyorum da, çünkü ben yaşadıkça, o da içimde yaşayacaktır; artık dünyada hiç kimse onu hatırlamıyor ama biz birlikte öleceğiz. Bu dedem ölmüşlerimin ölmemesi için, beni ölümü istemez hale sokan bir adamdır; kendinden sonra sevdiğim çok kişiler öldü ve toprağa değil, belleğime gömüldüler; artık ben ne kadar yaşarsam onların da o kadar yaşayacaklarını biliyorum.

Onu hatırladıkça yüreğim, ölümü yenebileceğini hissederek sağlamlaşıyor; yüzünü kandil ışığı gibi sakin, aydınlık bir ışık çevrelerdi sanki. Eve girişini ilk gördüğüm zaman bir çığlık atmıştım; öyle bol şalvarları, kırmızı kuşağıyla ay yüzlü, güleç, iyi yürekli, bahçelerde dolaşan ve ıslak ot kokan bir su hortlağı sanmıştım.

Koynundan deri bir tütün kesesi çıkarır, bir sigara sarar, çakmakla kavı alır, yakar ve mutlu bir halde kızına, torunlarına, eve baka baka içerdi. O sırada, bazen ağzını açar, doğum yapan kısrağından, yağmurlarla doludan, aşırı derecede üreyen ve sebze bahçesini tahrip eden adatavşanlarından söz ederdi. Bense, dizlerine tırmanır, kolumu boynuna dolar, beynimde meçhul bir dünyanın akıp gittiğini hissederdim: tarlalar, yağmurlar ve adatavşanları... Ben kendim de adatavşanı olur, dedemin bahçesine gizlice girer ve sebzelerini yerdim.

Anam şunu bunu, nasıl yaşadığını, hâlâ sağ olup olmadığını sorar, dedem de kiminin sağ olup gül gibi geçindiğini, çocukları olduğunu, kiminin de ölüp gittiğini söyler, Tanrı'dan anam için uzun ömürler dilerdi. Doğumdan söz edermiş gibi sakin, tekdüze bir sesle, sanki, sebzelerden ya da adatavşanlarından söz edercesine ölümden söz ederdi. Derdi ki: "Onu gömdük kızım, Azrail'e götürsün diye avucuna bir de portakal koyduk; öteki dünyada bulunan bizimkilere söylemesini istediğimiz şeyler de vardı; Tanrı'ya şükürler olsun, her şey yolunda gitti." Ve sigarasını içer, dumanını burnundan çıkartır, gülümserdi.

Karısı da yıllarca önce ölmüştü... Dedem her eve geldiğinde ondan da söz eder, gözleri dolardı. Onu, tarlalarından da, kısrağından da fazla seviyor ve saygı gösteriyordu. Evlendiği zaman yoksulmuş ama, sabredermiş: "Bir şey değil," dermiş,

"fukaralık ve çıplaklık bir şey değil, yeter ki iyi bir karın olsun." O zamanlar, akşamüzerleri erkek tarladan dönerken kadının ılık su hazırlaması, eğilip ayaklarını yıkaması, Girit köylerinin eski bir âdetiydi. Bir akşam dedem, işten yorgun argın dönmüş, avluda oturmuş, karısı bir leğen ılık suyla gelmiş, önünde diz çökmüş ve tozlu ayaklarını yıkamak üzere uzanmış. Dedem acıyarak ona bakmış, ev işlerinin kemirdiği ellerini, ağarmaya başlayan saçlarını görmüş, "Zavallı, ihtiyarladı artık," diye düşünmüş, "saçları benim elimde ağardı." Ve ona acımış. Ayağını kaldırıp leğene bir tekme vurmuş, onu devirmiş: "Hanım, demiş, bugünden sonra ayaklarımı yıkamayacaksın; sen benim hizmetçim değil, karımsın, hanımımsın..."

Bir gün şöyle dediğini duydum:

"Tanrı ruhunu affetsin, hiçbir zaman hatırımı kırmadı... Yalnız bir kez..."

Sustu, içini çekti ve biraz sonra:

"Her akşam eşiğe çıkar, benim tarladan dönmemi beklerdi," dedi. "Koşar, yükümü hafifletmek için aletleri omzumdan alırdı ve eve beraber girerdik... Fakat, bir akşam unutup koşmadı ve yüreğim cız etti..."

Dedem istavroz çıkardı:

"Tanrı büyüktür," diye mırıldandı, "Tanrı'dan umut kesilmez, karımı bağışlayacaktır."

Sonra gözleri yine parladı, anneme baktı ve gülümsedi.

Başka bir gün ben ona:

"Peki dede," dedim, "biz yiyelim diye domuz yavrularını öldürmeye acımıyor musun?"

"Acıyorum oğlum, Tanrı bilir ya, acıyorum ama, namussuzlar lezzetli..." diye yanıt verdi ve katıla katıla güldü.

Ben, bu nar yanaklı ihtiyarı her hatırlayışımda insana, insanın toprak üzerindeki yorgunluğuna olan inancım artar; o, dünyayı omuzlarında taşıyıp yere düşürmeyen direklerden biriydi.

Onu, yalnız babam istemezdi; evine girmesi ve oğluyla konuşması hoşuna gitmiyordu; kanımı gevşeteceğinden korkuyordu sanki! Noel ya da Paskalya'da sofra kurulduğu zaman, elini uzatıp pişmiş domuz yavrusuna dokunmaz, kokusu midesini bulandırırdı. Bunun için aceleyle sofradan kal-

kar, koku dağılsın diye sigara içerdi... Konuşmazdı; bir kez, dedem gittikten sonra, kaşlarını çattı ve bir küçümsemeyle:

"Püff," dedi, "mavi gözlü adam!.." Sonradan öğrendim: Babam dünyada, mavi gözlerden olduğu kadar hiçbir şeyden nefret etmezmiş: "Şeytan'ın," dermiş, "mavi gözleri ve kızıl saçları vardı!"

Babam evde bulunmadığı zaman, ne sessizlikti o; Avlumuzun içindeki kapalı bahçede saatler nasıl mutlu ve hızla geçerdi! Kuyunun üstündeki asma... Avlunun köşesinde büyük bir amberçiçeği vardı ve mis gibi kokuyordu; çepeçevre fesleğen saksıları, arapyasemini, kadifeler... Anam pencerenin önünde oturmuş çorap örer, ot ayıklar, küçük kız kardeşimin saçını tarar ya da ona yürümeyi öğretirdi... Bense, küçük bir rahlenin üzerine tünemiş ona bakar, kapalı kapının dışından yolcuların geçişini dinler, yaseminin ve nemli toprağın kokusunu solurdum; dünya sanki bedenime girer, onu içine alabilmek için kafatasım çatırdar, açılırdı.

Anamla beraber geçirdiğim saatler sır doluydu, karşılıklı otururduk... O pencere kenarında, ben küçük rahlemde, sessizlik içindeydik. Aramızdaki hava sütmüş de onu emiyormuşum gibi göğsümün dolduğunu ve doyduğumu hissederdim.

Amber başımızın üstündeydi ve çiçek açtığı zaman avlu mis gibi kokardı. Onun güzel kokulu sarı çiçeklerini severdim, annem onları sandıkların içine, iç çamaşırlarımızın, çarşaflarımızın arasına koyardı. Bütün çocukluğum amber koktu.

Çok alçak sesle sohbet ederdik; anam bana bazen babasını, doğduğu köyü anlatırdı; bazen de ben ona, okumuş olduğum azizlerin yaşamlarını anlatır, hayalimde onları süslerdim de sanki çektikleri yetmiyormuş gibi, üstüne ben de bir şeyler katardım; anam ağlamaya başlayınca da ona acır, dizlerine oturur, saçlarını okşayarak teselliye çalışırdım:

"Cennet'e girdi onlar ana, üzülme; şimdi çiçek açmış ağaçların altında geziyor, meleklerle sohbet ediyorlar, acılarını unuttular bile... Her pazar günü de sırmalı elbiseler, kırmızı püsküllü şapkalar giyip Tanrı'yı ziyarete gidiyorlar."

Anamsa, yaşlı gözlerini siler, bana, "Doğru mu söylüyorsun?" demek istermiş gibi bakarak gülümserdi.

Bu arada, kanarya da kafesinin içinden bizi duyar, boy-

nunu uzatır, Cennet'ten inmiş, bir an için azizleri bırakmış da insanların yüreğini hoş etmek istermiş gibi sarhoş ve mutlu öterdi.

Anam, amberçiçeği ve kanarya, beynimin içinde birbirinden ayrılmaz. Ölümsüz bir biçimde birleşmişlerdir. Artık anam mezardan -yani ciğerlerimden- çıkıp bu koku ve kanaryanın sesiyle birleşmeden, ben ne amber koklayabilir ne de kanarya sesi dinleyebilirim.

Anamın güldüğünü hiçbir zaman görmemiştim; sadece gülümser ve çukurlu siyah gözleri büyük bir sabır ve iyilikle dolu olarak insanlara bakardı... Evin içinde hayırsever bir ruh gibi gidip gelir, sanki ellerinde günlük işleri iyilikle halletmesi için bahşedilmiş bir güç varmışçasına hiç durmadan her şeye yetişirdi. Ben kendisine, sessizce bakarak içimden, "Belki de peridir," diyordum; masalların sözünü ettiği, çocuksu beynimi ve hayalimi tahrik eden bir peri: Bir gece babam, dereden geçerken onu mehtapta oynarken görmüş, fırlayıp başındaki mendili kapmış ve sonra eve getirip kendisine karı edinmiş olmalıydı. Ve şimdi anam, bütün gün evin içinde gidip geliyor. Başörtüsünü arıyor, bulunca yeniden saçlarına örtüp peri olacak ve kaçacak... Onun gidip gelişine, dolaplarla sandıkları açışına, küplerin kapaklarını kaldırışına, yatağın altına eğilişine bakıyor ve büyülü başörtüsünü bulur da tekrar görünmez olur diye ödüm kopuyordu. Bu korku yıllarca sürdü ve benim yeni doğmuş ruhumu derinden yaraladı; bugün bile, hâlâ, sürer bu korku. Her sevgili yüzü, her sevgili fikri acıyla izlerim, çünkü onun, kaçmak için başörtüsünü aramakta olduğunu biliyorum.

Yalnız bir kere, annemin gözünün tuhaf bir biçimde parladığını, güldüğünü ve evlenmemiş, yahut nişanlanmamış olduğu zamanki gibi sevindiğini gördüm. Mayıs ayının ilk günüydü; bir köye, sular ve portakal bahçeleriyle dolu Fodele'ye gitmiştik; babam bir vaftiz yapacaktı. Bir ara, birden, şiddetli bir sağanak patladı, gökyüzü su olup toprağın üzerine boşandı; topraksa kıkırdıyor, açılıyor, erkek suları göğsünün derinliklerine çekiyordu. Köyün ileri gelenleri, karıları ve kızlarıyla, *kubaros*'un büyük odasında toplanmışlardı; yağmurla şimşekler kapı ve pencerelerin aralıklarından içeri giriyor, hava portakal ve toprak kokuyordu. İkram edilen şeyler, şa-

raplar, rakılar ve mezeler gidip gelmekteydi; akşam oldu, kandiller yakıldı, erkekler kafayı buldular, yere bakan kadınlar gözlerini kaldırdı ve keklikler gibi kıkırdamaya başladılar; evin dışında da Tanrı hâlâ kükrüyor, gök gürlemeleri artıyordu; köyün daracık sokakları dereler halini almıştı; taşlar yuvarlanarak kahkahalar atıyordu, Tanrı sağanak olmuş, toprağa sarılıyor, onu suluyor, tohum ekiyordu.

Ve babam, anama baktı; onun anama ilk kez tatlılıkla baktığını gördüm; sesi de ilk kez yumuşamıştı:

"Maryi," dedi, "şarkı söyle!"

Babam, anamın, bu kadar erkeğin içinde şarkı söylemesine izin veriyordu; ben de erkekleşmiş, ayağa kalkmıştım; neden bilmiyorum ama, kızmıştım bu işe; anamı korumak istermiş gibi ona doğru koşmak istedim ama, babam parmağı ile omzuma dokundu ve beni yerime oturttu. Anam da tanınmaz bir hal almıştı; bütün yağmurlarla şimşekleri kucaklamış gibi yüzü parladı, boynunu kaldırdı, hâlâ hatırlıyorum, uzun, karga gibi siyah saçları birden çözülerek omuzlarını örttü ve göğüslerine kadar indi. Ve şarkıya başladı... Ne sesti o! Derin, tatlı, biraz soğuk, sırf ihtirastan ibaret bir ses; babama doğru bakarak gözlerini yarı yumdu ve bir mani okudu. Bu maniyi hiçbir zaman unutmayacağım; o zaman niçin söylediğini anlamamıştım; daha sonra, büyüdüğümde anladım. Tatlı, ihtiras dolu sesiyle şarkı söylüyor ve babama bakıyordu:

"Şaşarım, sen yürürken sokakların nasıl çiçek açmadığına ve senin nasıl altın kanatlı bir kartal olmadığına..."

Ben, babamla anamı görmemek için gözlerimi öteye çevirdim, pencereye gittim; alnımı cama dayadım; yağmurun yağışına ve toprakları yemesine bakıyordum.

Bora bütün gün devam etmişti, gece bastırmış, ortalık kararmıştı; gökyüzüyle toprak birleşerek çamur halini aldılar. Başka kandiller de yakıldı, herkes duvara doğru geriledi, yer açmak için rahlelerle masalar çekildi; genç erkekler, genç kızlar ve ihtiyarlar oynayacaktı; lir çalan, odanın ortasında yüksek bir rahleye yerleşti, yayı bir kılıç gibi kavradı, bıyıklarının arasından bir mani mırıldandı ve çalmaya başladı. Ayaklar karıncalandı, bedenler kanatlandı, erkeklerle kadınlar bakıştı, ayağa fırladılar; önde solgun benizli, ince bedenli, kırk yaşlarında, ceviz yaprağı sürdüğü için dudakları portakal ren-

ginde olan, defne yağı sürdüğü için de saçları parlayan bir kadın gidiyordu. Döndüm, onu görünce ürperdim; çünkü gözlerinin çevresinde koyu mavi halkalar vardı ve bu halkalar, en derin yerlerine kadar parlıyordu; o kopkoyu iki gözü parlamıyor, yanıyordu. Bir ara bana bakıyormuş gibime geldi; anamın eteğine yapıştım; bana öyle geldi ki, bu kadın beni yakalamak, kapıp kaçmak istiyordu.

Teke sakallı, kart bir zampara:

"Yaşa, Surmelina!"[1] diye bağırdı, önüne gitti, başındaki kocaman mendili çıkardı, bir ucunu kadına verdi, öbür ucunu kendi tuttu ve ikisi birden, başları yukarıda, kendilerinden geçmiş bir halde, bedenleri birer meşaleymiş gibi hora tepmeye başladılar.

Kadının ayağında tahta takunyalar vardı, bunları tahta döşemelere vuruyor, kuvvetle çarpıyor ve bütün ev sarsılıyordu. Beyaz yemenisi çözüldü, boynunu süsleyen altın florinler göründü; çevresindeki erkeklerin soluğu buğu halinde tütmekteydi; o dönüyor, kıvrılıyor, karşısındaki erkeğin üstüne düşecek gibi oluyor, fakat göğüslerinin bir kıvranışıyla toparlanıyordu; ihtiyar oyuncu da at gibi kişniyor, kadını yakalayıp havaya kaldırıyor, sıkıca kavrıyor, kadın onun elinden bir daha kaçıyordu. Oynaşıyor, birbirlerini kovalıyorlardı. Gök gürlemeleri ve yağmurlar durdu, dünya battı ve dünyada yalnız dans eden bu kadın, Surmelina kaldı. Lir çalan yerinde duramıyordu artık; ayağa fırladı, yayı frenledi; ona hükmetmeyi kesmiş, Surmelina'nın ayaklarını izliyor, çalgı da insan gibi iç çekerek uluyordu.

İhtiyarın yüzü kızarmış, kıpkırmızı kesilmişti; kadına bakıyor, dudakları titriyordu, ben, neredeyse üzerine atılıp onu parçalayacak diye korkuyordum. Lirci bunu hissetmiş olacak ki, yayını birden durdurdu; onunla birlikte hora da durdu. İki oyuncu ayakları havada, hareketsiz kaldılar. Ter yüzlerinden oluk gibi akıyordu; erkekler koşup adamı aldılar ve bedenine rakı sürdüler; kadınlar da, erkekler görmesin diye Surmelina'yı çevrelediler, ben henüz erkek sayılmadığım için aralarına karışmama engel olmadılar; kadının örtüsünü açtılar, boynuna, koltuk altlarına ve şakaklarına çiçek suyu döküyorlardı; o ise gözlerini yummuş gülümsüyordu.

[1] Türkçe'deki "Sürmeli" kelimesinin Yunanca'da dişil söylenişi.

Ondan bu yana hora, Surmelina ve korku içimde birleşti, bir oldu: hora, kadın ve ölüm! Kırk yıl sonra Tiflis'te, "Orient" Oteli'nin yüksek terasında Hintli bir kadın dans etmek üzere ayağa kalktı. Tepesinde yıldızlar parlıyordu, teras ışıksızdı ve çevrede on tane kadar tek başına oturan erkeğin sigaralarından çıkan kırmızı bir ışıktan başka şey görünmüyordu. Bilezikler, küpeler, taşlar, ayak bileklerinde halkalarla yüklü olan kadın, esrarengiz bir korkuyla dans ediyordu; sanki bir uçurumun ya da Tanrı'nın yanında dans ediyor, onunla oynuyor, ona yaklaşıyor, ondan uzaklaşıyor, ona yalvarıyor ve düşmemek için bütün bedeniyle titriyor, titriyordu. Bir ara gövdesi hareketsiz kalıyor, kolları iki yılan gibi dolanıp açılıyor, havada, iki âşıkmışlarcasına birleşiyorlardı. Küçük kırmızı ışıklar söndü, bütün o sonsuz gecede sadece oynayan o kadınla tepesindeki yıldızlar kalmıştı. Onlar da, kadınla birlikte hareketsizce oynamaktaydı. Hepimiz soluğumuzu tutuyorduk. Ve ben, birden korkuya kapıldım; bu, uçurumun kıyısında oynayan bir kadın değil, ölümle sevişen ve oynaşan ruhumuzun kendisiydi.

IV

OĞUL

Çocuk belleğime değen her şey içimde öyle derin yer etmiş ve ben onu öylesine bir açıklıkla kabul etmişimdir ki, şimdi ihtiyarlığımda bile çocukluk anılarımı anımsamaya ve yeniden yaşamaya doyamıyorum; denizle, ateşle, kadın ve dünyanın kokularıyla olan en eski tanışmamı sağlam bir açıklıkla hatırlarım.

İşte yaşama ilişkin ilk anım: Bir gün emekleye emekleye eşiğe vardım; henüz ayakta duramıyordum; tepesi katılaşmamış başımı hırsla ve korka korka avlunun açık havasına çıkardım; o zamana kadar pencerenin camından dışarı bakıyor, ama bir şey göremiyordum; bu kez yalnız bakmakla kalmadım, ilk olarak dünyayı da gördüm; hayret verici bir manzara vardı karşımda! Avludaki küçük bahçe bana aşılmaz gibi geldi; binlerce görünmez arının uğultusu, sarhoş edici bir koku, sıcak, bal gibi koyu bir güneş, hava kılıçlarla silahlanmış da, bu kılıçların arasından, çok renkli, kanatları hareketsiz melek gibi çizgiler dikine bana doğru geliyordu sanki!.. Korktum, gözlerim yaşlarla doldu ve dünya kayboluverdi.

Başka bir günü hatırlıyorum: Diken gibi sakalları olan bir adam beni kucağına alıp limana indirdi. Yaralanmış ya da korkmuş gibi iç çeken ve homurdanan bir canavarın sesini duydum. Ben de korkmuştum; adamın kucağında silkiniyor, kaçmak istiyor, bir kuş gibi çığlıklar atıyordum. Birden, burnuma acı bir keçiboynuzu, katran ve ağaçkavunu kokusu geldi. Bu kokuyu almak için ciğerlerim açılıyor, sanki kütürdü-

yordu. Beni tutan kıllı avuçların içinde çırpınıyordum ve bir yolun dönemecinde... ne canavardı o, ne serinlik, ne sonsuz iç çekiş... Koyu lacivert, fokurdayan, sırf ses ve kokudan ibaret su, deniz, köpürerek içime döküldü; tatlı gülüşlerim yere döküldü, başımın içi tuzlu gülüşler ve korkuyla doldu.

Sonra, komşumuz olan bir kadını, Annika'yı hatırlıyorum; ufak tefek bir ana, gevrek, yeni evli bir kız; uzun sarı saçlar, iri gözler... ben üç yaşlarımda vardım; o akşam bahçede oynuyordum; küçük bahçe yaz kokuyordu. Kadın eğildi, beni aldı, kucağına kaldırıp sarıldı; ben de gözlerimi yumdum; açık olan göğsüne yüzümü soktum; bedenini kokluyordum. Koyu, sıcak bir koku, ekşi süt ve ter kokusu; yeni evli bedenin buğusu çıkıyor, bense göğsüne asılmış, soluyordum. Birden başım döndü, bayıldım; komşu kadın korktu, beni indirdi ve kıpkırmızı kesilmiş bir halde, iki fesleğen saksısının arasında yere bıraktı; çok şefkatli, iri gözleriyle bana bakıyor, gülümsüyordu.

Bir yaz gecesi, yine bizim avluda, küçük rahlemde oturuyordum. Gözlerimi kaldırıp ilk kez yıldızları gördüğümü hatırlıyorum. Yerimden fırladım ve korkuyla bağırdım: "Kıvılcımlar! Kıvılcımlar!" Gökyüzü bana, sonsuz bir yangınmış gibi göründü; küçük bedenim yanıyordu.

Yeryüzü, deniz, kadın ve yıldızlı gökyüzüyle ilk temasım böyle oldu. Bugün hâlâ, hayatımın en derin anlarında, tıpkı bebek olduğum zamanki gibi, ateşli bir hırsla bu dört korkunç unsuru yaşarım. Ruhumu, bilinçli bir biçimde bu ilk kuvvetler fethetmiş olduğu için de, dördü birden içimde, birbirinden ayrılmaz bir şekilde birleşti ve bir tek oldu. Maske değiştiren aynı bedenlermişçesine. Yıldızlı gökyüzüne baktığım zaman, bazen çiçekli bir bahçeyi, bazen karanlık ve tehlikeli bir denizi, bazen sessiz, gözyaşları içinde yüzen bir simayı görür gibi olurum.

Her duygumun, en soyutu da olsa her düşüncemin temel taşı bu dörtlü. En metafizik sorun bile içimde deniz, toprak ve insan teni kokan, sıcak, fiziksel bir madde halini alır. Koklayabildiğimi, görebildiğimi ve dokunabildiğimi de ancak o zaman anlarım.

Bu dördünün dışında bir rastlantı daha vardır ruhuma değen: Rastlantı mı? Ağzımdan herhangi bir saçmalık çıkma-

sın da, haysiyeti incinmesin diye titreyen korkak aklım, yorumlamaktan aciz olduğu her şeye bir niteleme yakıştırır. Dört yaşımda vardım ve babam, bir yılbaşı günü, dönen bir yerküreyle bir kanaryayı, Girit'te bizim deyimimizle "kutlama", yani armağan olarak bana vermişti. Ben, odanın kapı ve pencerelerini kapatıyor, kafesi açıyor ve kuşu serbest bırakıyordum; kürenin üstüne konarak ötmeye alışmıştı. Zaman zaman, soluğumu tutar, onu dinlerdim.

Bana öyle geliyor ki bu olay, üzerimde daha sonra okuduğum bütün kitaplarla tanıdığım bütün insanlardan daha büyük bir etki yapmıştı. Dünyayı yıllar yılı doymamacasına dolaşıp hoş geldin diyerek ve onunla vedalaşarak kafamın yerküresi olduğunu ve beynimin tepesinde bir kanaryanın oturup şakıdığını hissediyordum. Çocukluğuma böylesi önem vermemin nedeni anılarımın büyüleyici olması değil, çocukluk çağlarının ve düşlerin en önemsiz olaylarının bile ruhun gerçek, maskesiz yüzünü her tür psikanalizden daha doğru yansıtmasıdır. Ve çocukluk çağında ya da düşteki şeyler çok basit oldukları için, en karışık iç zenginliği bütün fazlalıklardan arınır ve sadece tat kalır.

Çocuğun beyni yumuşak, teni de hassas olduğundan güneş, ay, yağmur, rüzgâr, sessizlik, her şey üzerine çöker. O, gevrek bir hamurdur, yoğrulur. Çocuk dünyayı oburcasına yutar, içselleştirir ve çocuk haline sokar.

Hâlâ hatırlarım, kapımızın eşiğinde sık sık otururdum; güneş parlar, rüzgâr yanar, mahalledeki büyük bir evde üzüm çiğnerlerdi; her taraf misket kokardı, ben de, mutluluk içinde gözlerimi yumar, avuçlarımı uzatır, beklerdim ve Tanrı gelir (çocuk olduğum sürece beni hiç aldatmamıştır), evet, o da benim gibi gelir, ellerime oyuncaklarımı doldururdu; güneşi, mehtabı, rüzgârı... "Hediyem olsun!" derdi. "Hediyem olsun, onlarla oyna... bende daha başkaları da var." Gözlerimi açardım, Tanrı yok olurdu. Tanrı kaybolur ama, oyuncakları ellerimde kalırdı.

Tanrı'nın sonsuz gücünün sahibiydim, bunu bilmiyor, dünyayı istediğim gibi yaratıyordum. Ben de yumuşak bir hamurdum, o da... Hatırlarım, küçüklüğümde bütün meyvelerin içinde en çok kirazları severdim; onları bir kova suyun içine döker, eğilir, hayranlıkla seyrederdim: Siyah, kırmızı, dipdiri kürelerdi, suya girer girmez büyüyüverirlerdi. Sudan çı-

karırken, büyük bir hayal kırıklığı ile küçüldüklerini görür, bunu görmemek için gözlerimi yumar ve öyle, suyun içinde bana göründükleri kocaman halleriyle ağzıma atardım.

Bu önemsiz olay, şimdi ihtiyarlığımda bile benim gerçeği karşılama yöntemimi bütünüyle açığa vurur; onu daha parlak, daha iyi, amacıma daha uygun biçimde değiştiririm. Beynim bağırır, açıklar, protesto eder, ama içimden bir ses yükselir, ona: "Sus beyin, yüreği dinleyelim!" der. Hangi yüreği? Hayatın tadını, çılgınlığı... ve yürek şakımaya başlar.

Sevdiğim Bizanslı bir mistik, "Gerçeği değiştiremeyiz, öyleyse gerçeğe bakan gözü değiştirelim," der. Ben çocukken bunu yapardım; şimdi bile, hayatımın en yaratıcı anlarında aynı şeyi yapıyorum.

Gerçekten, mucizeler çocuğun beyni, gözü, kulağındadır; bu dünyayı doymazcasına nasıl yutup da kendini doldurur! Kırmızı, yeşil, sarı tüylü bir kuştur dünya ve çocuk onu yakalamak için nasıl kovalar!

Tanrı'nın gözüne, gerçekten dünyayı ilk kez gören ve yaratan çocuğun gözünden daha çok benzeyen başka bir şey yoktur: Dünya başlangıçta kaostu, bütün yaratıklar, hayvanlar, ağaçlar, insanlar, taşlar, çocuğun önünden değil, içinden, hepsi formlar, renkler, sesler, kokular, şimşekler biçiminde, karmakarışık geçiyordu ve çocuk onları durdurup düzene sokamıyordu. Çocuğun dünyası dayanacak çamurdan değil, buluttan yapılmıştı, çocuğun şakaklarından serin bir rüzgâr geçiyordu ve dünya koyulaşıyor, seyreliyor, siliniyordu. Yaratılıştan önce Tanrı'nın gözü önünden de tıpkı böyle kaos geçiyor olmalıydı.

Çocukluğumda neyi görür ve neye dokunursam onunla bir olurdum: Gökyüzüyle, böcekle, denizle, havayla; o sıralarda havanın göğsü, elleri vardı ve beni okşuyordu; bazen kızar, bana karşı direnir, yürümeme engel olurdu; hatırlıyorum, bir defasında beni yere yıkmıştı. Asmanın yapraklarını yolar, anamın o kadar güzel taramış olduğu saçlarımı dağıtırdı hava; hatta komşumuz Bay Dimitru'nun başındaki mendili kapmış, karısı Penelopi'nin eteklerini kaldırmıştı.

Dünya ve ben henüz birbirimizden ayrılmamıştık, ama yavaş yavaş ondan kopuyordum; bir yanda dünya, bir yanda ben vardım, sonunda mücadele başladı.

Bir gün çocuk eşikte oturmuştu, dünyanın çağlarını bu-

lanık ve koyu bir halde kabullenirken, birden görür oldu, beş duyu sağlamlaştı, her biri dünya hükümdarlığını bölüştüler. Hatırladığıma göre de önceleri içime koku yerleşti, kaosu düzene, önce koku sokmaya başladı.

Ben iki veya üç yaşımdayken her insanın kendi kokusu vardı ve ben, gözlerimi kaldırıp görmeden önce insanı yaydığı kokudan tanırdım; anam başka türlü kokardı, babam başka türlü, bir dayının öbürüne oranla farklı, bir komşu kadının ötekinden ayrı kokusu vardı. Beni kucağına alanın ya kokusunu sever ya da tekmeleyip istemezdim. Zamanla, bu gücüm azaldı, kokular birleşti, bütün insanlar aynı biçimde pis kokmaya başladılar: ter, tütün ve benzin...

Hıristiyan'la Türk'ün kokusunu, hiç yanılmadan birbirinden ayırırdım; evimizin karşısında sevimli bir Türk ailesi oturuyordu; hanım bizi ziyarete geldiği zaman, kokusu başımı döndürür, bir dal fesleğen koparıp koklar, yahut da bir amberçiçeğini burnuma sokardım. Fatma Hanım'ın dört yaşlarında bir kızı vardı, bense üç yaşımdaydım; bu Emine'nin de tuhaf bir kokusu vardı; ne Türk, ne de Rum kokusuydu bu ve benim çok hoşuma gidiyordu. Emine beyaz tenli, tombulca bir kızdı, dik duran saç örgüleri vardı, her lülesinden, nazar değmesin diye bir deniz kabuğu ile mavi bir taş sarkardı, avuçlarının içiyle tabanları kınalıydı; hindistancevizi kokuyordu.

Ben, anasının ne zamanlar evde olmadığını bilir, o zaman dış kapıya çıkar, onu kendi eşiklerinde oturmuş, sakız çiğnerken bulurdum. Yanına gideceğimi işaretle anlatırdım ama, kapılarının üç basamağı vardı ve bunlar bana çok yüksek geliyordu; oraya nasıl tırmanacaktım? Terlerdim, terim kururdu, büyük bir didinme sonunda birinci basamağı çıkardım, sonra ikinci basamağı çıkmam için yeni bir didinme başlardı; soluk almak için bir an durur, gözlerimi kaldırır, ona bakardım; o hiç aldırmadan eşikte oturur, elini uzatıp bana hiç yardım etmezdi; hareketsiz bakar, bekler dururdu. Sanki şöyle diyordu bana: "Eğer engelleri yenebilirsen iyi, bana yetişirsin, oynarız; yapamazsan geri dön!" Fakat sonunda uzun bir mücadelenin ardından galip gelir, onun oturduğu basamağa ulaşırdım; o zaman kalkar, elimden tutar ve beni içeri sokardı. Anası sabahtan öğleye kadar evde olmazdı, dışarıda çalışıyordu; biz, hemen çoraplarımızı çıkarır, sırtüstü yere yatar ve çıplak tabanlarımızı dö-

vüştürürdük. Hiç sesimiz çıkmazdı; ben gözlerimi yumar, Emine'nin sıcaklığının tabanlarından benim tabanlarıma geçtiğini, yavaş yavaş dizlerime, karnıma, göğsüme doğru çıktığını, içime dolduğunu hissederdim; o anda öyle bir haz duyardım ki, bayılacağım sanırdım. Kadın bana, bütün hayatım boyunca, bundan daha kekre bir haz vermemiştir; kadın bedeninin sıcaklığındaki sırrı hiçbir zaman bu kadar derinden hissetmemiştim ve şimdi, yetmiş yıl sonra hâlâ gözlerimi yumar, Emine'nin sıcaklığının tabanlarımdan bütün bedenime, bütün ruhuma yükselerek dal budak saldığını hissederim.

Yavaş yavaş yürüme ve tırmanma korkusundan kurtuldum, komşu evlere giriyor, mahallenin çocuklarıyla oynuyordum; dünyam genişliyordu.

Beş yaşıma geldiğimde, taş tahta üzerine yotalarla,[1] halkalar çizeyim de elim alışsın, büyüdüğümde alfabenin harflerini bileyim diye beni bir kolivacı bayan öğretmene [2] götürdüler. Biraz kamburca, sevimli bir kadıncağızdı, adı Kira Areti'ydi, kısa boylu, tombuldu, çenesinin sağ tarafında bir etbeni vardı. Elimi tuttuğu zaman ağzından kahve kokusu geliyordu. Bana kalemi nasıl tutacağımı, parmaklarımı nasıl idare edeceğimi öğretiyordu.

Başlangıçta onu istemiyordum, soluğuyla kamburu hoşuma gitmiyordu, fakat nasıl oldu bilmiyorum, gözlerimin önünde biçim değiştirmeye, etbeni kaybolmaya, sırtı düzelmeye, çirkin bedeni güzelleşmeye başladı; birkaç hafta sonra, bembeyaz harmaniyeli, kocaman bronz bir borazan taşıyan, incecik bir melek oluverdi; bu meleği ben Aya Minas Kilisesi'ndeki tasvirlerin birinde görmüş olmalıydım, çocuksu gözüm yine mucizesini göstermiş, melekle bayan öğretmen bir olmuştu.

Yıllar geçti, gurbete çıktım, yeniden Girit'e döndüm; bayan öğretmenimin evinin önünden geçtim; eşikte, ihtiyar bir kadıncağız oturmuş, güneşleniyordu; onu çenesindeki etbeninden tanıdım; yanına yaklaştım, kendimi tanıttım, sevincinden ağlamaya başladı; armağan olarak ona kahve, şeker ve

[1] Yunan alfabesinin onuncu harfi olup bizim "i"ye karşılık gelir.

[2] Metinde "Kolivodaskala" deniyor, koliva, buğday ve şekerle daha çok ölüler için yapılan bir tür tatlıdır; bizdeki "ölü helvası"nın karşılığı sayılabilir ve yapılan koliva'nın çoğu papazlara verilir. "Daskala" ise kadın öğretmen demektir. "Kolivodaskala" ufak tefek hediyeler karşılığında çalışan ve resmî sıfatı olmayan bir tür mahalle ya da köy hocasıdır.

bir kutu lokum getirmiştim. Bir ara, sorup sormamakta tereddüt ettim ama, borazanlı melek tasviri içimde öyle yerleşmişti ki, kendimi tutamadım!

"Kira Areticiğim," dedim, "hiç beyaz harmaniye giydiğin ve elinde kocaman bir borazan taşıdığın oldu mu?"

Zavallı ihtiyarcık bağırdı:

"Ulu Tanrım, sen bilirsin!.." Ve istavroz çıkardı; "Ben mi beyaz harmaniye giydim, oğlum? Ben mi borazan taşıdım? Tanrı korusun, Meryem Ana mıyım ben?"

Gözlerinden yaşlar süzülmeye başladı.

Çocuk kafamda her şey farklılaşıyor, akıl ve mantıktan uzaklaşıyor, deliliğe yaklaşıyordu. İşte bu deliliktir insanın aklını yitirmesini engelleyen tohum, tuz; tuzdur; her an kendi yarattığım ve geçmek için, içinde yollar açtığım bir masalda yaşıyor ve onunla yetiniyordum. Aynı şeyi hiçbir zaman iki kere görmezdim, çünkü her keresinde ona yeni bir biçim verirdim, tanınmaz bir hal alırdı; dünyanın bakirliği her an yenileniyordu.

Özellikle bazı meyvelerin benim üzerimde, açıklanamayan büyüleyici bir etkisi vardı, örneğin, incirlerle kirazlar başta geliyordu. Yalnız incirler, yani meyve değil, incirlerin yapraklarıyla kokuları da... Ben, gözlerimi yumarak onları koklar ve kekre bir beden mutluluğu duyardım; mutluluk değil, karanlık, tehlikeli bir ormana giriyormuşum gibi heyecan, korku ve ürperme hissediyordum.

Bir gün anam beni aldı ve Kastro'nun dışında, kadınların denize girdiği sapa bir kıyıya götürdü. Orada beynim, fokurdayan sonsuz bir denizle doldu. Bu kızgın laciverdin içinden çok solgun, zayıf, tuhaf, bana hastaymış gibi görünen bedenler çıkıyordu; bunlar keskin çığlıklarla birbirine kucak dolusu sular atmaktaydı. Çoğunu, bellerine kadar görmekteydim, belden aşağıları suyun içindeydi; kendi kendime: "Herhalde belden aşağıları balık olmalı... şu denizkızı dedikleri soydan..." diye düşünüyordum; ninemin, Büyük İskender'in kız kardeşi olan denizkızı için söylemiş olduğu sözler aklımdan geçmekteydi. Bu kız, denizlerde dolaşır, arkadaşını arar, geçen gemilere sorarmış: "Kral İskender yaşıyor mu?" Geminin sahibi de küpeşteden eğilip ona bağırırmış: "Yaşıyor kadınım, yaşıyor ve hüküm sürüyor!" Gemici, İskender'in öldü-

ğünü söylerse, vay haline! Denizkızı kuyruğuyla denize vurur, büyük bir fırtına çıkartıp gemileri parçalarmış.

Önümde yıkanan bu denizkızlarından biri dalganın içinde doğruldu, bana işaret etti; bağırarak bir şey söyledi, ama denizin uğultusu çok olduğu için bir şey anlayamadım; ben, artık masala dalmıştım, onun kardeşini sorduğunu sandım ve korku içinde bağırdım: "Yaşıyor, yaşıyor ve hüküm sürüyor!" Denizkızlarının hepsi kahkahayı bastı, ben utanarak kaçtım. "Allah kahretsin!" diye mırıldandım. "Kadınmış bunlar be, denizkızı değil!" Sırtımı denize verip utanç içinde küçük bir kayanın üzerine oturdum.

Bu çocukluktan kalma manzara hâlâ içimde, çok renkli, çok sesli ve taptaze kaldığı için Tanrı'ya şükrediyorum; belleğim koruyor bu resmi. Soldurup kurutmuyor. Beni ölümden koruyan kutsal ölümsüzlük suyu damlasıdır. Yazı yazarken, deniz, kadın ya da Tanrı'dan söz etmek istediğim zaman, kendi göğsüme doğru eğilir ve içimdeki çocuğun ne söylediğini dinlerim. O bana anlatır; tekrar çocuk olur, dünyayı ilk kez, bakir gözlerle görürüm.

Her iki ata da kanımda dolaşıyor: Biri vahşi, sert, yüzü gülmez... Anamsa hassas, iyi ve tıpkı bir azize... Onları bütün hayatım boyunca taşıyorum, hiçbiri ölmedi; ben ne kadar yaşarsam, onlar da içimde o kadar yaşayacak ve birbiriyle mücadele edecekler; düşünce ve davranışıma hükmetmek için her biri ayrı tezi savunacaklardır. Benimse, bütün hayatım boyunca mücadelem şu olacak: onları barıştırmak, bana birinin kuvvetini, ötekinin iyiliğini vermesini sağlamak, ikide bir yüreğimde patlayan aralarındaki uzlaşmazlığı uyuma dönüştürmek.

Bir şey daha var: Ana babanın varlığı, benim ellerimde devam ediyor; sağ elim çok güçlü, duygusuz ve bütünüyle erkek eli; sol elimdeyse aşırı, patolojik bir duygululuk var; sevmiş olduğum bir kadının göğsünü hatırladığım zaman sol avucumda bir karıncalanma duyuyor ve bir acı hissediyorum; ana-babam ellerime yerleştiler ve babam sağ, anam da sol elimi işgal ettiler.

Burada, hayatımı derin bir biçimde etkileyen bir olaya değinmek istiyorum; bu, aldığım ilk ruh yarası idi; yaşlandım, hâlâ kabuk bağlamadı.

Mevsim ilkbahardı, mezarlık papatyalarla örtülüydü, kö-

şedeki bir gül fidanı nisan gülleriyle bezenmişti; öğle sıralarıydı; güneş toprağı ısıtmıştı, otlar kokuyordu. Kilisenin kapısı açıktı, papaz buhurdanlığa günlük koymuş, ayin atkısını boynuna atmıştı, eşiği aştı ve mezarlara doğru yürüdü.

Günlüğün ve toprağın kokusunu derin derin içime çekerek, dayıma bir daha sordum:

"Neden tütsülüyor?"

"Sus, şimdi göreceksin, yürü!"

Kilisenin arkasına doğru döndük, konuşmalar duyuldu; bir mezarın yanında siyahlar giyinmiş beş-altı kadın duruyordu; iki erkek bir mezar taşını kaldırdı; bir tanesi mezarın içine girip karıştırmaya başladı. Yaklaştık ve açık mezarın başında durduk.

"Ne yapıyorlar?" diye sordum.

"Mezardan kemikleri çıkarıyorlar."

"Hangi kemikleri?"

"Şimdi göreceksin."

Papaz çukurun başında durmuştu, buhurdanlığı aşağı yukarı sallıyor ve sakallarıyla bıyıkları arasından hayırduaları dağıtıyordu. Ben, yeni kazılmış toprağa doğru eğildim; yosun kokusu, çürük kokusu... Burnumu tuttum, midem bulanıyor ama kaçmıyor, bekliyordum. Kendi kendime: "Kemikler, hangi kemikler?" diye soruyor ve bekliyordum.

Eğilmiş mezarı karıştıran adam birden doğruldu, bedeninin yarısı çukurun üzerinde göründü; ellerinde bir kafatası vardı. Üzerindeki toprakları temizledi, parmağını sokup göz deliklerinin içindeki toprağı çıkardı, mezarın kenarına bıraktı ve tekrar eğilip karıştırmaya başladı.

Korku içinde dayıma sordum:

"Nedir bu?"

"Görmüyor musun, ölü başı, kafatası!"

"Kimin?"

"Hatırlamıyor musun? Komşumuz Annika!"

"Annika mı?"

Beni bir ağlama tuttu, çığlıklar atmaya başladım.

"Annika'nın! Annika'nın!" diye bağırıyordum; kendimi yere attım, elime geçen taşları alıp mezarcıyı taşlamaya başladım.

İnliyor, bağırıyordum; ne güzel kadındı, nasıl güzel kokuyordu! Eve gelir, beni kucağına alır, saçındaki kocaman tarağı çekip saçlarımı tarar, koltuğumun altını gıdıklardı; ben de kıkırdar, kuş gibi cıvıldardım. Dayım beni kucağına aldı, oradan uzaklaştırdı; kızgınlıkla konuşuyordu:

"Ne diye ağlıyorsun? Ne olacaktı yani? Öldü işte, hepimiz öleceğiz!"

Ben onun sarı saçlarını, beni öpen kırmızı dudaklarını, o iri gözlerini hatırlıyordum... ve şimdi...

"Ya saçları," diye bağırdım, "dudakları, gözleri?.."

"Gitti onlar, gitti... Toprak yedi onları..."

"Neden? Neden? İstemiyorum ben!.."

Dayım omuzlarını kaldırdı:

"Büyüyünce neden olduğunu anlarsın!"

Ama, hiçbir zaman anlamadım. Büyüdüm, ihtiyarladım, asla anlayamadım.

V

İLKOKUL

Hep büyülü olan gözlerim, içi bal ve arı dolu uğultulu beynim, başımda kırmızı bir takke, ayaklarımda kırmızı ponponlu çarıklarımla bir sabah yarı sevinçli, yarı heyecanlı yola çıktım; babam elimi tutuyordu. Annem bana, koklayıp da gayrete geleyim diye bir dal fesleğen vermiş, boynuma da vaftizime ait altın istavrozumu asmıştı.

"Tanrı'nın ve benim hayırduamızla..." diye mırıldandı, gözleriyle beni süzdü.

Sanki süslenmiş, küçük bir kurbandım ve içimde hem gurur, hem de korku hissediyordum; fakat elim, babamın sıkılmış kocaman avucu içinde sıkışmıştı ve ben de erkeklik taslıyordum. Gidiyor, gidiyorduk; daracık sokaklardan, Aya Minas Kilisesi'nin önünden geçtik, döndük, eski bir binaya girdik; geniş bir avlusu, köşelerinde dört büyük kemeri ve ortada da kocaman bir tozlu çınar vardı. Ben durakladım, irkildim; elim babamın sıcak, kocaman avucu içinde titremeye başladı.

Babam eğildi, saçlarıma dokundu, beni okşadı; hopladım... Çünkü beni okşamış olduğunu hiçbir zaman hatırlamıyordum; gözlerimi kaldırdım ve korkuyla ona baktım.

"Burada okuyacaksın," dedi, "adam olacaksın; istavroz çıkar!.."

Öğretmen eşikte göründü; elinde uzun bir değnek vardı; bana korkunç, iri dişliymiş gibi göründü. Gözlerimi, boynuzları var mı diye başının üst tarafına diktim, ama göremedim, çünkü şapkası vardı.

Babam ona:

"Bu oğlumdur," dedi.

Elim babamın avucundan kurtuldu ve babam beni öğretmene teslim etti:

"Eti senin, kemiği benim," dedi. "Ona acıma, döv, adam et."

Öğretmen:

"Sen merak etme, Kapetan Mihali," dedi, "insanı adam eden aletim burada!"

Ve değneği gösterdi...

İlkokuldan bir sürü çocuk kafası kaldı aklımda. Kafatasları gibi birbirlerine yapışık çocuk başlar. Şimdilerde çoğu kafatası olmuştur bile. Ölümsüz olan dört öğretmenimdi. Fakat o başların üstünde şu dört öğretmen, içimde ölümsüzmüş gibi yaşamaktadır.

Birinci sınıfta yaşlı, kısa boylu, kötü bakışlı, sarkık bıyıklı, elinde daima değnek bulunan Pateropulos bizi kovalar, toplayıp ördekmişiz de satmak için pazara götürüyormuş gibi sıraya sokardı. Her baba ona, yabankeçisi çocuğunu verirken: "Eti senin, kemiği benim, öğretmen," derdi, "döv onu, adam oluncaya kadar döv." O da bizi, acımadan döverdi ve hepimiz, öğretmen de, öğrenciler de, fazla sopa yemekle adam olacağımız zamanın gelmesini beklerdik. Büyüyüp de, insancıl teoriler kafamda oluşmaya başlayınca, bu ilk öğretmenimin yöntemini barbarlık olarak nitelendirdim; ama, insan doğası hakkında fikir sahibi olunca, Pateropulos'un o mübarek değneğini kutsamaya başladım; acının, hayvandan insana çıkan yokuşta en büyük rehber olduğunu bize o öğretmişti.

İkinci sınıfta Titiros hüküm sürüyordu; zavallı hüküm sürüyor ama, hükümet etmiyordu. Solgun benizli, gözlüklüydü; gömleği kolalıydı, rugan ayakkabıları sivri, topukları yan basıldığından erimişti; uzun burnu kıllıydı, ince parmakları tütünden sararmıştı. Adı Titiros değil, Papadakis'ti[1], fakat papaz olan babası, bir gün ona köyden kocaman bir kelle peyniri getirmiş. Oğlu, "Bu ne kocaman peynirdir, baba?" demiş,

[1] Adamın adı Papadakis, yani "Papazoğlu", "Papazzade" anlamına geliyor. Kendisine takılan Titiros lakabı da Yunanca "Ti tiros!" olup, "bu ne kocaman peynir!" demektir. Giritlilerde (Hıristiyan ve Müslüman) lakap takma yaygın bir âdettir ve takılan lakaplar arasında çok zekice olanları vardır.

rastgele evde bulunan bir komşu kadın, bu sözleri duymuş. Artık fazlasına gerek yoktu; zavallı öğretmeni makaraya alıp lakabı takıvermişler. Ama bizim Titiros dövmez, rica ederdi; bize Robenson okur, her kelimeyi açıklar, sonra anlayalım diye yalvarırmış gibi duygulu ve acıklı bir tavırla bakardı. Biz Robenson'un yapraklarını çevirir, kendimizden geçmiş bir halde, tropik ormanların, kalın yapraklı ağaçların, eli sopalı, başında ottan bir şapka bulunan Robenson'un çevresinde uzanan ıssız denizin kötü basılmış resmine bakardık.

Bir gün din tarihi okurken, Yakub'a ilk çocuğunu bir tabak mercimek karşılığında satan Yeşea'ya gelmiştik. Öğleüzeri eve dönünce ilk çocuk'un ne demek olduğunu babama sordum. Öksürdü, başını kaşıdı:

"Git, dayın Nikolaki'yi çağır," dedi.

Bu dayım ilkokulu bitirmişti, ailenin en okumuş adamı ve annemin kardeşiydi. Ufak tefek, kabak kafalı, iri gözleri korkuyla bakan, sırf kıllarla örtülü kocaman elli bir adamdı. İyi soydan, sarı benizli, kötü huylu, kendisini kıskanan ve ondan nefret eden bir kadınla evlenmişti. Karısı iri göğüslü, tombul hizmetçinin uyuduğu alt kata inmesin diye, adamı iple karyolanın demirine ayağından bağlar, sabah olunca çözerdi. Zavallı dayımın işkencesi beş yıl sürdü, neyse. Allah yardım etti de -zaten onun için kendisine çok merhametli derler- kötü huylu kadın öldü ve dayım bu kez sağlam, kendisini bağlamayan, konuşması kaba, ama iyi yürekli bir köylü kızıyla evlendi. Sevinç içinde evimize gelir, annemi bulurdu.

Annem sorardı ona:

"Şimdi yeni karınla nasıl geçiniyorsun, Nikolaidi?"

Dayım cevap verirdi:

"Nasıl mutluyum sorma, Maryi; beni bağlamıyor!.."

Dayım, babamdan korkar, gözlerini kaldırıp ona bakmaz, tüylü ellerini ovuşturur, durmadan dış kapıya bakardı. Babamın kendisini çağırdığını söyleyince lokması boğazına takıldı, öylece sofradan kalktı ve doğru bizim eve koştu.

"Acaba ejderha beni ne yapacak?" diye düşünüyor, lokmasını yutmaya çabalıyordu: "Zavallı hemşirem, nasıl dayanıyor ona?" diyordu. İlk karısını hatırladı ve memnunlukla gülümsedi: "Ben," diye mırıldandı. "Tanrı'ya şükürler olsun, kurtuldum!"

Babam onu görünce:

"Gel bakalım, madem okumuşsun, açıkla," dedi.

İkisi de kitabın üzerine eğildiler, bir çeşit meclis kurmuşlardı.

Babam uzun uzun düşündükten sonra fikrini söyledi:

"Prototokia avcı forması demektir."

Dayım başını salladı:

"Bence tüfek demektir," diye karşılık verdi ama sesi titriyordu!

Babam kükredi:

"Avcı giysisi!.."

Kaşlarını çattı, dayım da yutkundu.

Ertesi günü öğretmen sordu:

"Prototokia ne demektir?"

Ben atıldım:

"Avcı giysisi demektir!"

"Ne biçim saçmalıklardır bunlar? Hangi cahil söyledi bunu sana?"

"Babam!"

Öğretmen büzüldü; o da babamdan korkardı, babama nasıl karşı çıkabilirdi ki?

Doğruldu:

"Evet," dedi, "tabii, bazen, ama çok nadir, avcı giysisi anlamına da gelir, yine de burada..."

Bütün dersler içinde en çok din tarihi hoşuma gidiyordu. Tuhaf, karışık, karanlık olaylar; konuşan yılanlar, tufanlar, hırsızlık ve cinayetler, kardeşin kardeşi öldürmesi, bir babanın biricik oğlunu kesmek istemesi... Tanrı zırt pırt işe karışıyor, o da cinayetlerden payını alıyordu. İnsanlar ıslanmadan denizi geçiyor... Anlamıyorduk; öğretmene soruyorduk, o da değneğini kaldırıyor, öksürüyor ve kızıyordu.

"Anlayışsızlar!" diye bağırıyordu. "Kaç kez söyleyeceğim size? Konuşma istemiyorum."

Bizse ağlayarak,

"Ama, bay öğretmen, anlamıyoruz!" diyorduk.

Öğretmen cevap veriyordu:

"Bunlar Tanrı'nın işleridir; anlamamız gerekli değil, günahtır!"

Günahtır! Bu korkunç sözü duyunca büzülürdük; söz değil yılandı bu; Havva'yı aldatan, öğretmenin kürsüsünden inen ve bizi yemeye gelen yılan; sıralarımızda büzülür, çıt çıkarmazdık.

İlk olarak duyduğumda, içimde acıma duygusu uyandıran bir kelime daha vardı: Abraam.[1] Bu iki a-a, çok uzaktan, derin, karanlık, tehlikeli bir kuyudan geliyormuş gibi içimde yankılanırdı. Gizlice, kendi kendime mırıldanırdım: "Abraam!" Arkamda bir ayak sesiyle bir soluma duyardım; çıplak, geniş tabanlı birisi beni kovalardı, onun günün birinde oğlunu kesmeye götürdüğünü öğrendiğimde dehşete kapıldım; muhakkak ki çocukları kesen buydu, beni görüp de kapmasın diye sıranın arkasına saklanıyordum. Öğretmen, Tanrı'nın öğütlerini yerine getirenleri, Abraam'ın bağrına basacağını söylediği zaman içimden, onun bağrından kurtulmak için, bütün öğütleri çiğnemeye yemin ettim.

Aynı konuyu işlerken Abbakum sözcüğünü duyunca da sinirlerim bozuldu. Bu ad da sevimsizdi. Karanlık basınca bahçemizde tuzak kuran bir umacıydı. Kuyunun ardına gizlenirdi. Bir keresinde tüm cesaretimi toplamış, avluya tek başıma çıkmıştım. Önüme fırladı ve bana "Abbakum!" diye bağırdı. Bu "seni yiyeceğim" demekti.

Bazı kelimelerin yankısı, benim içimde büyük bir heyecan yaratır. Sevinç değil, çoğu zaman korku. En çok da İbranice sözcükler; çünkü ninemden, İbranilerin (yani Yahudilerin) Büyük Cuma günü[2] Hıristiyan çocuklarını alıp iğneli bir tekneye attıklarını ve kanlarını içtiklerini biliyordum; Eski Ahit'ten İbranice bir sözcük, hele "Yehova" sözcüğü hayalimde çivili bir tekneyi canlandırırdı, beni içine atmamalarını isterdim.

Üçüncü sınıfta Periandros Krasakis vardı. Gömlekleri, boynundaki sivilceler görünmesin diye yüksek, sert yakalıydı. Cırcırböceğininkiler gibi incecik bacakları olan, beyaz mendilciğiyle hep ağzını örten, durmadan tüküren ve soluğu kesilen bu adamcağıza Korent Tiranı'nın adını kim vermiş acaba? Temizlik hastasıydı; her gün ellerimizi, kulaklarımızı, burnumuzu, diş ve tırnaklarımızı kontrol ederdi. Dövmüyor, rica etmiyor, yalnız iri, sivilce dolu kafasını sallıyordu.

[1] Ya da Abraham, Avram, İbrahim.
[2] İsa'nın öldüğü gün.

"Hayvanlar," diye bağırırdı bize, "domuzlar, her gün sabunla yıkanmazsanız hiçbir zaman adam olamazsınız! Adam ne demektir, yani? Sabunla yıkanan kişi demektir! Yalnız beyin yetmez zavallılar, sabun da lazımdır. Böyle ellerle Tanrı'nın önüne nasıl çıkacaksınız? Çıkın avluya da, gidip yıkanın!.."

Hangi seslerin uzun, hangilerinin kısa olduğu ve hangi tonu keskin, hangisini uzatmalı telaffuz edeceğimizi anlatarak kafa ütüler, bizler sokaktaki sesleri, manavları, simitçileri, anıran eşek sıpalarını, gülüşen komşu kadınları dinler, zil çalsın da kurtulalım diye can atardık. Öğretmenin kürsüde terlediğini, konuştuğunu, yine konuştuğunu ve beynimize dilbilgisini kazımak istediğini görüyorduk ama, bizim aklımız dışarıda, güneşte ve taş savaşındaydı; çünkü taş savaşını çok sever ve çoğu kez okula kafamız gözümüz yarılmış giderdik.

Bir bahar günüydü. Tanrı'nın neşesi... pencereler açıktı, karşıki bahçeden çiçek açmış bir mandalina ağacının kokusu geliyordu; beynimiz bile çiçek açmış, mandalina ağacı olmuştu ve artık ne uzatma, ne de vurgu işaretini dinliyorduk. Tam o sırada bir kuş, okul avlusundaki çınar ağacına konmuş şakıyordu. Köyden o yıl gelmiş olan Nikolio adında soluk benizli, kızıl saçlı bir öğrenci dayanamayıp parmak kaldırdı:

"Sus öğretmenim," diye bağırdı, "sus öğretmenim, kuşu dinleyelim!"

Zavallı Periandros Krasakis! Bir gün toprağa verdik onu; yavaşça kürsüye başını dayamıştı, bir an balık gibi çırpındı ve can verdi. Biz, ölümü karşımızda görünce korktuk ve çığlıklar atarak bahçeye döküldük. Ertesi gün pazarlıklarımızı giydik, hatırını kırmayalım diye deniz kıyısında dikkatle ellerimizi yıkadık ve onu eski mezarlığa, denizin kıyısına götürdük; mevsim bahardı; gökyüzü gülüyordu, yeryüzü papatya kokuyordu. Tabut da açıktı; yüzünü saran sivilcelerden derisi yeşil-sarı bir renk almıştı, birer birer onun ölü yüzünü öpmek üzere eğildiğimiz zaman artık papatya ya da ilkbahar değil, çürümüş et kokusu almıştık.

Dördüncü sınıfta, ilkokulun müdürü hüküm sürüyor ve bizi yönetiyordu. Küp gibi kısa, sivri sakallı, gri gözleri daima kızgın, bacakları çarpıktı. Bizi duymasın diye birbirimize yavaşça: "Bacaklarını görmüyor musun, ulan?" diyorduk. "Bacaklarının nasıl çıkrık çevirdiğini ve nasıl öksürdüğünü gör-

müyor musun? Giritli değil o!" Atina'da öğrenim görmüş ve beraberinde Yeni Pedagoji'yi de getirmiş. Biz bunun, Pedagoji adı verilen genç bir kadın olduğunu sanıyorduk; müdürle ilk kez karşılaştığımızda yanında Pedagoji yoktu; evde olmalıydı. Elinde küçük, burma bir kırbaç vardı, bizi sıraya soktu ve nutuk atmaya koyuldu. Bütün öğrendiklerimize görüp dokunmamız ya da noktalarla dolu bir kâğıdın üzerine resmini yapmamız gerekmiş. Gözlerimizi de dört açmalıymışız; yaramazlık yok, teneffüste gülüp bağırmak da yok; eller de çapraz duracak. Sokakta papazla karşılaşınca elini öpmeliymişiz. "Gözünüzü dört açın, zavallılar! Aksi halde şuna bir bakın!" dedi ve bize kırbacı gösterdi. "Palavra atmadığımı göreceksiniz!" Gerçekten de gördük; bir yaramazlık yaptığımızda ya da keyfi yerinde değilse, pantolon düğmelerimizi açtırır, pantolonumuzu aşağı indirtir ve etimizin üstüne vururdu; düğmelerimizi çözmeye üşenirsek kanatana kadar kulaklarımızı kırbaçlardı.

Bir gün, bütün cesaretimi toplayarak parmağımı kaldırdım:

"Bay öğretmen," diye sordum, "Yeni Pedagoji nerede? Neden okula gelmiyor?"

Kürsüden fırladı, duvardan kırbacı indirdi.

"Gel buraya saygısız," diye bağırdı, "çöz pantolonunun düğmelerini."

Kendisi pantolonumu indiremeyecek kadar üşengeçti. Vurmaya ve bağırmaya başladı:

"Nah! Nah! Nah!" Terlemişti. Durdu.

"İşte Yeni Pedagoji," dedi, "bir dahaki sefere kadar yeter!"

Ama, Yeni Pedagoji'nin kocası, biraz da muzipti. Bir gün dedi ki: "Yarın size Kristof Kolomb'un Amerika'yı nasıl keşfettiğini anlatacağım. Daha iyi anlamanız için her biriniz birer yumurta getirsin; yumurtası olmayan da sadeyağ!"

Evliydi, bir de kızı vardı, adı Terpsikhori'ydi; kısa boylu, fakat çok tatlı bir kızdı; isteyen çoktu, ama o evlendirmek istemiyordu. "Böyle namussuzlukları," diyordu, "evimde istemem." Ocak ayında kediler damlara çıkıp miyavlamaya başladığı zaman da, bir merdiven alır, dama çıkar, kedileri kovalardı. "Allah doğayı kahretsin!" diye mırıldanırdı. "Kahretsin, öyle ahlaksız ki!"

Bir Büyük Cuma günü, Çarmıha Gerilmiş'e dua edelim

diye bizi kiliseye götürdü. Sonra kime ibadet ettiğimizi ve Çarmıha Gerilme'nin ne olduğunu anlatmak için bizi okula geri getirdi: O gün, İsa'nın acısına ortak olmak için, ekşi limon yiyip sirkeden başka bir şeyi ağzımıza sokmadığımızdan yorgun ve bezgin bir halde sıralara yığıldık. Sonunda, Yeni Pedagoji'nin kocası saygılı, ağır bir sesle, Tanrı'nın gökyüzünden nasıl inip İsa olduğunu ve günahlarımızı affettirmek için acı çekip çarmıha gerildiğini anlattı. Ama, hangi günahlardı bunlar? Biz pek anlayamadık, yalnız İsa'nın on iki çömezi olduğunu ve bir tanesinin, yani Yudas'ın onu ele verdiğini anladık.

"Ve durun bakayım, Yudas kime benziyordu? Kime?" dedi.

Kürsüden kalktı ve yavaş yavaş, dikkatle, sıradan sıraya ilerleyip birer birer bize baktığını gördük:

"Yudas şey gibiydi, şey gibi, şey..."

İşaretparmağını uzatmış, birimizden ötekine dolaştırarak, içimizden kimin Yudas'a benzediğini bulmaya çalışıyordu. Bizse, o korkunç parmak üstümüzde durur diye büzülüyor ve korkuyorduk. Öğretmen birden bağırdı ve parmağı solgun benizli, fakir giyimli, güzel açık sarı saçları olan bir çocuğun üzerinde durdu. Bu, geçen yıl üçüncü sınıfta, "Sus öğretmen, kuşu dinleyelim!" diye bağıran Nikolio idi.

Öğretmen bağırdı:

"Nah, Nikolio gibi! Hiç farksız! O da böyle solgun, böyle giyinmişti ve kızıl saçları vardı, kızıl, kızıl, Cehennem'in alevleri gibi!.."

Zavallı Nikolio bunu duyunca ağlamaya başladı; biz, tehlikeden kurtulmuş olan ötekiler ona nefretle baktık ve sessizce, dışarı çıktığımızda, İsa'yı ele verdiği için ona bir güzel sopa çekme konusunda anlaştık!

Öğretmen, Yeni Pedagoji'nin emrettiği üzere bize, Yudas'ın ne biçim biri olduğunu, böyle elle tutulacak biçimde göstermiş olduğu için memnundu. Sokağa çıkar çıkmaz Nikolio'yu ortamıza alıp tükürmeye ve vurmaya başladık. Çocukçağız kaçmaya başladı ama, biz kendisini taşlarla kovalıyor, evine varıp da içeri girinceye kadar, "Yudas! Yudas!" diye ardından koşuyorduk.

Nikolio bir daha sınıfta görünmedi, bir daha okula ayak basmadı. Otuz yıl sonra, Frengistan'dan eve dönmüştüm; günlerden Büyük Cumartesi'ydi, kapı çalındı, solgun benizli, zayıf, kızıl saçlı, kızıl sakallı bir adam göründü; Paskalya nedeniyle babamın, hepimiz için ısmarlamış olduğu yeni pabuçları bir bohça içinde getirmişti. Çekingen bir tavırla kapıda durdu, bana baktı, başını salladı:

"Beni tanımıyor musun," dedi, "hatırlamıyor musun beni?"

Bunu söyler söylemez kendisini tanıdım:

"Nikolio!" diye bağırdım ve onu kucakladım.

"Yudas," dedi ve acı acı gülümsedi.

Erkek ve kadın komşularımızı sık sık hatırlar, ürperirim; pek çoğu yarı sarsaktı, çarpık yanları vardı; korktuğum için kapılarının önünden hızlı hızlı geçerdim. İster bütün yıl evlerinin dört duvarı arasında oturup pinekledikleri için ya da Türklerden ve yaşamları, onurları mal mülkleri için korkmaktan olsa gerek, kafayı üşütmüşlerdi. Yaşlıların durmadan katliamlarla savaşları, Hıristiyanların çektiklerini anlatmalarını dinliyorlar ve tüyleri diken diken oluyordu; geceleri uyumak dersen, nerede?.. Kapılarının önünden geçen biri bir an duraklasa telaşla ayağa fırlarlardı! Gözlerini fal taşı gibi açmış, kulaklarını dikmiş, geleceğinden emin oldukları kötü zamanları bekliyorlardi.

Erkek ve kadın komşularımızı hatırlarken, gerçekten korkuyordum. Bizim evden biraz aşağıdaki Kira Viktoria, insanı bazen zapt edemediği duygulu bir gevezelikle karşılar, bazen de kapıyı yüzüne kapatarak arkasından küfretmeye başlardı.

Onun karşısında şişman, yağlı, yaşlanmış Kira Penelopi ağzı koksun diye karanfil geveler ve gıdıklıyorlarmış gibi durmadan gülerdi; kocası Kir Dimitros meraklı turşucu ve suskun bir adam olup ikide bir şemsiyesi kapar, dağlara çıkardı; iki-üç ay sonra da, üstü başı yırtık, pantolonları bollaşmış, açlıktan bitmiş ve şemsiyesi açık geri dönerdi: Kira Penelopi uzaktan onun ortaya çıktığını görür, kahkahayı basar: "Yine donlarını doldurmaya geliyor," diye komşu kadınlara bağırır, gülmekten katılırdı. Daha aşağıda ciddi, ama kötü huylu bir tüccar olan Kir Manusos otururdu, her sabah evden

çıkarken elinde bir tebeşir bulundurur, kapısının üstüne bir haç çizerdi; öğleüzeri yemeğe geldiğinde düzenli olarak, yani aynı saatte kız kardeşini döverdi; biz kadının çığlıklarını duyar, öğle vakti olduğunu anlayıp yemeğe otururduk. Kir Manusos ağzını açıp insana "günaydın" demez, kızgın ve korkak bir edayla bakardı.

Biraz daha yukarıda, sokağın başında Paspatulis[1] Kir Andreas otururdu; çiçekbozuğu suratlı, uzun burunluydu; burun delikleri kocaman ve bir dananınkiler gibi açıktı. Kapıyı kapatır, daha sonra bir saat ardında dikilip açık kalıp kalmadığını yoklar, kurcalar, hırsızları, yangını, hastalığı defedici dualar okurdu; sonunda üç kez istavroz çıkarır ve arkasına baka baka giderdi. Mahallenin çocukları hep aynı taşlara bastığına dikkat etmişlerdi, onu kızdırmak için bu taşların üstüne çamur ya da hayvan pisliği yığarlardı; adam küçük bastonuyla bunları eşeler ve yine aynı taşlara basardı.

Paris'ten yeni gelmiş, güzel bir insan olan altın çerçeveli gözlüklü doktor ekselans Bay Periklisi'miz de vardı; başına *mirabo*[2] takardı; bu, Megalo Kastro'ya gelen ilk miraboydu güya ve sözde ayakları şiştiği için hastalara terlikle giderdi; bu terlikleri, bütün çeyizini onun eğitimine harcamış olan evde kalmış kız kardeşi işleyerek süslemişti; o bizim evin de doktoruydu; ben eğilir, terliklerin üzerlerine ipekle işlenmiş çiçekleri ve çevrelerindeki yeşil yaprakları hayranlıkla seyrederdim. Bir gün, ateşten hasta yattığım bir sırada, iyi olmamı istiyorsa, bu terlikleri bana armağan etmesi ricasında bulundum. O da büyük bir ciddiyetle (hiçbir zaman gülmeye tenezzül etmezdi) bana uyup uymadıklarını görmek için ayağıma giydirdi; ama terlikler büyük geliyordu. Avunayım diye, çiçek işlemeli terliklerin gerçekten çiçek kokup kokmadığını anlamak için burnumu onlara yapıştırdım; ama, yazık ki kokmuyorlardı.

Komşularımı hatırladıkça, hâlâ kendimi gülmekten ya da ağlamaktan alıkoyamıyorum. O zamanlar insanlar düzinelerle aynı kalıba dökülmezdi; hepsi ayrı bir âlemdi; kendilerine özgü tuhaf yönleri vardı, farklı güler, farklı konuşur, evlerine kapanır, arzularını ve isteklerini utanç ya da korkuların-

[1] Bir lakap olup "kurcalayıcı, eşeleyici, el yordamıyla arayan, yoklayan adam" anlamına gelir.

[2] Eskiden giyilen bir şapka türü.

dan ötürü gizli tutar, bu arzular, içlerinde canavarlaşıp onları boğar ama onlar yine konuşmaz, yaşantıları trajik bir ciddiyete bürünürdü. Sonra, yoksulluk da vardı. Bu yoksulluk yetmezmiş gibi bir de onu herkeslerden gizlemeyi gerektiren gurur vardı. İnsanlar dışarı yamalı elbiseyle çıkmamak için, zeytin ve hardalotu yerlerdi. Bir keresinde, komşularımdan birinin şöyle dediğini duymuştum: "Yoksulluktan kim korkarsa yoksul odur; ben yoksul değilim!"

VI

DEDEMİN ÖLÜMÜ

Uçarcasına gelen bir çoban beni son olarak hayırduasını etmem için can çekişen dedemin yanına götürmek istediği zaman henüz ilkokulda olmalıydım. Hatırlıyorum, hava sıcaktı, aylardan ağustos; ben bir eşeğe binmiş gidiyordum, arkamdaki çobanın elinde çatallı bir sopa, ucunda da bir çivi vardı ve ikide bir hayvanı dürtüyor, derisini kanatıyor, zavallı eşek de canı acıdıkça çifte atarak koşuyordu. Bense, güdücüye dönüp yalvarıyordum:

"Acımıyor musun? Acı ona, canı yanıyor!"

Çoban şu karşılığı veriyordu:

"Yalnız insanların canı acır, eşek eşektir!.."

Fakat, hayvanın acısını çabuk unuttum, çünkü bağlarla zeytinliklerden geçiyorduk ve cırcırböcekleri insanın kulaklarını sağır ediyordu. Ortalıkta hâlâ kadınlar dolaşıyor ve kurusunlar diye üzümleri sergilere seriyorlardı; her yer mis gibi kokuyordu. Sergici bir kadın bizi görerek gülümsedi.

Bir ara adını öğrenmiş olduğum sürücüye sordum:

"Neden gülümsüyor, Kiriako?"

O tükürerek cevap verdi:

"Gıdıklıyorlar da ondan gülüyor."

"Kim gıdıklıyor, Kiriako?"

"Şeytanlar!"

Anlamadım ama, korktum; gözlerimi yumdum ve çabucak geçip de şeytanları görmeyeyim diye yumruğumla hayvana vurdum.

Bir köye uğradık, buradaki sıkma evinde yarı çıplak, iri yarı kıllı herifler raksederek üzümleri çiğniyor, şakalar yapıyor ve gülmekten kırılıyorlardı; toprak şıra kokuyor, kadınlar fırından ekmek çıkartıyor, köpekler havlıyor, eşekler anırıyor, balarılarının uğultusu duyuluyordu. Batmak üzere yatmış olan güneş, sanki kendi de bütünüyle sarhoşmuş da üzüm çiğniyormuş gibiydi. Ben de gülmeye başladım, ıslık çalarak çobanın çatallı değneğini aldım ve eşeği dürtüp çiviyi sağrılarına batırmaya başladım.

Artık yorgunluktan, güneşle cırcırböceklerinden serseme dönmüştüm; dedemin evine varıp da onu avlunun ortasında yatmış, çocuklarıyla torunlarının, çevresine toplanmış olduklarını görünce bayağı sevindim; artık akşam olmuş, ortalık serinlemiş, dedem gözlerini yummuş olduğu için geldiğimi fark etmemişti; böylece, beni okşadığı zaman cildimi kızartan kocaman elinden kurtulmuş oldum.

Beni kucağına alıp eşekten indiren bir kadına,

"Uykum var," dedim.

Yanıtladı:

"Sabret, deden neredeyse can verecek; yanında bulun da önce sana hayırduada bulunsun!"

Almak için o kadar uzaktan yola çıktığım bu hayırduanın mucizeli bir armağan, pahalı bir oyuncak olduğunu sanıyordum; herhalde masallarda sözü edilen ejderhanın kılı falan olmalıydı; insan onu sıkıca saklar ve büyük bir sıkıntı anında yaktı mı, ejderha gelip onu kurtarır. Kısacası, dedemin gözlerini açıp bu kılı bana vermesini bekliyordum.

O anda dedem bağırdı ve kendisi için serilmiş pösteğinin üzerinde kıvrandı.

Bir kocakarı,

"Meleği gördü," dedi, "neredeyse ruhunu teslim edecek."

Kocakarı istavroz çıkardı, bir parça mum aldı ve soluğuyla ısıtarak haç biçimine sokmaya çalıştı; ölenin dudakları üzerine koyacaktı.

Karga gibi siyah, dikenli sakalları olan oğullarından biri ayağa kalktı, içeri girdi ve bir nar alıp getirdi; bunu Öteki Dünya'ya götürsün diye dedemin avucuna sıkıştırdı.

Hepimiz yaklaşmış dedeme bakıyorduk; bir kadın ölüm

çığlığı atmak istedi, fakat dikenli sakalları olan oğlu ağzını tıkadı:

"Sus!"

Dedem gözlerini açtı, bir işaret yaptı, herkes biraz daha yaklaştı; ön halkada oğulları, arkada erkek torunları, daha arkada kızları ve gelinleri vardı. İhtiyar ellerini uzattı; bir kocakarı ensesinin altına bir yastık koydu. İhtiyarın sesi duyuldu:

"Sağlıcakla kalın be çocuklar," dedi, "ekmeğimi yedim, gidiyorum. Avluyu evlat ve torunlarla, küplerimi yağ ve balla, fıçılarımı şarapla doldurdum, şikâyetim yok. Sağlıcakla kalın!"

Ellerini salladı... Veda ediyordu. Yavaş yavaş döndü, birer birer herkese baktı; ben hayırduayı unutmuş, kuzenlerimden iki-üçünün arasına saklanmıştım, görmedi. Kimse konuşmuyordu; ihtiyar yine ağzını açtı:

"Kulak verin be çocuklar, son öğütlerimi dinleyin: Canlılara göz kulak olun, yani öküzlere, koyunlara, eşeklere... Öyle sanmayın, onların da canı var, onlar da insandır, sadece post giymişler ve konuşamıyorlar; eski insanlardır onlar, yiyecek verin. Zeytinliklere, bağlara da göz kulak olun; size meyve vermelerini istiyorsanız onları gübreleyin, sulayın, budayın; onlar da eski insanlardır, ama çok eski ve hatırlamıyorlar; oysa insan hatırlar, zaten onun için de insandır. Dinliyor musunuz, yoksa sağırlarla mı konuşuyorum?"

Birkaç ses yanıtladı:

"Dinliyoruz babalık, dinliyoruz."

İhtiyar kocaman elini uzattı, en büyük oğlunu çağırdı:

"Ee be Kostandi!"

Kır sakallı, kıvırcık saçlı, öküz gözlü bir erkek azmanı olan Kostandis babasının eline dokundu:

"Buradayım, efendi baba, ne emrin var?"

"Seçme buğday, küpün içindedir; kolivam için sakladım; dokuzuncu günde onu kaynat, içine bol badem koy, Tanrı'ya şükürler olsun, şekerimiz de var, âdetin olduğu üzere acıma, duyuyor musun? Çünkü elin sıkıdır, sana güvenim yok."

Büyük oğul kocaman kafasını sallayarak:

"Sözün tamamdır, efendi baba, sözün yerinde ama, masraflara ötekiler de katılsın; hepsi olsun ama, masraflara hepsi girsin; koliva bunlar, masraf demektir, şaka değil, sonra

mumlar da var, para alacak olan papaz da var, bir de mezarcı; sonra tabii cenaze yemeği, mezeleriyle, şarabıyla cenaze sofrası, kadınların içeceği kahveleri de koy, masraf diyorum bunlar sana, şaka değil, hepimiz bölüşeceğiz."

Sağ ve solundaki kardeşlerine baktı:

"Duydunuz mu? Hepiniz, herkes payına düşeni verecek, kardeş payı!"

Oğullar dişlerinin arasından homurdandı, bir tanesi sesini yükseltti,

"Peki," dedi, "peki be Kostandi, kavga etmeyelim."

Ben süzülerek ön sıraya geçmiştim; dedim ya, benim için ölüm daima tuhaf bir sır olmuştur; beni çekiyordu; yanına sokuldum; ölmekte olan anamın babasını görmek istedim.

Gözü bana takıldı,

"Oo," dedi, "hoş geldin, hoş gelmişsin Kastrinaki,[1] eğil de sana hayırdua edeyim."

Mumu tutup da yoğuran kocakarı kafamı yakalayıp eğdi; tüm kafatasımın üstünde o ağır, kocaman eli duydum:

"Hayırduam sende olsun, Kastrolu yeğen, günün birinde adam olasın!.."

Başka şeyler de söylemek üzere dudaklarını oynattı ama, artık bitmişti, gözlerini yumdu.

Ölgün bir sesle:

"Güneş ne yönde batıyor be," dedi, "beni o yöne doğru çevirin."

Oğullarından ikisi onu tuttu, batıya döndürdü.

"Sağlıcakla kalın," diye mırıldandı, "ben kaçıyorum!"

Derin bir soluk verdi, ayaklarını gerdi ve başını yastıktan kaldırıp avlunun taşlarına vurdu.

Kuzenlerimden birine sordum:

"Öldü mü?"

"Ohoo," diye yanıt verdi, "gitti o! Haydi yemeğe gidelim!"

[1] Küçük Kastrolu demektir.

VII

GİRİT'İN TÜRKİYE'YLE KAVGASI

Yaşamımı okul ve öğretmenlerden, dünyanın zevk ve korkularını ilk kez tatmaktan çok daha fazla ve kendine özgü bir biçimde etkileyen şey şudur: Girit'le Türkiye arasındaki mücadele.

Bu mücadele olmasaydı, yaşamım farklı gelişir, Tanrı da kendine farklı bir yüz edinirdi.

Doğduğumdan beri, görünen ve görünmeyen korkunç bir atmosfer içinde soluk alıp veriyordum: mücadele! Hıristiyanlarla Müslümanların birbirlerine ters ters, yan yan baktıklarını, kızgınlıkla bıyık burduklarını, nizamislerin[1] sokaklarda tüfeklerle gelip gittiğini ve Hıristiyanların bu sırada homurdanarak kapılarını kapadığını görüyor, ihtiyarların toplu halde ölümlerden, kahramanlık ve savaşlardan, özgürlükten ve Yunanistan'dan söz ettiklerini dinleyerek derin ve sağır bir hayat sürüyor, bütün bunların anlamını kavramak ve güçlenip mücadeleye katılmak için büyümeyi bekliyordum.

Zamanla Girit ile Türkiye'nin savaştığını, Girit'in Türklerden ayrılmak, Türklerin de Girit'i bırakmamak istediğini anladım. Artık çevremdeki her şey bir biçime giriyordu; Girit'le Türkiye'nin şekli hayalimde -yalnız hayalimde değil tenimde de- bana mücadeleyi hatırlatan simgeler halini almaktaydı. Bir

[1] Rumca'da "Türk askeri" anlamına gelir. Mübadele (1924) ile Türkiye'ye göç eden Giritli Müslümanlar da, Türkiye'deki Cumhuriyet askeri için aynı deyimi kullanırlardı. Bu, herhalde "Nizam-ı Cedid"in kısaltılmış şeklidir.

yaz, Ağustos'un 15'inci günü kilisede, mihraba Meryem'in Uyuyuşu tasvirini çıkarmışlardı: İsa'nın anası, elinde bir istavrozla uzanmıştı; sağında melek, solunda şeytan canını almak üzere hamle yapıyordu; melek kılıcını çekmiş, şeytanın ellerini eklemlerinden kesmişti ve bu eller havada sallanıyor, üstlerinden kan akıyordu. Ben, Uyuyan Meryem'i Girit'e benzettim.

Hassas olan çocuk göğsüm kabardı; mücadeleye katılmak istiyordum; çabuk büyümek, dedemle babamdan sonra sıraya girmek sevdasına kapılmıştım.

Tohum buydu. Bütün hayat ağacım bununla kökleniyor, dallanıyor, çiçek açıyor, meyve veriyordu. Ruhumu heyecanlandıran şey ne korku ne acı ne sevinç ne de oyundu; yalnız özgürlük istiyordum. İlk basamak buydu. Sonra, ikinci olarak kurtuluş geliyordu: bilgisizlik, kötülük, ihtiras, korku, tembellik, hayâli, sahte fikirlerden kurtulma ve nihayet putlardan, bütün putlardan, en saygıdeğer ve en sevilen putlardan bile kurtulma.

Zamanla büyüyüp aklım gelişikçe mücadele de genişliyor, Girit ve Yunanistan'dan taşıyor, bütün zaman ve mekâna yayılıyor, insanlık tarihine ulaşıyordu; artık mücadele eden Girit'le Türkiye değil, İyi'yle Kötü, Işık'la Karanlık, Tanrı'yla Şeytan'dı. Hep aynı, ebedî mücadele. Girit'in mücadele ettiği kritik bir devirde Giritli olarak doğmakla, daha çocukluğumda, dünyada hayattan daha değerli, mutluluktan daha tatlı bir şeyin, özgürlüğün var olduğunu hissediyordum.

Yaşlı bir kapetan vardı, adına Polimandilas[1] diyorlardı, çünkü her zaman bir sürü mendili olurdu. Bir tane başında, bir tane sol koltuğunun altında vardı, iki tane ipekli kuşağından sarkıyordu, bir tane de elinde tutar, her zaman terli olan alnını silerdi. Babamın arkadaşıydı ve dükkâna gelirdi; kendisinden daha genç olanlar çevresinde toplanırdı; babam ona kahve ve nargile ısmarlar, o da tabakasını açar, burun deliklerine enfiye doldurur, aksırır, sonra konuşmaya başlardı.

Ben kenarda durur onu dinlerdim: savaşlar, katliamlar, saldırılar... Megalo Kastro gözden silinir, karşımda Girit'in dağları yükselir, hava haykırmalarla dolar, Hıristiyanlar haykırır, Müslümanlar haykırır, gözlerim gümüşten çakmaklı tüfeklerle ışıldardı. Bu, güreşen Girit'le Türkiye'ydi. İkisi de bağırıyor, beynimin içi kanla doluyordu.

[1] Rumca "çok mendilli adam" demektir.

Bir gün yaşlı kapetan bana döndü, gözlerini yarı yumdu, o bakışıyla beni süzdü,

"Karga, güvercin doğurmaz," dedi, "anladın mı, delikanlı?"

Benim yüzüm kızardı:

"Hayır kapetan," dedim.

"Baban kahramandır, sen de kahraman olacaksın... İstesen de, istemesen de!.."

İstesen de, istemesen de! Bu sözler beynimin içine çakıldı; yaşlı kapetanın ağzıyla Girit konuşuyordu; bu ağır sözü o zaman anlamamıştım, çok daha sonra içimde bana ait olmayan bir kuvvetin bulunduğunu, bu kuvvetin benden üstün olduğunu ve bana hükmettiğini fark ettim; pek çok kez vazgeçmeye yeltensem de, bu kuvvet beni bırakmıyordu: Bu kuvvet Girit'ti.

Ve gerek Giritli olma düşüncesinin verdiği gururla, gerekse babamdan korktuğum için, daha çocukluğumda korkuyu yenmeyi başardım. Önceleri geceleyin, karanlıkta avluya çıkamazdım; her köşede, her saksının arkasında, kuyunun ağzında küçük bir tüylü şeytan sessizce durup beni gözetler ve gözleri parlardı; babam bir tane vurur, beni avluya çıkarır, kapıyı kapatırdı. Yalnızca bir korkuyu yenmeyi başaramamıştım; depremin verdiği korkuyu.

Megalo Kastro sık sık kökünden sallanır, dünyanın bodrumlarından bir kükreme duyulur, yerin kabuğu gıcırdar, zavallı insanlar şaşkına dönerlerdi; birden rüzgâr kesilip de yaprak kımıldamaz hale gelince ve ortalığı tüyler ürpertici bir sessizlik kapladı mı, Kastrolular ev ve dükkânlarından dışarı fırlar, bazen gökyüzüne, bazen yere bakar ve kötülük duyar da gelir diye bir şey söylemez ama, içlerinden korkuyla düşünürlerdi: "Deprem olacak..." Ve istavroz çıkarırlardı.

Bir gün, yaşlı öğretmen Pateropulos bizi yatıştırmak için açıklamada bulundu:

"Deprem bir şey değildir, çocuklar, ondan korkmayın; toprağın altında bir boğa var, o böğürüyor, boynuzlarıyla toprağa vuruyor, toprak da sallanıyor; eski Giritliler buna Minotauros derlerdi."

Ama öğretmenin bu avutmasından sonra korkumuz daha da arttı; yani deprem canlı bir şey, boynuzlu bir canavardır, böğürür ve ayaklarımızın altında sallanıp insanları yer.

Öğretmenin bu sözleri üzerine tombul bir çocuk olan, kandil yakıcının oğlu Stratis,

"Peki, neden Aya Minas onu öldürmüyor?" diye soruverdi.

Öğretmen bu soruya kızdı.

"Saçmalama!" diye bağırdı ve sussun diye Stratis'in kulağını büktü.

Bir gün ben, hızlı hızlı Türk mahallesinden geçerken yine yer sarsıldı, kepenkler gıcırdadı, sanki evler yıkılıyordu. Daracık sokağın ortasında korkudan kaskatı kesilmiş bir halde kaldım; gözlerimi yere dikmiş, toprağın açılmasını, boğanın dışarı çıkıp beni yemesini bekliyordum. Birden destekli bir kapı açıldı, bir bahçe göründü; peçesiz, yalınayak, giyim kuşamları olmayan, saçı başı dağınık üç genç hanım dışarı fırladı, sağa sola korku içinde dağıldılar; kırlangıçlar gibi bağırıyorlardı. Bütün o dar sokak mis gibi koktu. O andan itibaren, bütün hayatım boyunca deprem bambaşka bir anlam kazandı; artık vahşi bir boğa değildi, artık böğürmüyordu; kuş gibi cıvıldamaktaydı; yani benim kafamda depremle hanımlar aynı şey oldular. Karanlık bir kuvvetin ilk kez ışıkla birleşip aydınlandığını görmüştüm.

Pek çok kez bazen isteyerek, bazen istemeyerek korkulara güzel bir maske giydirdim (aşka, ahlaka ve hastalığa) ve böylece hayata tahammül edebildim.

VIII

AZİZLERİN EFSANELERİ

Benim ilk şiddetli arzum, özgürlük olmuştur; hâlâ gizlice içimde duran ve bana acı çektiren ikinci istek, azizleşme susuzluğudur. Kahraman ve aziz, insanoğlu için en üst noktada bir model; daha çocukluğumda, üzerimdeki mavi gökyüzüne bu örneği yerleştirmiştim.

O yıllarda Megalo Kastro'da, her ruhun gökte ve toprakta derin kökleri vardı; onun için hecelemeyi öğrendiğim zaman yaptığım ilk şey anama bir tane azizlerin hayatı kitabını, Kutsal Mektubu aldırtmak oldu: "Tanrı'nın Tanrısal görüntü mucizeleri! Gökten taş düştü..." ve bu taş düştü, içinden şu yazılar çıktı: "Vey, vey! O ki, çarşamba ve cuma günü zeytinyağı yer ve şarap içer." Ben, Kutsal Mektubu yakalar, bayrak gibi havada tutar, her çarşamba ve cuma günü komşu kapılarını çalardım: Kira Penelopi'nin, Kira Viktoria'nın, ihtiyar Katerina'nın, Deli Vasilena'nın kapılarını çalar, çılgınca evin içinde koşar, doğru mutfağa gider, pişirdikleri yemeği koklardım; burnuma et yahut balık kokusu gelirse vay hallerine... Kutsal Mektubu tehditle sallar, bağırırdım: "Vey! Vey!" Komşular da korku içinde beni okşar, susayım diye yalvarırlardı. Günün birinde anneme sorup da bebekliğimde çarşamba ve cuma günleri meme emdiğimi, böylece de o kutsal günlerde süt içtiğimi öğrenince hüngür hüngür ağlamaya koyuldum!

Bütün oyuncaklarımı arkadaşlarıma sattım ve azizlerin hayatlarını anlatan kısa popüler kitapları aldım.

Her akşam, avludaki küçük rahlemde, fesleğenlerle kadifeler arasında oturur, azizlerin ruhlarını kurtarmak için çektikleri acıları okurdum. Komşu kadınlar dikişleriyle çevremde toplanır, kimisi çorap örer, kimisi hardalotu temizler, kahve çeker ya da beni dinlerdi. Ya da avludan, azizlerin acılarıyla çektikleri yüzünden yavaş yavaş bir inilti yükselmeye başlardı. Amberin altına asılmış bulunan kanarya, iniltiyi dinler, sarhoş bir halde boynunu kaldırarak öterdi. Kokulu otları ve üstündeki asmasıyla küçük bahçe, böyle kapalı ve kokulu haliyle, kadınların iniltileri içinde, bir mezar kitabesine benziyordu. Sokaktan geçen yolcular duraklayıp şöyle diyorlardı: "Herhalde biri öldü!" Ve kötü haberi babama vermeye giderlerdi. Ama o, başını sallar: "Bir şey değil," derdi, "oğlum komşu kadınları imana getirmeye çalışıyor."

Benim çocuksu hayalimde uzak denizler açılır, gizlice gemiler hareket eder, kayaların arasında manastırlar parıldar, aslanlar çilecilere su taşır, kafamın içinde hurma ağaçlarıyla develer dolup taşar, orospular kiliseye girebilmek için birbiriyle kavga ederler, gökyüzüne doğru ateşten silahlar yükselir, koca çöller tahta ayakkabılar ve kadın gülüşmeleriyle yankılanır, İğva,[1] sevimli bir Aya Vasili[2] gibi gelerek münzevilere yemekler, altın ve kadınlar getirirdi; ama onlar gözlerini Tanrı'ya dikmiş oldukları için İğva yok olurdu.

İnsanın sert, sabırlı olması, mutluluğu hor görmesi, ölümden korkmaması, en büyük iyiliği bu dünyanın ötesinde araması... Popüler kitapçıklardan çıkıp benim çocuk yüreğimi eğiten ölümsüz ses buydu ve gizli kaçışlar, uzak yolculuklar, acılarla dolu dolaşmalar.

Azizlerin hayatlarını okuyor, masallar dinliyor, kulağıma konuşmalar geliyor ve hepsi içimde biçim değiştiriyor, korkulu yalanlar halini alıyor, komşu çocuklarını ya da okul arkadaşlarımı topluyor ve bütün bunları kendi serüvenlerimmiş gibi onlara da anlatıyordum. Onlara, biraz önce çölden döndüğümü, bir aslanım olduğunu, buna iki testi yüklediğimi, birlikte çeşmeye gittiğimizi ve su aldığımızı, geçende kapımı-

[1] İğva'nın karşılığı Yunanca'da Pirasmos'tur. Türkçe'de "deneme, taciz" anlamlarına gelir. Kazancakis'in *Telefteos Pirasmos* adlı eseri, İngilizce'den dilimize *Günaha Son Çağrı* olarak çevrilmiştir.

[2] Yunanlıların Noel Baba'ya verdikleri ad.

zın önünde bir melek gördüğümü, onun çıkarıp bana bir tüy verdiğini söylüyor, hatta elimde tuttuğum tüyü onlara gösteriyor -geçenlerde evde beyaz bir horoz kesmiştik de onun uzunca bir tüyünü alıkoymuştum- ve meleğin tüyünü kalem yapıp yazı yazacağımı anlatıyordum.

"Yazacak mısın? Ne yazacaksın?"

"Azizlerin hayatlarını, dedemin hayatını."

"Deden aziz miydi? Sen bize onun Türklerle savaştığını söylemiyor muydun?"

Ben de,

"İyi ya, aynı şeydir," diyor ve çakımla tüyü kalem haline sokmak için sivriltiyordum.

Bir gün okulda, okuma kitabımızda bir çocuğun kuyuya düştüğünü ve kendini altın kiliseli, bahçeleri çiçekli, içleri tatlılar, karamelalar ve küçük tüfeklerle dolu dükkânların bulunduğu bir şehirde bulduğunu okuduk... Benim aklım fayrap etti, eve koştum, çantayı yere fırlattım ve içine düşüp zengin şehri bulmak için kuyunun ağzına yapıştım. Annem bahçeye bakan pencerede oturuyormuş; kız kardeşimin saçlarını taramaktaymış; gözü bana takılmış, bir çığlık attı ve koştu, tam başım önde, kuyudan içeri düşmek üzere yeri tekmelediğim anda eteğimden yakaladı.

Kiliseye gittiğim her pazar günü aşağıda, tasvirlerin konduğu yerde, mezardan çıkan, elinde beyaz bir bayrak tutan ve havaya yükselen İsa'yı görürdüm; aşağıda da, korkuyla ona bakan muhafızlar vardı. Girit ihtilalleriyle savaşlarını çok dinlemiştim; babamın babasının büyük bir savaşçı olduğunu söylemişlerdi; ben, İsa'ya baktıkça onun dedem olduğuna kesinlikle inanıyordum. Ondan sonra arkadaşlarımı tasvirin önünde toplar, onlara, "İşte dedem!" derdim. "Bayrak elinde savaşa gidiyor!"

Söylediklerim ne doğruydu ne de yalan. Sadece mantığın ve ahlakın sınırlarını aşıyor, daha hafif, daha serbest bir hava içinde sallanıyordum: Birisi bana yalan söylediğimi söylerse ağlamaya başlardım. Ellerimdeki tüy, horoz tüyü olmaktan çıkmıştı, yalan söylemiyordum ve eli bayraklı İsa'nın dedem olduğuna büyük bir kuvvetle inanıyordum.

Çok daha sonra, şiirler ve romanlar yazmaya başladığım

zaman, bu mistik sahteciliğin adına yaratıcılık dendiğini anladım.

Bir gün Kulübeci Aya Yanni'nin hayat hikâyesini okudum, yerimden fırlayarak kararımı verdim: "Aynaroz'a gidip aziz olacağım!" Ve dönüp anama bakmadan -Kulübeci Aya Yanni de böyle yapmıştı- eşiği aştım, sokağa çıktım. En kenar sokaklara daldım, limana vardım; koşuyor, dayılarımdan biri görür de geri çevirir diye korkuyordum. Yola çıkmaya hazırlanan ilk kayığa sokuldum; güneşte pişmiş bir denizci, demirden babaya eğilmiş, palamarı çözmeye çalışıyordu. Ben heyecandan titriyordum, yanına sokuldum:

"Beni de kayığa alır mısın, kaptan?"

"Nereye gitmek istiyorsun?"

"Aynaroz'a!"

"Nereye? Aynaroz'a mı? Ne yapmaya?"

"Aziz olmaya!"

Geminin sahibi kahkahayı bastı; bir pilici kovar gibi avuçlarını birbirine vurdu:

"Eve, eve!" diye bağırdı.

Ben yola koyuldum, utanmış bir halde eve döndüm; kanepenin altına saklandım ve kimseye bir şey açıklamadım; bugün ilk kez açıklıyorum. Aziz olma yolundaki ilk girişimim böyle başarısızlığa uğramıştı.

Bundan duyduğum acı yıllarca sürdü, hatta belki hâlâ sürüyor. Ruhların günü olan 18 Şubat'ta, Cuma günü doğmuştum, beni ellerinin içine alan yaşlı ebe esrarengiz belirtiler görüyormuş gibi ışığa götürüp iyice bakmış, yukarı kaldırmış ve demiş ki: "Aklınızdan çıkarmayın, bu çocuk günün birinde despot olacak!"

Daha sonraları, ebenin bu kehanetini öğrendiğim zaman, bu hal benim isteklerime öylesine çok uyuyordu ki, kadına inandım; o günden bugüne de üzerime öylesine büyük bir sorumluluk geldi ki, artık bir despotun yapmadığı bir şeyi yapmak istemiyordum. Çok daha sonra, despotların neler yaptığını gördüğüm zaman düşüncemi değiştirdim; özlemini çektiğim azizliğe kavuşmak için, despotların yaptığı hiçbir şeyi yapmak istemiyordum.

IX

ŞİDDETLİ KAÇMA İSTEĞİ

O devirde günler tekdüzeydi ve çok yavaş geçiyordu; herkes gazete okumazdı, radyo, telefon ve sinema henüz doğmamıştı, hayat gürültüsüz, ciddi, az konuşulur bir halde geçmekteydi. Her insan kapalı bir âlemdi, her ev çifte kilitliydi; içerde ev sahipleri günden güne yaşlanır, duyulmasınlar diye yavaşça eğlenir, gizlice kavga eder ya da sesleri çıkmadan hastalanıp ölür ve o zaman cenazenin çıkması için kapı açılır, dört duvar sırlarını bir an için dışa vururdu; ama kapı hemen yine kapanır ve yeniden gürültüsüz yaşama uğraşına dönülürdü.

Yıl içindeki yortularda İsa doğar, ölür ya da dirilirken herkes giyinir, süslenir, evlerini bırakır ve bütün dar sokaklardan kiliseye doğru akardı. Kilise de ardına kadar açık kapılarıyla inananları beklerdi; büyük kandilleriyle toplu haldeki küçük kandillerinin hepsini yakmış olur, atına binmiş ev sahibi Aya Minas da eşikte durmuş, sevgili Kastrolularını karşılardı. Böylece yürekler ferahlar, dertler unutulur, herkes bir olur, kendi adlarını bile unuturlardı. Artık köle değillerdi; kavgalar, Müslümanlar ve ölüm yoktu, kilisenin içinde hepsi, atlı, öncü Kapetan Minas'tı, kendilerini ölümsüz bir orduymuş gibi hissederlerdi.

O yıllarda hayat yavaş ve hareketsizdi; gülme az, ağlama çoktu ve o yıllarda Megalo Kastro'da söylenmeyen dertler daha da çoktu; mülk sahipleri çıkarcı ve ciddi, aşağı tabaka itaatkârdı, bir zengin geçtiği zaman ayağa kalkarlardı; hepsi-

ne endişeleriyle yoksulluklarını unutturup kardeş haline sokan ortak bir ihtirasları vardı, ama korktukları için bunu söylemezlerdi.

Günün birinde sakin sular kıpırdadı; bayraklarla süslü bir vapur göründü, limana giriyordu; limandaki Kastroluların hepsinin, hayretten ağzı açık kaldı. Liman ağzındaki, Venedik'ten kalma iki kulenin arasından akıp gelen bu rengârenk, çok kanatlı bayraklarla süslü kayık neydi? Sen bilirsin, Tanrım! Biri, bunların kuş, biri maskara kılığına girmiş insanlar, bir başkası da Denizci Sinbad'ın uzaktaki sıcak denizlerde görmüş olduğu bir yüzen bahçe olduğunu söylüyordu. O arada, limandaki kahveden vahşi, yüksek bir ses duyuldu: "Hoş gelmiş pelerinler, be!" Herkes birden rahat bir soluk aldı, anlamışlardı; zaten kayık da artık yaklaşmıştı; insan bunun, alacalı elbiseler, şapkalar, tüyler, rengârenk pelerinler giyip takıştırmış, yanakları gelincik rengine boyanmış kadınlarla dolu olduğunu açıkça görüyordu. Yaşlı Giritliler bunları görünce istavroz çıkardılar. "Uhruç Şeytan!" deyip göğüslerine doğru tükürdüler. Ne arıyordu bunlar burada? Burası ünlü Kastro'dur, böyle rezillikleri kaldırmaz!

Gemiden inenler bir saat içinde, bütün duvarlara kırmızı programlar yapıştırdılar ve iş anlaşıldı: Gösteri topluluğuymuş, kadınlı erkekli tiyatrocular. Buraya Kastroluları eğlendirmeye gelmişler.

Babamın beni elimden tutup: "Gel, tiyatroya gidelim, bunun da nemene şey olduğunu görelim!" sözlerini nasıl söylediğini, bu mucizenin nasıl gerçekleştiğini hâlâ anlamış değilim. Artık akşam olmuştu, babam elimden tutuyordu; aşağı, limana, bilmediğim, evleri az, ağılları büyük olan yoksul bir mahalleye gitmiştik. Bu ağıllardan biri ışıklandırılmıştı, içeride davul zurna çalınıyor, giriş yerinde bir gemi yelkeni sarkıyordu; içeri girmek için bunu kaldırmak gerekiyordu. Girdik. Sıralar, rahleler, sandalyeler... bakıyor, açılmasını bekliyorlardı. Denizden çok hafif bir rüzgâr esiyordu, havada güzel bir koku vardı, kadınlarla erkekler gülüşüyor, konuşuyor, şamfıstıklarıyla kabak çekirdeklerini geveliyorlardı.

Kendi de böyle bir panayıra ilk kez gelmiş olan babam sordu:

"Tiyatro hangisi?"

Kendisine perdeyi gösterdiler; sonunda biz de gözlerimiz perdeye dikili bir halde oturduk. Bezin üzerine büyük harflerle şunlar yazılmıştı: "Schiller'in Haydutları; çok eğlenceli dram." Onun altında da: "Gördüklerinize sıkılmayın, hayalîdir."

Ben babama sordum:

"Hayalî ne demek?"

"Havanda dövülmüş hava," diye karşılık verdi.

Babamın uğraştığı şey başkaydı. Bu haydut denenlerin kim olduğunu sormak için sıra komşusuna döndü, ama zaman bulamadı; üç darbe duyduk ve perde açıldı. Gözlerim kamaştı; önümde bir cennet açılmıştı, erkek ve dişi melekler, alacalı elbiseler ve altın kanatlarla gidip geliyordu; yanakları portakal rengine boyanmıştı. Yüksek sesle konuşuyorlardı ama ben anlamıyordum; kızıyorlardı ama neden olduğunu bilmiyordum; birden ortaya izbandut gibi iki adam çıktı, kardeşmişler; kavgaya giriştiler, birbirlerine küfretmeye başladılar; öldürmek üzere biri ötekini kovalıyordu.

Babam kulak kabarttı, dinliyordu; homurdandı, memnun değildi, diken üstünde oturuyor, sandalyesinde kıpırdanıp duruyordu; mendilini çıkardı; alnından aşağı akmaya başlayan terleri silmeye başladı; iki izbandutun kardeş olduklarını ve kavga ettiklerini anlayınca kızgın bir halde ayağa fırladı. Yüksek sesle,

"Ne maskaralıktır bunlar," dedi, "haydi, gidiyoruz!"

Kolumdan yakaladı, acelemizden iki-üç sandalye devirdik ve dışarı çıktık.

Beni omzumdan sarstı:

"Bir daha tiyatroya adımını atayım deme, duyuyor musun? Yoksa seni sardalye gibi parçalarım!"

Tiyatroya ilk tanışmam böyle oldu.

Ilık, hafif bir rüzgâr esiyordu. Beynim çimleniyor, içimde laleler bitiyordu; ilkbahar beyaz bir ata binmiş nişanlısı Aya Yorgi'yle geliyor, o gidiyor, yaz geliyor, Meryem Ana, meyve vermiş toprağın üzerine böyle bir oğul doğurmuş olan bedeni dinlensin diye uzanıyordu. Yağmurların içinde kırmızı atıyla

birlikte Aya Dimitris vardı, ardında sarmaşıklar ve kuru yapraklardan tacıyla sonbaharı sürüklüyordu. Kış bastırmaya başlamıştı; evde mangalı yakıyor, etrafında -babam yokken- annem, kız kardeşim ve ben oturuyor, közün içinde kestane ya da nohut pişiriyor, İsa'nın doğmasını, nar yanaklı dedemin, limon yapraklarına sarılı pişmiş domuz yavrusuyla gelmesini bekliyorduk. Kışı, hep dedem gibi, siyah çizmeli, ak bıyıklı ve ellerinde pişmiş bir domuz yavrusuyla düşünürdük.

Zaman geçiyor, ben büyüyordum, avludaki fesleğenlerle kadifelerse küçülüyordu. Artık Emine'nin evinin basamaklarını bir solukta çıkıyordum; elini bana uzatmasına gerek yoktu. Ben büyüyordum, içimdeki eski istekler de büyüyor, yeni olan başkaları da doğuyordu; artık azizlerin tarihlerine sığmıyor, boğuluyordum; inanmamaktan değil, inanıyordum ama, artık azizler bana fazla boyun eğiyorlarmış gibi geliyorlardı, çünkü Tanrı'nın önünde hep başlarını eğiyor ve ona "evet" diyorlardı. İçimde Girit'in kanı uyanmıştı, kafamda pek açık olarak ayırt edememekle birlikte direnen, mücadele eden ve büyük bir zorunlulukla Tanrı'nın karşısında "hayır" demekten korkmayan kişinin ancak erkek olabileceğini hissediyordum.

Duyduğum bütün bu yeni heyecanı, sözle ortaya dökememekteydim; ne aklın, ne de sözün yardımı olmadan, eksiksiz anlıyordum ama. Azizlerin ellerinde istavroz taşıdıklarını, Cennet'in kapısında oturduklarını, kapının açılması için bağırdıklarını, yalvarıp beklediklerini gördükçe içime bir üzüntü çöküyordu. Bağımıza her gidişimde, kale kapısının dışında duran, burunları dökülmüş, parmaksız, dudakları çürümüş, kütükleşmiş kollarıyla gelip geçenden merhamet dilenen cüzamlıları hatırlatıyorlardı bana. Ben kendilerine hiç acımaz, tiksinir, başımı öteye çevirir ve hızla yanlarından geçerdim. O çocuk aklımda, azizler de bu duruma düşmeye başlamışlardı. Cennet'e girmenin başka yolu yok muydu yani? Masallardaki ejderha ve prensesleri terk etmiş, dilenci-azizlerle Thebes Çölü'ne girmiştim ve onları terk etmenin de zamanıydı artık.

Her büyük yortuda annem tatlılar yapardı; bazen kurabiyeler, bazen lokmalar, Paskalya'da da Paskalya simitleri... Ben yortuluk elbisemi giyer, teyzemlerle dayılara selamlar

dağıtmaya giderdim. Onlar da beni iyi karşılar, karamela ve çıkartmalar satın alayım diye bir gümüş para verirlerdi. Ertesi günü Kir Lukas'nın küçük kitabevine koşar, uzak ülkelerle büyük kâşiflere ait dergiler satın alırdım; yani içime Robenson'un tohumu girmişti ve meyve vermeye başlıyordu.

Bu yeni hikâyelerden az şeyler anlıyordum ama, tatları ruhumun derinliklerine yerleşiyordu. Beynim açılıyor, içine ortaçağ kuleleriyle egzotik yerler ya da hindistanceviziyle tarçın kokan esrarengiz adalar doluyordu. İçime kırmızı tüylü vahşiler giriyor, ateşler yakıyor, insanlar pişiriyor, dans ediyor ve çevrelerindeki adalar küçük çocuklar gibi gülümsüyordu. Ve bu yeni azizler dilenmiyorlardı; istediklerini kılıçlarıyla almaktaydılar; hani insanın elinde olsa da, bu süvariler gibi ata binmiş olarak Cennet'e girebilse! Kahraman ve aziz... Mükemmel insan budur, diye düşünüyordum.

Baba evim daraldı, Megalo Kastro daraldı. Dünya şimdi bana, rengârenk kuş ve hayvanları olan, meyveleri ballanmış tropikal bir ormanmış gibi geliyordu ve bütün bu tropikal ormanı, tehlikede olan solgun benizli bir kadını koruyarak aşmak isteğindeydim. Bu kadının yüzünü, bir gün bir kahvenin önünden geçerken gördüm; adı Genovefa[1] idi.

Artık hayalimde azizler dünyayı, kutsal mezarı ya da bir kadını kurtarmak için harekete geçen çılgın şövalyelerle aynı şey olmuşlardı; büyük kâşiflerle birdiler ve İspanya'nın küçük bir limanından hareket eden Kolomb'un gemileri, içimde, o zamana dek çöle giden azizlerle dolu gemilerle eşleşmişlerdi: Yelkenlerini aynı rüzgâr şişiriyordu.

Daha sonra da, Cervantes'i okuduğum zaman, Don Kişot bana, günlük normal hayatın dışında, yuhalar ve gülüşler arasında, olayların ardındaki anlamı bulmak üzere çaba harcamış büyük bir şehit gibi göründü. Ama hangi anlamı? O zamanlar bilmiyordum, sonra anladım: Anlam birdir, her vakit aynıdır ve insan yükselmek için henüz başka bir çare bulamamıştır: maddenin bozulması ve geçici de olsa atomun, atomüstü bir amaca bağlı kılınması. Yürek inanıp sevdikçe geçicilik diye bir şey kalmaz, yalnızca mertlik, güven ve verimli davranış vardır.

[1] Fransızların Sainte-Genevieve dedikleri azize olsa gerek.

Aradan yıllar geçti. Hayalimdeki bu kaosu düzene sokmaya çalıştım; her şey o zaman algıladığım haliyle (çocukluğumda henüz bulanıktı) gerçeğin yüreğiymiş gibi görünüyor: Kişisel tasaların ötesinde, kendimizden daha yüksekte bir amaç edinelim ve gülmeyi, açlığı, hatta ölümü önemsemeden ona ulaşmak için gece gündüz çabalayalım. Ona ulaşalım demiyorum, mağrur bir ruh amacına ulaşır ulaşmaz, onu daha ileri bir yere taşır. Hayat, ancak bu yolla bir soyluluk ve birlik kazanır.

Ben, çocukluk yıllarımı bu türden hezeyanlar içinde geçirdim. Azizlerle kahramanların maceraları, insanın tutması gereken en basit, en gerçekçi yolmuş gibi geliyordu. Ve bu ateşler, o kölelik devrinde, Megalo Kastro ile Girit'i yakan daha büyük ateşlerle birleşmekteydi.

O zamanlar Megalo Kastro, Girit'in bir kıyısında, devamlı azgın olan açık bir denizin karşısında sıkışmış bir avuç ev, dükkân ve daracık sokaktan ibaretti; köyün sakinleri tüm enerjilerini yemek, kadın, çocuk gibi gündelik tasalara harcayan başsız (ya da çok başlı) sürüler değillerdi. Yazılı olmayan, katı kanunlarla yönetilirlerdi. Hiç kimse, tepesindeki sert yasaya karşı başkaldıramazdı. Başının üstünde, birisi ona öğütler vermekteydi. Bütün şehir bir kale, her cansa ezelden beri kuşatılmış bir kale olup bir tek kapetanı vardı: Aya Minas, yani Megalo Kastro'nun koruyucusu. Bu aziz, bütün gün küçücük kilisede, tasvirinin içinde kır bir ata binmiş olarak durur ve kırmızı bir direği tutardı. Kısa, kıvırcık saçlı, güneşte yanmış, kızgın bakışlıydı. Kastroluların bütün gün, kendilerini iyi etmesi dileğiyle üzerine astıkları gümüş adaklar, eller, ayaklar, gözler, yüreklerle yüklü, hareketsiz, yalnızca bir figür gibi görünür, ama birden gece bastırıp da Hıristiyanlar evlerine toplanarak ışıklar birer birer sönünce bir silkinir, gümüş adaklarla boyaları atar, atını mahmuzlar ve Rum mahallelerini dolaşırdı. Yani devriyeye çıkardı... Hıristiyanların açık unuttuğu kapıları kapatır, geç kalmış olanlara, artık evlerine dönsünler diye ıslık çalar, şarkı söylendiğini duyduğu zaman kapılarda durarak memnuniyetle dinlerdi; "Herhalde düğün var, hayırduam onların olsun, çocukları olsun da Hıristiyanlık çoğalsın," diye mırıldanırdı. Sonra Kastro'yu saran surlara bakar ve gün ağarmadan, ilk horozun ötmesiyle atına bir hamle yaptı-

rır, kiliseye girerek tasvirinin içine yerleşirdi. Sonra, yine oralı değilmiş gibi davranırdı, ama atı terli, ağzıyla göğsü ter içinde olurdu, kilisenin zangoçu Kir Haralambis yerleri süpürmek ve büyük şamdanları parlatmak üzere içeri girdiğinde, Aya Minas'ın atının terli olduğunu görür, ama hayret etmezdi, çünkü o da bilirdi, herkes de bilirdi ki aziz, bütün gece devriye geziyordu. Düşmanlar bıçaklarını bileyip Hıristiyanlara saldırmaya koyuldular mı, Aya Minas yine Kastroluları korumak için tasvirinin içinden çıkardı. Düşmanlar onu görmez, yalnız atının kişneyişini duyar, kaldırımda çıkardığı kıvılcımları görür ve korkuyla evlerine kaçarlardı.

Fakat, birkaç yıl önce, onu gözleriyle gördüler; düşmanlar yine katliama hazırlanıyorlardı; Aya Minas da, atına binmiş onların mahallesine karşı saldırıya geçti; tam köşeyi döndüğü sırada onu Mustafa Hoca gördü ve bağırmaya başladı: "Allah Allah! Aya Minas geliyor!" Müslümanlar kapılarını aralıdılar, aralıktan onu altın silahlarıyla, kıvırcık gri sakallarını, kırmızı sopasını gördüler ve bıçaklarını kınlarına soktular.

Aya Minas Kastrolular için yalnız bir aziz değil, onların aynı zamanda kapetanı da oluyordu; ona Kapetan Minas der ve kutsasın diye gizlice silahlarını kendisine götürürlerdi. Babam da ona mum yakar, ama Tanrı bilir ya, Girit'in kurtuluşu geciktiği için kendisine neler söylerdi!..

Aya Minas, Hıristiyanların kapetanıydı; Hıristiyan düşmanı Hasan Bey de onun komşusu oluyordu; konağı kiliseye bitişikti; bir gece duvarda, tam yatağının üst kısmında birtakım darbeler duydu; anladı ki bu, kendisini korkutmak isteyen Aya Minas'tı; çünkü aynı gün Hasan Bey bir Hıristiyan'a dayak atmıştı. Demek Kapetan Minas kızmış, bu yüzden duvara vuruyordu. Hasan Bey de yumruğunu duvara vurmuş, "Ey komşu," demiş, "hakkın var, evet, dinime imanıma haklısın, ama duvara vurup durma... Ben de sana her yıl kandilin için iki tulum yağ, uslanasın diye de yirmi okka mum getireyim. Komşuyuz alt tarafı, kavga etmeyelim!" O günden beri de Hasan Bey, 11 Kasım'daki Aya Minas Yortusu'nda uşağını yollar, kilisenin avlusuna iki tulum yağ ve yirmi okka mumu indirirmiş. Aya Minas da bir daha onun duvarına vurmamış.

Girit'te bir ateş vardır, adına ruh diyelim; hayat ve ölüm-

den daha güçlü olan bir şey; gurur, inat, kahramanlık ve onlarla beraber insanı hem sevindiren, hem de insan olduğu için korkutan, söylenmez ve elle tutulmaz bir şey!

Ben çocukken, Girit'in havasında canavarın kokusu, her başın üzerinde de bir yatağan bulunurdu. Çok yıllar sonra, "Kasırga'da Toledo"yu gördüğüm zaman, çocukluğumda nasıl bir havayı soluduğumu ve Girit'in üstünde parlayan ne melekler bulunduğunu anladım.

Çocukluğumda en çok ağustosu severdim. Bugün de öyle. Üzümlerle cevizleri, kavunları, karpuzları o getirir. Ben adını Aya Agusto koydum; "Benim koruyucum odur," diyordum, "ona tapacağım; bir şey istediğim zaman ondan isteyecek, o bunu Tanrı'dan dileyecek, Tanrı da bana verecek." Ve bir keresinde suluboyalar alarak onun resmini yaptım; köylü dedeme çok benziyordu; aynı kırmızı yanaklar, aynı yaygın gülücükler; ama bir cenderedeydi ve ayakları çıplaktı; üzüm çiğniyordu; ayaklarını dizlerine ve bacaklarına kadar üzüm suyu ile kırmızıya boyamış, başına bağ yapraklarından bir taç giydirmiştim. Yine de bir eksiği vardı, ama ne? Ona iyice baktım ve başında, bağ yapraklarından yapılmış tacın arasına iki boynuz ekledim; çünkü dedemin başına geçirdiği mendilin iki ucu düğümlenince, sağa ve sola doğru boynuz gibi çıkmaktaydı.

Resmini yapıp somutlaştırdığını andan başlayarak, kendi içimde de ona karşı olan güvenim sağlamlaştı; her yıl gelip Girit bağlarını dolaşmasını, üzümleri çiğnemesini, mucizesini gösterip üzümlerden şarap yapmasını beklerdim. Çünkü, bu sır beni bir hayli uğraştırmıştır: Üzüm nasıl şarap olabiliyor? Böyle bir mucizeyi ancak Aziz Agusto gerçekleştirebilirdi, ben de kendi kendime şöyle derdim: "Ah, bir gün Megalo Kastro'daki bağımızda onunla karşı karşıya gelsem ve bana bu sırrı söylese..." Bu mucize nedir, anlayamıyordum. Koruk üzüm oluyor, üzüm şarap oluyor, şarabı insanlar içiyor ve sarhoş oluyorlar. Neden sarhoş oluyorlar acaba? Bütün bunlar bana korkunç sırlarmış gibi geliyordu. Bir gün babama sorduğumda, "Ekilmediğin yerde bitme!"[1] diye karşılık verdi.

Ağustosta, güneş kurutsun da kuru üzüm olsunlar diye

[1] Rumca bir atasözü olup, "her işe burnunu sokma" anlamına gelir.

sergi yaparlardı. Bir yıl bağımıza gitmiştik, kırdaki küçük evimizde kalıyorduk; hava kokuyor, toprak yanıyor, cırcırbö-cekleri de yanan kömürlerin üzerinde oturuyormuş gibi kav-ruluyorlardı.

O gün 15 Ağustos, Meryem Ana'nın Uyku Günü'ydü; işçi-ler çalışıyor, babam bir badem ağacının dibinde oturmuş tütün içiyordu; kuru üzümlerini sergilemiş olan komşular da gelmiş-lerdi; onlar da babamın yanında konuşmadan tütünlerini içi-yorlardı. Kaygılı görünmekteydiler. Hepsi, gökyüzünde belir-miş olan küçük, kapkara, ağır ağır ilerleyen bir buluta gözleri-ni dikmişlerdi. Ben de babamın yanına oturmuş, buluta bakı-yordum; hoşuma gidiyordu bu; koyu kurşuni, tüylü gibiydi, durmadan büyüyor, görünüşünü ve hacmini değiştiriyor, bâ-zen dolu bir tulum, bazen kara tüylü bir av kuşu, bazen de resmini gördüğüm bir fil oluyordu; elindeki çoban değneğini sal-lıyor, aşağıdaki toprağa dokunmaya çalışıyordu sanki. Ilık ve hafif bir rüzgâr esti, zeytin ağacının yaprakları ürperdi. Kom-şulardan biri ayağa fırladı, elini ilerleyen buluta doğru uzattı:

"Allahın cezası," diye mırıldandı, "Tanrı beni yalancı çı-karsın ama, bora getiriyor bu!.."

Tanrı'dan korkan bir ihtiyar,

"Dilini ısır," dedi, "Meryem Ana onu bırakmaz, bugün iyiliği üstünde!.."

Onlar konuşurken gökyüzü karardı; iri ve sıcak ilk dam-lalar düşmeye başladılar. Bulutlar alçaldı... Sarı, sağır şimşek-ler gökyüzünü yırtıyordu.

Komşular,

"Meryem Ana," diye bağırdılar, "imdat!"

Hepsi ayağa fırladı, her biri bağına, yıllık kuru üzümünü sermiş olduğu yere koştu; onlar koştukça hava daha da kara-rıyordu; bulutlardan siyah örgüler sarktı, bora patladı. Oluk-lar doldu, yollar dere gibi akmaya başladı, her bağdan inilti-ler, çığlıklar duyuluyordu. Kimisi küfrediyor, kimisi kendile-rine acısın da yardım eli uzatsın diye Meryem'i çağırıyordu; sonunda zeytin ağaçlarının arkasındaki her bağdan bir inle-medir koptu.

Ben küçük evden kaçtım, koşarak selin içine girdim; sar-hoşluğa benzer bir sevince kapılmıştım. Korkunç bir şey keş-

fediyordum: Büyük felaketler sırasında açıklanması imkânsız, insanlıkdışı bir sevince kapılmaktaydım. Teyzem Kaliopi'nin evi yanıp da ilk kez bir yangın gördüğümde de birisi ensemden yakalayıp öteye fırlatıncaya kadar alevlerin önünde zıplayıp dans etmiştim. Öğretmenimiz Krasakis öldüğü zaman da kendimi gülmekten zorla alıkoyabildim; sanki teyzemin evi benim üstümde bir ağırlıktı, sanki öğretmenim bana bir yüktü de hafifliyordum. Ateş, su baskını ve ölüm, bana çok dostça görünüyordu; sanki ben de onların ailesindenmişim gibi, kendileriyle birlikte çileden çıkıyordum da, dünyayı evler ve insanlardan kurtarmak için onlarla çekişiyordum.

Yola varmıştım, ama geçemedim, dere dolmuştu; durup baktım: Sularla beraber yarı ıslak, kucak kucak incirler de yuvarlanıyordu; bütün yılın emeğiydi bu; denize doğru koşuyor, mahvoluyordu. İnlemeler artmaktaydı, kimi kadınlar dizlerine kadar sulara gömülmüş, azıcık kuru üzümü kurtarmaya çalışıyordu; kimileri de yolun kıyısına dikilmiş, başörtülerini çıkarmış, saçlarını yoluyorlardı.

Ben iliklerime kadar ıslanmıştım; evin yolunu tuttum; sevincimi gizlemeye çalışıyordum; babamın ne yapacağını görmek için acele etmekteydim; ağlayacak mı, bağıracak mı, yoksa küfür mü edecekti?

Eşikte hareketsiz durmuş, bıyığını ısırıyordu. Arkasından, ayakta duran anam ağlıyordu.

"Baba," diye bağırdım, "kuru üzümümüz gidiyor!"

"Biz gitmiyoruz," diye karşılık verdi, "sus!"

O anı hiç unutmadım; hayatımın güç anlarını kolay atlatabilmemi sağlayan büyük bir ders olmuştu benim için; babamın sakin ve hareketsiz, eşikte durduğunu hatırlıyorum; ne küfrediyor ne yalvarıyor ne de ağlıyordu; felakete kıpırdamadan bakıyor ve bunca komşu arasında yalnız o, insanlık onurunu koruyordu.

X

KIYIM

Biz Girit'te: "Bela, yalnız başına gelirse, ona hoş geldin de!" deriz, çünkü bela nadiren tek başına gelir. Geçen gün gökyüzü tertemizdi, dün keyfini çıkardı, insanları mahvetti, bugün yine gülüyor. Mal sahipleri, mahvolmuş kuru üzümlerini bağlarının kenarına taşıyorlardı; üzümlerin hepsi kaybedilmişti, çamura gömülmüşlerdi. Babam, öğleüzeri aceleyle Kastro'ya dönmüştü: Sabah sabah bir arkadaşı yanına koşmuş, kulağına bir şeyler fısıldamış, o da gitmişti. Köyün birinde Hıristiyanlar büyük bir ağayı öldürdükleri için Müslümanların öfkelendiği, Hıristiyanların silahlandığı, yine bir ayaklanma olacağı haberi yayılmıştı. Müslümanlar da, kendilerini güvenceye almak için Megalo Kastro'da, Venedik surlarının ardına koşuyorlardı.

Biz, kız kardeşimle birlikte bağda dolaşıyor, hâlâ kütüklerden sarkan son üzüm tanelerini topluyorduk; birden, yolda bağırmalar ve eşek anırmalarıyla dolu bir uğultu duyuldu; tekneler, tencereler ve kadınlarla yüklü, eşeklerden oluşan bir kafile geçiyordu. Arkadan erkekler koşmaktaydı; kimisi yalınayaktı, kimisinin çizmelerinin dibi çıkmıştı, başlarında sarıklar vardı, konuşmuyor, kükrüyor, Kastro'ya doğru koşuyorlardı. Çamurlara batıp çıkmaktaydılar; sıcak onları kavurmuştu; hava sıcaktan fokurduyordu.

Annem inledi:

"Türkler!"

Bizi yakalayıp evin içine soktu.

Ben onun dizlerine sarıldım.

"Neden koşuyorlar anne," diye sordum, "ne istiyorlar? Sen neden titriyorsun?"

O saçlarımı okşadı:

"Tanrım, gözlerin kim bilir neler görecek oğlum! Giritli doğmak ağır bir şeydir!"

Pencereyi araladık, baktık, kafile uzaklaştı, zeytinliklerin arkasında kayboldu, yol sessizleşti.

Babam,

"Gidiyoruz," dedi, "çabuk, güneş batmadan!.."

Annem elimizden tuttu, babam yastığın altından tabancayı aldı, baktı, doluydu. Cebine soktu ve arkamızdan geldi.

Kale kapısının eşiğini aştığımız sırada güneş batıyordu; sokaklar sanki çoktan kararmıştı, insanlar acele acele koşuşuyor, kapılar çarpılıyor, anneler görünerek, toplanıp gelsinler diye çocuklarını çağırıyorlardı; komşumuz Fatma Hanım bizi gördü ve hayırlı akşamlar diledi.

Babam, avlu tarafındaki pencerenin önünde duran kanepenin köşesine oturdu; anam önünde duruyor, bekliyordu; biliyordu, babam emirler verecekti. Babam tabakasını aldı, yavaş yavaş, acele etmeden bir sigara sardı ve gözlerini kaldırmadan:

"Artık dışarı çıkmayacaksınız," dedi. Sonra bana dönerek kaşlarını çattı:

"Korkuyor musun?" diye sordu.

"Hayır," diye karşılık verdim.

"Ya gelip içeri girer ve seni keserlerse?"

Ürperdim; bıçağın demirini boğazımda hissettim. "Korkuyorum! Korkuyorum!" diye bağıracak oldum, ama babamın gözleri üzerimdeydi. Utandım, birden göğsüm kabardı:

"Kesseler de korkmam!" diye bağırdım.

Yüreğimin cesaretlendiğini hissetmiştim. Babam,

"Peki," dedi ve sigarayı yaktı.

Yazın, ölmekte olan dedemi görmeye gittiğimde, amcalarımdan biriyle bir bostanda uyumuştum; tam uykuya dalacağım bir sırada, birden çevremde "Krr! Krr! Krr!" diye acayip gıcırtılar duydum. Korkuyla amcama sokuldum: "Bu gıcırdayan nedir?" diye sordum. "Korkuyorum!" dedim. Oysa uyku-

sunu bozduğum için sinirli bir halde bana sırtını döndü: "Uyu, Kastrolu uyu; ilk kez mi duyuyorsun? Büyüyen karpuzlar onlar!" Babam gözlerini dikmiş bana bakarken yüreğimin karpuzlar gibi büyüdüğünü, çatladığını hissettim.

Megalo Kastro'nun dört tane kale kapısı vardı; her akşam güneş batarken, Türkler bu kapıları kapatır, artık bütün gece hiç kimse ne içeri girebilir ne de dışarı çıkabilirdi; böylece sayıları az olan Hıristiyanlar içeride kapana kısılmış oluyordu. Türkler güneş doğarken kapıları açarlardı. Yani, kale kapıları sıkıca kapalı olduğu için geceleyin kıyım yapılabilirdi, çünkü şehirdeki Türkler sayıca çoktu, ayrıca içeride Türk askeri de vardı.

İşte o sıralarda, birkaç gün sonra ilk kıyım havasını yaşadım. Çocuksu aklım o zaman, güzel maskenin ardından -yeşil toprağın, meyve vermiş bağın, denizin ve buğday ekmeğinin ve ana gülücüğünün ardından- ilk kez hayatın gerçek yüzünü gördü.

O an, ciğerimin ilk kez içine, daha sonraları çiçek açıp meyve verecek olan solmaz, gece gündüz açık, korkusuz ve umutsuz, içimdeki üçüncü gözün tohumu düşecekti.

Evin içinde, kapılar çifte sürgülü oturuyorduk; anam, kız kardeşim ve ben birbirimize yapışmıştık; kapımızın önünden kızgın adamlar geçiyordu. Havada, deprem oluyormuş gibi bir uğultu vardı. Babam, tüfeği dolu olarak kapının arkasında bekliyordu; hatırlıyorum, elinde bileyi taşı dediği bir taş vardı ve kara saplı bıçağını bilemekteydi. Bekliyorduk. Bize şöyle demişti: "Kapı kırılır, içeri girerlerse, ellerine düşmemeniz için önce sizi keseceğim." Ve hepimiz, anam, kız kardeşim ve ben buna razıydık, bekliyorduk.

Bana öyle geliyor ki, o saatte görünmez şeyler görünür olsaydı, ruhumun olgunlaştığını görecektim. Çocuk olduğum halde, birkaç saat içinde erkekleştiğimi hissettim.

Gece böyle geçti; sabah oldu, uğultu kesildi, ölüm uzaklaştı. Dikkatle kapıyı açtık, kafamızı dışarı çıkardık; bazı komşular gizlice ve çekine çekine pencerelerini açmış, gözleriyle sokağı araştırıyorlardı. O sırada, Köse Türk simitçi, gür sesi, başında kocaman sacdan tepsisiyle şarkı söylercesine, tarçınlı ve susamlı simitlerini satıyordu. Ne mutluluktu o!

Her şey yeniden nasıl doğmuştu... Gökyüzünü, bulutları ve kokulu simitlerle dolu bir tepsiyi ilk kez görüyorduk sanki!.. Anam bana bir tane aldı; anlatılamaz bir zevkle kemirdim.

"Ana," diye sordum, "kıyım gitti mi?"

Anam ürperdi,

"Sus," dedi, "sus çocuğum, adını tekrarlama! Duyar da geri dönebilir."

"Kıyım" kelimesini yazdım, tüylerim diken diken oldu; çocuk olduğum o günlerde bu kelime neden alfabenin yan yana gelmiş beş harfi[1] değildi de büyük bir uğultu, kapıların tekmelenişi, dişlerinin arasında bıçak tutan gerilmiş suratlar, mahallenin her tarafında çığlık atan kadınlar ve kapıların arkasında diz çöküp tüfek dolduran erkekler oluyordu? O devrin Girit'inde çocukluğunu yaşamış bizler için, başka kelimelerden de kan ve gözyaşı damlar ve bunların üzerinde bütün halklar çarmıha gerilmiştir. Bu kelimeler Özgürlük, Aya Minas, İsa ve İhtilal'di.

Yazı yazan adamın baskıcı, mutsuz bir yazgısı vardır. İşinin doğası gereği sözcükleri kullanmak; yani iç atılımlarını hareketsizliğe dönüştürmek zorundadır. Her sözcük, içinde büyük, patlayıcı bir gücü saklayan çok sert bir budaktır; ne demek olduğunu bulmak için, içinde mermi gibi patlamasına ve böylece hapsettiği ruhu serbest bırakmasına imkân vermen gerekir.

Bir haham, tapınmak için sinagoga giderken, önce vasiyetini yapar, karısı ve çocuklarıyla vedalaşırmış, çünkü tapınmadan sağ döneceğini bilmezmiş. Çünkü dermiş, bir sözcük, örneğin "Kirie", bu sözcük yüreğimi paralar, korkuya kapılır, ondan sonraki "eleison"[2] kelimesine geçip geçemeyeceğimi bilemem!

Yeter ki bir insan bir şiiri, "kıyım" sözcüğünü, sevgilisinin aşk mektubunu ya da tüm yaşamı süresince mücadele etmiş, ama pek az şey başarmış bu insanın kitabını böyle okuyabilsin.

Ertesi gün babam, sabah sabah beni elimden tuttu,

"Gidiyoruz!" dedi.

Anam korktu:

[1] 'Katliam'ın Yunancası beş harfli bir kelime olup "sfaği" diye okunur.
[2] Aslı Yunanca olan "Kirie eleison" deyimini yazar, anlaşılsın diye İbranice kullandırmış olacak.

"Çocuğu nereye götürüyorsun? Henüz hiçbir Hıristiyan sokağa çıkmadı!"

Babam tekrarladı:

"Gidiyoruz!"

Kapıyı açtı ve dışarı çıktık.

Bu kez ben sordum:

"Nereye gidiyoruz?"

Elim kaba avucunun içinde titriyordu.

Çevreme bakındım, ortalık tenhaydı; köşede iriyarı iki Türk çeşmede yıkanıyordu. Su kırmızı olmuştu.

"Korkuyor musun?"

"Evet!"

"Zararı yok, alışırsın!"

Köşeyi dönerek liman kapısına doğru yollandık. Aslanlı şadırvanın bulunduğu meydana vardık. Yan tarafta, yaşlı büyük çınar vardı. Babam durdu, elini uzattı:

"Bak!"

Gözlerimi çınara doğru kaldırınca bir çığlık attım. Çınara üç adam asılmıştı. Korkarak başımı çevirdim. Babam bunların aklımda kalmasını istiyor olmalıydı. Beni onlara zorla baktırdı:

"Alışasın diye!" dedi.

Yine elimden tuttu ve eve döndük. Anam, huzursuz bir halde, kapı arkasında durmuş bizi bekliyordu.

"Tanrı aşkına söyleyin, nereye gittiniz?" dedi ve hırsla beni yakalayıp öpmeye başladı. Babam:

"İbadete gittik!" diyerek güvenle bana baktı.

Kastro'nun kapıları üç gün kapalı kaldı; dördüncü günü açıldı ama, Türklerin kaynaşması durulmamıştı. Hıristiyanlardan çocuğu olanlar vapurlara, kayıklara biniyor, Yunanistan'a gidiyorlardı; çocuğu olmayanlarsa Kastro'dan ayrılıp dağa çıkıyordu.

Biz de gitmek üzere limana indik; önde babam, ortada annemle kız kardeşim, en arkada da ben.

Babam bana:

"Biz erkekler, kadınları korumalıyız!" dedi; o sırada sekiz yaşımda yoktum. "Ben önden gideceğim, sen arkadan. Dikkatli ol!"

Yanmış mahallelerden geçtik. Babam eğilip eşiğin birinden kana bulanmış bir taş aldı, bana:

"Sakla bunu!" dedi.

Artık babamın bu vahşice davranışlarını anlamaya başlamıştım; o Yeni Pedagoji'yi uygulamıyor, en eskisini, insafsız olanını ve soy'u kurtaracak tek Pedagoji'yi izliyordu. Kurt da yavrusuna diyalektiğini aynı şekilde anlatır, onu korur ve kendisine kovalayıp öldürmeyi, tuzaklardan hile ya da yiğitlikle kaçmayı öğretir. Güç anlarımda bana yardımcı olan dayanma ve inadı babamın bu haşin pedagojisine borçluyumdur. Şimdi, hayatımın sonunda, bana egemen olan ve ne Tanrı'nın, ne de Şeytan'ın tesellisine tenezzül etmeyen boyun eğmez düşüncelerimi de babamın yine bu haşinliğine borçlu bulunuyorum.

Babam, evden çıkmadan önce bana,

"Yukarı, senin odana çıkıp karar alalım!" demişti.

Odanın ortasında durmuş, duvarda asılı büyük bir Yunanistan haritasını gösteriyordu:

"Pire'yi de, Atina'yı da istemiyorum; herkes orada toplanacak; bir de yiyecekleri yok diye ağlamaya başlayıp yardım dilenecekler; ben böyle şeylerden iğrenirim, bir ada seç!"

"Hangisini istersem mi?"

"Hangisini istersen..."

Bir sandalyeye çıktım, Ege adalarını sıradan aldım; mavi denizin içinde yemyeşildiler; parmağımı Santorini'den Milo'ya, Sfino'ya, Mikonos'a, Paros'a dolaştırdım, Naksos'ta durdum.

"Naksos'a," dedim.

Biçimi ve adı hoşuma gidiyordu; bu rasgele, kadere bağlı seçimin, bütün hayatım boyunca nasıl rastlantılı bir etkisi olacağını o devirde nereden bilecektim?

"Naksos'a," dedim ve babama baktım.

"Peki," diye karşılık verdi. "Naksos'a gidiyoruz."

Birkaç gün sonra Girit'ten ayrılmak üzere gemiye bindik. Ne muzaffer bir seyahatti o! Vapur, Ege'yi aşmak için nasıl da atılıyor, o sonbahar günü güneş, nasıl da yüreklerimizin ta içine kadar işliyordu! Babam gününü geminin pruvasında geçirdi; insanın gözleri, dağları yerinden oynatabilseydi, Girit'in bir fırkateyn gibi üzerimize doğru geldiğini görürdü...

XI

NAKSOS

Bu ada çok hoştu; büyük bir sessizlik vardı; insanların yüzleri iyiydi; kavunlar, incirler yığınlarla duruyordu, deniz sakindi. İnsanlara baktım, onlar hiçbir zaman depremden ve kıyımdan korkmamışlardı ve gözleri kızarmış değildi. Burada özgürlük, özgürlük özlemini öldürmüştü ve hayat, uyuyan bir su gibi uzanmış yatmaktaydı; ara sıra dalgalanıyorsa bile, hiçbir zaman fırtına çıkarmıyordu. Naksos'ta dolaşıldığı zaman, adanın ilk armağanı güvenlik oluyordu; güvenlik ve birkaç gün sonra da can sıkıntısı... Kir Lazaros adında zengin bir Naksosluyla tanışmıştık; şehirden bir saat ötedeki Egares'te değerli bir çiftliği vardı; bizi davet etti, iki hafta orada kaldık; ne bolluk! Nasıl meyvelerle yüklü ağaçlar, ne mutluluktu o! Girit masal oldu; Girit uzak, asi bir ada halini almıştı... Ne korku, ne kan, ne özgürlük mücadeleleri... Naksos'un bu uykulu mutluluğu içinde her şey, her şey eriyor, kayboluyordu.

Kırdaki bu köy soylusunun evinde, dolabın birinde bir yığın sararmış kitap buldum; bir zeytin ağacının altına oturdum, hırsla sayfalarını çevirmeye başladım; eski, rengi solmuş resimlere bakıyordum: kadınlarla vahşi hayvanlar ve muz ormanları... Başka bir kitapta buzlar ve buz kesilmiş gemilerle karlar arasında yuvarlanan pamuk yumakları gibi ayı yavruları; başka birinde uzak şehirler, yüksek bacalarla işçiler ve büyük ateşler...

Aklım ve onunla birlikte dünyam da genişliyordu; haya-

lim dev ağaçlar, acayip canavarlar, siyah ve sarı insanlarla doluyor; okuduğum birkaç sözse, yüreğime can veriyordu. Bu sararmış kitapların birinde şunları okudum: "En çok denizlerle en çok karaları görecek insana ne mutlu!" Başka birinde de: "Bir yıl öküz olmaktansa, bir gün boğa olmak yeğdir." Bunu pek anlamıyordum ama, bildiğim bir tek şey vardı: Öküz olmayı istemiyordum. Kitabı kapatıyor, gözlerimi meyve yüklü kayısı ve şeftali ağaçlarına dikiyor, sıcak, kokulu bir havayı soluyordum. Henüz kanatları olgunlaşmamış, küçük ayaklarıyla toprağı tekmeleyen, uçmak isteyen, ama yüreği titreyen bir böcektim. Başarabilecek miydim, başaramayacak mıydım? Biraz daha sabredelim, bakalım!..

Sabrettim... Hiç kuşkuya düşmeksizin, içimde gizlice kanatlanıp kaçacağım günü hazırlıyordum...

Kir Lazaros'un yeğeni oğlan gibi bir kız olan on iki yaşındaki Stella, yandaki zeytin ağacına bir salıncak kurmuş, havada sallanıyor ve şarkı söylüyordu; hızla eteği kalkıyor ve güneşte yusyuvarlak, bembeyaz dizleri parıldıyordu. Ben, onun şarkısını dinleyemiyor, dizlerine bakamıyordum; bir gün kızarak kitapları hızla yere vurdum. O sakız çiğniyor, bana bakıyor, gülmekten katılıyordu. Sık sık alaylı şarkılarıyla kızdırıyordu beni; hepsini unuttum, yalnız bir tanesini hatırlıyorum:

Bana bakan o siyah gözleri,
İndir ruhum çünkü beni öldürüyorlar!

Ben kızmış bir halde,

"Stella!" diye bağırdım ve ayağa fırladım. "Ya sen gidersin, ya ben!.."

O ise salıncaktan indi,

"Birlikte gidelim," diye karşılık verdi ve bir daha gülmedi.

Sesini alçalttı:

"Birlikte gidelim, zavallıcığım; çünkü pazartesi günü seni Frenk papazlarının okuluna kapatacaklar; babanın dayımla bunu konuştuğunu duydum!"

Yüzyıllar önce Frenklerin işgal ettikleri Naksoş'taki kale üzerinde Frenk papazlarının yaptığı Fransız okulu ün salmıştı; bir gün babamla beraber oraya çıkmıştık; babam bana bir süre baktı, başını salladı.

"Burada," dedi, "iyi bilgi veriyorlar, ama lanet olsun, öğretmenler Frenk papazı; sonra, Frenkleşebilirsin de..."

Okuldan, bana bir daha söz etmemişti ama, bu düşüncenin kafasını kurcaladığını biliyordum; neye karar vereceği belli olmazdı. Stella'nın bana bunu çıtlattığının akşamı babam, yemekten sonra beni aldı, bahçede bir tur attık. Mehtap vardı, ortalık ıssızdı, etraf mis gibi kokuyordu.

Bir süre konuşmadı; sonunda, artık eve döneceğimiz sırada durdu,

"Girit'te," dedi, "ihtilal uzun sürecek; ben adaya döneceğim; her gece rüyamda dedeni görüyorum, beni azarlıyor; gitmem gerek; bu arada senin zaman kaybetmeni istemem, adam olman gerek..."

Yine sustu, iki adım attı, tekrar durdu:

"Anladın mı?" dedi. "Adam demek, yurduna yararlı olmak demektir. Senin, silah değil de yazı adamı olman çok yazık; ne yapalım! Yolun bu; takip et! Anladın mı? Tahsil yap da Girit'in kurtuluşuna yardımda bulun, amaç budur! Yoksa şeytan alsın okumayı; senin ne öğretmen olmanı istiyorum, ne keşiş, ne de bilge Süleyman! Bunları kafana iyice sok... Ben karar verdim, sen de ver; ne silah tutmayı, ne de okumayı beceremeyeceksen, yediğin ekmeğe yazıklar olsun!"

"Ben Frenk papazlarından korkuyorum!" dedim.

"Ben de korkuyorum; sağlam erkek korkar, ama korkuyu yener; benim sana değil, damarlarında akan kana güvenim var; Girit kanına! Haydi, istavroz çıkar, yumruğunu sık, Tanrı'nın izniyle pazartesi günü seni Frenk papazlarının okuluna kaydettirmeye götüreceğim..."

Babamla birlikte Frenk okulunun bulunduğu kaleye çıkmak üzere yokuşu tırmandığımız gün yağmur yağıyordu. İnce bir sonbahar yağmuruydu, daracık sokaklar sis içindeydi, arkamızda deniz iç çekiyordu; hafif bir rüzgâr esiyor, ağaçların yaprakları dökülüyor, ıslak yokuşu süslüyordu. Bulutlar tepemizde, yükseklerde kuvvetle esmesi gereken bir rüzgârla koşuşuyordu. Başımı kaldırdım, onlara baktım; koşmalarına, birleşmelerine, ayrılmalarına, bazılarının da büyük, toprağa değmek ister gibi, kocaman dilimler halinde sarkmalarına bakmak hoşuma gidiyordu. Daha küçük bir çocukken avlumuzda

sırtüstü uzanıp bulutlara bakmak hoşuma giderdi; ara sıra bir kuş, bir karga, bir kırlangıç ya da güvercin geçer ve ben, onunla öylesine birleşir, bir olurdum ki, açık avucumun içinde karnının sıcaklığını duyardım. Bir gün komşumuz Kira Penelopi, anama, "Oğlunuz hayalperest olacak gibime geliyor, Bayan Maryi," dedi, "hep bulutlara bakıyor!" Anam ona, "Sen merak etme, Kira Penelopiciğim," diye yanıt verdi, "onu daha aşağılara da baktıracak olan yaşamdır. Henüz zamanı var."

Ama o yaşam henüz gelmemişti ve bugün kaleye çıkarken, yalnızca bulutlara bakıyordum, ikide birde ayağım kayıyordu. Babam da beni yüreklendirmek istermiş gibi omzumdan tuttu,

"Bulutları bırak, aşağıya, taşlara bak da düşüp ölmeyesin!" dedi.

Yarı yıkık, kocaman bir evin kemerli kapısında solgun benizli bir genç kız göründü, o da gökyüzüne baktı; sarı benizli ve zayıftı, yüzü çok kibardı, yırtık pırtık bir şala bürünmüş, tir tir titriyordu. Daha sonra öğrendim ki, düşkünleşmiş soylu aile kızlarındanmış; yüzyıllardan beri Naksos'a hükmetmiş Katolik ailelerinden, konteslerle düşesler soyundanmış; bu kaleyi şehrin tepesine, hem içinde oturmak ve hem de yukarıdan aşağı bakıp limanla ovada, kendileri için çalışan Ortodoks pleblerini gözlemek için yaptırmışlar. Ama şimdi düşkünleşmiş, yoksullaşmışlar; sarayları harap olmuş ve üç nesil soylu torunlarının yiyecekleri tükenmiş, benizleri solmuş ve evlenemiyorlarmış. Çünkü kendi seviyelerindeki erkeklerin eski hızları kalmamış, ya evlenmek istemiyorlarmış ya da kadınla çocuk besleyecek durumda değillermiş; gösterişsiz, Ortodoks bir aileden biriyle evlenmeye ise tenezzül etmiyorlarmış; gururlarını daima üstün tutmaktaymışlar, çünkü başka hiçbir şeyleri kalmamış. Genç kız, bir an gökyüzüne baktı, başını salladı ve tekrar içeri girdi.

O, kaleye çıkıp da Frenk papazlarına gittiğimiz günkü her şeyi, her şeyi hatırlıyorum; bir eşikte oturmuş ıslanan, portakal rengi yanaklarıyla beyaz bir kediyi bile... Bir elinde, yanan kömürlerle dolu bir mangal tutarak koşan çıplak ayaklı küçük kızı; yüzü ateşten kıpkırmızı parlıyordu.

Babam,

"Geldik," dedi, elini kaldırdı ve büyük kapıyı çaldı.

Bu, manevi hayatımın ilk ve belki de en kesin anı olmuştur. Beynimin içinde büyülü bir kapı açıldı ve beni hayrette bırakan bir dünyaya soktu. Şimdiye kadar, içinde ruhumun sıkışıp mücadele ettiği Girit'le Yunanistan'dan oluşan dar bir alan vardı; şimdi dünya genişledi, insanlıklar çoğaldı; benimse, yeni erginleşen göğsüm bunları içine alabilmek için çatırdıyordu. O ana kadar dünyanın çok büyük olduğunu, acıyla yorgunluğun, yalnız Giritlinin değil, aynı zamanda her insanın arkadaşı ve mücadele ortağı olduğunu pek kesin olarak bilmemekle birlikte hissediyordum, yalnız büyük bir sırrı hissetmeye başlıyordum: Bütün acıyla mücadeleyi şiirin değiştirip hayal haline getirebileceğini ve onu şarkı biçimine sokup elinden geldiği kadar ölümsüzleştireceğini... O zamana kadar, soydan gelen iki-üç ihtiras hüküm sürmekteydi içimde: korku, korkuyu yenmem için yapacağım mücadele ve ateşli bir özgürlük isteği... Ama şimdi içimde iki yeni ihtiras daha yanmaya başladı: güzellik ve öğrenme susuzluğu. Okuyayım, öğreneyim, uzak ülkeleri gezeyim, ben de acı çekip sevineyim... Dünya Yunanistan'dan daha büyüktür; dünyanın acısı bizimkinden çok daha büyüktür ve ateşli özgürlük isteği yalnız Giritlinin ayrıcalığı değil, insanın ezeli mücadelesidir. Girit aklımdan silinmedi, ama bütün dünya içime yayıldı, Girit çeşit çeşit kimselerin eziyet ettiği, ama hep silkinip özgürlük isteyen çok geniş bir çap kazandı. Böylece bütün dünyayı Girit'e dönüştürerek, ergenlik hayatımın ilk yıllarında, insanlık mücadelesini ve acısını tadabildim.

Bütün Yunanistan'dan çocukların toplanmış olduğu o Frenk okulunda ben, Giritli olduğum ve o zaman Girit, Türkiye'yle savaştığı için, Girit'i utandırmamanın ve arkadaşlarım arasında birinci olmanın görevim olduğuna, bununla yükümlü bulunduğuma inanıyordum. Ve bana kalırsa, bireysel bir istekten değil de, ulusal bir zorunluluktan doğan bu inanç, gücümü artırdı ve çabucak arkadaşlarımı geçtim, daha doğrusu ben değil, Girit geçti! Aylar, benim için böyle ilk kez duyulan bir öğrenme, ilerleme, sonradan adına Ruh dendiğini öğrendiğim mavi kuşu kovalama sarhoşluğu içinde geçti.

Aklım öylesine bir cüret kazandı ki, günün birinde çok

tehlikeli bir karar aldım: Sözlükteki her Fransızca kelimenin yanına Yunanca karşılığını yazmak! Bu yorucu iş, başka sözlüklerin de yardımıyla aylarca sürdü, işimi bitirip de, bütün sözlük çevrilmiş olduğu zaman, böbürlenerek aldım ve götürüp okulun müdürü Père Loran'a gösterdim. Az konuşan, gri gözlü, yaygın, beyazımtırak sarı sakallı, acı gülücüklü bir Frenk papazıydı bu. Sözlüğü aldı, sayfalarını çevirdi, hayretle bana baktı ve kutsamak istermiş gibi avucunu başımın üzerine koydu,

"Giritli çocuğu," dedi, "bu yaptığın iş, günün birinde senin önemli bir adam olacağını gösteriyor; ne mutlu sana ki, daha bu küçük yaşta yolunu buldun; senin yolun budur: öğrenmek. Aferin sana!"

Ben, büyük bir gururla, müdür yardımcısı Père Lelievr'e koştum; hoş bir keşişti, besiliydi, gözleri fıldır fıldır dönüyordu, bizimle şaka eder ve birlikte oynardı; her cumartesi, pazar tatili dolayısıyla bizi alır, okulun kır çiftliğine götürür, orada Pére Loran'dan kurtulmuş olarak güreşir, hep birlikte güler, meyveler yer, otların üzerinde yuvarlanır, haftanın ağırlığını üzerimizden atar, hafiflerdik.

Kısacası ben, Père Lelievr'i bulmak ve başarımı göstermek üzere koştum; onu, avluda bir sıra zambağı sularken buldum; sözlüğü aldı, yavaş yavaş sayfaları çevirdi; bakıyor, baktıkça da yüzü aydınlanıyordu. Sonra birden, sözlüğü kaldırıp suratıma çarptı.

"Utanmıyor musun?" diye bağırdı. "Sen çocuk musun, yoksa ihtiyar mı? Nedir bu ihtiyarlara yaraşan işler? Neden zamanını harcıyorsun? Oynayacağına, güleceğine, pencereden geçen kızlara bakacağına, oturmuş baba bir moruk gibi sözlük çeviriyorsun. Defol! Defol, gözüm görmesin seni! Benden öğrenmiş ol ki, bu yolu izlersen, hiç ama hiç ilerleyemezsin; bir öğretmen olursun... Gözlüklü, kocaman bir kambur!.. Gerçek bir Giritliysen, bu lanetli sözlüğü yak ve küllerini bana getir. O zaman sana hayırduamı veririm. Düşün, ona göre hareket et, hadi yürü!.."

Yürüdüm ama, şaşırmıştım. Haklı olan kimdi, ne yapacaktım, iki yoldan hangisi doğruydu? Aslında, yıllarca uğraşmış ve doğru yolu bulduğum zaman saçlarım ağarmıştı. Père

Loran ile Père Lelievr arasında ruhum, Buridan'ın eşeğe gibi kararsız bir halde gidip gelmekteydi... Sözlüğe, kırmızı mürekkeple ve incecik yazılarla, sayfanın kenarına yazılmış olan Yunanca kelimelere bakıyor, Père Lelievr'in sözlerini hatırlıyordum ve yüreğim sızlıyordu; hayır, hayır, onu yakıp külünü kendisine götürecek cesaretim yoktu. Daha sonraları, aradan uzun yıllar geçtikten sonra, ne demek istediğini anlamaya başladığım zaman, onu ateşe attım ama, külünü toplamadım; Père Lelievr çoktan ölmüştü.

Babam, beni okula yerleştirdikten sonra, bir kayıkla gizlice Girit'e savaşmak üzere gitti; ara sıra bana, taze barut dumanına bulanmış bir mektup gönderirdi.

"Ben savaşıyor, görevimi yapıyorum; sen de savaş, dikkat et, Frenk aklını çelmesin; Giritli olduğunu, beyninin sana değil, Girit'e ait olduğunu unutma; Girit'e yardım etmek için bile. Silahla yapmasan da, beyninle olsun; o da bir tüfektir. Sana neyi öğütlediğimi duyuyor musun? Duyuyorum, diyeceksin! Her zaman söyleyeceğim bunları. Beni utandırma!"

Girit'i omuzlarımda hissediyordum; dersi iyi bilemezsem, bir matematik problemini anlayamazsam, yarışmada birinci gelemezsem Girit utanırdı; çocukluğa özgü umursamazlık, hafiflik ve tazelik bende yoktu; arkadaşlarımın oynayıp gülüştüğünü görüyor, hayran hayran onlara bakıyordum; ben de gülmek ve oynamak isterdim ama, Girit savaşıyordu ve tehlikedeydi. Daha da korkuncu vardı: Öğrencilerle öğretmenler artık beni adımla çağırmıyor, "Giritli" diyorlardı ve bu bana, görevimi her an daha da ağır bir biçimde hatırlatıyordu.

Frenkleşmekten korkum yoktu, hangi dinin daha doğru olduğunu anladığımdan değil, bir şey değilmiş gibi görünen, ama çocukça ruhumu bütün diğer teolojilerden çok daha derin bir biçimde etkileyen bir nedenle... Her sabah, zorunlu olarak, tapınmak üzere Frenk kilisesine giderdik; bu kilise okulun ortasındaydı; küçük, çıplak, yazın fazla sıcak, kışın fazla soğuk, Meryem Ana'nın ve Kutsal Bakire'nin alçıdan yapılmış iki küçük renkli heykeli bulunan bir kiliseydi bu ve kutsal sofrasında camdan, yüksek vazolar içinde, bir sürü beyaz zambak vardı. Bunları geç değiştirdikleri için günlerce aynı suyun içinde kalırlar, küflenirler ve her sabah, kiliseye girdiğimde kokularından ötürü kusacak hale gelirdim; hatta

bir keresinde bayıldığımı hatırlıyorum. Böylece de, yavaş yavaş içimde, Katolik Kilisesi'yle çürümüş zambaklar birleşiyor ve Katolik olma düşüncesi midemi bulandırıyordu.

Buna rağmen, öyle bir an geldi ki, bugün hâlâ hatırladıkça utanıyorum: Az daha dinime ihanet edecektim. Neden mi? Hangi şeytan mı? O şeytanda, erdemlerimizin ardında bekleyerek, erdem kılığına girerek, er ya da geç, ama saatinin mutlaka geleceğinden emin, hazır bulunmak için, kim bilir ne kadar sabır ve kötülük vardır!

Ve bir gün, saati geliverdi: Bir sabah Roma'dan, Doğu'daki Katolik okullarını denetleyen bir kardinal çıkageldi. Menekşe rengi dubleleri olan siyah ipekliler, yassı kenarlı bir şapka, şeffaf menekşeli çoraplar giymişti ve parmağında, menekşe rengi taşlı, kocaman bir de yüzüğü vardı. Birden görünüp önümüzde duruverince, o anda Cennet'ten çıkan ve çevresindeki hava kokarak parıldayan, büyük bir egzotik çiçek gibi görünmüştü. Elini kaldırdı; tombul ve bembeyaz, altın yüzüklü bir eldi bu; bizi takdis etti ve hepimiz, başımızın tepesinden tabanlarımıza dek esrarengiz bir gücün indiğini hissettik; sanki eski bir şarabı içmişiz de, beynimiz, koyu menekşeli bir renge bürünmüştü. Père Loran ona benden söz etmiş olmalıydı, çünkü bizden ayrıldığı sırada bana, kendisini izlemem için işaret etti. Odasına çıktık, beni ayakucundaki bir rahleye oturttu:

"Benimle birlikte gelmek ister misin?" diye sordu.

Sesi bana bal gibi tatlı gelmişti. Endişeli bir halde sordum:

"Nereye? Ben Giritliyim!"

Kardinal güldü; bir kutu açtı, bir karamela aldı, ağzına koydu; ağzı küçük ve yuvarlaktı, iyi tıraş olmuştu, dudakları kalın ve kıpkırmızıydı. Her elini sallayışında lavanta kokuyordu.

"Biliyorum, biliyorum," dedi, "Giritlisin, yani yabankeçisi... Ama sabret de dinle beni: Roma'ya, Kutsal Kent'e gideceğiz, büyük bir okula girip okuyacaksın, büyük ve parlak bir insan olacaksın; kim bilir, belki sen de bir gün benim şu giydiğim kardinal şapkasını giyersin, şunu da unutma ki, bir zamanlar senin adadan bir Giritli, Papa bile oldu. Hıristiyanların başı. Kraldan daha yüce. Böyle bir konumda çalışıp, Girit'i kurtarabilirsin... Ne söylediğimi duyuyor musun?"

"Duyuyorum, duyuyorum!.." diye mırıldandım.

Başımı kaldırmış hırs içinde onu dinliyordum.

"Şu anda oğlum," diyordu, "hayatın söz konusudur; evet dersen kurtulursun, hayır dersen mahvolursun. Burada kalırsan ne olacaksın? Baban ne iş yapar?"

"Tüccardır!"

"Öyleyse, sen de tüccar olacaksın; yani olsan olsan, avukat ya da doktor olursun... Bu ne demektir? Hiç! Yunanistan taşradır, taşradan dışarı çık, bana senin için çok şey söylediler, yok olmana acırım."

Yüreğim hızla çarpıyordu; önümde yine iki yol açılmaktaydı... Acaba hangisini seçmeliydim? Kime sorsam da bana yardımcı olsa? Père Loran beni bir yola, Père Lelievr başka bir yola yöneltecekti; hangisi doğruydu? Ya babama sorsam?

Babamı hatırladım ve korktum. Tam o günlerde Girit'ten dönmüştü, daha üstü barut kokuyordu, kolunda ağır yaralar vardı. Tüfek susmuştu; bunca yüzyıldan, bunca kandan sonra özgürlük, kanlı ayaklarıyla Girit'e ayak basmıştı. Kısa bir süre sonra Yunan Prensi Yeorgios, Girit'le Yunanistan'ın sonsuza dek birleşmesinden önce, elinde nişan yüzüğüyle gelecekti.[1]

Babam Girit'ten döner dönmez beni görmeye geldi; önce onu tanıyamadım, çok sararmıştı ve ben dudaklarının ilk kez gülümsediğini görüyordum. "Nasılsın? Frenkleştin mi?" dedi ve güldü. Bense kıpkırmızı kesildim. Kocaman elini başımın üzerine koydu: "Sana güvenim var," dedi, "şaka yapıyorum."

Şimdi hatırladım, herhalde benzim solmuştu, çünkü kardinal tombul elini sevgiyle saçlarımın üzerine koymuş ve bana sormuştu:

"Ne düşünüyorsun?"

"Babamın ne söyleyeceğini!" diye mırıldandım.

"Öğrenmesin; kimse öğrenmesin; geceleyin gizlice kaçarız..."

"Ya anam? O ağlamaya başlar..."

"İsa: 'Anasıyla babasını inkâr etmeyen peşimden gelemez,' demiştir."

Sustum, çocukluk çağlarımdan beri, İsa'nın yüzü, üzerimde tarifi imkânsız bir büyü yapmıştı. Tasvirlerde onun doğumunu, on iki yaşına gelişini, bir sandal içinde duruşunu,

[1] Yazar, Girit'le Yunanistan'ın birleşmesini evliliğe benzetiyor.

elini kaldırınca denizin sakinleşmesini; sonra da onu dövmelerini, çarmıha germelerini, çarmıhın üzerinde şöyle bağırdığını: "Baba, baba, neden bıraktın beni?", sonra, güzel bir sabah vakti, mezardan çıkışını ve elinde beyaz bir bayrakla göğe yükselişini izliyordum. Ona bakıyor, dövülüyor, ben de onunla birlikte çarmıha geriliyor ve birlikte diriliyordum. İncil'i okuduğum sıralarda da eski masallar diriliyor, insanın ruhu bana, uykusunda uyuyup homurdanan vahşi bir canavar gibi görünüyor ve birden gökler açılıyor, İsa iniyor, ruhu öpüyor, o da tatlı tatlı içini çekerek uyanıyor, yeniden çok güzel bir prenses oluyordu.

"Peki," dedim ve kardinalin elini öptüm, "babamı da, anamı da bırakacağım!"

Kardinal:

"Şu anda," dedi, "başına Ruh-ül-Kudüs'ün indiğini gördüm, çocuğum; kurtuldun!"

Ve öpeyim diye parmağındaki yüzüğü uzattı.

Üç gün sonra gidecektik; ana-babamı görmek, içimden onlara veda etmek istedim; sırrımı onlara açmayacaktım; ama kardinal bırakmadı,

"Sevdiklerine, 'Sağlıcakla kalın!' demeden onlardan ayrılan adam, gerçekten erkektir," dedi.

Gerçekten erkek olmak isteyen ben de, yüreğim burkula burkula sustum. İnzivaya giden çilecilerin böyle yaptıklarını, azizlerin yaşamöykülerinde kaç kez okumuştum! Analarını görmek için geriye dönmezler, ellerini sallayıp ona, "Sağlıcakla kal! Ben de şunu yapacağım!" demezlerdi.

Ağır, yaldızlı kitaplar verdiler. Ebedi Kent Roma'yı ve Kutsal Peder Papa'yı okuyor, tasvirlere (Aziz Petrus, Vatikan, resimler, heykeller) bakarken sarhoş oluyordum sanki.

İşler yolundaydı, hayalen kaçmıştım bile; denizi aştım, Kutsal Kent'e vardım, tahsilimi bitirdim; ipek kenarlı, menekşe rengi şapka giyiyordum, sağ elime baktım ve ortaparmağımda, karanlıkta parlayan ametistit gördüm... Birden Kader harekete geçti, elini uzattı ve yolumu kesti. Birisi babamın kulağına fısıldamış olmalıydı, "Frenk papazları oğlunu alıyorlar!" diye. Ve o vahşi Giritli yerinden fırladı, vakit geceydi, sandalcı ve balıkçı olan birkaç arkadaşını uyandırdı; meşaleler yaktılar,

bir teneke de gaz aldılar ve kaleye doğru, yokuşa sardılar. Yanlarında kalaslar ve kazmalar da vardı; okulun kapısına vurmaya, okulu ateşe vereceklerini haykırmaya başladılar. Keşişler korkudan büzüldü, gecelik takkesiyle Père Loran çıktı, bağırdı; yarı Frenkçe, yarı Rumca yalvardı.

Babam yanan odunu sallayarak bağırıyordu:

"Oğlumu, oğlumu!.. Yoksa veririm ateşle baltayı, köpeğin Frenkleri sizi!.."

Beni uyandırdılar, alelacele giyindim, pencereden sarkıttılar, babamın kolları arasına düştüm, kaldırıp iki-üç kez yere vurdu, sonra arkadaşlarına döndü:

"Meşaleleri söndürün, gidiyoruz!"

Babam benimle üç gün konuşmadı; beni yıkattırdı, bedenime Meryem Ana kandilinden yağ sürdürdü, temiz elbise giydirdi, takdis edip üzerimden Frenkliğin pis kokusunu defetsin diye papazı da getirdiler; ondan sonra yüzünü bana döndürdü:

"Yudas!" dedi ve üç kere havaya tükürdü.

Bereket versin, birkaç hafta sonra iyi bir haber geldi: Yunan Prensi Yeorgios, fethetmek üzere Girit'e gidiyordu. Babam yerinden fırladı; üç kez eğilip toprağa dokundu ve doğru berbere gitti; hayatında tıraş olmamıştı; acısı olduğu için, dalgalansınlar diye saçlarını göğsünün üzerine indiriyordu; köle olan Girit için matem tutmaktaydı; bu nedenle, gülmediği gibi, bir Hıristiyan'ın güldüğünü görünce kızıyordu da... Gülme kendisine, neredeyse vatan hainliğine benzer bir şeymiş gibi gelecekti; ama şimdi, Tanrı'ya şükürler olsun, Girit kurtuldu; öyleyse, o da doğru berbere gidecekti. Eve döndüğü zaman tıraş edilmiş yüzü gülüyordu, gençleşmişti ve bütün evin içi, berberin saçlarına bol bol dökmüş olduğu lavantayla kokuyordu.

İşte o zaman anam döndü, gülümsedi,

"Girit kurtuldu, geçenler unutulmuş demektir, Yudas'ı da bağışlayalım," dedi ve beni gösterdi.

XII

ÖZGÜRLÜK

Bunca yıl sonra, Yunan Prensi Yeorgios'un Girit toprağına ayak basışının özgürlük anlamına geldiğini düşündüğüm zaman, hâlâ gözlerim dolar ve yaşarır. İnsanın mücadelesi ne ölmek bilmez bir gizmiş meğer! Şu ince, güvensiz ve çatlak yerkabuğu nedir de üzerinde, kan ve çamura bulanmış parazitler, yani insanlar sürünüp giderler... Ve onun, sonu gelmez yokuşu öncü olarak çıktığını, kâh kaput ve bayrak direği, kâh ifzon eteği ve uzun karabina, kâh da Girit şalvarıyla, Yunanlının ona yol açtığını görmek bana ne heyecan veriyor!

Çoban olup gübre ve teke kokan, aslan gibi dövüşmüş bir Giritli kapetanı hatırlarım; Atina'daki "Girit Kardeşlik Derneği"nden kendisine, parşömen üstüne kırmızı ve siyah yazılarla bir takdirname geldiği zaman vakit öğleüzeriydi ve ben mandırasında bulunuyordum; gösterdiği yiğitlikten dolayı kendisini tebrik ve kahraman ilan ediyorlardı.

Posta dağıtıcısına sinirli bir tavırla sordu:

"Nedir bu koca kaat? Koyunlarım yine bir ekinin içine mi girdi? Ceza ödeyeyim diye mi? Açıkla şunu da anlayayım, ne demek istiyor?"

Dağıtıcı neşeyle kâğıdı açtı ve yüksek sesle okudu:

"Kahraman olduğun için vatan sana bu belgeyi gönderiyor, çerçeveleteceksin de çocukların bulacak."

Kapetan kocaman elini uzattı:

"Getir onu buraya!"

Belgeyi kaptı, parça parça edip üzerinde süt kazanının kaynadığı ateşin içine attı,

"Git onlara de ki, ben belge almak için savaşmadım, tarih yaratmak için savaştım!" dedi.

Tarih yaratmak için! Vahşi çoban ne demek istediğini çok iyi biliyordu ama, söyleyemiyordu; yoksa en güzel biçimde söylemiş miydi?

Çoban yerinden kalktı, küçük bir tas süt doldurdu, yarım peynir kesti, arpadan yapılmış iki büyük halka getirdi, belgenin parçalanıp ateşte yanışına bakarak üzülen postacıya:

"Gel gel, emmioğlu," dedi, "üzülme, ye, iç ve şeytan alsın kaatları. Ben istemiyorum, söyle onlara, duydun mu? Karşılık istemiyorum; keyfime bakıyorum ben; bunu söyle onlara. Ye, ye diyorum sana!"

Yaşamımda iki çok önemli gün vardır: biri Prens Yeorgios'un Girit'e ayak bastığı, biri de yıllar sonra, Moskova'da ihtilalin onuncu yılının kutlandığı gün. Bu iki günde de, ara duvarların -bedenler, beyinler, ruhlar- yıkılabileceğini ve insanların korkunç kanlı bir turdan sonra, atalarının Tanrısal birliğine dönebileceklerini anladım. Ben, sen, o yoktur, her şey tektir ve bu tek, derin mistik bir sarhoşluktur; ölüm, elindeki tırpanı kaybeder, ölüm yoktur, biz birer birer ve ayrı olarak ölürüz, ama hep birlikte ölümsüzüz; onca açlık, onca susuzluktan ve isyanlardan sonra, kurtulmuş evlatlar gibi bağırlarımızı açar, gökyüzünü ve yeryüzünü kucaklarız.

Giritliler başlarındaki mendilleri havaya atıyor, gözyaşları kapetanların ak sakallarını ıslatıyor; analar, Girit'in iniltisini duyarak yüzyıllar önce onu kurtarmak için Aya Yorgi gibi beyaz bir ata binen sarışın devi, masalların prensini görsünler diye bebeklerini havaya kaldırıyorlardı. Bunca yüzyıldır açık denize bakarak göründü, görünmedi, şimdi görünecek diye Giritlinin gözleri cam kesildi.

Onları bazen küçük bir ilkbahar bulutu, bazen beyaz bir bez, bazen de gece yarısının derinliklerinde bir rüya aldatıyordu. Ama sonra, küçük bulut dağılıyor, bez kayboluyor, rüya siliniyor ve Giritliler yine gözlerini Kuzey'e, Yunan'a, Moskof'a, merhametsiz ve yavaş davranışlı Tanrı'ya döndürüyorlardı.

Şimdiyse, işte Girit silkindi, mezarlar açıldı, Psiloritis'in[1] tepesinden bir ses duyuldu: Geliyor! Geldi! İşte! Ve ihtiyar kapetanlar derin yaraları, gümüşten tabancalarıyla dağlardan indiler, kara saplı bıçakları, gürültülü kemençeleriyle geldiler; çanlar çalıyor, çan kuleleri sarsılıyordu; şehir dallar ve mersinlerle süslenmişti, sarışın Aya Yorgis[2] defne döşeli rıhtımda dikiliyor, omuzlarının arkasında Girit'in bütün açık denizi duruyordu.

Giritliler meyhanelerde dans ediyor, lir çalıyor, ama hızlarını alamıyorlardı; artık kendi kaplarına sığamamaktaydılar... Bıçağı kapıyor, kollarını ve bacaklarını kan dökülüp de hafiflesinler diye kesiyorlardı. Kilisede metropolit, karanlıkta kollarını kaldırdı, Kadir-i Mutlak'a baktı, konuşmak istiyordu, ama boğazı tıkanmıştı, dudaklarını açıp kapadı: "İsa dirildi, evlatlarım!" diye bağırdı; ağzından başka bir söz çıkmıyordu. Bütün göğüsler gürledi: "Gerçekten dirildi!" Ve kilisenin avizeleri deprem olmuş gibi sallandılar.

O zaman küçük ve deneyimsizdim, kutsal sarhoşluk içimde fazla uzun sürdü; belki de hâlâ devam ediyor; en derin sevinmelerim sırasında, şimdi bile, yaldızlı gökyüzünü, denizi ya da çiçek açmış badem ağacını gördüğüm ya da ilk aşkımı yeniden yaşadığım zaman, Yunan kral oğlunun, Girit'in nişanlısının, Girit'e ayak bastığı, ölümsüz 9 Aralık 1898 tarihi içimden şimşek gibi geçer ve göğsümün içi, o gün bütün Girit'in olduğu gibi, mersin ve defne dallarıyla süslenir.

Henüz öğle vaktiydi, Megalo Kastro sevincinden uluyordu; babam elimden tuttu, mersin ve defne dallarına basarak büyük yolu geçtik, kale kapısından çıktık ve tarlalara girdik. Kıştı, ama tatlı bir sıcaklık vardı ve bir setin arkasındaki bir badem ağacı ilk çiçeğini açmıştı; havanın yumuşaklığına aldanan tarlalar yeşermeye başlamıştı. Uzakta, sol tarafımızda Selena Dağları kar altında ışıldıyordu. Bağlar henüz kuru kütük halindeydi, ama badem ağacının gözükara ilk çiçeği baharı haber veriyordu bile. Kütükler yeniden açacak, içlerin-

[1] Girit'in en yüksek dağı (2.498 m.) Bir adı da İda'dır.
[2] Yazar Prens Yeorgios'u Aziz Yoryis'e (Yorgos ya da Aziz Georges) benzetiyor. Biz farkı belirtmek için iki adı ayrı şekillerde yazdık. Yunanca'da ikisi de kullanılır.

deki beyaz ve siyah üzümleri ortaya sereceklerdi. İriyarı bir adam, defne yüküyle geçiyordu; babamı gördü, durdu,

"İsa dirildi, Kapetan Mihali!" diye bağırdı.

Babam avucunu göğsüne koyarak cevap verdi:

"Girit dirildi!"

İlerliyorduk, babamın acelesi vardı, ben ona yetişmek için arkasından koşuyordum.

Soluyarak sordum:

"Nereye gidiyoruz, baba?"

"Dedene, yürü!"

Mezarlığa vardık, babam bir vuruşta demir kapıyı açtı; kapının üst tarafına bir kafatası, onun altına da çapraz iki kemik resmi yapılmıştı: dirilen İsa'nın eski işareti. Sağa saptık, kavak ağaçlarının dibinde yatan, istavrozları kırılmış, kandilsiz mezarların üzerinden geçtik; ben ölülerden korkuyordum, babamın ceketine tutundum ve sendeleyerek onu izledim.

Babam yoksul bir mezarın önünde durdu; kabarık az bir toprak, tahtadan bir haç ve üzerinde zamanla silinmiş bir ad. Babam başındaki mendili çıkardı ve yüzükoyun toprağa kapandı; toprağı tırnaklarıyla eşeledi, huni gibi küçük bir çukur açtı, ağzını bunun içine iyice soktu ve üç kez bağırdı:

"Geldi baba! Geldi baba! Geldi baba!"

Sesi gittikçe kuvvetleniyor ve kükreme halini alıyordu. Cebinden küçük bir şişe şarap çıkardı; çukurun içine damla damla döktü; aşağı inmesini, toprağın bunu içmesini bekledi. Sonra ayağa fırladı, istavroz çıkardı, bana baktı; gözleri şimşek şimşekti.

"Duydun mu?" dedi. "Duydun mu?"

Heyecandan sesi kısılmıştı.

Ben konuşmuyordum; hiçbir şey duymamıştım.

Babam kızgın bir halde,

"Duymadın mı?" dedi. "Kemikleri çatırdadı..."

O günü hatırladığım zaman, beni Giritli olarak dünyaya getirdiği ve özgürlüğün, defne dallarına basa basa, liman kapısından Aya Minas'ın yattığı yere kadar çıkışını gözlerimle görmeme imkân verdiği için Tanrı'ya şükrediyordum. İnsan gözlerinin, görünmez şeyleri görememesi ne yazık! O gün Aya Minas'ın tasviri içinden çıkıp kilisenin, kapısında atına

binmiş halde Yunan kral oğlunun gelişini beklediğini ve güneşten yanmış yanaklarındaki kır sakallarından gözyaşlarının aktığını gördüm!

Artık sevinç durulduğu zaman, yani birkaç gün sonra kuvvetli bir lodosun estiğini, sokaklardaki defne yapraklarını süpürdüğünü ve yağmurun yağarak şarap dökülmüş kaldırımları yıkadığını, hayatın sarhoşluktan ayıldığını, aklın tekrar kendi sınırları içine girdiğini hatırlıyorum. Hıristiyanların tıraşlanmış yüzleri sinekkaydı parlıyordu; berberler dükkânlarından sakalları süpürdüler, meyhanelerde hâlâ tek tük ve boğuk sesler işitiliyor, ben sokaklarda yağmurdan sırılsıklam olmuş bir halde geziyor, yolun tenhalığını gördükçe hafifleyemek için bir çığlık atıyor, kükrüyordum. Hafiflemek için soyumun binlercesi çığlıklar atıp kükremekteydi.

Ölülerimizin ölmemiş olduğunu ve kritik anlarda bağırdıklarını, ayağa kalktıklarını, bizim gözlerimizle ellerimizi ve beyinlerimizi işgal ettiklerini, hiçbir zaman bu kadar derinden hissetmemiştim. Savaşta ölmüş bütün dedelerim, gözaltına alınmış, zayıflayıp çökmüş bütün ninelerim, o günlerde sokak boş olduğu ve bizi kimse görmediği zaman sevinçlerinden kükrüyor, çığlıklar atıyorlardı. Ben de seviniyordum, bunu berraklıkla düşünemesem de yaşayacağımı, öldükten sonra da düşüneceğimi ve göreceğimi hissediyordum... Yeter ki, beni hatırlayacak yürekler var olsun!

Bu defne ve ata kemikleriyle süslü kapıdan ergenlik çağına girmiştim, artık çocuk değildim.

XIII

ERGENLİK SIKINTILARI

Ergenlik devremi, gençliğin o bilinen huzursuzluklarıyla geçirdim. İçimde iki büyük canavar uyanmıştı: tenimden ibaret leopar ve insanın ciğerini yiyip, yedikçe acıkan, doymak bilmez kartal, yani akıl.

Daha çok küçük, üç-dört yaşlarımdayken, doğumun sırrını çözme konusunda müthiş bir meraka kapıldım. Anama, teyzelerime soruyordum: "Çocuklar nasıl doğar? Birden evin içine nasıl girerler? Nereden gelirler?" Kendi kendime şöyle diyordum: Herhalde yeşil bir ülke vardır, bu belki de Cennet'tir, çocuklar kırmızı lale gibi orada filizleniyorlardı. Ve ara sıra bir baba Cennet'e girer, birini koparıp eve götürür. Bunu kafamda evirip çeviriyor, ama pek de inanamıyordum; annem de, teyzelerim de bana ya cevap vermiyor ya da masal anlatıyorlardı; ama, ben onların umduklarından fazlasını anlıyor, kendim de çok şey tahmin ediyor, ama inanamıyordum.

O sıralarda komşumuz Kira Katina henüz genç yaşta ölüp de kadıncağızı, sırtüstü uzanmış halde kapısından dışarı çıkardıklarını, arkasından birçok adamın gittiğini, aceleyle dar bir sokağa saptıklarını ve yok olduklarını görünce korktum. "Neden onu alıp götürdüler?" diye sordum. "Nereye götürüyorlar onu?" "Öldü, öldü!" diye cevap veriyorlardı. "Öldü mü? Öldü ne demek?" Ama, kimse açıklamıyordu. Evin bir köşesine, kanepenin arkasına saklandım, bir yastık aldım, yüzümü örttüm ve ağlamaya başladım... Acımaktan ve korkudan değil, anlamadığım için. Ama birkaç yıl sonra, öğretme-

nim Krasakis öldüğü zaman, ölüm beni hayrette bırakmaktan çıkmıştı; ne olduğunu anlar gibi oldum, sormadım.

Bu ikisi, doğum ve ölüm, önceleri çocuk ruhunu altüst eden iki sır olmuştur. Bu iki kapalı kapıya, açılsınlar diye nazik yumruğumu vurmaktaydım; baktım ki, birinden medet ummak faydasız. Herkes susuyor ya da benimle alay ediyordu. Ne öğreneceksem, tek başıma öğrenecektim.

Ten yavaş yavaş uyanıyor. Önsezilerle bulutlardan meydana gelen krallığım sağlamlaşmaya başladı. Sokak konuşmalarını duyuyor, ne anlama geldiklerini pek anlamıyor ama, bazılarının esrarengiz, yasak, hazla dolu olduklarını seziyordum; yani bu sözleri ayırt ediyor ve unutmamak için içimden kerelerce tekrarlıyordum. Ama bir gün, bir hata işleyip bu sözlerden birini yüksek sesle ağzımdan kaçırdım ve annem duydu, irkilerek yerinden fırladı.

"Kim söyledi sana o kötü sözü?" diye bağırdı. "Bir daha duymayayım!"

Mutfağa girdi, dövülmüş biber aldı, bir güzel ağzıma sürdü. Çığlığı bastım, ağzım yanıyordu, yine de, gizlice, bu sözleri inadına söylemeye ant içiyordum; ama içimden söylemeye. Çünkü bunları söylerken duyduğum sevinç büyüktü.

O zamandan beri tüm yasak sözcükler dudaklarımı yakar ve biber kokar; bunca zamandan ve onca günahtan sonra!

Eskiden Girit'te ergenlik çok genç uyanır, utanç içinde kızarır, pek çok maskenin ardına gizlenirdi. Benim ilk maskem dostluk oldu; kısa boylu, şişman, çarpık bacaklı, atletizm bakımından ağır, entelektüel hiçbir merakı olmayan bir oğlan. Her gün birbirimize ateşli mektuplar veriyorduk. Mektubu olmadığı zaman içime bir gariplik çöküyor ve çoğu kez de ağlamaya başlıyordum; evlerinin çevresinde dolanıyor, kendisini gizlice izliyor, ortaya çıktığını gördüğüm zaman soluğum kesiliyordu. Ten uyanmış, ama henüz kadınla erkek arasındaki farkı ayıramamıştı. Ama, bir kızla olacağına, bir erkek çocuğuyla ilişki kurmak bana daha tehlikesiz ve daha dürüst görünüyordu; bir kadınla karşılaştığımda tuhaf bir antipati, tuhaf bir korku hissederdim. Rüzgâr esip de eteğinin uçları biraz kıpırdadı mı, birden utanç ve nefretle kıpkırmızı kesilerek başımı öteye döndürüyordum.

Bir gün, öğle vakti olmalıydı, yakıcı bir güneş vardı, dar ve gölgeli bir sokaktan geçerek eve gidiyordum; birden sokağın öteki başında bir Türk kadını belirdi ve önümden geçerken çarşafını aralayıp bana çıplak göğsünü gösterdi. Dizlerim kesildi, sendeleyerek eve vardım ve kurnaya eğilerek kustum.

Aradan uzun yıllar geçip de eski bir çekmecede, o arkadaşımın mektuplarını görünce ürperdim; Tanrım, ne ateş ve ne masumluktu o! O çirkin yüzlü, kaba yapılı okul arkadaşımla birlikte, mavi-yeşil gözlü, ince kemikli ve sıkı ağızlı başka bir arkadaşı da aramıza alarak bir yaz mevsimi, sıcak bir havada yeni bir "Dostluk Derneği" kurduk. Gizli toplanıyorduk, karşılıklı yemin ettik, tüzükler imzaladık ve hayatımız için şu amacı belirledik: Bütün hayatımız boyunca uzlaşma bilmeden yalana, köleliğe ve haksızlığa karşı savaşacaktık. Dünya bize yalancı, adaletsiz, namussuz göründü ve biz üçümüz onu kurtarma görevini üzerimize aldık. Bütün öğrenci arkadaşlarımızdan ayrılıyor, hep üçümüz beraber oluyor, bizi amacımıza ulaştıracak planlar kuruyorduk; her birimiz savaşacağımız alanı bölüştük: Ben tiyatro yapıtları yazacaktım, arkadaşım tiyatrocu olup onları oynayacak, matematiğe tutkusu olan üçüncümüz de, makinist olup büyük bir icatta bulunacaktı. Dostluk Derneği'nin şubelerini artıracak, böylelikle fakirlere ve haksızlığa uğramış olanlara yardım edebilecektik.

Bu büyük an gelinceye kadar, yeminimize sadık kalmak için elimizden geleni yapıyorduk: Yalan söylemiyor, tenha bir sokakta rastladığımız Müslüman çocuklarını dövüyorduk. Yakalarla kravatları çıkarmıştık, mavi çizgili, beyaz fanilalar giyiyorduk; bunlar Yunan bayrağının renkleriydi.

Bir kış akşamı limanda, ihtiyar bir Türk hamalı gördük; bir köşeye büzülmüş, titriyordu; artık gece olmuştu, kimse bizi görmüyordu; birimiz fanilasını, öteki gömleğini, üçüncümüz de yeleğini çıkarıp ona verdik; adama sarılmak da istiyorduk ama yapamadık; üzüntülü ve utanç içinde yanından ayrıldık, çünkü görevimizi tam olarak yerine getirmemiştik.

Arkadaşım bir teklifte bulundu:

"Geri dönüp onu bulalım."

"Gidelim!"

Koşarak döndük, ihtiyar hamalı bulup kucaklamak üzere aradık ama, gitmişti.

Başka bir gün, Kastro'dan ünlü bir avukatın zengin bir genç kadınla nişanlandığını ve pazar günü düğünlerinin olacağını öğrendik; ama bu arada, Atina'da öğrenciyken evlenme vaat ettiği fakir ve çok güzel bir kız Atina'dan çıkagelmişti. Ben bu skandalı öğrenir öğrenmez, bizim Dostluk Derneği üyelerini toplantıya çağırdım. Üçümüz de, babamın evindeki odamda, heyecanlı bir toplantı yaptık; derneğimizin tüzüğüne göre, böyle bir haksızlığı kabul edemezdik. Neler yapabileceğimizi saatlerce tartıştık ve sonunda karar verdik. Üçümüz birden metropolite çıkacak ve ahlak dışı olan bu hareketi şikâyet edecektik. Aynı zamanda, Dostluk Derneği imzasıyla avukata da bir yazı yazarak Dorothea (Atinalı kızın adı buydu) ile evlenmediği takdirde, Tanrı'ya ve bize verecek hesabı olacağını bildirdik.

En iyi elbiselerimizi giydik, metropolite çıktık. Zayıf, veremli, çok kötü durumda bir ihtiyardı; konuşurken soluğu kesiliyor, ama gözleri, yanan kömürler gibi parlıyordu. Masanın üstünde bir İsa heykeli vardı; al yanaklı, iyi beslenmiş, saçları taranmış bir İsa ve karşıda bir Ayasofya taşbasması. Metropolit bize hayretle baktı,

"Ne var çocuklar?" dedi.

Üçümüz birden, cesaret bulalım diye, soluk soluğa bağırdık:

"Büyük bir haksızlık, peder; büyük bir haksızlık oluyor!"

Metropolit öksürdü, mendiline tükürdü, alaylı bir tavırla,

"Büyük bir haksızlık mı?" dedi. "Peki size ne? Öğrenci değil misiniz? Derslerinize bakın siz..."

En iyi konuşan arkadaşım söze başladı:

"Çok saygıdeğer peder..." Ve bütün hikâyeyi, o toplumsal skandalı kendisine anlattı...

Arkadaşım sözlerini şöyle bitirdi:

"Uyuyamayacağız, saygıdeğer peder; bu haksızlık düzeltilmeden derslerimize bakamayız biz... Avukatın, Dorothea'yla evlenmesi gerekir."

Metropolit tekrar öksürdü, gözlüklerini taktı, uzun uzun bize baktı; yüzünde garip bir acının belirdiği duygusuna kapıldık. Üçümüz de acı içinde bekliyorduk; sonunda ağzını açtı,

"Gençsiniz," dedi, "henüz çocuksunuz; acaba Tanrı bana

on beş-yirmi yıl sonra haksızlığa ne gözle bakacağınızı görecek kadar ömür verecek mi?"

Sustu, biraz sonra kendi kendine konuşuyormuş gibi,

"Hepimiz bu şekilde başlarız!" dedi.

O zaman ben, metropolitin sözü başka yola soktuğunu görerek:

"Saygıdeğer peder," dedim, "bu haksızlığı önlemek için ne yapalım? Bize bir yol gösterin. Ben ve arkadaşlarım, ateşe atılmamızı da söyleseniz atılırız, yeter ki hak galip gelsin!"

Metropolit ayağa kalktı:

"Hayırduam üstünüze olsun," dedi ve elini öpelim diye bize uzattı. "Siz görevinizi yaptınız, gerisi benim işimdir."

Sevinç içinde ayrıldık. Arkadaşım koşarak, sağında ve solunda bulunan bizlere sarıldı.

Ertesi cuma günü avukat, zengin kızla evleniyordu. Daha sonra da öğrendik ki, metropolit kendisine yaptığımız ziyareti ve ısrarımızı dostlarına anlatıyor ve gülmekten kırılıyormuş.

Elimize geçen bütün romanları okuyorduk, kafamız alevleniyor, hayalle gerçek ve şiir arasındaki sınırlar soluklaşıyor ve biz, insan ruhunun her şeyi anlayıp kotarabileceğini zannediyorduk.

Ama, aklımın nasıl açılıp gerçeğin sınırlarına yer değiştirttiğini ne kadar hissediyorsam, yüreğime o kadar acı doluyor ve taşıyordu. Hayat bana çok darmış gibi geliyor, beni içine almıyor, ölümü istiyordum; yalnız ölüm sonsuzmuş ve beni içine alabilirmiş gibi geliyordu. Hatırlıyorum, bir gün parlak bir güneş vardı, ben bedenimi sağlam ve mutlu hissetmekteyim; uzun, umutsuz bir de mektup yazmıştım; vasiyetname gibi bir şey: Dünyaya veda ediyordum. Ama arkadaşım vazgeçti, ben de yalnız gitmek istemiyordum.

Kararsız, anlamsız bir acı, bana öyle derinden egemen olmuştu ki, gün oluyor, arkadaşımı bile kabul edemeyip güneş batarken yalnız başıma sokağa çıkıyor ve Venedik surlarında, denizin tepesinde geziniyordum.

Hava nasıl da kutsaldı! Denizden nasıl serin ve hafif bir rüzgâr esiyordu; gevşek saçlarına ipek kurdeleler bağlamış dolaşan genç kızlar, çıplak ayakları ve kız gibi ince acıklı sesleriyle yaseminler ve eğlencelikler satan Türk çocukları! Ba-

balaris kahvenin sandalye ve masalarını, deniz kenarına diziyor, beyler hanımlarıyla, gençler de nişanlılarıyla gelip kahve, kaşıkta tatlı[1] ve somata ısmarlıyor, karnı tok sırtı pek memnuniyetle günbatımını izliyorlardı.

Ama ben, hiçbir şey görmüyordum; ne masmavi sonsuz denizi, ne uzaktaki Aya Pelayia Burnu'nu ne tepesinde ufacık, beyaz yumurtaya benzeyen küçük Stavromenos Kilisesi'yle piramidi andıran Strumbula Dağı'nı ne de kızlı erkekli nişanlıları... Gözlerim, benim olmayan yaşlarla bulanıktı.

Çünkü o yıl fizik öğretmenimiz, ruhumda mayalanan iki korkunç sırrın üzerindeki perdeyi açmıştı; öyle sanıyorum ki, o zaman, bende açılmış olan bu iki yara hâlâ kapanmamıştır.

Birinci korkunç sır şu idi: Dünya, sandığımız gibi, Evren'in merkezi değildir. Güneş ve yıldızlı gökyüzü, durmadan dünyamızın çevresinde dönmektedir; gezegenimiz, Samanyolu'nun bir kıyıcığına fırlatılmış ve uşak gibi Güneş'in çevresinde dönen küçük, önemsiz bir yıldızdan başka bir şey değildir... Yani, toprak anamızın başından kraliçelik tacı düşmüştü.

Acı ve büyük bir üzüntü kapladı beni; toprak anayla beraber gökyüzünün tahtından biz de yuvarlandık. Yani Dünyamız göğün ortasında hareketsiz bir hanımefendi gibi dururken, etrafında yıldızlar saygıyla dönmüyor, yüzyıllardan beri didiklenmiş büyük ateşlerin, kaosun içinde kovalanıp, dönüp duruyordu. Nereye gidiyordu? Kendisini nereye götürüyorlarsa... Biz de bağlı, biz de uşak olarak onunla birlikte gidiyorduk. Güneş'in kendisi de bağlıydı, o da izliyordu... Kimi?

Öyleyse, öğretmenlerin şimdiye kadar bize utanmadan yutturdukları masallar neydi? Tanrı Güneş'i, Ay'ı, Dünya'nın süsleri olarak yaratmış. Üstümüze avize olarak, bizi aydınlatsın diye gökyüzünü asmışmış!..

İlk yara buydu; ikincisi de şu: İnsan Tanrı'nın sevgili, ayrıcalıklı yaratığı değildi, Tanrı ona soluğuyla üflemiş, ona ölümsüz bir ruh vermemişti; o da sonsuz hayvanlar zincirinin bir halkası, maymunun torunu, torununun torunuydu. Ve biraz derimizi kazıyacak olursan, ruhumuzu biraz eşelersen, altında ninemiz maymunu bulursun.

Duyduğum acıyla hırs dayanılmaz şeylerdi; tek başıma

[1] Genellikle bu tatlı, mastikadır. Sakızlı, koyu kıvamda şekerden yapılmış beyaz tatlı, bir kaşık içinde, bir bardak suyla beraber ikram edilir.

deniz kıyısı ya da tarlalardaki yollara dalıyor, hızlı hızlı yürüyor, yorulayım da dinleneyim diye hızla yürüyordum. Gidiyor, gidiyor, soruyordum; başım açık, gömleğim açıktı, çünkü boğuluyordum. Ne diye bunca yıl bizi aldatmışlardı? Kendi kendime hem konuşuyor, hem yürüyordum; neden biz insanlara ve anamız toprağa kral tahtları kursunlar da, sonra yıksınlar? Yani dünya da, biz insanlar da değersiz ve bir gün gelecek hepimiz gebereceğiz, öyle mi? İçimden bağırdım: Hayır, hayır, hayır, ben kabul etmiyorum; kaderimize vurmalı, bir kapı açıp da kurtulacağımız zamana kadar dövmeliyiz.

Dayanamadım, bir akşam, bize bu korkunç sırları açıklamış olan fizik öğretmenimizi bulmak üzere evine gittim. Sarı benizli, az konuşan, sözleri acı, soğuk bakışlı, ince alay dolu dudakları olan bir adamdı. Çok zeki, çok kötüydü, alnı dardı ve saçları neredeyse kaşlarına değecekti; gerçekten hasta bir maymuna benziyordu. Kırık dökük bir koltukta, kitap okuyordu. Bana baktı, heyecanımı anlamış olmalıydı, çünkü bana alaylı bir tavırla gülümsedi.

"Nasıl oldu da geldin?" dedi. "Herhalde, bana söyleyecek önemli bir şeyin olmalı."

Ben heyecanla,

"Sizi rahatsız ettiğim için özür dilerim ama," dedim, "gerçeği öğrenmek istiyorum."

Öğretmen alaylı,

"Hangi gerçeği?" dedi. "Başka bir şey yok mu? Sen fazla şeyler istiyorsun gibime geliyor, delikanlım. Hangi gerçeği?"

"Toprağı almış, üflemiş..."

"Kim?"

"Tanrı!"

İnce dudaklarından kötü, kuru, keskin bir gülüş döküldü.

Bekliyordum, ama öğretmen küçük bir kutu açmış, içinden bir karamela almış, onu geveliyordu.

"Bir şey söylemiyorsunuz bay öğretmen!" diyebildim.

O, karamelayı ağzının içinde evirip çevirerek,

"Yanıtlayacağım," diye karşılık verdi.

Bir süre daha geçti. Ben yine sormak cesaretini gösterdim:

"Ne zaman?"

"On yıl sonra, belki yirmi yıl sonra; ufacık beynin beyin olduğu zaman; şimdi henüz çok erken. Git!.."

Şöyle bağırmak istedim: "Acı bana bay öğretmen, gerçeği söyle! Bütün gerçeği!" Ama soluğum kesilmişti.

Öğretmen tekrar,

"Git!" dedi ve kapıyı gösterdi.

Çıkışta, yolun köşesinde bize din dersi veren manastır başrahibine rastladım. Sevimli, tombul, sağır, evliya gibi bir adamdı. Uzaktaki bir köyde yaşayan anasını büyük bir ihtirasla severdi ve sık sık bize, onu düşünde gördüğünü söyler, gözleri sulanırdı. Kıt beyinlinin biriydi ve fazla bekârlıktan galiba o da sulanmıştı; dersinin bittiği ve zilin her çalınışında eşikte duraklar, döner ve tatlı, yalvaran sesiyle öğütte bulunurdu: "Özellikle evlatlarım, soyunuzu ebedileştirin!" Biz de kahkahayı basarak, duysun diye ona bağırırdık: "Merak etmeyin, merak etmeyin, bay öğretmen, siz merak etmeyin!" Bu öğretmen hiç hoşuma gitmiyordu; koyun gibi bir beyni vardı; meliyor ve hiçbir huzursuzluğumu yatıştıramıyordu. Bir gün bize "İnanıyorum!" duasını öğretirken, muzaffer bir eda ile parmağını kaldırdı: "Bir Tanrı vardır, biiiir! Çünkü İnanıyorum demek, Bir Tanrı'ya İnanıyorum demektir. Eğer iki tane olsaydı İki Tanrı'ya İnanıyorum, denirdi." Ona hepimiz acıdık; hiçbirimizde kendisine karşı koyacak katılık yoktu.

Ama, başka bir gün kendimi tutamadım. Bize Tanrı'nın Kadir-i Mutlak olduğunu öğretiyordu. Kalemimi kaldırdım,

"Bay öğretmen," diye sordum, "yani Tanrı şu kalemi asla olmayacak hale sokabilir mi?"

Zavallı başrahip bir an düşündü, yüzü kızardı, cevap bulmaya çalışıyordu, bulamayınca masadaki kutuyu yakalayıp suratıma fırlattı. Ben ayağa kalktım; böbürlenici bir ciddilikle:

"Bu yanıt değildir!" dedim.

Beni üç gün okuldan kovdu ve aynı akşam gidip babamı buldu,

"Oğlun," dedi, "itaatsiz ve küstahtır, bu çocuğun sonu iyi olmayacak, gemlerini kısman lazım."

"Ne yaptı?"

Şunu ve şunu; başrahip babama hepsini anlattı; babam omuzlarını kaldırdı:

"Yalnız yalan söylerse ve onu döverlerse beni ilgilendirir; geri kalan ne varsa erkektir, ne isterse yapsın..."

Uzatmayayım, yolda bu başrahibe rastladım; görür görmez selam vermemek için yüzümü öteye döndürdüm. O sırada kızgındım; artık bunun ve bunun sınıfından olanların hepsinin, bunca yıldır bizimle alay etmiş olduklarını ve insan mücadelesinin daha kutsal olduğunu biliyordum.

İki şimşeğin beynimi yırtmış olduğu günlerdeki geceler neydi! Artık uyuyamıyordum; gece yarısı yatağımdan fırlıyor, gıcırdamasın da duymasınlar diye, yavaş yavaş merdivenden aşağı iniyor, hırsız gibi sokak kapısını açıyor, kendimi dışarı atıyordum. Kastro'nun dar sokaklarında dolaşırdım; ortalık ıssız, kapılar kapalı, ışıklar sönüktü. Uyuyan şehrin sakin soluyuşunu dinliyordum. Yalnız ara sıra, kapalı bir pencerenin altında, bazı sevdalılar gitar ve lavta ile kantat söylüyor ve âşık iniltileri sırf şikâyet ve yalvarma halinde, evin damının üstüne kadar yükseliyordu; bunu mahallenin köpekleri de duyuyor ve uyanarak onlar da havlıyordu. Ama ben, sevdalarla kadınlardan nefret eder, kendi kendime düşünürdüm: Nasıl olur insanlar şarkı söylerler de nereden gelip nereye gittiğimizi ve Tanrı'nın ne olduğunu öğrenmek için yürekleri titremez?

Aceleyle oralardan uzaklaşır, setlere varır ve soluk alırdım; aşağıda kapkaranlık, azgın deniz, kudurmuş bir halde surlara saldırır, onları yerdi. Dalgalar setlerin üzerinden aşar, alnımı, dudaklarımı ve ellerimi ıslatır, serinlerdim. Denizin tepesinde saatlerce durur, toprağın değil, bunun anam olduğunu, acılarımı yalnız onun anlayabildiğini ve uyuyamadığını hissederdim. Bu yüzden vuruyor, vuruyor, göğüslerini dövüyor, özgürlük istiyor, önünde yükselen duvarları yıkmaya ve geçmeye çalışıyor. Kara sakin, sağlam, basit ve çalışkandır; çiçek açar, meyve verir, solar, ama korkuya kapılmaz; kendisi istese de, istemese de ilkbaharın bağrından fışkıracağını bilir. Ama, benim anam deniz emin değildir. O çiçek açmaz, meyve vermez, gece gündüz iç çeker ve didinir. Ben onu duyuyordum, o beni duyuyordu, birbirimizi avutuyor, birbirimize cesaret veriyorduk; artık sabah yakındı; insanlar uyanacak ve bizi göreceklerdi; onun için, aceleyle eve dönerdim. Yatağıma uzanırdım; acı, tuzlu bir mutluluk tüm bedenimi kaplardı, topraktan değil de denizin suyundan yapılmış olduğuma sevinirdim.

Evimizin yakınındaki bir komşunun bir maymunu vardı; edepsiz, kırmızı kıçlı ve insan gözlüydü; İskenderiye'de dost olduğu ihtiyar bir bey, kendisini hatırlasın diye ona hediye etmişti; her gün geçtiğimde onu eşikte, bir rahlenin üstünde büzülmüş bulurdum; bitlerini ayıklar, kaşınır, fıstık açar, bunları gevelerdi. Ben, önceleri durur, ne yaptığına bakar, gülerdim; bana insan karikatürü, neşeli, utanmaz, gizlisi olmayan, insanın kuşkusuzca bakıp gülmesi gereken bir yaratık olarak görünürdü. Ama şimdi korkuya kapılıyor, yol değiştiriyor, ona bakamıyordum; insanın ne olduğunu ortaya çıkarıyordu; benim ninem bu mu? Utanıyor, kızıyor, içimde bir krallığın devrildiğini hissediyordum.

Benim en önceki, ta önceki ninem bu mu? Bunlar mı benim köklerim? Yani beni Tanrı doğurmadı, elleriyle yaratmadı, üzerime soluğunu üflemedi; yalnızca maymun türü, spermasını maymundan maymuna geçirerek mi doğurdu? Yani ben Tanrı'nın oğlu değil, maymunun oğlu muyum?

Hayal kırıklığımla iç sıkıntım aylarca sürdü; kim bilir, belki bunlar hâlâ da devam ediyordur; bir tarafta maymun, öte tarafta başrahip. Aralarına ise Kaos'un üstüne bir ip gerilmişti; ben de ipin üstünde sallana sallana korkuyla ilerliyordum. Güç anlardı bunlar, tatil gelmişti, eve kapanmıştım; hayvanlar, bitkiler, yıldızlarla ilgili bir sürü kitap ödünç almış, gece gündüz bunların üzerine eğilmiş haldeydim; susamış olup da dereye yüzükoyun kapanan ve su içen biri gibiydim. Dışarı çıkmıyordum; mahsus başımın yarısını tıraş ettiriyor, arkadaşlar gezmeye gidelim diye beni almaya geldiklerinde, yarı tıraşlı başımı onlara gösteriyordum: "Görüyorsunuz," diyordum, "bu halde dışarı çıkamam!" Sonra tekrar kendimi okumaya veriyor, uzaklaşırken benimle alay eden arkadaşların gülüşlerini işitiyor, ama aldırmıyordum.

Ve içime, ne kadar çok bilgelik dolarsa, yüreğim de ayrı oranda acıyla dolup taşardı. Başımı kaldırıyor, maymunun çığlıklar atışını duyuyordum; bir gün ipinden kurtuldu, eve girdi, ambere tırmandı ve birden, gözlerimi kaldırınca, dalların arasından beni gözetlediğini gördüm. Ürperdim; böylesine insanca gözü hayatımda görmemiştim; çapkınlık ve alayla dolu bir göz ve yuvarlak, siyah bir kafa hareketsiz bana dikilmişti.

Kalktım, kitapları attım: "Çıkar yol değil bu!" diye bağırdım. "İnsan doğasına aykırı davranıyor, gölge yerine teni çiğniyorum. Hayat tendir, ben açım!" Pencereden eğildim, maymuna bir ceviz attım; havada kaptı, dişleriyle kırdı, kabuklarını ayırdı ve doymak bilmez bir hareketle gevelemeye, bana alaycı bir gözle bakmaya ve çığlıklar atmaya başladı. İnsanlar ona şarap içmeyi öğretmişlerdi; kilere koştum, bir tas şarap doldurdum, pencerenin kenarına bıraktım; maymunun burun delikleri hırsla oynadı, bir hamle yaptı, pencerenin alt tarafına oturdu, ağız kısmını tasın içine soktu ve içmeye, memnunluktan dilini şapırdatmaya başladı, sonra ellerini omuzlarıma attı, bana sarıldı, artık bırakmak istemiyordu. Sıcaklığını boynumda hissediyordum; şarap ve pislik kokuyordu; bıyığındaki tüyler burun deliklerime giriyordu; ben gıdıklanıyor ve gülüyordum, oysa bütünüyle bana yaslanmış, insan gibi içini çekmekteydi. İkimizin sıcaklığı birleşti; maymunun soluğu yavaş yavaş benimkini izliyordu; dost olduk. Geceleyin ayrılıp da ipine döndüğü zaman, siyah bir melekle kucaklaşmışım gibi geldi; pencereden dört ayaklı, tüylü bir tanrının kara bir meleği uzaklaşıyordu.

Ertesi gün akşama doğru, kafamda tasarlamaksızın limana, bir balıkçı meyhanesine indim; şarap ve meze olarak kızartılmış izmarit ısmarladım ve içmeye başladım. Üzüntülü mü, kızgın mı, neşeli miydim, bilmiyordum. Maymun, Tanrı, yıldızlı gökyüzü, insan gururu, içimde hepsi birbirine karışmıştı, umudum şaraptaydı sanki, o halledecekti işi...

Bir köşede atıştıran birkaç ünlü bekri sandalcı ve hamal, bana bakıp güldüler.

Bir tanesi,

"Ağzı hâlâ süt kokuyor ama, bize gösteriş yapıyor!" dedi.

Başka bir tanesi,

"Babasını taklit ediyor ama," dedi, "petka ister."

Ben bunu duyunca alevlendim,

"Hey, hemşeriler," dedim; "gelin sizi sarhoş edeyim!"

Gülerek yanıma geldiler. Bardakları silme dolduruyordum; artık mezesiz, bir yudumda ve katıksız içiyorduk. Onlar nispet edercesine bana bakıyorlardı. Konuşmuyor, şarkı söylemiyor, doluları boşaltıyorduk; birimiz ötekine bakıyor ve bir

an önce yere sermeye çalışıyorduk. Girit gururu alevlenmişti; bıyıklı yabaniler, bıyıksız birinin kendilerini yenmesinden utanıyorlardı. Ama birbiri arkasından serilmekteydiler; bense ayıktım; anlaşılan, acım o kadar büyüktü ki, şarabı yeniyordu.

Ertesi akşam yine, ertesi akşam da, ertesi akşam da... Kastro'da adım bekriye çıktı ve her akşam limandaki berduşlar ve hamallarla arkadaşlık ettiğim dedikoduları yayıldı.

Eski arkadaşlarım böyle düştüğümü görmekle seviniyorlardı; uzun zamandır arkadaşlarımı istemediğim, içeri kapanıp okuduğum ya da son zamanlarda cebimde bir kitapla tek başıma dolaştığım için beni çekemez hale gelmişlerdi. Ben onlarla oynamıyor, çene yarıştırmıyor, kızlara kur yapmıyordum. Alaylı bir tavırla, "Başı yıldızlara çarpıp parçalanacak," diyerek bana nefretle bakıyorlardı. Ama şimdi, Kastro'nun kıçı çıplaklarıyla içki içip açıldığımı görünce sevindiler; bana yaklaşıyor, belki de sevmeye başlıyorlardı ve bir cumartesi akşamı "Yirmi Birin Savaşçıları" tabelasını taşıyan, Kastro'nun iyi bir gece kulübünde bana tuzak kurdular. O günlerde yeni numaralar (Romanyalılar, Fransızlar) gelmiş, aklı başında aile reislerini baştan çıkarıyorlardı. Her cumartesi akşamı, yarı karanlık olan Yasak Cennet'e gizlice süzülüyor, en kenar masalarda utana utana oturuyor, tanıdık biri görür mü diye çevrelerine bakıyor, ellerini çırparak dansözleri yanlarına getiriyorlardı. Bunlar boyanmış, mis kokular sürünmüştü; adamların dizlerine oturuyorlardı. Böylece, zavallı namuslu aile reisleri kısa bir süre için, erdemin dırdırlarıyla kavgalarını unutuyorlardı.

Arkadaşlar beni ortalarına aldılar, içki ısmarladılar, gevrek, orta yaşlı, okul görmüş, düğmesi açık, ipekli bluzundan terli göğüsleri taşan Romanyalı bir kadın da yanımıza geldi. Bardağımı dolduruyorlardı; içiyor, buruk kadın kokusunu soluyor, içimdeki maymunun uyandığını duyuyordum; keyiflendim, şantözün ufacık kundurasını yakaladım, içine şampanya dolduruyor ve içiyordum.

Ertesi günü bütün Kastro'da bir fısıltı başladı: Aziz adam, bilge Süleyman, burnu havada ukala, pavyonda sabahlamıştı, sarhoş olmuş, şantözün kundurasıyla içki içmişti. Dünyanın sonu... Yeğeninin davranışından utanan amcala-

rımdan biri koşarak haberi babama ulaştırdı. Ama babam, "İyi ya, erkekleşmiş demektir!" diye karşılık verdi. "Şimdi yapması gereken tek şey, şantöze bir çift kundura almaktır."

Ben de içimden seviniyordum, çünkü kuralları çiğniyor, başrahiplerden ve umacı emirlerinden kurtuluyor, kıllı atamın sağlam izlerinden gidiyordum.

Yokuş aşağı inmeye başlamıştım, hoşuma gidiyordu bu... Lisenin son yılıydı. Başrahibin, erdem kavramının üzerine huzur içinde yerleştiğini gördükçe ondan nefret ediyordum; hem bu hayattan, hem de ötekinden emindi adam. Bu koyun, biz kurtlara merhametle bakıyordu. Buna tahammülüm yoktu; onun sükûnetini bozmam, kanında bir fırtına yaratmam, yüzünü kaplamış olan o budalaca gülümseyişi yok etmem gerekti. Bir sabah kötü bir davranışta bulundum; ona küçük bir pusula yolladım: "Anan ağır hasta, ölüyor; koş da sana hayırduada bulunsun!" Gönderdim ve sükûnetle okula gidip beklemeye başladım. Başrahip o gün derse gelmedi, ertesi günü de, ertesi günü de... Beş gün sonra tanınmayacak bir halde döndü; yüzü şişmişti; bir egzama yüzünün biçimini değiştirmiş, boynuna ve koltuk altlarına inmişti; durmadan kaşınıyordu. Bedeni yanıyor, konuşamıyordu; zil çalmadan sınıftan çıktı. Üç ay yatakta kaldı; bir sabah şişleri inmiş, bitkin, yüzü hâlâ yara izleriyle dolu geldi; duygulu bir tavırla bize baktı, gülücüğü yine bütün yüzünü kaplamıştı ve ilk sözleri şunlar oldu: "Annemin ölmek üzere olduğu notunu yazan eli yöneten yüce Tanrı, ıstırap çekerek insanlığa borcumu ödeme imkânı sundu bana." Ben bozuldum, erdemi yenmek bu kadar güç mü, yani? Bir an için içimden, ayağa kalkıp "günahkârım!" diye bağırmak geçti! Ama birden, alaycı kötücül bir ses yükselerek, "Köpeksin sen, başrahip köpeği. Seni dövüyorlar, sense kendini döven eli yalıyorsun!" dedi... İyi yapmıştım. Pişman olmayacaktım.

Ertesi günü Dostluk Derneği'nin üyelerini davet ettim. Artık kafamız aydınlanmış olduğuna göre, dünyanın kafasını aydınlatmanın da görevimiz olduğunu kendilerine söyledim; Dostluk Derneği'nin büyük görevi bu olmalıdır. Nereye gider, nerede durursak, her sözümüz, her hareketimiz bir ve tek amaç gütmelidir: aydınlatma!

Ve aydınlatma işi başladı. Liseyi bitirmiştik, serbesttik. Beni politikacı yapmak isteyen babam, vaftiz töreni için bir köye gönderdi; iki arkadaşımı da yanıma aldım; bir köyü aydınlatmamız için iyi bir fırsattı bu. Vaftizden hemen sonra, sofraya oturduğumuz ve eğlence başladığı sırada, korkusuz olan arkadaşım fayrap etti ve köylülere nutuk çekerek onları aydınlatmaya başladı. Önce insanın kökeninden söze girişti: "En eski atamız," dedi, "maymundur ve biz, Tanrı'nın ayrıcalıklı yaratıkları olduğumuz için böbürlenmemeliyiz..." Papaz, bütün konuşma süresince, gözleri fal taşı gibi arkadaşımı dinliyor, konuşmuyordu; ama aydınlatma işi bitince, papaz acıyan bir tavırla başını salladı.

"Beni bağışla oğlum," dedi, "ama konuştuğun sürece sana baktım, belki bütün insanlar senin dediğin gibi maymundan geliyordur; yalnız affedersin ama, sen doğrudan doğruya eşekten geliyorsun!"

İrkildim; ilk kez görüyormuş gibi arkadaşıma bakıyordum. İri, sarkık çenesi, kafasından uzak kocaman kulakları, sakin, kadife gibi gözleriyle şimdiye kadar nasıl olmuş da fark etmemiştim, gerçekten eşeğe benziyordu. İçimde bir zemberek boşandı: O günden itibaren arkadaşıma bir daha mektup yollamadım ve onu kıskanmaktan vazgeçtim.

Sonraki günlerde, köyler ya da Kastro'nun içinde dolaşarak, dünyayı aydınlatmak isterken, bize, "Allahsız, mason, satılmış..." diye bağırıyorlardı; yavaş yavaş, nereden geçersek yuh çekmeye ve limon kabukları atmaya başladılar. Ama biz, küfürlerin ve limon kabuklarının arasından, gerçeğin hatırı için acı çekiyoruz diye kasılarak ve memnun bir halde geçiyorduk. Her zaman böyle olmamış mıdır? Teselli olsun diye birbirimize böyle diyorduk. Ve yüce bir düşünce uğruna insanın ölmesi ne mutluluktur!

Bir gün üç arkadaş, Kastro'dan iki saat ötede, bağlarıyla ün yapmış zengin bir köye bir gezinti yaptık. Söylediklerine göre tanrıların ve insanların babası Zeus'un gömülü bulunduğu kutsal Yuhta Dağı'nın eteğinde uzanan bir köydü bu... Ölü Tanrı, yattığı taşların altında bile, hâlâ güçlüydü, üzerindeki dağı değiştiriyordu. Kayalara yer değiştirtmiş, onlara, tersine dönük kocaman bir baş biçimi vermişti. İnsan bunun alnını,

burnunu, pınarlarla, keçiboynuzu ve zeytin ağaçlarından oluşmuş ovaya kadar uzanan sakallarını açıkça fark ediyordu.

Kâşif olup Dostluk Derneği'ni zenginleştirmek isteyen üçüncü arkadaş,

"Tanrılar da ölüyor!" dedi.

Ben yanıtladım:

"Tanrılar ölür ama, Tanrılık ölümsüzdür!"

Arkadaşlar:

"Anlamıyoruz," dediler, "ne demek istiyorsun?"

"Ben de pek anlamıyorum!" diye karşılık verdim ve güldüm.

Haklı olduğumu hissediyor; ama açıklayamıyordum; onun için işi şakaya vurdum. Gülmek, benim için her zaman, tehlike anında kaçtığım bir kapı olarak kalmıştır.

Köye vardık; hava rakı ve şıra kokuyordu. Köylüler hasadı yapmış, üzüm suyunu varillere doldurmuş, cibreden uzoyu çıkarmış, şimdi de kahvede, bir tentenin altındaki çimenlerde oturuyor, uzo içiyor, prafa oynuyor, dinleniyorlardı.

Birkaçı kalktı, bize hoş geldiniz dediler, masalarına oturttular, üç vişne şerbeti ısmarladılar ve biz yavaş yavaş, konuşmayı, bilimin gösterdiği mucizelere getirdik.

"Kâğıdın nasıl yapıldığını ve gazetelerin nasıl basıldığını aklınız alabilir mi?" diyorduk. "Büyük bir mucize! Bir ormanı kesiyorlar, odunları makinelerle taşıyorlar, onları eritiyor, hamur haline getiriyorlar, o hamur kâğıt oluyor, matbaaya geçiyor ve öteki kapıdan gazete olarak çıkıyor."

Köylüler kulak kabartıp dinliyor, yan masalardan kalkarak bizim masaya oturuyorlardı; kendi kendimize, onları iyi etkiledik, anlayabiliyorlar, diyorduk. O sırada, eşeği odun yüklü, sırık gibi biri geçerken durmuş, bizi dinlemişti.

Birisi bağırdı:

"Hey Dimitros! Nereye bu odunlar?"

"Gazete yapmaya!"

O ana kadar kibarlıktan susan köylüler kendilerini kapıp koyverdiler.

"Gitsek iyi olacak," dedim, "çürük yumurtalar geliyor."

Köylüler arkamızdan bağırıyorlardı:

"Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan?"

"Süleyman, kadın mıydı, erkek mi?"

Yola düzülmüştük bile.

İnsanları sözle aydınlatmak konusunda kaygılanmaya başlamıştık. Bir manifesto bastırmaya karar verdik. Amacımızı ve insanın görevlerini açık seçik anlatacaktık. Biriktirdiğimiz paraları alıp matbaaya gittik. Matbaacı orta yaşlı, kıvırcık saçlı, gözlüklü, geniş göğüslü ve kısa bacaklıydı. Boynunda kırmızı bir fular vardı. Manifestomuzu aldı, abartarak yüksek sesle okumaya başladı. O okudukça, biz heyecanlandık. Ne iyi yazılmıştı! Ne aydınlatıcı, güçlü! Üçümüz de zafer kazanmışızcasına burnumuzu havaya diktik. Kızışmış genç horozları andırıyorduk.

Matbaacı, "İyi iş çocuklar," dedi. "Neden güçlerimizi birleştirmiyoruz. Seçimlere girer, yoksullara yardım ederiz."

İtiraz ettim, "Biz yalnızca yoksullara değil, herkese yardım etmek istiyoruz. Amacımız daha büyük."

"Ama beyniniz küçük," dedi matbaacı. "Zenginleri etkileyebileceğinizi mi sanıyorsunuz. Boşa kürek çekmeyin. Zenginin keyfi yerindedir, ne tanrısını ne ülkesini ne de yaşamını değiştirmek ister. Yoksullarla işe koyulmalısınız benim sevgili horozlarım, baskı altında olan, ezilen, keyfi yerinde olmayanlarla. Benim adım Bay Proletarya! Dediğimi yapmazsanız, başka kapıya!"

Matbaayı terk edip konseyi topladık, ama herkesin benimsediği bir karar alamadık. Arkadaşlardan biri matbaaya gitti. "Önerinizi kabul edemeyiz. Bizim zengin yoksul ayrımımız yok. Herkes aydınlanmalı!"

"O zaman cehenneme gidin sersemler!" diye kükredi Bay Proletarya ve manifestomuzu yüzümüze fırlattı.

XIV

İRLANDALI KIZ

Ama ben, henüz tam olarak tatmin olmuş değildim; tuttuğum yol hoşuma gidiyordu, ama sonuna kadar gitmek istiyordum. O yıl Kastro'ya İrlandalı bir kız gelmiş, İngilizce dersi veriyordu. Öğrenme isteği her zaman beni yakmıştır; dil öğrenip İngilizce bildiriler yazabileyim ve Yunanistan dışındaki insanları da aydınlatayım diye bu öğretmeni tuttum. Başkalarını niçin karanlıkta bırakacaktık? Bunun için, var gücümle İngilizce'ye yüklenmeye başladım. Tuhaf, büyülü bir dünya: İrlandalı kızla, lirik İngiliz şiirinin içinde gezinmeye başlamıştım; ne hoş şeydi bu dil; seslilerle sessizler kuş olmuş cıvıldıyordu. Akşam, geç vakte kadar onun evinde kalırdım; musikiden söz eder, şiirler okurduk; aramızdaki hava alevleniyordu. O, ayakta durmuş omzumun üzerinden Keats'in, Byron'ın mısralarını izlerken, koltuk altlarından çıkan sıcak, ekşi kokuyu soluyordum; beynim bulanıyor, Keats'le Byron yok oluyor ve küçük odanın içinde, biri pantolon, öteki etek giymiş, huzursuz iki hayvan kalıyordu.

Artık liseyi bitirmiş olduğum için, Atina'ya gidip üniversiteye yazılmayı tasarlamaktaydım. Kim bilir, bu mavi gözlü, biraz kamburca ama gevrek, İrlandalı çoban kızını bir daha görebilecek miydim? Ayrılma zamanı yaklaştıkça huysuzlanıyordum. Ballanmış, olgun bir inciri görürüz, aç ve susuzuzdur, istekle elimizi uzatır, onu soyarız ve ağzımız sulanır... Bu İrlandalı kıza da aynı şekilde boğa gibi bakıyor, kafamda incir gibi soyuyordum.

Bir eylül günü kararımı verdim:

"Psiloritis'e çıkar mıyız? Oradan bütün Girit görünür; tepede bir de küçük kilise vardır; orada geceleriz, ben de sana veda ederim!"

Kulakları kızardı ama kabul etti. Bu gezintide ne derin bir sır ne sabırsızlık, nasıl bir haz vardı... Balayı yolculukları böyle olsa gerek! Geceleyin yola çıktık, ay tepemizde gerçekten bal damlatıyordu. Hayatımda bir daha böyle bir mehtap görmedim; bana daima üzgün bir yüz gibi görünen şey, o gece gülüyor, bize çapkınca bakıyor, bizimle birlikte doğudan batıya doğru ilerliyor, açık gömleklerimizden boyunlarımıza, göğüs ve karınlarımıza kadar iniyordu.

Konuşmuyorduk; bedenlerimizin yan yana meydana getirdiği eksiksiz ve tam uyuşmayı sözlerle bozmak istemiyorduk. Ara sıra dar bir patikada kalçalarımız birbirine değiyor, ama biz, hemen birbirimizden ayrılıyorduk. Sanki dayanılmaz bir ihtirası küçük sevinçlerle harcamak istemiyorduk; onu büyük an için tam olarak saklıyor, iki dost gibi değil, barışmaz iki düşman gibi soluyarak hızla ilerliyor ve göğüs göğüse kapışacağımız alana doğru koşuyorduk.

O ana kadar ağzımızdan, âşıkane tek bir söz çıkmamıştı; şimdi de, bu gezintide, hiçbir şeye karar vermiş değildik; ama ikimiz de nereye ve niçin gittiğimizden emindik ve acele ediyorduk; hatta bana öyle geldi ki, onun benden fazla acelesi vardı.

Psiloritis'in eteğindeki bir köyde sabahladık; yorulmuştuk, gidip papazın evinde konakladık. Arkadaşımın, uzak yemyeşil bir adada papaz kızı olduğunu, Psiloritis'in tepesinden bütün Girit'i görmek istediğini söyledim. Papazın karısı geldi, sofra kurdu, yedik, kanepede oturduk, ince bir sohbete giriştik. Önce büyük devletlerden, İngiltere'den, Fransa'dan, Amerika'dan, Moskof'tan konuştuk; sonra bağlarla zeytin ağaçlarından söz ettik; sonra papaz da, Ortodoks olan ve ne yaparlarsa yapsınlar Frenkleşmeyen İsa'dan söz etti. Kızın babası yanımızda olsaydı, bahse girerim ki, bir gecede onu Ortodoks yapardı. Ama mavi gözlerin uykusu vardı; papaz, karısına işaret etti:

"Kıza yatak yap da hanım, uyusun; kadındır, uykusu gelir."

Bana döndü:

"Ama sen erkeksin, Koca Giritli, Giritlilerin gündüz uyumaları ayıptır, gel gidelim de, sana bağımı göstereyim; henüz koparılmamış birkaç salkım var, yiyelim onları..."

Uyku ve yorgunluktan bitkindim ama, ne yapabilirdim? Giritliydim, Girit'i utandırmamam gerekirdi. Bağa gittik, artakalmış salkımları yedik, köyde bir tur attık, avlularda kazanlar kaynıyor, cibre çıkarılıyordu; biraz uzo içtik, henüz sıcaktı uzolar, akşama doğru ikimiz de sendeleyerek, kol kola eve geldik. İrlandalı kız uyanmış, papazın karısı bir tavuk kesmişti; tekrar yemek yedik.

Papaz,

"Bu akşam konuşmak yok," dedi, "uyuyun, sizi gece yarısı uyandıracak, kaybolmamanız için çobanımı yanınıza rehber olarak vereceğim..."

Avluya çıktık, gökyüzüne baktı; memnun bir halde içeri döndü,

"Şansınız var," dedi, "yarın gün çok güzel olacak. Haydi, Tanrı'nın duası üzerinizde olsun; iyi geceler!"

Gece yarısına doğru papaz beni bacağımdan yakalayarak uyandırdı; tepesinde, bakır bir tepsiye vurarak kızı da uyandırdı. Avluda kıvırcık saçlı, vahşi bakışlı bir çoban çocuğu bizi bekliyordu; teke ve yağ kokmaktaydı.

"Haydin," dedi çoban, değneğini kaldırdı; "ayaklarınızı oynatın da, güneş doğarken bir tepeyi bulmuş olalım."

Ay, hâlâ sevimli, sırf baldanmış gibi, gökkubbenin ortasında duruyordu. Hava soğuktu, paltolarımıza sarındık, İrlandalı kızın küçük burnu beyazlamıştı ama dudakları kıpkırmızıydı; onları görmemek için başımı çevirdim.

Vahşi bir bağ. Bağlarla zeytinlikleri, sonra meşelerle yaban servilerini ardımızda bıraktık, taşlık kısma geldik. Pabuçlarımızda çivi yoktu sanki, kayıyorduk; İrlandalı kız iki-üç kere yere yuvarlandı, kendi kendine kalktı. Artık üşümüyorduk, ter bedenlerimizi ıslatıyor, solumamak için dudaklarımızı sıkıyor, konuşmadan ilerliyorduk; önde çoban çocuğu, ortada İrlandalı kız, en arkada da ben.

Gökyüzü ağarıp ışıldamaya başladı, taşlar parladı, ilk atmacalar, mavimsi, siyah gökte sallandı ve artık zirveye ayak

bastığımız zaman o, nar gibi kızarıyordu. Ama uzakta, çepeçevre hiçbir şey göremedim; karayla denizi koyu bir sis örtüyordu; Girit'in bütün bedeni örtülüydü; korkunç bir soğuk vardı, titriyorduk, küçük kilisenin kapısını ittik, içeri girdik; bu arada çoban çocuğu çevreyi dolaşıyor, yakmak üzere dal budak arıyordu.

Kuru taştan yapılmış küçük kilisede İrlandalı kızla yalnız kaldık. Gösterişsiz tapınma yerinden İsa ile Kutsal Bakire bize bakıyorlardı; ama biz onlara bakmıyorduk; içimizde İsa ile bakireliğin karşıtı olan şeytanlar uyanmıştı; elimi uzattım, İrlandalı kızı ensesinden tuttum, o da uysalca eğildi, bunu bekliyordu; taşların üstüne yuvarlandık...

Kendimi kaybettim; siyah bir tuzak açılıp beni yuttu. Gözlerimi açtığım zaman İsa'nın, tapınak yerinden kızgın kızgın bana baktığını gördüm; sağ elindeki yeşil küre sallanıyordu, sanki bunu bana atmaya hazırlanmaktaydı; korktum, ama kadın kolu beni yine sardı ve yine kaosa daldım.

Dışarı çıkmak üzere yeniden kapıyı açtığımız zaman dizlerimle, mandalı çeken elim titriyordu; birden çok eski bir korkuya kapılmıştım: Tanrı yıldırımını düşürecek ve ikimizi, İrlandalı kızla beni, yani Havva ile Âdem'i yakacak. Tanrı'nın evi, Bakire'nin gözü önünde kirletilirse cezasız kalınmaz... Birden dışarı fırladım; ne olacaksa çabuk olsun da kurtulalım, dedim kendi kendime! Ama dışarı fırladığımda gördüğüm ve önümde uzayan şey ne mucizeydi! Ne büyük neşeydi!.. Artık güneş doğmuştu, sis dağılmış, bütün Girit, bir uçtan bir uca çırçıplak, yeşil ve kırmızı parlıyordu, dört yanı denizle çevriliydi: Girit, üç dağı, Levka Ori, Psiloritis ve Dihtis'le üç direkli bir gemiydi ve köpüklerin ortasında yüzüyordu. O bir deniz canavarı, çok memeli bir deniz kızıydı, dalgaların üzerine sırtüstü uzanmış, güneşleniyordu... Sabah güneşinde yüzünü, ellerini, ayaklarını, kuyruğunu, dik göğüslerini açıkça görüyordum... Hayatımda birkaç kez sevinmişimdir; şikâyetçi değilim; ama bu, Girit'in tümünü dalgaların üzerinde görmem, en büyük sevinçlerimdendi... Döndüm, İrlandalı kıza baktım; küçük kiliseye yaslanmış, bir parça çikolatayı yiyor, umursamadan, rahatça ve aldırış etmeksizin ısırılmış dudaklarını yalıyordu.

Kastro'ya dönüş acıklı oldu; artık varıyorduk; ünlü Venedik surları taştan kanatlı aslanlarıyla göründü. Yorulan İrlandalı kız koluma dayanmak üzere yaklaştı; ama donuklaşmış gözleriyle kokusuna dayanamadım. Bana yedirmiş olduğu elma, ağzımla dişlerimi külle doldurmuştu. Ani bir hareketle yanıma sokulmasına imkân vermedim; bir şey demedi, benden bir adım geri çekildi, ağladığını duydum. Döneyim, onu kucağıma alayım, tatlı bir söz söyleyeyim dedim, ama adımlarımı hızlandırdım; evine vardığımız ana kadar onunla konuşmadım. Cebinden anahtarını çıkardı, kapıyı açtı; eşikte durdu, bekliyordu; başını eğmiş halde bekliyordu: Girecek miyim? Girmeyecek miyim? Birçok tatlı, acı, dayanılmaz, merhametle ilgili söz boğazıma takılıyordu; ama sıkıca ağzımı kapadım, konuşmadım; yalnızca elimi uzattım, ayrıldık. Ertesi gün Atina'ya gidiyordum; beni hatırlasın diye ona verecek herhangi bir maymunum yoktu. Onun için, bir öğrencisiyle, Karmen adında sevdiğim, ısırgan bir dişi köpeği gönderdim.

XV

ATİNA

Gençlik tuhaf bir canavardır. Açtır, yemeye can atar, ama yemez; yiyemeyecek kadar utangaçtır. Mutluluğa ulaşmak için basit bir baş selamına ihtiyaç duyar, ama selam vermeden ve verilen selamları almadan arşınlar sokakları. Çeşmeyi açıp suymuşçasına zamanın akıp gitmesine izin verir. Canavar olduğunu bilmeyen bir canavardır – gençlik..

Atina'da öğrenci olarak yaşadığım yılları hatırlıyorum da yüreğim sızlıyor; bakıyor, görmüyordum; hayal, ahlak ve üstünkörülükten ibaret koyu bir sis önümü kapıyor ve dünyayı görmeme imkân vermiyordu. Gençlik acıdır ve hor görür; anlamaz ve insan anlamaya başladığı zaman da gençlik çekip gitmiş olur. Ak sakallı, ak saçlı, gözleri yaşlı bir halde doğan, yavaş yavaş, yıllar geçtikçe tüyleri kararan, gözleri gülen, yüreği hafifleyen, artık ölüme yaklaştığı zaman yanakları bir bakirenin yanağına dönüşen, çok hafif, çocuksu bir ayva tüyüyle örtülen Çinli bilge kimdi? Tanrı insanlara acısaydı, insan hayatının böyle bir yol izlemesi gerekirdi.

Bir ara Girit'te kaderime karşı başkaldırmış, kendimi şaraba vermiştim; başka bir sefer İrlandalı kıza dokunuyordum ama, yolum bu değildi, vazgeçiyor ve utanıyordum; günah işlemiş gibi yine yalnızlığa ve kitaplara dönüyordum.

Gençliğimden ihtiyarlığıma kadar, beni kaderimden ayıran her söz ya da davranışın günah olduğunu düşündüm. Benim kaderim neydi? Beni nereye götürüyordu? Aklım henüz

ayırt edememekteydi; ben de kararı yüreğime bırakıyordum. "Şunu yap, şunu yapma; çek git, durma ve bağırma; görevin tektir, sonuna kadar gitmek!" Hangi son? Neyin sonu, diye soruyordum yüreğime. "Sorma, ilerle!"

Yalnızken, yüreğin delibozuk, burnu havada dolaşmasını dinlerdim, arzum ataktı, çevremde görüp duyduklarımdan hiçbiri, bu ünlü Atina'da beni doyuramıyordu. Hukuk Okulu'ndaki dersler, ruhumun gereksinmelerini hiçbir biçimde karşılamıyordu. Meraklarımı tatmin etmiyordu. Arkadaşlarının kız öğrenciler ve terzi kızlarla yaptıkları eğlenceler bana hiçbir zevk vermiyordu. İrlandalı kızın yedirmiş olduğu elmadan kalan kül hâlâ dişlerimin arasındaydı. Bazen tiyatroya ya da konserlere gider, bunlardan zevk alırdım; ama bu zevk yüzeyde kalıyor, insanın içini değiştirmiyordu, dışarı çıktım mı unutuyordum. Yabancı diller öğreniyor, beynimin genişlediğini hissediyordum; büyük sevinçlerdi bunlar, ama gençliğin esrarengiz ılık rüzgârı hemen eser ve bütün bu sevinçler solardı. Kadınla öğrenmenin ötesinde, güzelliğin ötesinde daha farklı, daha iyi bir şey istiyordum, ama neyi?

Ergenlik çağımın iki yarası, sık sık kanıyordu. Her şey boş, değersiz geliyordu; her şey gündelik değil miydi, acımasız, görünmez bir el tarafından yaratılmış, dipsiz uçurumların boşluklarında dolanmıyor muydu? Öyleyse... Her kızın yüzünü aralıyor ve geleceğin kocakarısını görüyordum; çiçek soluyordu; mutlulukla gülen ağzın arkasında, kafatasının iki çıplak çenekemiğini fark ediyordum. Gözlerimin önünde dünya güçlü, hızlı bir tempoya tutuluyor ve yıkılıyordu. Gençlik ölümsüzlük ister, bulamaz; uzlaşmaya tenezzül etmez ve gururundan ötürü her şeyi inkâr eder. Her gençlik değil, gerçeğin yaraladığı gençlik...

Pazar günleri tek başıma gezintiler yapmak hoşuma giderdi; arkadaşlarla beraber olmak, onların sohbetleri, şaka ve gülüşleri bana, kutsal sessizliği didikliyormuş gibi geliyordu. Zeytinliğin içine girerdim, gözlerim serinlerdi; dağ, çam ve bal kokardı; geçen herhangi bir köylüyle (dar alınlı, yağlı siyah kalpaklı, sarmısak ve süt kokan bir Arnavut) bir-iki söz ederdim. Sözler yerde yürüyen, toz toprak içinde ve sırf karanlık bir meraktan ibaretti; küçük muzip gözleri bana yan

yana bakar, kim olduğumu ve neden dağlarda dolaştığımı anlamak için ufacık beyinlerini yorarlardı: Casus mu, salak mı, yoksa tüccar bozuntusu mu? Sırtımdaki torbaya kaptıkaçtı bir gözle bakarlardı.

"Ne satıyorsun, hemşerim?" diye soruyorlardı. "İncil mi? Yoksa mason musun?"

Bir gün, tepemde çelik gibi mavi bir kuşun ıslık çalarak uçtuğunu görünce, geçen bir köylüye merakla sordum:

"Ne kuşudur bu, sağdıç? Adı nedir?"

O omuzlarını kaldırdı:

"Boşuna uğraşma zavallı! Yenmez o!.."

Gün ağarırken uyanırdım, Sabah Yıldızı yeryüzünün tepesinde sallanırdı, Himittos'un[1] üstünde çok ince bir kırağı gevezelik ederdi. Hafif, soğuk bir rüzgâr yüzümü dondurur, çayırkuşları cıvıldayarak havada yükselir ve ışıkta kaybolurlardı.

İlkbahar gelince bir pazar günü kırlarda, sürülmüş kırmızı topraklı bir tarlanın içinde gördüğüm, çiçek açmış üç kiraz ağacını hatırlıyorum; yüreğim mutlulukla dolmuştu. O anda güneş de, Tanrı'nın elinden çıktığı ilk anki gibi doğdu ve parladı; Saronikos Denizi aydınlandı; ötede Egina sabah aydınlığında çiçeklerle doldu, sağımda iki kuzguni karga havalandı, tüyleri, bir yayın telleri gibi yankılandı.

Bir yanda, Homeros'un sözünü ettiği gibi beyaz yeleli, onun ince, uzun, serin mısralarına benzeyen dalgalar, bir yanda Atina'nın sırf yağ ve ışık olan zeytini, Apollon'un defnesi ve Dionyssos'un sırf şarapla şarkıdan ibaret bağları... Kuru, tekdüze bir toprak, güneşten nar gibi kızarmış taşlar, havada dalgalanan mavi dağlar ışık içinde buğulanıyor, atletler gibi çırılçıplak ve sakin dinleniyorlar.

Yürüyordum, ben yürüdükçe bütün yeryüzü ile göğün de benimle birlikte gittiğini sanmaktaydım; çevremdeki bütün mucizeler içime doluyor, çiçek açıyor ve gülüyor, ben de bir yay gibi yankılanıyordum; o pazar günü, sabah ışığında tarlakuşu gibi cıvıldayarak nasıl da kayboluyor, sönüyordu!

Bir tepeye çıktım, uzakta denize, pembe kıyılara, hafif çizilmiş adalara bakıyordum. Ne zevktir bu, diye mırıldandım; Yunanistan'ın bakir bedeni nasıl da yüzüyor ve dalgalar

[1] Atina'da bir dağ.

yükselip, güneş bir demet gibi üzerine eğiliyor. Yunanistan taşla suyu alt etti, maddenin hareketsizlik ve kabalığından arınıp yalnızca tadı korudu!

Attik'i tanımak için dolaşıyor, tanıyacağımı sanıyordum; aslında, ben kendi ruhumu tanımak için gezmekteydim... Ama boşuna; yüreğimi hoplatan bir yer yoktu; bu, aradığımı bulamadığımın kesin belirtisiydi.

Yalnız bir gün, bir öğle vakti onu bulduğumu sandım. Tek başıma Sunio'ya gitmiştim; yakıcı bir güneş vardı, yaz gelmişti, yaralı çamlar reçinelerini akıtıyor, hava mis gibi kokuyordu; bir cırcırböceği gelip omzuma oturdu ve bir süre beraber yürüdük; tepeden tırnağa çam kokuyordum, çam olmuştum; birden çam ormanının içinden çıkarken Poseidon Tapınağı'nın beyaz sütunlarını, onların arasından da ışıldayan, koyu mavi, kutsal denizi gördüm. Dizlerim kesildi, durdum; güzellik bu, diye düşündüm, kanatsız Nike, zevkin doruğu budur, insan daha yukarı ulaşamaz. Yunanistan'dır bu...

Sevincim öyleydi ki, bir an Yunanistan'ın güzelliğine bakarak iki yaranın iyileştiğini ve geçici de olsa, bu dünyanın yaşamaya değdiğini hissettim. Tam tamına da geçici olduğu için... Bu nedenle, kızın yüzünde gelecekteki kocakarıyı araştırmam doğru değildi; tersine kızın artık var olmayan tazelik ve gençliğini, ihtiyarın yüzünde yaratmak ve canlandırmak gerekiyordu.

Attik'in manzarasında gerçekten anlatılamaz ve etkileyici bir büyü vardır. Bu Attik'te insan, her şeyin basit, sağlam, dengeli bir uyumu olduğunu sanır. Burada her şey soylu bir güzellik ve huzura sahiptir. Kuru, ince toprak, güzel Himittos ve Pendelis sırtları, gümüş yapraklı zeytin ağaçları, çileci ince servileri, taşın güneşteki çapkınca parıltıları ve hepsinin üstünde her şeyi giydirip soyan şeffaf, hafiften hafif, yalnızca ruhtan ibaret ışık.

Attik'in toprağı, insanı, insanoğlunun ilk örneği olduğuna inandırır; iyi işlenmiştir, az konuşur, fazla zenginliklerden kurtulmuş, sağlam, gücünü koruyan hayale dağlar katan bir topraktır. Attik toprağı, sertliğin sınırlarına kadar varır, ama aşmaz, neşeli, iyimser, ciddi durur. Neşesi romantizmlere kadar düşmez, ama gücü de katılığa varmaz. Her şey iyi tartıl-

mış, iyi ölçülmüştür ve erdemler bile aşırılığa ulaşmaz, beşeri ölçüyü kırmaz, Tanrısallığın insanı aşacağı yerde durur. Attik toprağı horozlanmaz, nutuk çekmez, melodramatik zaaflara kapılmaz, erkekçe, huzurlu bir kuvvetle istediğini söyler. En basit araçlarla aslolanı formüle eder.

Ama, bazı bazı, bu ciddiyetin ortasında bir gülücük vardır: kupkuru bir köşede, iki-üç tane gümüş dallı zeytin ağacı; taze, yemyeşil çamlar, bembeyaz kuru derenin kıyısında zakkum ağaçları, mavi-siyah, kızgın taşların arasında bir öbek yabanimenekşe.

Burada bütün antitezler toplanır, birbirine karışır, dost olur ve yüce mucizeyi, uyumu yaratırlar.

Bu mucize nasıl oldu, hoşluk bu kadar ciddiyeti, ciddiyet bu kadar hoşluğu nereden biliyor, kuvvet kendi kuvvetini abartmamaya nasıl başlıyordu? Elen mucizesi bu olsa gerek...

Öyle anlar oluyordu ki, Attik'i dolaşırken, bu toprağın en yüksek insanlık, soyluluk ve kuvvet dersi olabileceğini hissediyordum.

Attik'te yaptığım her gezintiden sonra, önceleri neden olduğunu bilmeden, Parthenon'u görmek, bir daha görmek için Akropol'e çıkıyordum. Bu tapınak benim için bir sırdır, hiçbir zaman onu iki kez aynı biçimde göremedim; durmadan değişiyordu; bana öyle geliyordu ki canlanıyor, hareketsiz durarak dalgalanıyor, ışıkla ve insan gözüyle oynuyordu. Ama, onca yıl hasretini çektikten sonra, yine de ilk kez karşılaştığım zamanki hareketsiz haliyle, bana çok eski bir canavarın iskeleti gibi göründü ve yüreğim dana gibi hoplamadı. Bu, bütün hayatım boyunca benim için yanılmaz bir göstergedir; bir güneşin doğuşu, bir resim, bir kadın, bir düşünceyle karşılaştığımda yüreğim dana gibi hoplar ve o zaman mutluluğun karşısında bulunduğumu anlarım. Yüreğim, ilk kez Parthenon'un karşısında hoplamadı. Bana aklın, rakam ve geometrinin bir eseriymiş gibi göründü. Mermerleşmiş, yanlışsız bir düşünce... Beynin büyük başarısı bütün erdemlere sahip, yalnız bir tanesinden, en pahalı ve en sevileninden yoksun: İnsanın yüreğine dokunmuyor.

Parthenon bana 2 ile 4 gibi çift bir sayı olarak göründü, çift sayı ise benim gönlüme aykırıdır, onu istemem; ayakları-

nın üzerinde sağlam durur, durumu iyidir, yer değiştirmek istemez, tutucu ve memnundur; huzursuzluğu yoktur; bütün sorunlarını çözümlemiştir, bütün isteklerini gerçekleştirmiş, rahata kavuşmuştur. Aşırı uyumsuzluk benim yüreğimin uyumudur; o asla yetinmemiştir; bu dünya şimdiki haliyle hoşuna gitmemektedir, onu değiştirmek, tamamlamak, daha ileriye doğru itmek istemektedir; tek ayak üzerinde durur; ötekini uzatması gitme isteğindendir. Nereye gitmek? Geri kalan bütüne... Bir an durup soluk alsın, sonra yine hızlansın...

Bütün eskileri ufalamak, dünyayı gençleştirmek isteyen gençliğin asi yüreği, bu sakin, mermerleşmiş SÖZ'den hoşlanmıyordu; ama yaşlı ve dürüst olup öğüdü, yani yüreğin hızını frenlemek istiyordu. Sırtımı Parthenon'a çevirdim; uzakta, denizdeki olağanüstü manzaraya daldım. Öğle vaktiydi; güneşin tepede olduğu an, gölgesiz ve hareketsiz, ciddi, dimdik ve eksiksiz... Bembeyaz şehrin yandığını, Kutsal Salamin'in ışıldadığını ve çevredeki çıplak dağların, mutluluk içinde güneşlendiğini görüyordum, manzaraya dalmış, arkamdaki Parthenon'u unutmuştum.

Attik'in zeytin ormanına ve Saronikos Denizi'ne doğru her dönüşümden sonra bu gizli uyum, tüllerini birer birer açarak kafamdaki örtüsünü yavaşça çıkarıyor ve Akropol'e her çıkışımda, Parthenon hareketsiz bir dansın parçasıymış gibi çok çok yavaş salınıyor, soluk alıyordu.

Bu alışma aylar ve belki de yıllarca sürdü. Sonunda, alıştığımda, Parthenon'un karşısında durduğum ve yüreğimin dana gibi hopladığı günü tam olarak hatırlamıyordum. Önümde yükselen bu şey, hem başarı, hem akılla yüreğin güzel bir işbirliği, hem de insan mücadelesinin üstün meyvesiydi! Uzam fethedildi. Küçük ve büyük arasındaki fark yok oldu. Sonsuzluk insanoğlunun oyduğu bu dar paralelkenarın içine sığarak dinlenceye çekildi. Ve zaman da fethedildi; şu an sonsuzluğa dönüştü.

Gözümü güneşle beslenmiş sıcak mermerlerde dolaştırıyordum; o bunların üzerine gidiyor ve ayrılmak istemiyordu; bakışım, bir el gibi, saklanmış sırların üzerini açıyor, dokunuyor, yokluyordu; rakam ve müzik, bu derece eksiksiz bir anlayışla birleşmemiştir. Dümdüz görünen sütunların, kendilerine emanet edilmiş kutsal alınlıklarını, beraberce iyilik ve

kuvvetle tutmak için, tepelerini gözle fark edilemeyecek biçimde hep birden eğdiklerini gördüm.

Atina'da geçen dört yıllık öğrenciliğimin en büyük sevincinin bu olduğuna inanıyorum. Soluduğum havayı, hiçbir kadın soluğu gelip bozmadı; birkaç dostu sevdim, onlarla birlikte dağlara tırmandım; yazın da birlikte denizde yüzerdik. Geçici sohbetler yapar, ara sıra eğlenirdik, bazıları sevgililerini de birlikte getirirlerdi; ortada bir neden olmaksızın, yine gençlik nedeniyle gülerdik; fazla kuvvetin canlarını sıktığı yorulmamış küçük boğalar gibiydik.

Her birimizin önünde ne kadar büyük olanaklar açılıyordu! Dostlarımın gözlerinin içine bakar, güçlerini nasıl kullanacaklarını kestirmeye çalışırdım. İçlerinden biri, bir düşünce ya da delilik üzerine konuşmak için ağzını açtığında birden alevlenirdi. Düşüncelerini sürçmeden, iğneleyici büyük bir güçle sıraladığını duymak, insan için büyük bir haz olurdu; ben onu dinler ve kıskanırdım, çünkü ben konuşmak üzere ağzımı açar açmaz vazgeçiyordum. Sözler ağzıma güçlükle gelir ve düşüncemi desteklemek için bir girişimde bulunsam bile, birden karşıtı olan tez aklıma düşer, ona koşut olarak yalan söylemekten utanır ve hemen susardım. Sessiz, az konuşan bir başkası, yalnız Hukuk Fakültesi'nin salonlarında ağzını açar ve biz onun, adalet sorunlarını bile bile karıştırıp hokkabazlara yaraşır bir biçimde çözümlediğini görürdük. Bir başkasıysa, büyük örgütçü olup kitlelere hükmederdi. Politikaya karışır, mitingler düzenler, nutuklar atar, hapse girer, çıkar, kavgaları izlerdi; "Bu, günün birinde büyük bir politikacı olacaktır," diye tahmin yürütürdük. Solgun benizli, sohbeti tatlı, yalnız sebze yiyen, solgun mavi gözlü, kadın elli bir başkası, kokartı beyaz bir zambak olan "Ellerden Daha Temiz Ayaklar" adlı bir derneği büyük çabalar harcayarak kurmuştu. Ay'ı sever, "O benim biricik kadınımdır," derdi. Bir başkası çıtkırıldım, solgun benizli, melankolik, iri mavi gözlü, el parmakları uzun olanı mısralar yazardı. Bu mısralardan çok azı aklımda kaldı; onları yalnız başıma mırıldandığım zaman gözlerim yaşarır; çünkü, bu genç bir gece Kesariani Manastırı'nın önünde kendini asmış olarak bulundu.

Her biri tomurcuklarla dolu, kendi ruhuna sahip pek

çokları daha vardı; bu tomurcuklar ne zaman çiçek açacak, ne zaman meyve verecek diye düşünürdüm!.. Ben de, kendi içimde hangi tomurcukların açacağını ve nasıl meyveler vereceğini görmeden ölmek istemiyordum. Dostlarımın huzursuz, anlatılamayan bir acı içinde olduklarını görüyordum; onlara veda etmekteydim sanki... Çünkü, Zaman'ın, ağaçları aldatan bir rüzgâr olduğundan ve merhametsizce ruhları söküp götürüşünden korkuyordum.

Atina'dan ayrılırken, ardımda iki tane taç bırakıyordum: Birini eskrimde almıştım; ağır, beyazlı mavili kurdelelerle sarılmıştı; söylendiğine göre dallar, Delfî Vadisi'nden kesilip getirilmişti; bunun bir yalan olduğunu biliyordum... Herkes de biliyordu ama bu yalan, defne yapraklarına parlaklık vermekteydi.

Ötekini bir piyes yarışması sonucu aldım; neden bilmiyorum, günün birinde sırf karasevda ve tutkuyla dolu bir piyes yazmıştım. "Sabah Oluyor" diye de bir ad takmıştım... Aklımca dünyaya, daha farklı bir ahlakla daha farklı bir özgürlük getirmekteydim... Yani yeni bir ışık... Jüri üyesi, ciddi, sinekkaydı tıraşlı, yüksek kolalı yakası olan bir üniversite profesörüydü ve incelenen bütün eserler içinde benimkinin en iyisi olduğu sonucuna vardı. Ama, cüretli cümleleriyle başıboş erotizminden korkarak kimi yerleri makasladı. "Şaire defne tacını veriyoruz," diye bir sonuca bağladı, "ama onu bu ciddi mabetten uzaklaştırıyoruz."

Ben orada, üniversite amfisinde, bıyığı terlememiş, deneyimsiz bir öğrenci olarak duruyor ve dinliyordum. Kulaklarıma kadar kızardım, kalktım, jüri masasının üstüne defneli tacı bıraktım ve oradan gittim.

Dışişleri Bakanlığı'nda görevli bir arkadaşımla birlikte, o sıralarda Avrupa'ya yapacağımız gezinin planlarını hazırlıyorduk.

Bir gün bana,

"Eskrimden kazandığın defne tacını da yanına al," dedi, "o kuzey iklimlerinde defne bulamayız, oysa bu sana, soğan yahnisi için gerekecek."

Aradan yıllar geçti; tacı hep duvara asılı saklıyordum ve sonunda hayalimiz gerçekleşip de arkadaşımla birlikte Almanya'ya gittiğimiz zaman, yanıma aldım; iki yıl sonra, bütün defne yapraklarını yahnide yemiş bulunuyorduk.

XVI

GİRİT'E DÖNÜŞ - KNOSSOS

Öğrenciliğimin son yazı Girit'e döndüm. Annem, alışılmış yerinde, avluya bakan pencerede oturmuş çorap örüyordu; akşamüzeriydi; kız kardeşim fesleğen ve mercanköşk saksılarını suluyordu; kuyunun üstündeki asma, iri salkımlı koruklarla yüklüydü.

Evin içinde hiçbir şeyin yeri değişmemişti, her şey yerli yerindeydi: kanepe, ayna, lambalar ve duvarlarda çepeçevre, kocaman bıyıkları, geniş göğüsleri, bellerinde kocaman tabancalarıyla 1921 kahramanlarının resimleri; ihtirasın egemen olduğu, hırslarının güdüsüne göre iyiliğe de, kötülüğe de muktedir vahşi mücadeleciler. Karaiskakis, Sturnara'ya şunları yazıyordu: "Yiğitler yiğidi, kardeşim Nikola, mektubunu aldım, bütün yazdıklarını okudum. Benim dağarcığımda dümbelekler de var, trompetler de... Hangisini istersem çalarım!" Dümbelekler Türk müzik araçlarıdır, trompetler de Rum. Cahil kişiler değil, büyük kişilerdi onlar ve büyük kişiler daima tehlikeli olur. Pek çok kez böyle gübrelerden mavi özgürlük çiçeğinin nasıl beslenip filizlendiğini merak ederim! Nefret, ihanetler, birbirinden ayrı kahramanlıklar, ateşli vatan aşkı, Zalongos horosu.[1]

Ertesi günü, sabah sabah gidip, Dostluk Derneği üyesi

[1] Zalongos, Epiros'un Sulos bölgesinde bir dağdır. Müslüman Arnavutlar tarafından kovalanan Suloslular, kendilerini uçuruma atmışlar ve buna Yunan tarihinde Zalongos horosu adı verilmiştir.

iki arkadaşımı buldum. Onları görmeyeli dört yıl olmuştu; tanınmaz haldeydiler. Hayat çoktan üzerlerinden geçmiş, onları dümdüz etmişti. Dostluk Derneği'nden söz ediyor ve kahkahadan kırılıyorlardı. Bir tanesi güzel şarkı söylediğinden onu eğlencelere, düğün ve vaftizlere çağırıyorlardı; yer, içer, şarkı söylerdi; sesinin güzelliğinden ötürü herkes ona hayranlıkla bakardı; o da düşmeye başlamıştı, elleri şimdiden içki yüzünden titriyordu. Öteki gitar öğrenmişti; marazi nağmeler, atak şarkılar çalar, arkadaşına eşlik ederdi. İkisini de besili, hayatlarından memnun buldum; burunları kızarmaya başlamıştı bile; ikisi de bir sabunhaneye memur olarak girmişlerdi, ekmeklerini kazanıyorlardı; hayatın tadını çıkarmakta ve evlenecek kız aramaktaydılar.

Ben, boğazım düğümlenmiş onlara bakıyor, dinliyordum ve sesim çıkmıyordu. Alev bu kadar kısa zamanda küle dönüşebiliyor muydu? Ruhla ten bu kadar mı akrabadır? En iyi şarabın hangi meyhanede bulunduğunu, en gevrek lokmaların nerede yenebileceğini ve hangi kızın ne kadar çeyizi olduğunu biliyorlardı.

Yanlarından kaçtım. Yüreğim, cenaze töreninden dönüyormuşum gibi sıkkındı. Küçük erdemler, küçük kötülüklerden daha tehlikelidir, diye düşünüyordum. Bunlar, güzel şarkı söyleyip gitar çalmasalardı, eğlencelere çağrılmazlar, sarhoş olmazlar, vakitlerini boş yere geçirmez ve belki kurtulmuş olurlardı. Şimdi güzel şarkı söyleyerek, gitar çalarak bayırdan aşağı inmeye başlamışlardı.

Ertesi günü onları uzaktan fark ettiğim zaman yolumu değiştirdim. İçimdeki bunca dostluklarla özlemlerin, dünyayı kurtarma yolunda öylesine büyük tasarıların bu kadar çabuk sönmesinden utandım! Bir rüzgâr esti ve çiçek açmış bütün gençlik ağacı yolunuverdi. Acaba bu gençlik hiçbir meyve vermeyecek mi? Acaba, donanmalar okyanusu yarmak üzere böyle yola çıkıyor da, kendi evlerindeki bir çukurda mı batıyorlar?

Sokaklarda tek başıma dolaşıyor, çürük ağaç kavunlarıyla keçiboynuzlarının çıkardığı o sevimli kokuyu bir daha solumak üzere limana iniyor, bazen Dante, bazen Homeros olmak üzere daima elimde bir kitap taşıyor, ölümsüz mısraları okuyor, insanın ölümsüz olabileceğini duyumsuyor, alacalı dünya yüzeyinin, evlerin, insanların, sevinçlerin, küfürlerin,

hayat adını verdiğimiz uyumsuz kaosunun ahenk halini alabileceğini hissediyordum.

Bir gün İrlandalı kızın evinin önünden geçtim, gitmişti; tekrar uğradım; yaptığım ve yapmadığım şeylerden ötürü suç işlemişim gibi garip bir acı, bir pişmanlık duyuyor, kurbanımın çevresinde dönüyor, yeniden dönüyordum. Bir gece uyku tutmadı, Türk mahallesinden geçerken, bir kadın sesinin sarsıcı bir ihtirasla bir Anadolu amanesi[1] söylediğini duydum. Karanlık, boğuk, çok derin bir ses kadının böğründen çıkıyor, geceyi yakınma ve umutsuzluk dolduruyordu. Yürüyemiyordum, durdum; başımı duvara dayamış dinliyordum ve soluğum kesiliyordu. Ruhum boğuluyor, çamurdan kafesine sığamıyor, kafatasımın tepesine asılıyor, kaçmak üzere debeleniyordu. Hayır, şarkı söyleyen kadının göğsünü paralayan şey aşk değil, kadınla erkeğin, tümden sır olan kucaklaşmasıydı; neşe, umut, oğul değil, bir çığlıktı bu... Hapishanemiz olan ahlak, utanç ve umudun parmaklıklarını kırmamız, atılıp kaybolmamız, karanlıkta bekleyen ve adına Tanrı deyip bizi baştan çıkaran korkunç sevgiyle bir olmamız için bir çağrıydı bu... Aşk, ölüm ve Tanrı! O gece, kadının yürek paralayıcı şarkısını dinlerken bunların hepsinin aynı şey olduğuna inanıyor ve yıllar geçtikçe kaosta taht kuran bu korkunç üçlüyü daha derinden hissediyordum. Kaosta ve yüreğimizin içinde... Bu, üçlü (teslis) değil, Bizanslı bir mistiğin Seferber Olmuş Birlik'iydi.

Şarkı kesildi, duvarın yanından ayrıldım, dünya yine kaosun üstüne çıkmış, evler sağlamlaşmıştı. Yollar yeniden önüme serildi ve yürüyebildim. Bütün gece dolaştım; aklım dilsizdi, hiçbir düşünce, heyecanımı yatıştırıp azaltmıyordu; beni yürütsün diye bedenimi serbest bırakıyor, Venedik surlarında, denizin tepesinde turlar atıyordum. Gökyüzü kıvılcımlanıyordu; büyük bir ışıklanma vardı, burçlar sallanıyor, batıya doğru kayıyor, kayboluyor, onlarla birlikte benim ruhum da yok oluyordu. Dağlardan, çok serin, hafif bir rüzgâr esiyor, pencere aralıklarından evlere giriyor ve uyuyan, terli insanları serinletiyordu. Derin sessizliğin içinde Megalo Kastro'nun soluk alıp verişini hissetmekteydim.

[1] "Amane", Rumların, içinde "aman" kelimesi çok geçen Türk şarkılarına, örneğin gazele verdikleri addır.

O gece, İrlandalı kızın evinin önünden bir daha geçtim; istemeden, bilmeden, saatlerce turlar atıyor, yürüyordum ve bu turlar hep daralıyor, merkeze, kızın evine yaklaşıyordum. Sanki bu ev, koruyucu ve sırf yakınmadan ibaret bir ev gibi kalmıştı da, beni davet ediyor, ben de karşı koyamıyordum. Sabaha karşı, yine evin kapalı duran kapısıyla pencerelerine yaklaştığım sırada bir şimşek çaktı, sanki beynimi yırttı: Bu, bir gök gürültüsü değil, o gece Türk mahallesinden geçerken duymuş olduğum kadının karanlık ve boğuk şarkısıydı. Ve şimdi şarkı içimde biçimlenmiş, tek başına bırakılmış, uluyan, zincire vurulması olanaksız bir canavar olmuştu.

Canavarın ulumalı şarkısı, İrlandalı kızın umutsuz sesi... Bunlar boynumda ilmik halini aldılar, boğuluyordum. Bir gün, ihtiyar bir Müslüman'ın bana söylediği ağır bir sözü hatırladım: "Bir kadın, kendisiyle yatmak üzere seni çağırdı da gitmedin mi, mahvoldun demektir, zavallıcığım; Tanrı böyle şeyleri bağışlamaz, Yudas'la birlikte Cehennem'in dibine gidersin!" Ürperdim, bedenimi soğuk bir ter bastı; acele, yaralı bir canavar gibi sendeleyerek yola koyuldum ve babamın evine doğru yollandım.

Gıcırdamasın da babam duymasın diye, ayaklarımın ucuna basarak merdivenleri çıktım ve kendimi yatağa attım; titriyordum, bedenimi kâh ateş basıyor, kâh üşümekten ürperiyordum; herhalde ateşim vardı, zehirli bir örümcek gibi uyku gelip beni sardı; ertesi gün öğleye doğru uyandığım zaman hâlâ titriyordum.

Çektiğim acı üç gün sürdü; bu, bir acı değil, yüreğimin ortasında duran ağır bir düğümdü ve ağzım zehir gibiydi. Pencereden, avlunun ortasındaki amber ağacına, meyve yüklü asmaya, evin kutsal köleliğinde çifte sürülmüş, sessizce gidip gelen anama, nakış yapan kız kardeşime bakıyordum ve düğüm de, yüreğimin ortasından yükselerek beni boğuyordu. Sanki cennetin parmaklıklarından dışarı atlamıştım ve şimdi pişman oluyor, kapalı kapının önünde dolanıyordum; avutulamaz bir haldeydim.

Dördüncü günü, kafamda belirli bir amaç olmaksızın, sabah sabah karyoladan fırladım ve ne yapacağımı bilmeden kalemi alıp yazmaya koyuldum.

Bu, hayatımın kritik bir anı olmuştu; o sabah, herhalde içimdeki acı bu şekilde kapıyı açıp dışarı çıkıyordu. Belki de acının cismi olsa ve söz ona biçim verseydi, onun yüzüne bakar, artık ondan korkmazdım; ama bu düşüncemi iyice canlandıramıyordum kafamda. Büyük bir günah işlemiştim, onu itiraf etsem hafifleyecektim.

Kısacası, kelimeleri seferber etmeye, aziz tarihlerini, şarkıları ve okumuş olduğum romanları kafamda evirip çevirmeye, istemeden rasgele harcamaya ve yazmaya koyuldum... Kâğıt üzerine sıraladığım ilk sözlerden kuşkulandım. Hiç aklımda yoktu, böyle bir şey yazmayı istemiyordum; niçin yazdım! İlk sevgilimle temastan sonsuza kadar kurtulamamışım gibi –oysa kurtulduğumdan emindim– İrlandalı kızın çevresinde sırf ihtiras ve heyecandan ibaret bir masalı kurmaya başlamıştım. Ona, şimdi kâğıt üzerinde sürdürüp gittiğim gibi bu kadar duygulu sözler söylememiştim, ona dokunurken asla bu kadar haz duymamıştım. Yalan, hepsi yalandı, ama şimdi kâğıt üzerinde bu yalanları sıralarken hayretle, ondan büyük hazlar duymuş olduğumu anlıyordum. Yani, bütün bu yalanlar doğru muydu? Öyleyse, onları yaşadığım sırada neden kavrayamıyordum? Ve neden, bunları yazdığım şu anda ilk kez anlıyordum?

Yazıyor ve beğeniyordum, Tanrı'ydım, istediğimi yapıyordum; gerçeğin niteliğini değiştiriyor, onu istediğim ve olması gerektiği gibi yaratıyor, gerçeklerle yalanları birbirinden ayrılmaz biçimde birleştiriyordum. Artık yalan ve gerçek yoktu, hepsi yumuşak bir hamurdu ve ben, keyfimin emrettiği gibi serbestçe, kimseden izin almaksızın yaratıyor, bozuyordum. Demek ki kesinliğin kendisinden daha kesin bir kesinsizlik vardır. Ve bunlardan biri, gerçek adına ilerleyen insanlığın temel inşasından daha yüksek bir kattadır.

O önemsiz ve hafif kambur İrlandalı kız, benim bu eserimin içinde tanınmaz hale gelmiş ve tüyleri yolunmuş bir horoz olan ben, üzerime büyük, alacalı ve kendime ait olmayan tüyler yapıştırmıştım.

Birkaç gün sonra bitirip defteri kapadım, üzerine Bizans stilinde kırmızı harflerle "Yılan ve Zambak" kelimelerini yazdım, kalktım, pencereye gittim, derin bir soluk aldım, İrlandalı kız artık beni üzmüyordu, benden ayrılmıştı, artık girdiği yerden çıkamazdı; kurtulmuştum.

Hava kapamış, donuklaşmıştı, yağmur yağıyordu, asmanın geniş yaprakları parladı, iri taneli üzümler ışıldadı; ıslak toprağın kokusunu derin derin içime çektim. Bu koku bana, her zaman yeni kazılmış bir mezarı hatırlatır; ama o gün ölümün soluğu dağıldı. Beynimin içi mis gibi bir kokuyla doldu. Yağmurdan sırılsıklam olmuş bir serçe gelip pencere saçağının altına sığındı; başımın üzerindeki çatıda damlalar, güvercin sürüleri gibi birbirini gagalıyor, gurulduyordu.

Canlı, küçük bir hayvanmış da, kaçmasını istemiyormuşum gibi, elyazmasını hâlâ sıkı sıkıya elimde tutuyordum; sanki elimde ıslak bir küçük serçe vardı... Sanki İrlandalı kızla barışmıştım da, kül yeniden elma olmuştu ve ben o elmayı elimde tutuyordum.

Avluya indim; saksıların arasında gidip geliyordum, ıslanıyor ve gökyüzü merhamete gelip yağmur boşandığı zaman tozlu, susamış bir ağaç gibi seviniyordum. Yağmur, bana daima açıklanamaz ve utanmasam âşıkane diyebileceğim bir haz vermiştir. Sanki susamış bir toprakmışım gibi içimde dişi bir ruh, bedenimin çok derinlerinde gizlenmiş bir kadın uyanır, erkekmiş gibi gökyüzünü kabullenirdi. Islanıyor, seviniyordum, yüreğim hafifiemişti, artık İrlandalı kızı, yeniden yarattığım ve sözlerle sağlamlaştırdığım gibi düşünüyordum. Şimdi o, kâğıt üzerine uzanmış yatmaktadır. Bunca zamandır yüreğimde mücadeleyi sürdüren gerçek, gerçek değildi. Gerçek olan şey, hayalin bu yeni doğmuş yaratığıydı. Hayalle gerçeği ortadan silmiş ve hafifletmiştim.

Yaratıcı Tanrı'yla yaratıcı insan arasındaki gerçek ve hayalin bu mücadelesi, bir an için yüreğimi sarhoş etmişti. İçinde volta atarak ıslandığım avluda, yolum budur, görevim budur, diyordum; herkes kendisiyle güreştiği düşmanın cüssesine bürünür; mahvolsam da Tanrı'yla güreşmek hoşuma gidiyor. O, çamuru alıp dünyayı yarattı; ben kelimeleri; o, insanları gördüğümüz gibi yerde sürünür şekilde yaptı; ben hayal ve hava ile, düşlerin yaratıldığı malzemeyle daha ruhlu, zamana karşı daha dayanıklı insanlar yapacak, Tanrı'nın insanlarının ölmesine karşılık benimkilerin yaşamasını sağlayacağım.

Ruh halimi, Sabah Yıldızı'nı andıran bu gösterişle açıklamaktan utanıyorum, ama gençtim ve genç demek, insanın

dünyayı yıkmaya kalkışması, daha yeni, daha iyi bir dünyayı kurabileceğine güvenmesi demektir.

Göğsüm kabardı, eski huzursuzluklarım gizlenmişti, yenileri yükseliyordu; önümde birden şimşeklenen yol çok dik ve tehlikeliydi; aklımda bile olmadığı bir sırada, böyle birden nasıl görünüvermişti? İçimde bu kapıyı kim açtı ve bana bunun sözde kurtuluş kapısı olduğu işaretini kim verdi? Acı mı, doyurulmamış aşk mı, yoksa çocukken okuduğum aziz hikâyelerindeki azizler mi? Yoksa, savaşarak kendisine yardım edemeyeceğimi gören Girit mi elime başka silahlar vermişti?

Kafamdaki düşüncelerin akışını değiştirmek amacıyla, pazar günü, çanların çaldığı ve Hıristiyanların dua etmek üzere Aya Minas'a gittikleri sırada ben, başka bir tapınma için, o yıllarda çok eski Knossos topraklarının altından çıkmış olan Kutsal Girit'e gitmek üzere yola çıktım.

Girit'in sırrı derindir; bu adaya kim ayak basarsa hoş, esrarengiz bir gücün damarlarına yayıldığını ve ruhunun büyüdüğünü hisseder. Ama bu sır, o zamana kadar toprakların altına gömülmüş, renkli, işli, sırf soyluluk ve taze sevinçten ibaret uygarlığın üzeri açıldığı gün, daha derin ve daha zengin oldu.

Kentin dışına çıktım, yeni mezarlığa doğru giden güzel yola saptım. Bağırış ve ağlamalar duydum, adımlarımı hızlandırdım. Geçende, mahallemizde Megalo Kastro'nun büyüklerinden olan besili bir tüccar ölmüş, yeni mezarlığa gömülmüştü. Henüz gençti ve karısı tabutuna yapışmış, götürülmesine izin vermiyordu. O sırada oradan geçiyordum da, ölüyü görmeyeyim diye başımı çevirmiştim. Hatırlarsınız, dört yaşımdayken, komşumuz Annika'nın kemiklerinin mezardan çıkarılışını gördüğüm günden beri ölüye bakamam, korkuya kapılırım; saçsız, gözsüz, dudaksız komşumuz önüme çıkar ve tekrar beni dizlerine oturtmak üzere atılır. Biliyorum tabii, bu doğru değildir. Ama gerçekten daha gerçek olan bir şeyin de var olduğunu biliyorum ve onun için korkar, her ölünün önünden geçişimde yürüyüşümü hızlandırırım.

Sağımda solumda, bağlarla zeytinliklerden ürün kaldırılmamıştı, ağır salkımlar sarkıyor, yere değiyordu. Havada incir yaprağı kokusu vardı. Bir teyze küçük sepetinin üstünü örten birkaç incir yaprağını kaldırdı, içlerinden iki tane incir seçerek bana sundu.

"Beni tanıyor musun, teyze?" diye sordum.

Şaşkınlıkla baktı:

"Hayır oğlum, sana bir şey vermem için tanımam gerekli mi? İnsan değil misin? Ben de insanım, yetmez mi?"

Taze bir kızın gülücüğüyle güldü ve Kastro'ya doğru sendeleye sendeleye yoluna devam etti.

İncirlerden bal akıyordu; öyle sanıyorum ki, ben daha lezzetli bir inciri hayatımda bir kez daha yemedim; onları yedikçe ihtiyar kadının sözleri beni serinletiyordu: Sen insansın, ben de insan, yeter!

Gölgemin yanında bir başkası belirdi; döndüm; bir Frenk papazıydı.

"Ben, Abbé Mynier," dedi ve elini uzattı, "bana arkadaşlık etmek ister misiniz? Yunanca bilmem; yalnız eskisini bilirim: *Terennüm et, ey Tanrıça, binlerce Akhaialının başına.*"

Ben devam ettim:

"*...Felaketler getiren Pileus'un oğlu Akhilleus'un hışmını!*"[1]

Gülüştük. Ölümsüz mısraları okuyarak ilerliyorduk. Daha sonraları, gülerek mısralar okuyan ve alnının üstünde bir tutam gri saçın dalgalandığı bu rahibin, azizliği ve zekâsıyla ün saldığını ve Paris'te birçok ateisti Tanrı yoluna soktuğunu öğrendim. Herkesle ilişki kurar, soylu bayanlarla konuşup şakalaşır, beyni kıvılcımlar saçar, ama bu hareketli görünüşün ardında, Çarmıha Gerilmiş İsa, hareketsiz ve sarsılmaz bir kaya gibi yükselirdi... Çarmıha Gerilmiş değil, Dirilmiş İsa!

Bekçi, bizi karşılamak ve açıklamalarda bulunmak üzere koştu; şalvarlı, tumturaklı bir çoban değneği olan basit bir Giritliydi; adı David'di; bunca yıldır Knossos'ta bekçi ve rehber olduğu için çok şey öğrenmişti, saraydan kendi eviymiş gibi söz ediyordu; bizi de ev sahibi gibi karşılamıştı.

Önde gidiyor, sopasını uzatıyor, bize gösteriyordu:

"İşte büyük kral avlusu; 60 metre genişlik, 29 metre uzunluk; işte, örnek olabilecek küpleriyle koskocaman depolar. Kral gelirlerini buraya yığar, halkını beslerdi; küplerde yağ ve şarap tortuları, zeytin çekirdekleri, küçük baklalar, nohutlar, buğday ve mercimek taneleri bulduk: Hepsi yangınlardan kömür haline gelmişti."

[1] Homeros'un *İliada*'sından. Asıl metinde eski Yunanca biçimi yazılmıştır. (Ç.N.)

Üst kata çıktık, her yanda kısa ve kalın, siyah ve kırmızıya boyanmış sütunlar vardı. Yol boylarında duvarlara çizilmiş çiçekler, kalkanlar, boğalar gördük. Yüksek teraslara çıktık, sakin, neşeli bir çehre, dört bir yanımızda belirdi ve gökyüzünün dip taraflarında Zeus'un ters dönük başı olan Yiuhta'yı fark ettik. Yarı yıkılmış, yarı ayakta duran saray, binlerce yıl sonra parıldıyor, Girit'in o erkek güneşinden çokça tat aldığı belli oluyordu. Bu sarayda insan Yunanistan'ın huzuruyla geometrik mimarisini bulmaz; burada hayalin, hazzın ve insan yaratıcı gücünün özgür oynaşması egemendir. Bu saray zamanla, canlı bir organizma, bir ağaç gibi büyüyüp yayılıyordu; önceden tasarlanmış sağlam bir plana uygun olarak yapılmamıştı. Zamanın yenilenen gereklerine göre oynayıp kendi uyumunu kurarak tamamlanıyordu. Burada insanı, bildiğinden dönmeyen, yüzü gülmez mantık yönetmekteydi; aklın değeri vardı, ama efendi değil uşaktı; efendi olan başkaydı. Ona nasıl bir ad vermemiz gerekir? Rahibe döndüm, düşüncelerimi söyleyerek fikrini sordum:

Gülümseyerek karşılık verdi:

"Efendi kim mi? Bir din adamından, sana şundan başkasını söylemesini nasıl beklersin: Tanrı! Efendi, Giritlilerin Tanrısıydı; elleriyle beyinlerini o yönetiyor, onlar da yaratıyordu. Ve bu Girit Tanrısı, adayı saran deniz gibi kıvrak ve oynaktı. İşte bunun için yer, saray, resimler ve deniz böylesine yanlışsız bir uyum ve birliğe sahiptirler."

Taş merdivenleri indik, duvarlardaki resimler boğalara, zambaklara, mavi deniz içindeki balıklara, anaları olan suyun ruhunda boğuluyormuş da, hafif hafif bir havayı solumak istiyormuş gibi kanatlarını açarak su üstünde uçan kırlangıç balıklarına konuşmadan bakıyorduk. Tiyatroda durduk.

"Burada," dedi, "boğa güreşleri olurdu; ama, bana söylediklerine göre, İspanya'da yapıldığı gibi, boğanın öldürülmesi ve atların karınlarının deşilmesi şeklindeki boğa güreşleri değil; burada boğa güreşi kansız bir oyundu. Oynarlardı; boğa güreşçisi boğayı boynuzlarından yakalar, canavar kızarak başını yukarı doğru silkeler, boğa güreşçisi de böylece hız alıp boğanın sırtına atlardı; bir takla daha atar ve boğanın kuyruğu üzerinden yere düşerdi; bir genç kız da orada durur, kendisini kucaklardı."

Bekçinin sözlerini rahibe açıkladım; o da gözlerini tiyatronun taş basamaklarına dikmişti; herhalde bu Tanrısal oyunu kafasında yeniden canlandırmaya çalışıyordu.

Beni kolumdan tuttu, ilerledik,

"İnsanın Tanrı'yla oynaması ve bir yerinin kanamaması çok güç!" dedi.

Üzerinde, kutsal işaret olan iki yanlı baltanın oyulmuş bulunduğu, parlak alçıdan yapılmış dört köşe bir sütunun önünde durduk. Rahip ellerini kavuşturdu, bir an için dizini büktü ve dua edermiş gibi dudakları kıpırdadı.

Hayret ettim,

"İbadet mi ediyorsunuz?" diye sordum.

"Tabii ibadet ediyorum, küçük dostum," diye yanıt verdi. "Her ırk ve her devir, Tanrı'ya kendi maskesini takar; ama tüm devirlerde, tüm maskelerin ardında her zaman aynı Tanrı vardır."

Sustu, biraz sonra devam etti:

"İstavroz bizim kutsal alametimizdir; senin en eski atalarının iki yanlı baltası vardı; ama ben, istavrozla iki yanlı baltanın oluşturdukları geçici simgenin altında aynı yüzü fark ediyor ve ona tapıyordum."

O sıralarda çok gençtim; bu nedenle, söylediklerini o gün anlayamadım; yıllarca sonra beynim bu sözleri kavrayıp bir sonuç çıkarabildi; bütün dinsel simgelerin ardında, ben de Tanrı'nın yerinden oynatılamaz ebedî simasını fark ettim ve daha sonraları, beynim daha da genişleyip yüreğimin cesareti artınca, Tanrı'nın yüzünün ardından da, içinde kimsenin oturmadığı, korkunç bir karanlığı, kaosu fark ettim. O muhterem rahip o gün, Knossos'ta istemeden bana bir yol açtı, o yola girdim, ama durmam gereken yerde durmadım; şeytanca bir meraka kapıldım, daha öteye gittim ve uçurumu boyladım.

İki sütunun arasına oturduk; gökyüzü ateşti ve çelik gibi parlıyordu; sarayın çevresinde, zeytin ormanı içinde cırcırböcekleri havayı çınlatıyordu; bekçi sütuna dayandı, kuşağından tütün kesesini çıkardı ve sigara sarmaya başladı. Hiçbirimiz konuşmuyorduk; bu anın, bu yerin kutsal olduğunu hissediyor, onun için yapılacak olan en uygun şeyi yapıyorduk: susmak!

Tepemizde iki güvercin uçtu ve bir sütunun üzerine kon-

dular; Giritlilerin taptığı, Ulu tanrıçanın kutsal kuşlarıydı bunlar... Kimi yerlerde bir sütunun üzerinde oturduklarını görüyoruz, kimi zaman da Tanrıça'nın onları, süt taşan memeleri üzerinde taşıdığını...

Sesimi duyarlar da uçup sütundan kaçarlar diye korktuğum için alçak sesle,

"Güvercinler!" dedim.

Rahip parmağını ağzına götürerek,

"Sus!.." dedi.

Sorular beynimden taşıyordu ama konuşmadım; olağanüstü duvar resimleri yeniden gözümün önünden geçti; iri badem gözler, dalgalı siyah saç örgüleri, göğüsleri açık, ağır, şehvet dolu kalın dudaklı hanımlar, kuşlar, sülünler, keklikler, mavi maymunlar, başlarında tavus tüyü bulunan prensler, vahşi ve kutsal boğalar, kollarına kutsal yılanlar sarılmış gencecik rahibeler, çiçekli bahçelerde mavi oğlan çocukları; neşe, kuvvet, büyük zenginlik, sırf sırdan ibaret bir dünya... Girit toprağının altından çıkmış bir Atlantida,[1] kocaman, siyah gözleriyle bize bakıyordu, ama dudakları hâlâ toprak altındaydı.

Nasıl dünyadır bu, diye düşünüyordum; gözlerini ne zaman açıp konuşacak? Şu üzerine bastığımız toprakta, bu atalar da kim bilir ne büyük işler yapmışlardır!..

Girit; Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki ilk köprüdür. O devirlerde tümden karanlıklar içinde olan Girit, ilk kez aydınlığa kavuşuyordu. Ve Yunanistan'ın ruhu, önceden belirlenmiş görevini tamamladı, Tanrı'yı insan ölçeğine getirdi!

Yerinden oynamaz kocaman Mısır ve Asur heykelleri burada, Girit'te küçüldüler, güzelleştiler, bedenleri kımıldadı, ağızları gülümsedi ve Tanrı'nın boyuyla yüzü, insanca boy ve yüz halini aldı. Eşsiz, daha sonraki Elenlerden farklı, sırf hareket, lütuf ve Doğu'ya özgü yumuşaklıktan ibaret yeni bir insanlık, Girit topraklarında yaşadı ve oynadı... Çevredeki alçak, sakin tepelere, seyrek yapraklı zeytin ağaçlarına, taşlar arasında yavaşça sallanan ince bir serviye bakıyor, görünmeyen bir keçi sürüsünün çok hafif, ahenkli çan seslerini dinli-

[1] Yunan mitolojisinde bu adda bir tanrı. Burada gördükleri o tanrının heykeli olmalı.

yor, denizden gelerek tepenin sırtından aşan kokulu rüzgârı soluyor ve sanki çok eski bir Girit sırrı, hep daha çok içime girerek orasını aydınlatıyordu. O; toprağın ilerideki sorunlarıyla değil, daima yenilenen günlük, sımsıcak, yeryüzündeki insanın yaşamıyla ilgilenir.

Rahip sordu:

"Ne düşünüyorsun?"

"Girit'i!" diye karşılık verdim.

Rahip arkadaşım:

"Ben de Girit'i düşünüyorum!" dedi. "Girit'i ve ruhunu! Yeniden doğacak olsam, ışığı burada, şu toprakların üzerinde görmek isterdim... Yenilemeyen bir büyü var burada... Haydi gidelim..."

Kalktık; olağanüstü manzaraya son bir kez göz attık; ben o manzarayı bir kez daha görebilirdim ama, rahip içini çekti,

"Bir daha asla..." diye mırıldandı.

Sütunlara, avlulara, duvar resimlerine el salladı:

"Sağlıcakla kalın..." dedi. "Dünyanın öbür ucundan bir Frenk papazı size ibadet için geldi, sağlıcakla kalın!"

Geri dönmek üzere yola koyulduk; hava çok sıcaktı, çok toz vardı, rahip yoruldu; dervişlerin yaşadığı ve her cuma günü raks ettikleri[1] küçük bir tekkede durduk. Çapraz kapı yeşildi ve üst tarafında bronzdan yapılmış açık bir el vardı; Muhammed'in kutsal işaretiydi bu. İri, beyaz çakıllarla döşeli ve tertemiz bir avluya girdik; çepeçevre saksılar ve gündüzsafalarıyla orta yerde meyve vermiş kocaman bir defne ağacı vardı. Soluk almak üzere gölgesi altında durduk; hücrelerden birinin içindeki bir derviş bizi gördü, yaklaştı, elini göğsüne, dudaklarına ve altına götürerek selam verdi. Uzun, mavi bir cüppesi ve yünden yapılmış sivri beyaz bir külahı vardı. Sakalları simsiyah, dikti ve sağ kulağından gümüş bir küpe sarkıyordu. Küçük avuçlarını birbirine vurdu, çıplak ayaklı, toparlak bir çocuk geldi; rahleler getirdi, oturduk. Derviş, çevremizde gördüğümüz çiçeklerden ve defnenin kılıcı andıran yaprakları arasından ışıldadığını gördüğümüz denizden söz ediyordu. Sonra, danstan söz etmeye başladı.

[1] Bunlar Mevlevi dervişleri olmalı. Çünkü Girit'in o bölgesinde Mevleviler vardı.

"Raks edemeyen kimse," dedi, "ibadet edemez. Meleklerin ağzı var, sesi yoktur; Tanrı'yla raks ederek konuşurlar."

Rahip sordu:

"Tanrı'ya ne ad verirsiniz, hoca efendi?"

Derviş yanıt verdi:

"Onun adı yoktur; Tanrı adlara sığmaz. Ad hapistir, Tanrı'ysa özgürdür."

Rahip ısrar etti:

"Ama, ona seslenmeniz gerektiğinde, yani zorunlu olduğu zaman, onu nasıl çağıracaksınız?"

Derviş başını eğdi, düşündü, sonunda ağzını açtı.

"Ah!" diye yanıt verdi, "Allah değil, Ah, diye çağırırım."

Rahip irkildi.

"Hakkı var..." diye mırıldandı.

Tombul derviş çocuk, elinde bir tepsiyle tekrar göründü: kahve, soğuk su ve iki büyük salkım üzüm. Başımızın üstündeki çatıda iki güvercin -acaba Knossos'takilerin benzerleri miydi?- sevişerek gurulduyorlardı; bir an sustuk ve tekkenin havası bir sevda soluğuyla doldu. Rahibe döndüm; yukarıdaki güvercinlere ve onların üstündeki gökyüzüne bakıyordu, gözleri dolmuştu.

Kendisine baktığımı hissederek gülümsedi.

"Dünya güzel," dedi, "güneşli ülkeler de güzel... Mavi gökyüzü, güvercinler ve üzümlerin olduğu yerler de... Üstümüzde de bir defne..."

Üzümü tane tane, mutluluk içinde yiyordu. İnsan, onun bu saatin bitmesini istemediğini hissetmekteydi.

"Hatta," dedi, "Cennet'e gideceğimden emin olsaydım, Tanrı'ya en uzak yoldan gitmeme izin vermesini rica ederdim..."

Bu Müslüman tekkesinin avlusunda kendimizi öyle mutlu hissediyorduk ki, canımız oradan gitmek istemiyordu.

Çevredeki hücrelerden başka dervişler de geldi; daha genç olanlarının benzi soluktu, gözleri de umutsuzca Tanrı'yı kovalıyormuş gibi kızarmıştı. Çevremizde toplandılar; kimileri meşin kuşaklarından tespihlerini çıkarmış yavaşça çekiyor, merakla Hıristiyan keşişe bakıyorlardı; kimileri de uzun çubuklarını çıkardılar, gözlerini yarı yarıya yumdular, sessizce, mutluluk içinde tütünlerini içmeye başladılar.

Rahip mırıldandı:

"Ne mutluluktur bu... Burada, bütün bu yüzlerin ardında Tanrı'nın yüzü nasıl parlıyor!"

Yalvaran bir hareketle omzuma dokundu:

"Rica ederim sor, dervişler dinî bir tarikat mıdır, yasaları nedir?"

En yaşlıları çubuğunu dizine dayayarak cevap verdi:

"Yoksulluk, yoksulluk... Hiçbir şeyimiz olmayacak, hiçbir şey bize ağırlık vermeyecek... Tanrı'ya çiçekli bir patikadan gidelim... Gülme, raks ve neşe, elimizden tutup bizi götüren üç başmelektir."

Rahip bana tekrar,

"Sor," dedi, "Tanrı'nın huzuruna nasıl çıkmaya hazırlanıyorlar? Oruç tutarak mı?"

Genç derviş gülerek yanıt verdi:

"Hayır, hayır; yiyor, içiyor ve Tanrı'ya, insana yemeği ve içkiyi verdiği için şükrediyoruz."

Rahip ısrar etti:

"Yani nasıl?"

Uzun, beyaz sakallı olan en yaşlı derviş yanıt verdi:

"Dans ederek!"

Rahip sordu:

"Dans ederek mi? Neden?"

Yaşlı derviş,

"Çünkü," diye yanıt verdi, "dans beni öldürür ve ben ölünce, Tanrı'yla insanın birleşmesi için bir engel kalmaz."

Rahibin gözü parladı.

"San Francesco'nun tarikatı!" diye bağırdı ve yaşlı dervişin elini sıktı. "San Francesco da aynı şekilde, yeryüzünden dans ederek geçer ve göklere yükselir. Biz, derdi; Tanrı'nın kara gözlerinden başka neyiz ki? Biz ki, insanların yüreklerini kapatmak için doğduk! Yine görüyorsun ya, küçük dostum! Her zaman, her zaman aynı Tanrı!"

Ben şöyle direnme cesaretini gösterdim:

"Öyleyse, neden din havarileri dünyanın dört bucağına dağılıyor da insanların kendilerine uyan Tanrı maskesini bırakıp Tanrı'ya başka bir maskeyi, bizimkini takmalarını istiyorlar?"

Rahip ayağa kalktı.

"Sana yanıt vermem zor!" dedi. "Tanrı izin verir de tahsilini tamamlamak üzere Paris'e gidersen, bizim eve uğra."

Ve kurnazca gülümsedi:

"Belki o zamana kadar yanıtını bulmuş olurum."

Dervişlerle vedalaştık, temennalar ve gülücüklerle bizi kapıya kadar uğurladılar. Rahip eşikte bana:

"Rica ederim," dedi, "onlara söyle, hepimiz aynı Tanrı'ya tapıyoruz; onlara de ki: Ben de siyah cüppeli bir dervişim!"

XVII

YUNANİSTAN'A TAPMA

Babam, diplomamı pekiyi dereceyle alırsam istediğim yere geziye göndermeye söz vermişti; armağan büyük olduğu için bütün gücümle kendimi çalışmaya verdim; şeytanca zekâsı olan Giritli bir arkadaşım da benimle beraber sınava girecekti. Kritik gün gelip çattı; üniversiteye doğru yola çıktık, ikimiz de kaygılıydık; ben her şeyi biliyordum, ama her şeyi unutmuştum. Belleğim boşalmıştı sanki; korktum.

Arkadaşım sordu:

"Bir şey hatırlıyor musun?"

"Hiçbir şey!"

"Ben de. Birahaneye gidip içelim, keyfimiz gelsin de dilimiz çözülsün; benim babam savaşa böyle giderdi; sarhoş olarak."

"Gidelim!"

İçtik, bir daha içtik, keyfe geldik.

Arkadaşım sordu:

"Dünyayı nasıl buluyorsun?"

"İkiz!"

"Ben de... Yürüyebilir misin?"

Ayağa kalkıp birkaç adım attım:

"Yürüyebilirim!" dedim.

"Öyleyse gidiyoruz... Görürsün sen, Roma Hukuku!.."

Yola çıktık, önce birbirimize sarılmıştık, sonra cesaret bulduk, her birimiz tek başına yürüdü.

"Yaşşa, Levent Bakkhus!" diye bağırdım. "Çelme tak da Justiniaus ile onun kızlarını yere ser!"

Arkadaşım,

"Bakkhus'a ne bağırıyorsun!" dedi. "Şarap içmedik, bira içtik!"

"Emin misin?"

"İnanımıyor musun? Geri dönüp soralım!"

Döndük.

Dükkânı yöneten adam:

"Bira, bira..." dedi ve kahkahayı bastı. "Nereye gidiyorsunuz be çocuklar?"

"Hukuktan sınava..."

"İzlemeye ben de sizinle geliyorum..."

Önlüğünü çıkardı ve peşimize düştü. Profesörler, öyle sırayla dizilmiş bekler halde, gözümüze sivrisinekler gibi göründü; beynimizden şimşekler çıkıyordu. Büyük bir keyif, azıcık saygısız bir gevşeklikle, ara sıra Latince laflar karıştırarak yanıt verdik; dilimiz bayağı akıyordu; ikimiz de pekiyi aldık.

Sevincimiz büyüktü; arkadaşım Girit'te bir avukat yazıhanesi açmak ve politikaya atılmak istiyordu; bense dışarı kaçmak için bir kapı açıldığına seviniyordum. Her zaman, hayatımın en büyük isteklerinden biri de seyahat olmuştur: Meçhul toprakları göreyim, onlara dokunayım, meçhul denizlere girip yüzeyim, dünyayı dolaşayım, göreyim, göreyim ve yeni karalara, denizlere, insanlara ve düşüncelere doymayayım; her şeyi ilk kez, her şeyi uzun süren bir bakışla son kez göreyim, sonra gözlerini kapayayım ve sakin, gürültücü, nasıl isterlerse, zaman onları ince kalburdan geçirip temel öğe bütün acı sevinçlerden süzünceye kadar zenginliklerin içine çöktüklerini hissedeyim: Sanırım ki, yüreğin bu simyası her insanın hak ettiği bir zevktir.

Yıllar önce, çocukluğumda babamın bana armağan ettiği sihirli kuş kanarya kuyruğu titretmişti,[1] kuyruğu titretmişti değil, ağzımdan kaçtı, ölmüştü demek istiyordum ya da daha doğrusu şakıyışını Tanrı'ya teslim etmişti. Onu, avlumuzdaki küçük bahçeye gömdük, kız kardeşim ağlıyordu ama ben rahattım, çünkü yaşadıkça ölmesine izin vermeyeceğimi biliyordum. Onu toprakla örterken şöyle mırıldanmaktaydım:

[1] Yunanca'da hayvanla insanın ölümünü anlatan kelimeler ayrı ayrıdır. Bizde hayvanın ölümünü belirten ayrı bir kelime bulunmadığı için, argoya kaçan bir deyimi kullandık. Yunanca'da hayvanın ölümüyle ilgili kelime insan için kullanılırsa, insanı hayvan yerine koymak, yani bir çeşit hakaret sayılır.

"Ben seni öldürmeyeceğim, birlikte yaşayacak ve beraber seyahat edeceğiz..."

Büyüyüp Girit'ten ayrıldığım ve dünya kabuğunun üzerinde dolaştığım zaman kanaryanın, daima başımın üstüne konmuş şakıdığını, şakımanın aynı teraneyi yinelediğini hissederdim: "Kalk gidelim, burada ne oturuyoruz, biz istiridye değil, kuşuz, kalk gidelim!" Başım yerküresi olmuştu; kanarya onun tepesinde oturuyor, sıcak boynunu göğe doğru kaldırarak şakıyordu.

Eskiden her akşam harem bahçesinde yeni yıkanmış, kokular sürünmüş, göğüsleri açık kadınların sıralandığını ve sultanın inip içlerinden bir tanesini seçtiğini duymuştum. Sultanın elinde bir mendil olurmuş, bunu her kadının koltuk altına sokar, koklar ve akşam için hoşuna giden kadını seçermiş.

Benim de önümde ülkeler böyle sıralandı.

Haritaya acele, bir göz gezdiriyorum; nereye gideyim? Hangi karayı, hangi denizi daha önce göreyim? Bütün ülkeler ellerini uzatıp beni davet ediyor; Tanrı'ya şükürler olsun ki dünya büyük, tembeller ne derse desin, insanın hayatı da büyük, bütün ülkeleri görerek tadını çıkaracak kadar zamanımız var.

Yunanistan'dan başlayalım!

Yunanistan'a tapmam üç ay sürdü. Dağlar, adalar, köyler, manastırlar, deniz kıyıları... Şimdi hâlâ, bunca yıl sonra oraları yeniden hatırladığımda yüreğim mutlu, ama huzursuz çarpar; insanın Yunanistan'ı dolaşıp seyretmesi büyük zevktir... Bir zevk ve bir işkence!

Yunanistan'da dolaşıyor, yavaş yavaş gözlerimle görüyor, dalgın bir düşüncenin görüp dokunamayacağı şeye ellerimle dokunuyordum. Bence dünyanın hiçbir yerinde, mükemmelliğin o iki unsuru olan Ares'le Afrodit, Yunanistan'da olduğu kadar ciddi ve dostça gülümseyen bir biçimde birleşmemişlerdir. Bazı yerleri sert ve mağrurdur, bazıları dişi olup sırf içtenlikten ibarettir, bazıları ciddi ve buna paralel olarak neşeli ve tatlı dillidir. Ama sihirli soluk hepsine uğramış ve onlara bir tapınak, bir masal, bir kahramanla her birine uyan ruhu vermiştir. Onun için, Yunanistan'da yolculuk yapıp görecek gözü, düşünecek

aklı olanlar, bir manevi zaferden başka bir manevi zafere doğru bölünmez, büyülü bir birlik içinde ilerlerler. Yunanistan'da insan; ruhun, maddenin devamı ve çiçeği; masalınsa, en olumlu gerçeğin basit ve yapay ifadesi olduğuna inanır. Bu sihirli soluk, Yunan taşlarının üzerinde yıllarca gezindi; insan bu ülkenin neresinden geçerse, onun Tanrısal izlerine rastlar.

Yunanistan'ın bazı yerleri iyi durumdadır, fışkırttığı mutluluk da iyi durumda... Sertlikle tatlılık birlikte, birbirini tamamlamakta ve kadınla erkek gibi birleşmektedir. Sparta tatlılık ve sertliğin ikili kaynağını teşkil eder. Mağrur, kanun kadar katı ve uçurumlarla dolu Taygetos[1] ve altındaki meyve yüklü ağaçlarıyla, baştan çıkarıcı ova onun ayakları dibinde sevdalı bir kadın gibi uzanır. Yunanistan'ın Sina Dağı Taygetos, hayat, savaştır, topraksa bu savaşın yapıldığı alan; insanın tek görevi zafere ulaşmaktır! Uyuma, süslenme, konuşma amacın tektir: Savaş; sen de savaş! Taygetos'un eteklerinde Eleni[2] bulunur. Sen kızıp da toprağı horladığın anda, birden Eleni'nin soluğu, çiçek açmış limon ağacı gibi beynini sersemletir.

Sparta'nın bu ovası kadar tatlı ve duygulu mu; zakkum ağaçları böyle sersemletici mi; yoksa bütün bu büyü Eleni'nin çok gezilmiş, çok öpülmüş bedeninden mi kaynaklanıyor? Euratos,[3] bir ırmak kolu olarak Eleni'nin ölümsüz efsanesiyle birleşmeseydi, böylesine baştan çıkarıcı olamayacaktı. Çünkü, iyi biliyoruz ki topraklar, denizler ve ırmaklar, sevilen büyük adlarla birleşir ve artık birbirlerinden ayrılmaz bir halde yüreğimizin içine dökülür. İnsan, Euratos'un gösterişsiz kıyılarında yürür ve düşüncelerinin, sevip dokunduğu kadınınkilerden çok daha gerçek, daha elle tutulur, hayalî bir kadının kokusuna dolandığını hisseder. Bugün dünya kan içinde boğuluyor, çağdaş anarşi cehennemi içinden ihtiraslar fışkırıyor ve Eleni olağanüstü mısraların havası içinde ölümsüz, hareketsiz duruyor, zamansa, önünden akıp gidiyor.

Bir gün dolaşırken topraktan bir koku fışkırıyor, limon çi-

[1] Peloponnes'te bir dağ. Yüksekliği 2.410 m. Bir adı da Pentodakhtilos'tur (Beşparmaklar). Batılılar genellikle Taygete olarak yazar.

[2] Mitolojideki Elenler ülkesi Yunanistan'ı yazar ima yoluyla Eleni diye adlandırıyor.

[3] Lakonia'nın Sparta'yı sulayan bir ırmağı. Uzunluğu 80 km. Bugünkü adı Vasil'dir.

çeklerinden gözyaşı damlaları dökülüyor, güneşte oynaşıyordu. Birden, hafif bir rüzgâr esti ve bir çiçek alnıma çarparak ıslattı. Ben, görünmez bir el dokunmuş gibi ürperdim, bütün toprak bana ağlamış, gülmüş, yeni yıkanmış Eleni gibi göründü. Limon çiçekleri üzerlerindeki tülleri kaldırdı ve gencecik bir bakire olarak bir erkeği, en güçlü erkeği izledi, bembeyaz bilekli ayağını kaldırdığı zaman yuvarlak, kanlı tabanları parıldadı.

Üzerinden Homeros'un soluğu geçmemiş olsaydı, Eleni ne olurdu? Dünyadan geçip kaybolan pek çokları gibi güzel bir kadın. Dağ köylerimizde hâlâ güzel kızları sık sık kaçırdıkları gibi, onu da kaçırmış olurlardı. Bu kaçırma olayı savaşa bile neden olabilirdi, ama şair uzanıp dokunmasa her şey, kadın, savaş, kıyım, yok olurdu. Eleni kurtuluşunu şaire borçludur; Euratos'un şu dalgalanışı da ölümsüzlüğünü Homeros'a borçludur. Eleni'nin gülümseyişi bütün Sparta havasına dağılmıştır. Bir de şu var: Eleni kanımıza girdi; onu bütün erkekler vaftiz etti; bütün kadınlar hâlâ onun ışığıyla parlıyor. Eleni aşk çığlığı oldu, yüzyılların içinden geçiyor ve her erkeğe öpücük göndererek sonsuzlaşma isteğini duyuruyor ve Eleni, kucakladığımız en anlamsız kadıncağızın biçimini bile değiştiriyor.

Sparta'nın bu kraliçesi yoluyla arzu; ayrıcalıklı unvanları kazanıyor ve kaybolmuş bir kucaklaşmanın mistik özlemi, içimizdeki hayvanı yatıştırıyor. Biz ağlıyor, bağırıyoruz; Eleni, içtiğimiz bardağın içine büyülü bir bitki atıyor, biz de acıyı unutuyoruz. Elinde bir çiçek var, bunun kokusu yılanları uzaklaştırıyor... O kurbanlık boğanın sırtına biner, çözük sandallı ayağını sallar ve bütün dünya bağ olur. Bir gün, ihtiyar şair Stisihoros'un ağzından, onunla ilgili kötü bir söz çıktı ve şair hemen kör oldu; o zaman pişmanlıkla titreyerek lirini aldı, büyük bir şenlik sırasında Elenlerin karşısına dikilerek ünlü reddiyesini okudu:

Doğru değil Eleni, sana karşı olan son sözüm
ne hızlı gemilere bindin sen,
ne de asla varmadın Truva Kalesi'ne

Atalarımız, güzellik yarışmaları olan "Elenia"ları düzenlerlerdi.

Dünya bir arenadır, Eleni de hayatın ötesinde, belki var olmayan, belki de hayalet olan büyük bir eserdir. Gizli bir geleneğe göre rahipler, Akhaialıların Truva'da Eleni için savaşmadığına, Truva'da yalnızca kadının bir heykelinin bulunduğuna inanırlardı. Eleni Mısır'a, insan soluğunun ulaşamadığı Tanrısal bir tapınağa sığınmıştı. Kim bilir, belki biz de burada, şu yeryüzünde, Eleni'nin heykeli için çekişmekte, ağlayıp birbirimizi öldürmekteyiz. Öteki dünyada gölgeler canlıların kanlarını içerlerse dirilirlermiş derler; Eleni'nin gölgesi, binlerce yıldır bu kadar kan içtiğine göre, acaba hiç dirilemeyecek mi? Acaba heykel, teniyle birleşemeyecek ve biz de böylece, günün birinde gerçek, sıcak bir bedene, sahici Eleni'ye sarılamayacak mıyız?

Taygetos, Eleni. Vahşi savaşçı ve karısı. Eurotas'ın zakkum ağaçları arasına dalıp Eleni'nin kokusunu solumaktan utanmıştım. Ve bir gün harekete geçip Taygetos'a, daha erkekçe bir havayı solumak üzere girdim.

Dağın verdiği neşe, çam kokusu, kızgın taşlar, başımın üstünde sallanan atmacalar ve kesin yalnızlık yüreğimi güçlendirdi; saatlerden beri tırmanıyordum, umutluydum. Öğleye doğru siyah bulutlar toplandı, sağır edici gök gürültüleri duyuldu; geri dönmek üzere bayır aşağı inmeye koyuldum; taştan taşa atlıyordum; arkamdan da fırtına geliyordu; koşuyor, bana yetişmesin diye onunla yarış ediyordum. Ama çamlar birden irkildi, dünya karardı, çevremi şimşekler kuşattı; fırtınanın hortumu bana yetişti; düşmemek için yüzükoyun yere kapandım, gözlerimi yumdum ve bekledim. Bütün dağ titriyordu; yanı başımda iki çam kırıldı, gürültüyle yere düştü. Havadaki kükürt kokusunu duydum ve birden bora patladı; rüzgâr düştü, iri su damlaları gökten boşandı. Yabanikekik, kekikotu, adaçayı, nane cepheden çarpıldılar; kokularını silkelediler, bütün dağ tütsülendi.

Ayağa kalkıp aşağı inmeye başladım; elimi, yüzümü, saçlarımı suların dövmesine seviniyordum. İniş tanrısı, bütün gücüyle karısı toprağın üzerine düşüyordu; toprak boğuluyor, kıkırdıyor ve çatlayarak erkek suları içine alıyordu. Ruh-ül Kudüs'ün canlı bir inişiydi bu... Biraz sonra gökyüzü arındı, iniş sona erdi, gugukkuşu ötmeye başladı; o sırada güneş batıyordu; aşağıda uzakta, Mystra üzerinde, tepenin en yüksek

noktasında yeni yıkanmış Frenk Kalesi'ni fark ettim. Bütün gökyüzü altın ve yeşil bir renge bürünmüştü.

Ertesi gün serviler ve bahçeler arasından geçerek Yunanistan'ın Pompe'isi Mystra'ya, bir tapınıcı olarak gittim. Yeni Yunanistan'ın doğmuş olduğu bu kutsal tepe, en müşkülpesent ruhu bile baştan çıkarabilen esrarengiz büyülere sahipti. Limon ve portakal ağaçları, kıvrıntılı daracık sokaklar, oyun oynayan yarı çıplak çocuklar, suya giden kadınlar... Çiçek açmış ağaçların altında kadınlar oturmuş nakış işliyor. Hayat yine bu topraktan başladı, yine tüm atalar tepesine tırmanmaya çalışıyor. Mystra'nın insan oturan yeri, yeşillik bir bölgedir. Ama ilerledikçe ağaçsız, tozlu yokuş başlar, yıkık evlerden sonra, güneş altında pişmiş, çok güzel Bizans kiliselerine, Perivlepto'ya, Mitropolis'e, Aya Theodoroslara, Afentiko' ya, Pantanassa'ya ulaşılır.

Susamıştım, rahibeler bir bardak su versin diye, Pantanassa Kadınlar Manastırı'na girdim. Avlu pırıl pırıl, hücreler kireçlenmiş, tertemiz, kanepelerin üzeri işlemeli battaniyelerle örtülü. Rahibeler beni karşılamak için koşuyor; bazıları romatizmadan tutulmuş, bazıları genç, ama çok solgun, çünkü yaşamak için çok çalışıyor, uykusuz kalıyor, ibadet ediyorlar ve karınlarını doyuracak yiyecekleri yok. Boş zamanları olunca elişlerinin üzerine eğiliyor ve geleneksel motifler işliyorlar: küçük serviler, haçlar, kadifeli saksılar, manastırlar ve kırmızı ipekle işlenmiş küçük çiçekler... Çeyizlerini gösterir gibi gülümseyerek, konuşmadan, edalı bir tavırla işlemelerini gösterdikleri zaman insanın içini bir üzüntü kaplıyor; çünkü biliyor ki damat yoktur. Pantanassa, ikindi vaktinin tatlı yeşil ışığında, Meryem'in kokulu soluğunu örtmek üzere sabır ve sevgiyle işlenmiş, fildişinden bir Bizans kutusu gibi parlıyordu. Dipteki köşeden tepeye kadar olan eğimde o yekparelik, derli toplu luk, sevimlilik neydi? Güzel tapınağın tümü, sıcak ve canlı bir organizma gibi, sakin sakin soluyordu. Bütün taşlar, oymalar, resimler, rahibeler, Kadınlar Manastırı'nı meydana getiren organik unsurlar gibi yaşıyordu, sanki bir öğle vakti, hepsi birden aynı yaratıcı hamleyle doğmuşlardı.

Bizans resimlerinde bu kadar tatlılığı, bu kadar sıcak, insanca zekâyı, hiçbir zaman ummamışımdır. Şimdiye kadar, ellerinde kırmızı yazılarla dolu bir parşömeni tutan ve doğadan nefret etmemizi, ıssızlığa kaçmamızı, kurtulmak için öl-

memizi haykıran müthiş çilecileri görmüştüm. Ama şimdi bu renkler, çok tatlı biçimler, uslu hayvanın üzerinde gülümseyerek Kudüs'e giren İsa ve arkasında çelenkleriyle havariler, geçip dağılan bir bulut gibi onlara huşu içinde bakan halk... Afentiko'da gördüğüm, geniş bir kurdeleyle bağlanmış kıvırcık saçlı, levent, cesur yürüyüşlü ve sağlam, yusyuvarlak dizli, bakır yeşili renkteki melek! Nişanlıymış da gidiyormuş gibi... Bu kadar sevinç ve aceleyle acaba nereye gidiyor?

O anda kampana, Cenaze Mersiyesi'nin mahmurluğu içinde yavaşça, tatlı tatlı çalmaya başladı. Kilisenin sıcak kovuğu içine girdim; ortada limon çiçekleriyle örtülü cenaze, limon çiçeklerinin üzerinde de, her zaman ölü olan, her zaman dirilen O... Bir zamanlar adına Adonis diyorlardı, şimdi İsa... Çevresinde diz çökmüş, solgun benizli, siyah giysili kadınlar onun için ağlıyorlardı. Bütün kilise, arı kovanı gibi balmumu kokmaktaydı ve ben, Efesli Artemis'in tapınağındaki öbür rahibeleri, Melissaları,[1] Delfi'deki balmumu ve tüylerle yapılmış Apollon Tapınağı'nı hatırladım.

Birden kadınların ağlaması ve dayanılmaz sızlanmaları başladı; insan acısının Tanrı'yı dirilteceğini biliyordum, ama burada, Eleni'nin egemen olduğu yerde yüreğim ağlamalara karşı asla hazır değildi. Kalktım; ortalık daha aydınlıktı; yıkılmış soylu evlerinin, yere uzanmış kulelerinin ve tepenin üstünde Villehardouin'in ünlü kalesinin taştan bir taç olduğu yere doğru yokuş yukarı yürümeye başladım. Kale kapısı açık, avlular ıssızdı, yıkılmaya hazır merdivenlerden yukarı çıktım; savaş kulelerine vardım; kargalar korkmuş, sürüler halinde havalanıyordu. Aşağıda verimli ovaya baktım ve kulübelerden baca damlarının yükseldiğini gördüm; bir arabanın gıcırdaması ve yalnızca ihtirastan ibaret bir şarkı duyuldu, bütün hava iç çekti, hayaletlerle doldu. Burayı fethe gelen demir zırhlı, sarışın, soylu Frenk şövalyeleri Rum kızlarıyla evlendiler, Rum kanıyla aşılandılar, vatanlarını unuttular; sağ olsunlar, bizim kargı gibi siyah saçlı, esmer, iri gözlü kadınlarımız sayesinde fatihler de fethedildiler.

Birkaç gün sonra, başka bir yerin tadını çıkardım: Köysüz, insansız, keçisiz ve koyunsuz, ıssız çınar ağaçlarının gölgelediği, sazlarla süslenmiş, çalılık ve kekik kokan, Pelopon-

[1] Kelime anlamı "Arı"dır. Yazarın bu adda bir de piyesi vardır.

nes'in göbeğindeki Vases'te bir dağ dönemecinden sonra, beklenmedik bir anda insanın karşısına Apollon Tapınağı çıkar. Birden, dağdakilerin benzeri olan taşlarla yapılmış haliyle karşılaşınca, bu yerle tapınağın birbiriyle olan derin ilişkisi hissedilir. Tapınak dağın bir parçası, ona ait bir taş olarak, kayalar arasına ayrılamayacak biçimde sıkışmıştır, kendisi de kayaya oyulmuştur, ama ruhu vardır. Tapınağın sütunları, dağa ait bir ağırbaşlılığın ve ıssızlığın hazzını ifade eder; insan bunun, aklının içinde saklandığı, uykusuzluk çektiği kutsal baş olduğunu sanır. Ve burada antik sanat, yöreyi izleyip ifade ettiği için insanı hayrette bırakmaz. Bütün dağ, yüzyıllardan beri, karanlık oyuklarının içinder kendini göstermenin özlemini çekiyormuş da, bu tapınak yapılınca birden hafiflemiş gibi gelir insana. Hafifledi demekle, anlam kazandı, kendi anlamını kazandı ve sevindi demek istiyorum.

Yunan toprağında her gün daha iyi anlıyordum. Yunan uygarlığı bir meteor, doğaüstü bir ışık değil, toprağa derin kök salmış, çamuru yiyip çiçek açan bir ağaçtı. Ve ne kadar çok çamur yerse, çiçeğini o kadar çok zenginlikle süslerdi. O Yunanistan'ın basitliği, dengeliliği ve sessizliği basit, dengeli bir ırkın işlenmemiş, doğal erdemleri değildi; bunlar, çok güç işlerin, tehlikeli ve acılı mücadelelerin kalıntısıydı. Yunan sessizliği çok yanlı, çok yorgunluk verici, uzun yıllar süren bir çatışmadan sonra barışmayı başaran vahşi ve karşıt güçlerin dengelenişidir. Bizanslı bir mistiğin gayretsizlik dediği yere, yani gayretin doruğuna ulaşmak için...

Yunanistan'ın dağlarını, köylerini, topraklarını hafifletip maddesizleştiren şey ışıktır; ışık İtalya'da yumuşaktır; İonia'nın ışığı çok tatlı ve Doğu'ya özgü arzularla doludur; Mısır'ınki yoğun ve şehvetlidir; Yunanistan'da ışık, sırf ruhtur. İnsan bu ışıkta her şeyi apaçık görmeyi, kaosa düzen vermeyi ve onu dünya yapmayı başarmıştır. Dünya ise uyum demektir.

Yandaki bekçi kulübesinden ufak tefek, ihtiyar bir kadın çıktı; avucunda iki incir; bir salkım da üzüm vardı; bu yüksek dağ eteğinde bunlar turfandaydı ve kadın onları bana armağan etmek istiyordu. Gençliğinde mutlaka çok güzel olması gereken tatlı, zayıf, güleç bir ihtiyarcık...

"Adın ne senin, teyze?" diye sordum.

"Maria."

Ama kalemi alıp da adını yazdığımı görünce, beni durdurmak için elini uzattı. Gençlere uygun bir nazla:

"Mariyitsa," dedi. "Mariyitsa..."[1]

Sanki adı yazılınca ebedileşecek, belleğinde yaşamının tatlı anlarını uyandıran adının şımarıkça söylenişini de koruyacakmış gibi.

Duymamamdan korkmuş gibi tekrarladı:

"Mariyitsa..."

Hurda haline gelmiş bedende, kadın çekiciliğinin kökleşmiş olduğunu görmek hoşuma gitti.

"Burada ne var?" diye sordum.

"Eh, görmüyor musun, taş var!"

"Peki, neden dünyanın öbür ucundan sırf bunları görmeye geliyorlar?"

Yaşlı kadın bir an duraksadı, sesini alçalttı. "Yabancı mısın?" diye sordu.

"Hayır, Yunanlı!.."

İhtiyarcık cesaret buldu, omuzlarını silkti.

"Budala Frenkler!" dedi ve kahkahayı bastı...

Eski tapınakların ya da mucizeli tasvirlerin bulunduğu ünlü kiliseleri bekleyen ihtiyar kadınların azizlere ya da mermerleşmiş eski şeytanlara inanmayıp gülmelerine ilk kez rastlamıyordum. Herhalde, onlarla her gün senli benli oldukları için yüz buluyorlardı.

Yaşlı Mariyitsa, bana sunmuş olduğu ekşimsi üzümü didikleyişime memnuniyetle bakıyordu.

Takılmış olmak için sordum:

"Peki, politika hakkında ne düşüyorsun?"

O beklenmedik bir gururla karşılık verdi:

"A oğlum, a oğlum, biz burada dünyadan çok yüksekte, çok uzaktayız, onun sesini duyuyoruz."

"Biz" yani "tapınakla ben" diyor ve gururla, "uzaktayız" diye ekliyordu ki bu, "...daha yukarıdayız" demekti. Hoşuma gitti. Yaşlı kadının bu cümlesi, yüreğimi tapınaktan da çok doyurmuştu.

Sütunların altından geçiyordum, birkaç gün önce yağan yağmurun suyu, kırık mermerlerin oyukları içinde hâlâ hare-

[1] Türkçe'deki küçültme ekini andıran bir kullanım.

ketsiz ve tertemiz duruyordu. Suya doğru eğilince kabarık bulutların beyaz hayaletler gibi geçtiklerini gördüm. Uzakdoğu'nun bir yerinde, üzerinden bulutların geçtiği bir su birikintisinde Tanrı'ya tapıldığını duymuştum.

Ovaya inerken, taşlar üzerinde diz çökmüş bir ihtiyarın bir kanala doğru eğilmiş, suya baktığını gördüm; yüzünde anlatılamayacak bir huşu vardı; sanki burnu, ağzı, yanakları yok olmuş da, yalnızca taşlar arasında akan suya dikili iki göz halinde kalmıştı. Yanına yaklaştım:

"Neye bakıyorsun, ihtiyar?" diye sordum.

O, başını kaldırmadan, gözlerini sudan ayırmaksızın yanıt verdi:

"Hayatıma oğlum, akıp giden hayatıma!.."

Yunanistan'da her şey, dağlar, ırmaklar, denizler, ovalar "insanlaşır" ve insanla, hemen hemen "insanca" bir dille konuşurlar. İnsanı suya boğmazlar, ona işkence etmezler; dostu ve iş arkadaşı olurlar. Doğu'nun bulanık, durulmamış çığlığı, Yunanistan'ın ışığından süzülerek arınır, insanlaşır. SÖZ olur. Yunanistan, büyük mücadeleyle insanı hayvana, Doğu'nun köleliğini özgürlüğe ve barbarca sarhoşluğu sakin mantığa dönüştüren bir süzgeçtir. Birbirinin karşıtı, kör kuvvetleri dengeli hale sokarak biçimsiz olana biçim, ölçüsüzlüğe ölçü vermek... Hellada[1] adı verilen çok çekmiş karayla denizin görevi budur.

Yunanistan'da dolaşmak gerçek bir zevktir. Yunan toprağı gözyaşı, ter ve kanla o kadar çok sulanmış, Yunan dağları öyle çok insan acısı görmüştür ki; beyaz ırkın kaderinin bu kıyılarla bu dağlarda belirlendiğini düşündükçe insanın tüyleri ürperir. İnsanın kaderi belirlendi. Hiç kuşkusuz, hayvanın insana dönüşme mucizesi neşe ve oynaklık dolu olan bu kıyıların birinde olmuştur. Doğulu Astarte, bir gün dişi domuzunkiler gibi kalabalık memeleriyle böyle bir Yunan limanına yanaşmış olacak. Yunanlılar da onun kaba yontulmuş barbar heykelini yapıp hayvan yanlarını temizlemiş, yalnız iki insanca meme bırakmış ve ona dört başı mamur bir insan biçimi vermişlerdir. Yunanlılar Doğu'dan atasal güdüyü, çılgınca

[1] Helenler (Elenler) ülkesi demektir. Günümüzde Yunanlılar konuşurken baştaki "H" harfini söylemez, "Elada" der.

sarhoşluğu, hayvanca çığlığı, Astarte'yi aldılar ve bu güdüyü aşka, ısırışı öpücüğe, çılgınca âlemleri dinsel tapınmaya, çığlığı da âşık sözüne dönüştürdüler.

Astarte, Afrodit oldu.

Yunanistan'ın yalnız coğrafi değil, psikolojik konumu ve mistik yükümlülükleri de sorumluluklarla doludur. Toprak ve denizlerinde susmayan iki akıntı çatışır; bu nedenle de Yunanistan her zaman fırtınalıdır. Bu önceden belirlenmiş konum, Yunanistan'la birlikte dünyayı da temelden etkilemiştir.

Tek başıma, elimde bir zeytin dalı, omzumda bir heybeyle, yaya yürüyerek Yunanistan'ı görüyor, hissediyor, ona dokunuyordum. Ve içime Yunanistan ne kadar giriyorsa, Yunan kara ve denizindeki mistik tadın musiki olduğunu da o kadar derinden anlıyordum. Yunan toprağı, çok hafif bir biçimde değişir, güzelliğini dalgalandırır, yenilenir. Bu toprakta derin bir birlik ve buna paralel olarak sürekli değişim vardır. Çevresindeki gözle görünen âleme bakarak, onu severek, anlayarak ve saza, söze döken antik sanata da aynı tempo egemen değil mi sanki? Büyük Klasik Çağ'ın bir Yunan esiri heykeline bakın; hareketsiz değildir, fark edilemez bir canlılık ürpertisi içinden geçer, havanın yüksek bir yerinde durup da bize hareketsizmiş gibi görünen bir atmacanın tüyleri gibi oynar. Antik bir heykel de yaşar, fark edilmez bir biçimde kıpırdar.

Yunanlılar her yeri mücadeleleriyle azizleştirmiş, yüce bir ülküye bağlı hale sokmuşlardır. Bu durum ülkenin tadını daha çok artırmaktadır. İnsanlar Yunanistan'ın fiziğini disiplinli bir hırs ve güzellikle metafiziğe dönüştürmüşlerdir. Otları, toprakları, taşları araladılar ve onun ruhunu çok derinlerde, taptaze gizlenmiş olarak buldular. Ve bu ruha, bazen güzel bir tapınak, bazen bir efsane, bazen de neşeli bir yerli tanrı biçimini verdiler.

Olympia'nın kutsal yerine saatlerce bakıyordum. Zarif, alçak, evcilleşmiş dağların arasında güleç ve konuksever, azgın poyrazdan ve yakıcı lodostan korunan, yalnız Batı'da denize açık olup Alfeos[1] akıntısı yönünde serin, açık deniz rüz-

[1] Mora Yarımadası'nda İon Denizi'ne dökülen bir ırmak. Bugünkü adı Rufios' tur.

gârının geldiği bir vadi. Yunanistan'da insanı barışla dostluğa doğru iten böyle bir yer daha yoktur. Eskiler, her dört yılda bir tüm Elen kuşaklarının dostça bir araya toplanmasını istemişler, burasını şaşmaz bir gözle seçmişlerdi ve bunu seçerken de bir anlamda dolduruyor, sessizliğiyle dostça uysallığını artırmış oluyorlardı.

Kıskançlıklar, düşmanlıklar, iç savaşlar Yunanistan'ı sarsıyor; demokrasiler, aristokrasiler, zulüm yönetimleri birbirini yiyor, kapalı vadiler, kıyıda köşede kalmış adalar, ıssızlaşmış deniz kıyıları, bağımsız küçük kentler, çok başlı ve kendi içinde birbirine düşman tek bir organizma yaratıyor ve her göğsün içinde tutkular kaynaşıyordu. Ve birden, her dört yılda bir yaz mevsiminde, başı taçlı birer çığırtkan olan muhbirler, bu kutsal vadiden yola çıkar, Helenizmin son bulduğu noktaya kadar koşar, dostu ve düşmanı Olympia'da oyuna davet ederek yarışmaların kutsal haberini, ateşkesi haykırırlardı. Bütün Peloponnes'ten ve Kara Yunanistan'ından, Makedonya'dan, Tesalya'dan, Epir'le Trakya'dan, Karadeniz, Küçük Asya, Mısır, Sirenaika, Büyük Yunanistan ve Sicilya kıyılarından atletlerle tapınıcılar, oyunun tümden Elen olan kutsal yuvasına koşarlardı. Buraya köleler, suçlular, barbarlar ve kadınlar ayak basamazdı. Yalnız özgür Elenler gelirdi.

Hiçbir halk, oyunun gizli ve açık değerini bu derece eksiksiz anlamış değildi. Hayat, günlük mücadeleyle çevresindeki düşmanları -doğal güçlerle canavarları, açlığı, susuzluğu, hastalığı- yenmeyi başardığı zaman, aynı zamanda gücünü artırmış olur. Enerjisini oyunla harcamak ister. Yaşam kendini korumaya uğraştıkça, düşmanlarından kaçındıkça, dünya üzerinde durmaya çalıştıkça uygarlık yeşeremez. Hayat ilk ihtiyaçlarını karşıladığı ve biraz boş zamanı kaldığı andan itibaren uygarlık doğar.

Bu boşluktan nasıl yararlanmalı, bunu çeşitli toplumsal sınıflara nasıl dağıtmalı, nasıl artırmalı, nasıl zarifleştirmelidir? Her ırkın ve her dönemin bu sorunlara bulduğu çözüm yolundan, uygarlığının değeri ve tadı saptanır.

Altis harabeleri arasında gidip geliyor, tapınakların yapıldığı, üzerinde deniz kabuklarını taşıyan taşlara hazla bakıyorum. Bunları Hıristiyanlar aşındırdı, depremler yıktı, parlak

renklerini Alfeos'un taşkınlıklarıyla yağmurlar yıkadı. Heykelleri yakıp kireç yaptılar, elimizde kalanlar az ama hâlâ bizi avutmaya yetiyor. Phidias'ın altın ve fildişinden yapılmış heykelinin bulunduğunu söyledikleri çukurda bitmiş, iki-üç dal flüskünden kopardım ve parmaklarıma onun ezeli kokusu bulaştı.

Burada, şu esrarengiz alanda, insanlardan önce tanrılar güreşmişti. Zeus, babası Kronos'la hükümdarlığını elinden almak için güreşti; Işık Tanrısı Apollon, koşuda Hermes'i, yumruk dövüşünde de Ares'i burada yendi. Akıl zamanında ışık, hileyle şiddetin karanlık güçlerini alt etti. Daha sonraları, tanrıların ardından burada kahramanlar dövüştü; Asya' dan Pelopas, kanlı barbar Oinomaos'u yendi ve atları terbiye eden kızı İppodamia'yı aldı.

İonia'nın ilerlemiş, sırf zevkten oluşan uysal uygarlığı, buralı utanmazları da yendi, atlara boyun eğdirdi, insan gücünü sağlamlaştırdı. Başka bir kahraman olan Iraklis[1] de, Augeia'nın[2] ahırlarını temizledikten sonra buraya geldi ve yeni Tanrı Zeus'a karşı büyük fedakârlıklarda bulundu; kurbanlardan kalan külle de sunak yaparak ilk olimpiyat oyununu ilan etti. Fedakârlıkların yeni külleriyle birlikte, tanrısal sunak da daha yukarı kalkıyor ve Elen cinslerinin bronz bedenlerini ıslıkladıkları büyük tezgâhla Olympia birleşiyordu.

Sırf bu bedenleri güzelleştirmek için değil. Yunanlılar hiçbir zaman sanatı sanat için yapmamışlardır: Güzelliğin amacı her zaman, hayata hizmet etmekti. Eskiler, dengeli ve sağlam bir akıl sahibi olmak için, bedenlerin de güzel ve sağlam olmasını istemişlerdi. Hatta siteyi savunabilmek -en yüksek amaç- için bile...

Jimnastik Yunanlıların gözünde, vatandaşın toplumsal hayatı için kaçınılmaz bir ön hazırlıktı. Gymnasiumlarda palestralardan geçerek bedenini çalıştırabilen, onu güçlü ve ahenkli, yani güzel bir hale sokabilen ve soyu korumaya hazır bulunduran kimse, eksiksiz vatandaştı. İnsan, klasik devre ait bir heykele baktı mı hemen temsil ettiği adamın özgür mü, köle mi olduğunu anlıyor. Bunu bedeni belli etmektedir.

[1] Batılıların Herakles dedikleri mitolojik kahraman.
[2] Mitolojideki Augeias, İlidos kralıdır. "Augelas gübreleri" deyimi "toplumsal skandallar yığını" demektir.

Güzel, atletik beden, sakin tavır, disiplinli hırs, özgür insanın karakteristik nitelikleridir. Köle her zaman ani ve dinginsiz el hareketleriyle kaba tenli ya da cılk görünür. Sarhoşluk Tanrısı Dionysos sakin durur ve çevresinde astları, köleleri, Silene ve Satirler çirkinleşip kasılıverirler.

Bedenle aklın uyumu: Elen'in yüksek ideali budur. Bir kimsenin, başkasının zararına olarak büyümesi barbarlık sayılırdı. Elenler gerilemeye başladıkları zaman, atletin bedeni de fazla beslenmeye ve ruhunu öldürmeye başladı. Ruhun atletizm nedeniyle uğradığı tehlikeyi ilk ilan eden, Euripides'ti. Galinos'sa,[1] daha sonraları şu suçlamayı yapar: "Yesinler, içsinler, uyusunlar, işkembelerini doldursunlar: Atletlerin sürdüğü hayat bu işte!" Şerefli yıllarda başarıdan başarıya koşan büyük kurban Iraklis, sonunda bedeniyle aklını dengeleyerek şarapçı ve obur, kocaman bedenli, dar alınlı bir şey oldu. Büyük çağlarda da şehvetli delikanlı tipini yaratmış olan büyük sanatçılar şimdi, çevrelerinde gördükleri atletik bedenleri zalim bir gerçekçilikle ağır ve barbar olarak göstermektedirler.

Ve her yerde olduğu gibi Yunanistan'da da gerçekçilik başladığı anda, uygarlık gerilemeye başlar. Böylece inançsız, gerçekçi, birey ötesi hayali olmayan, koca ağızlı Elenistik çağa ulaşmış olduk. Parthenon'dan kaosa... Büyük, acımasız uyum. Duygu ve ihtiraslar ortaya çıkar, özgür insan disiplini kaybeder, güdüleri ciddi bir denge halinde tutan gemler elinden kaçar. İhtiraslar, duygular, gerçekçilik; mistik ihtiraslı ve melankolik görüntüler dekor oluyor, Afrodit basit bir kadın gibi soyunuyor, Zeus bir çapkınlık ve incelik kazanıyor, Iraklis yeniden hayvana dönüşüyor. Yunanistan Peloponnes Savaşı'ndan sonra dağılmaya başlıyor; vatana karşı güven yok oluyor, zaferi bireycilik kazanıyor. Artık Tanrı ya da idealleştirilmiş delikanlı başrolde değil. Başrolde olan, şehvet ve ihtiraslarıyla maddeci, kuşkucu ve zevk düşkünü zengin bir kentlidir. Eskiden yetenek, dehanın yerini almıştı, şimdi de estetik, yeteneğin yerini aldı. Ve sanat; çocuklar, koket kadınlar, gerçekçi sahneler, kaba ya da entelektüel insanlarla doluyor.

Müzenin küçük tepesine çıkmaktayım. Iraklis ve Praksiteles Hermes'inin olağanüstü yapıtlarının günümüze kalan

[1] Yani Roma İmparatoru, edip ve filozof Gallien (235-268).

iki ön cephesini görmek için acele ediyorum. Sanki insanın yorgunluğu, aşağılık, ezeli yasaları çiğniyor. Bu şekilde hayatımızla çabamız, kahramanca ve trajik bir gerginlik kazanıyor. Emrimizde yalnızca bir an var; bu ânı ebediyet haline sokalım; başka ölümsüzlük yoktur.

Müzenin büyük kapısı önüne geldiğim zaman yüreğim yatıştı. Sabah ışığıyla rahat rahat aydınlanmış Kentavrlar, Lapithler, Apollon, Iraklis ve Nike hâlâ yaşıyorlar. Sevindim. Bu dünya insanlıkdışı yasaları izlemektedir. Her an bir bomba düşüp insanın en değerli başarılarını kül edebilir.

İnsan buradaki iki büyük alınlığa bakarken Uzakdoğulu bir bilgenin, sanatın amacını şöyle tanımlamakla ne kadar haklı olduğunu hissediyor: "Sanat, bedeni değil, bedeni yaratan güçleri göstermektedir." Burada, özellikle Batı'ya düşen alınlıkta bu yaratıcı güçler, saydam cildin altında gözle görünür bir biçimde hareket etmektedir. Toplantı şimdi bitti, Kentavrlar sarhoş oldu ve Lapithlerin kadınlarını almak üzere ileri atıldılar. Bir kentavr adımını atıp bir kadını kucaklıyor, kaba avucuyla göğsünü sıkıyor. Kadın, acıdan ve itiraf edilemez esrarengiz bir şehevi hazdan sanki bayıldı. Başka yerde yarışmacılar birbirini ısırır, bıçaklar, hayvan serbest kalır, azgın bir orgazm patlak verir, insanla pitekantropos[1] arasında yüzlerce yıl öncesine ait sahneler önümüzde canlanır. Ama bütün bu hayret verici ilkel ihtirasın üzerini esrarlı bir sessizlik örtmektedir: Çünkü bütün bu kızgın insanların arasında, bütün savaşanların göremedikleri sakin, sağ elini yatay olarak uzatmış Apollon durmaktadır.

Bu önemli yapıtı, Parthenon'dan birkaç yıl önce yaratan sanatçı, artık antik sanatçının bakir beceriksizliğini aşmış ve henüz klasik anın sanat yetkinliğine ulaşmış değildi. Daha başlangıçtaydı, zirveye varmamıştı, sona doğru köpükler saçarak, sırf hamle kesilmiş bir halde koşuyordu. Bu alınlığın, bizi bu kadar çok heyecanlandırmasıysa, henüz insanlığın zirvesine ulaşmamış olmasındandır. Yani yetkinliğe... Çabalayıp uğraşan kahramanı insan hâlâ fark etmekte...

Sevindirici başka bir şey daha var: Burada, bu alınlıkta, aşamalar zincirinin bütün basamakları fark ediliyor: tanrı, öz-

[1] Yunanca "pitos" maymun, "antropos" insan olduğuna göre, pitekantropos "maymun-insan" anlamına geliyor.

gür insan, kadın, köle, hayvan. Tanrı ortada, ayakta, sakin, gücün hâkimi olarak duruyor. Acıya bakıyor ve bozulmuyor; nefretle ihtirası boyunduruk altına alıyor ama, yine de umursamazlık taslamıyor, çünkü sakin bir halde kolunu uzatıp zaferi hoşuna gidene veriyor. Lapithler, yani insanlar, onlar da ellerinden geldiği kadar hareketsiz; hareket etmeyen insanın haç işaretini kendi yüzlerinde hissediyorlar; bağırmıyor, paniğe kapılmıyor; fakat insan onlar, tanrı değil ve dudaklarındaki hafif bir titreşimle alınlarındaki bir buruşuk onların acısını açığa vuruyor. Kadınlar daha fazla acı çekiyor ve acıları karanlık bir zevkle anlaşılmaz bir biçimde birleşiyor; sanki onlar istemeden korkunç erkek unsurlar birbirleriyle kapışıyor ve onların hatırı için kan döküyorlar. Kölelerse, ciddi herhangi bir alıkoyma olmaksızın içtenlikle uzanmış bakıyorlar. Bu alınlığın yaratıldığı devirde, kenarlarda uzanmış olan bu şekiller tanrıları temsil edemezdi; herhalde tanrılar o çağlarda kutsal onurlarını unutarak böyle yerlerde yuvarlanmazlardı. Kısacası kentavrlar, yani hayvanlar, serbestçe sarhoş olmuş bir halde kadınlarla oğlan çocuklarına saldırıyor, uluyor, ısırıyor; akıl ortaklıkta olmadığı için güçlerine düzen tutkularınaysa soyluluk gelmiyor.

Bu olağanüstü bir andır, yaşamın tüm aşamaları dokunulmadan orada durmaktadır. Tanrısal huzur, özgür insanın disiplini, hayvanın boşanışı, kölenin gerçekçi yapıcılığı. Birkaç kuşak sonra bu son iki unsur egemen olacak, gerçekçi tutku öyle bir yayılacak ki özgür insanı ve tanrıları bozacak, gemler bırakılacak, sanat bırakılıp düşecektir. Bu Olympia alınlığındaki dinamik trajiklikten ve Parthenon'un tanrısal sessizliğinden Bergama'nın dizginsiz verbalizmine geçeceğiz.

İnsan bu alınlıkta, bir şimşek içinde, doruk öncesinin, doruğun ve doruk sonrasının bütün tohumlarının varlığını görmekle sevinir. Yetkinlik, kaos üzerinde egemen olan güç aslında, tehlikeli ve ansızın gelip geçen bir dengedir; sağa ya da sola azıcık bir ağırlık koymakla devrilir.

Bu alınlık bize, başka bir sevinç daha veriyor. Ona bakıyor ve birbirimize soruyoruz; bu alınlık Elenlerin Persleri yenmesinden hemen sonra, bütün Elen ülkesine neşeli bir avunma, gurur ve güç yayıldığı sıralarda yapıldı. Yunanistan kendi gücünü hissediyordu, çevresinde ve içinde bulunan

dünya yenilendi, tanrılar ve insanlar yeni bir ışıkla aydınlandı; her şeyin yenilenmesi gerekti: tapınakların, heykellerin, resimlerin ve şarkıların... Elenlerin barbarlara karşı kazandığı zaferler için, edebî bir zafer anıtının dikilmesi gerekti. Böylesi bir anıt nasıl bir yontu formunda olmalıydı acaba?

Gerçek sanatçı, akıp giden günlük gerçeğin altında hareketsiz, ebedî simgeleri görür. Canlı insanların sarsıntılı, çoğu zaman söylenmeyen çabalarının ardında, ruhları sürükleyen büyük akımları apaçık seçer. Geçici olayları ölümsüz bir havaya bürünür. Büyük sanatçı gerçekçi yapıma, ebediliğin değişik bir biçimi ve karikatürü gözüyle bakar.

İşte bu nedenle yalnızca heykeltıraşlar değil, klasik Yunan'ın tüm sanatçıları zafer adına yapılan her çağdaş yapıtın içine tarihî, mitin yüce ve simgesel havası içinde yerleştirdiler. Çağdaş Elenlerle Persleri savaşır halde gösterecekleri yerde, Lapithlerle kentavrları getirdiler. Lapithlerle kentavrların ardında iki ebedi, büyük hasmı fark ediyoruz: akılla hayvanı, uygarlıkla barbarlığı. Böylece belirli bir zaman içinde meydana gelen tarihi bir olay zamandan kurtuldu, ırkın tümüne ve başlangıçtaki görünüşlerine bağlandı; sonunda ırktan da kurtuldu ve ölümsüz bir eser oldu. Bu simgesel soylulaşmayla Elen zaferleri bütün insanlara ilişkin zaferler derecesine yükseldi.

Zeus'un on iki cephesiyle Iraklis'in on iki başarısını temsil edenler yapıtlar da aynı durumdadır. Parçalanmış, harap olmuş halleriyle, müze duvarlarına asılmış olarak bize nasıl heyecan veriyor ve aklı nasıl bir gurura ulaştırıyorlar! Henüz küçük, ama saf güç olan insan zekâsı, Atina, nasıl doğrulup da atlete yardım ediyor! Aynı şekilde, daha geçenlerde Elenlere yardım etmek için Maraton ve Salamin'e de atlamıştır. Daha ileride, kayanın üzerine oturmuş, biraz yorgun ama mağrur, atletin galip dönüşüne ve Stimfalia'nın kuşlarını kendisine ganimet olarak getirilişine nasıl bakar! Biraz daha ötede de, arkasında durmuş, Dünya'nın ağırlığını taşımasına yardım için nasıl içtenlikle elini kaldırmış!

Sanatçı kendi zamanında yaşayan Elenlere övgüler düzmek isterken, bu övgüyü ırkın büyük önderi Herakles'e dek taşır. Sanki şöyle der: Bu yengi yalnızca bizim kuşağımızın değil, tüm bir ırkın dehasının ürünüdür. Böylece sanatçının

övgüsü simgesel olarak genişlemekte, bütün özgür insan soyunu kapsamaktadır. Biz yenmedik, bizim ırkımız yenmedi yalnızca. Canavarları, barbarları ve ölümü yenmeye çalışan insandır bu zaferin asıl sahibi.

Müzenin eşiğine çıktım, bir çamın altındaki alanda biraz ilerledim. İçimi ansızın bir acı kapladı. Acaba dengemize, Antik Yunanistan'ın kahraman görüntüsüne ulaşacak mıyız? Olympia'nın bu görüntüsünden kurtulup da müzenin eşiğine varan her insan, çağın güneşiyle karşılaşınca bu temel soruyu kendi kendine acıyla sorar. Ama biz Yunanlılar için acı katmerlidir, çünkü kendimize torun gözüyle bakar ve ister istemez yüce atalarımızla eşit olmak için çabalarız; ayrıca her oğulun asıl görevi ana-babasını geçmektir elbette.

Bir Yunanlının, yeraltından kızgın, ciddi bağırmalar duymaksızın Yunanistan'da gezebilmesi ne büyük mutluluk olurdu! Ama, bir Yunanlı için Yunanistan'da seyahat etmek, büyüleyici ve tüketici bir işkence halini almaktadır; insan, Yunan toprağının bir yerinde durur ve kendini bir mücadeleye kaptırır: Derin bir mezar vardır, ölüler kat kat, tutarsız sesler yükselir ve sizi çağırır; çünkü ölüden kalan tek ölümsüz şey sesidir. Sen, bütün bu seslerden hangisini seçeceksin? Her ses bir ruhtur. Her ruh kendine özgü bir bedenin özlemini çeker ve insanın kalbi duyar, çırpınır, karar almada tereddüt geçirir, çünkü çoğunlukla en sevilen ruhlar, en değerli ruhlar değildir.

Sparta'yla Mystra arasında, Euratos'ta, çiçek açmış bir zakkum ağacı altında durduğum zamanı hatırlarım. Yürekle akıl arasındaki yüzyıllar öncesine ait korkunç mücadeleyi hissettim. Yüreğim, zapt edilmez bir halde, kralımız Bizanslı Konstantin Paleologos'un kaderinde ölüm yazılı solmuş bedenini diriltmek; zamanın çarkını Konstantin'i burada, Mystra'da, kanlı ve kısa ömürlü İstanbul tahtını aldığı 6 Ocak 1449 gününe döndürmek için ileri atıldı. Ataların sayısız iç çekişleri, soyun sınırsız istekleri insanı gönül almaya zorlar, ama acımasız akıl buna karşı koyar, yüzünü Sparta'ya döndürür, kızar, kralın solgun cesedini, zaman Kaiada'sının[1] içine atmak ve ateşli Sparta delikanlılarıyla birleşmek ister. Çünkü aklın

[1] Lakonia'da bir uçurum; eski Spartalılar, idam mahkûmlarını buraya atarlardı.

arzusuyla doğduğumuz zamanın arzusu aynıdır: Yaşamlarımızın verimli olmasını istiyorsak, kendi zamanımızın korkunç temposuna uyum sağlamamız gerekir.

Bir Yunanlının, Yunanistan'da gezerken, yolculuğunun böyle yorucu bir araştırmaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Biz, atalarımıza nasıl layık olmalıyız, ırkımızın emanetini utandırmadan nasıl taşımalıyız? Ciddi bir sorumluluk yaşayan bütün Yunanlıların omuzlarına çöker. "Elen" sözcüğü bile yenilmez, büyülü bir güçtür; kim Yunanistan'da doğmuşsa ebedi Elen efsanesini izlemek onun görevidir.

Modern Yunanistan'ın hiçbir yeri nedensiz yere güzelliğiyle ürpertmez yolcuyu. O yerin bir adı vardır. Ona Maraton, Salamin, Olympia, Thermopilae, Mystra adı verilir. Bu yerlerin her biri bir anıya bağlanır; bu anı, şurada utanç vericidir, ötede şeref kazanmışızdır ve birden bulunduğumuz yer, gözyaşı bol, hayali bol bir hikâye halini alır. Yunanlının bütün ruhu canlanır. Yunanistan'ın her yeri, dünya çapındaki yankılarıyla büyük mutluluklar ve mutsuzluklarla sulanmış, öyle çok insan acısıyla doludur ki, ciddi bir ders halini alır ve ondan kurtulamazsınız; çığlık halini alır, onu dinlemek görevinizdir.

Yunanistan'ın durumu gerçekten trajiktir ve bugünkü Yunanlının sorumluluğu çok ağırdır; omuzlarımızda tehlikeli, zor bir görev vardır: Doğu'dan ve Batı'dan kuvvetler yükselir, çatışan iki kuvvetin arasında her zaman Yunanistan durur ve döner. Batı, mantık ve ampirik araştırmanın töresine uyarak dünyayı fethe kalkışır. Doğuysa, korkunç bilinçaltı kuvvetlerince itilerek dünyayı fethetmek üzere ileri atılır. Yunanistan'a gelince; bunların tam ortasında, dünyanın coğrafî ve ruhani kavşağı olarak, bileşke kuvveti oluşturmak, bu iki dev atılımı bağdaştırmakla görevlidir. Bunu yapabilecek mi?

Kutsal ve fazlasıyla acı dolu bir kader... Yunanistan'daki yolculuğum, yanıtsız birçok soruyla sona erdi. Yunanistan'ın güzelliğinden çağdaş acılarına ve bugünkü görevine geldik. Bugün anlayan, seven ve acı çeken canlı bir insan, hiçbir kuşku duymadan güzelliğin tadını çıkaramaz ve ondan hoşlanmaz. Bugün acı çekme bir yangın haline dönüşüyor ve hiçbir güvenceniz yok. Acı çeker ve insanlıkla birlikte yanarsınız. Ve hepsinin üstünde Yunanistan acı çekerek yanar; onun kaderi budur.

Çember kapandı, gözlerim Yunanistan'la doldu; bana öy-

le geliyor ki, bu üç ay süresince aklım olgunlaştı... Bu manevi seferimin en değerli ganimetleri nelerdir? Bence şunlar: Doğu'yla Batı arasında Yunanistan'ın tarihî görevini daha açık bir biçimde gördüm. En büyük çalışmasının, güzelliği değil, özgürlüğü için yaptığı mücadele olduğunu anladım. Yunanistan'ın trajik kaderini ve Yunanlının görevinin ne kadar ağır olduğunu kavradım.

Sanırım ki, Yunanistan'daki ibadetimden hemen sonra, erkeklik çağına girecek kadar olgunlaşmıştım ve öncülük yaparak beni erkeklik yuvasına soktan şey güzellik değil, sorumluluktu.

Üç aylık geziden dönüp de baba evine vardığım zaman, yanımda bu acı meyveyi taşıyordum.

XVIII

İTALYA

Baba evine döndüm; orada, anamın huzur ve sevgisiyle, babamın ciddi bakışları altında gezimi gözden geçirecek, sevinçlerimi ve acılarımı bir düzene sokacaktım; artık sorumluluğumdan kaçamazdım; topraklar konuştu, ölüler ayağa kalktı, Yunanistan da bana, örtüsünü kaldırıp bakan büyük bir Girit olarak göründü; yüzyıllardan beri özgürlük için acı çekiyor, kaderi bu... Benim görevim nedir? Onunla işbirliği yapmak, hayatımı ve ruhumu mücadelenin içine atmak..

Neden ve kimden kurtulacağım? Zor sorulardı bunlar ve ben cevap veremiyordum; sadece benim mücadelemin, dağlarda Türklere karşı verilen mücadele olmadığını hissediyordum. Benim silahlarım başkaydı, düşmanlarımı fark edemiyordum. Açıkça şunu görmekteydim: Hangi kararı alırsam alayım, görevimi elimden geldiği kadar namuslu bir şekilde bitireceğim; bundan emindim: İnat ve namusumdan, başka hiçbir şeyden değil...

Öğretmenimin babama gidip de öğretmenlerimin sözlerini dinlemediğimden yakındığını hatırlarsınız; yanıtı şuydu: "Yalan söylemesin ve onu dövmesinler; bu ikisi dışında neyi isterse yapsın!" Bu söz beynimin derinliklerine çakıldı ve bana öyle geliyor ki, bunu duymasaydım, hayatım başka türlü olacaktı; babam karanlık ve doğru bir içgüdüyle yetiştiriyordu oğlunu: yavrularını besleyen kurdun güdüsü...

Evden çıkmıyordum; artık arkadaşlarım yoktu, Dostluk Derneği kâğıttan bir uçurtmaydı, kanatları rüzgârda dağılı-

verdi; Yunanistan gezimden sonra beni rahatsız eden kaygıları bir tarafa bıraktım, İtalyan Rönesans'ını ve onun doğurduğu büyük kişileri öğrenerek mantığımın yolunu değiştirdim, çünkü babamın vaat ettiği geziyi bitirmek üzere İtalya'yı dolaşmak kararını almıştım.

Ve bir sabah, yine baba evinden ayrıldım; annem bana, "Ne zamana kadar, ne zamana kadar kaçacaksın?" diyordu; gençlik katıdır; ona şu karşılığı verecek oldum: "Hayatta olduğum sürece anne, hayatta olduğum sürece gideceğim." Ama kendimi tuttum, elini öptüm ve deniz beni alıp götürdü.

İnsan genç, yirmi beş yaşında ve sağlam olsun, belirli bir kimseyi sevmesin (bu yüreğini daraltır ve her şeyi aynı umursamazlık ve eşit şiddetle sevmesine engel olur) ve tek başına, omzunda bir heybeyle yaya olarak, İtalya'nın bir ucundan öbür ucuna kadar dolaşsın; bahar olsun, yaz başlasın, sonbaharla kış meyve ve yağmurlarla dolu gelsin... Sanırım, insanın daha büyük bir mutluluk istemesi için nankör olması gerekir.

Sanıyorum hiçbir eksiğim yoktu: beden, ruh akıl... Bu canavarların üçü de ayrı şekilde zevk duyuyordu, üçü de aynı şekilde memnun ve doymuş haldeydi. Ruhumla yaptığım bu balayı gezisi devam ettiği sürece, hayatımda bir daha asla tatmadığım beden, ruh ve aklın aynı topraktan yaratılmış olduğu duygusunu hissettim. Bu üçü, yalnız, insan yaşlandığı, hastalandığı ya da yoksullaştığı zaman birbirinden ayrışıp çatışır, bazen beden emretmek ister, bazen ruh kendi bayrağını açıp kaçmayı arzular, elinden bir şey gelmeyen akıl da bu bozukluğu kaydeder. Ama insan genç ve güçlü oldu mu, bu kardeşler o kadar sevişir ve aynı sütü öyle bir emerler ki!..

Gözlerimi yumdum. Gençlik geri geldi, içimde yeni bir uyum kuruldu, deniz kıyıları, dağlar, uysal çan kuleleri, küçük çınar ağacıyla gölgelenen ufacık meydanlı kiliseler, akan sular, çepeçevre setler ve akşamüstü sopalarına dayanmış oturan, bunca yıl, bunca yüzyıl, hep aynı şeyleri alçak sesle konuşan, çevrelerinde dönen rüzgârın bile aynı olduğu yaşlılarıyla köyler, yeniden önüme serildi. Ve ünlü resimleri ilk gördüğüm zaman doymak bilmeyen yüreğim nasıl da çarpar, titreyen yüreğim dursun da bu kadar güzelliğe dayanabileyim diye eşikte biraz dinlenirdim. Biliyorum ki, güzellik mer-

hametsizdir, sen ona bakmasan da o sana bakar ve bağışlamaz.

Kentten kente koşuyordum; resimler, heykeller, kiliseler, saraylar; ne doymazlık, ne özlemdi o! Susuz kalıyor, acıkıyor ve doymuyordum. Şakaklarımda sevda yeli esmekteydi; hiçbir kadın, hiçbir düşünce, öteki hayatta Tanrı'yla hiçbir temas, bu derece bedensel bir huzuru bana vermemiştir. Soyut anlamlar henüz bana egemen olmuş değildi; görmek, işitmek ve dokunmakla seviniyordum. İç ve dış dünya birdi, ona dokunuyordum, sıcaktı, bedenim gibi kokuyordu. O devirde tanrımı yaratacak olsaydım, Kuros[1] gibi, yanaklarının çevresinde ayva tüyleri olan, sağlam dizli, ince belli, omuzlarında küçük bir dana gibi dünyayı taşıyan ergin bir delikanlı olarak yaratırdım.

Burada İtalya'da hayatın elması sağlam ve temizdi; Yunanistan'daki gibi değildi. Yunanistan'daki hac yolculuğum sık sık acılı oluyordu; çünkü o toprak bana daha yakın, daha benimdi; acısını iyi biliyor, onu güzel yüzünün ardından iyice fark ediyor, onunla beraber acı çekiyordum. Oysa burası yabancı topraktı, onun da acıları vardı ama, ben bilmiyordum ve bilsem de beni etkilemiyordu. Burada, güzelliğin yüzünde hiçbir kusur yokmuş gibi geliyordu.

Hâlâ tıfıl, gurbet elde ilk kez tek başına ve serbestçe dolaşan basit bir taşralı olarak duyduğum sevinç o kadar büyüktü ki, ara sıra korkuya kapılıyordum. Çünkü çok iyi bilmekteydim: Tanrılar kıskanır, insanın mutlu olup bunu bilmesi küfürdür. Kem gözleri defetmek için mutluluğumu bozmak amacıyla komik çarelere başvuruyordum. Hatırlarım, Floransa'da o kadar mutluydum ki, bunun artık insanca sınırları aştığını düşündüm ve acı çekmenin bir yolunu bulmam gerektiğini anladım. Bunun için, ayağıma çok dar gelen bir ayakkabı aldım... Bunu sabahları giyerdim; canım o kadar acırdı ki yürüyemez, karga gibi sekerdim; bütün sabah vakti, öğleye kadar acılıydım; ama öğleden sonra gezmek üzere pabuçları değiştirince, ne mutluluk duyardım! O zaman çok hafif yürüyor, uçuyordum; dünya yeniden cennet oluyordu; Arno'nun kıyısında dolaşır, köprülerden geçer, San Miniato'ya kadar çı-

[1] İÖ. VI yy. ortalarına ait olduğu sanılan eski Girit adamı. Mısırlı ile Yunanlı arası bir tip olup ilk Giritli olarak kabul edilir.

kardım; akşamüzeri, hafif serin bir rüzgâr eser, insanlar sarı yaldızlar giymiş gibi güneşin son ışıkları içinden çıkardı. Ama, ertesi sabah, yine dar ayakkabıları giyer, yine acı çekerdim ve artık tanrıların işe karışmaları için neden kalmazdı; yani ben de insanlık vergisini ödemekteydim.

Basitlik... Hiçbir sorun beni ilgilendirmiyordu, hayat denen elmanın içinde hiçbir kurt yoktu. Olaylar bana yetiyordu, olayların ardında başka bir şeyin bulunup bulunmadığını araştırıyordum. Eski bir ressam, bir kötü resim yapmış, rakibi olan ressamı eserini değerlendirsin diye çağırmıştı; öteki ressam ona, "Örtüyü kaldır da resmi görelim!" demiş, o da ona, "Resim bu!" karşılığını vermiş. Önümde gördüğüm örtü dağlar, ağaçlar, denizler, insanlar... resim buydu ve ben, lekesiz bir sevinçle ondan zevk alıyordum.

Ergenlik çağındaki ilk isyanımın ateşi geçmişti. Dünyanın, evrenin merkezi olmadığı ve insanın hayvandan geldiği, daha zeki bir hayvan ve atalarından daha ahlaksız olduğu yolundaki küçük düşürücü düşünceleri hazmetmeyi becermiştim. Ve bir ara kanımı öylesine kaynatmış olan kadın, kendisini kâğıt üzerine yatırdığım andan beri, bir daha gelip uyumumu bozmadı. Akıl, her ne kadar mantık yürütüp kadını erkekle eşit ruhlu göstermeye çalışıyorsa da, içimdeki çok eski, tiksinen ve Frenkleşmiş aklı istemeyen Afrikalı yürek, kadını defediyor, içime, derinliklere girip orayı fethetmesini istemiyor; kadınlar erkekler için yalnızca süs, hastalık ve ihtiyaçtır.

Girit'te tek başına yaşayan ve yanına dişi sokmayan kır bekçisi Kostandi'yi hatırlıyorum. Bir gün Kostandi'nin ansızın evlendiği duyuldu. "Bre Kostandi," dedim, "nedir bu duyduğum? Senin evlendiğini söylüyorlar!" "Ee, ne yapayım, patron?" diye karşılık verdi. "Soğuklarsam sırtıma kim bardak vurur, diye düşünüyorum." Evlenen bir başkası da, evlilik konusunda kendini haklı göstermek için bana şunları söylemişti: "Ee, ne olsun oğlum? Ben de yastığımda saç örgüsü bulunmasını istedim!"

Dedik ya, bazen süs, bazen ihtiyaç...

Metafizik sorunlar, bildik kaygılarım olmaksızın, İtalya'daki bu balayı gezimde neşem hiç bozulmadı.

Bunca yıldan sonra, o zaman İtalya'yı gezerken duydu-

ğum hazları aklıma getirince hayret ediyorum; bu hazların manevi olanları içime yerleşti, benimle bir oldular, artık anı olarak kabul edilemezler; belleğimden kanıma geçtiler ve fiziksel içgüdülerimmiş gibi çalışıyorlar. Çok kez bir karar alırken, daha sonra karar alanın ben olmayıp, filanca resmin, Rönesans'ın falanca vahşi kulesinin ya da eski Floransa'nın küçük sokaklarından birine oyulmuş Dante'nin filanca mısrası olduğunu hissediyordum.

Yalnız manevi olanlar değil, daha bedensel, insanın sıcaklığına daha yakın başka neşeler de kıpırdamadan belleğimde oturuyor, duygulu ve acılı bir tavırla bana bakıyorlar. Ve bu gençlik maceramdan geriye çok az bir şey, gösterişsiz bazı parçalar kalıyor: Palermo'daki bir çitte gördüğüm, solmakta olan bir gül, Napoli'nin pis bir sokağında ağlayan çıplak ayaklı bir kız çocuğu, Verona'daki gotik bir pencerede oturan siyah-beyaz lekeli bir dişi kedi, insanın belleği bir sırdır, kendisine verilenlerin hepsi içinden sadece kurtaracaklarını seçiyor. Adını hatırlayamadığım büyük bir fatih şunları söylemişti: "Yaşamım boyunca üç şey istedim, ama keyfini süremedim: su kenarında küçük bir ev, bir kanaryayla bir kafes ve bir saksı fesleğen." İtalya yolculuğumdan çok acı iki anı kaldı bende. Hiçbir suçum olmasa da, yakınmayı bir an bırakmadan ölene dek beni izleyecekler.

Birincisi şu:

Akşam yakındı, bütün gün yağmur yağmış, her tarafı sel basmıştı. İliklerime kadar ıslanmış bir halde küçük bir Calabria köyüne varmak üzereydim. Kurunacak ateş ve yatacak bir yatak bulmam gerekti. Dar sokaklar ıssız, kapılar kapalıydı, yalnız köpekler yabancı kokusunu aldı ve avlulardan havlamaya başladılar. Köylüler de köpekler gibi vahşiydi, yabancılardan huylanıyorlardı; bense her kapının önünde duraklıyor, elimi uzatıyor, fakat kapıyı çalmaya cesaret edemiyordum...

Ah! Girit'teki rahmetli dedem; her akşam feneri alır, bir yabancı varsa, içeri alsın da yemek versin ve yatırsın diye bakardı; sabahleyin de bir bardak şarap ve bir dilim ekmekle onu yolcu ederdi... Burada, Calabria köylerinde böyle dedeler yok...

Birden, yolun kenarında açık bir kapı gördüm, eğilip baktım; yarı karanlık bir koridor, dip tarafta yemek pişiriyormuş gi-

bi ateşin önünde eğilmiş yaşlı bir kadın... Sessizlik vardı, tüterek yanan odunların çıtırtısından başka bir şey duyulmuyordu; herhalde çam kerestesiydiler. Eşiği aştım, içeri girdim; ortada duran uzun bir masaya çarptım; önde küçük bir iskemle vardı, oturdum; ihtiyar kadın başka bir iskemleye ilişmiş, tahta bir kaşıkla tencereyi karıştırıyordu; ama henüz konuşmamıştı. Ceketimi çıkardım, kurutuyordum; mutluluğun da sıcaklık gibi ayaklarımdan baldırlarıma, bacaklarıma, göğsüme yükseldiğini hissettim; karnım açtı, pişen yemeğin dumanlarını istekle içime çektim; herhalde fasulyeydi; mis gibi kokuyordu; dünyasal tatminlerin yarattığı mutluluğun insanlar için biçilmiş kaftan olduğunu bir kez daha anladım: Mutluluk bazen gökte, bazen kafamızın içinde kovalayacağımız az bulunur bir kuş değildi. Mutluluk, avlumuza yerleşmiş bir kuştu.

Yaşlı kadın kalktı, yanındaki küçük raftan iki büyük tabak indirdi, onları doldurdu ve ortalık mis gibi fasulye koktu, bir kandil yakıp uzun masanın üzerine oturttu; tahta kaşık, bir parça kara ekmek getirdi, karşı karşıya oturduk. İstavroz çıkardı, hızla bana baktı; anladım, ben de istavroz çıkardım. Yemeye başladık, ikimizin de karnı açtı. Hiç ses etmedik; ben karar vermiştim, konuşmayacaktım, bakalım ne olacaktı! "Acaba dilsiz mi?" diye düşünüyordum. "Yoksa deli mi? Şu azizliğe çok benzeyen delilikte, sessiz ve samimi delilerden!"

Yemekten sonra, masanın sağındaki bir sedirin üstüne yatak yaptı, yattım; o da karşımda, ötedeki sedire uzandı. Dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu; bir süre damda suların şakırtısını dinledim; yatar yatmaz rahatlayan yaşlı kadının sakin soluğunu dinliyordum; herhalde yorgundu, uyuyakaldı; yağmurla, yaşlı kadının ahenkli soluğuyla yavaş yavaş ben de uyudum; uyandığımda gün ışığı kapının aralıklarından içeri giriyordu.

Kadın kalkmıştı bile, ibriği ateşe koymuş, sabah sütünü hazırlıyordu. Şimdi, günün az buçuk ışığında ona bakıyordum: Pinponun biri, kurumuş, kamburu çıkmış, ayakları şiş. Her adımda duraklayıp solumaktaydı. Yalnız simsiyah iri gözleri yaşlanmamış, parlıyordu. Gençliğinde kim bilir ne kadar güzeldi, diye düşünüyor ve insanın çöküşüyle kaderine lanet ediyordum... Tekrar karşı karşıya konuşmadan oturduk, sütü

içtik, kalktım. Heybemi omzuma astım, cüzdanımı çıkardım... Fakat yaşlı kadın kıpkırmızı kesildi. Elini uzattı:

"Hayır, hayır," diye mırıldandı, "hayır!"

Ben hayretle ona bakarken de bütün o buruşmuş yüzü parıldadı:

"Haydi, güle güle," dedi, "bana yaptığın iyiliğin bedelini Tanrı ödesin sana; kocam öldüğünden beri, ilk kez tatlı bir uyku uyudum!"

Bir de, daha önemsiz olan şu anı var:

İlkbahara doğru, İtalya'nın en kutsal şehri olan Assisi'ye varmıştım. Hava, evlerin çatıları, küçük bahçeler, avlular Tanrı'nın Fukarası'nın[1] görünmez varlığıyla doluydu. Günlerden pazardı, Tanrı'nın Fukarası'nın kilisesindeki ağır çanlar çalıyor ve karşıda, küçük bir alandan Santa Clara[2] Manastırı'nın ince, gümüş sesli çanları karşılık veriyordu. İkisi, San Francesco'yla Santa Clara, hiçbir zaman birbirinden ayrılmaksızın havada, azizlikle ölümün kendilerine verdiği ölümsüz seslerle birleşiyorlar. "Ne zaman gelip biz zavallıları da manastırımızda ziyaret edeceksin Peder Francesco? Dikenler yeşillenip beyaz çiçek açtıkları zaman... Ve işte, artık dikenler sonsuza dek çiçekleniyor ve Assisi'nin üzerinde sonsuza dek Tanrı'nın erkek ve dişi güvercinleri kanat çırpıyorlar.

Daracık sokakları tırmanıyordum, kapılar açılıyor, yeni yıkanmış, güzel güzel taranmış, lavanta kokan kadınlar görünüyordu, görecekleri ve görünecekleri için neşeli bir halde, acele acele kiliseye gidiyorlardı. Güneşli ülkelerde, ilkbaharda kiliseler Tanrı'nın salonudur, Tanrı'nın erkek ve kadın dostları oraya gider, sıralanmış sandalyelere oturur ve bazen Tanrı, bazen yanlarındaki erkek ya da kadınlarla alçak sesli bir sohbete girişirler. Tanrı'nın hizmetkârı da beyaz danteller ve siyah ya da kırmızı cüppeyle girip çıkar, çıngırağı çalar, ev sahibi San Francesco'nun övgülerini tatlı bir sesle okur. Sonra davetliler kalkar, selam verir ve çeker giderler. Bu, Aziz'e yapılan bir ziyaretti, son buldu; gökyüzü memnuniyetle gülüyor ve aşağıda, yeryüzünde meyhaneler açılıyor.

---

[1] Assisili San Francesco'ya Kazancakis bu adı verir ve *Tanrı'nın Fukarası* adlı bir de kitabı vardır.

[2] İtalyancası *Santa Chiara*.

Kontes Enriketa'nın malikânesinde kalmak üzere, elimde bir tavsiye mektubu vardı; bana yaşlı, sadık hizmetçisi Ermelinda'yla beraber, tek başına yaşayan soylu bir kadın olarak tanıtılmıştı; benimle arkadaşlık etmekten çok memnun kalacakmış.

Assisi'nin en güzel kadınıymış. Yirmi altı yaşında dul kalmış ve o zamandan beri başka bir erkek görmemişti. Çok toprağı varmış; zeytinlikler, bağlar... Her sabah kısrağına biner, malını mülkünü gözden geçirmeye gidermiş. Fakat, artık ihtiyarlamıştı; üşüyor, yanan ocağının önünde, az konuşur, üzgün bir halde oturuyordu... Sanki hayatının tertemiz geçişine pişman olmuş bir hali vardı... Onunla konuşun, kendisine yirmi altı yaşındaymış gibi bakın, çok geç de olsa sevindirin onu...

Ilık bir ilkbahar günü, kırlangıçlar dönmüş, tarlalar küçük, beyaz papatyalarla doluydu; sıcak ve kokulu bir hava vardı; ama onun evinde ocak yanıyor, yaşlı Kontes, alçak bir koltukta, ak saçlarında başörtüsü ateşin önünde oturuyordu. Mektubu bıraktı, dönüp bana baktı, yokuşu çıktığım için kızışmıştım; göğsüm açıktı, ateşle de ısınıyordum; ayağıma kısa bir pantolon giymiştim, bacaklarım ateşin ışığında parlıyordu. Yaşım yirmi beşti.

Kontes,

"Evet," dedi ve gülümsedi, "bütün Yunanistan evime girmiş oldu; hoş geldiniz."

Manevi çocuğu Ermelinda bir tepsi ve küçük bir sehpayla geldi, üzerine sütü, tereyağını, kızartılmış ekmek dilimlerini, meyveleri dizdi.

Kontes yine,

"Memnunum, artık yalnız değilim," dedi.

"Ben de," diye cevap verdim; o anda soyluluk, güzellik ve iyiliğin ne olduğunu anlamaktaydım!

Kontes'in solgun yanakları kızardı, ama konuşmadı; gözlerinde bir şimşek, bir ateş fark ettim; mutlaka kızgınlık ve şikâyetle şöyle düşünmüştür: Soyluluğun, güzelliğin ve iyiliğin canı cehenneme!.. Gençlik, sadece gençlik, başka bir şey istemem!..

Çok büyük bir odayla mavi kadife perdeli kocaman bir karyolayı bana ayırdı; iki büyük pencere sokağa bakıyordu;

pencerelerden, karşıdaki Santa Clara Manastırı'nın avlusu görünmekteydi; bu avluda, beyaz başlıklarıyla gidip geliyordu. Çan kulesi, çatı ve avlu güvercin doluydu; bütün bu kadınlar manastırı, dişi bir güvercin gibi sevdalı iç çekmekteydi. Bir gün Kontes bana, "Ne yapacak rahibeler güvercinleri," dedi, "utanmıyorlar mı? Onları görmüyor, işitmiyor, üzülmüyorlar mı? Kovsunlar onları ya da en iyisi, kesip yesinler de kurtulsunlar! Biz de kurtulalım!"

Assisi'de üç ay kaldım; San Francesco'yla Kontes Enriketa beni tutuyor, sanki gitmeme izin vermiyorlardı. Nereye gidecektim? Hayatın amacı mutluluksa, niye gideyim? Her gün evine gidip kendisini gördüğüm San Francesco'dan daha sevgili bir arkadaşı, şu canlı Santa Clara olan Kontes'ten daha güzel bir dostu nerede bulabilirdim? Güler yüzlü Umbria'yı bütün gün dolaşıyor, bağlarla zeytinliklerde Aziz'in izlerini takip ediyordum; bütün ilkbahar bana kırmızı, sarı ve bembeyaz çiçeklerden ibaret bir Fransisken ayini gibi görünüyordu. San Francesco refakatinde, çiçeklerle yeniden Assisi'nin toprakları altından çıkıyor ve kardeşi güneşi selamlıyordu; kardeşi Yel'i, bizim kız kardeşimiz Ateş'i ve güzel, küçük erkek kardeşimiz Su'yu... Ve Kontes'i ve onun yanındaki mutlu Giritli çocuğu...

Akşam yorgun ve memnun bir halde eve dönüyordum. Ocak yakılmış, Kontes alçak koltuğunda derlenip toparlanmış, hafifçe pudralanmış ve elleri kavuşmuş bir halde beni beklemekteydi. Daima üzgündü, az konuşuyordu ve bakışları sönüktü; ama kapıyı işitip de yürüyüşümü tanıdı mı, gözleri yeniden parlardı. Hep yanındaki koltuğu gösteriyordu. Elini uzatır, dizime dokunurdu,

"Konuş," derdi, "konuş, ağzını aç, susma; başka neşem yok benim..."

Ben de ağzımı açıp ona Girit'ten, ana-babamdan, komşu kadınlardan, Giritlilerin özgürlük savaşlarından, Prens Yeorgios'un Girit'e ayak basışından söz ederdim. Bütün Girit mersin ve defne dallarıyla süslenmişti; yaşlı savaşçılar, bembeyaz uzun sakalları, kılıç darbelerinin budadığı bedenleriyle Yunanlı kral oğlunun eğilip elini öpüyor, birbirlerine çarpıyorlardı, çünkü gözleri yaşlılıktan göremiyordu... Bir keresinde de ona İrlandalı kızdan, Psiloritis'e çıkışımızdan ve küçük kilisede yalnız kalınca ne yaptığımızdan, sonra da ayrılıştan söz ettim.

Kontes hayretle soruyordu:

"Ama neden? Neden? Sana zevk vermedi mi yoksa, zavallı kız!"

"Hem de çok zevk verdi!

"Öyleyse?"

"Ama, tam da onun için işte. Kontes!"

"Anlamıyorum!"

"Bir erkeğe gerekli olandan fazla bir zevkti bu; tehlikedeydim!"

"Neden dolayı tehlikedeydin?"

"İki şeyden biri: Ya bu zevke alışacaktım ve bu, zamanla hızını kaybedip dağılacaktı. Ya da ona alışmayacak, her zaman bu çılgın zevki hissedecektim. O zaman yine mahvoldum demekti! Bir yerde, bal içinde boğulmuş bir arıyı gördüm ve durumun bu olacağını anladım!.."

Kontes bir süre düşündü. Sonunda:

"Erkeksin," dedi, "aklında yalnız bu yok; ama biz kadınlar..."

O akşam başka hiçbir şey konuşmadık; ikimiz de konuşmadan, gece yarısına kadar ateşe baktık.

Kontes, bazen bana Ermelinda'yı gönderir, sorardı:

"Kontes bu akşam gelip sizi ziyaret edebilir mi?"

Ben hemen aşağı iner, çiçek ve şeker alıp onu beklerdim; belirli saatte çekingenlik ve tereddütle kapıyı vurur, ben koşar açardım; on beş yaşındaymış da, ilk randevusuna gidermiş gibi, utancından yüzü kıpkırmızı bir halde içeri girerdi. Bir süre dili tutulur, konuşamazdı; gözlerini yere diker, kesik bir ses ve tek heceli kelimelerle sorduklarıma yanıt verirdi. Boğulacak gibi olurdum, utangaçlık ve bakirlik nasıl geri geliyor, gerçek bir kadında böyle şeyler nasıl ölümsüz olarak kalıyor ve geçkin yaşına acı bir parlaklık katıyorlar.

Artık gitmem gerektiği günse, boynuma asıldı ve tekrar Assisi'den geçip kendisini göreceğime dair bana yemin ettirdi.

"Ama çabuk," dedi ve gülmek istedi, ama başaramadı, gözleri doldu, "çabuk," dedi, "çünkü ben gitmiş olabilirim!.."

Hiçbir zaman "ölüyorum" demez, "gidiyorum" derdi.

Sözümü tuttum, birkaç yıl sonra, manevi dostu Don Dionigi'den bir haber aldım: "Gelin, Kontes göçüyor!"

İspanya'daydım, telgraf çektim ve hemen yola çıktım. Bir kucak dolusu beyaz gül götürüyordum. Malikânesinin kapısını çalarken titremekteydim, acaba yaşıyor mu? Kapıyı Ermelinda açtı; sormaya cesaret edemedim; sadece çiçekleri uzattım.

"Kontes sizi bekliyor," dedi, "yatakta, artık yürüyemiyor..."

Karyolasında yarı oturmuştu; onu taramışlar, süslemişler, solgun dudaklarına çok hafîf ruj sürmüşlerdi; tırnaklarına da oje sürmüş olduğunu ilk kez görüyordum. Kollarımı açıp ona sarıldım. Yatağın kenarına oturdum, yüzüne bakıyordum; seksen yaşında bile hâlâ güzeldi. Neydi o gözlerindeki tatlılık ve keder!..

Alçak sesle,

"Gidiyorum," dedi, "gidiyorum..."

Tersini söylemek, onu avutmak için ağzımı açtım, ama o, bana veda ediyormuş gibi elimi tuttu.

Tekrar mırıldandı:

"Gidiyorum..."

Hava kararmıştı, Ermelinda, ışığı yakmak üzere içeri girdi; Kontes izin vermedi.

"Yakma, Ermelinda," dedi.

Yarı karanlıkta yüzünün hafifçe ışıdığını gördüm; gözleri, gece dolu iki büyük delik halini almıştı. Karanlık koyulaştıkça, Kontes'in sessiz, umutsuz bir şekilde gitmekte olduğunu hissediyordum.

Birkaç saat sonra, gece yarısına doğru gitmişti bile...

XIX

ŞAİR DOSTUM-AYNAROZ

Ruhun, bedenden, yani dünyadan ayrılması zor, çok zor; dağlar, denizler, şehirler, insanlar; ruh bir ahtapottur, bütün bunlar da onun kolları.

İtalya ruhuma, ruhum İtalya'ya yerleşti; artık birbirimizden ayrılmayız; bir olduk biz. Dünyada insan ruhundan daha egemen bir güç yoktur; fetheder, fetheder ve imparatorluğu ona her zaman dar gelir; boğulur, soluk alabilmek için dünyaya hâkim olmak ister.

Frengistan'da toyluğuma rastlayan ilk seyahatim böyle geçti. O zaman hemen farkına varamadım, ama taşranın sınırları içimde dağılmaya başladı. Dünya'nın Yunanistan'dan daha zengin ve daha geniş olduğunu, güzellik, keder ve kuvvetin, Girit'le Yunanistan'ın kendilerine verdiklerinin dışında başka biçimlere de girebileceklerini gördüm. Kaç kez, Rönesans resimlerine bakarken, bunların yapılmasına neden olan tüm kutsal bedenlerin çürüdüğü, toprak olduğu düşüncesi karşısında dayanılmaz bir üzüntü ve acıya kapılmışımdır; insanın güzellik ve ünü, güneş ışığı üzerinde sadece bir şimşek kadar sürer. İçimde yine iki büyük yara açılmaya başlamıştı. Bu ilk yolculuğumdan ölümden ziyade güzelliğin tadı kalmıştır damağımda. Ruhum, böyle yeni bir isyan kaynağı bularak yenileşmiştir; çünkü genç insanın basit ruhu, güzelliğin deşilmesini ve Tanrı'nın elini ona uzatıp ölümsüz hale sokmamasını kabul etmez. Genç kişi, ben Tanrı olsaydım der;

ölümsüzlüğü sebil olarak dağıtırdım; güzel bir bedenin ya da yiğit bir ruhun ölmesine izin vermezdim; fakat ne biçim tanrıdır o ki, güzellerle çirkinleri, yiğitlerle alçakları aynı gübre çukuruna atar ve ayrım yapmaksızın ayağını üzerlerine basıp hepsini çamur eder? O adil değildir, ya sonsuz gücü yoktur ya da anlamamaktadır. Genç de, çok kez bilmeden, içinden yüreğini utandırmayacak bir tanrı yaratır...

Bir gün Ernest Renan'a, "Ruhun ölmezliğine inanır mısınız?" diye sordum; o çok muzip hokkabaz, "Bak bakalım, ölümsüz olması için ben bir neden görmüyorum," diye karşılık verdi. Ben de; ama büyük ruhların, tenden ayrılıp ölmemesi gereğine inanıyorum.

Yunanistan'a böyle manen yaralı bir halde döndüm. İçimde manevi isyanlar, ruhsal kargaşalar, düzensiz ve durulmaz kaynaşıyordu, ne yapacağımı bilmiyordum... Önce çok eski sorulara bir karşılık, kendi karşılığımı vermek ve ne olacağım yolundaki kararımı sonra almak istiyordum. Önce yeryüzünde hayatın amacının ne olduğunu bulamazsam, benim kendi küçük hayatımın amacının ne olduğunu nasıl bulabilirim, diyordum. Ve hayatıma bir amaç vermezsem, eyleme nasıl geçebilirim? Yaşamın amacının ne olduğu hakkında nesnel düşünmek beni ilgilendirmiyordu, hatta bunu boş ve gereksiz buluyordum; benim tasam kendi özgür irademle, kendi duygusal ve entelektüel ihtiyaçlarıma uygun olarak kendi yaşamıma kazandıracağım anlamı bulmaktı. Ancak böylelikle evrenin bütünlüğüyle uyum içinde bir olabilirdim.

Bu metafizik endişeler bir genç için hastalıksa, ben o devirde ağır hastaydım demektir.

Atina'da yalnızlık... Gündelik hayat kaygısı dostlarımın akıl ve yüreğini kurutmuştu.

Bir tanesi,

"Düşünecek vaktimiz yok," dedi.

Öteki,

"Sevecek zamanımız yok," dedi.

Bir başkası gülerek,

"Yaşamanın amacıyla mı ilgileniyorsun," dedi, "boş yere ne uğraşıyorsun, zavallıcığım?"

Ben, üzerimizden geçen mavi kuşun adını sorduğumda,

köylünün verdiği karşılığı hatırladım; bana alaylı alaylı bakmıştı: "Boş yere ne uğraşıyorsun be zavallıcığım! Yenmez o..."

Arkadaşlarıma takılan alaycı adamın biri de, beni nükte dolu bir bakışla süzerek söze karıştı ve şu maniyi söyledi:

Bir mani söyleyeceğim sana, yapabildiğimce hor görerek,
sıç, ye, osur; iç... işte insanın hayatı...

Entelektüellerdeyse, köşeli kıskançlıklar, köşeli kavgalar, dedikodu ve gevezelik. Can sıkıntısından kurtulmak, içimdeki çığlığı koparmak için yazmaya başlamıştım; tehlikeli, büyük, edebî gevezelik yuvasının bulunduğu Deksameni'ye çıkıyor, bir köşeye oturuyor, dinliyordum; gevezelik etmiyor, meyhanelere gitmiyor, kâğıt oynamıyordum; dayanılmaz biriydim... İçimde kurduğum üç büyük trajedi canımı yakıyordu; geleceğin mısraları henüz müzikten ibaretti ve uğultuyu aşıp söz haline gelmek için mücadele ediyorlardı.

İçimde, biçimlenmek için üç büyük cisim çırpınıyordu: Odysseus, Nikeforos Fokas ve İsa; içimden kopmak, hem kendileri kurtulmak, hem de beni kurtarmak istiyorlardı. Hayatım boyunca bana büyük, kahraman ruhlar hükmetmiştir. Belki de çocukluğumda *Azizlerin Hikâyeleri*'ni okuduğum ve ben de aziz olmak istediğim için... Daha sonra da, yine nasıl bir hırsla eğilip kahramanları okuyordum! Fatih ve araştırıcı Don Kişotları! Kahramanlıkla azizliği bağdaştıran biri oldu mu benim için, insanın prototipi halini alıyordu. Bense ne biri ne de öteki olabildiğim için, yani beceriksizliğimden ötürü, kendimi yazıyla avutmaya çalışıyordum.

Kendi ruhuma sık sık, "Sen keçisin!" diyor ve sızlanmaya başlamamak için gülmeye çalışıyordum. "Sen keçisin, zavallı ruhum; açsın ve etle ekmek yiyeceğin, şarap içeceğin yerde, bir tabaka beyaz kâğıt alıp yazıyorsun: Et, ekmek, şarap. Sen, kâğıt yiyorsun!"

Bir gün, rastlantı sonucu bir ışık yandı. Kifisia'ya, çamların arasında küçük bir eve tek başıma sığınmıştım. İnsanlardan asla nefret etmezdim; onları daima severdim ama, özellikle uzaktan beni görmeye biri geldiğinde içimdeki Giritli uyanır, evime bir adam kabul etmenin bayramını yapar-

dım. Bir süre neşeyle onu dinler, içine nüfuz ederdim, yardım edebilirsem yardımı sevinerek yapardım, ama konuşma ve ilişki uzun sürerse çekinir, yalnız kalmak için can atardım. İnsanlar da, kendilerine ihtiyacım olmadığını; kendi sohbetleri olmadan yaşayabileceğimi anlıyor ve bundan ötürü, beni hiçbir zaman affedemiyorlardı. Çok az insanla, uzun süre ve sıkıntı çekmeden bir arada yaşayabiliyordum.

Ama, bir gün ışık parladı. O gün Kifisia'da, benim için varlığı yokluğundan daha değerli olan, kendi yaşımda birisiyle karşılaştım. Çok güzeldi ve bunu biliyordu; büyük bir lirik şairdi, bunun da farkındaydı; hayran olunacak büyük bir şiir yazmıştı: şiirin havası, mısralar, dil, büyüleyici ahenk... Okumaya ve tadını çıkarmaya doyamıyordum. Bu şair kartallar soyundandı, kanatlarını ilk çırpışta zirveye ulaşıyordu. Daha sonra, nesir de yazmak istediği zaman, onun gerçekten bir kartal olduğunu anladım; uçmayıp da yerde yürümeye çalıştığında; ağır ve beceriksiz bir şekilde yürüyen kartal gibiydi; onun yapı taşı havaydı. Kanatları vardı, sağlam beyni yoktu; bulanık bakışlarla uzaklara bakıyordu. Tablolar halinde düşünürdü, poetikanın bu adam için sarsılmaz bir mantığı vardı. Düşünceleri bulanıp çıkış yolunu bulamadığında kafasında ya parlak bir görüntü çakar ya da gürültülü bir kahkaha atarak kurtulurdu.

Ama, kendisinde büyük bir soyluluk, az bulunur bir zevk ve kibarlık vardı. İnsan onun konuştuğunu, mavi gözlerinin parladığını ya da şiirlerini okurken evdeki camların şangırdadığını duyar, antik Yunan rapsodicilerinin başlarında asma yaprakları ya da menekşelerden yapılmış taçlarla saraydan saraya dolaşıp vahşi insanları nasıl evcilleştirdiklerini anlardı. Gerçekten, onun gördüğü ilk andan itibaren bu gencin, insan soyunu değerlendirdiğini anladım.

Hemen dost olduk; birbirimizden öylesine ayrıydık ki, hemen birimizin ötekine ihtiyacı olduğunu ve ikimizin bir arada, tam insanı meydana getirdiğimizi anladık. Ben hüzünlü, az konuşur, halktan, çetin bir kabuktum; fazla sorularla, metafizik acılarla gösterişli gurur beni aldatmıyordu; güzel yüzün arkasındaki kafatasını seziyordum; asla safdil değildim, benim için kesin olan hiçbir şey yoktu; prens olarak doğmuş değildim, olmaya çalışıyordum. O neşeli, çalçene, güven-

liydi; soylu bir kanı, kendisinin ölümsüz olduğuna dair basit ve sağlam bir inancı vardı. Çağdaş ya da ölmüş hiçbir büyük yaratıcıyla kıyaslanmaya tenezzül etmez ve bu ilgisizlik ona güven ve büyük bir güç kazandırırdı.

Bir kez ona, anaarının düğün gününde havaya yükseldiğini ve ardından öbür arıların ordu halinde onu izleyerek yetişmek için çekiştiklerini, içlerinden ancak bir tanesinin, yani damadın yetiştiğini, kraliçe arıyla birleştiğini ve bütün ötekilerin de düşüp öldüklerini anlattım.

"Bütün talipler," diyordum, "memnuniyetle ölüyor, çünkü hepsi birmiş gibi, tümü birden damadın çiftleşme zevkini duymuştur."

Ama dostum gürültülü bir kahkaha attı:

"Bu söylediğini hiç anlamıyorum; damat sadece ben olabilirim!"

Güldüm,

"Ben," diye cevap verdim ve çok sevdiğim bir mistiğin sözünü hatırlattım: "Başkalarının zaferinden taç giymenizi salık veririm. Ruhun adı EGO değildir, biz, HEPİMİZ'dir."

Daha sonra, kendisini daha iyi tanıdığım zaman, şöyle dedim:

"Aramızdaki büyük fark şudur, Angelos: Sen kurtuluş yolunu bulup kurtulduğuna inanıyorsun; ben kurtuluşun var olmadığına inanıyorum ve buna inanarak kurtuldum."

Fakat, onun derin bir yerinde, çok sempatik, çok duygulu bir zaaf oturmaktaydı: Sevilmeye ve kendisine karşı hayranlık duyulmasına mutlak bir ihtiyacı vardı. Başarılı görünüşteki yüzüne ve gürültülü güvenine nüfuz edilebilirse, yolculara elini uzatan huzursuz bir asilzade görülürdü. Eski, çok sinik bir dostu bana bir gün,

"O sultanlık taslıyor, ama dişi bir sultandır!" dedi.

Çoğu kıskançlıktan, tavuskuşu gibi sürdüğü dış hayata karşı duydukları antipati nedeniyle ona, ikiyüzlü diye bakıyorlardı; hiçbir şeye inanmıyormuş ve bütün söyleyip yaptıkları yalan ve gösterişmiş... Tüylerini sürekli olarak açık tutan bir tavuskuşu, ama bu tüyleri yolarsanız, bayağı ve değersiz bir tavuk bulurmuşsunuz.

Hayır, ikiyüzlü değildi; yaşamı, büyük sözleri konuşması,

şamatacılığı, dünyada tek olduğu ve isterse mucizeler yaratabileceği yolundaki inancı, derin iç güveninin basit içtenliğiyle çatışıyordu; tek olduğunu uydurmuyor, buna vazgeçilmez bir şekilde inanıyordu. Yanmayacağına inanarak elini ateşe sokabilirdi; kurşunların kendisine dokunmayacağına inanarak rahatça savaşa girebilirdi. Çok yiyor ve bununla böbürleniyordu, çünkü her yediğini ruh haline soktuğundan emindi. "Halbuki başkaları..." diyor ve gülmekten katılıyordu.

Bir gün, eski Atina sokaklarında gezindiğimiz bir sırada bana dedi ki:

"Tanrı'yı içimde o kadar çok hissediyorum ki, şu anda elime sen dokunsan kıvılcımlar saçar!.."

Konuşmadım. Sustuğumu görünce:

"Ne," dedi, "bana inanmıyor musun? Dene, dokun!"

Ve elini bana uzattı.

Onu utandirmak istemiyordum.

"Peki," dedim, "inanıyorum, denememe ne gerek var?"

Ben kıvılcım filan saçmayacağından emindim, buna inanıyordum... Emin miydim?.. Kim bilir... Şimdi denemediğime pişmanım.

O ikiyüzlü müydü? Basit ve alçakgönüllü davransaydı o zaman ikiyüzlü olurdu. Ama dünyanın en samimi adamıydı; bir gün komikliğin sınırlarını aşıp çılgınlığın ateşli ve tehlikeli alanına giren bir olaya tanık olarak buna inandım.

Birlikte çamlık bir koyda, deniz kıyısındaki bir kır evinde kalıyorduk. Dante'yi Eski Ahit'i, Homeros'u okuyorduk; uzun gezintiler yapmaktaydık; o, gür sesiyle bana kendi mısralarını okuyordu; tanışmamızın ilk günleri, yani nişanlılık devremizdi. Arzunun en üst düzeyinden başka bir yerde soluk alamayan birini bulduğum için büyük bir sevinç duymaktaydım. Dünyayı yıkıyor ve yaratıyorduk; ikimiz de ruhun sonsuz bir güce sahip bulunduğundan emindik; yalnız o kendi ruhunun, bense insan ruhunun sonsuz gücüne inanıyorduk.

Bir akşamüzeri, akşam gezintisine hazırlandığımız sırada, eşikte duruyor ve denize bakıyorken, birden koşarak köyün postacısı geldi; çantasından bir mektup çıkarıp arkadaşıma verdi, sonra heyecanla kulağına eğildi ve korku içinde,

"Bir de koca bir paketiniz var..." dedi.

Arkadaşım bunu duymadı, mektubu okuyordu, yüzü kıpkırmızı olmuştu. Elini uzatıp mektubu bana verdi.

"Oku!" dedi.

Mektubu alıp okudum; karısı ona: "Buda'cığım," diyordu, "zavallı komşumuz terzi öldü; onu sana gönderiyor ve diriltmeni rica ediyorum."

Arkadaşım sıkıntıyla bana baktı:

"Zor olduğunu sanıyorsun, değil mi?" dedi.

Ben omuzlarımı kaldırdım,

"Bilmem!" diye cevap verdim. "Herhalde zordur."

Ama postacının acelesi vardı.

"Paketi ne yapayım?" dedi ve gitmek üzere ayağını kaldırdı.

Dostum birden,

"Getir!" dedi ve dönüp bana baktı, sanki kendisine cesaret vermemi bekliyordu.

Oysa ben, büyük bir hoşnutsuzluk duyuyor ve susuyordum.

Konuşmadan durduk, bekliyorduk; güneş batmak üzere alçalıyordu, deniz koyu pembe bir renk almıştı; arkadaşım dudaklarını ısırıyor, bekliyordu.

Az sonra iki köylü göründü, yoksul bir tabut taşıyorlardı; içinde terzi vardı.

Arkadaşım,

"Yukarı çıkarın!" dedi, aydınlık yüzü kararmıştı.

Tekrar dönüp bana baktı ve sordu:

"Ne dersin?" Huzursuz bakışlarını gözlerime dikti. "Ne dersin, yapabilecek miyim?" diye tekrarladı.

"Dene!" diye yanıt verdim. "Ben gezmeye gideceğim."

Deniz kıyısından yürüdüm, çamlarla denizin kokusunu soludum. "Şimdi," diye düşünüyordum, "ikiyüzlü mü, yoksa rasgele, imkânsız olanı isteyip deneyecek, tehlikeli derecede atak bir insan olup olmadığı anlaşılacak!" Acaba ölüyü diriltmeyi deneyecek mi? Yoksa, tam bir sahtekârlıkla, gülünç olmaktan korkacak ve gidip yatağına yatacak mı? Bu akşam belli olacak!.. Dostumun ruhunun, böyle karşımda, terazide sallanışından ürperiyor ve canlanarak daha hızlı yürüyordum.

Artık güneş batmıştı; baykuşun acılı ve duygulu ilk ötü-

şü çamların arasından duyuldu; uzaktaki dağ zirveleri yarı karanlık içinde silinmeye başladı.

Gezintimi özellikle uzattım; çünkü eve dönmekten huzursuzluk duyuyordum; her şeyden önce ölünün varlığı beni rahatsız ediyordu; hiçbir zaman, bir tiksinti ve korku duymadan bir ölüyle karşılaşmamışımdır; sonra bu kritik anda arkadaşımın nasıl davrandığını görmeyi ertelemek istiyordum.

Eve vardığımda, benimkinin üstünde olan arkadaşımın odası ışık içindeydi. Yemek için iştahım yoktu; uyumak üzere kendimi yatağa attım, ama gözümü yummak nerede? Tepemde, bütün gece hafif iniltiler ve yatağın gıcırtısını duyuyordum; sonra birden, uzun bir zaman aşağı yukarı giden ayak sesleri ve yine karyolanın gıcırtısı. Bütün gece... Arkadaşımın ara sıra iç çekip boğuluyormuş da hava almak istiyormuş gibi pencereyi açtığını duyuyordum; geç vakit uyanıp dışarı çıktım; masanın başında oturuyordu, önündeki süte dokunmamıştı; kendisini gördüğüm zaman ürperdim; gözlerinin çevresinde iki büyük, mavi halka belirmişti; benzi solgun mu solgun, dudakları da bembeyazdı. Kendisiyle konuşmadım; üzüntü içinde yanına oturdum ve bekledim.

Sonunda kendini haklı çıkarmak istermiş gibi,

"Ben elimden geleni yaptım," dedi, "Peygamber Elisseos'un ölüyü dirilttiğini hatırlarsın: Bütün bedeniyle yüzükoyun ölünün üstüne uzanır, ağzını ölünün ağzına yapıştırır, soluğunu üfler ve ulurdu; ben de aynı şeyi yaptım!"

Sustu, biraz sonra da,

"Bütün gece!" dedi. "Bütün gece!.. Ama boşuna..."

Hayrete kapılmıştım, dostuma bakıyor, onu süzüyordum; gülünç duruma düşmüş, hatta onu da aşmıştı; trajik kaçıklık sınırına yaklaşmış bulunuyordu; şimdi de tükenmiş bir halde karşımda oturmaktaydı.

Ayağa kalktı, eşiğe kadar gitti, karşısındaki denize baktı, alnında toplanan iri ter damlalarını sildi.

Dönüp bana sordu:

"Peki, şimdi ne yapacağım?"

"Papazı çağır, gelip onu gömsün," diye cevap verdim, "biz de gider deniz kıyısında bir gezinti yaparız."

Koluna girdim, titriyordu; pabuçlarımızı çıkardık, çorap-

ları fora ettik, deniz kıyısında, su içinde çırpınıyor, serinliyorduk. Arkadaşım konuşmuyordu ama, denizin serinlik ve hışırtısının onu yatıştırdığını anlıyordum.

Sonunda mırıldandı:

"Utanıyorum... Yani, ruhta her zaman kuvvet yok mu?"

"Henüz yok, ama olacak," diye yanıt verdim. "İnsanın sınırlarını aşmayı istemen büyük bir yiğitliktir, ama bu sınırları korkusuzca tanımak ve umutsuzluğa kapılmamak da büyük bir yiğitliktir. Kafalarımızı taşlara vuracak, vuracağız, birçok başlar dağılacak, ama bir gün taşlar kırılacak."

"Ben, onları kıracak olanın kafam olmasını isterdim!" dedi ve hırsla denize bir çakıl attı. "Ben," diye bağırdı, "başkası değil!"

Gülümsedim; "Ben, ben!.." Dostumun kapısız, penceresiz, korkunç hapishanesi buydu.

Onu teselli etmek için,

"İnsanın varabileceği en yüksek zirve neresidir?" diye sordum. "Beni, egoyu yenmesi bu zirveye ulaştığımız zaman, Angelos! O zaman kurtulacağız!"

Konuşmuyordu ama, eliyle hırslı hırslı dalgalara vuruyordu.

Aramızdaki hava ağırlaştı.

"Geri dönelim," dedi, "yoruldum."

Yorulmamış, ama kızmıştı: Geri dönerken bütün yol boyunca bir kelime bile konuşmadık; hızlı yürüyorduk, hafif bir rüzgâr çıkmıştı, deniz soluyordu sanki, hava tuzlu ve nemliydi.

Eve vardığımızda, kötü havayı dağıtmak için elimi arkadaşımın zengin kütüphanesine uzandım.

"İşte," dedim, "gözlerimi yumacak, bir kitap alacağım, kararı o verecek."

Arkadaşım sinirli bir halde,

"Ne kararı verecek?" dedi.

"Yarın ne yapacağımıza..."

Gözlerimi yumdum, el yordamıyla bir kitap aldım; arkadaşım elimden kaptı ve açtı; resimli büyük bir albümdü: manastırlar, keşişler, çan kuleleri, serviler, uçurumun üzerinde hücreler, aşağıda da vahşi bir deniz.

"Aynaroz!" diye bağırdım.

Arkadaşımın yüzü güldü.

"Ben de bunu istiyordum!" diye bağırdı. "Yıllardır bunu istiyordum; gidiyoruz!"

Kollarını açıp beni kucakladı:

"Hazır mısın?" dedi. "Demir çizmelerimizi giyelim; canavar değil miyiz? Demir ayakkabılarımızı giyelim de Aynaroz'un üzerinde yürüyelim."

Yağmur yağıyordu. Koyu bir sise bürünmüş olan Athos'un tepesi görünmüyordu. Deniz sakin, yoğun ve çamurluydu; yağmurdan kararmış kestane ağaçları arasında bir manastır, bembeyaz parlıyordu. Yağmur yavaş, toprağı sulayacak bir şekilde yağmaktaydı ve gökyüzü ağaçların tepesine kadar inmişti; iskelede duran beş-altı keşiş, serviler gibi ıslanıyordu.

Yanımızda, bizi Aynaroz'un küçük limanı Dafni'ye çıkaran sandal da iki keşiş konuşmaktaydı; seyrek siyah sakallı ve koltuğunun altında ağır bir heybe taşıyan bir tanesi şöyle diyordu:

"Onun dua okumasını duysan, dünyayı unutursun; sesi, babayla ananınkinden daha tatlı."

Öteki de şu karşılığı veriyordu:

"Sen ne söylüyorsun, yahu? Bizim manastırda bir karatavuk var ki, 'Tanrım Okudum' ile 'İsa Dirildi'yi bir okudu mu aklın durur; ona Peder Karatavuk derler, bizimle beraber kiliseye gelir, büyük perhizde de oruç tutar."

Genç olanı düşünceli bir halde,

"Karatavuk değildir o, Peder Lavrentios, karatavuk değildir..."

Kutsal topraklara ayak bastık; iskelede duran keşişler eğitimli gözlerle yolcular arasına erkek elbisesi giymiş bir kadın gizlenmesin diye, sandaldan inenleri süzüyorlardı. Aynaroz'un Bakire'ye verilişinden bin yıl sonra, yani bugüne kadar buraya kadın ayağı basmamış, havasını kadın soluğu bozmamıştır; dişi hayvan da öyle: Koyun, keçi, tavuk, dişi kedi... Bu havayı sadece erkek soluğu bozmuştur...

Yol arkadaşımız olan iki keşiş, katırlar gibi yüklü bir halde arkamızdan geliyorlardı. Bize yetişmek üzere adımlarını hızlandırdılar.

Genç keşiş:

"Tapınağa mı geldiniz?" dedi ve bize gülümsedi; "O'nun sevgisi yardımcınız olsun!.."

Böylesi kapalı dünyalar her zaman sohbet için can atarlar... Boşandılar: Mucizelerden, kutsal kalıntılardan, uçurumların üzerinde ellerini kaldırıp tapınan çilecilerden söz ettiler.

Genç olanı,

"Elleri havada oldukça korkmayın," dedi, "dünya yıkılmaz; dünyayı onlar tutuyorlar da düşmüyor..."

Ben sordum:

"Peki, Aynaroz'a hiç kadın ayağı basmadı mı?

Yaşlı olanı yanıt verdi:

"Asla, asla!" Ve havaya tükürdü. "Şeytan götürsün!" diye mırıldandı.

Genç olanı,

"Bir kez," dedi, "bir kadın cesaret gösterdi, erkek gibi giyindi ve karaya çıktı, ama nöbetçi keşişler hemen onu fark edip kovdular."

Arkadaşım gülerek sordu:

"Nesinden anlıyorlar?"

Genç keşiş,

"Kokusundan!" diye yanıt verdi. "Nah, bir zamanlar rıhtımda nöbetçilik etmiş olan ihtiyara da sor..."

Arkadaşım, ihtiyar keşişe döndü:

"Kadınlar başka türlü mü kokuyor, muhterem peder?"

İhtiyar,

"Pis sansarlar gibi..." dedi ve adımlarını hızlandırdı.

Yağmur durulmaya başladı, herhalde atmosferin üst katlarında rüzgâr çıkmıştı, bulutlar seyrelmiş, güneş yüzünü biraz olsun göstermişti; hâlâ gözyaşlarıyla yıkanan toprak birden gülümsedi ve güneşle birlikte, çok solgun bir ebemkuşağı havaya asıldı, gökle ıslak toprağı yine birleştirdi.

İki keşiş:

"Hanım kuşağı!" diyerek istavroz çıkardılar.

Sırtımızda heybeler, nar ağacından kesilmiş kalın sopalarımıza dayana dayana sık, yarı çıplak, kestane ve sakız ağaçlarıyla kaba yapraklı defnelerin arasından Karies'e çıkan taş döşeli yolu tırmandık; hava karabuhur kokuyormuş gibimize geldi; deniz, kestane ormanları, dağlar ve daha üzerinde

de kubbe yerine açık hava olan kocaman bir kiliseye girmiştik sanki. Arkadaşıma baktım.

Üstüme ağırlık vermeye başlayan sessizliği bozmak için dostuma:

"Neden konuşmuyoruz?" dedim.

O, hafifçe omzuma dokunarak,

"Konuşuyoruz," dedi, "konuşuyoruz ama, meleklerin dili olan sessizlikle!"

Birden kızıverdi:

"Ne söyleyeceğiz sanki? Çevrenin güzel olduğunu, yüreğimizin kanatlanıp uçmak istediğini ve cennete varan yola girdiğimizi mi? Laf bunlar, laf, sus!.."

Bir ceviz ağacının dalları arasından bir karatavuk uçtu, ıslak dallar sallandı ve yağmur damlaları yüzlerimize sıçradı.

Daha yaşlı olan keşiş:

"Kuşların da keşişleri vardır," dedi. "Karatavuklar; Aynaroz bunlarla dolu!"

Genç olanı sordu:

"Ya yıldızlar? Onların da keşişleri var mı? Peder Lavrentios?"

Öteki yanıt verdi:

"Kardeşim, bütün yıldızlar keşiştir, yeryüzünde İsa'nın dini için kendilerini feda edip Abraam'ın tepesine çıktılar. Bilesin ki, Abraam'ın tepesi gökyüzüdür!.."

Onu dinliyor her şeyi, her konuyu hayale dönüştüren insan ruhunun yaratıcı gücüne şaşıp kalıyordum. Ölümsüz Kuzey Yıldızı'nı, İsa'nın hizmetine girmeye zorlar, yeri ve göğü İsa'nın yörüngesinde döndürürler. İsa, bütün tereddütlere karşı Büyük Yanıt'tır; her şey açıklanır, aydınlatılır, düzene girer ve ruh rahatlar. Yalnız inanmayan sorar, acı çeker, yolunu kaybeder ve umutsuzluğa kapılır!

Aynaroz'da birkaç gün sonra sarsak, ne yaptığını bilmeyen, deniz üstündeki bir mağaraya tünemiş bir çileci bana bir söz söyledi ve ağzımı kapadı!

Kızdırmak için ona,

"Aklını mı kaybettin, zavallıcığım?" dedim.

O ise güldü:

"Ben," dedi, "aklımı verdim ve Tanrı'yı aldım; bunun an-

lamı şudur: Sahte bir metelik verdim ve cenneti satın aldım. Ne dersin, oğlum; iyi bir alışveriş yaptım mı?"

Bir an sustu, az sonra,

"Sana şunu da söyleyeyim ki, bilesin," dedi. "Bir zamanlar güzel, obur, eğlenceli hareminde 365 karısı olan bir kral varmış. Bir ara bir manastırı ziyaret etmiş ve bir çileciyi görmüş. Ona, 'Yaptığın fedakârlık ne kadar büyük!' demiş ve acıyan bir tavırla bakmış. Çileci ona şu karşılığı vermiş: 'Senin fedakârlığın daha büyük, kralım.' 'Nasıl oluyor o?' 'Çünkü, ben geçici dünyayı reddediyorum; sense, ebedî olanı...'"

Yakınımızda, kestane ağaçlarının arasından ikindi duası çanı duyuldu; yolun bir dönemecinde keşiş köyü göründü; adımlarımızı hızlandırdık.

Bakkallar, manavlar, aşçılar, tuhafiyeciler, çöpçüler, hepsi keşişti. Kadınsız, çocuksuz, gülüşü olmayan üzüntülü bir erkekler köyü... Siyah, sarışın, kumral, gri ve bembeyaz sakallar; kimisi sivri, kimisi süpürgeler gibi yaygın, kimisi sık, kıvırcık, iyi cibinlikler gibi hiçbir şeyi geçirmeyecek kadar sıktı.

Yirmi Manastır Komisyonu'nun toplandığı konak olan Protatos'a gittik, arkalıklı iskemlelerine oturmuş, kuşkucu, hızla hareket eden kötü bakışlarla bize bakıyorlardı. Kimliğimizi, Tanrı aşkının hükmettiği iki iyi Hıristiyan olduğumuzu ve ibadete geldiğimizi söyledik; henüz genciz, dedik; dünya tasasına karışıp evlenmeden önce buraya, Bakire'nin Bahçesi'ne geldik, Lütfu'nun bizi aydınlatması ve bize yol göstermesi için yakarmaya geldiğimizi bildirdik. Kendimizi, O'nun Lütfu'na adamış halde gelmiştik...

Arkadaşım, gür sesi, şairce güdüsüyle konuşuyor ve gitgide ateşleniyordu, keşişlerse, ağızlarını açmış, bazıları da sakallarını sıkıca yakalamış halde dinliyorlardı. Arkadaşım konuştukça, ben de anlamaya başlıyor ve Aynaroz'a gerçekten hangi amaçla gelmiş olduğumuzu kavrıyordum; muhakkak ki, arkadaşım da bunu bilmiyor, ama konuşa konuşa buluyordu.

Keşişler birbirlerinin kulağına eğilip bir şeyler mırıldandılar ve hepsi birden ayağa kalkıp, bize bütün manastırlarla küçük manastırları gezmek ve Bakire'nin Lütfu, adağımızın son bulduğunu işaret edinceye kadar kalmak için yazılı izin belgesi verdiler.

Yolculuk başladı. Eski tapınıcılar gibi Tanrı'dan, insan kaderinden ve kendi borcumuzdan -bütün gezintimiz boyunca inatla bu üç konudan- söz ederek manastırdan manastıra, mucizeden mucizeye, huşu ve mutluluk içinde dolaşıyorduk. Bir takvimim vardı ve her akşam günlük olayları buna kaydediyordum; şimdi kırk yıl sonra, artık takvim sarardı; yapraklarını çeviriyor ve bütün o inanılmaz, ilahi günleri yeniden yaşıyorum. Her cümle, en önemsizi bile, neşeler, arzular, gençlikle ilgili huzursuzluklardan söz ediyor, biz iki gencin ruhumuzu kurtaracak akıldışı planlar kurduğumuzu hatırlatıyordu. Gençliğin küstahlığı, soyluluğu ve saflığı kayıtlı bu günlükte.

Ivrion Manastırı – 19 Kasım. Sabahleyin, deniz kıyısında gezinti. Ayazma, küçücük bir kilise ve içeride yanağından kan akan Meryem'in bir tasviri. İki balıkçı-keşiş ağları çekiyor, ağların içinde balıklar çırpınıyor.

Manastıra dönüyoruz; Protatos Meryem'i ne olağanüstü!.. Acılı iri gözler, yüzük gibi yuvarlak ve kıvrık bir ağız, sağlam bir çene, tat, acı, insanın bütün tat ve acısı...

Akşamüstüyse, soluyan bembeyaz deniz ve onun üzerinde kocaman ay.

Arkadaşım,

"Bu akşam," dedi, "ay görevini gerçekten yapıyor: Sonsuzluğu aydınlatıyor."

Birbirimize doğru eğilmiş alçak sesle konuşuyor, ilerliyorduk. Köklü bir karar almalıyız, diyorduk; her an ebediliği yaşamamız gerek...

Nereye gidersek, beraberimizde sessiz, solgun benizli, hastalıklı bir keşiş de geliyordu; durmadan öksürüyor, tükürüyor, kaşınıyordu, ama yüzü mutluluk içinde parlamaktaydı.

Arkadaşım,

"Deli olmalı!" dedi.

Ben:

"Aziz olmalı!" dedim, "Görmüyor musun, yüzü nasıl ışıldıyor. Üstüne güneş vurmuş gibi."

Durduk, yanımıza geldi,

"Ben Peder Lavrentios'um," dedi, "duymuş olmalısınız: Kaçık Lavrentios."

Arkadaşım ona,

"Mutlusun," diye karşılık verdi; "canlı olarak cennete girmişsin; yüzün nur saçıyor!..

Keşiş istavroz çıkararak cevap verdi:

"Şükür Tanrı'ya! Başkalarının budalalık dediği şeye ben cennet diyorum. Ama kapıyı açmakta çok güçlük çektim."

"Hangi kapıyı?"

"Cennet'in, kardeşim. Başlangıçta, manastıra girdiğim zaman ağlıyor, titriyor, korkuyordum. Cennet'i düşünüyor ağlıyor, Cehennem'i düşünüyor, ağlıyordum. Bir sabah kalktım. Neden ağlayacakmışım, dedim; Tanrı, babamız değil mi? Biz onun çocukları değil miyiz? Öyleyse, neden korkacakmışım? O günden beri de bana budala diyorlar."

Koynundan kuru bir parça ekmek çıkarıp bize verdi,

"Meleklerin ekmeğidir," dedi, "yiyin, yiyin zavallılar, siz de kanatlanın!"

Stavroniki Manastırı – 21 Kasım. Denizin üstünde hayret edilecek bir yükseklik. Yaşlı kale bekçisi Giritli bir kalıntı. Ellerimden yakalıyor.

"Ee, kimsin sen?"

"Bir Giritli!"

"Gir içeri!"

Hücrenin birinde küçük keşişler Bizans müziğini öğreniyor ve ilk notaları heceliyorlar. Yıkanmamış, çocuksu ellerinde yanan bir meşale gibi geleneği tutmaktalar.

Manastırın kulesinden görünen deniz, nasıl da büyük, gerilmiş bir yaya benziyor!

Aynı manastırda, daha ötede, on iki yaşındaki İsa'nın başı, ne olgunlaşmış bir anlayış, ne Tanrısal bir ciddilik taşıyordu! Çıkık bir alın, taze bir göğüs, derin ve düşünceli bir bakış; Portaitisa'nın gerçek oğlu. Büyük bir tasvir: İstiridyeci Aziz Nikolas; alnına kocaman bir istiridye yapıştırmıştı ve sanki ellerinden salamura damlıyordu.

Giritli bekçiyle konuşuyorum:

"Nasıl keşiş oldun?"

"Teyzem bir gün bana İncil'i okudu, ben de şöyle dedim: Dünya hiçbir şeye değmezmiş."

Bize sofrada hizmet eden Peder Filimona'yı da unutmamalıyım. Kakmalı kılıç gibi atik bir beden, melek gibi sırf alev... Hizmet edip boyun eğmek hoşuna gidiyordu; kendisine emredilmesini isterdi ve öyle sevinçliydi ki, kendini tutamaz, hep gülerdi.

Ona sordum:

"Ben Tanrı'yı ne zaman görürüm?"

"Kolay, çok kolay," diye yanıtladı; "gözlerini aç, onu görürsün!"

Pantokrator Manastırı– Gün ağarmadan önce manastırı çevreleyen avluda çok tatlı bir yankı, baştan çıkarıcı bir ezgi duyuldu. Pencereye fırladım ve avlunun yarı karanlığında, başlığından uzun, siyah bir tül sarkan, elinde uzun, elle yontulmuş değneği olan bir keşiş gördüm... Yavaş yavaş ilerliyor, avlunun çevresinde hücreden hücreye gidiyor, biraderleri sabah duasına çağırıyordu. Arkadaşım da uyandı, o da pencereye dayandı, ikimiz de mutluluk içinde dinlemeye koyulduk. Çan sustu, giyinip kiliseye indik. Her yer karanlık, İsa ile Anasının önünde, tasvir konan yerde iki kandil yakılmış; hava mum ve günlük kokuyor.

Sabah ayininin duaları yavaş, tatlı ve bir ağacın hışırtısı gibi başladı; başrahip yanan bir mumla sandalyelere yaklaşıyor, bütün biraderlerin gelip gelmediğine bakıyor, âbdânı[1] buz gibi kutsal suya daldırıp her keşişin alnını ıslatıyordu. Daha sonra, avluda aşağı yukarı gezinirken kendi kendimize, ne Tanrısal ahenk, kuşaktan kuşağa, nasıl da olağanüstü bir kabuk, ama, onu yaratıp süsleyen içindeki istiridye ölmüş artık, diyorduk. Hıristiyanlığın çileciliğini yeni baştan örgütlemek, ona yeni bir yaratıcı ruh üfürmek gerek... Evet, gerek!.. Biz de Aynaroz'a bunun için geldik zaten...

Vatopedi Manastırı– Ünlü Vatopedi'ye Tanrı'nın rahmetiyle dolu, cennetten çıkma, yumuşacık bir sabah vakti vardık. Sanki, Yaratılış'ın beşinci günüymüş de Tanrı, dünyanın düzenini bozacak insanı henüz yaratmamıştı. Doğu, yavaş yavaş bir çiçek gibi açılıyor ve küçük, gül yanaklı bulutlar, gö-

[1] Âbdân: Papazların kutsal suyu serpmek için kullandıkları özel bir kap.

ğün kıyısından melek çocukları gibi ortaya çıkıp yavaş yavaş büyüyordu; insan onları yeryüzüne iniyor sanırdı. Kanatlarında, henüz kırağı bulunan bir karatavuk yolun ortasında durdu, bize baktı, ama korkmadı, uzaklaşmadı, sanki karatavuk değil de iyi bir ruhmuş ve bize bakıyormuş gibiydi. Küçücük bir kukumav, bir taşın üstünde, ışığın etkisiyle çoktan sersemlemiş, sakin ve hareketsiz duruyor, geceyi bekliyordu.

Konuşmuyorduk; ikimiz de ne kadar tatlı ve sakin olursa olsun, insan sesinin burada keskin ve dağınık bir şekilde yankılanacağını ve çevremizdeki büyülü tülün yırtılacağını hissediyorduk. Çamların alçak dallarını ayıra ayıra ilerliyorduk, yüzlerimizle ellerimiz sabahın serin çiyiyle ıslanıyordu.

Mutluluktan boğuluyordum; arkadaşıma döndüm, ona, "Bu ne mutluluktur!" demek için ağzımı açıyor, ama konuşmaya cesaret edemiyordum; biliyordum ki, konuşursam büyü dağılacaktır. Bir zamanlar, Sparta üstündeki Taygetos'ta, güneşin batmasına doğru boynunu uzatmış hafif adımlarla dimdik yürüyen, püsküllü kuyruğuyla taşlar üzerinde menekşemsi renkli gölgeler bırakan bir tilki görmüş olduğumu hatırlarım. Farkına varıp da kaçmasın diye soluğumu tutmuştum ama, sevincimi tutamadım ve ağzımdan küçük bir çığlık kaçtı; tilki de bunu duydu ve ne yana yöneldiğini görmeme fırsat kalmadan gözden kayboldu.

İnsan hayatındaki mutluluk da bana daima böyle görünmüştür.

Birden, konuşmalar ve gülüşmeler duyuldu; artık manastıra varmıştık, semiz iki keşiş dış kapıdaki bir eşikte oturuyor, kapıcıyla şakalaşıyorlardı.

Yılan görmüş gibi birden durduk; arkadaşım bana baktı, başını salladı.

"Rüya idi," dedi, "bir an için insanların yok olduklarını sandık..."

"Yazık," diye cevap verdim; gerçek cennetti bu, hatta ötekinden biraz fazla; artık Tanrı'nın ağaçları altında erkek ve kadın değil, iki arkadaş geziniyordu. Bizi kovan kılıcıyla yetişen melek değil, insan sesiydi.

İki keşiş yüksek sesle konuşuyor, kapıcıyı kızdırıyorlardı. Ama bizi görür görmez sustular; göbeklerini toparlayıp ayağa kalktılar.

"Hoş geldiniz, Tanrı'nın lütfu üzerinize olsun!" dediler ve öpelim diye ellerini uzattılar.

Arkadaşım işkembeleriyle al yanaklarına bakarak,

"Geçiminiz iyi, Muhterem Pederler!" dedi.

Bizi cennetten kovdukları için onları daha fazla bağışlayamıyordu.

Sarı sakallı olanı:

"Yalancı dünyadan ve onun hazlarından vazgeçiniz," dedi.

Biz konuşmadık, bu kez kara sakallı kızdı:

"Neye bize öyle bakıp hayret ediyorsunuz? İbadet, etten de besleyicidir."

Yanımıza sokulmuşlardı ve solukları, dayanılmayacak derecede sarmısak kokuyordu.

"Biz içeri, ibadete gidiyoruz!" dedik.

Bu iki sarmısak keşişinden kurtulmak için acele ediyorduk.

Mavi gözlü, gül tenli, besili, tertemiz, pamuk sakallı misafir karşılayıcı geldi. Bize hoş geldiniz dedi, öne geçti, onu izledik; konukevlerini, yeni boyanmış kapı ve pencereleri elektrik ışığı ve deniz üzerinde bahçeleri olan bu zengin manastırın keşişleri sofradan kalkmış, hücrelerin önünde oturuyor, yediklerini sindiriyorlardı. Manastıra girdik, pek çok Meryem tasvirinin önünde ibadet ettik. Çok değerli bir kalıntıyı açtılar. Kutsal Meryem'i öptük. Bu hazineyi Girit'e getiren iki keşişi, halkın Aya Minas Kilisesi'ne ibadet için akın edişini, keşişlerin elinde bir torba bulunduğunu, görenlerin mecidiyeler, liralar, altın nişan yüzükleri ve küpelerle doldurduşunu, ama benim verecek bir şeyim olmadığını, ceplerimi arayıp bir kurşunkalem bulduğumu ve torbaya attığımı hatırlarım.

Avluya çıktık, konukevine gittik: Tanrı'nın bütün lütuflarıyla dolu bir sofra donatmışlardı.

Yemeğin iyisini seven arkadaşım,

"Keyfimiz yerinde," dedi, "güzel, hem de çok güzel, Vatopedoslu keşişler gibi."

Ben,

"Kudurmuş, zavallı Ftohoprodromos'un şerefine yiyelim," dedim, "başpapazların manastırlarda ne yemekler yediklerini ve salyalarının nasıl aktığını ne hırsla anlatırdı; kralına da nasıl şikâyet ederdi! Mısralarını hatırlar mısın?"

"Nasıl hatırlamam?"

Başpapazları hatırladığımda ey Kral,
Zıvanadan çıkıyorum, aklımı kaçırıyorum;
Kendileri yerken balıkların en iyisini
Bana veriyorlar, kokmuş tonbalığını.
Sakız şarabını içerlerken boğulurcasına,
Benim midem bozuluyor sirkeden...

Güldü, fakat birden yüzüne bir gölge düştü,

"Gülmemiz ayıp," dedi, "bu manastır yüreğime ağırlık veriyor; keşişleri gördün mü? Hepsi semiz; İsa tekrar yere inse ve tesadüfen Vatopedi'den geçse, kırbaç hepsinin başı üstünde nasıl şaklardı! Haydi, gidelim!"

"Nereye gidelim? Yalnız bu manastır değil, hissetmiyor musun, bütün dünya yüreğimize ağırlık veriyor. Kimileri yalanırken kimilerinin açlıktan nefesi kokuyor; her yanda kurtlar ve kuzular var; ya sen yiyeceksin, ya seni yiyecekler. Bu dünyada, henüz çiğnenmemiş bir tek kanun var: Orman kanunu!"

"Peki, kurtuluş yok mu yani? Başkalarını yemeyen ve kendisini de başkalarına yedirmeyen iyi ve aynı zamanda güçlü bir hayvan yok mu?"

"Yok ama oluşuyor; binlerce yıl önce bir hayvan yola çıktı ama, henüz yetişmiş değil..."

"Hangi hayvan?"

"Maymun. Yolun henüz ortalarındayız, pitekantropos'ta... Sabret."

"Tanrı sabredebilir; onun için zaman ne ki? Ölümsüzdür o! Ya insan?.."

Yanıtladım:

"İnsan da ölümsüzdür, ama tümüyle değil, içindeki ölümsüz parça sabretmeyi bilir."

Masadan kalktık, denize indik, güneş batmak üzereydi, yaprak kıpırdamıyordu; iki martı kanatlarını açmış, mutluluk içinde, beyaz göğüsleriyle denizi yarıyordu...

Bunlara hazla bakan arkadaşım:

"Karı-koca olmalılar," dedi.

Ben,

"Ya da iki arkadaş," dedim, denizden bir çakıl aldım ve onları ayırmak üzere attım.

Artık yaşlanmış halimle şu eski günlüğü okuyor, o zamanki Don Kişot'vari seyahatlerimizi, külüstür mızrağı, döküntü halindeki pelerini, tenekeden miğferi, nazik, bir karış havada akılları görüyor, ama gülümseyemiyorum. Ne mutlu o gence ki, dünyayı yeniden yaratabileceğini, onu fazilet ve adalete, insan yüreğine daha uygun bir hale sokabileceğini sanır.

Aynaroz'u geziyor, havasını soludukça, yüreğimiz de o derece alevlenip genişliyordu. Tanrım! Ne kararlar almış, ne yeminler etmiş, nasıl bir hafiflikle kayadan kayaya atlayarak bir manastırdan ötekine geçmiş, yalnızca hayallerimizi değil, tüm bedenimizi melek kanatlarının desteklediğini hissetmiştik! Bazen akılsızlığı, bazen azizliği ve kahramanlığı doğuran atmosfer böyle sağlam olur. Ne arkadaşım ne de ben daha sonra bu Don Kişot'a yaraşır yolculuktan söz ettik. İçimizdeki ateşi kaybetmekten değil -o yerli yerindeydi- gücümüzün arzumuzdan daha az olmasından utanıyorduk. Yeni, daha iyi bir dünya kurmayı her zaman istedik; ne var ki, yapamadığımızı gördük. Ben bunu itiraf ediyorum, ama arkadaşım hayatı boyunca bunu benden gizledi; bu nedenle çırpınışları gizli, kederi fazla oldu.

Yıllar sonra bir akşam, Spetses kadın manastırından ayrıldığımız ve ayın, denizin üstünde üzgün, yusyuvarlak olduğu bir akşam, arkadaşıma döndüm ve: "Angelos, hatırlıyor musun?" dedim. Ama onun benzi attı. Aynaroz mehtabını hatırladığımı anladı, elini ağzıma koydu: "Sus!" dedi ve adımlarını hızlandırdı.

Günlüğüme dönüyor ve sayfaları çevirmeye devam ediyorum.

Karakallos Manastırı- Athos'un tepesiyle eteklerini bulutlar örtüyordu; ortada geniş, boş bir bölge vardı ve karlar parlıyordu. İri damlalar düşmeye başladı. Rehber önden gidiyordu. Bir tüfek patladı; çamların arasından manastırın neşeli çan sesi duyuldu; başrahip, yanında kilise yöneticileri, elinde uzun başrahiplik asası olduğu halde, bizi karşılamak üzere eşikte göründü.

Dar, uzun, mavi ve siyah boyalı sütunları olan mihraba girdik; ciddi, az konuşan, kara sakallı başrahip masanın başında; onun tepesinde çatık kaşlı, siyah ve yeşil boyalarla yapılmış vahşi tavırlı İsa... Yukarıda, küçük bir kürsüde, soluk benizli, ufak tefek bir keşiş ilahici; duayı andıran monoton bir sesle azizlerin hayatlarını okuyor. Herkes tabağına eğilmiş, kimse konuşmuyor; başrahip hırsla ekmek ve yemeği alıyor; birden, sağındaki küçük bir çan üç kez çaldı; herkes yemeğin ortasında, ağızlarında lokmalarıyla ayağa fırladı; masacı rahip koşuyor, başrahibin önünde istavroz çıkarıp hayırduasını alıyor; sonra, okuyucu da istavroz çıkartıp kötü okuduysa özür diliyor; küçük bir tepsi içinde kutsanmış ekmek geliyor, herkes bir çimdik alıyor ve kutsal bir bağışmış gibi yiyor.

Gece uykumuz kaçtı, konuşuyoruz. İsa'yı farklı biçimde sevmek için dünya olgunlaştı, zaman geldi. Bugün, manastırın mezarlığı önünde karşılaştığımız bir keşişe, mezarlıkların kapısına niçin İsa'nın çarmıha gerilmiş haliyle resminin yapıldığını ve Dirilen İsa resminin gerektiği gibi yapılmadığını sorduğumuz zaman keşiş kızdı. "Çarmıha gerilmiş İsa, bizim İsa'mızdır!" diye yanıt verdi. "Sen hiç İncil'de İsa'nın güldüğünü gördün mü? İç çeker, kırbaçlanır ve ağlar; daima çarmıha gerilir." Biz de o gece uyuyamıyor, şöyle diyorduk:

"Gerekiyor, İsa'yı güldürmemizin, artık kırbaçlanmamasını, ağlamamasını, çarmıha gerilmemesini sağlamamızın zamanı geldi. İçinde, Yunanistan'ın güçlü, neşeli tanrılarını birleştirsin, onları emsin!.. Yudealı İsa'nın Yunanlı olma zamanı geldi."

Arkadaşım,

"Onu biz yapacağız!" dedi ve yemin edermiş gibi elini kaldırdı.

Ben de,

"Biz!" diye yanıt verdim ve o anda insan ruhuna, hiçbir şey karşı koyamazmış gibime geldi.

Arkadaşım bağırdı:

"Hiç ayrılmayacağız! İki öküz gibi çifte sürülüp toprağı süreceğiz!"

Aradan yıllar geçti; gördük; öküzler gibi çifte koşulduk ve havayı sürdük!

Filotheos Manastırı– Sis içinde hayranlık verici bir gezinti, sarmaşıkların boğduğu ince uzun ak kavaklar. Çıkık kemikli, kırmızı tüylü, üzüntülü, geveze bir keşiş olan Yoannikos, durmadan bize, şeytana kapılmış kız kardeşi Kalliroi'den söz ediyordu; onun da içinde iki şeytan varmış, birinin adı Hoca, ötekininki İsmail; bu lanetliler Tanrı'ya; Yoannikos'a karşı geliyor, perhiz zamanı et yemek istiyor, geceleyin de yavaş yavaş merdivenleri inip mutfağa girmeye ve onu ziyafetten kalan ne kadar yemek varsa yemeye kışkırtıyorlar. Her gün doğuşunda da, lanet olasıca İsmail'le Hoca, çan sesini duyar duymaz bağırıyorlar: "Gitmem! Gitmem! Gitmem!"

Manastırın ortasında kilise vardı, çepeçevre nemden kararmış, duvarlar uzanıyordu, hücreler sıralanmıştı. Ot bürümüş avluda ilerledik. Meryem'in mucizeli bir tasviri önünde tapınmak üzere kiliseye girdik; ifade edilemez bir içtenlikle, yanağını İsa'nın yanağına dayamış ve deva bulmaz acılı gözleri ileriye, uzağa bakıyor.

Rehberimiz olan keşiş bize,

"Meryem'in gözlerinin içine iyi bakın," dedi, "ne görüyorsunuz?"

Yaklaşıp baktık; ikimiz birden yanıt verdik:

"Hiçbir şey!"

Keşiş:

"İnanan insan orada, Çarmıha Gerilmiş İsa'yı görür!" dedi ve ciddi ciddi bize baktı.

Gümüş bir kalıntı mahfazasını açtı, içinde uzun bir kemik vardı.

"Eğilin," dedi, "Hrisostomos'un[1] sağ elidir, istavroz çıkarın!"

Aya Lavria Manastırı– Sabah sabah yola düştük; ünlü Büyük Lavria'yı, trajik kral Nikeforos Fokas'ın tacını terk edip, sığınmak ve çile çekmek için yaptırdığı manastırı görmek üzere acele ediyoruz. Ama başka bir arzusu –kadınlar– krala engel oldular ve bu isteğini erteledi, erteledi, bekledi. Ta ki en sadık arkadaşının kılıcı gelip başını kesene dek.

Varıyoruz; avluda biçilmiş iki servi; birini Nikeforos Fo-

[1] İstanbul Başpatriği Yoannis Hrisostomos (347-407) olsa gerek.

kas'ın günah çıkarıcısı Aya Athanasios, ötekini öğrencisi Euthimios dikmiş. Athos Dağı, manastırın tepesinde Kadir-i Mutlak gibi karlara gömülmüş duruyor.

Bizi ayin eşyasının saklandığı yere soktular, manastırın definelerini övünçle gösterdiler: Büyük Vasilis'in kafatasını, Ulu Lider Theodoros'un çenesini, Hrisostomos'un sol elini ve daha bir sürü kemiği... Çok değerli taşlar ve incilerle süslü, ün salmış haç mahfazasını açtılar, içinde değerli, büyük bir tahta parçası vardı; keşişin sesi heyecandan titriyordu; bense, gerçek bir Hıristiyan'ın şu sözlerini hatırladım: "Bütün odunlar değerlidir, çünkü hepsinden haç yapılabilir!" Sonra ipek, gül ve zambak işlemeli Nikeforos Fokas'ın sırf sırmadan oluşan elbisesi, iri yeşil, kırmızı taşlı altın tacı ve onun eliyle yazılmış İncil... Sonra kurtlar tarafından yenmiş bir sürü kitap...

Ben ve arkadaşım hayran kalıyor, hafif çığlıklar atıyorduk ama, bütün bunlar bizi etkilemiyordu aslında; hepsinden daha derin, daha büyük bir şükranla şunu hatırlıyorum: kütüphanenin giriş yerinde, iki muşmula ağacından çıkan koku. Çok sevdiğim muşmula ağacının kokusunu içime çekerken, bedenim hafifliyordu: Tatlı, baharatlı, şarapla kadından ve dünyanın bütün baştan çıkarıcılarından daha sarhoş edici...

Ertesi sabah, gün doğmadan Athos'un tepesine çıkmak için hareket ettik. Henüz iç avluda çan çalmamış, kuşlar uyanmamıştı; Samanyol'lu gökyüzü tertemizdi, Sabah Yıldızı kanat açmış, bir yüce melek gibi parlıyordu.

Kısa boylu, bacakları dışa doğru açık, eski bir kaçakçı olan Peder Lukas önden giderek bize yol gösteriyordu. Ara sıra durarak bizimle konuşuyor; denizlerden, eğlencelerden, Türklerle yaptığı savaşlardan söz ediyordu. Bütün dünyasal hayatı, bir masal gibiydi; sanki daha vahşi ve tehlikeli; çığlıklar, küfürler ve kadınlarla dolu başka bir dünyada olmuştu bunlar... Masalını anlatıyor, yine anlatıyor, tekrar yaşıyor ve seviniyordu. Eski hayatından her şeyi reddetmiş, fakat onu cüppesine sarılı bir halde yanında getirmişti.

Büyük bir çamın altında durdu; konuşmak istiyordu.

"Duralım be çocuklar," dedi, "biraz dinlenelim; bir-iki de laf ederiz, sıkıntıdan patladım."

Kuşağından bir kese tütün çıkardı, bir sigara sardı, sohbete başladı:

"Şimdi cüppeyle gördüğünüz benim adım Leonidas'tı. Kalimnos'tan Kaptan Leonidas; çevrenin korku ve titreyişi... Bir aziz hayatı ve kaçakçı... Sonra nereden aklına esti de keşiş oldun, diyeceksiniz. Başka bir gün anlatırım; ama içimdeki kaçakçı ölmedi; nasıl ölsün? Oraya, gemi köpeği gibi zincirle bağlanmış da olsa, bey gibi yedirip içiriyorum onu... Lukas sofrada, keşişlerle beraber ekmek ve zeytin yiyor ama, hücresine dönüp de kapısını mandalladı mı, Leonidas'ın sofrasını düzüyor ve et yiyor. Ne yapalım? Bir değil, iki kişiyiz; anladınız mı? Size bunu söylemek istiyordum; itiraf edilen günah, günah sayılmaz; söyledim, hafifledim. Haydi, şimdi gidelim!"

Arkadaşım kahkahayı basarak:

"Sağ ol, Kaptan Lukas!" dedi. "İdare edilemeyecek şeyleri iyi idare etmişsin; ama, bütün bunların, Tahrik'in işi olabileceği hiç aklına gelmedi mi?"

Keşiş,

"Gelmez olur mu?" dedi ve gözleri hınzırca oynadı. "Her sabah kuşkuya düşüyorum, ama öğle vakti oldu mu unutuyorum."

Ben,

"Hatırlamak için mendiline bir düğüm at!" dedim.

Sigarasını derin derin çekti; dumanlar burnundan çıktı.

"Mendilim yok," dedi.

Tekrar yokuşa sardık; çeşitli çamlar, korkunç uçurumlar ve aşağıda, sabahın sakin ışığı altında, bugün yatışmış olan deniz uzanıyordu. Işık yaklaştıkça uzakta Tanrısal adaları, İmroz'u, Limni'yi, Semadirek'i, havada yüzüyormuş da denize değmiyorlarmış gibi görüyoruz.

Karların içine girdik; Peder Lukas yavaşça ve dikkatle basıyor; ayağımız kayıp düşüyoruz; buza kesmiş patikada güçlük ve tehlikeyle ilerlemekteyiz. Uçurumlu, alelade bir dağ; önde giden arkadaşım birden durdu; eğilip aşağı baktı: derin, dipsiz bir uçurum... Başı döndü... Benzi atmış bir halde bana baktı.

"Dönelim!.." diye mırıldandı.

"Ayıp değil mi?" dedim ve sitemle ona baktım; ben zirveye çıkmak istiyordum.

O, utanmış bir halde mırıldandı:

"Ayıp... ayıp, gidelim!.."

Ve tekrar tırmanmaya başladı.

Zirveye ayak bastığımızda güneş yükselmişti: İkimiz de yorgunluktan bitkindik, ama amaca ulaştığımız için yüzlerimiz parıldıyordu.

Tapınmak için, İsa'nın Biçim Değiştirmesi'ne ayrılmış küçük kiliseye girdik; bu arada Peder Lukas, yolda toplamış olduğu birkaç odunla ateş yaktı, heybesinden kahve çıkarıp pişirdi; esinti başladığı ve üşüdüğümüz için bir kayanın arkasına büzüldük. Önümüzdeki sonsuz, sağır denize, sıra sıra dizilmiş bembeyaz adalara ve daha uzakta, havayı kurşuni bir renge boyayan, neresi olduğunu bilmediğimiz dağlara bakıyorduk.

Lukas:

"Derler ki, bu kutsal tepeden İstanbul görülebilirmiş!"

Gözlerini Doğu'ya doğru döndürerek kıstı.

"Onu hiç gördün mü, Peder Lukas?"

Keşiş içini çekti:

"Hayır, nasip olmadı. Yüzümdeki gözlerim yetmiyor anlaşılan; ötekiler, ruhunkiler de lazım; benimse, ruhum çok kısa görüşlüdür ne yazık ki."

Ben,

"Ama Tanrı'yı görüyorsun!" dedim.

Keşiş cevap verdi:

"Eh, ona göz lazım değil; Tanrı bizim ciğerimizden daha kara ve bize dalağımızdan daha yakın!.."

Arkadaşım üzgün olduğu için konuşmuyordu; biraz önce korkan bedenini bağışlamıyordu besbelli. Birden kendini tutamayarak elini uzattı ve benimkini kuvvetle sıktı.

"Rica ederim," dedi; "unut; yemin ederim ki bir daha yapmam!.."

Losafeon– 6 Aralık. Bugün, benim vaftiz günüm. Günü ünlü resim stüdyosu Losafeon'da geçirdik. On tane ressam keşiş var; her hafta bir tanesi ev işini yapıyor; süpürüyor, yıkıyor, yemek pişiriyor, ötekiler de resim yapıyorlar. Güzel taranmış besili İsalar, zengin giyimli Meryemler, hiçbir azizlikleri olmayan al yanaklı ve mutlu azizler, bu imalathaneden çıkıp Ortodoksluğun her yanına yayılıyor. Babacan, iyi niyetli,

konuksever, onurlu keşişler; iyi yemeği, iyi şarabı, iğdiş edilmiş kedileri seviyorlar. Yemekten sonra yanan büyük ocağın önünde oturup konuşuyorduk; biz dünyayla ilgili şeylerden, onlar dünya dışı olanlardan. Şişman, kısa boylu, ayakları şiş olan Peder Akakios bütün gün Aziz Antonios'un resmini yapıyordu; şimdi de, dizlerinde oturan şişman, siyah bir kediyi okşayarak, Aziz Antonios'tan dinlene dinlene söz ediyor. Bir gün, bir kız gelip ona şöyle demiş: "Tanrı'nın bütün öğütlerini yerine getirdim; Tanrı'dan umudum var, cennetin kapılarını bana açacaktır." Aziz Antonios sormuş: "Fakirliğin zenginlik oldu mu?" "Hayır peder!" "Namussuzluğun namus oldu mu?" "Hayır peder." "Düşmanların dost?" "Hayır peder." "Eh, öyleyse git, çalış; çünkü hiçbir şeyin yok!"

Babacan Akakios'un fazla yemekten, ocağın fazla sıcağından ve korkunç çilecinin anısından terlediğini görüyor, bütün gün, nasıl al yanaklı bir Atonios boyayacağını düşünüyordum. Ve şeytanca bir, "Git, çalış zavallı, çünkü hiçbir şeyin yok!" demek isteğine kapılıyordum. Yağlar, alışkanlıklar ve kudretsizlikten ibaret bir kabuk ruhunun çevresini sarmış, bu ruhun kendisi, hücresinin dibinde başka şeyler istiyor; yağlar, alışkanlıklar ve kudretsizlikse başka şeyler yapıyor. Konuşmadım ve kudretsizlikten söz etmedim.

Geceleyin, uyumak üzere yattığımızda bunu arkadaşıma açtım.

Beni avutmak için,

"Herhalde bunu nezaketen yaptın," dedi, "gücün yetmediği için değil. O kadar iyi bir insanı üzmeye kıyamadığın için; belki de sözünün boşa gideceğinden emin olduğundan."

Ben itiraz ettim:

"Hayır, hayır, bu doğru olsa bile sözünü ettiğin küçük erdemleri; nezaketi, acımayı, iyimserliği yenmeliyiz. Ben küçük erdemlerden, büyük kötülüklerden daha çok korkarım, çünkü yüzleri güzel olup insanı kolayca aldatırlar. Benim açıklamam çok daha kötü: Korkaklıktan düşüncelerimi sakladım. Utanıp bir daha hiç düşüncelerimi söyleyememekten korktum."

Sabahleyin, Skitis'in camlı verandasında, al yanaklı azizler ve tombul Meryemlerin resimleri arasında, cüppeli on ressamla birlikte sütümüzü içiyor, tatlı buğday peksimetiyle

zengin kahvaltılıkları yiyorduk. Büyük pencerelerden içeri, çok tatlı kış güneşi ve çamların ballı kokusu gelmekteydi. Konuşuyor, gülüyorduk. Burası Aynaroz değildi, İsa burada dirilmiş, bizimle beraber gülüyordu. Keşişler, azizlerin mucizelerini anlatıyor, kâh inanıyor, kâh inanmıyormuş gibi gözleri oynuyor, uzak bir yansımayla parlıyordu.

En genç ressam olan kısa boylu, esmer, parlak kara sakallı, kırmızı dudaklı Peder Agapios elini uzattı, bize karşımızdaki duvarda asılı bir resmi gösterdi.

Eserine hayranlıkla bakıyordu:

"Büyük çileci Arsenios'tur bu; dizlerine kapanmış halde gördüğünüz kadın da, dağlarla denizleri aşıp ona tapmaya gelen güzel Romalı soylu kadındır. Çileciye bakın, parmağıyla denizi gösteriyor, kaşları da çatık; kendisinin kızdığını ve kadına: 'Git ve kimseye beni gördüğünü söyleme, çünkü deniz yol olur ve kadınlar inziva yerine taşınırlar!' dediğini anlatmak istiyorum. Kadın: 'Benim için dua et, peder!' diye yalvarıyor. Çileci de yanıt veriyor: 'Tanrı'ya dua edeceğim kadın, seni unutmak için!'"

Ressam dönerek kurnazca bize baktı:

"Bu ne demektir?" diye sordu. "Seni unutmak için Tanrı'ya dua edeceğim..."

Biz keşişin kafasındakini anlamıyor, susuyorduk.

"Bu, çilecinin, kadının güzelliği karşısında etkilendiği, bunun için de 'dan, onu unutmak üzere yardım istediği anlamına gelir!"

Arkadaşım,

"Peki, unuttu mu?" diye sordu ve keşişe göz kırptı.

Keşiş cevap verdi:

"Bunlar unutulur mu?" İhtiyar Avvakum'un ters ters kendisine baktığını görünce bu sözü ağzından kaçırdığına pişman oldu ve kırmızı dudaklarını ısırdı.

Aya Pavlos Manastırı- Aya Pavlos Manastırı'na gidinceye kadar olağanüstü bir sandal gezintisi yaptık. Deniz rengârenk, çok hafif mavi, yeşil ve sedef renginde... Kan gibi kıpkırmızı sarkan kayalar, siyah mağaralar, yabani güvercinler ve birden uzayıp giden bembeyaz kumsal.

Arkadaşım bugün çok neşeliydi. Bütün sandal onun şen

kahkahalarıyla sarsılıyordu. Ona bir Çinli gibi kızmasını söylüyordum, hayret verici bir hazırcevaplılıkla ve kızgın bir ifadeyle, ağzından uydurma bir Çince kelime selini boşaltıyordu; bense, öyle seviniyordum ki, sandala sığamıyordum. "Şimdi Arapça âşık ol!" diyordum; o, görünmeyen bir Arap kızına, zapt edilmez bir ihtirasla aşkını itiraf'a koyuluyordu. Bir hamlede Aya Pavlos Tersanesi'ne vardık ve manastıra çıkan dik yokuşu tırmanmaya başladık.

Kefalonyalı kapıcı çok muzip ve şakacı bir ihtiyardı; bütün gün kapının arkasında oturup, elindeki bir çakıyla güya ağaç üzerine küçük İsacıklar ve şeytancıklar oyarak vakit geçirmekteydi. Bize şöyle iyice bir baktı, güldü.

"Burada ne arıyorsunuz, sersem yolcular?" diye sordu.

"İbadete geldik, ihtiyar."

"Neye ibadet edecekmişsiniz, aklınız başınızda mı sizin?"

"Manastırda ibadet edeceğiz."

"Hangi manastır? Manastır yok, bitti! Manastır dünyadır; geriye, dünyaya dönün, sizin iyiliğiniz için söylüyorum."

Biz, ağzımız açık ona bakıyorduk; sanki bize acıdı.

"Şaka ediyorum," dedi, "girin; hoş geldiniz!"

Girdik, avlunun çevresindeki hücrelere baktık; keşiş elini uzattı, alaylı bir tavırla,

"İşte Tanrı'nın arı kovanı; işte hücreler," dedi; "bir zamanlar içeride arılar oturur, bal yapardı; şimdi eşekarıları oturuyor; bir iğneleri var, Tanrı korusun!"

Sonra kahkahayı bastı...

Biz hiç ses çıkarmadık ama, yüreğimiz tutuldu; demek kutsal manastırın kutsal özü böylesine boşalmış, keşişler boş kozalar halinde kalmış, içlerindeki kelebek uçmuştu!

Konukevine giden taş merdiveni yorgun adımlarla tırmandık; arkadaşım acıklı bir tavırla koluma girdi,

"Sabret," dedi, "üzülme. Ruhlarımızın gücü yerinde olsun yeter, çünkü bu dünyayı çökertecek olan, bazı ruhların çökmesidir. Ruhlarımız dünyayı ayakta tutar. Sayımız az, ama güçlüyüz."

Sonra kuvvetle beni sarstı.

"Dayan, zavallı Mesolongil!" dedi ve güldü.

Konukevine girdik; beş-altı kişiden ibaret olan iri cüsse-

li manastır yöneticileri, çepeçevre oturuyorlardı. Ellerini karınlarının üstünde kavuşturmuşlardı. İnce, siyah, kıvırcık sakallı, kadın yüzlü, elleri beyaz, başında siyah ipekli takkeli başrahip ortalarına kurulmuştu. Çok dostça bir tavırla, öpelim diye bize elini uzattı. Dünyada ne olup bittiğini ve gazete getirip getirmediğimizi sordu.

Yönetici papazlardan biri:

"İngiltere ne yapıyor?" diye sordu; "Almanya ne yapıyor? Savaş olacak diyorlar?"

Bir başkası,

"Keşke olsa!" dedi ve yanındakine bir göz attı; "Alman'ın suratı batsın!"

Uzun boylu, şişman biri, bu sözleri duyunca sandalyesine bir tekme vurarak ayağa fırladı:

"Alman hepsini, İngiliz'i, Fransız'ı, Rus'u bir lokmada yutmazsa burnumu kesin! Alman bugün Mesih'tir; dünyayı o kurtaracak!"

Başrahip:

"Otur yerine, Yermanos,"[1] dedi ve gülüşünü gizlemek için beyaz parmağını ağzına götürdü.

Sonra bize döndü,

"Aldırmayın," dedi; "adı Yermanos'tur, onun için germanofil oldu, biraderler de ona takılıyorlar!"

Ama, tam sohbet başlarken bir tekmeyle kapı açıldı ve içeri, kafası yarılmış, kanları sakallarına ve yırtık cüppesine akan, uzun boylu, kalın kemikli bir keşiş girdi:

"Aziz peder," dedi; "bak! Geçenki seçimlerde size oy vermediğim için deccaller beni öldürdü!.."

Başrahip sapsarı kesilmiş bir halde ayağa kalktı:

"Çık dışarı!" diye bağırdı. "Görmüyor musun? Konuğumuz var!"

Keşiş gitmek istemiyordu; yırtık ve kan damlayan takkesini çıkardı:

"Bunu Aya Pavlos'un tasviri üstüne asacağım; manastırının ne hale geldiğini görsün..."

Yönetici rahipler korkuyla ayağa kalktılar; onu iyilikle

[1] Yermanos Yunanca'da Germen sözünden gelir. Tüm Alman milletine de tekil olarak Yermanos denir.

aralarına aldılar, keşiş diretti, ama yavaş yavaş dışarı sürüklediler. O arada biz de fırsat bulduk, keşişlerin arasından sıvışıp konukevinden çıktık.

İç avluya indik, konuşmadan bir aşağı, bir yukarı yürüyorduk. Kapıcı bir ara bizi gördü, durumu anladı, azizliklerle şeytanlıkları bıraktı ve neşeyle yanımıza geldi:

"Üzülmeyin, çocuklarım," dedi. "Peder Innokentios'u gördünüz mü? Kafası tuz buz olmuş, ama boş verin; iyileşir; ilk kez olmuyor bu..."

Arkadaşım,

"Ama," dedi, "manastırda bunlar sık sık oluyor mu? Buraya da Günah giriyor mu, yani?"

"Başka nereye girmesini istiyorsun, delikanlım? Ne yaparsan yap, o yolunu bulup girer... Bir zamanlar, 365 keşişli bir manastır varmış; her keşişin üçer zırhı ve üçer tane de atı varmış; biri beyaz, biri kırmızı, biri siyah! Günah'ı içeri sokmamak için manastırın çevresini üçer kez dolaşırlarmış; sabahleyin beyaz, öğleyin kırmızı, akşamüstü de siyah atlarla..."

Arkadaşım yine,

"Ee, peki!" dedi. "Günah içeri girer miymiş?"

Çok kurnaz olan keşiş güldü.

"Şaka mı ediyorsun?" diye cevap verdi. "Onlar atlarla dönüp dururken Günah içeride oturuyormuş zaten. Günah, başrahibin kendisiymiş!"

Arkadaşım sordu:

"Sen, aziz kapıcı, hiç Günah'ı gördün mü?"

"Nasıl görmem? Gördüm."

"Nasıl bir şey?"

"Köse, tombul, taptaze, on iki yaşında."

Sustu, bize baktı, gözünü kırptı:

"Aziz başrahibimizi gördünüz mü? Nasıl buldunuz? Hayırduası üzerinize olsun!"

Kahkahayı bastı ve tekrar gidip kapının arkasındaki yerine kuruldu.

Beş-altı keşiş çevremizi sardı. Innokentios'un yarılmış başını unutturmaya çalışıyorlardı. Bize, kutsal kalıntıları, kemiklere ve ibadet etmeye mahsus kutsal armağanları, gümüş bir kalıntı mahfazası içinde saygıyla saklanan altın, günlük

ve mersinleri gösterdiler. Eğilip koklattılar; bunca yüzyıldır hâlâ mis gibi kokuyorlar, büyük mucizedir bu diyorlardı.

Avluya çıkıp yalnız kaldığımızda, kapıcı bize işaret etti, yaklaştık.

Gülerek,

"Kokuyorlar, değil mi?" dedi; "Büyük mucize! Üzerlerine kolonya dökersen kolonya kokarlar, zeytinyağı özü dökersen zeytinyağı özü. Ve benzin dökersen benzin kokacaklardır. Büyük mucize diyorum sana! Bugün ne kokuyorlardı?"

Arkadaşım,

"Gül," dedi.

Keşiş, yonttuğu oduna eğildi; gülmekten kırılıyordu:

"Haydi, şimdi sizinle konuştuğumu görmesinler de başım belaya girmesin! Beni deli kabul ediyorlar, bense onları şarlatan sayıyorum; alayımızı şeytan süpürecek!"

Dionysos Manastırı– Sabah sabah sandala bindik ve Dionysos Manastırı'na çektik.

Sandalcımız Peder Venedihtos bunun, Aynaroz'un en ciddi manastırı olduğunu söyledi. Bu manastırda insanın ne kadar neşesi olursa olsun gülemez, ne kadar şarap içerse içsin sarhoş olamazmış; avluya bir defne dikmişler, her yaprağında bir İsa görülürmüş...

Yanımızda, buradan ayrılmak üzere Dafni Limanı'na giden bir despot vardı.

"Peder Venedihtos, bütün Evren Çarmıh'tır," dedi, "ve üzerine İsa çakılmıştır. Yalnız defnenin dalları değil, sen de, ben de, hatta taşlar da..."

Dayanamadım,

"Ben," dedim; "özür dilerim despotum ama, her yerde Dirilmiş İsa'yı görüyorum."

Despot başını sallayarak,

"Acele ediyorsun, acele ediyorsun, oğlum," diye cevap verdi; "İsa'yı Dirilmiş olarak göreceğiz ama, sadece öldükten sonra; şimdi yaşadığımız sürece Çarmıha Geriliş'i sürdürüp gitmekteyiz."

Çok yakınımızda, sakin denizden bir yunus fırladı ve sımsıkı etli, esnek, sırf kuvvet olan sırtı güneşte parladı. Tek-

rar daldı, yine çıktı, neşe içinde zıplıyordu; bütün deniz onundu sanki. Birden, uzakta başka bir yunus göründü, birbirine doğru koştular, birleştiler, oynaştılar ve bir anda kuyruklarını havaya dikip, yan yana oynaşarak uzaklaştılar.

Sevindim, elimi uzattım, iki yunusu gösterdim; zafer kazanmış bir edayla,

"Çarmıha mı geriliyor, yoksa diriliyor mu?" dedim. "İki Yunus bize ne söylüyor?"

Ama, artık Dionysos Manastırı'na varıyorduk Despot, cevap verecek zamanı bulamadı. İç avluya girer girmez korkuyla durduk. Sanki ağır cezalı olarak korkunç, karanlık bir hapishaneye girmekteydik; çevrede alçak, siyah sütunlar ve onların arasında koyu portakal rengine boyanmış kemerler; bütün duvar Apokalips'e[1] ait vahşi desenlerle kaplı: Cehennem şeytanları ve ateşler, göğüslerinden iki ırmak halinde kan akan fahişeler, boynuzlu, korkunç ejderler... kilisenin, insanı Cennet'e sevinerek değil, korkuyla göndermek için elinden geleni ardına koymayan sadist hırsı...

Karşılayıcı, yani, yabancılarla ilgilenen keşiş geldi; resimlere korkuyla baktığımızı gördü. İnce, sarı dudaklarını açtı; bizim iyi giyinmiş, iyi bir yaşantı içinde ve tam gençlik çağımızda olduğumuzu gördü, sanki içini bir nefret kapladı; kötü niyetle tıslayarak konuştu:

"Gözlerinizi iyice açın, yüzünüzü buruşturmayın: Bakın! Bakın! İnsanın bedeni ateşler, şeytanlar ve fahişelerle doludur; şu gördüğünüz pislikler Cehennem'e ait değildir, insanın içinin pislikleridir."

Arkadaşım yanıt verdi:

"İnsan, Tanrı'nın tasviri üzere yaratılmıştır; yalnız bu pislikler yok, başka şeyler de vardır."

Keşiş bir çığlık attı:

"Artık değil; sizin yaşadığınız dünyada ruh, ten oldu; onu da Günah kucağına almış, emziriyor!.."

"Öyleyse ne yapalım, papaz efendi? Kurtuluş yolu yok mu?"

---

[1] İsa'nın havarilerinden Yoanna'ya Patmos Adası'nda görünen olağanüstü halleri tasvir edildiği ve İncil'e ek olan kitabın adı Apokalips'tir. Aynı kitapta yer alan garip canavara da Apokalips denir.

"Var, var ama dar, karanlık ve tehlikeli; kolay girilmez o yola!.."

"Hangi kapı?"

Elini uzatarak manastırın kapısını gösterdi:

"İşte!"

Keşişin sözlerine sinirlenmiş olan arkadaşım,

"Biz henüz hazır değiliz," dedi, "daha sonra, yaşlanınca, hızımızı aldığımız zaman; ten de Tanrı vergisidir..."

Keşişin dudaklarını zehirli bir gülüş titretti; çığlık atarcasına,

"Ten, Şeytan vergisidir," dedi. "Ruh, Tanrı'dandır; bunu öğrenin, dünya temsilcileri!.."

Bize dokunmaktan korkuyormuş gibi cüppesine sıkıca sarıldı ve portakal rengi bir kemerin altında kayboldu...

Avlunun ortasında yalnız kaldık.

Arkadaşım:

"Haydi gidelim," dedi, "görüyorsun, İsa burada oturmuyor!"

Bir-iki hücre açıldı, zayıf, iskeleti andıran keşişler göründü, bize baktılar, bir şeyler mırıldandılar ve tekrar kapıları kapadılar.

Arkadaşım yine,

"Burada sevgi yok," dedi, "haydi gidelim!"

Ben,

"Bunlara acımıyor musun?" dedim. "Burada birkaç gün kalıp da gerçek İsa'yı hâkim kılsak, ne dersin?"

"Bunlara mı? İmkânsız! Boşuna zahmet çekeriz..."

"Hiçbir şey boşa gitmez; bunlar kurtulmazsa, imkânsız olanı yapmaya girişmekle biz kurtulmuş oluruz."

Arkadaşım hayretle bana bakarak,

"Ama, sen ciddi mi konuşuyorsun?" dedi.

"Bir bilebilsem!" diye yanıt verdim. "Birden büyük bir kedere kapıldım! Yüreğim diyor ki: Gerçek erkeksen burada kal, savaşa giriş! Ama ne yazık ki, akıl, yani Şeytan beni bırakmıyor!"

İki keşiş cesaret gösterip geldi, bizi içeri sokarak manastırı gezdirdiler. Duvar resmi olarak, dev Aya Kristoforos'u gördük; yabandomuzununki gibi bir başı vardı; bize kocaman bir

de dişini gösterdiler; Prodromos'un sağ eline taptırdılar. Sofrada, alev gibi kıpkırmızı iki ulu melek ayakta, bembeyaz ayakları yeşil toprağa dayanmış, iki ellerinde ikişer mızrak tutuyorlar. Sol duvarda, iki meleğin arasında bir Meryem oturuyor; sağlı sollu yemyeşil ağaçlar; dallarına kuşlar konmuş ve her meleğin arkasında ince birer servi. Kadir-i Mutlak, tahtta oturmuş, ağzından dışarı doğru bir kurdele açılıyor, kurdelenin üzerinde iri, kırmızı yazılar var. Keşişler ellerini kaldırıp bize Kadir-i Mutlak'ı gösterdiler.

"Yazıların ne olduğunu fark ettiniz mi? Başkalarını seviniz. Bu sözü, kuru bir ağaca söylesen çiçek açar; insana söylüyorsun, açmıyor. Hepimiz cehenneme gideceğiz!"

Mezarlık basit, güzel, deniz üstünde bir balkon gibi, rüzgâr ve deniz tuzuyla aşınmış beş-altı tahta haç...

Birden tepemizde bir beyaz güvercin sürüsü uçtu ve denize doğru gitti; keşişlerden biri, onları tutmak istermiş gibi hızla elini salladı; gözleri cinayet ve açlık doluydu.

"Ah, ulan! Bir tüfeğim olsaydı..." diye mırıldandı ve aç bir vahşi köpek gibi dişlerini gıcırdattı.

Sonunda tapınışımız bitti. Hareketten önce, denizin üstündeki yüksek kayalar arasında yer alan Karulla'da bulunan dinlenme yerlerini ziyarete gittim. Orada, Aynaroz'un en vahşi, en aziz çilecileri, insan görme avuntusuna bile sahip olmamak için, her biri ötekinden uzak mağaralara girmiş, dünyanın günahları için dua ediyorlar. Denize küçük birer sepet sarkıtmışlar, rasgele geçen tek tük sandallar bunların içine, çileciler açlıktan ölmesin diye biraz ekmek, zeytin ve neleri varsa atıyor. Bu vahşi çilecilerin çoğu deliriyor; kanatlandıklarını sanıyor, uçurumun üstünde uçmaya kalkışıyor ve düşüp ölüyorlarmış; aşağıda, denizin dibi kemiklerle doluymuş...

O yıllarda, bu çileciler arasında, azizliğiyle ün yapmış Mağaralı Makarios (Makarios o Spiliotis) yaşıyordu. Onu görmek amacıyla yola çıktım; kutsal dağa ayak bastığım andan itibaren, gidip kendisini görmeye, eğilip elini öpmeye ve ona günah çıkartmaya karar vermiştim. Günah çıkartmaya değil, o zamana kadar fazla günah işlemiş olduğumu sanmıyorum; sık sık beni yedi sır ve on emir üzerine hayasızca konuşmaya ve kendi on emrimi sıralamaya iten şeytani gevezeliğimi itiraf etmeye gitmek istiyordum.

Öğleye doğru çilehanelere vardım; uçurumda siyah delikler, kayalara çakılmış demirden haçlar... Mağaranın birinden bir iskelet göründü, korktum; sanki İkinci Doğuş gelmişti de, bu iskelet toprağın altından çıkmış, henüz bütün etlerini üzerine alacak zamanı bulamamıştı. İçimi korku ve utanç, aynı zamanda itiraf edemediğim bir hayranlık sardı; yanına yaklaşmaya cesaret edemeyip uzaktan sordum; kurumuş kolunu konuşmadan uzattı ve yukarıda, uçurumun ağzında siyah bir mağarayı gösterdi.

Tekrar kayalara tırmanmaya başladım, sivri yerleri oramı buramı yırttı, mağaraya ulaştım. İçeriyi görmek için eğildim; toprak ve günlük kokusu, koyu bir karanlık. Yavaş yavaş, kayanın bir yarığı içinde küçük bir testi fark ettim; başka bir şey yoktu; bağırmayı düşündüm, ama bu karanlığın içindeki sessizlik bana o kadar kutsal, o kadar rahatsız edilmesi imkânsız göründü ki, cesaret edemedim; insan sesi burada bana günahmış, kutsallığa tecavüzmüş gibi göründü...

Artık gözlerim karanlığa alışmıştı. Hafif fosforlu bir görüntü, solgun bir yüz, iskeletleşmiş iki el, mağaranın dibinde sallandı ve tatlı, yaşam soluğu sönük bir ses duyuldu:

"Hoş geldin!"

Gayret edip mağaraya girdim, sese doğru ilerledim. Yere çöreklenmiş olan çileci başını kaldırmıştı. Yarı karanlıkta tüysüz, uykusuzluk ve açlıktan yıpranmış, iki boş çukuru olan yüzünün sözle anlatılamayacak bir mutlulukla parladığını gördüm; saçları dökülmüştü; başı kafatası gibi parlıyordu.

"Kutsa beni, peder," dedim ve kemikli elini öpmek üzere eğildim.

Bir süre sustuk; bedenini yok etmiş olan bu ruha, bir doymazlıkla bakıyordum. Kanat tüylerini bir beden ağırlaştırıyor ve göğe çıkmasına imkân bırakmıyordu da kurtulmak istemişti; etler, gözler, saçlar, hepsi yenmiş...

Ne söyleyeceğimi, nereden başlayacağımı bilmiyordum. Karşımdaki hurda gövde bana, korkunç bir katliamdan sonraki bir savaş alanı gibi görünmekteydi; üzerinde Günah'ın tırnak ve diş izlerini fark ettim.

Sonunda cesaret ederek,

"Hâlâ Şeytan'la mı savaşıyorsun, Peder Makarios?" diye sordum.

"Artık değil oğlum; şimdi yaşlandım, o da benimle birlikte yaşlandı; gücü yok; Tanrı'yla savaşıyorum."

Ben hayretle,

"Tanrı'yla mı?" dedim. "Peki, onu yeneceğinden emin misin?"

"Yenileceğimi umuyorum oğlum, yalnızca kemiklerim kaldı; onlar direniyor!"

"Hayatın ağır, pederim; ben de kurtulmak istiyorum; başka çare yok mu?"

Çileci,

"Daha uygun olan bir çare öyle mi?" dedi ve bir acımayla gülümsedi.

"Daha insanca, pederim!"

"Yalnız bir tek yol var!"

"Adı ne?"

"Yokuş; bir basamak çıkacaksın, doymuşluktan açlığa, su içmişlikten susuzluğa, sevinçten acıya. Açlığın, susuzluğun ve acının tepesinde Tanrı oturuyor. Rahat bir yaşamın tepesinde de Şeytan var... Seçmesi senden!"

"Henüz gencim, yeryüzünü anlamak için zamanım var."

Çileci elini uzattı, dizime dokunup beni dürttü:

"Uyan oğlum! Ölüm seni uyandırmadan uyan!"

Ürperdim.

Cesaret bulmak için tekrar,

"Gencim!" dedim.

"Ölüm gençleri sever; cehennem gençleri sever; hayat yanan küçük bir mumdur, kolay söner, aklını başına topla, uyan!"

Bir an sustu, az sonra,

"Hazır mısın?" dedi.

İnatla karışık bir kızgınlığa kapıldım,

"Hayır!" diye bağırdım.

"Gençliğin küstahlığı! Bunu söylüyor ve böbürleniyorsun; bağırma; korkmuyor musun?"

"Kim korkmuyor ki? Korkuyorum! Sen de aziz peder, korkuyor musun? Aç kaldın, susuz kaldın, acı çektin, merdivenin tepesine ulaşman yakın, Cennet'in kapısı göründü; ama bu kapı açılacak da sen içeri girecek misin? Bundan emin misin?"

Gözçukurlarından iki damla yaş aktı; içini çekti ve biraz sonra,

"Tanrı'nın iyiliğinden eminim," dedi, "gençliğin küstahlığını da bu kurtarabilir!"

"Yalnız Tanrı'nın iyiliğine güvenmiş olmamıza yazık! Demek kötülükle erdem birbirine sarılı halde Cennet'e girecekler! Sence Tanrı'nın iyiliği o kadar büyük değil mi, pederim?"

Bunu söyler söylemez de son kurtuluş zamanının geleceği, cehennem ateşlerinin söneceği ve Kurtuluşu Olmayan Oğul'un, yani Şeytan'ın göğe çıkacağı, Peder'in elini öpeceği ve gözlerinden yaşlar akacağı şeklindeki, belki de suçluluk duygumdan kaynaklanan üçlü düşünce, kafamda şimşek gibi çaktı. Şeytan: "Günahkârım!" diye bağıracak, Peder de kucağını açıp ona,

"Hoş geldin!" diyecek. "Hoş geldin oğlum! Sana bu kadar işkence ettiğim için beni bağışla!"

Ama, düşüncemi dile getirmeye cesaret edemedim; bunu anlatmak için dolaylı bir yola saptım:

"Şimdi adını hatırlamıyorum pederim; bir azizin, cennette huzur bulmadığını duymuştum. Tanrı iç çekişlerini duymuş, onu çağırmış: 'Neyin var da içini çekiyorsun?' diye sormuş, 'Mutlu değil misin?' Aziz karşılık vermiş: 'Nasıl mutlu olayım, efendim? Cennet'in ortasında ağlayan çatlak var.' 'Ne çatlağı?' 'Cehennem'dekilerin gözyaşları.'"

Çileci haç işareti yaptı, elleri titriyordu.

Cansız bir sesle,

"Kimsin sen? Şeytan götürsün seni!" dedi.

Yine üç kez istavroz çıkardı, havaya tükürdü ve tekrar,

"Şeytan götürsün seni!" dedi.

Bu kez sesi sağlamlaşmıştı.

Yarı karanlıkta parlayan çıplak dizine dokundum; elim dondu:

"Pederim," dedim, "ben buraya seni üzmek için gelmedim; ben Günah değilim; köylü dedemin inandığı gibi, sade bir biçimde, hiçbir soru sormadan inanmak isteyen bir gencim; inanmak istiyor, ama yapamıyorum."

"Yazık sana, yazık sana zavallı; seni kendi beynin yiyecek, seni kendi benliğin yiyecek. Senin savunduğun ve kur-

tarmak istediğin Başmelek Eosforos'un[1] ne zaman cehenneme yuvarlandığını biliyor musun? Tanrı'ya dönüp de 'Ben' dediği zaman... Evet evet, dinle delikanlı ve kafana iyice sok: BEN'e lanet olsun!"

Ben inatla kafamı salladım.

"İnsan, bu BEN'le hayvandan ayrıldı. Başlangıçta her şey Tanrı'yla birdi, onun oturduğu zirvede birlikte mutluydular. Ben, sen ve o yoktu; senin ve benim diye bir şey yoktu; iki yok, bir vardı. BİR, BİR olan şey. Duyduğun cennet budur, başkası değil; biz oradan hareket ettik, ruh orayı hatırlayıp oraya dönmek istiyor; ölüm kutsaldır! Ölüm nedir, sanıyorsun? Bir katır... biz sırtına atlayıp gidiyoruz."

Konuşuyor ve konuştukça yüzü aydınlanıyordu; dudaklarından tatlı, mutlu bir gülümseme dökülüyor, bütün yüzünü kaplıyordu. İnsan onun cennete gömüldüğünü hissetmekteydi.

"Neden gülümsüyorsun, pederim?"

"Neden gülümsemeyeyim?" diye yanıt verdi. "Mutluyum oğlum; her gün, her saat katırın nallarını, Ecel'in yaklaştığını duyuyorum."

Bu ulu hayat reddedicisine günahlarımı itiraf etmek için kayalara tırmanmıştım; ama gördüm ki, henüz çok erken; hayatın hızı henüz içimde kesilmemiş; bu dünyayı çok seviyordum, Eosforos beynimin içinde parlıyordu; henüz Tanrı'nın kör edici ışığında kaybolmamıştı. Daha sonra, yaşlandığımda, hızım kesildiğinde, içimdeki Sabah Yıldızı'nın ateşi söndüğünde...

Kalktım. İhtiyar başını kaldırdı:

"Gidiyor musun?" dedi. "Haydi, güle güle; Tanrı seninle birlik olsun! Kabahat bizde değil, Dünya'yı bu kadar güzel yapanda..."

Ama, bütün keşişler mutlu değildi, güvenleri yoktu. Hepsinin üstünde Peder Ignatios'u hatırlarım. Akşamüzeri keşişler yatmaya gidip de manastırın konukevinde yalnız kaldığımız zaman arkadaşımla konuşuyorduk. Büyük, ruhsal endişelerimizden, insanın Tanrı'ya ulaşmak için izleyeceği yollardan söz eder ve papazların çok kullandığı kelimeye daha bakir bir kavram vermeye çalışırdık. Bir keresinde biz yi-

[1] Kilise dilinde Şeytanların Reisi; aynı zamanda Sabah Yıldızı'nın da adıdır. (Ç.N.)

ne böyle konuşurken, vakit herhalde gece yarısı olmalıydı; karanlık köşeden, heyecanla boğulan bir ses yükseldi:

"Tanrı bana nasip etse de, oturup sonsuza dek sizi dinlesem; başka cennet istemem!"

Bu, yarı karanlığa gizlenmiş, bizi dinleyen Peder Ignatios'tu. Ne konuştuğumuzu pek anladığını sanmıyorum, ama Tanrı, sevgi, görev gibi, biz konuştukça tekrarlanan sözlerle ve sesimizin tonuyla heyecana kapılmıştı belli ki; belki kandil ışığının altındaki yüzümüzün solgunluğundan da etkilenmişti.

Dost olduk; o akşamdan itibaren artık yanımızdan ayrılmadı. Konuşmuyor, yalnızca dinliyordu; insan, onun keşişler arasında konuşulanları aşan bir sözü duymaya susamış olduğunu hissetmekteydi. Gideceğimizin arifesinde, bir gece beni hücresine çağırdı. Arkadaşım yorgundu, uyuyordu.

"Sana itirafta bulunmak istiyorum," dedi; "otur!"

Bir rahle verdi, oturduk. Ay ışığının altında ona bakıyordum; bembeyaz, seyrek sakalı ışıkta parlıyordu. Siyah cüppesi zamanla yeşil bir renk almış, aşınmıştı ve yağ içinde olduğu için, parlamaktaydı. Yanakları çöküktü; bütün yüzünde, sürülmüş tarla gibi derin kırışıklıklar vardı; kalın, diken gibi duran kaşları, çukurlaşmış siyah gözlerini örtmekteydi. Acı zeytinyağı ve günlük kokuyordu. Kaba, delik pabuçlarından sağ ayağının başparmağı görünmekteydi.

Bir süre sustu; sanki karar almış da, şimdi vazgeçiyordu. Sonunda,

"İsa aşkına," dedi; "sabret, beni sabırla dinle; itirafımı bitirmeden bağırma, ayağa kalkıp gitme; acı bana!.."

Sesi titrekti.

Zor anı ertelemek istermiş gibi,

"Bir kahvecik ister misin?" dedi.

Ben karşılık vermeden yoksul yatağına oturdu, düşünceli ve kararsız bir halde küçük sakalını tuttu!..

"Peder Ignatios," dedim; "tereddüt etme, ben iyi adamımdır ve insanın acısını anlarım; serbestçe konuş ki hafifleyesin."

"Acı değil," dedi; birden ihtiyar sesi kuvvetlenmişti; "acı değil, sevinç... Lanetli sevinç mi, mutlu sevinç mi? Yıllardır ayırt etmeye çalışıyor, başaramıyorum; seni onun için çağırdım; yardımı istiyorum, anladın mı?"

Bu sözleri söyledikten sonra açıldı, artık tereddüt etmiyordu, bana bakmadan istavroz çıkardı; gözünü karşısında Çarmıha Gerilmiş'in yanında yanan kandile dikerek konuşmaya başladı:

"Ben, oğlum; yıllarca Tanrı'yı görmek istiyor, yapamıyordum; yıllarca dizlerime kapanmıştım; nah, ellerime bak, nasırlaştı... Ve yıllardır bağırıyordum: Mademki hak etmiyorum, Tanrı'yı görmeyeyim ama, mümkün kıl da, onun görünmez varlığını anlayabileyim; bir şimşek çakışı zaman içinde ben de sevineyim, Hıristiyan olduğumu ve yıllarımın manastırda boşuna geçmediğini anlayayım... Bağırıyor, ağlıyor, oruç tutuyordum; boşuna! Yüreğim, Tanrı'nın içine girmesi için açılamıyordu; Şeytan onu kilitlemiş, anahtarlarını alıkoymuştu..."

Döndü, bana baktı, görmek için kaşlarını kaldırdı.

Azarlarmış gibi:

"Bütün bunları neden sana söylüyorum? Kimsin sen? Nereden geliyorsun? Ne arıyorsun Aynaroz'da? Neden sana güvenim olsun da duyacağım ve henüz kendi ruhuma bile itiraf etmediğim, bana ağırlık veren, beni Cehennem'e batıran şeyi sana söyleyeyim? Neden? Neden?"

Çaresizlik içinde bana bakıyor ve karşılık bekliyordu.

"Belki bu, Tanrı'nın isteğidir," diye yanıt verdim; "belki beni Aynaroz'a seni dinlemek için O yolladı. Sözünü ettiğin ağırlıktan seni kurtarmak için Tanrı'nın hangi yollara başvurduğunu, insan aklının bilmesini nasıl isteyebilirsin, Peder Ignatios?"

Keşiş başını eğdi, bir an düşünceye daldı.

Sonunda,

"Belki!.. belki," dedi.

Cesaret buldu ve bir daha dili sürçmeden devam etti:

"Uzun lafın kısası, yıllar yılı bu şekilde çırpınıyor, hayatımın boşuna geçtiğini anlıyordum; tapınışın, oruçların, yalnızlığın hiçbir faydası olmuyordu. Yol bu değil, diye korkuyla kuşkulanmaya başlamıştım, beni Tanrı'ya götürecek yol bu değil! Yol başkadır; başka, ama hangisi? Ta ki bir gün, aziz başrahip bana, Selanik yakınındaki bir çiftliğini gözetme emrini verdi. Mevsim yazdı, ekinleri biçme mevsimiydi ve gündelikçi işçiler bir şey çalmasın diye orada bulunmam gerekiyordu.

"Manastırdan dışarı çıkmayalı, çocuklu insan görmeyeli, gülme duymayalı yirmi yıl olmuştu. Ovada hava çok sıcaktı; kırk yaşımda var, yoktum. Yirmi bir yıldır hapisteydim ve şimdi cezaevinin kapıları açılmıştı, hava alıyordum; çocukların yerde yuvarlanıp oynadığını, kadınların testi omuzlarında çeşmeye gittiğini ve kulaklarında bir dal kadifeyle delikanlıların meyhanelerde içki içtiğini unutmuştum. Çiftliğin kapısında bir kadın, çocuğunu tutmuş, emziriyordu; Tanrı bağışlasın, bir an bunun Bakire Meryem olduğunu sandım ve eğilip tapacak oldum. Diyorum ya, kadın görmeyeli yirmi bir yıl olmuştu, şaşırmıştım.

"O da beni görünce bluzunu ilikledi, göğsünü sakladı ve elimi öpmek üzere eğildi.

"'Hoş geldin, Peder Ignatios,' dedi; 'hayırduan üstümüze olsun!..' Ama ben, neden bilmiyorum kızdım, elimi geri çektim:

"'Erkeklerin önünde çocuk emzirme, içeri gir!' diye bağırdım.

"Kadın kızardı, başına sarmış olduğu tülün ucunu çekti ve ağzını kapadı, sonra sesini çıkarmadan korkuyla içeri girdi."

Keşiş gözlerini yumdu; bunu muhakkak ki eşiği, kadını, düğmeleri açılmış bluzu tekrar görmek için yapmıştı.

Keşişin uzun süre sustuğunu görünce,

"Evet?" dedim.

O karşılık verdi:

"Yokuş burada başlıyor; yani iniş demek istiyorum. Dedik ya, beni dinleyecek, bağırmayacak ve gitmek üzere ayağa kalkmayacaksın. Suç bende değil, Şeytan'da; ama onda da değil; her şey Tanrı'dan. Kutsal Kitap, bir ağaç yaprağı da düşse, düşüren odur der; bir ruh da bundan fazla bir şey değildir!.. Bunları kendi bilincimi avutmak için söylüyorum, ama o avunmuyor, gündüz konuşmuyor, ama gece vakti kalkıp bana bağırıyor: Kabahat sende!

"Eşikte durup çocuk emziren kadından söz ediyordum. Göğsünü gördüğüm andan itibaren, bir daha huzur bulamadım... Mademki serçenin sesi yüreğimize can veriyor, kadının çıplak göğsü neler yapabilir? Ve unutma, manastıra henüz çok gençken girmiştim, kadın görmüş değildim. Görmek ne

demek? Kadına dokunamamıştım bile! Ne yapayım, Şeytan'ı nasıl defedeyim? İşi oruçla ibadete döktüm, harmandaki öküzleri kırbaçladıkları kırbacı aldım: Kudurmuşçasına kendi bedenimi kırbaçlıyordum. Yukarıdan aşağı her yanım yara olmuştu. Yine boşuna, yine boşuna! Kandilin fitili biraz kısalsa, yarı karanlıkta beyaz bir göğsün parladığını görüyordum. Ve bir gece korkunç bir düş gördüm; bunu hâlâ hatırlıyor ve ürperiyorum."

Dili dolaştı, ağzı kurumuştu... Ama ben insafsızca sordum:

"Nasıl bir düş?"

Alnındaki teri sildi, soluk aldı:

"Beden değil, kadın değil, beyaz bir göğüs gördüm düşümde; koyu bir karanlık, bu karanlığın içinde beyaz bir göğüs ve ben cüppemle, takkemle, siyah sakallarımla ona yapışmış, emiyordum."

Dana gibi içini çekerek sustu.

Ben yine acımasız,

"Evet, evet?" dedim.

İyiliğim dinleme arzuma yenilmişti. Meraktan değil, arzu eden; arzu eden, ama elde edemeyen bu insana acıyordum.

Keşiş:

"Neden ısrar ediyorsun?" dedi. "Bana acımıyor musun?"

Ve yalvaran gözlerle baktı,

"Hayır!" diye yanıt verdim, ama hemen utandım. "Evet," dedim; "sana acıyor, onun için ısrar ediyorum; göreceksin, söyledikten sonra hafifleyeceksin!.."

"Hakkın var... Evet evet, söyleyince hafifleyeceğim. Dinle öyleyse: İlk gün eşikte gördüğüm o kadın, her akşam bana bir tabak yemekle bir tas şarap getiriyordu; ama son günlerde bunlara dokunmaz olmuştum; sabah geliyor, getirdiklerini geri alıyordu. Neden yemediğimi sormak istermiş gibi durakl ıyor, ama cesaret edemiyordu. Ama bir akşam, pazar akşamıydı; tarlalarda orak biçmekten yorgun düşmemişti; dinlenmişti; saçlarını da yıkamış, pazarlıklarını (hatırladığıma göre kırmızı renkli bir entari) giymişti; hava sıcaktı, gömleğinin düğmelerini biraz açmıştı; boynu bir parmak görünüyordu. Köy kadınlarının âdeti olduğu üzere saçlarına defne yağı sürmüş olmalıydı, kokuyordu. Nasıl oldu bilmem, bana Paskalya

günü, mersin dallarıyla süsleyip defne yağı serpiştirdiğimiz kiliseyi hatırlattı; bütün hava defne ve Diriliş kokuyordu.

"Tabakla şarabı önüme bıraktı ve neden bilmiyorum, yıkanmış olduğu için mi, yorgun olmadığı için mi?.. Yıkanma, bir koku, açık bir düğme, Günah'ın insanı Cehennem'e sokmasına yardım edebiliyor... Kısacası cesaret buldu ve gitmedi.

"'Peder Ignatios, bugünlerde neden yemek yemiyorsun?' dedi; sesinde sırf acıma ve huzursuzluk vardı.

"Sanki, günlerdir süt emmeyen oğlunun hasta olmasından kaygılanıyordu.

"Yanıt vermedim, o da gitmedi; neden gitmiyordu, biliyor musun? Çünkü Şeytan kadının karnında uyumaz, çalışır...

"Tekrar:

"'Zayıflayacaksın, Peder Ignatios,' dedi; 'beden de Tanrı'dandır, onu beslemeliyiz...'

"İçimden mırıldandım:

"'Defol karşımdan, Şeytan!' Ve gözlerimi kaldırıp kadına bakmadım.

"Ama birden, boğuluyormuş gibi bağırdım:

"'Defol!'

"Kadın korktu, kapıya doğru yürüdü. Ama kapıya yaklaştığını görünce, sanki gideceğinden korktum, fırlayıp saçlarından yakaladım. Karanlık, Şeytan'ın meskenidir, onu hâlâ saçlarından tutuyordum; yatağın üzerine attım. Danalar gibi böğürüyordum, o susuyordu; başörtüsünü yakaladım, bir anda bluzunun bütün düğmelerini açtım...

"Ondan bu yana kaç yıl geçti? Otuz mu? Kırk mı? Hiçbir şey geçmedi, zaman durdu. Sen hiç zamanın geçmediğini gördün mü? Ben gördüm. Otuz yıldır bluzunun düğmelerini açıyorum, açılmak bilmiyorlar.

"Onu sabaha kadar yanımda alıkoydum, salıvermedim. Ne sevinçti o, Tanrım! Ne hafifleme, ne canlanmaydı! Hayatım boyunca çarmıha gerilmiştim; o gece dirildim. Asıl korkunç olan şu ve sanıyorum ki, benim günahım bu, yalnız budur; seni de, yalnız bunu bana açıklayasın diye hücreme çağırdım; korkunç olan şey şu: Tanrı'nın ilk kez yanıma geldiği ve kollarının açık olduğunu hissediyordum. Bütün gece. Sabaha kadar, ne şükran duygusu, ne dualardı onlar! Yüreğim

nasıl açıldı da, Tanrı içine girdi! Kutsal Kitap'ta okuyup duruyor; ama anlamıyordum, ilk kez o kadının yanında Tanrı'nın çok iyi olduğunu; insanları sevdiğini ve kadını yaratıp ona, bizi en sağlam, en kestirme yoldan Cennet'e götüren bunca lütfu verdiği için, insanlara ne kadar acıdığını anlıyordum. Kadın ibadetten de, oruçtan da ve beni bağışla Tanrım, erdemden de daha güçlü!.."

Durdu. Ağzından çıkan sözden korktu; Çarmıha Gerilmiş İsa'ya korkulu bir bakış fırlattı ve kaşlarının altına gömülmüş küçük gözlerinden iki damla yaş döküldü.

"Ben günahkârım, İsam!" diye uludu ve tasviri görmemek için gözlerini kapadı.

Sonra, biraz kendini toparlayıp gözlerini açtı, bana baktı. Konuşmak için ağzımı açıyor, ne söyleyeceğimi bilmiyor, ama sessizliği sürdürmeye de tahammül edemiyordum. İhtiyarın gözlerinden akan yaşlar beni ürpertiyordu. Ama bir kelime söylemeye vakit bulamadım, ağzımı kapatmak istermiş gibi elini uzattı:

"Bitirmedim," dedi, "bekle...

"Gün ağarınca, kadın aceleyle kalkıp giyindi, yavaşça kapıyı açtı ve dışarı çıktı; ben sırtüstü yatağa uzandım, gözlerimi kapadım ve ağlamaya başladım. Ama, bu yaşlar hücremde döktüklerime benzemiyordu, onlar zehir gibi acıydı, bunlardaysa anlatılamayacak bir tat vardı. Çünkü Tanrı'nın odama girdiğini ve yastığıma doğru eğildiğini hissediyordum; emindim, elimi uzatsam ona dokunacaktım. Ama ben, şüpheci Thomas[1] değildim, ona dokunmak için parmağımı uzatmaya ihtiyacım yoktu. Bana bu güveni kadın vermişti, tekrar ediyorum, ibadet ve oruç değil, kadın verdi; Tanrı'yı odama o getirdi, sağ olsun!

"O geceden bu yana, otuz-kırk yıldır oturup şöyle düşünüyorum: Acaba Günah da Tanrı'nın işleri arasında mı? Biliyorum, bana ne söyleyeceğini biliyorum; bunu herkes söyler: Evet, muhakkak; yeter ki pişman olasın. Ama, ben pişman olmadım; açıkça söylüyorum, Tanrı'nın yıldırımı düşüp beni

[1] İsa'nın on iki havarisinden biri olup, ustasının dirilişine inanmadığı için "şüpheci" lakabı takılmıştır. Bu nedenle, ancak emin olduktan sonra bir şeye inananların simgesi haline gelmiştir.

yaksa da yine sözümden dönmem! Yeniden yapmam mümkün olsa, yine yapardım!"

Takkesini çıkardı, başını kaşıdı, beyaz saçları dökülüp yüzünü örttü. Bir süre düşündü; hissediyordum ki, daha ileri gitmekten çekiniyordu. Ama sonunda karar verdi:

"Yoksa, bütün o yaptıklarım günah değil miydi? Ve günah değilse, bu durumda ilk günah, yılan, yasak ağaçtan koparılan elma ne anlama geliyor, anlamıyorum. Seni onun için çağırdım, anlayabiliyor musun? Bu nedenle çağırdım seni: Ölmek istemiyorum. Azıcık ömrüm kaldı. Bunu anlamadan ölmek istemiyorum. Neden konuşmuyorsun? Sanırım, sen de şaşırdın, oğlum..."

Ne söyleyeyim? Günah, Tanrı'nın işi midir? Bu soru ilk kez gelip beni rahatsız ediyordu. Erdemin yoluna koşut, daha geniş, daha düz, bizi Tanrı'ya değil farklı bir yere götüren başka bir yol, günahın yolu var mı?

"Peder Ignatios," diye yanıt verdim, "ben daha çok gencim, henüz fazla günah işlemeye, fazla acı çekmeye vakit bulamadım; yanıt veremem. Aklımı yargıç olarak ortaya koymak istemem, ona güvenim yok! Yüreğime de güvenemiyorum. Biri her şeyi mahkûm eder, öteki her şeyi bağışlar... Ortasını nasıl bulayım? Akıl diyor ki: Tanrı'ya varmayan yol, yani günahın yolu, tatminkâr ve rahattır. Peder Ignatios, bunu kabul etmiyorum. Yürekse şöyle diyor: Tanrı'nın bu kadar sert ve haksız olması; insanların acısını, açlığını, çıplaklığını, düşüşünü istemesi imkânsızdır. Yani onun evine delilerle sarsaklardan başkası giremez mi? Ben bunu kabul edemem. Öyleyse, Peder Ignatios, mademki hem aklım hem de yüreğim haklı, nasıl bir sonuca varacağız?"

İçimden konuşup düşünüyor, ama düşündüklerimi söylemiyordum: Yeni On Emir! Yeni On Emir! Ama bu Yeni On Emir'in erdemlerle günahları nasıl düzenleyeceğini bilmiyordum; yalnızca içimden şunu tekrarlayıp durmaktaydım: Yeni On Emir... Büyük zorunluluk. Onu bize kim verecek?

Hücrenin küçük penceresi hafifçe aydınlanmaya başladı; manastırın ufak avlusunda tahta çanın melodili bir şekilde çaldığı, sesinin hücreden hücreye gittiği, keşişleri sabah duasına davet ettiği duyuluyordu.

Peder Ignatios, küçük pencereye baktı, şaşırdı.

"Sabah olmuş," diye mırıldandı, "sabah olmuş..."

Bir köşeye doğru süründü, beli ağrıdığı için homurdanarak eğildi, küçük bir yağ kabını aldı, haçın önünde sarkan kandile yanaştı ve içine biraz yağ döktü. Küçük alev yükseldi, İsa'nın sarı, acılı yüzünü aydınlattı; dikenli tacından alnına ve yanaklarına kan damlıyordu.

Keşiş uzun süre gözlerini tasvire dikti; içini çekti. Bana döndü:

"Yani, bana vereceğin hiçbir yanıt yok mu? Hiç mi yok?"

Sesi alaycıydı ya da bana öyle geldi. Tabureden kalkmıştım; keşişin yanında duruyordum, ben de onunla beraber Çarmıha Gerilmiş'e bakmaktaydım. Yorgundum, uykum vardı.

"Hiç!" dedim.

Keşiş,

"Eh, zararı yok," dedi ve duaya gitmek için köşedeki değneğini aldı.

Bir daha tapınmak üzere tasvirin önünde durdu; kandilin altındaki solgun, kanı çekilmiş yüzü parladı; parmağını kaldırdı, bana Çarmıha Gerilmiş'i gösterdi.

"Yanıtı bu verdi!" dedi.

O sırada hücrenin kapısı vuruldu!

"Peder Ignatios!" diye bir ses duyuldu.

Keşiş:

"Geliyorum, aziz başrahip," diye yanıt verdi ve kapının mandalını çekti.

Sararmış not defterimin sayfalarını çeviriyorum, demek hiçbir şey ölmemiş; her şey içimde uyuyor. Şimdi eskimiş, yarı silik yapraklardan kalkıp yeniden manastırlar, keşişler, resimler ve deniz halini alıyorlar! Arkadaşım o zaman olduğu gibi güzel, gençliğinin tam çağında, Homerik gülümseyişi, soran mavi gözleri ve şarkılar dolu göğsüyle topraktan yükseliyor! İnsanlara alabileceklerinden fazlasını vermiş, insanlardan verebileceklerinden fazlasını istemiş, yalnız ve keder içinde ölmüş, geriye yaralı, mağrur ruhunun acı gülümseyişinden başka bir şey kalmamıştı. Akan yıldız gibi bir an için karanlığı yendi ve kayboldu. Hepimiz böyle kaybolacağız,

dünya da böyle kaybolacak; ama bu, sıradan bir teselli değildir; bize can verip can alanı da haklı çıkarmaz.

Aynaroz'da kırk gün dolaştık ve tam yolculuğumuzu tamamlayıp ayrılmak üzereyken, Noel arifesinde, Dafni'den geri döndüğümüz sırada en beklenmedik, en kesin mucize bizi beklemekteydi: kışın ortasında, yoksul bir bahçeciğin içinde, çiçek açmış bir badem ağacı!

Dostumun kolunu yakaladım, çiçek açmış ağacı ona da gösterdim:

"Bütün bu hac ziyaretimiz sırasında, sayısız ve karışık sorular yüreğimize acı çektirirdi. Angelos, bak, yanıt şurada!"

Dostum, gözünü çiçek açmış badem ağacına dikti; sanki kutsal ve mucizeli bir tasvire taparmış gibi istavroz çıkardı ve bir süre sessiz durdu.

Sonra da yavaş yavaş,

"Dudaklarımın ucuna bir şarkı geliyor," dedi, "küçük bir şarkı, bir hai-kai." [1]

Tekrar ağaca baktı:

"Badem ağacına dedim ki: 'Hemşire, Allah için benimle konuş!' Ve badem ağacı çiçek açtı..."

[1] Bir tür Japon şiiri.

XX

KUDÜS

Yalnız kalıp gözlerimi yumduğum zaman kendi kendime soruyorum: Aynaroz'dan ne kaldı geriye? Onca heyecan ve sevinçten bize, bana ve arkadaşıma acı çektiren onca sorudan geriye kalan nedir?

Ergenlik çağımda, Dünya'nın, Evren'in merkezi olmadığı ve insanın doğrudan doğruya Tanrı'nın elinden çıkma, ayrıcalıklı bir yaratık olmayışı yolundaki iki korkunç sırrın bende açtığı yara birkaç yılda kapanmış, Aynaroz'da yeniden açılmıştı; iki metafizik acıydı bunlar: Nereden geliyor ve nereye gidiyoruz? İsa bir yanıt verdi, bir merhem getirdi, birçok yarayı iyi etti. Acaba bu merhem benim yaralarımı iyi edebilir miydi? Küçük kampana, sabah ayinleri, ilahiler, resimler, çileci hayatının Tanrısal ahengi acıyı yatıştırıyordu; İsa'nın acısını çok yakından yaşıyordum ve benim acım cesaret buluyor, tatlılaşıyor, umuda kapılıyordu; ama büyü çabuk bozuluyor ve ruh yine yapayalnız kalıyordu. Neden? Umduğu neydi? Ne eksiği vardı? Ruh, Aynaroz'da neyi aramaya gitmişti de bulamamıştı?

Zaman geçti, yavaş yavaş kokuyu almaya başladım: Aynaroz'a, bütün hayatım boyunca bulamadığım şeyi aramaya gitmiştim: benim boyumda değil, benden daha uzun, daha büyük, kavgaya benim yanımda girecek bir düşman ve arkadaşı. Kadın değil, düşünce değil. Başka bir şeyi. Başka birini. Ruhumda eksik olan buydu, ruhum bu eksiklik yüzünden boğuluyordu.

Bu birini –Aynaroz'da bulunduğum sürece anlamıyordum, sonradan anladım – Aynaroz'da buldum.

Acaba bütün Aynaroz seyahatimin meyvesi bu mudur?

Aynaroz'u dolaşırken keşişlere el uzatan ve çıplak dizlerinden kanlar akan bir mücadeleci, başlangıçta bana böyle göründü. Açlıktan gözleri çukurlarına çekilmişti, çullarının altından iskeletleşmiş bedeni görünüyordu. Üşüyordu ve gözleri yaşla doluydu. Kapıları çalıyor, kimse ona kapısını açmıyor, manastırdan manastıra kovuyorlardı, çullarının ardından köpekler koşup havlıyordu. Bir akşam, bir taşa oturmuş, ıssız denize baktığını gördüm. Bir çamın arkasına gizlenip onu gözetledim; uzun süre konuşmadan durdu ve birden, artık dayanamayıp haykırdı: "Tilkilerin bile uyuyacak yeri var, benim başımı koyacak yerim yok!" Kafamda bir şimşek çaktı, onu tanıdım, elini öpmek üzere koştum. Onu, daha küçük bir çocukken sevmiştim, her zaman sevdim, her tarafta aradım, yok olmuştu. Oturduğu taşa iliştim, içime hüzün çöktü. Ah, yüreğimi ona açabilseydim de içine girse, meskensiz dolaşmasa, üşümeseydi! Aklıma filozof Proklas ve insanların inanmaktan vazgeçip Olympos'tan tanrıları kovdukları yıllar geldi. Proklas, Olympos'un eteğinde, bir bodrumda uyuyordu; birden gece yarısı kapısının çalındığını duydu, ayağa fırladı, açmak üzere koştu ve Atina'nın,[1] tepeden tırnağa silahlı bir halde eşikte durduğunu gördü. "Proklos," dedi Atina; "sana sığınıyorum, beni her yerden kovuyorlar. Sana sığınmaya geldim!" Aynı şey olsa da, İsa yüreğime sığınsaydı!

Aynaroz'dan dönerken, ilk kez İsa'nın aç, meskensiz dolaştığını, insan'ın İsa'yı kurtarma zamanının geldiğini anladım.

Büyük bir acıya, merhamete kapıldım; rahat hayata dönmek istemiyordum; yola koyuldum, Makedonya dağları arasında günlerce yürüdüm; kutsal, karanlık, üzerine tezek sürülmüş, kulübemsi evlerden oluşan bir köy buldum; bir domuz sürüsüyle çocuklar, çamurun içinde debeleniyordu; erkekler, yüzleri asık bir halde bana bakıyor, selamıma karşılık vermiyorlardı; kadınlarsa bakıp kapılarını kapatıyorlardı.

"Burada iyiyim," diye düşündüm, "korkunç bir köy, insanlar da korkunç, dayanıp dayanamayacağını burada göreceksin, ruhum!"

Bedenime acı çektirmek istiyordum, yaralı mücadeleci aklımdan çıkmıyordu, kışı bu köyde geçirmeye karar verdim.

[1] Bu Atina kenti değil, Tanrıça Athena'dır.

Uzun çabalardan sonra ihtiyar bir çobanı, ne suçlu, ne mason, ne de deli olduğuma inandırmayı başardım ve kulübesinin bir köşesini bana kiralayıp her gün biraz ekmekle biraz süt vermeye razı ettim. Odun da buldu, ateşin önünde oturuyordum; yanımda İncil'le Homeros'tan başka bir şey yoktu; bazen İsa'nın sevgi ve dürüstlükle ilgili sözlerini, bazen de Elenlerin Piri'nden mısralar okuyordum. Biri iyi, barışçı, sabırlı ol, bir yanağına tokat attıkları zaman, öteki yanağını da çevir, bu dünyadaki hayatın hiçbir değeri yoktur, gerçek hayat öteki dünyadadır, diye ilke koyuyor; öteki, Yunanistan'ın dedesi, güçlü ol, şarabı, kadını, savaşı sev, kendi değerin ve gururun uğruna ölmekten ve öldürmekten çekinme, dünyadaki hayatı sev, zanlı ve kul olmak, ahrette olmaktan iyidir, diye ahkâm kesiyordu.

Kocaman burunları, nasırlı geniş tabanları, kıllı bacakları, sivri sakalları, yağlı kasıklarıyla Akhaialılar aklıma geldi, şarap ve sarımsak kokuyorlardı. Eleni'yse[1] dokunulmaz, ölümsüz surların üstünde dolaşıyor, ışık altında tertemiz parlıyordu ve yalnız tabanları kana bulanmıştı. Bulutların üstünde de tanrılar huzur içinde kurulmuş, insanların birbirlerini öldürüşlerini seyrederek vakit geçiriyorlardı.

Ben burada, yalnızlığım içinde kulak kabartıyor, bu iki periyi dinliyordum. ikisi de ciğerime yapışmış, ikisi de beni büyülüyordu, kemiklerimi hangi perinin gölgesine bırakacağımı bilemiyordum.

Dışarıda kar yağıyordu, küçük pencereden küçük kar tanelerinin düştüğünü ve köyün çirkinliğini örttüğünü görüyordum. Her sabah koyun sürüleri geçiyor, çanları beni uyandırıyordu. Ayağa fırlıyor, ben de onlarla beraber karlı patikaları çıkıyor; çobanla fakirlik, soğuk, ölen koyunlar üzerine birkaç laf çakıştırıyordum. Bu köylülerin ağzından hiçbir zaman neşeli bir söz çıktığını duymamıştım; hep fukaralıktan, soğuktan, ölen koyunlardan söz ederdim.

Bir gün dışarıda dünya kalın kar örtüsünü örtünmüş, köylüler evlerine kapanmışlardı, durgun havada ara sıra bir katırın çıngırak sesi duyuluyordu. Köy kampanasının acı acı çalındığı

[1] Yunanistan'ı ima ediyor. Batılılar buna ima yollu Helena ya da Helene der. Eleni aynı zamanda kadın adıdır.

duyuldu; birisi ölmüş olmalıydı; küçük pencereden, açlıktan kudurmuş kargaların geçtiğini ve bu geçişlerini tekrarladıklarını gördüm. Ocağı yakmıştım, sıcaklık bedenimi bir ana gibi acıyarak kucaklıyor, sarıyordu, umutlu olduğumu hissediyordum. Birdenbire içimden bir ağlama boşandı; sanki sevinç büyük bir ihanet ve günahmış gibi... Ansızın ölen oğluma ninni söylüyormuşum gibi yavaş, umutsuz ve acıklı bir ağlama...

Bu ağlamayı içimde ilk kez duymuyordum: Acılı olduğum zaman biraz yatışır, onu uzaktan gelen bir arı vızıltısı gibi duyardım; ama sevindiğim zaman zapt edilmez bir şekilde boşanırdı. O zaman korkuyla bağırırdım: içimde kim ağlıyor, neden ağlıyor, benim ne suçum var?

Gece oldu; ateşe bakıyordum, yüreğim direniyor, ağlamayı reddediyordu. Niçin ağlamaya başlayacaktım? Yüreğime çöken hiçbir acı yoktu; ıssızlık, sıcaklık vardı, evin köy havası adaçayı ve ayva kokuyordu; ocağın önünde oturmuş, Homeros'u okuyordum; umutluydum, mutluydum, "Neyim eksik? Mutluyum!" diye bağırıyordum. Hiçbir eksiğim yoktu! Öyleyse, içimde ağlayan kimdi? içimde ağlayan nedir? Ne istiyor? Benden ne istiyor?

Bir ara, birisi kapımı çalıyor gibime geldi; kalktım; kimse yoktu. Gökyüzü tertemiz ve yıldızlar yanan kömürler gibi parlaktı; eğildim, yıldızların ışığı altında, insan ayak izlerini fark eder miyim diye karlı yolu inceledim; hiçbir şey yoktu. Kulak verdim; köyün kıyısında bir köpek acı acı uluyordu; karların üstünde dolaşan Ecel'i görmüş olmalıydı. Yaşlı, ama son derece dayanıklı, insana ölümsüzmüş gibi gelen bir çoban geçende bir çukura düşmüştü ve derin çukurdan kurtarılamayıp gün boyu can çekişerek inlemişti; artık sustu, şimdi arkasından havlayıp ağlayan yalnızca köpeği vardı...

Ürpererek, "Ölmüş olacak!" diye düşündüm.

Ölüm beni korkutuyordu; henüz yeniden doğmalar ve geleceğin hayatları beni avutmaya başlamış değildi ve henüz Ecel'le, ürpermeden karşılaşacak gücüm yoktu.

Yeniden Homeros'a daldım, sanki ihtiyar atanın dizlerinde avuntu arıyordum; ölümsüz mısralar yeniden dalgalar gibi yuvarlanmaya ve şakaklarımda kırılmaya başladı; yüzyılların ardında mızraklarla vuruşan, tanrılarla insanların uğultusunu

duyuyor, Eleni'nin[1] ihtiyarlar arasında, Troya'nın surları üzerinde yavaş yavaş gezindiğini görüyor ve onu gördükçe unutmak için çabalıyordum, ama aklım Ecel'deydi. Ah, diye düşünüyordum, insanın yüreği sonsuz bir güce sahip olsa da Ecel'le savaşabilseydi! Maria Magdalena gibi olsaydı, fahişe Maria Magdalena gibi olsaydı, yeter ki sevgili ölüyü diriltebilseydi!

Yüreğim sıkıştı, ne yapap da isa'yı diriltebilir, rahatlatabilirdim. Hâlâ içimde ölü olarak uyuyan kişinin, ağlayanın o olduğunu hissediyorum; doğrulmaya çalışıyor ama, insanın yardımı olmadan yapamıyor ve bana karşı çok küskün. Onu nasıl kurtaracağım, ben nasıl kurtulacağım?

Dedem olsa, Yahudi çarmıhçıları düşünerek korsan gemisine biner, Müslüman gemileriyle kapışmak için boğazları tutar, hırsını böyle alır ve hafiflerdi. Babam, kısrağına atlar, kâfirlere saldırır, akşamüzeri savaştan döner, Hıristiyan düşmanlarının kanlı sarıklarını Çarmıha Gerilmiş'in tasviri altına sıralardı; o da böylece, kendi usulünce hafifler ve İsa'yı yüreğinde dirilttiğini hissederdi. Çünkü, madem babam savaşçıydı, hem başkasını hem kendisini kurtarmanın tek yolunu savaşmak olarak görüyordu.

Ya soyumun üfürüğü olan ben ne yapacaktım?

Seyrektir ama, Girit'in yüksek dağlarında, bazen bir ejder ailesinin içinde marazlı birinin doğduğu olur; yaşlı ata, onu gözüyle tartar, bir daha tartar, kendi içinden bu döküntünün, hangi Allah'ın belası nedenle çıktığını anlayamaz. Dünyaya getirdiği öteki canavarları, oğullarını, bunu ne yapacaklarını görmeleri için toplantıya çağırır. ihtiyar, "Soyumuzu utandırıyor," diye mırıldanır; "bunu ne yapacağız be çocuklar? Çoban olamaz; fırlayıp yabancı sürülerin arasına dalmak ve çalmak nerede, bu nerede? Savaşçı olamaz, çünkü adam öldürmeye acır; soyumuzu utandırıyor, onu öğretmen yapalım!"

Ne yazık ki ben, soyumun öğretmeniydim! Niçin direneyim? Karar vermeliyim. Atalarım beni ne kadar hor görürlerse görsünler, benim de silahlarım var, savaşacağım.

Kar yağıyordu, Tanrı dünyanın çirkinliklerini, karlarıyla samimi bir şekilde örtmekteydi; barındığım yoksul Makedon-

[1] Truva Savaşı'na sebep olduğu ileri sürülen, Menelos'un karısı, güzelliğiyle meşhur Helena.

ya kulübesinin bölmelerinden sarkan çullar beyaz, pahalı kürkler halini almış ve bütün kuru eşek çalıları çiçek açmıştı. Ara sıra bir bebeğin ağladığı, bir köpeğin havladığı, bir insanın sesi duyuluyor, ama birden her şey tekrar sessizliğe gömülüyor ve yalnızca Tanrı'nın sesi olan sessizlik duyuluyordu.

Ateşe bir kütük ve koku versin diye bir kucak defne dalı attım, tekrar Homeros'a eğildim ama, Akhaialılardan, Troyalılardan, Olympos'un tanrılarından ötürü kafam karışmış, güneş altında yıkanan manzara gözlerimin önünde pırpırlanıp kaybolmuştu, yine içimin ağlama sesi duyuluyordu.

İsa, mezarın içinde yatıyor, çömezlerin koşup mezar taşını kaldırmasını, karanlığa eğilip onu çağırmalarını bekliyordu; onlar çağıracak, kendisi de yeniden yeryüzüne çıkacaktı, ama gelmiyorlardı; içine bir gariplik çöktü, ağlıyordu.

Ben, ateşteki alevlerin sönüşüne bakıyor, havarilerin korku içinde, yüksek bir katta toplandıklarını görüyordum. "Öldü, üstat öldü!" Ve karanlığın bastırmasını, Kudüs'ten gitmeyi, dağılmayı bekliyorlar. Ve yalnızca bir kadın ayağa fırladı, bu ölümü reddetti: İsa onun yüreği içinde dikilmişti; sabah sabah, yalınayak, saçları dağınık, yarı çıplak bir halde mezara doğru koştu. İsa'yı göreceğinden emindi ve gördü, İsa'nın dirileceğinden emindi ve onu diriltti. "Üstadım!" diye bağırdı; üstat mezarda onun sesini duydu, ayağa fırladı ve sabah aydınlığında, ilkbahar çimenleri üzerinde yürür halde göründü.

Belleğim bu "Diriliş" görüntüsüyle doldu; çok tatlı, hafif bir ateş gözkapaklarımı ağırlaştırdı, kanım hızla şakaklarıma vurmaya başladı. Kuvvetli bir rüzgâr estiği zaman bulutların dağılıp tekrar birleşmesi, insan, hayvan ve gemi olmaları gibi, manzara içimde parçalanıyor, başka biçime giriyor, istekle rüzgârı giymiş insan yüzleri halini alıyordu. Ama başlangıçta çekingen ve utangaç olan sözcükler giderek daha cesur ve buyurgan hale dönüşüp imdada koşmasalardı, bu resimler belleğimde birbirlerine tutunmayı başaramaz, duman halkaları gibi dağılıp yok olurlardı. Anladım: Ruhumda esen sperma rüzgârı, tuttu embriyon oldu, dışarı çıkmak için tekme atıyordu.

Kalemi aldım, yazmaya ve hafiflemeye, doğurmaya başladım.

İşe baştan başlamadım; önce sabırsız, saçları çözülmüş ve gözyaşları içinde Magdalena çıktı ortaya; silkinmişti; şafaktan, uykudan önce, düşünde Haham'ı görmüş olmalıydı; kuşları tuzağına çağıran bir kuş avcısı gibi O'na seslenmeye başladı.

Ah, nedir bu iyilik!...
Hava o kadar tatlı ki, doğrulamıyorum!
Kalk yüreğim ve yere vur ki açılsın!
Kanatlar gibi çırpınıyor, topraktan omuzlarım,
ama ah! Beden ağır ve sabah geç oluyor!
Ben giyinip gidene kadar acele etme ruhum;
işte, bir gelin gibi giyiniyorum
ve avuçlarımla tabanlarımı kınayla boyuyorum,
gözlerime sürme çekiyorum
ve bir benle birleştiriyorum kaşlarımı!...
Koca gökyüzü, nasıl tatlı tatlı vuruyor
toprağın aşkı gibi göğsüme ve ben insan gibi
çarpık karşılıyorum SÖZ'ü acı ve sevinçle...
Ve sevgilisinin bıraktığı kadın gibi
artık çiçek açmış patikadan senin
sevgili mezarına vardığımda,
solgun dizlerine sarılacağım İsa,
elimden kaçmayasın diye!...
Ve herkes inkâr etse de seni, İsa,
sen ölmeyeceksin, çünkü ben
yüksekte tutuyorum ölümsüzlük suyunu
ve sen yine yukarı, yeryüzüne çıkıp da
benimle beraber yürüyesin diye sunuyorum sana...
Ve karlar arasında badem ağacı dallarına konup,
dalgın, gagası havada, dal ve çiçek açıncaya kadar,
öten bir kuş gibi şakıyacağım...

Artık uyuyamıyordum; acele etmemekteydim; bir an gelip de yüzler sabitleşince havarilere, Magdalena'ya, İsa'ya, beden halini alan kırağıya, gerçekleşen yalanlara, umudun en yüksek dalında oturmuş şarkı söyleyen ruha yetişmekte acele ediyordum.

Birkaç gece ve birkaç gün içinde, bütün trajedinin elyazması dizlerimin üstünde oturuyordu ve ben onu, doğumdan sonra ananın oğlunu tutması gibi sıkı sıkıya tutmaktaydım.

Büyük Perhiz gelmiş, onu Paskalya izlemişti; tarlalarda geziniyordum. Dünya cennet, toprak yemyeşil olmuştu; Olympos'un karları güneşte parlıyordu; kırlangıçlar geri dönmüş, havada, dokuma tezgâhının mekikleri gibi ilkbaharı dokuyorlardı. Küçük beyaz ve sarı yabani çiçekler ufacık başlarıyla toprağı kaldırıyor, onlar da yukarıki dünyayı görmek için güneşe çıkıyorlardı. Herhalde biri üzerlerindeki mezar taşını kaldırıyordu da canlanıyorlardı. Biri ama, kim? Mutlaka Tanrı... Ve yüzleri sayısızdı; bazen çiçek, bazen kuş, bağ filizi ve bazen buğday...

Çiçekli tarlalar içinde geziniyordum, başım hafifçe dönüyor; zaman ve mekân birbirine karışıyordu. Yunanistan'dan çok Filistin'deydim sanki; İsa'nın bahar toprağı üzerindeki ayak izlerini hâlâ taptaze fark ediyordum ve çevremde kutsal dağlar, Karmel, Gelvoe, Thabor yükselmekteydi. Ve şu, ne topraktan fışkırıp bir boy yükselen buğdaydır, ne de şunlar, Manisa lalesidir; bunlar topraktan fışkıran İsa'dır, onun kanıdır.

Bir gün Haham Nahman'a sormuşlar: "Filistin'e gitmemizi vaaz ettiğin zaman neyi kastediyorsun? Muhakkak ki Filistin bir fikir, İbrani ruhlarının bir gün ulaşması gereken bir idealdir." Nahman kızmış, sopasını toprağa sokmuş. "Hayır, hayır!" diye bağırmış. "Filistin dediğim zaman, Filistin'in taşlarını, otlarını, topraklarını kastediyorum. Filistin fikir değildir; taş, ot ve topraktır; oraya gitmemiz gerek."

Oraya gitmem gerek! Filistin'in sıcak bedenini görmem ve ona dokunmam, Yunanistan'ın dağlarıyla tarlalarında dolaşarak sevinmem değil, İsa'nın soluduğu, çiğneyip dokunduğu havasını içime çekmem, toprağını çiğnemem, taşlarına dokunmam; onun insanlar arasından geçerken kanının bıraktığı izlerin ardından gitmem gerek. Gideyim! Belki oralarda, Aynaroz'da boş yere aramış olduğum şeyi bulurum...

Kafamda yine seyahat yeli esti; bu yel ne zamana kadar esecek kafamda? Tanrı ölümüme kadar sürdürse bari! Topraktan kopup gitmenin sevinci! İnsanı gerçeğe bağlayan ipi kesip gitmesi! Ardına bakması ve sevdiği dağlarla insanların uzaklaştığını görmesi!

Kutsal Hafta[1] yaklaşıyordu; bütün Hıristiyan dünyasında İsa, çarmıha gerilecek, deva bulmaz beş yara tekrar açılacak ve yürek –Maria Magdalena– ölümle mücadeleye gelecekti. İnsan yüreğinin hâlâ çocuğunki gibi olması ve o günlerde acı çekmesi, yemek yiyememesi, uyuyamaması, uykusuzluklar geçirmesi ve haçın üstünde limon çiçekleriyle bezeli tanrısının cesedini görerek gözyaşlarının akması ne mutluluktur! Ve kilise pencerelerinin açık olması, içeri ilkbaharın girmesi... Bir kızı sevmesi, ilk sevgili, Çarmıha Gerilmiş'in ayakları dibinde buluşup büyük cuma günü, öğleüzeri ibadet için sözleşmesi... genç olduğu için, Tanrı'nın bedeni üzerinde dudaklarını sevdiğininkilerle birleştirip bundan korkması.

Homeros'u kapadım; ölümsüz atanın elini öptüm, ama gözlerimi kaldırıp bakma cesaretini gösteremedim, ondan utanıyor ve korkuyordum, çünkü o anda kendisine ihanet etmekte olduğumu biliyordum; onu bırakıyor ve yanıma onun büyük düşmanını, Kutsal Kitap'ı alıyordum.

Yeryüzüyle gökyüzü henüz uyanmış değildi; çatının üzerinde bir horoz boynunu güneşe doğru uzatıyor ve gece fazla uzadığından, artık güneş ortaya çıksın diye bağırıyordu.

Yaşlı atanın duyacağından korkuyormuşum gibi yavaş yavaş kapıyı açtım, gitmek üzere limanın yolunu tuttum. Köylerden yığınlarla kadın ve erkek, Filistin'e gitmek, Kutsal Mezar'a tapmak için gemilere binmeye gelmişti. O ayrılık ikindisini hiçbir zaman unutamayacağım: Ne içtenlik, ne tatlılık, ne acı birliğiydi o! Yavaş ve acılı bir şekilde yağmur çiseliyordu, insan başını kaldırıp gökyüzüne baksa, Tanrı'nın yüzünün gözyaşlarıyla ıslandığını görürdü.

Vapurda, güvertede, rengârenk battaniye ve kalın yorganlar serilmiş. Bir sürü kocakarı sepetlerini açıyor, bir şeyler çiğniyorlar, hava tarama ve soğan kokuyor. Orta yerde gül gibi kırmızı yüzlü, uzun gri saçlı bir ihtiyar bedeninin belden yukarısını sallayarak, dua eder gibi yüksek sesle İsa'nın hikâyesini, hayatını, acılarını, damadın Kudüs'e nasıl çıktığını, sonra acı, esrarengiz yemeği nasıl yediklerini, hain havarinin aceleyle nasıl kaçtığını ve İsa'nın, alnından kan damlaları gibi ter taneleri dökülerek Zeytin Dağı'na çıkışını anlatıyor.

[1] Paskalya'dan önceki hafta.

Bütün o siyah başörtülü kadıncıklar huşu ile dinliyor, başlarını sallıyor, iç çekiyor ve durmadan, koyunlar gibi geviş getiriyorlardı. Tanrı, yine insan oluyor, basit yüreklerin içinde yeniden çarmıha geriliyor ve yeniden kurtuluyordu. Gencecik bir çoban, sırtı kadınlara dönük bir halde, eğilmiş olarak dinliyor, bir çakıyla, değneğinin ucuna bir kuş başı yontuyordu.

Birden, artık dayanılmaz susuzluktan ürperen İsa, "Susadım!" diye bağırdı, tombulca bir kadın hararetle fırlayıp bir çığlık attı: "Evladım!" Ve ben, kadının derin, kadınsı çığlığını, Tanrı'ya da "Evladım!" diye bağırdığını duyunca heyecanlandım.

Artık Ege'yi arkamızda bırakmıştık, Doğu'ya gidiyorduk. Sağımızda görünmeyen Afrika, solumuzda denizle göğün birleştiği yerde Kıbrıs... Kızgın deniz kıvılcımlanıyordu, küpeştenin üzerinden iki kelebek uçtu, bizi izleyen aç bir kuş, atılıp kelebeklerden birini yuttu. Solgun benizli, ince bir kız bunu görünce ağlamaya başladı; birisi, "Bırakın, öyle gerek! Siz Tanrı'yı ne sanıyorsunuz yani? İncecik bir kadın mı?" dedi.

Bir zamanlar Nazaret'in fakir bir evinden, insan yüreğini yakıp yenileyen alevin fışkırdığı, güneşten yanmış ülkeye yaklaşıyorduk. İki bin yıl önce olduğu gibi, bugün de hayat aynı biçimde dağılma halindedir; ama bugün hayatta yüreğin dengesini aşındıran sorunlar çok daha çeşitli, çözüm de daha zor ve daha kanlıdır. O zamanlar çok tatlı, basit bir mesaj bulundu ve kurtuluş yeryüzüne doğru ilkbahar gibi yükseldi. Ondan daha basit, daha tatlı bir söz yoktur. Kim bilir? Belki şimdi de bizi o kurtaracaktır! Onun için şimdi yeniden Kudüs'e, Meryem'in oğlunu dinlemeye gidiyoruz.

Gece olmuştu, uyumak üzere uzandım, ama aşağıda, ambarda çetin bir tartışma başlamıştı; kulak kabarttım. Sesinin tonundan genç olduğu anlaşılan biri, bugünkü ekonomik ve toplumsal hayatın alçaklık ve haksızlığını suçluyordu: Halk açtır, büyükler para toplamakta, kadınlar satılmaktadır, papazlar inançsızdır, katran da cennet de burada, bu dünyadadır, adaletle mutluluğu burada bulmalıyız. Başka hayat yoktur... Bağırmalar duyuldu: "Evet, evet; ateş ve balta gerek!.." Yalnız bir kişiyi dua okuyan sesinden tanıdım; bizimle beraber yolculuk yapan Divakos'tu, karşı koyacak gibi oldu; ama bağırma ve gülüşmeler arasında sesi boğuldu.

Yastığımda doğruldum, hırsla dinliyordum. Bu vapur ambarı, bana çağdaş kölelerin toplandığı ve dünyayı bir daha uçurmak için komplo kurdukları yeni bir yeraltı gömütlüğüymüş gibi geldi. Korktum. Tanrı'nın bilinen tatlı, babacan, çok çekmiş, ölüm sonrasına ait umutlarla dolu yüzüne tapmaya gidiyorduk; kadıncağızlar ona armağanlar, mumlar, gümüşten adaklar, gözyaşları ve ibadetler götürüyordu; yukarıda, birinci mevkideki dinsizler oralı değildi, politikadan söz ediyor ya da uyuyorlardı ve aşağıda, alçakta olan ambarda biz, henüz yeni, örgütlenmemiş tehlikeli bir kozmogoninin tohumlarını korkunç bir armağan olarak taşıyorduk.

Kutsal, sevilen bir dünya tehlikede; sert, çamur ve ateşle dolu başka bir dünya, topraklardan ve insanın yüreğinden yükseliyor; bütün gemilere atlıyor, ambarlarda gizlenerek seyahat ediyor.

Sabah uzakta, sütlü sisin içinde fark edilmeye başladı: Vaat Edilmiş Topraklar! Önce denizle göğün birleştiği yerde bir çizgi, arkasından Yudea'nın başlangıçta gri, sonra hafif mavi dağları göründü ve sonra günün kuvvetli ışığında boğulup kayboldular. İhtiyar kadıncıklar kalktılar, denklerini topladılar, siyah başörtülerini bağladılar ve istavroz çıkarıp ağlamaya başladılar.

Kumsal, sıcak bahçeler, koyu esmer renkli ince kadınlar, frenkinciri, hurma ağaçları... At arabaları kutsal kente çıkarken ıkınıyor, birden yürekler hızlı çarpıyor; surlar, mazgallar, kale kapıları, beyaz entariler, baharat, gübre ve çürük meyve kokusu, gırtlaktan çıkan vahşi sesler, öldürülmüş bütün peygamberler hayaletler halinde topraktan yükseliyor, taşlar canlanıyor ve kanlar içinde bağırıyorlar:

Kudüs!

Bu acılar haftasını hatırlamak istemiyor, buna cesaret edemiyorum. Bu yedi gün içinde umut, ihanet, özveri, "Tanrım, Tanrım, neden beni bıraktın?" çığlığı; insanın bütün trajik serüveni gözlerimin önünden geçti. Tanrı, elini uzatıp yardım etmeksizin ihanete uğrayan, kırbaçlanan, Çarmıha Gerilen İsa değil, her haklı, her temiz yürekli insandı. Ve kadının sıcak yüreği olmasa, sonsuza dek mezarda yatmaya terk edilirdi. İnsanın kurtuluşu bir ipliğe, bir sevgi çığlığına bağlıdır.

Bir geceden ötekine Paskalya'nın kutsal şafağına ulaştım. Diriliş Tapınağı, geceden kocaman bir arı kovanı gibi uğulduyordu; balmumu ve beyaz, esmer, koltuk altlarından yayılan insan teri kokmaktaydı. İnsanlar tapınağın kemerleri altında, mezardan İsa'nın kutsal ışığının fışkıracağı kozmogonik anı bekleyerek uyumuşlar. Kutsal tasvirlerin altında kahve ibrikleri kaynıyor, analar göğüslerini açarak bebeklerini emziriyorlar. Ağır, ekşi bir koku, mum ve yağ kokusu; Arap kadınları saçlarını içyağıyla boyamışlar, içyağı eriyor, onlar da dişi koyunlar gibi kokuyorlar; erkek Araplardan da dayanılmaz bir teke kokusu yükseliyor.

Tapınıcılar dalgalar halinde geliyorlar; tapınak taştı; bazıları sütunlara tırmanıyor, bazıları bölmelerin üstüne binmiş, bazıları kadınlar bölümüne asılmış. Vahşileşmiş, kendinden geçmiş gözler kilisenin ortasında, kutsal ışığın fışkıracağı kovuğa dikilmiş. Fesli, rengârenk, hastalıklı, çipil gözlü Araplar, Bedeviler, Habeşler, bütün insan ırkları bağırıyor, gülüyor, iç çekiyor. Bir genç bayılıyor, kaskatı kesilmiş bir halde avluda yere uzatıyorlar; ihtiyar, ince, bembeyaz cüppeli ve kırmızı kuşaklı bir Maruni papazı, ağzından köpükler saçarak taşların üstüne düşüyor.

Kalabalık birden sustu; hava, yanan gözlerle doldu; başpatrik her yanı yaldızlar içinde ortaya çıkmış ve tek başına, kilisenin orta yerindeki kutsal kovuğa girmişti. Analar, görebilsinler diye çocuklarını omuzlarının üzerine kaldırdılar, fellahlar sarkık dudaklarıyla oldukları yerde kalakaldılar. Saniyeler kafaların içinde yoğunlukla birikiyordu; hava gerildi, davul derisi gibi gıcırdadı. Ve işte, kutsal kovuktan bir ışık fışkırdı ve başpatrik, kalın bir yanan mum demetini elinde tutar halde göründü. Şimşek hızıyla bütün tapınak, kökünden tepesine kadar alevler içinde kaldı; herkes elinde tuttuğu beyaz mumlarla, ışık almak üzere başpatriğe saldırmıştı; ellerini aleve sokuyor ve yüzleriyle göğüslerini ovuşturuyorlardı; erkekler raksa başladı, kadınlar çığlık atıyordu: Sonra hepsi gitmek üzere çığlıklar atarak kapıya doğru saldırdı.

Tapınak boşaldı; bütün bu korkunç uğultu, çıldırmış kalabalık ve rengârenk çullar, bir hayal gibime geldi; kilisenin taşlarına doğru eğilince, bütün bu Doğu manzarasının gerçek

olduğuna inandım; çünkü kendinden geçmenin sağlam kalıntılarını yerde, taşların üzerinde gördüm: portakal kabukları, günebakan çiçeklerinin koçanları ve kırık şişeler.

Soluk almak üzere dışarı, bahçeye, temiz havaya çıktım; kaçmak, karşımdaki çırılçıplak ıssız dağlara gitmek, yürümek ve güneşten, aydan, taşlardan başka hiçbir şeye bakmamak istiyordum. Çevremdeki anonim sarhoşluk boşanıp, kendinden geçmiş dindarlar hamle yaparak rahatladıkça ve İsa'yı mezardan çıkarmaya davet ettikçe kendimi tutuyor, yüreğimin sarhoş olmasına izin vermiyordum. Ruhun da beden gibi utangaç bir tarafı vardır ve kalabalığın önünde soyunmayı kabul etmez. Uzaklara, uzaklara, yalnız kalır kalmaz, kaçayım, çölün içine gireyim, orada Tanrı yakıcı bir rüzgâr gibi eser, soyunayım, beni yaksın...

Tanrı, "Bayan Ruh!" dedi, "Kaçma, kal." "Beni ne yapacaksın efendimiz?" "Senin, Bayan Ruh, soyunmanı istiyorum." "Efendim, benden böyle bir şeyi nasıl istersin? Utanıyorum ben..." "Bayan Ruh, aramızda bizi birbirimizden ayıran hiçbir şey bulunmamalıdır; en hafif bir tül bile; onun için soyunmalısın, bayanım." "İşte efendim, soyundum, al beni!"

Tanrı'ya âşık bir ruhun bu ebedi sözlerini içimde şarkı gibi okuyarak Ölü Deniz'in yolunu tuttum; batan iki günahkâr kentin açtığı çukuru görmenin hasretiyle yanıyorum. Gri, sarı, pembe kayalar. Üzerlerine vahşi, koyu bir güneş düşüyor buğuları tütüyordu; ara sıra yakıcı bir soluk esiyor ve ağzımı, ruhumu kum dolduruyordu; kayalar kızgın. Tek bir çiçek, tek bir damla su, yolcuyu karşılayacak ya da sesiyle uyaracak ötücü bir kuş bile yok; yalnızca tepemde Tanrı, kılıç gibi sarkıyordu.

Ürpererek, "Bu İsa değil," diye düşünüyordum, "Meryem'in tatlı sözlü oğlu değil; insan yiyen korkunç Yehova; ben başkasını arıyordum, başkasını buldum... Artık onun sessizliğindeki geçilmez dönemeçlerden nasıl kurtulabilirim?"

Çöle daldıkça kafam kızıyordu, ortaya çıksın da benimle konuşsun diye Tanrı'yı çağırıyordum. Beni insan olarak o yaratmadı mı? insan soru soran hayvan değil midir? Öyleyse soruyorum, yanıt versin. Kızgın hava içerisinde ona, "Efendim," diye itirafta bulunuyordum, "Efendim, güç bir an geçiriyorum; ne yapayım? Ağzıma yanan bir kömürü, bir sözü

koy; kurtuluşu getirecek basit bir sözü; fazla ışıktan kör olmuş bu kuyuya bunun için, seninle karşılaşmak için indim; görün!"

Bekledim, bekledim, kimse yanıt vermedi.

Daha küçük bir çocukken, baba evinin avlusunda, azizlerin hayatlarını okuduğum zamandan beri, şimdi vardığım şu topraklara ve İsa'nın çiğnemiş olduğu şu taşlara ayak basmak ve onun sesini duymak için büyük bir arzu hissediyordum: Daima ona söyleyecek bir sözüm olmuştur, hâlâ da var. Bana acımayacak mı? Bana yanıt vermeyecek mi? Dünya dönüyor ve sorular, acılar, şeytanlar değişiyor; öyleyse, belki İsa'nın söyleyeceği, yeni yaraları iyi edecek yeni bir sözü vardır; böylece sevgiye yeni, daha mertçe bir biçim verir.

Tek başıma konuşuyor ve yürüyordum; peygamberlerin içlerine çekip ciğerlerine doldurdukları ateşlerle kumdan ibaret çöl havasını soluyordum; birden, çukurun dibine yaklaştıkça erimiş kurşun gibi koyu, sırf katrandan ibaret, vıcık vıcık, hareketsiz, gri renkte bir suyla dolu Ölü Deniz parıldadı. Onun içinden mavimtırak, yeşil renkteki Ürdün Irmağı, kamışlar ve çöven otları arasında Filistin'e doğru akıyordu. Uzun gömlekli, grup grup erkekler istavroz çıkarıyor, kıyıda dikilmiş bir papaz dua ediyor, onlar da kutsanmış sulara dalarak hacı oluyorlardı.

Irmağın kıyısında, kamışla örülmüş bir meyhane kurulmuştu. Sesi kısılmış, eski bir gramofon Arap yalellilerini viyaklıyor, yağlı entarisiyle şişman meyhaneci de ciğer parçacıklarını kızartıyor ve gramofona eşlik ederek uluyordu.

Adımlarımı hızlandırdım; Ölü Deniz'in zehirli kıyısı boyunca yürüdüm ve tekrar çöle daldım. Sertleşmiş, keskinleşmiş, iyice açılmış gözlerim ölü sulara dikiliyor, sanki diplerine batmış iki kenti fark etmeye çabalıyordu. Öyle bakarken, sarı bir şimşek aklımı yardı, gördüm: Son derece kudretli bir ayak buraya gelmiş, Sodom ve Gomorra'nın iki kentini ezerek diplere batırmıştı. Günün birinde bizim de Sodom ve Gomorra'mızı çiğneyecek, gülen, eğlenen ve Tanrı'yı unutan şu dünyamız da Ölü Deniz halini alacak. Tanrı'nın tekmesi bu, öbür aklını şaşırmış kentleri çiğniyor.

Ürperdim, bugünkü dünya da bana, Tanrı'nın üstüne

varmasından biraz önceki Sodom ve Gomorra'ymış gibi geliyor; öyle sanıyorum ki, Tanrı'nın korkunç tekmesinin yaklaştığı duyulmaya başladı bile...

Alçak bir kum tepesinin üstünde durdum; uzun süre lanetli sulara baktım ve katranlı suların içinden güzel, günahkâr kentleri çekip çıkarmak için çabalamaya uğraştım. Güneşte yeniden bir şimşek gibi çaksınlar, yetişip onları göreyim, tekrar gözkapaklarımı açıp kapayayım ve sönsünler.

Sodom'la Gomorra nehrin kıyısına uzanmış, öpüşen iki fahişe gibiydiler; erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla, erkekler kısraklarla, kadınlar boğalarla birleşiyordu. Hayat ağacından yediler, fazla yediler; bilgi ağacından yediler, fazla yediler; kutsal heykellerini kırdılar ve gördüler: odunlar ve taşlar. Fikirleri kırdılar ve gördüler: içleri hava dolu. Tanrı'nın çok yakınına gittiler ve dediler ki: "Bu, Tanrı, Korku'nun oğludur, Korku'nun babası değil." Ve korkuları yok oldu. Kentin dört kale taşı üzerine sarı yazılarla: BURADA TANRI YOKTUR, diye yazdılar. Tanrı yoktur ne demek? Güdülerimizin gemi yok, iyilik için armağan, kötülük için ceza yok; erdem, adalet ve utanma yoktur; biz mağrur erkek ve dişi kurtlarız.

Tanrı kızdı, Abraam'ı çağırdı:

"Abraam!"

"Buyurun efendim!"

"Abraam koyunları, develeri, köpekleri, erkek ve kadın uşakları, karını, oğlunu al ve git! Git, karar verdim..."

"Senin dilinde karar verdim demek, öldüreceğim demektir, efendim."

"Yürekleri fazla sevindi, beyinleri fazla cesaret buldu, karınları fazla şişti, artık tahammülüm yok onlara! Ölümsüzmüşler gibi taşlarla demirlerden evler yapıyorlar; fırınlar kuruyor; ateşler yakıp madenleri eritiyorlar; ben yeryüzüne cüzam yaydım, öyle istiyordum! İnsanlarsa orada, Sodom ve Gomorra'da çölü suluyor, gübreliyor, biçimini değiştirip bahçe haline sokuyorlar. Sular, demirler, taşlar, ateş, ölümsüz maddeler onların köleleri halini aldı. Artık onlara tahammül edemiyorum. Bilgi ağacından yediler, elmaları kopardılar, ölecekler!"

"Hepsi mi, efendim?"

"Hepsi! Ben Kadir-i Mutlak değil miyim?"

"Hayır, Kadir-i Mutlak değilsin, efendim; çünkü adilsin; sen haksız olanı, namussuz olanı, mantıksız olanı yapamazsın!.."

"Haklı ve haksız, namuslu ve namussuz, mantıklı ve mantıksız olanı siz topraktan yapılmış, toprakla beslenmiş, tekrar toprak olan küçük kurtlar nasıl bilebilirsiniz? Benim iradem bir uçurumdur, siz onu gözünüzde canlandırabilseniz korkardınız."

"Yerin ve göğün efendisisin, hayatla ölümü aynı avucunun içinde tutuyor ve seçiyorsun; bense bir küçük kurdum; toprak ve suyum, ama üzerime üfledin ve suyla toprak ruhlandı, konuşacağım! Sodom ve Gomorralarda yiyen, içen, gülen, alay eden ve boyanan ruhlar binlercedir; aşağıda yılanlar gibi kabarıp zehirlerini gökyüzüne doğru fışkırtan ve ıslık çalan ruhlar binlercedir; ama aralarında kırk tane dürüst insan varsa, onları da yakacak mısın, efendim?"

"Ad istiyorum, bu kırk kişi kimdir?"

"Yirmiyseler, yirmi dürüst kişiyseler, efendim?"

"Ad isterim! Parmaklarımı açıyor, sayıyorum."

"On kişiyseler, on dürüst kişi, efendim? Beş kişiyseler?"

"Abraam, utanma bilmeyen ağzını kapat!"

"Merhamet, efendim! Sen yalnız adil değil, aynı zamanda iyisin de... Sadece Kadir-i Mutlak olsaydın, vay halimize! Dünya mahvolurdu. Ama sen aynı zamanda iyisin, efendim; onun için de dünya hâlâ ayakta durabiliyor!"

"Diz çökme, dizlerimi tutmak için ellerini uzatma! Yüreğimi etkilemek için ağlamaya başlama! Ben siyah, tek parça bir granitim; hiçbir el beni çizemez; karar verdim: Sodom'la Gomorra'yı yakacağım!"

"Acele etme, efendim; öldürmen söz konusu olduğunda niçin acele ediyorsun? Buldum!"

"Toprakları karıştırarak ne buldun, küçük kurt?"

"Dürüst birini."

"Kimi?"

"Kardeşim Haran'ın oğlu Lut'u!"

Kum dağının üstünde hareketsiz dururken şakaklarımın gıcırdadığını hissediyordum, içimde, Tanrı'yla insan sesinin

çatıştığını duymaktaydım; bir ara havanın koyulaştığını, karşıma ırmak gibi sakalları, çıplak ayakları ve alnında dikine duran bir alevle Lut'un dikildiğini hayalimden geçirdim; ama bu Eski Ahit'in köle olan Lut'u değil, benim asi olan Lut'umdu. Tanrı'ya boyun eğip kaçmıyor; güzel, günahkâr kente acıyor ve kendi iradesiyle ateşe atılıp onunla birlikte yanıyor, yok oluyordu.

Abraam'a bağırıyor:

"Söyle ona, kaçmıyorum! Sodom ve Gomorraların ben olduğumu söyle ona, kaçmıyorum! Benim özgür olduğumu kendisi söylemiyor mu? Beni özgür yarattığını söyleyip böbürlenmiyor mu? Öyleyse, onun istediğini yapıyor, kaçmıyorum!"

"Ellerimi yıkıyor, temizliyorum, asi... Gidiyorum ben!.."

"Güle güle erdemli ihtiyar; güle güle, Tanrı'nın koyunu. Efendine de şunu söyle: İhtiyar Lut'tan selamlar! Şunu da söyle: O adil değil, iyi değil, Kadir-i Mutlak'tır, yalnızca Kadir-i Mutlak, başka bir şey değil!"

Artık güneş batmıştı; ışık biraz yumuşadı, şakaklarım rahatladı. Umutsuz bir mücadeleden çıkmış gibi soluk aldım, arkama baktım ve korktum: Böyle bir asi içimden nasıl çıktı? O vahşi, itaatsiz ruh, içimin derinliklerinde, Tanrı'nın ardında nereye gizlenmişti? Ben itaatli, Tanrı'dan korkan Peygamber Abraam'dan yanaydım; şimdi nasıl oldu da Kutsal Kitap'ı çiğneyip böyle bir Lut'u yarattım ve ondan yana oldum?

Utanmaz şeytan içimde çöreklenmiş, açıp ışığa fırlamak için şakaklarımın bir an gevşemesini, aklımın anahtarlarını bırakmasını bekliyordu, hemen, sonsuzluktan önceki hasmı Tanrı'ya olmayacak şeyler haykıracaktı.

Ciğerlerimi temizlemem, içimden şeytanları –kurtlar, domuzlar, maymunlar, kadınlar, küçük erdemler, küçük sevinçler, mutluluklar– kovmam, göğe doğru diklemesine duran bir alev halinde kalmam gerek. Çocukluğumda, baba evinin avlusunda ne istemişsem, şimdi işte onu uyguluyorum; insan bir kez doğar; bu fırsatı bir daha asla bulamam!

Geriye, Kudüs'e vardığımda gece olmuştu; yıldızlar, ateşten lokmalarmış da insanların üzerinden sarkıyormuş gibime geldi, ama Kudüs'ün kutsal sokakları içinde hiç kimse

gözlerini kaldırıp onları görmedi. Günlük ihtiraslar, küçük kuşkular, borsa, yemek, kadın büyük korkuyu yeniyor ve böylece insanlar hâlâ unutarak kendilerini yönetebiliyorlardı.

Sert şiltemin üzerinde o yana bu yana dönüyor, karar verme zamanımın geldiğini, Tanrı'nın sütü henüz ağzımda bir çocukken sezdiğimi tamamlamam gerektiğini düşünüyordum.

Aynaroz'da bir keşiş elimi tutup, güya kaderimi söylemek üzere avucuma bakmıştı; gerçekten de suratı Çingene'ye benziyordu, esmerdi, buruşuktu, kalın teke dudaklıydı ve gözlerinden kıvılcımlar saçıyordu.

Ona gülerek,

"Senin kehanetlerine inanmıyorum!" dedim.

"Zararı yok," diye yanıt verdi, "ben inanıyorum, yeter!"

Elimdeki çizgilere, yıldızlara, haçlara, buruşuklara baktı.

Uzun uzun düşündükten sonra,

"Sokulmanı istemedikleri işlere karışma," dedi, "sen eylem için yaratılmamışsın, uzak dur; insanlarla mücadele edemezsin. Mücadele ettiğin sırada düşmanının da haklı olabileceğini düşünüyor ve ondan sonra sana ne yaparsa bağışlıyorsun. Anladın mı?"

Biraz boyun eğmiştim, çünkü beni ilk kez gören bu keşişin haklı olduğunu anlıyordum.

"Sonra?" dedim.

O yine dikkatle elime baktı:

"Seni birçok kuşkular yiyor, çok şey istiyorsun, çok soruyor, yüreğini kemiriyorsun; ama, iyiliğin için söylüyorum, karşılık bulmak için şaşkına dönme; sen onu bulmaya gitme, o gelip seni bulacak; dediğime kulak ver, rahat ol, geliyor. Bir İbrani ruhlarını arıyormuş. Artık can verdiği bir sırada, Tanrı'nın kendisini aradığını anlamış."

Tekrar elime eğildi, gözlerini iyice açıp baktı,

"Sen," dedi, "yaşlandığında keşiş olacaksın! Gülme, keşiş olacaksın!.."

Bazen, doğru olmayan bir kehanet gerçekleşebilir, yeter ki insan ona inansın; doğduğum zaman ışıkta bana bakan ebenin şu kehanetini de hatırladım:

"Bu çocuk, bir gün despot olacak!"

Ürpermiştim!

Korku her yanımı sarmıştı, "Keşiş falan olamam!" diye bağırmış, tehlikeyi sezerek elimi hızla çekmiştim.

Bunca zaman geçti, keşişin sözlerini unuttum; öyle sanıyordum ve o akşam birden aklıma geldi; gülecek oldum, yapamadım; sanki bütün bu zaman süresince beni işliyor ve gitmek istemediğim yere itiyorlardı ve ben artık gülemiyordum.

Uykuya dalayım da kurtulayım diye gözlerimi yumdum:

Asiymişim, büyük bir kentin sokaklarında beni kovalıyorlarmış, yakalamışlar, yargılamışlar, ölüme mahkûm etmişler. Cellat almış, beni önüne katmış, arkadan kendisi, balta omzunda geliyormuş: Ben koşuyormuşum. Soluğu sıkışan cellat sormuş: "Neden koşuyorsun?" "Acele ediyorum!" diye karşılık vermişim. "Acele ediyorum." Ve bunu söyler söylemez, hafif bir rüzgâr esmiş, cellat da yok olmuş; cellat değil, siyah bir bulutmuş ve dağılıvermiş. İlerlemek istedim, yapamadım; önüme bir dağ dikildi; sırf taştanmış, çakmak taşından ve yolumu kapatıyormuş; tepesinde de büyük, kırmızı bir bayrak varmış. Ben kendi kendime dedim ki: İlerlemek için bu dağa çıkmalıyım; Tanrı adına!.. İstavroz çıkardım ve tırmanmaya başladım. Ama postallarımda çivi varmış ve çakmaktaşına sürtündükçe bu çiviler kıvılcım saçıyormuş. Çıkıyor, çıkıyor, kayıyor, düşüyor, tekrar kalkıyor, çıkıyordum. Ve zirveye yaklaştıkça görüyordum ki, bu bayrak değil, ateşmiş! Tırmanıyordum gözlerim zirvedeydi; hayır, alev değildi; şimdi açıkça görüyordum, Tanrı'ydı, ama Baba değil, öteki, korkunç olanı, Yehova'ydı ve beni bekliyordu...

Elim ayağım kesildi; bir ara geri dönecek oldum, utandım. "Şimdi," diye mırıldandım, "yeter artık... İleri doğru git!.." "Korkuyor musun?" diye içimde dişi bir ses duyuldu. Öyle bir kuvvet ve acıyla "Korkuyorum!" diye bağırdım ki, uyandım.

Yatağımın içinde oturdum; düş hâlâ gözbebeklerimde ışıldıyordu, onu düşünüyor, tekrar düşünüyor, bir anlam çıkaramıyordum. Neden asi olmuştum? Kafamı salladım; yanıt, sormaya son verdiğim zaman gelir; soru geveze beynimizden inip yüreğimizle beynimizi kavradığı zaman.

"Ey susamış kişinin tatlı kaynağı! Konuşan için kapalı, susan için açıksın; susan gelip seni buluyor, kaynağından içiyor." Ezeli, çok eski sözler ve bugün dudaklarım şükranla onları fısıldıyor.

Pencerenin altından bir dua sesi geliyordu; hava günlük kokusu ve melodiyle doldu; birden mutlu olduğumu hissettim; içimde, karanlıkta gizli bir karar olgunlaşıyordu; henüz yüzünü göremiyordum, ama inancım vardı.

Kalktım, giyindim, pencereyi açtım; gökyüzü kızgın, aşağıda yol, acele eden farklı ırklardan insanlarla dolu. Hava çürük meyve, günlük ve iğrendirici ağır bir insan kokusu yayıyordu. Şişman bir Arap karısı, başının üstündeki bir sepette pişmiş cin mısırı satıyor, bunları ince bir sesle övüyor, beyaz dişleri güneşte parlıyordu. Frenk papazları, Ortodokslar, Ermeniler karşılaşıyor, selamlaşmıyorlardı; İsa ellerinde sarı bayrak halini almıştı.

Sokağa inip bir tur attım, her şeye son kez bakıyor, veda ediyordum. Bir vitrinde, Sina Dağı'nın eski bir çıkartma resmini gördüm: Ortada, başında kraliçelik tacıyla Aya Katerina, sağda ve solda iki dağın omuzlarına yapışmış olduğu Sina ve aynı şekilde kocaman iki kanadıyla Kutsal Bilgi. Bir elinde tüy vardı, öbür eliyle işkence gördüğü tekerleği okşuyordu. Altta da, eski dille şunlar yazılıydı: "Öteki dağları ne düşünüyorsunuz? Yeşillikle, sık, koyu usareli ağaçlarla örtülü olduğu için neden böbürleniyorsunuz? Tüylü, semiz, saygılı, koyu, kutsal, namuslu, erdemli, temiz, semavi, manevi, meleklere yaraşır ve Tanrısal Tanrılar uğrağı Sina Dağı yalnız bir tanedir!"

Uzun süre gözümü resimden ayıramadım; ona baktıkça kendime güvenim artıyordu; düş daha çok devam ederse, "Korkuyorum!" diye bağırıp uyanmazsam, tırmandığım dağ kanat olacaktı. Çünkü bu tırmandığım sırf kıvılcımlı çakmaktaşından ibaret dağ, mücadelemin yokuşuydu ve tepesine kadar ulaşırsam, mücadele kanat olacak, o tepede parlayıp ne kırmızı bayrak, ne alev ne de Tanrı olan şeyle birleşecektim.

Çocukça istekler, akılsızca kehanetler ve hayaller, şimdi karşımda bulunan Sina'nın gerçek tasviriyle birleşiyordu ve birden içimde olgunlaşan gizli karar biçimlendi: Kuvvet ve yol budur, dedim; bunu yapacağım, buldum: Sina'ya gideceğim, orada göreceğiz!

XXI

ÇÖL – SİNA

Sina, tanrılar uğrağı dağ, uzun yıllardır kafamda, yanına varılmaz bir tepe olarak parlıyordu. Kızıldeniz, Kayalık Arabistan, küçük Raithos Limanı, çöldeki uzun deve kervanı yolu, İbranilerin yıllarca geçtiği ya da inlediği korkunç, zalim dağlarda dolaşma ve nihayet yanan, tükenme bilmeyen çitin üzerine yapılmış ünlü manastır.

Ahenkli dağları, mavi denizi ve güzel, küçücük gölüyle Galilea, İsa'nın omuzları ardında uzanıyor, gülümsüyor ve ananın oğluna benzediği gibi, ona benziyor. Galilea, Yeni Ahit'in metni altında basit ve ışıklı bir okul gibi; Tanrı Galilea'da barışçı, oligarşik ve iyi bir insan gibi neşeli görünüyor.

Ama, Eski Ahit beni daima canlandırır, ruhuma çok daha derinden yanıt verirdi; Tanrı'nın üzerinden indiği ve dokununca elinizin yandığı bu sert, sırf intikam ve yıldırımdan ibaret kutsal kitabı kaç kez okuduysam, onun doğduğu zalim dağları gidip görmek, onlara dokunmak isteğini duydum.

Vaktiyle bir bahçede genç bir kızla yaptığım, mısralar halindeki küçük, şiddetli diyaloğu hiçbir zaman unutmam. Ben diyordum ki:

"Şarkılardan, sanattan, kitaplardan nefret ederim; hepsi tatsız ve sırf kâğıttanmış gibi gelir bana; sanki insanın karnı açmış da ekmek, şarap ve et verecekleri yerde, yemek listesini veriyorlar ve o da bunu çiğniyormuş gibi oluyor."

Ne olmuştu da kızmıştım, bilmiyorum; belki karşımda

duran kız hoşuma gidiyordu da, elleyemediğim için kızıyordum...

Kızsa, gözlerini kırpıştırarak ve gülerek yanıt verdi:

"Benimle kızarak konuşuyorsunuz, ama ben de sizinle aynı fikirdeyim. Yalnız bir kitap vardır; çünkü, kâğıttan değil, sırf ten ve kemiktendir ve üzerinden kan damlar: Eski Ahit. incil bana, basit ve soğuk almış insanlar için papatya çayı kıvamında geliyor. İsa, gerçekten Paskalya'da yeşil çimende, direnmeden, sabırla meleyerek kestikleri bir koyundu. Ama Yehova benim tanrımdır; ağır, öldürdüğü canavarların derileriyle giyinmiş, çölden belinde baltayla gelen bir barbar gibi... Yehova bu baltayla yüreğimi açıp içine giriyor."

Sustu, yanakları kızarmıştı, ama ateşi sönmedi, devam etti:

"İnsanlarla nasıl konuştuğunu hatırlıyor musunuz? Avuçlarının içinde insanlarla dağların nasıl eridiğini gördünüz mü? Ayaklarının altında krallıkların nasıl battığını gördünüz mü? insan bağırır, ağlar, yalvarır, taşların arasına saklanır, çukurların içine girer iner, kurtulmaya çalışır ama, Yehova onun yüreğine bıçak gibi saplanmıştır."

Kız yine sustu; ben de susuyordum; ama bıçağı yüreğimin derinliklerinde hissettim.

O günden beri Tanrı'nın çölde açtığı yuvayı görmek ve aslan inine girer gibi içine girmek için, içimde bir istek yandı ve işte, şükür Tanrı'ya, bu açlığımı da gidereceğim saat geldi.

Kudüs'ten Süveyş'e ve Süveyş'ten tanrılar uğrağı Sina'ya hareket edeceğim. Kayalık Arabistan'ın limanı Raithos'a yolculuğum, bana büyüleyici ateşli ve hızlı bir düşmüş gibi geldi. Açık bir liman, deniz yemyeşil, kıyılarda tek tük alçak evler ve limanın dibinde kırmızı, sarı, siyah boyanmış kayıklar. Büyük bir sessizlik vardı, dağlar açık maviydi, kıyıda iki deve göründü, bir ara başlarını denize doğru çevirdiler, biraz sallandılar ve büyük, ritmik adımlarla evlerin arasında kayboldular.

Beyaz yelkenli bir sandal geldi, içinde tombul bir keşiş çocuk vardı; beni aldı; Kahire'de kalan Sinalı papazlar bunlara gelişimi haber vermişlerdi.

İri çakıllara bastım, yüreğim hopladı, bütün bunlar ha-

yal olmasın? Deniz büyük kabuklarla doluydu. Evler taşlaşmış deniz ağaçları, taşlaşmış mercan ve süngerler, deniz yıldızları ve kocaman deniz hayvanlarının kabuklarıyla yapılmıştı. Rıhtımda beyaz entarileriyle koyu esmer birkaç fellah parlıyor ve çikolata renginde küçük bir kız, üzerinde parlak, morumsu pembe renkte bir giysiyle kumda oynuyordu.

Daha ötede, tahtadan yapılmış, verandalı, renkli büyük şemsiyeli, minyatür bahçeli birkaç Avrupalı evi ve çevrede atılmış boş konserve kutuları... Yeşil bir balkonda iki İngiliz kadını var, sanki bu sıcak ıssızlığın içinde baygınmışlar gibi çok solgun görünüyorlar.

Beni almaya gelmiş olan keşiş çocuk burada, Raithos'ta, Mekke'den dönen Müslümanların karantinaya alındığını anlatıyor. O zaman ıssız kıyıya büyük bir gürültüyle, davul ve zurnalarla binlerce hacı dolar, kumun üstüne bağdaş kuran hocalar yüksek sesle Kuran okurmuş.

Sina çiftliğine vardık; buradan develere binecek ve tanrılar uğrağı dağa yollanacaktık. Büyük bir avlu, çevrede birkaç hücre ve konukevleriyle, oğlan ve kızlara mahsus olmak üzere iki barınak, depolar, mutfaklar, ahırlar ve avlunun ortasında kilise. Hepsinin dışında da, bu Arap çölündeki en büyük mucize: çiftliğin başı, Başrahip Theodosios, insanın sıcak, sırf sevgiden ibaret yüreği... Bu çöle Yunanlı seyrek gelir, bu uzun boylu, soylu adamsa, ateşli bir Elen olup Küçük Asya'da Çeşme'denmiş; beni bütün Yunanistan'ı karşılarmış gibi karşıladı.

Kutsal konukseverliğin bütün o bilinen tipik şekli: kaşık dolusu tatlı, soğuk su, kahve; beyaz, kokulu örtü serili masa, yabancıya hizmet edenlerin yüzlerinde parlayan o ışık...

Pencereden Kızıldeniz'in ışıldadığını görüyordum; uzakta, ışığa boğulmuş Thebes dağları fark ediliyordu. Başrahip'le, Kutsal Kitap'ta sözü geçen, Kızıldeniz'i geçerken Yahudilerin küçük bir köyde buldukları belirtilen hurmalardan ve su kaynaklarından gurbette kalmış akrabalarmış gibi söz ediyordum. Hurma ağacının hâlâ yaşadığını ve kaynakların hâlâ aktığını söylediği zaman sevindim.

Hayatımda, böyle mutlulukları çok tatmıştım: Yorucu seyahatlerden sonra, bir bardak soğuk su, iyi bir barınak,

dünyanın bilinmeyen bir köşesinde yaşayan sıcak, harcanmamış ve yabancıyı bekleyen bir insan yüreği... Yabancı yolun ucundan görününce, bu yürek bir insan bulduğu için nasıl çırpınıp sevinir!.. Aşkta olduğu gibi konukseverlikte de veren alandan mutlaka daha mutludur.

Bu konuksever sofrada içtenlikle Başrahip Theodosios'la beraber yemek yiyor, yeniden buluşmuş iki eski dost gibi konuşuyoruz. Bu çöldeki dostum, bir yığın soruyu yanıtlandıramamış, benim bunları yanıtlandırmamı hasretle bekliyor; ona büyük kentlerden, bugünkü insanın inançsızlıklarından ve acılarından, zenginin hayasızlığından ve nihayet Rusya'daki büyük yıkılıştan söz ediyorum.

Başrahip huzursuzlukla sordu:

"Moskoflar Tanrı'ya inanıyor mu?"

"Evet, insana inanıyorlar."

Başrahip:

"O ufacık kurda mı?"

Ben ısrarla yanıt verdim:

"O ufacık kurda, Peder Theodosios..." Ve birden, kurdu savunma zorunluluğunu duydum.

İçimde şeytanca bir istek uyandı; yılan, bilgi ağacına tırmanıyor ve ıslık çalıyordu; keşiş oburcasına dinlemekteydi.

Böylece, o sakin münzevinin yüreğinde bir huzursuzluk yaratarak, sükûnetini rahatsızlığa dönüştürerek konukseverliğini en yüksek derecesine kadar altüst ediyordum.

Taema, Mansur ve Avva adındaki üç deveci geldi; bunlar üç gün, üç gece manastıra kadar bana yol gösterecek ve bir tehlike olursa beni koruyacaklardı. Renkli cellabeleri, başlarında devetüyünden yapılmış sarıkları ve bellerinde uzun birer yataganları vardı. Bedenleri esnek, bacakları ince, küçük, kartal gözlü Bedevilerdi bunlar. Eski bir ruznameye göre, "Bizim gözümüzün ulaşabildiğinden iki misli uzağı görürlermiş; üç mil uzaktaki dumanın kokusunu ve hangi ağacın yandığını anlarlarmış; kum üzerinde, erkek ayak izlerini kadınlarınkinden ayırır, hangi kadının evli, hangisinin evli olmadığını, hangisinin de hamile olduğunu bilirlermiş..." Konuşmadan, avuçlarını göğüslerine, ağızlarına ve alınlarına götürerek selam verdiler.

Onların ardından, avluda yiyecekler, çadır ve yol için ör-

tülerle dolu denkler yüklenmiş üç deve göründü. O arada, Bedevilerle geçecek üç günlük ortak yaşantım için en gerekli birkaç Arapça kelime öğrenmiştim: ekmeğin, suyun, ateşin adını.

Develer diz çöktü; gözleri çok güzel parlıyordu, ama pek iyi bir anlam taşımıyordu; semerleri turuncu ve siyah tüyden püsküllerle süslüydü.

Başrahip,

"Develere biraz hurma verin de ağızları tatlansın," dedi ve küçük keşiş, avuçları hurmalarla dolu olarak koştu.

Başrahip'le kucaklaştık; gözyaşlarımızın boşanmasına ramak kalmıştı.

Kervan hareket etti; manastıra ait çiftlikten biraz ötede gri, sessiz ve çorak çöl başlıyordu.

Devenin sağlam ve dalgalı temposu insanın bedenine egemen oluyor, insanın kanı ve bu kanla birlikte ruhu da bu dalgalanmanın uyumuna kapılıyor. Burada zaman, Batılıların sakin aklının sıkıştırıp değerini düşürdüğü geometrik boyunduruktan kurtuluyor, çöl gemisinin sallanışıyla sağlam matematik sınırlarından çıkıyor, akıcı ve ayrıştırılamaz bir maddeye, ışığa, düşünceyi düş ve müziğe dönüştüren sarhoş edici bir hafifliğe dönüşüyor.

Kendimi saatlerce bu uyuma kaptırmıştım, Doğuluların Kuran'ı bir deve üstündeymişler gibi, öne ve arkaya doğru sallanarak okuyuşlarının nedenini anlıyordum; böylece ruhlarına, onları büyük mistik çölde kendilerinden geçiren sarhoş edici tekdüze hareketi vermiş oluyorlar.

Önümüzde, ta uzaklara kadar, pembe renkte, fırtınalı bir alan uzanıyordu; üç Bedevi birleşti, kendi aralarında konuştular ve tekrar ayrıldılar. İlerledik, görünen deniz değildi; bütün bu pembelik, korkunç bir hortumun kaldırdığı ve kızgın kum bulutlarını kırmızılaştırdığı çöldü. Biraz sonra kum fırtınasının içine girdik ve soluğumuz kesildi. Taema şarkısını kesti. Bedeviler sıkıca entarilerine sarındılar ve ağızlarıyla burunlarını örttüler.

Kum havalanıyor, yüzlerimizle ellerimize çarpıyor ve yaralıyordu; develer dengelerini koruyamıyor, dolanıp duruyorlardı. Bu işkenceli yolculuk üç saat sürdü; ama ben, çölün

korkunç fırtınasını da yaşama isteğine erdiğim için gizliden gizliye seviniyordum.

Güneş batmaya yüz tuttu, artık dağlara yaklaşıyorduk; çöl menekşe rengine bürünüp gölgelenmeye başlamıştı: Önde giden Taema durdu; mola işaretini verdi. Bedevilerin gırtlakları "krr! krr!" diye oynadı; develer soluyarak ön ayaklarının üstüne çöktüler, sonra arka ayaklarının üstüne, yıkılan evler gibi oturdular.

Yüklerini indirdik, hep birden çadırı kurduk; Avva yolda büyük bir dikkatle toplamış olduğu odunları üst üste koyarak ateş yaktı; Mansur, bir zembilden testiyi, yağı ve pirinci alarak yemek pişirmeye başladı; Taema, hafif mısır ununu suyla karıştırıyor, hamuru ince parmaklarıyla tavaya oturtuyor ve bir çeşit poğaça yapıyordu. Bu sırada pilavın kokusu duyuldu; ateşin etrafında hepimiz yedik, çay yaptık, çubukları çıkardık, tütün içtik; kimimiz sönen ateşe, kimimiz iri ve başlarımızın üstünde huzursuzluk verici bir şekilde sarkan yıldızlara bakıyorduk.

Bedenimle ruhumu garip bir mutluluk kapladı, bütün bu romantizmi -çöl, Arabistan, Bedeviler- yakalamaya çalışırken heyecanla çarpan yüreğimle alay ediyordum.

Çadıra girip uzandım, gözlerimi yumdum ve çölün yavaş, fark edilmez bütün mırıltısı içime döküldü; develer çadırın dışında geviş getiriyordu, ben çenelerinin öğütme sesini duyuyordum; bütün çöl, deve gibi geviş getirmekteydi.

Ertesi gün yolculuk, şafakla birlikte dağlar arasında başladı; ıssız, kuru, insandan nefret edip onu kovan dağlar... Bazen bir keklik kanatlarını madenî bir sesle kayalardaki mağaralarda çarpıyordu, bazen bir karga üzerimizden geçiyor, daireler çiziyor, leş kokusu saçıyorsak, üzerimize atılmak için kokumuzu almaya çalışıyordu.

Bütün gün, devenin temposu, Taema'nın ninniye benzeyen şarkısı ve güneş, ateş gibi üstümüze iniyor, taşlarla başımızın üstündeki hava titriyordu.

Bundan üç bin yıl önce İbranilerin besili olarak Mısır'dan kaçarken geçtikleri yoldan gitmekteydik. Bu geçtiğimiz çöl, İsrail ırkının aç kaldığı, susuzluk çektiği, inleyip ezildiği tezgâh olmuştu. Ben doymayan bir gözle kayalara birer

birer bakıyor, dönemeçli bir boşluğa dalıyor, yakıcı dağ sıralarını kafamın içine işliyordum. Bir zamanlar, bir Yunan kıyısında, ağır sarkıtları meşale ışığında kıpkırmızı parlayan kocaman, taştan fallusların bulunduğu bir mağarada saatlerce dolaştığımı hatırlarım. Bu, büyük bir nehrin mağarasıydı ve nehir yüzyıllar boyunca yatak değiştirdiği için mağarayı terk etmişti. Birden bir düşünce çaktı kafamda: Merhametsiz Tanrı, kendisi geçmek için bu dağ sıralarını oymuştu.

Yehova bu çölü geçmeden önce yüzü oluşmamıştı, çünkü milleti de henüz oluşmuş değildi. Havaya dağılmış olan Eloimler, bir tane değil, henüz sayısız ve gözle görülmeyecek kadar çoktular. Dünyaya hayat ruhunu üflüyor, doğuruyor, kadınların üzerine iniyor, öldürüyor, şimşek gibi çakıyor, gürlüyor, yıldırımlar halinde yeryüzüne iniyorlardı. Vatanları yoktu; kimseye, hatta bir ırka bile ait değillerdi.

Ama yavaş yavaş cisimleşiyor, görünür hale geliyor, belirli yüksek yerleri, büyük taşları tercih ediyorlardı. İnsanlar bu taşlara içyağı sürüyor, kurbanlar getiriyor, üzerlerine kan döküyorlardı. İnsan'ın en sevdiği şey nedir? Gönlünü almak için Tanrı'ya onu kurban etmeliydiler: en büyük oğullarını, biricik kızlarını...

Yavaş yavaş, yüzyıllar geçtikçe ve geçim de düzeldikçe ırk gevşedi, uygarlaştı; Tanrı da gevşeyip uygarlaştı. Artık ona insan değil, hayvan kurban ediyorlardı; Tanrı'ya tapınılacak biçimler vermeye başladılar: altın dana, kanatlı eşekarısı, yılan, doğan... İbranilerin tanrısı; zengin ve doymuş Mısır'da böylece hızını kaybetmeye başladı. Birden düşman firavunlar geldi, sevimli topraklardan Yahudileri söktüler ve Arabistan çöllerine attılar. Açlık, susuzluk başladı, iniltiler ve isyanlar baş gösterdi. Susuz ve aç oldukları bir öğle vakti buralarda bir yerde durmuş ve şöyle bağırmışlardır: "Mısır'da, et dolu kazanların yanında oturduğumuz, ekmek yediğimiz ve karnımız doyduğu zaman Tanrı bizi öldürseydi daha iyiydi!" Musa da umutsuz, kızgın bir halde ellerini kaldırıyor, Tanrı'ya bağırıyordu: "Bu nankör halkı ne yapayım? Şimdi beni taşlayacak!"

Ve Tanrı, milletinin üzerine eğilip dinliyordu; onlara bazen yesinler diye bıldırcın ve kuş, bazen de onları biçmek üzere kılıç gönderiyordu. Halkın her gün çölde ilerledikçe,

yüzü daha sertleşiyor, Tanrı, milletine her gün daha kızgın bir halde yaklaşıyordu. Gece ateş olup ona öncülük ediyor, gündüz duman sütunu halini alıyordu. Kutsal Kitap'taki Nuh'un gemisine sokuluyor, Levililer[1] onu kaldırıyor, Tanrı'ya dokunan el kül oluyordu.

Yüzü durmadan biçimleniyor, hatları belirleniyor, İsrail'in kızgın manzarasını alıyordu. Artık havaya serpilmiş adsız, vatansız, görünmez ruhlar yoktu; o artık bütün dünyanın tanrısı değildi. Yehova'ydı, yalnız bir ırkın, İbrani ırkının sert, intikamcı, kan içici tanrısıydı. Güç anlar geçirdiği için sert, intikamcı ve kan içici olması zorunluydu; çünkü Amalikiler, Madianitler ve çölle savaşmaktaydı. Acı çekerek, hileler yaparak, öldürerek yenmesi ve kurtulması gerekti.

Geçmekte olduğum bu susuz, ağaçsız, insansız ve zalim çukur, Yehova'nın korkunç kılıfıdır; o buradan böğürerek geçmiştir.

İnsan, bu korkunç çölü geçip içinde yaşamadan, İbrani ırkını nasıl anlayabilir? Üç gündür deve üzerindeydik ve yolculuk bitmek bilmiyordu; susuzluktan insanın boğazı kuruyor, şakakları yerinden oynuyor, kıvrıntılı parlak çukuru izlerken aklı karışıyor. Bu ocakta kırk yıl çekiçle dövülmüş olan bir ırk nasıl ölebilir? Onun, erdemlerinin üzerinde doğduğu korkunç taşlara bakmaktan zevk duyuyordum; istek, sabır, inat, dayanma ve hepsinin üstünde kendi tenlerinden ibaret bir ten, kendi ateşlerinden ibaret bir ateş olup şöyle bağıran bir Tanrı: "Bize yiyecek ver! Düşmanlarımızı öldür! Bizi Vaat Edilmiş Topraklar'a götür!"

Yahudiler yaşayışlarını, erdem ve kötülükleriyle dünyaya hükmedişlerini hâlâ bu çöle borçludurlar. Bugün geçirmekte olduğumuz nefret, intikam ve şiddetten ibaret geçiş döneminde Yahudiler yine, kölelerin toprağındaki Göç Tanrısı'nın seçilmiş ulusudur.

Sina Manastırı'na vardığımızda vakit hemen hemen öğleüzeriydi. 1.500 metre yüksekliğindeki Madiam Yaylası'na çıkmıştık; bir akşam önce geceyi bir Müslüman mezarlığında geçirdik ve çadırımızı şeyhin mezarı yanında kurduk. Gün ağarırken uyandık; acı bir soğuk vardı, kar çadırımızı örtmüş-

[1] Levi kabilesine mensup kişi.

tü, bütün yayla bembeyaz uzanıyordu. Mezarlığın harap bir kulübesini yıktık ve ateş yaktık; alevler dillerini çıkararak uzanıyordu; dördümüz de ısınmak için oturmuştuk; develer de yaklaşıp tepemizden boyunlarını uzattılar. Hurma rakısı içtik, çay yaptık, Bedeviler karların üstüne bir hasır serdiler; diz çöküp ince, güneşte yanmış yüzleri Mekke'ye dönük halde namaza durdular.

Yüzleri aydınlandı, kendilerinden geçtiler; bu üç acı çekmiş aç bedenin o zevki duyarak doyuşuna baktım; Mansur, Taema ve Avva göğe çıkmışlardı; Cennet açılmış, onlar içeri girmişti; onların cenneti, Müslümanların, Bedevilerin cenneti: güneş, yeşil günlük otlayan beyaz develer ve koyunlar; rengârenk çadırlar, el ve ayak bileklerinde gümüş halkalar bulunan, sürme çekmiş, kına sürünmüş, yanaklarında iki yapma benle çadırların dışında bağdaş kurmuş kadınlar... Boyunları dimdik duruyor, gülüyorlar... Yemeklerin buğusu tütüyor, pirinç, süt, hurma, beyaz ekmek ve bir testi soğuk su. Üç çadır en büyükleri, otuz üç deve en hızlıları, üç yüz otuz üç kadın en güzelleri; Taema, Mansur ve Avva'nın çadırları, develeri, kadınları...

Namaz bitti, Cennet kapandı, Bedeviler Madiam Yaylası'na indiler, ateşe yaklaştılar, sessiz ve iyi yürekli halleriyle dünyevi, namuslu görevlerine yeniden başladılar; bu hayat ne kadar zaman dayanır ki? Sonra Cennet gelecek; öyleyse sabredelim!

Elimi sağımda oturan Taema'ya uzattım ve ona Arapça olarak Müslümanların kutsal sözünü söyledim: "Lâilâhe illâllah, Muhammedür-resulullah!" Taema, hayretle ayağa kalktı; sanki sırrını keşfetmiştim; sevinçten yüzü güldü ve elimi sıktı.

Yola çıktık. Artık devenin yavaş, sabırlı temposuna dayanamadığım için yaya gidiyordum. Sağımızdan solumuzdan, kırmızı ve sarı granit dağlar, ara sıra da küçük, siyah, jokey gibi bembeyaz takkeli bir kuş geçiyordu. Yolun ucundan bir deve göründü; Bedeviler sevinç naraları attılar; durduk. Gelen iki deveci bizi "selamın aleyküm" diye selamladı, bizimkilerin ellerini tuttular; birbirine karşı yanak yanağa eğiliyor ve uzun bir süre yavaş, ninniyi andıran bir sesle selamlaşıyorlardı. Basit, ezeli sorgu başladı: "İşlerin nasıl? Karıların, develerin nasıl? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?" Se-

lam ve Allah sesleri dudaklarında gidip geliyor ve çöldeki bu karşılaşma, insanın insanla karşılaşmasının nitelik verdiği kutsal, yüce bir anlama bürünüyordu.

Çöl çocuklarını heyecanla seyrediyordum; biraz hurma, bir avuç mısır ve bir fincan kahveyle nasıl yaşıyorlar! Bedenleri narin, baldır kemikleri keçininkiler gibi ince, gözleri atmacanınkilere benziyor. Dünyanın en yoksul ve en konuksever insanları; karınları aç ve doyasıya yemiyorlar, daima yabancı birine ikram etmek üzere biraz kahveleri, biraz şeker ve bir avuç hurmaları olsun diye... Raithos'ta Başrahip bana, küçük bir Bedevi kızının, konservelerini açmış yemek yiyen bir İngiliz turiste baktığını anlattı; İngiliz, o da yesin diye bir lokma vermiş, ama, kız onurundan kabul etmemiş ve birden, açlıktan bayılıp yere yıkılmış...

Bedevi'nin büyük sevgilisi, devesidir. Devenin en küçük iç çekişini duydukları zaman Taema, Mansur ve Avva'nın ince kulak kepçelerini nasıl diktiklerini görüyordum. Duruyor, semeri düzeltiyor, devenin karnını, bacaklarını yokluyor, her rastladıkları kuru otu ona yediriyorlardı. Akşamüzeri de koşumlarını indiriyor, onu yünlü bir bezle örtüyor, yere bir peçete yayarak yemini dikkatle ayıklıyorlardı.

Eski bir Arap şarkısı, Bedevi'nin sevgili arkadaşını şöyle över:

Çöle ayak basar, ilerler deve. Tabut tahtası kadar sağlamdır o; butları sıkıdır ve yüksek kale kapısına benzer. Kaburgalarındaki ip izleri, çakıl dolu kuru gölleri andırır; ona dokundu mu insan, törpüye dokundum sanır. Yunanlı yapımcının yapıp da kiremitle örttüğü su bendi gibidir o...

Eski bir Arap şiiri şöyle der:

Deve çöle adım atar ve ilerler.
Bir tabut gibi sağlamdır ve
bir kale kapısını andırır. Sert baldırları.
Böğürlerindeki kolanlar çakıl taşları dolu kurumuş
göl yatakları sanki.
Dokun bu böğürlere sanki birer zımpara hepsi
Bir Yunalının inşa ettiği ve seramik
kapladığı barajlar bunlar.

Dağı aceleyle çıkıyor, manastıra varmanın hasretiyle yanıyorduk. Bir çukurda biraz su, birkaç hurma ağacı, taştan bir kulübe; biraz ötede, bir kayaya çakılmış demirden bir haç! Yaklaşıyorduk. Ve birden Taema elini kaldırdı.

"Dur!" diye bağırdı. "Manastır!"

Bir düzlüğün dibinde, iki yüksek dağın arasında, etrafı yüksek dağlarla çevrili, ünlü Sina Manastırı. Ben bu anı çok arzulamıştım, çabalarımın meyvesi olduğu halde sessizce, bağırmadan seviniyor, acele etmiyordum. Bir an için geri dönmeyi düşündüm, arzumun meyvesini koparıp tadına varmaktan vazgeçecektim. Ama birden, hafif, serin bir yel esti; bu yel çiçek açmış ağaçların kokusuyla yüklüydü; içimde insan yanım ağır bastı, ilerledim.

Artık manastırı, duvarlarını, kuleleri, kilise ve bir serviyi görüyordum. Duvarların dışındaki bahçeye vardık; setin üzerinden uzanıp baktım: Güneş altında ve çöl ortasında zeytin, portakal, ceviz, incir ve kocaman, kutsal badem ağaçları parıldıyordu. Tatlı sıcaklık, koku, küçük böceklerin uğultusu, Cennet!

Güleç, insanları seven, toprak, su ve insan terinden yapılmış Tanrı'nın bu yüzünü uzun süre hazla seyrettim. Üç gündür onun korkunç, çiçeksiz, sırf granitten ibaret öteki yüzünü görüyordum. Diyordum ki, gerçek tanrı budur: yakan ateş ve insan arzusunun çizemediği granit... Şimdiyse, çitten bu çiçekli bahçeye eğilirken, çilecinin sözlerini heyecanla hatırlamaktayım: Tanrı, ürperti ve tatlı gözyaşıdır.

Buddha, "Mucizeler iki türlüdür," der, "dünyevi ve manevi olanlar; ben birincilerine değil, ikincilerine inanıyorum!" Sina Manastırı, manevi bir mucizedir. Zalim çölün içinde aç gözlü, dilleri, dinleri ayrı olan ırklarla çevrili bir kuyunun yanında on dört yüzyıldan beri bu manastır bir kale gibi duruyor ve kendisini kuşatan fiziki ve insani kuvvetlere karşı direniyor burada, diye düşündüm, gururla; çok üstün bir insan bilinci var; insanın erdemi, burada çölü yeniyor.

Sevincimi güçlükle tadabiliyordum. Kutsal kitaplarla ilgili dağların, Eski Ahit'in yüksek yaylalarında bulunuyordum. Doğu'da Musa'nın bakır yılanı sapladığı Bilgi Dağı; arkada Amalikiler ülkesiyle Amoreon Dağları. Kuzey'de Kidar Çölü, Idumea ve Moav Çölü'ne kadar Thalman Dağları; gü-

neyde Faran Burnu ve Kızıldeniz, nihayet Kuzey'deki Sina Sıradağları'yla Tanrı'nın Musa ile konuştuğu Kutsal Tepe, daha ötede Aya Katerina... Güneşle karların arasında manastırın bahçesi parıldıyor, zeytin ağaçları yavaş yavaş hışırdamakta. Portakallar karanlık yuvalarında ışıldıyor, serviler çileci bir tavırla kapkara yükselmekte... Çiçek açmış badem ağaçlarının kokusu yavaş yavaş, Tanrı'nın soluğu gibi gelip burun delikleriyle beyni kavrıyor.

Manastır kalesi, rüzgârın bu baştan çıkarıcı ilkbahar soluklarına nasıl karşı koymuş da, bunca yüzyıldır bir ilkbahar günü yıkılmamış?

Yüksek kale kapısından manastıra girdim; büyük bir avlu, ortada kilise ve onun yanında ince minaresiyle küçük bir cami; nihayet burada haçla hilal birleşiyor; çepçevre karla örtülü hücreler, konukevleri ve depolar var. Üç keşiş güneşte oturmuş ısınıyor; sözleri, büyük sessizliğin ortasında, havada yankılanıyor; uzun uzun durup dinliyorum; her biri konuşup boşalmak için acele ediyor. Biri Amerika'da görmüş olduğu mucizeleri anlatıyor: vapurlar, gökdelenler, geceleri yakılan ışıklar, kadınlar. Öbürü memleketinde kuzuların şişte nasıl pişirildiğini, öteki de Aya Katerina'nın mucizelerini: meleklerin onu İskenderiye'den nasıl alıp buraya, dağın tepesine getirdiklerini ve bedeninin arada bir kayaların üzerinde göründüğünü...

Çevreyi görmek için kuleye çıktım; solgun yüzlü, küçük bir keşiş beni gördü, karşılamak üzere koştu; Girit'tenmiş ve 18 yaşındaymış; öğle güneşi süzüldükçe yanaklarındaki sık, kıvırcık ayva tüyleri kestane sarısı renginde parlıyordu. Biz böyle, uzaktaki vatandan konuşurken, seksen yaşlarında, tatlı, sakin bir ihtiyar soluyarak göründü; artık ne iyiyi ne de kötüyü dinleyecek hali yoktu; içi, Buddha'nın istediği gibiydi: boş!

Üçümüz de, uzun bir sedirin üstünde, güneşe karşı oturduk; genç olanı koynundan bedeninin sıcaklığıyla ısınmış hurma çıkarıp bana verdi. İhtiyar dizime dokundu ve manastırın nasıl yapıldığını, bunca yıldır neler çektiğini anlatmaya başladı. Böyle güneşin altında ve efsanevi dağların arasında otururken, manastırın hikâyesi bana masal gibi basit ve gerçek göründü.

"Manastır, İmparator Justinianus tarafından Lothor'un

kızlarının, çevresine gelip koyunlara baktıkları, yanan ve tükenmeyen çalının bulunduğu yerde yapıldı ve imparator, köleleri olsunlar, hizmetini görsünler ve orasını savunsunlar diye, Pontos'la Mısır'dan iki yüz aileyi manastıra gönderdi. Aradan bir yüzyıl geçti, Muhammed geldi, Sina Dağı'na da uğradı. Devesinin ayak izi, hâlâ kırmızı bir granitin üstünde durmaktadır. Keşişler onu büyük bir saygıyla karşıladılar, Muhammed memnun kaldı ve keçi derisi üzerine iri, kûfî yazıyla büyük ayrıcalıklar tanıyan yazılar yazdırdı ve bunları avucuyla mühürledi; malum, yazı bilmiyordu. Bu ayrıcalıklar şunlardı: Sinalı bir keşiş dağa, ovaya ya da mağaraya yahut da başka bir yere sığınırsa, ben de yanında olacak ve her kötülüğe karşı onu koruyacağım. Ben Sinalıları, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, denizde ve karada, doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde koruyacağım. Vergi, yüzde ödemeyecek, hasatlarından pay alınmayacaktır. Tanrı rahmetini esirgemesin.

İhtiyar konuşuyor ve dünyaya ait olmayan bir sesle Bizans'a ait duvarları ve çevresindeki yüksek dağları canlandırıyor, havamızı azizler ve din şehitleriyle dolduruyordu. Yanımdaki Giritli delikanlı, huşu içinde ve ağzı açık bu mucizeli kutsal hikâyeyi dinliyordu. Aşağıda, bahçede keşişler hücrelerinden çıkmış, Arapların getirdikleri mısırları tartıyorlardı; açık mutfak kapısından büyük, kırmızı ıstakozlarla yüklü bir masayı fark ettim. Kahverengi bir battaniyeye sarılı solgun yüzlü bir keşiş, büyük bir deniz kuşunun resmini yapmaktaydı."

İhtiyar,

"Peder Pahomios'tur," dedi ve güldü, "yarı deli ve kutsanmış bir adamdır, resim yapar."

Ben ressamları korumak isteğiyle,

"Havari Lukas da ressamdı!" dedim.

"Büyük bir hastalıktır oğlum o, Tanrı korusun, insanın dayanabilmesi için havari olması gerekir."

Hakkı vardı, sustum. Kalkıp avluya indim, keşişler kar topluyor, kar yağdığı ve çölde ot biteceği için çocuklar gibi seviniyorlardı; koyunlarla keçiler yiyeceğe, insanlar da ekmeğe doyacaklardı.

Birkaç köle gelmiş, manastırın duvar dibine oturmuştu; tütün içiyor, yüksek sesle konuşuyor, el hareketleri yapıyorlardı. Pis, çıplak ayaklı, siyah çarşaflara bürünmüş, yüzleri, bu-

runlarından aşağısı, uçlarında gümüş kuruşlar ve deniz kabukları bulunan ince tüllerle örtülü birkaç kadın da vardı; saçları, alınlarının üstünde semer tutamağı gibi sivri bir topuz halinde bağlanmıştı. Hepsi çarşaflarını açtılar, içlerinden birkaç bebek çıkardılar ve önlerindeki taşların üstüne koydular. Keşişlerin çıkıp yukarıdan günlük nevalelerini atmalarını bekliyorlardı: her erkek için üç küçük yuvarlak ekmek, her kadın ve çocuk için de ikişer ekmek... Yasa, kendilerinin gelip almalarını emrediyor, saatlerce uzaktaki çadırlarından yola çıkıyorlar; ama bu ekmekçikler açlıklarını gideremiyor; çekirge topluyor, kurutup öğütüyor ve yoğurarak ekmek yapıyorlar.

Ben gurbette bu kardeşlere heyecanla bakıyorum; yüzyıllardan beri bu Bizans duvarlarının çevresinde dolanıyorlar, kendilerine bu kepekli küçük ekmekler atılıyor; manastırdan geçinerek yaşıyor ve ölüyorlar. Tıpkı Lothor zamanında olduğu gibi, bugün de koyunları yalnız kızlar otlatıyor; kimse onlara dokunmuyor. İki genç seviştiği zaman, gizlice kaçıp geceleyin dağlara çıkıyor; delikanlı flütünü çalıyor, kız şarkı söylüyor, ama birbirlerine asla dokunmuyorlar. Delikanlı kızı satın almak için dağdan iner, kayınpederin çadırı önüne oturur; kız da gelir, delikanlı örtüsünü kızın üzerine atar; delikanlının babası da yetişir; şeyh de gelir. İki dünür bir hurma yaprağını tutup çeker ve bölüşürler; kızın babası şöyle dermiş:

"Kızım için bin lira isterim!"

Şeyh,

"Bin lira," der, "senin kızın iki bin lira eder, gerçi, damat da vermek ister, ama hatırım için beş yüze bağışla onu..."

Kayınpeder yanıt verir:

"Senin için şeyh, beş yüze bağışlıyorum."

O zaman, yavaş yavaş gelmiş olan öbür akrabalar ayağa kalkar ve çadırda bağdaş kurarlar:

"Benim hatırım için yüz lira daha bağışla..."

Öbürü de:

"Yüz daha..."

"Elli daha..."

Bir liraya ininceye kadar...

O sırada, köşede mısır öğüten kadınlar bağırmaya başlarlar:

"Lu... lu... lu... lu..."

Kayınpeder ayağa kalkar,

"Un öğüten kadınlar için," der, "kızımı yarım liraya veriyorum."

Düğün gecesi yer, içer, neleri varsa harcarlar.

Ve çölün gelenekleri, binlerce yıldan beri, böylece değişmeksizin yaşayıp gider...

Giritli delikanlı geldi,

"Muhterem pederler, sizi içeride bekliyorlar," dedi, "buyurun!"

Yabancıları kabul ettikleri salonda, yirmi kadar keşiş meraklı gözlerini üzerime dikmişti; her birinin ayrı ayrı ellerini öpmeyi düşündüm; ama çoktular; üşendim; yalnız ortada oturan ciddi, iri kemikli ve sessiz başrahibin elini öptüm. Yine kahve, bir kaşık tatlı, küçük bir bardak hurma şarabı, o ebedi, nereden geliyorsun, kimsin, hoş geldin sözleri.

Tanrı'nın yıldırımlarının taşlaştırıp kömür haline getirdiği yaşlı, aksi başrahip bana bakıyordu, ama beni görmediğinden emindim; gözleri perdelenmeye ve görünen şeyleri görmemeye başlamıştı; bu gözler, yalnızca görünmeyen şeylere bakıyordu. Bana bakıyor ve omuzlarımın arkasından büyük kentleri, günah, boşluk, hayasızlık ve ölüm içinde yuvarlanan dünyayı görüyordu.

Bir kriz geçirmekte olduğumu söyledim, ruhumun toparlanıp karar verebilmesi için birkaç gün manastırda kalma izni istedim.

Başrahip,

"Tanrı'yı mı arıyorsun?" diye sordu ve ilk kez beni gördüğünü anladım: Daha önce bana yalnızca bakıyordu.

"Yalnız sesini duymaya çalışıyorum," diye yanıt verdim, "bana hangi yoldan gideceğimi söylesin; ruh yalnız burada, çölde onu duyabilir."

Başrahip,

"Burada, çölde bütün sesler duyulur," dedi, "en fazla ikisi: Tanrı'nın ve Günah'ın sesi. Bunları birbirinden ayırmak zordur; aklını başına topla oğlum!"

İki keşiş, yeni mümini görüp selamlamak üzere içeri gir-

di; bir tanesi tombul, kıvırcık sakallı mavi gözleri neşeli olup, yabancılarla ilgilenen mabeyincibaşıydı; öteki uzun boylu, yorgun, alaycı bir gülümseyişi olan, bıyıkları, sakalları ve kaşları kar gibi biriydi; bembeyaz, uzun parmaklı elleri vardı benimle konuşmadı, yalnızca baktı, fıldır fıldır gözleri gülüyordu; gülüyor mu yoksa alay mı ediyordu? O anda anlayamadım; birkaç gün sonra anlayacaktım.

Başrahip ayağa kalkarak elini bana verdi,

"Tanrı vere de," dedi, "dünyada boş yere aradığın şeyi çölde bulasın!"

Bir keşiş koştu, ona kapıyı açtı ve başrahip yavaş adımlarla uzaklaştı.

Mabeynci bana,

"Artık öğle oldu," dedi, "sofraya buyurun!"

Keşişler uzunca bir sofrada, başrahipse baş tarafta oturuyordu. Sofracı yemeği getirdi: kaynamış ıstakozlar ve herkese birer bardak şarap. Pederler yemeğe başladı; kimse konuşmuyordu. Okuyucu alçak bir kürsüye çıktı ve dua eden bir tavırla, bugünkü İncil'in tefsirini, Müsrif'in Dönüşü'nü okumaya başladı.

Birçok manastırda çoğu kez bu dua temposunu yaşamışımdır; yemek, böylece büyük mistik anlamını kazanıyor. Bir haham şöyle demiştir: "Yemek yiyen erdemli insan, ekmeğin içinde bulunan Tanrı'yı özgürlüğe kavuşturur!"

Okuyucu, Müsrif Oğul'dan söz ediyordu: Nasıl acı çektiğinden ve baba evinden uzakta kalıp nasıl uslandığından, domuzlar gibi nasıl keçiboynuzu yediğinden ve bir gün, artık daha fazla dayanamayıp babasının evine dönüşünden...

Bense, bu Hıristiyan ağırbaşlılığı içinde şöyle düşünüyordum: Ruhun bugünkü huzursuzluğuna ve başkaldırışına daha uygun olan başka bir manastırda çağdaş bir huzursuz, yani Kurtulmamış,[1] şu parlak ilaveyi yapabilirdi: Müsrif, sakin baba evine döndü ve akşamüzeri yumuşak yatağa uzandığı zaman yavaşça kapı açıldı, içeri küçük kardeşi girdi. "Gitmek istiyorum, artık baba evine sığamıyorum," dedi. O akşam, eve yenik dönmüş olan ağabey bunu duyunca sevindi, kardeşini kucakladı ve ona öğüt vermeye başladı: Ne yapaca-

[1] Burada İsa kastedilmektedir.

ğını, nereye gideceğini söyledi ve onu kendinden daha cesur, daha mağrur davranmaya, artık baba ahırına (baba evine böyle diyordu) dönmeye tenezzül etmemeye kışkırttı. Onu kapıya kadar uğurladı, elini sıktı. "Belki bu benden daha sağlam çıkar da dönmez!" diyordu!

Tanrı'nın çöldeki kalesinde geçirdiğim ilk geceyi nasıl unutabilirim? Sessizlik, karanlık kör bir kuyunun dibine düşmüşüm gibi, çevreme kurulup yığılmıştı, birden ses halini aldı, ruhum titremeye başladı:

"Burada, evimde ne arıyorsun? Sen samimi değilsin, namuslu değilsin, gözlerin fıldır fıldır, sana güvenim yok. Her an ihanet etmeye hazırsın, dinin birçok dinsizliklerden ibaret huzursuz bir mozaik. Ve her yolun ucunda Tanrı'nın oturup beklediğini bilmiyorsun. Sen, her zaman acele edecek, yolun ortasında cesaretin kırılacak ve geri dönüp başka yola gireceksin. Ayaktakımı hurileri görmez, havada şarkılar duymaz; kör ve sağır olup toprağın altında yüzer; ama en seçme kaptanlar, içlerinde bir huriyi, ruhlarını görür, cesaretle sesini izlerler. Hayatın başka ne değeri var sanırsın? Ama, ya yarın kaptanlar huriyi duyar ve inanmazlar, çekingenlikle korkaklığın ardına büzülüp bütün hayatları boyunca hassas bir teraziyle eveti hayırı tartarlarsa? Tanrı onları nereye atacağını bilemez ve Cehennem'i süslemesinler, Cennet'i kirletmesinler diye, havada bozuklukla bozulmamışlık arasına ters olarak asar."

Ses sustu; ben hâlâ bekliyordum, yanaklarım utanç ve kızgınlıktan kıpkırmızı kesilmişti; o zaman kim kuvvet verdi bilmiyorum, belki de çölün kendisi. Başımı kaldırıp yanıt verdim:

"Uca kadar vardım; her yolun ucunda uçurumu buldum!"

Biz, üzerinde köprü kuramadığımız şeye uçurum deriz. Boşluk yoktur, uç yoktur; yalnız insanın ruhu vardır ve cesaret ya da cesaretsizliğine, göğe, her şeye ad veren odur. İsa, Buddha, Musa da uçurumla karşılaştılar, ama köprü kurup geçtiler. Ve onların peşinden, yüzyıllardır, insan sürüleri geçiyor.

"Kimisi yaradılıştan kahraman olur, kimisi kendi mücadelesiyle. Ben mücadele ediyorum."

Sağımda, solumda ve içimde korkunç bir kahkaha koptu:

"Kahraman mı? İyi ama, kahraman demek, kendi ritmini aşmasını becerebilen demektir. Sense, hâlâ huzursuzluk ve dağınıklıktan ibaretsin! İçindeki kaosu boyunduruk altına

alıp Söz'ü bütün halinde yaratamazsın ve ağlayarak kendini haklı gösteriyorsun: 'Ben eski kalıplara sığmıyorum.' Ama düşünceyle eylemde ilerleyerek, seninki gibi on ruhun sığabileceği ve çalışacağı on ruhu rahatça içine alabilen kahramanlık sınırlarına ulaşabilirdin. Bir dinin bilinen sembollerinden feyz alarak kendi Tanrısal atılımlarına girişebilirsin: Tanrı'yla insanın ezeli acılarına çağdaş bir yaklaşım."

"Haksızsın, ruhun acıma bilmiyor. Ey acımasız ses, seçme yapmak üzere durduğum her yol kavşağında seni duydum."

"Her zaman, her kaçışta beni duyacaksın."

"Ben hiç kaçmadım; sevmiş olduğum her şeyi bırakarak ilerliyorum ve yüreğim paralanıyor."

"Ne zamana kadar?"

"Zirveme ulaşana kadar; orada durulacağını."

"Zirve yoktur, yalnız yükseklik vardır. Huzur yoktur, yalnızca mücadele vardır. Niçin şaşkınlıkla gözlerini açıyorsun? Hâlâ beni tanımadın mı? Tanrı'nın sesi olduğumu mu sanıyorsun? Hayır, senin sesinim, her zaman seninle birlikte yolculuk ediyor, seni bırakmıyorum; seni yalnız bıraksaydım yazık olurdu! Bir keresinde, yine kızgın bir halde içinden fırladığım zaman, bana bir ad verdin, onu koruyorum, hoşuma gidiyor, Kaplan'ım ben; yolculuk arkadaşı."

Sustu, onu tanıdım; yüreğim güçlendi. Ondan niçin korkayım? İkimiz daima birlikte yolculuk ederiz. Her şeyi birlikte görüp hazzını birlikte aldık. Gurbet sofralarında birlikte yiyip içtik, birlikte acı çektik; kentlerin, kadınların, düşüncelerin zevkini birlikte çıkardık. Ve ganimetlerle yüklü, bedenlerimiz yara bere içinde, sakin hücremize dönerken, bu Kaplan sessizce kafama tırmanırdı; mağarası oradadır onun... Kafatasının köşesine bilgiççe uzanır, tırnaklarını beynime sokar ve ikimiz de bütün gördüklerimizi sessizce anar, daha da göreceklerimizin hasretini çekeriz.

Görünen ve görünmeyen bütün dünyanın derin, fark edilemez bir sır olduğuna seviniriz; derin, anlaşılamaz, akıldan, dilek ve kesinlikten uzak bir sır. Yolculuk Arkadaşı Kaplan'la konuşur bu kadar çetin, duygulu ve doymaz olduğumuza güleriz; bir akşam, bir avuç topraktan ibaret yemeğimizi mutlaka yiyip doyacağımızı bilmekle birlikte, doymazlığımıza güleriz.

İnsan Ruhu'nun, yani Yolculuk Arkadaşı Kaplan'ın yaşa-

ması, toprağı sevmesi, ölümü görmesi ve korkmaması ne zevktir!

Sabaha karşı kalktım; çölde yürümek için acele ediyordum; Sabah Yıldızı hâlâ uyanmamıştı; tepeleri çok hafif bir ışık sarmıştı; taşlar ve keklikler bile uyanmış; Yehova'nın inmiş olduğu Kutsal Tepe kıkırdamaya başlamıştı. Gökyüzü temizlenmiş, alçaktaki karlar erimiş, kum tarafından yutulmuşlardı; ama dağların üst taraflarında güneşin ilk ışıkları, onları pembe bir renge boyuyordu. Bir tek kuş, bir tek ses, hiçbir yerde su ve yeşil ot yoktu... Kumla Tanrı'dan oluşan zalim bir çöl...

Herhalde, böyle bir çölde yalnız iki tür insan yaşayabilir: akılsızlar ve peygamberler. Beyin burada korkudan değil, kutsal bir çekinişten ötürü uyanır ve o zaman insanca dengenin altında yıkılır, bazen de silkinip gökyüzüne dalar. Yeryüzü Tanrı'ya batar, ateşten giysisinin ucuna dokunur ve yanmaz, onun dediğini duyar, onu alır ve insanlara fırlatır. Tanrı'ya başkaldıran, karşısında korkmadan duran, eğilmez, vahşi başlar, yalnız çölde doğar ve Tanrı'nın eteğiyle aynı maddeden olan beyinleri parlar. Tanrı da onlara beğenerek bakar, çünkü soluklarının hızı kesilmemiş, içlerindeki Tanrı boşanıp insan olmamıştır.

İki peygamber çölde gidiyor ve çene çalıyorlarmış; biri Tanrı'nın ateş, öteki bir kovan bal olduğunu söylüyormuş; bağırıyor, gırtlaklarını yırtıyor, ama biri ötekine kendi fikrini kabul ettiremiyormuş.

Nihayet birincisi heyecanlı bir hareketle elini karşıdaki dağa doğru uzatmış:

"Söylediğim doğruysa," demiş, "dağ titremeye başlar."

Ve bunu söyler söylemez dağ titremeye başlamış.

İkinci peygamber bir küçümsemeyle:

"O bir şey değil," diye karşılık vermiş. "Eğer ben doğru söylüyorsam, gökten bir melek inip ayaklarımı yıkar."

Ve bunu söyler söylemez bir melek gökten inmiş, eğilmiş ve peygamberin ayaklarını yıkamaya başlamış.

Ama öteki omuzlarını kaldırmış.

"Bu bir kanıt değildir," demiş. "Eğer ben doğru söylüyorsam, Tanrı şöyle bağırır: DOĞRUDUR!"

Ve bunu söyler söylemez gökten bir ses duyulmuş: DOĞRUDUR!

İkinci peygamber yine omuzlarını kaldırmış.

"Bu bir kanıt değildir!" demiş.

Tam o sırada İlyas gökten geçiyormuş, Tanrı'nın güldüğünü görüp yaklaşmış.

"Neden gülüyorsunuz, EFENDiM?" diye sormuş.

Tanrı yanıt vermiş:

"Memnunum İlyas, aşağıda, dünyada iki gerçek oğlumun konuştuğunu görüyorum."

Yürüyor ve gıptayla iki vahşi peygamberi düşünüyordum, kumda ayaklarının izlerini görür gibi oluyordum. Ne mutlu o babaya ki, diyordum, böyle büyük oğullar dünyaya getirebilmiş; ne mutlu çöle ki, üzerinde Tanrı'nın vahşi ormanından böyle iki aslanın geçtiklerini görmüş.

Ertesi gün Peder Agapios ve ressam Peder Pahomios'la birlikte, Musa'nın yüz yüze gelip Tanrı'yı gördüğü, dimdik bir kale olan Aziz Tepe'ye çıktık. Sert tepe çizgisi, karşıdan bir vahşi köyünün yelesine benziyordu. Kutsal Kitap: "Otlar, sürüler ve peynirlerle dolu öbür dağları neden hesaba katıyorsunuz?" diyor. "Gerçek olan bir tek dağ vardır, Tanrı'nın indiği ve üzerinde oturduğu Sina Dağı!"

İsrail'in korkunç şeyhi Yehova, İbranilerin bu Olympos'u üzerinde oturur. Onun ateş gibi olan tepesinde oturur ve dağdan duman çıkar; ona kimse dokunmasın, yüzüne kimse bakmasın... Kim bakarsa ölür. Yehova ateşle yaşar. İbraniler, onun yediği her şeyi, Yehova da onları yer, hepsinden çok İbrani çocuklarını yer.

Dağın eteğinden tepesine kadar olan üç bin yüz basamağı çıkıyoruz; kaya üstüne açılmış, alçak bir kemerli kapıyı geçiyoruz. Burada insanlar Zirve'ye dokunmaktan korktuklarında bir ruhani oturur, günahlarını çıkarırmış. Efendi'nin dağına kim çıkarsa, ellerinin temiz, yüreğinin masum olması gerekliydi; aksi halde Zirve onu öldürür. Bugün kapı haraptır, kirli eller ve günahkâr yürekler korkmadan gelebilir buraya, Zirve artık öldürmüyor... Geçiyoruz!..

Daha yukarıda, İlyas Peygamber'in Büyük Hayal'i gördüğü mağara var; o mağaraya girince Tanrı'nın sesi gürlemiş: "Yarın dışarı çık ve Efendi'nin karşısında dur; tepende şid-

detli bir rüzgâr esecek, dağı parçalayacak ve taşları ufalayacak, ama Efendi içerde olmayacak; rüzgârdan sonra deprem başlayacak, ama Efendi içerde olmayacak; büyük bir ateş fışkıracak, ama Tanrı içeride olmayacak ve ateşten sonra hafif, tatlı, serin bir rüzgâr esecek; Efendi orada olacak."

Ruh böyle gelir; rüzgârdan, depremden, ateşten sonra hafif, tatlı, serin bir rüzgâr; yine böyle gelecek... Bunca kuşaktan sonra hafif, tatlı bir rüzgâr esecek.

Biraz daha yukarıda Pahomios durdu ve bize bir kayayı gösterdi:

"İbraniler, Amalikilerle savaşırken, Musa burada duruyordu; ellerini havada tuttukça İbraniler galip gelmekteydi, yorulup indirdiği zaman da İbraniler tabanları yağlıyorlardı; bunun üzerine iki aziz olan Amon ile Or, Musa'nın ellerini havada tuttular; ta ki bütün düşmanlar kılıçtan geçirilene kadar!"

Pahomios'un yalın ruhunda tüm bu efsaneler anlam kazanıyor; şaşkın gözlerle kutsal canavarlar hakkında masal dinler gibi dinliyor; sanki kükreyen dağlar her iyi yürekli insana görünebilir.

İnce, kuru, gençlere özgü bir atikliği olan Peder Agapios önden gidiyor, konuşmuyordu; herhalde Pahomios'un konuşmaları hoşuna gitmiyordu da onun için önden yürümekteydi.

Kutsal Tepe'ye ayak bastığımızda yüreğim hopladı. Yüreğim, hiçbir zaman böylesine trajik ve olağanüstü bir manzaranın hazzını tatmamıştı: Aşağıda koyu mavi dağlarıyla Kayalık Arabistan, ötede Mutlu Arabistan ve firuzeler gibi ışıldayan deniz, doğuda çöl, güneşin altında buğulanıyordu ve geride, uzakta Afrika'nın dağları. Burada, diye düşündüm, umutsuz ya da gururlu her yürek son mutluluğa kavuşur.

Zirve'deki küçük kiliseye girdik; Pahomios tırnaklarıyla duvarları kazıyor, eski duvar yazısı kalıntılarını bulmaya çalışıyor, muzaffer bir edayla penceredeki küçük Bizans sütunlarını gösteriyor, Ruh-ül-Kudüs'ü temsil eden gagaları bitişmiş iki Bizans güvercinini göreyim diye kasıla kasıla beni çağırıyordu. Eski hayatı bulmaya, yeniden canlandırmaya çabalıyor, geçmiş günlerin geçip gitmesine imkân vermek istemiyordu. Tanrı'nın, doymak bilmez bir ateş gibi indiği bu zirvede, bu kurcalayıcı ruh bana huzursuzluk veriyordu. Keşişe döndüm,

"Peder Pahomios," dedim. "Tanrı'yı nasıl hayal edersin?"

Meraklı bir gözle bana baktı, biraz düşündü:

"Çocuklarını seven bir baba gibi..." dedi.

"Utanmıyor musun?" diye bağırdım. "Sina Dağı'nın tepesinde Tanrı için böyle konuşmaya cesaret ediyorsun, ha? Sen Kutsal Kitap'ı okumuyor musun? *Tanrı yanan ateştir!*"

"Bunu neden bana söylüyorsun?"

"Bütün geçmişi bırakasın da, o yaksın diye; Tanrı'nın ateşini izle Pahomios, külünü toplama!.."

Sonunda Peder Agapios konuştu:

"Beni dinlerseniz, Tanrı'nın ne olduğunu kurcalamayın; ateşe dokunma, yanarsın; Tanrı'yı görmek isteme, kör olursun!"

Sırtında taşıdığı heybeyi açtı; pişmiş iki güvercin, iki ıstakoz, ceviz, hurma, bir susak dolusu hurma rakısı ve büyük bir buğday ekmeği çıkardı.

"Buyurun, yiyelim!"

Acıktığımızı hatırladık; bir eşiğin üzerine kurulduk; burada, Musa'nın ayak bastığı yerde, ayağının izi varmış: küçük bir çocuğun tabutu kadar bir şey; Pahomios, öpüşen taştan güvercinleri unuttu ve hırsla, pişmiş güvercinlere saldırdı; bir insanın gözlerini, ellerini ve dişlerini bu kadar hızla çalıştırdığını nadiren görmüşümdür, artan tüm kemikleri önüne yığarak yalıyordu.

Ben gülerek,

"Güvercinler dirildi, Peder Pahomios!" dedim. "Kiliseye gir, artık içeride olmadıklarını görürsün..."

Pahomios,

"Neden gülüyorsun?" dedi. "Her şey olabilir."

Bu keşişin oburluğundan hiç hoşlanmayan Agapios,

"Ee," dedi, "Ruh-ül-Kudüs güvercin olsaydı, onu da yerdin ya!.."

Peder Agapios istavroz çıkardı; çöle baktı, içini çekti.

Yaşlı olmasına rağmen bu kadar atiklikle dağı tırmanan bu ciddi keşişin kim olduğunu şiddetle merak ederek,

"Neden içini çekiyorsun, Peder Agapios?" dedim.

"Nasıl iç çekmeyeyim, oğlum," diye yanıt verdi, "ellerim,

ayaklarım çamur içinde; yüreğim de... Ve artık Tanrı'nın huzuruna çıkma saati yaklaştı; hangi ellerle hangi ayaklar ve hangi yüzle? Ellerim kan içinde, ayaklarım çamur içinde; kim temizleyecek onları?"

Pahomios onu teselli etmek için,

"İsa, Peder Agapios, İsa!" dedi. "Bunu yapmayacaksa dünyaya niçin indi? İsacığım, de, ona; işte ellerim, işte ayaklarım, yıka onları!"

Güldüm. Tanrı'nın işi bu mu, ellerimizi, ayaklarımızı yıkamak mı yani?

Pahomios incinmiş bir halde sordu:

"Neden gülüyorsun?"

"İzin verirsen, Peder Pahomios," dedim, "sana bir kıyaslamayla yanıt vereceğim: Bir zamanlar, Arabistan'da çok kötü bir kral varmış, her sabah gün doğmadan uşaklarını toplar ve sözde güneşin doğmasına izin vermeden onları işe başlatmazmış. Bir gün ihtiyar bir bilge yanına sokulmuş ve: 'Güneşin senin emrini beklemediğini bilmiyor musun?' demiş. 'Biliyorum, ihtiyar bilge, biliyorum, ama ben aracılık etmezsem, Tanrı nasıl bir şey olurdu?' Şimdi anladın mı, Peder Pahomios?"

Pahomios, ben konuşurken üzerinde bir parça et olan küçük bir kemik bulmuş, onu geveliyordu, soruma yanıt vermedi.

Sözü değiştirmiş olmak için Agapios'a döndüm:

"Nasıl keşiş oldun, Peder Agapios?"

"Nasıl mı oldum? Ben istemiyordum, Tanrı istiyordu; yirmi yaşıma geldiğimde keşiş olma isteğine kapıldım; ama Şeytan önüme engeller çıkarıyordu. Ne gibi engeller diyeceksin. Şey işte, işlerim yolunda gidiyordu, para kazanıyordum. Ve para kazanmak ne demektir bilir misin? Tanrı'yı unutmak demektir, müteahhittim. Köprüler, evler, yollar yapıyordum; kürekle para kazanıyordum; paramı kaybedince, diyordum, gidip keşiş olacağım; Tanrı bana acıdı, borsada oynadım, elimde ne var, ne yok hepsini kaybettim. Şükürler olsun Tanrı'ya, dedim; ipi koparıp kaçtım. Nasıl balonun ipini keserler de balon gökyüzüne yükselir, ben de dünyadan öyle kaçtım işte..."

Solgun yüzü kızardı; dünyadan kurtulduğunu hatırlayıp sevindi:

"Ve buraya geldim; nereye gideceğimi bilmiyordum;

Tanrı elimden tutup beni buraya getirdi; şükürler olsun ona! Geldim, henüz gücüm vardı; şimdi bakma; yaşlandım, eridim, kuruüzüm gibi buruştum. Ama o zaman daha kanım kaynıyordu, ellerimi kavuşturup duramazdım; ibadet bana yetmiyordu; çalışmaya koyuldum. Yollar yapıyordum. Geçtiğimiz bütün yollar benimdir; yol yaparım, benim görevim budur, bunun için doğmuşum, Cennet'e gidersem, kendi yaptığım yollardan gideceğim."

Kendi umuduyla alay etmek istercesine güldü:

"Pff! Cennet!.. Cennet'e böyle mi girerler?"

Bir battaniyeye sarınmış, fazla yemekten horlayarak yarı uyumuş olan Pahomios, Agapios'un son sözlerini duydu. Tatlı bir sesle,

"Gireceksin, Agapios; gireceksin," dedi, "üzülme!"

Agapios güldü:

"Tabii, senin keyfin yerinde; korkmuyorsun; elinde küçük bir fırçayla boyalar var; Cennet'in resmini yapıp içine giriyorsun; ama bir de bana sor. Ben... Çek bakalım metreyi! Cennet'in kapısına kadar yol yapmalıyım; yoksa giremem. Herkes yaptığı işe göre..."

Bana döndü,

"Ya sen?" diye sordu.

Yanıt verdim:

"Ben girdim bile! Ben, Cennet'i yüksek bir dağ ve tepesinde küçük bir kilise olarak tasarlıyorum; küçük kilisenin dışında bir eşik, eşiğin üstünde pişmiş güvercinler, ceviz, hurmalar ve hurma rakısı dolu bir susakla yanımda, kendileriyle Cennet'ten söz ettiğimiz iki insan..."

Fakat Pahomios tir tir titriyordu; sıkıca battaniyeye sarındı, ayağa kalktı; dudakları morarmıştı; eğildi, susağı aldı, biraz rakı kalmıştı, onu içti:

"İsa aşkına, kalkın gidelim," dedi, "burada donacağız!.." Ve yokuştan aşağı inmeye başladı.

Geceleyin hücremde, yalnız başıma, çölün manzarasını kafamda tutarak Eski Ahit'in sayfalarını çeviriyordum. Muhakkak ki çölde kimse oturmuyor... Yalnızca O ve O affetmiyor, gülümsemiyor, acımıyor. Çölün güçlerinin arasında paniğe kapılmak yok, susuzluk, açlık ve bitkinlik de ona ait değil;

O ne de aç bir aslan ve ölüm... O Tanrı'dır...

Ateşli ve yakıcı çalının, yani Eski Ahit'in sayfalarını çeviriyor ve Yehova geçsin diye dağlar arasında açılan korkunç yarığa ben giriyormuşum gibime geliyordu. Kutsal Kitap, çullara sarınmış kuyruklu şeytanların uluduğu ve peygamberlerin tırmanıp indiği çok zirveli bir dağ silsilesiydi sanki...

Ve ben, Kutsal Kitap'ın sayfalarını çevirerek eğilmiş bir halde zirveden zirveye sıçrarken, bir zamanlar insanların istememesine rağmen, Tanrı'nın kral yapmak üzere seçtiği, güzel gözlü, kızıl saçlı delikanlı hakkında ihtirasla konuşan genç kızı düşündüm. Karşı koyan ve Tanrı'nın elinde topaç gibi dönen yaşlı Peygamber Samuel yüreğimi acıyla doldurdu; yüreğimi hafifletmek için kâğıt alıp yazmaya koyuldum. Bu gösterişli yolla artık acılarımı defetmeyi öğrenmiştim.

"Samuel!"

Deri kuşağı ve alacalı çullarıyla yaşlı Peygamber aşağıda kente bakıyor ve Efendi'nin bağırışını duymuyordu. Güneş, göğün tepesinde bir diken gibi duruyor ve aşağıda, Karmel'in taşları arasına kılıç gibi dalları olan palmiyelerle olgunlaşmış, dikenli yaban incirleriyle sıkışık, basık ve günahkâr Gömütleri uğulduyordu.

Tanrı'nın yüksek sesi yeniden duyuldu:

"Samuel! Samuel! Sadık kulum, yaşlandın da beni duymuyor musun?"

Samuel silkindi, sık kaşları kızgınlıkla çatıldı, sivri uçlu sakalları dalgalandı ve kulakları deniz kabukları gibi oynadı. Lanet, zapt edilemeyen bir kısrak gibi içinde kişnedi:

Gülen, şarkı söyleyen ve arı yuvası gibi uğuldayan kentin üzerine iskeletleşmiş kolunu uzatarak kükredi:

"Lanet olsun! Semanın yüzünü bulandıran adsız fedakârlıklara, tahta nalınlarını taşlara vuran kadına lanet olsun!"

"Efendim, Efendim, bronz avucunun içinde yıldırımlar söndü mü? Kralımızın bedenine kutsal bir hastalık mı üfledin de, yere düşüp salyangoz gibi köpürüyor ve kaplumbağa gibi tıslıyor? Neden? Neden? Ne yaptı sana? Soruyorum, yanıt ver! Öyleyse, adilsen eğer, bütün insanların üzerine ölüm saç, insanların belinden spermayı sök ve taşların üzerinde ez!.."

Efendi üçüncü kez uğuldadı:

"Samuel! Samuel! Sus da sesimi duy!"

Peygamber'in bedeni titremeye başladı, Tanrı'ya verilen kurbanlarının kesildiği kanlı kayaya yaslanınca Efendi'nin üç seslenişini birden duydu, ellerini havaya kaldırdı:

"Efendim," diye bağırdı, "ben buradayım!"

"Samuel, testini peygamber yağıyla doldur ve Bethlehem'e [1] git!"

"Uzaktır, yüz yıl hizmetinde yeri dövmekten ayaklarım çürüdü; başkasının sırtına bin. Efendim; ben artık yapamıyorum!.."

"Tenle konuşmuyorum ben; ondan nefret ederim, ona dokunmam; Samuel'le konuşuyorum!"

"Söyle Efendim, buradayım!"

"Samuel, testini peygamber yağıyla doldur ve Bethlehem'e git. Ağzını kapalı tut, kimseyle dostluk etme ve Yeşaia'nın kapısını çal!"

"Ben hiçbir zaman Bethlehem'e gitmedim; Yeşaia'nın evini nasıl bulurum?"

"Onu bir parmak kanla işaretledim ben! Yeşaia'nın kapısını çal, yedi oğlundan birini seç."

"Hangisini Efendim? Gözlerim bulanık, iyi göremiyorum artık!"

"Onunla karşılaşınca yüreğin dana gibi böğürecek; onu seçersin. Saçlarını arala, kafasının tepesini bul, ona Yudealıların krallığını sür; ben söylüyorum!"

"Ama, bunu Saul öğrenir, dönüşte bana tuzak kurup öldürür!"

"Bana ne? Kullarımın hayatını hiçbir zaman hesaplamadım ben; git!"

"Gitmem!"

"Yüzündeki teri sil, çenelerini sık da birbirine çarpmasın ve Efendinle öyle konuş!"

"Kekelemiyorum, gitmem dedim!"

"Daha yavaş konuş; korkarmış gibi bağırıyorsun. Niçin gitmezsin? Samuel tenezzül etsin de yanıt versin; korkuyor musun?"

---

[1] Eskiden Türkçesi Beytüllâhim idi. Arapçası Beyt Lahm'dır. Lut Gölü'nün batısındadır.

"Korkmuyorum, sevgi bırakmıyor beni! Saul'ü, ben Yudealıların kralı yaptım; onu oğullarımdan çok sevdim; soluk dudaklarının arasına ruhumu üfürdüm; peygamber soluğuydu bu; onu benim soluğum ululadı. O, benim tenim ve ruhumdur; ona ihanet etmem!"

"Neden sustun? Samuel'in yüreği bu kadar çabuk mu boşaldı?"

"Sen Kadir-i Mutlak'sın Efendim; benimle oynama; öldür beni! Başka bir şey yapamazsın!"

Samuel'in gözleri kanla doldu, kayaya tutundu, bekliyordu.

İçinde yüreği yine böğürdü:

"Öldür beni! Öldür beni!"

Bu kez Efendi'nin sesi tatlı, yalvarırmış gibi duyuldu:

"Samuel!"

Fakat, yaşlı Peygamber giderek sertleşiyordu:

"Öldür beni! Başka bir şey yapamazsın; öldür beni!"

Kimse yanıt vermedi. Öğle vakti geçti; güneş batmaya yüz tuttu; çok esmer, çıplak ayaklı bir erkek çocuğu patikada göründü; uçurumun kenarına yaklaşıyormuş gibi korkuyla Peygamber'e yaklaşıyordu; kayanın dibine hurma, bal ve ekmekle, küçük bir testi sudan ibaret peygamber yemeğini bıraktı ve hızla uzaklaştı; soluğunu tutarak kente indi, baba evinin bodrumuna daldı. Anası eğilip onu kucakladı:

"Hâlâ mı?" diye sordu; sesi titriyordu. "Hâlâ mı?"

Çocuk yanıt verdi:

"Hâlâ, Efendi'yle hâlâ mücadele ediyor!"

Güneş dağın ardında kayboldu; Akşam Yıldızı günahkâr kentin tepesinde, yangın tohumu gibi sallandı; solgun benizli bir kadın kafesin arkasından onu görerek haykırdı:

"Şimdi düşüp Dünya'yı yakacak!"

Yıldızlar, Peygamber'in uzun saçları üzerine döküldü; oynaşıyor, kıvılcımlanıyor ve görünmez bir çarka boyun eğerek dönüyorlardı; Peygamber'se onların arasında duruyor ve titriyordu. Yıldızlar saçlarının arasına giriyor, şakakları iri bir bağırsak gibi atıyordu.

Sabaha doğru fısıldadı:

"Efendim... Efendim..." Ve ağzından başka bir ses çıkaramadı.

Testiyi asılı olduğu yerden aldı, içine peygamber yağını doldurdu, budaklı bastonunu avuçladı ve kendini aşağı bıraktı; ayaklarında kanatlar bitmişti ve beyaz sakallarında ter damlaları yıldızlar gibi parlıyordu. İlk evin önünde oynayan iki çocuk, Peygamber'in alaca çulları ve yeşil sarığıyla karşılaşınca yola koyulup bağırmaya başladılar:

"Geliyor! Geliyor!"

Köpekler kuyruklarını bacaklarının arasına sokmuş halde köşelere büzüldüler ve bir deve boynunu yere sürterek böğürdü. Kentin bir ucundan öteki ucuna şiddetli bir rüzgâr gelip geçti; kapılar çarpıyor, analar bağırarak çocuklarını sokaklardan topluyordu. Samuel sopasını taşlara vuruyor ve geçerken büyük adımlar atıyordu. "Sanki insanları tehdit eden bir savaşım ben," diye mırıldandı, "cüzammışım, Efendi'ymişim gibi..."

Uzun değnekli iki çoban patikada göründü ve Peygamber'i görür görmez yere yattılar.

"Efendim, beni koruda başlarını ezeyim, Efendim yüreğimle konuş, hazırım!"

İçinde hiçbir ses duymadı, insan tohumuna lanet okuyarak ağır ağır geçti.

Güneşte yanıyor ve ayaklarının altından tozlar yükselerek onu bulut gibi sarıyordu. Susadı:

"Efendim," diye bağırdı, "bana içecek bir şey ver!"

Yanında su şırıltısı gibi hafif bir ses yanıt verdi:

"İç!"

Döndü, bir kaya yarığından su damladığını ve bunun bir çukurda biriktiğini gördü; eğildi, sakallarını araladı ve ağzını suya dayadı. Serinlik tabanlarına kadar indi ve yaşlı kemikleri gıcırdadı.

Tekrar yola koyuldu; güneş battı. Bir hurma ağacının kökü yönünde yattı ve uyudu. Çakallar etrafına toplandı, kokusunu alıp korku içinde kaçtılar. Yıldızlar tepesine kılıçlar gibi asıldı. Şafak sökerken uyandı ve tekrar yola koyuldu. Üçüncü günü dağ açıldı, ova göründü, besili ve ağır hareketli, yeşil pullu bir yılan gibi Ürdün Irmağı parıldadı. Üç gün daha geçti ve birden hurma ağaçlarının arasında bembeyaz evleri ışıldadı.

Peygamber'in başı üzerinden bir güvercin sürüsü geçti, bir an durakladı, sonra birden korkuyla Bethlehem'e doğru fırladı.

Kalenin, halklara ayrılmış ağır kokulu, kör ve cüzamlı dilencilerin bulunduğu büyük kuzey kapısında, yaşlılar Peygamber'i ayakta bekliyor; titriyor ve alçak sesle fısıldaşıyorlardı:

"Köye cüzam gelecek! Efendimiz, yalnız yaratıklarını ezmek için yere iner."

En yaşlıları, yüreği burkularak bir adım ilerledi.

"Onunla ben konuşacağım!" dedi.

Peygamber bir toz bulutunun ortasında geldi; çulları savaşta yırtılmış bayrak gibi rüzgârda sallanıyordu.

"Barış mı? Katliam mı? Ne getiriyorsun bize?"

Peygamber ellerini uzatarak yanıt verdi:

"Barış! Evlerinize gidin, yolu boşaltın; yalnız başıma geçmek istiyorum!"

Yollar boşaldı, kapılar kapandı. Samuel yürüyerek, kapılara yakından bakıp yoklayarak köyü geçti. Köyün öbür ucunda, son evde, kapının üstüne parmakla sürülmüş kanı fark etti. Kapıyı vurdu. Bütün ev sarsıldı ve ihtiyar Yeşaia kapıyı açmak için korkuyla ayağa kalktı.

"İhtiyar Yeşaia, evine barış dolsun, yedi oğlun sağ olsun, gelinlerin erkek çocuk doğursun; Efendimiz seninle beraberdir!"

Yeşaia alt çenesi titreyerek,

"Onun dilediği olsun!" diye karşılık verdi.

Bir erkek göründü ve kapıyı doldurdu; Samuel döndü, onu gördü ve gözleri güldü. Kıvırcık, siyah saçlı, orman gibi kıllı geniş göğüslü, bronz sütunlar gibi sağlam bacaklı bir devdi.

Yeşaia onu gururla süzerek,

"Büyük oğlum, Eliav!" dedi.

Samuel susuyor, yüreğinin böğürmesini bekliyordu.

Aklından, "Bu olmalı!" diyordu "Sağlam budur! Neden konuşmuyorsun, Efendim?"

Uzun süre bekledi, korkunç ses birden içinde boşandı:

"Ne mırıldanıyorsun? Ruhum ondan hoşlandı mı? Ben istemiyorum onu! Yüreğini araştırıyor, belini kurcalıyor, kemiklerinin içindeki iliği tartıyorum; istemiyorum onu!"

Samuel, dudakları solarak emir verdi:

"İkinci oğlunu getir."

İkinci oğul geldi ama, Peygamber'in yüreği kıpırdamadı, içi hareketsiz kaldı.

Altı oğul birer birer sıradan geçti. Peygamber dudaklarına, alınlarına, kaşlarına baktı; dizlerini, bellerini yokladı.

"Bu değil! Bu değil! Bu değil!" diye böğürüyordu.

Bitkin bir halde eşiğe yığıldı. Kızmış bir halde bağırdı:

"Efendim, beni aldattın! Hileci ve merhametsizsin ve insana acımıyorsun. Çık ortaya, seni ben çağırıyorum, Samuel... Neden konuşmuyorsun?"

Yeşaia heyecanlı bir halde yaklaştı:

"En küçüğü kaldı," dedi, "Davut koyunları otlatıyor."

'Adam gönder de çağırt!"

Baba,

"Eliav," dedi, "git de kardeşini çağır."

Eliav kaşlarını çattı, ihtiyar korktu ve ikinci oğluna:

'Aminabad," dedi, "git de kardeşini çağır!"

Ama o da reddetti; hepsi reddettiler!

Samuel eşikten kalktı:

"Kapıyı açın, ben kendim gideceğim!"

İhtiyar:

"Tanıman için onu tarif etmemi istiyor musun?" dedi.

"Hayır; anasıyla babasından önce tanıdım ben onu!.."

Peygamber lanet okuyarak, taşlara çarpa çarpa ve, "İstemiyorum! İstemiyorum!" diye bağırarak dağın yolunu tuttu; ilerliyordu.

Ve ayakta, koyunların ortasında, başı yansılar yapan güneş gibi parıldayan delikanlıyı görür görmez durdu Samuel; yüreği dana gibi böğürdü.

Davet eden bir sesle bağırdı:

"Davut! Yaklaş!"

Davut yanıt verdi:

"Sen yaklaş, koyunlarımı bırakamam ben!"

Samuel heyecanla yaklaşırken homurdandı:

"Odur! Odur!"

Yaklaştı, delikanlıyı omzundan tuttu, sırtını yoğurdu, baldırlarını yokladı; tekrar başına döndü.

Delikanlı kızarak başını silkti:

"Kimsin sen? Neden yokluyorsun beni?"

"Ben Samuel'im, Tanrı'nın kulu! O 'Git' der, ben giderim, 'Bağır' der, bağırırım. Ben onun ayağı, eli, toprak üzerindeki gölgesiyim; eğil!"

Delikanlının başının tepesini buldu, kutsal yağı döktü:

"Senden nefret ediyor, seni istemiyor, bir başkasını seviyorum, ama Efendi'nin yeli üzerimden geçiyor, ben istemeden elimi kaldırıyor, başının tepesine peygamber yağını döküyorum."

"Davut, Yudealıların kralı oldu! Davut, Yudealıların kralı oldu! Davut, Yudealıların kralı oldu!"

Kutsal testiyi taşlara fırlattı, testi parçalandı:

"Aynı şekilde, sen de benim yüreğimi parçaladın, Efendim! Artık yaşamak istemiyorum!"

Göğün derinliklerinden yedi karga koştu, ona doğru alçaldılar ve beklediler. Peygamber, yeşil sarığını kefen olarak yere serdi: Cesaret bulan kargalar yaklaştı. Peygamber alacalı çullarla yüzünü örttü ve bir daha kımıldamadı.

'Tanrı'ya karşı boşuna direnen bu insan görüntüsüyle uykuya daldım ve kendimi hiç direnmeden görünmez ellere teslim ettim; öylesine korkmuş olduğum bir gece böylece düşsüz ve mutlu geçti.

Sabaha karşı, yatışmış bir halde avluya indim; keşişler yarı karanlıkta işaretler yapıyor ve kilisenin içinde kayboluyorlardı; ben de onlarla beraber sabah duasını dinlemek için kiliseye girdim. Arkalıklı bir iskemleye büzüldüm; tasvir yerinin önünde yalnız iki kandil yakılmıştı; yarı karanlık içinde İsa'nın ciddi bir tasviriyle, onun yanında Meryem'in acılı yüzünü fark ediyordum. Hava mum ve misk günlüğü kokuyordu ve yerde, taşların üzerinde, Paskalya'nın defneleri hâlâ serpilmiş halde duruyorlardı.

"Ne mutluluktur bu!.." diye düşünüyordum; "Ne ıssızlıktır, dünya ne kadar uzakta yuvarlanıp uluyor. İsa'nın bu kanadından niçin kaçayım, nereye gideyim, küçük endişelerle küçük sevinçler içinde niçin kaybolayım? Büyük inci ve onun inciden kökü burada. Bedeni, ruhu budayacak, zirvenin kuvvetini yiyen bütün fazla dalları keseceğim, yalnız zirve kala-

cak ve yükseleceğim. Önümde büyük bir mücadeleci var, onu izleyeceğim; korkunç bir yokuşu tırmanıyor, ben de onunla birlikte tırmanacağım."

Kandilin tatlı ışığında, İsa'nın çileci erkek tasvirine, Dünya'yı sıkıca tutup kaosa düşmesini önleyen, ince parmaklarına bakıyor ve bu dünyada kaldığımız sürece onun, yanaştığımız değil, hareket ettiğimiz iman olduğunu, buradan korkunç dalgalı bir denize açıldığımızı ve hayatımız boyunca Tanrı'ya yanaşmak için çabaladığımızı biliyorum. İsa son değil, başlangıçtır; "Hoş geldin!" değil, "İyi yolculuklar!"dır. O, yumuşak bulutların üstünde oturmuyor, bizimle birlikte, gözleri Kutup Yıldızı'na dikilmiş halde denizle boğuşuyor ve dümeni tutuyor. Onun için hoşuma gidiyor, onun için yanına gideceğim!

Her şeyin üstünde, beni büyüleyip bana gayret veren şey, İsa'nın içinde olan insanın Tanrı'ya ulaşmak, onunla birleşmek, birbirinden ayrılmaz bir bütün olmak için cesaret, acı ve son derece şiddetli bir umutla yola çıkışıdır. İnsanın Tanrı'ya ulaşması için başka yol yoktur; yalnız şu vardır: İsa'nın kanlı izlerini izleyerek mücadele etmek, içindeki insanın niteliğini değiştirmek, onu ruh yapmak, Tanrı'yla birleştirmek...

İsa'nın bu ikili varlığı, benim için daima derin, meydana çıkarılamaz bir sır olarak kalmıştır; insanın Tanrı'ya varması ya da daha doğrusu dönmesi, onun kimliğiyle birleşmesi yolunda, öylesine insanca ve insanüstü olan şiddetli istek!..

Gençliğimden beri bütün sevinç ve ıstıraplarımın doğduğu ilk acı şu olmuştur: ruhla ten arasındaki sonsuz, acımasız mücadele...

İçimde çok eski, insanî ve insan öncesine ait kara kötücül kuvvetler; içimde insanî ve insan öncesine ait aydınlık Tanrı kuvvetleri vardı ve ruhum, bu iki ordunun çarpışıp birleştiği alandı.

Büyük mücadele: Bedenimi seviyor, kaybolmasını istemiyordum. Bu, yolları ayrı olan iki kozmogonik kuvveti bağdaştırmaya, birbirinin düşmanı olmadıklarına, iş ortağı olduklarına onları inandırmaya, sevindirmeye, onlarla birlikte kendimin de sevinmesine, yani uyumu kurmaya çalışıyordum.

Her insan, Tanrı insanıdır, ten ve ruhtur; işte bunun için İsa'nın sırrı, belirli bir insanın sırrı değil, bütün insanların

sırrıdır; her insanın içinde Tanrı ve insan kavgası ve onunla beraber barışma isteği patlak verir. Çok kez bu kavga bilinçsizdir, kısa sürer; zayıf bir ruh tene karşı uzun zaman direnemez; ağırlaşır, o da ten olur ve kavga biter. Ama, gözlerini gece gündüz ödenmesi gereken Borç'a dikmiş olan sorumlu insanlarda, tenle ruh arasındaki kavga merhametsiz bir biçimde başlar ve ölünceye kadar sürebilir.

Ruhla ten ne kadar kuvvetli olursa, kavga da o kadar verimli ve uyum o kadar zengin olur. Tanrı zayıf ruhlarla gevşek tenleri sevmez; o, durmadan karnı aç olan, teni yiyip onu öğüterek ortadan kaldıran et yiyici bir kuştur.

Tenle ruh arasındaki kavga, isyan ve direnme, birleşme ve boyun eğme ve sonunda kavganın en yüce amacı: Tanrı'yla birleşme. İşte İsa'nın çıktığı ve bizi de kendi kanlı izlerini takip ederek çıkmaya davet ettiği yol.

Kurtuluşun ilk oğlu İsa'nın, ulaşmış olduğu bu en yüksek zirveye, biz nasıl hareket etmeliyiz? İşte, mücadele eden insanın en büyük görevi...

Yani, onu izleyebilmemiz için, mücadelesini bilmemiz, acısını yaşamamız, toprağın çiçek açmış tuzaklarını nasıl yendiğini, insanın büyük ve küçük sevinçlerini nasıl feda edip özveriden özveriye, hedeften hedefe, hedefin zirvesine, Çarmıh'a nasıl ulaştığını bilmemiz zorunludur.

Golgotha'da onun kanlı yolunu böylesi bir yoğunlukla izlemedim. Kudüs'te, Ölü Deniz'de, Galilea'da geçirdiğim gün ve gecelerdeki kadar anlayış ve sevgiyle İsa'nın hayat ve acılarını asla yaşamadım. Yüreğime İsa'nın kanını, böylesine tatlılıkla damla damla aktığını hissetmemiştim.

Çünkü İsa özverinin, yani Çarmıh'ın tepesine çıkmak özverisinin en yüksek noktasına, Tanrı'ya ulaşmak için, acı çeken insanın bütün aşamalarından geçmiştir. Bütün bunlardan ötürü, onun acısı bizim için böylesine bildiktir ve ona acırız. Onun zaferi tıpkı bizim gelecekteki zaferimizmiş gibi görünür. İsa'da, derin, insanî ne varsa, hepsi onu anlamamıza, sevmemize ve acılarını kendi acılarımızmış gibi izlememize yardım eder. İçinde, sıcak insanî unsur olmasaydı, hiçbir zaman bu kadar sağlamlık ve içtenlikle yüreğimizi etkileyemez ve hayatımıza örnek olamazdı. Biz de acı çekiyor, onun da acı

çektiğini görüyor ve cesaret buluyoruz; bakıyoruz, dünyada yapayalnız değiliz, o da bizimle beraber acı çekiyor.

İsa'nın her anı mücadele ve zaferdir. O, basit insan neşesinin yenilmez büyüsünü yendi, bütün günahları yendi, teni bütünüyle ruha dönüştürdü ve yükseldi. Yolundaki her engel, zaferin nedeni ve sınırı oluyordu; artık önümüzde bize yolu açan ve cesaret veren bir örnek vardır.

Gökle toprağın, yüreğimizin ve yürek adını verdiğimiz her şeyin içinde Tanrı adını taktığımız dev bir soluk eser: büyük bir Haykırış! Bitki, durgun suların yanında hareketsiz uyumak isterdi, ama içinde Haykırış silkiniyor, köklerini sarsıyordu: "Kaç, toprağı bırak, yürü!" Ağaç düşünüp yargıya varabilseydi, şöyle bağırırdı: "İstemiyorum! Beni nereye itiyorsun! İmkânsız olan şeyleri istiyorsun sen!" Ama Haykırış merhametsizce kökleri sarsıyor, bağırıyordu: "Kaç, toprağı bırak, yürü!"

Binlerce yüzyıl bağırdı ve işte hayat, isteyerek, mücadele ederek, hareketsiz köklerinden kaçtı ve kurtuldu.

Ortaya hayvan çıktı, suların, çamurun içinde kurt haline geldi: "Burada iyiyim, sessiz ve güvenlik var, bırakmam burasını!"

Ama, korkunç Haykırış, merhametsizce beline saplandı: "Çamurdan çık, yukarı kalk, kendinden üstün olanı doğur!" "İstemiyordum! Yapamam!" "Sen yapamazsın ama ben yaparım; kalk yukarı!"

Binlerce yüzyıl... ve işte, henüz katılaşmamış ayaklarının üzerinde insan titreyerek ortaya çıktı.

Dünya bir kentavrdır; onun at ayakları toprağa saplıdır, ama bedenine, göğsünden başına kadar, merhametsiz Haykırış işkence edip onu çalıştırır; dünya yine binlerce yüzyıl, kılıç gibi, kendi kabuğundan çıkmaya çalışır. Çabalar; bu onun, insan kılıfından çıkmak için yaptığı yeni mücadeledir. İnsan umutsuzluk içinde bağırır: "Nereye gideyim?" "Zirveye vardım, ötesi kaostur!" "Ötede ben varım; ayağa kalk!" Her şey kentavrdır; olmasaydı, dünya hareketsiz ve kısır bir halde çürürdü.

Çölde, manastırın çevresinde saatlerden beri yürüyordum ve Tanrı, yavaş yavaş papazlardan kurtulmaya başlıyordu. Artık, benim için Tanrı, bu Haykırış'tı.

Tanrı'nın bu ıssızlığı içinde günler geçtikçe, yüreğim sa-

kinleşiyor, sanki yanıtlarla doluyordu; artık sormuyordum, emindim. Nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz, bu yeryüzündeki amacımız ne? Buradaki tanrılar uğrağı ıssızlıkta, hepsi bana çok basit ve sağlam görünüyordu. Kan yavaş yavaş Tanrı'nın temposuna giriyor, sabah duası, ayin, akşam duası, ilahiler, sabahleyin doğan, akşamüstü batan güneş, burçlar, her gece manastırın tepesinden sarkan avizeler... hepsi ezeli yasaları izleyerek geliyor, bir daha geliyor, aynı sakinleşmiş temposunda ve insanın kanında sürükleniyordu. Dünya bana bir ağaç, devleşmiş bir akağaçmış gibi görünüyordu ve ben, yeşil bir yapraktım, ince sapımla bir dala tutunuyordum; Tanrı'nın yeli esiyor, ben de çırpınıp bütün ağaçla birlikte raks ediyordum.

Ruhuma şöyle seslenerek acıyla soruyordum: "İnanıyor musun? Bütünüyle kendini verebilir misin? Hazır mısın?"

Ne istiyordum? İstediğim kutsal bir ritme ulaşmak, en yüce umudu kazanmaya kararlı bir orduya yazılmak; oruçlular, çulsuzlar, kahramanlarla beraber Hıristiyan Argon'una binmekti. Ve kırmızı bez, direkte dalgalanıp vaftizin esrarlı iklimine doğru çırpınacak, korsan olarak, Tanrı'nın sırtından ölümsüzlüğün altın yünden yapılmış yapağısını kapmak için denizlerde dolaşacağız.

Bayağılıkları, şehveti ve ölümü ben de yeneyim!

Her gün saatlerce çölde dolaşıyor ve içimde yavaş yavaş, henüz kendi adıyla ortaya çıkmaya cesaret edemeyen gizli bir kararın olgunlaştığını hissediyordum; manastıra gün batarken dönerdim; keşişler hücrelerinden çıkmış, günün sıcaklığı hızını kaybetmiş olur, gecenin serinliği başlardı.

Büyük bir tutkuyla yanmayan ruhlarda yalnızlık öldürücüdür. Eğer keşiş, yalnızlıkta, kendinden geçerek Tanrı'yı sevmiyorsa mahvolmuş demektir. Kimi, akıllarını yitirmişlerdi; gözlerini yarım yumuyorlardı, düşünecek, hatırlayacak hiçbir şeyleri yoktu; avluda sırayla oturuyor, kiliseye, sofraya, hücrelerine gidecekleri zamanı bekliyorlardı; başka hiçbir şeyi değil... Bellekleri bulanmış, dişleri dökülmüştü, belleri ağrıyordu; insan değillerdi, ama hayvan ve henüz melek de değillerdi. Ne kadın, ne erkek, ne ölü, ne diriydiler; ellerinde istavroz, uyuşmuş bir halde kütüklerin baharı beklediği gibi ölümü bekliyorlardı.

Bir tanesi karısını hatırlıyor ve durmadan tükürüyordu; başka birinin koynunda bir defter, bir kutu boya kalemi vardı; ikide bir bunları çıkarıyor ve hep aynı resmi çiziyordu: Ana'nın memesini emen İsa. Bir başkası sabahları uyanınca avludaki çeşmeye iniyor, geceleyin gördüğü düşlerden arınmak için yıkanıyor, hırsla derisini ovuyordu. Geldiğim gün bana eşlik eden keşiş her gün avlunun aynı noktasında dizlerinin üzerinde kapalı bir kitapla otururdu, kimseyle konuşmazdı. Ben avluya girdiğim zaman gözlerini kaldırır, beni izler, bazen dudakları iyilikle (bana öyle geliyordu) gülümserdi, bazen de alayla. Bir keresinde, ben önünden geçerken ayağa kalkar gibi yapmış, ama yeniden oturmuş ve dudaklarındaki gülümseyiş yok olmuştu.

Tanrısal ıssızlığın tadını yedi gün çıkardım; yedinci gün, her zaman neşeli olan mabeyinci hücreme geldi:

"Beni," dedi, "aziz başrahip yolladı, ruhunun nerede olduğunu ve ne karar aldığını sormamı istiyor."

"Ellerinden öperim," diye karşılık verdim, "ona yanıt vermeden önce günah çıkartmak isterdim."

Mabeyinci bir an için sustu, sonra:

"Yoksa bizimle mi kalmak istiyorsun?"

"Ben Tanrı'yla beraber kalmak istiyorum! Tanrı'yla yalnız kalmak istiyorum ve burada, çölde, onu kendime daha yakın hissetmekteyim, ama korkarım henüz beni dünyaya bağlayan bütün kökler sökülmüş değil; başrahibe günah çıkartacağım, kararı o verecek."

"Aziz başrahip insana çok şey sorar, dikkatli ol!"

"Ben de kendine çok şey sorarım, rahip efendi; onun için tereddüt etmiyorum."

Gitmek üzere kapıyı açtığı sırada durakladı:

"Peder Yoakim seninle görüşmek istediğini söyledi."

"Peder Yoakim mi?"

"Başrahipliğe benimle birlikte sana hoş geldin demeye gelen rahip..."

Sevindim; nihayet bu garip, sessiz keşişin kim olduğunu öğrenecektim.

"Ne zaman?"

"Bu akşam, diyor; onun hücresinde..."

"Peki de, rahip efendi; gideceğim."

"Eski soylulardandır, kimseyle senli benli olmaz; Tanrı'dan başkasıyla konuşmaz, senin adını öğrendi ve görmek istiyor, onunla saygılı bir şekilde konuş," dedi ve yanıtımı beklemeden eşiği aştı.

İyice gece olmasını, keşişlerin uyumasını bekledim; hücrelerde ışıklar birer birer sönüyordu, uzun geçidi parmaklarımın ucuna basarak geçtim, Peder Yoakim'in hücresine vardım. Nefes almak için durdum; koşmuş gibi soluyordum; ışık yanıyordu, kulağımı kapıya dayadım, dinledim; ses yoktu. Tam vurmak üzere elimi uzatırken hücrenin kapısı açıldı, Peder Yoakim göründü; başı açık, beyaz saçları omuzlarına dökülmüştü. Belinde kalın, ipten kuşağı vardı ve ayakları çıplaktı.

"Hoş geldin," dedi, "umarım gelirken seni kimse görmedi; gir içeri!"

Duvarlar çıplak; köşede, iki demir sehpa üzerinde samandan bir yatak; iki rahle, duvar oyuğu içinde bir testi, masanın üzerinde bağlanmış, kalın bir kitap; herhalde İncil olacak... Ve karşıki duvarda tahtadan bir haç, onun üzerindeyse Çarmıha Gerilmiş İsa değil, Yeniden Diriliş. Tavanda elma kangalları asılıydı, bütün hücre elma kokuyordu.

Keşiş kollarını açtı; hücre dar olduğundan neredeyse duvarlara değecekti; gülümseyerek,

"Kozanı bu!" dedi. "Kurt olarak buraya kapandım, kelebek olarak çıkacağım günü bekliyorum."

Başını salladı; böyle ışığın yanında durup uzun, solgun yüzü aydınlanırken, ince, hemen hemen erimiş dudaklarını ısırdığını gördüm; artık sesi sırf alay ve acıdan ibaretti:

"Zavallı kurt, başka neyi hayal etsin istersin? Kanatları!"

Sustu, döndü, bana baktı, yüzündeki alay silinmişti ve yardım isteyen bir tavrı vardı:

"Sen ne dersin? Larva kanatları, saflıktan mı arzular, küstahlıktan mı ister, yoksa sırtı gerçekten karıncalanır da kanat mı hazırlar?"

Elinde sünger varmış da, siliniyormuş gibi kolunu hızla oynattı:

"Oraya kadar, daha öteye değil," dedi, "derin sulara çok çabuk açıldık, yeter! Bir sandalye al, otur! Ben sana başka şey

söylemek istiyordum, seni onun için çağırdım... Bu nedenle otur; sen bana bakma, ben oturamam..."

Güldü.

"Biliyorsun," dedi, "'Daima Ayakta' adı verilen bir mezhep vardır. Ben yıllardır, küçüklüğümden beri bu mezheptenim."

Yanıt verdim:

"Ben, Peder; başka bir mezheptenim: 'Daima Huzursuz!' Küçüklüğümden beri mücadele ediyorum."

"Kiminle mücadele ediyorsun?"

Tereddüt ettim, birden korkuya kapıldım.

Keşiş bir daha sordu:

"Kiminle?"

Sesini alçalttı, eğildi:

"Tanrı'yla mı?"

"Evet."

İhtiyar gözlerini bana dikti, konuşmadı.

"Acaba bu, bir hastalık olmasın, peder? Nasıl iyileşeceğim?"

"Hiç iyileşme!.."

Beni takdis edermiş, lanet okurmuş gibi elini havaya kaldırdı:

"Eşitinle ya da kendinden aşağı olanla mücadele edeceksen, yazık sana! Bu hastalıktan kurtulacaksan yazık sana!"

Sustu ve biraz sonra,

"Burada," dedi, "çölde, sık sık günahla karşılaşırız; bir akşam uyurken acayip bir günahla karşılaştım. Sanki Kudüs'te büyük bir bilgeymişim, birçok hastalıkları iyi ediyormuşum. Ama daha çok, şeytana kapılmışların içinden şeytanları çıkarırmışım ve Filistin'in her tarafından şeytana kapılmışları bana getirirlermiş. Bir gün Nazaret'ten Yusuf'un karısı Meryem gelmiş ve yanında on iki yaşındaki İsa'yı getirmiş. Ayaklarıma kapanmış:

"'Acı bana, ünlü bilge,' diye bağırıp ağlıyormuş, 'oğlumu iyi et; içinde pek çok şeytan var!'

"Ona:

"'Neyin var oğlum?' demişim ve elini okşamışım; 'Neren ağrıyor?'

"'Burası, burası!' diye yanıt vermiş ve bana yüreğini göstermiş.

"'Neyin var?'

"'Uyuyamıyor, yemek yiyemiyor ve de çalışamıyorum; sokaklarda geziyor, kavga ediyorum.'

"'Kiminle kavga ediyorsun?'

"'Başka kiminle kavga edeceğim? Tanrı'yla...'

"Onu bir ay yanımda alıkoymuşum, onunla yavaş yavaş konuşuyor, uyusun diye otlar veriyormuşum; sanat öğrensin diye bir marangoz dükkânına vermişim, beraber gezmeye çıkıyormuşuz, dostummuş, komşumuzmuş da akşamüzeri eşikte birlikte oturup konuşalım diye geliyormuş gibi... Büyük ve güç sohbetler değil; havadan, ekinden, bağlardan, çeşmeye giden kızlardan söz ediyormuşuz...

"Bir ay sonra İsa bütünüyle iyi olmuş; artık Tanrı'yla kavga etmiyormuş; bütün insanlar gibi bir insan olmuş, Galilea'ya gitmiş, daha sonra iyi bir marangoz, Nazaret'in en iyi marangozu olmuş."

Keşiş bana bakıyordu:

"Anladın mı?" dedi, "İsa iyi olmuş, dünyayı kurtarmamış, Nazaret'in en iyi marangozu olmuş! Hastalık ne demektir, yani? Sağlık ne demektir? Bırak bunları! Lafı değiştirelim! Yorgun görünüyorsun, otur!"

Tasvirin altındaki bir tabureye oturdum; onun taşların üzerinde duran, ince kemikli, esnek bilekli, soylu, uzun parmaklı ayaklarına bakıyordum; ışıkta güneşin koyu kırmızıya boyadığı eski mermerler gibi parlıyorlardı.

İki adım attı; geri döndü, önümde durdu, kollarını kavuşturdu.

Küçük bir çocukla konuşuyormuş gibi, tatlı bir sesle:

"Gözlerini kaldır," dedi. "Bana iyi bak; hatırlamıyor musun beni?"

Hayretle yanıt verdim:

"Hayatımda seninle asla karşılaşmadım, peder!"

"Küçük çocuğun beyninden hiçbir şey silinmez; muhakkak, belleğinin derinliklerinde yüzümün şekli vardır; bu yaşlanmış, kuru üzüme dönmüş olan yüzün değil; güzel, sağlam, erkeksi, başka bir yüzün. Dinle: Sen beş yaşında var yoktun, bir yaz mevsimini Girit'te geçirdim; o zaman büyük bir tüccardım, ağaçkavunu, keçiboynuzu, kuru üzüm ticareti yapı-

yordum; aracılarımdan birisi de babandı; hâlâ yaşıyor mu?"

"Yaşıyor, ama yaşlandı, kamburlaştı; bütün gün kanepede oturup dua kitabı okuyor."

İhtiyar, ellerini kaldırarak bağırdı:

"Büyük haksızlık! Büyük haksızlık! Böyle bedenlerin asla çökmemesi gerek. Birden... daha yürüyüşleriyle toprağı sarsarken düşüp ölmeliler. Ölüm nedir? Tanrı'nın eseri. Tanrı'nın insana dokunduğu noktaya ölüm adı verilir. Ama düşmek, Şeytan'ın alçakça, sinsice oyunudur. Demek Kapetan Mihalis de ihtiyarladı! Ve çöktü ha?"

Bir süre sustu, yüzü kızmıştı, ama çabucak bir soluk alıp devam etti:

"Baban, benim hesabıma ağaçkavunları, kuru üzüm, keçiboynuzu satın alırdı; ben onları gemilere yükler, Trieste'ye gönderirdim; çok kazanıyordum; kürekle liralar; çok da harcardım... Yiyip içmeye ve kadınları kucaklamaya doymayan bir canavardım. Ruhumu Şeytan'a satmıştım, beden sahipsiz, başıboş kaldı. Tanrı'yla alay eder, ona Babula derdim, yalnız beyinsiz serçeleri korkutup bahçelere girmelerini ve bunları didiklemelerini önleyebilen bir korkuluk... Ve akşamüstü, işlerimi bitirdiğim zaman, sabahlara kadar eğlenceye dalardım.

"Bir sabah, hatırlamaya çalış, babanın dükkânı önünde duruyordun, birden şarkılar ve kahkahalar arasında dört atlı bir arabanın delice koştuğunu duydun; döndün ve gördün; arabanın içinde beş altı kadın... Sarhoş bir halde birbiri üzerine yığılmış primadonnalar; gırtlaklarını yırtıyor, gülüşüyor, yolculara cevizle incir atıyorlardı; arabacı da parlak bir silindir şapka giymiş, efendiden bir adamdı, hırsla kırbacı vuruyor ve atlar azgın bir halde kişneyerek koşuyordu; o zaman sen, atlar üstüne geliyormuş gibi korktun, bir çığlık attın ve koşup babanın önlüğü altına saklandın... Hatırlıyor musun? Hatırladın mı? Sarhoş arabacı bendim diyorum sana, başımda silindir şapka vardı baca gibi... Ve seni korkutmak için kırbacı sana doğru döndürüp havada şaklattım... Şimdi hatırladın mı?"

Eğildi, omzumdan itti:

"Hatırladın mı?"

Gözlerimi yummuştum, dinliyor, çocukluk çağımın üzerine yığılmış olan yüzlerce anıyı aralamaya çalışıyordum; ka-

ranlık yavaş yavaş seyreliyordu. Birden, belleğimin dibinden dört at, sarhoş kadınlar, korkunç şapka ve başımın üzerinde kırbacın şaklaması fırlayıverdi.

"Evet evet," diye bağırdım! "O sen miydin, sen miydin, peder?"

Ama o, beni duymaksızın sırtını duvara dayamış, gözlerini yummuştu.

Öylece, gözkapakları kapalı konuşuyordu:

"Bir sabah baktım: Tenin çevresi küçük, çabuk tükenir... Yedin, içtin, öptün, tekrar yedin, tekrar içtin, tekrar öptün, daha öteye gidemezsin. Diyorum sana, sonunda bıktım. Ruhumu hatırladım, bir arabaya bindim, Aynaroz'da bir manastıra gittim; üç ay orada kaldım; ibadet, oruç, sabah duası, ayin, angarya, arpa ekmeği, acı zeytinyağı, fasulye, bıktım; yine arabacıya haber saldım, gelip beni aldı. Ama artık dünyada ne yapacaktım? Hiçbir zevki yoktu bana verecek, tatmadığım hiçbir günahı yoktu; tekrar manastıra döndüm; ama, arabacıya uzaklaşmamasını, en yakın köyde beklemesini tembihledim; belki gene lazım olurdu. Gerçekten de kendisine çabuk ihtiyacım oldu; yine manastırdan kaçtım.

"Hayatım dayanılmaz bir hal almıştı; gökle dünya arasında asılmış, gökten de, dünyadan da kovulmuş halde sallanıyordum. Manastırlardan uzakta, denizin üstündeki bir mağarada yaşayan ihtiyar bir çileciye gittim. Ona itirafta bulundum.

"'Ne yapayım, muhterem peder? Bana bir öğüt ver!'

"Yaşlı çileci elini başımın üstüne koydu:

"'Sabret oğlum,' dedi; 'acele etme; Acele, Kötü'nün tuzağıdır. Sakin sakin, güvenlik içinde bekle...'

"'Ne zamana kadar?'

"'Kurtuluş için olgunlaşıncaya kadar; zaman bırak ki koruk bal olsun!'

"'Peki, peder; koruğun bal olduğunu nasıl anlayacağım?'

"'Bir sabah kalkacak, bakacaksın ki dünya değişmiş; dünya değişmemiştir oğlum, sen değişmişsindir, kurtuluş olgunlaşmıştır; o zaman kendini Tanrı'ya teslim et, o zaman ona ihanet etmezsin.'

"Ve bir sabah penceremi açtım, sabah olmaktaydı; Sabah Yıldızı hâlâ gökte sallanıyordu, deniz sakindi. Kıyıda, sular,

duygulu bir şekilde yavaş yavaş iç çekiyordu; penceremin önünde bir ağaç, bir muşmula ağacı, kışın tam ortasında çiçek açmıştı. Bal gibi tatlı, baharatlı bir kokusu vardı. Gece yağmur yağmıştı, yapraklardan hâlâ su damlıyordu ve bütün toprak memnun, ışıldıyordu. 'Tanrım!' diye mırıldandım, ne mucizedir bu! Ve ağlamaya başladım. O zaman anladım; kurtuluş gelmişti. Buraya, çöle, şu hücrenin içine, yoksul yatağım, su testim, iki rahlemle gelerek gizlendim. Ve bekliyorum! Neyi bekliyorum? Tanrı bağışlasın ama, benim de pek bildiğim yok! Ama huzursuz değilim, ne gelirse hoş gelsin! Sanıyorum, ne olursa olsun, ben kazançlı çıkarım: Başka bir hayat varsa, son anda vakit bulup vazgeçtim. İsa, ölmeden bir saniye önce bile pişmanlık getirirsen kurtuldun demektir, diye söz vermedi mi? Ama, yine de başka hayat yoksa, en azından bu hayatın zevkini aldım, suyumu sıkıp limon kabuğu gibi ardıma attım... Anladın mı? Aklın nerede?"

"Bu akşam, beni hücrene neden çağırdığını kendi kendime düşünüyorum, peder! Mutlaka bana bir şey söylemek istiyorsun."

Testiyi eğdi, bir maşrapa su doldurdu, bir yudum içti; bunca yıldır konuşma alışkanlığını kaybetmiş olduğu için dili kurumuş olmalıydı.

"Sana gerçekten başka bir şey söylemek istiyordum, ama söylemek istediğim şeyi anlaman ve bunu sana söylemek hakkına sahip bulunduğumu bilmen için benim kim olduğumu bilmen gerekti."

Sustu, biraz sonra sözlerini tartarak:

"Ve sorumluluğu," diye ekledi; sesi heyecanlıydı.

Gözlerimi kaldırıp ona baktım; şimdi dimdik, beli bükülmemiş, hücrenin ortasında bir sütun gibi duruyordu; ne keyifler, ne aşağılanmalar tatmış, nasıl bir küstahlıkla Tanrı'ya meydan okumuştu acaba? Geçmişini unutmayı reddederek çöle gelmesine hayran kaldım, günah kervanının kendisini izlemesine izin veriyor ve güvenle Tanrı'ya doğru yürüyordu.

Susuyordu; sanki söyleyeceği sözleri söylemek ve bunları, beni incitmeden söylemek için çabalıyor gibiydi. Çünkü taburenin üstünde sinirli sinirli sallandığımı görüyordu.

Sonunda,

"Bilmelisin ki," dedi, "dünyanın en yüce, en küstah, en belalı zevki gençliktir. Bir gencin tehlikede olduğunu gördüğüm zaman, hayatın tümü tehlikedeymiş, Tanrı'nın ilk çıkış yolu tehlikedeymiş gibime gelir ve elimden geldiği kadar, kaybolmaması için gençliğin yardımına koşarım: Yani yoldan çıkmamasına, çiçeklerinin dökülmemesine, vaktinden önce yaşlanmamasına yardım etmek istiyorum. Bu akşam seni hücreme bunun için çağırdım."

İrkildim.

"Ne? Tehlikede miyim?" dedim.

Ve bilmiyordum, kızmalı mıydım, yoksa kahkahayı mı basmalıydım?

İhtiyar beni sakinleştirmek için yavaş yavaş elini salladı:

"Kız, gül, hızını al, kulak ver, seninle konuşuyorum; acı duyarak öğretmek görevimdir. Yedi gündür, Tanrı ateşinin çevresinde, ateşböceği gibi dolandığını görüyorum. Yanmana, tekrar ediyorum, senin değil, gençliğin yanmasına imkân vermek istemiyorum. Henüz ayva tüyüyle örtülü yanaklarına, ne öpücüğe, ne de küfre doymuş dudaklarına ve ışık gördüğü yere yanmak için koşan ruhuna acıyorum. Ama seni bırakmayacağım; uçurumun kenarındasın, düşmene imkân vermeyeceğim."

"Hangi uçurumun?"

"Tanrı'nın..."

Bu korkunç sözü söyler söylemez hücre çatırdadı, görünmeyen biri içeri girdi. O kadar sık ve dine aykırı biçimde ağzıma aldığım bu söz, bende hiçbir zaman bu kadar büyük bir korku yaratmamıştı; "Yehova" kelimesinin uğultulu, kapkaranlık bir mağaradan çıktığını duyduğum zamanki çocukça korku içimde yeniden canlandı. Çocukluk çağımdan beri "Kıyım" kelimesi de bende aynı korkuyu yaratmıştır.

Tabureden kalktım, köşeye büzüldüm.

"Peder," diye mırıldandım, "durma, dinliyorum."

"İçinde büyük bir endişe seni yiyor; onu yanan gözlerinde, durmadan inip kalkan iki kaşının arasında, körmüşsün gibi havayı yoklayan ellerinde görüyorum ya da hava bir bedenmiş de sen onu elliyormuşsun gibi... aklını başına topla, bu endişe seni deliliğe ya da yetkinliğe ulaştırabilir."

Bakışlarının ciğerlerime karıştırdığını hissediyordum.

"Hangi endişe? Hangi endişeden söz ettiğini bilmiyorum, peder?"

"Azizlik endişesi. Korkma, sen onu yaşadığın için bilmezsin; hangi yola girdiğini, ne yana doğru gittiğini bilesin, yoldan çıkmayasın diye söylüyorum bunu sana... En güç yokuşun yolunu tuttun, kanatlı kartalmışsın gibi, dağın eteğiyle yamaçlardan geçmeksizin, doğrudan doğruya dağın tepesine varmak istiyorsun. Ama unutma, insansın! İnsan, ne fazla, ne eksik. Ve kanatların değil, ayakların var. Evet, biliyorum. İnsanın en yüce isteği aziz olmaktır. Evet, ama daha önce, ondan aşağı olan bütün isteklerden geçmesi gerek: tenden geçmesi ve ondan iğrenmesi; hâkimiyet, altın, isyan, susuzluk. Yani, demek istiyorum ki, gençliğini ve bütün erkekçe tutkuları yaşaması, bütün bu putların işkembesini deşip içlerinin, aşırı derecede saman ve havayla dolu olduğunu görmesi, boşalması, temizlenmesi, artık arkasından bakacak günahı olmaması ve ancak ondan sonra Tanrı'nın önüne çıkması demek istiyorum. Mücadeleci bu demektir."

"Ben Tanrı'yla mücadeleye son veremem," diye cevap verdim, "ve huzuruna çıkacağım son ana kadar onunla mücadele edeceğim; benim kaderim bu galiba. Ulaşmak değil, ben hiçbir zaman ulaşamayacağım; sadece kavga edeceğim."

Yanıma yaklaştı, sevgiyle omzuma dokundu:

"Tanrı'yla kavgaya hiçbir zaman son verme; bundan daha iyi çilecilik yoktur. Fakat onunla daha sağlam bir biçimde kavga etmek için, içindeki karanlık kökleri, güdüleri sökmen gerektiğini mi sanıyorsun? Bir kadın görüyor, korkuya kapılıyorsun, bu Günah'tır diyorsun, benden uzak dur, Şeytan! Evet, o Günah'tır. Onu yenmen için, seni bir daha rahatsız etmesin diye, yalnız bir yol vardır: Ona sarılman, onu yemen, ondan iğrenmen; yoksa, yüz yaşına da gelsen, kadının tadını çıkaramazsın, kadın senin uykuna ve ruhuna girer. Söylüyor ve tekrar ediyorum: Kim içgüdülerini söküp atmaya kalkışırsa gücünü de yok eder. Ancak zaman, doygunluk ve disiplinle bu karanlık madde ruh olur."

Çevresine baktı, birisinin duyacağından korkarmış gibi pencereye yaklaştı; yanıma sokuldu, sesini alçalttı.

"Sana şunu da söylüyorum: Yalnızız, bizi kimse duymuyor."

"Tanrı duyuyor bizi!.." dedim.

"Ben Tanrı'dan korkmam, o anlar ve bağışlar. İnsanlardan korkarım ben; onlar anlarlar ve bağışlamazlar. Ben burada, çölde bulmuş olduğum sessizliği hiçbir şekilde bozmak istemem. Sonuç olarak şu sözümü iyi dinle ve aklında tut; eminim ki sana iyi gelecektir."

Bir ara durdu, gözlerini yarı yumdu, beni tartarmış gibi gözkapaklarının arasından baktı.

"Acaba dayanabilecek misin?" diye mırıldandı.

"Dayanırım, dayanırım..."

Sesini daha da alçalttı:

"Melek," dedi, "söylediğimi duyuyor musun? Melek, işlenmiş şeytandan başka bir şey değildir. Ve bir gün gelecek... Ah, o günü yaşayabilseydim... Bir gün gelecek insanlar bunu anlayacak ve o zaman..."

Kulağıma eğildi, sesi ilk kez titriyordu:

"O zaman İsa'nın dini, yeryüzünde bir adım daha atacak, insanı bütünüyle kavrayacak, bütünü, şimdi olduğu gibi yarısını, yalnızca ruhu değil, İsa'nın merhameti yayılacak, ruhla bedene dokunup onu kutsayacak; bu ikisinin düşman değil, çalışma arkadaşları olduklarını anlayacak ve görecek. Oysa şimdi ne oluyor? Şeytan'a satılıyoruz, o da bizi ruhu inkâra yöneltiyor. İsa'nın yüreği o zaman daha çok genişleyip yalnız ruhu değil, bedeni de alacak, bu iki canavarı birleştirecek!"

Derin bir heyecana kapılmıştım.

"Bana verdiğin pahalı hediyeden ötürü, teşekkür ederim peder!" dedim.

"Şimdiye kadar, ölmeden önce itirafta bulunacağım bir genci arıyordum; şimdi Tanrı'ya şükürler olsun, sen geldin, al onu, tenimin ve ruhumun tüm meyvesidir!"

"Bana bütün hayatın ateşini veriyorsun; yürütebilecek miyim onu? Işık haline sokabilecek miyim?"

"Başarıp başaramayacağını sormamalısın; bu o kadar da önemli değil; Tanrı yalnız hamleyi hesaplar; yenip yenemeyeceğimiz meselesi onun işidir, bizim değil!"

Bir süre ikimiz de sustuk; hücrenin küçük penceresi dışında sayısız huzursuzluk verici sesleriyle çöl gecesi akıp gi-

diyordu; uzaktan çakalların uluduğu duyuluyordu; onlar da aşk ya da açlıktan ötürü acı çekiyorlardı.

İhtiyar,

"Çöldür bu," dedi ve istavroz çıkardı, "gece kuşları, çakallar ve daha ötede aslanlar, manastırın içinde uyuyan, düş gören keşişler var; gökyüzünde de yıldızlar ve her yanda Tanrı..."

Bana elini uzattı.

"Sana söyleyecek başka hiçbir şeyim yok, oğlum!" dedi.

Hücreme döndüm, çok hafif yürüyordum; yüreğim arınmıştı, yavaş yavaş çarpıyordu. Peder Yoakim'in sözleri bir bardak serin suydu ve ben susamıştım; serinlik belkemiğimdeki iliğe kadar yayılıyordu.

Eşyamı topladım, bir bohça yaptım, sırtıma vurdum, kapıyı açtım. Şafak sökmeye başlamıştı; aşağıdaki çukurda bir keklik kıkırdamaya koyuldu.

Bu kutsal şafağı derinden solumaktaydım; istavroz çıkardım:

"Tanrı aşkına!" diye mırıldandım.

Yine yola koyuldum; yaşlıların hücresinde hâlâ ışık yanıyordu; kapıyı vurdum. Çıplak ayakların taşlara vuruşunu duydum; açıldı. Bana baktı; sırtımdaki bohçayı gördü, gülümsedi.

"Gidiyorum peder," dedim ve eğilip elini öptüm, "bana hayırduanı ver!.."

Avucunu saçlarıma kondurdu.

"Hayırduam üstünde olsun," dedi, "git! Tanrı seninle birlik olsun!.."

XXII

GİRİT

Yorulmuştum; ama gençtim ve gençliğin doymazlığı ağırdır; insanın sınırlarını kabule tenezzül etmez; çok şey ister, az şey yapabilir; istediklerimi elde etmeye çalıştım, ama mücadele etmekten yoruldum. Dağlarımızla karşılaşmak, kocaman, yana yatmış fesleri ve yaygın gülüşleriyle yaşlı savaşçılarımızı görmek, tekrar özgürlük ve savaşlar konusunu konuşmak, baba toprağına ayak basmak ve güç kazanmak için ata toprağına dönüyordum.

Babam sordu:

"Nereden geliyorsun?"

"Çok uzaktan!.." diye karşılık verdim ve Sina'da bir keşiş gibi başımdan geçen macera üzerine hiçbir şey söylemedim.

Azizleşmek için yaptığım ikinci yolculuktu bu; hatırlarsınız, ilkinde çocukken koşmuş, limana inmiş, denize açılmaya hazırlanan bir geminin sahibini bulmuş, keşiş olayım diye beni Aynaroz'a götürmesini rica etmiştim. Gemi sahibi kahkahayı basmıştı, "Eve! Eve!" diye bağırmış, bir piliçmişim gibi ellerini çırparak avuçlarını vurmuştu.

Şimdi de Peder Yoakim, "Dünya'ya dön!" diye bağırmıştı. "Bugün, gerçek manastır odur, sen orada azizleşeceksin!"

Hız kazanmak için baba toprağına döndüm; dışarı çıktım, tarlalarda gezdim, dolaştım, çobanlar ve çiftçilerle beraber yedim, içtim... Bütün bir Girit'in, kâh su baskınları, kâh

yoksulluk, hastalık ve düşmanlarla nasıl mücadele ettiğini, manastırların bütünüyle sahte ve tembel olan hayatına karşı nasıl ters düştüğünü görerek utandım. Ya onun isteğine karşı gelmek, ona ihanet edip keşiş olmak isteyen ben! Peder Yoakim'in hakkı varmış! Dünya bizim manastırımız; gerçek keşiş, insanlarla beraber yaşayıp yeryüzünde Tanrı'yla işbirliği yapan kimsedir; Tanrı bulutların üzerindeki bir tahtta oturmaz; dünya da bizimle birlikte mücadele eder. Mücadele eden kişinin yolu yalnızca yalnızlık değildir ve düz bir yol izleyip Tanrı'nın evine giden gerçek ibadet, yiğitçe çalışmaktır; gerçek savaşçı bugün böyle ibadet ediyor.

Bir Giritli bana şöyle demişti: "Cennet'in kapısı önüne geldiğin ve bu kapı açılmadığı zaman, kapının tokmağını tutup çalma; omzundan tüfeğini indir ve bir el ateş et!" Ben sormuştum: "Tanrı korkar da kaçar mı sanıyorsun?" "Yok, be oğlum, korkmaz ama, senin savaştan döndüğünü anlar da kapıyı açar!"

Artık kavgayı bitiren, çektiklerini içlerinde durulaştıran ve şimdi ölümün eşiğinde dikilip içtenlikle arkalarına son sakin bakışlarını atan köylü ve yaşlılarınkiler kadar derin sözleri, okumuş bir adamdan asla duymuş değildim.

Bir öğle vakti, dağın birinde, yaşlı bir adamla karşılaştım: Kuru ve inceydi, bembeyaz saçları, her yanı yamalı bir şalvarı, delik çizmeleri vardı, Giritli çobanların âdeti olduğu üzere sopasını omzuna atmıştı; yavaş yavaş, taştan taşa sekiyor ve ikide bir durarak çevresindeki dağlara, aşağıdaki ovaya ve uzakta bir yarımadanın arasından şerit halinde görünen denize bakıyordu.

Uzaktan bağırdım:

"Uğurlar olsun, dede! Tek başına buralarda ne arıyorsun?"

"Veda ediyorum oğlum, veda ediyorum."

"Bu ıssızlıkta kime veda ediyorsun? Kimseyi görmüyorum ben..."

İhtiyar kızdı, başını salladı:

"Hangi ıssızlık? Sen dağları, denizi görmüyor musun? Tanrı bize neden göz verdi? Tepende kuşları duymuyor musun? Tanrı bize neden kulak verdi? Buna ıssızlık mı diyorsun

sen? Benim dostlarım bunlar, ben onlarla konuşuyorum, onlar benimle konuşuyor; sesleniyorum, karşılık veriyorlar; çoban olarak, iki kuşak boyunca onlara arkadaşlık ettim, şimdi ayrılma saatimiz geldi... Artık akşam oldu..."

Ben yaşlılıktan gözlerinin bulanık gördüğünü sandım:

"Ama, vakit henüz öğle, dede; boş ver!.."

Başını salladı:

"Ben ne söylediğimi biliyorum, akşam oldu dedim sana... Sağlıcakla kal!.."

Ona cesaret vermek için:

"Ecel'i sen alt edeceksin, dede," dedim.

Güldü.

"Ben onu alt ettim bile, sen merak etme..." diye karşılık verdi; "altüst ettim namussuzu, çünkü ondan korkmuyorum. Sağlıcakla kal, sen de yen onu, delikanlım, haydi, hayırduam seninle olsun!"

Yüreğim bir türlü yaşlı adamın gitmesine razı olmuyordu.

"Adını bana bağışla da seni hatırlayayım!"

"Nah işte, eğil; bir taş al, ona sor, sana söylesin: Kavrohori'den ihtiyar Manusas'tır diyecek! Eh, artık yeter! Kusura kalma! Malum, acelem var; haydi, Tanrı'nın hayrı üstüne olsun," dedi ve iyi göremediği için sendeleyerek tekrar tırmanmaya koyuldu.

Gerçekten, biz ölümü yenemeyiz, ama ölüm korkusunu yenebiliriz. Bu dağlı ihtiyar, Ecel'i sükûnetle karşılıyordu; dağlar onun ruhunu yüceltmişti; Ecel'in önünde diz çökmeye tenezzül etmiyordu; ondan sadece süre istemekteydi; eski dostlara veda edebilmek için birkaç gün: temiz havaya, çalılara, taşlara veda...

Aşağıda, verimli Mesara Ovası'nda, Faisto'nun yakınında bir gün, başka bir ihtiyarı gördüm; yüz yaşında vardı; basık evinin önüne oturmuş güneşleniyordu; gözleri iki yara gibi kırmızıydı, burnu akıyor, ağzından salyalar damlıyordu; tütün ve sidik kokmaktaydı.

Köye girdiğim sırada bir torunu bana dedesinden söz ediyor ve gülüyordu; çocuklaşmış, diyordu; git onu gör. Her akşam çeşmede oturur, kızların testilerini doldurmaya gelme-

lerini beklermiş. Kızların takunya seslerini duyunca boynunu uzatırmış; yarı kör olduğu için onları pek seçemez, ellerini uzatır, bağırırmış. "Kimsin sen kız? Gel kızım! Hayırduam üstüne olsun, yaklaş da seni göreyim!.."

Kız güler, yaklaşırmış; ihtiyar da avucunu kızın yüzüne atar; yemek istercesine hırsla okşar, doymadan burnunu, ağzını, çenesini yoklar, boynuna inmek ister ama kız çığlığı basar, izin vermez, kahkaha atarak kaçarmış. İhtiyarcık da eli açık kalır, içini çekermiş.

Torunu,

"Onu duymalısın," diyordu, "manda gibi nasıl iç çektiğini duyman gerek. Bir gün ona sordum: 'İyi ama dede, niçin içini çekiyorsun? Neyin var?' 'Neyim olacak?' dedi ve gözyaşları boşandı: 'Gözlerin yok mu, görmüyor musun, ulan? Toprağa gidiyor, arkamda bu kadar güzel kızı bırakıyorum... Ah, kral olsaydım da hepsini kesip beraberimde götürebilseydim!' Üzüntüye kapılır ve mani söyler:

"Ah geçmiş günlere, an geçmişlere,
Ah geri dönselerdi, bari yılda bir kere!"

Torununun konuşmasını dinliyor ve yüzlük çınarı görmek için acele ediyordum. Küçük evini gösterdiler; baktım, güneşte oturmuş güneşleniyor; yanına sokuldum:

"Ee, dede," dedim, "duyduğuma göre yüz yaşındaymışsın; söyler misin bana, bu yüz yıllık yaşamı nasıl buldun?"

Kızarmış, kurnaz gözlerini kaldırdı.

"Bir bardak soğuk su gibi, oğlum!"

"Peki, susuzluğun hâlâ devam ediyor mu, dede?"

Lanet okuyormuş gibi elini havaya kaldırdı:

"Susuzluğunu yitiren kişiye lanet olsun!" dedi.

Libya Denizi'ne bakan bir manastırda üç gün kaldım. Zamanın geçmediği manastır hayatı, oraya hâkim olan eski tempo, hınzırca ya da dürüst bakışlı gözleri, sivri sakalları boş işkembeleri ve bazen budama bıçağını ya da çapayı, bazen de Kutsal Çanak'la Vazo'yu tutan kocaman elleriyle keşişler, her zaman hoşuma gitmiştir. Günlük kokusundan, şafak söker-

ken kiliselerdeki titrek seslerden ve sonra hep birden büyük yemekhaneye, acı zeytinyağı kokusuyla karışmış ekşi bir kokunun duyulduğu sofraya gidişimizden hoşlanıyordum. Akşamüstü de, manastırın terasındaki alçak sesli sohbetlerle, dünyanın uzak yankısıyla dolu ağır sessizlikler... İsa'dan çok az söz ediyorduk. O, yanımızda bulunmayan, göğe gitmiş ve uşaklarını kalesinde bırakmış ciddi bir efendi; onlar da utanmadan hücrelerini açan, mahzenlere inen, yumuşak yataklara uzanan farelere benziyorlardı. Kedi yoktu, onlar da cirit atıyorlardı. Kedi birden görünüverse, masalar nasıl devrilir ve Efendi'nin nişanlıları çığlığı basardı.

Bir gün, bir keşişle manastırın kapısında otururken, çok sevdiğim Assisili Aziz Francesco'ya getirdim sözü; adını ilk kez duyuyordu; Frenk aziziydi, sapıkların mezhebinden. Keşiş yüzünü ekşitti; ama içindeki Rum merakı galip geldi:

"Peki, söyle bakalım da dinleyelim," dedi. Mahkûm etmeye hazır bir halde, ellerini göbeğinin üzerinde birleştirdi.

Ben,

"Bu aziz," diye başladım, "ibadet ederken Tanrı'ya şöyle diyordu: 'Tanrım, Cehennem'in varlığını bildiğime göre, Cennet'ten nasıl zevk duyabilirim? Tanrım, ya cehennemliklere acı ve onları da Cennet'e sok ya da bana izin ver, Cehennem'e ineyim de onları avutayım. Bir grup kuracağım ve amacımız Cehennem'e inip cehennemlikleri avutmak olacak, eğer acılarını azaltamazsak, biz de Cehennem'de kalalım; onlarla birlikte acı çekelim.'"

Keşiş kahkahayı bastı.

"Ben de sana bir masal anlatayım," dedi. "Bir zamanlar, bir paşa ziyafet vermek üzere bir yoksulu davet etmiş; önüne bir tabak zeytinle bir tabak siyah havyar koymuş; yoksul zeytinlere bakmamış bile; habire havyar yiyormuş. Paşa ona: 'Zeytin de ye, ahbap!' demiş. Öteki yanıt vermiş: 'Havyar da iyi, paşa efendim.' Anladın mı, Cennet siyah havyardır; bağışla, ama, dostun Francesco mu, ne diyorsan işte, budala Frenk'in biriymiş..."

Ayrılacağım gün, güneş doğmadan sabah duasına gitmiştim. Keşişlerin Tanrı karşısında okudukları titrek sesli monoton duayı ve çok eski dindarların gün doğmadan Tan-

rı'ya "Günaydın!" demek için buldukları pişmanlık dolu acıklı sözleri dinlemek için can atıyordum: *Tanrı, Tanrım, sana dua ediyorum. Ruhum sana susadı, tenim geçilmez, ıssız ve susuz toprağa uzandı...* Uzakta henüz sabahın sisi altında bembeyaz, alabildiğine uzak, aşılmaz, ıssız ta ilerideki Arabistan çöllerinin içine varan Libya Denizi'ni gördüğüm bir pencerenin yanında, kilisenin arkalıklı bir sandalyesinde oturdum... Kuşlar da keşişlerle birlikte uyanmış, onlar da titrek sesleriyle ötmeye ve ışığın neşesini tatmaya başlamışlardı; avlunun ortasındaki servinin tepesi ağarmaya yüz tutmuştu bile. Ama onun yanındaki portakal ağacının yaprakları hâlâ koyu yeşil bir karanlığın içine gömülüydü. Zangoç, hücrelerin çevresinde devrini bitirmiş, keşişleri uyandırmış, şimdi yarı karanlık kiliseye girerek başlığının arka kısmını çıkarmış, kapıya tahta çanı asmıştı; öyle ki, eşik tepeden ışıyınca koyu siyah, kıvırcık sakalları ve omuzlarına sarkan saçları parlamıştı. Uzun boylu, esmerdi, bedeninden gençlik taşıyordu; böyle bir bedenin kaderinde, kadın kucaklamanın ve çocuk yapmanın yazılı olmaması çok yazık! Oğullarıyla kızları dünyaya bir güzellik katabilirlerdi.

Ben dünyanın kayıplarının ne sıklıkta Tanrı'nın kazancına dönüştüğünü düşünürken, bir kadın çekingen bir tavırla kapıda göründü; başında siyah bir örtü, kucağında bir çocuk vardı. Baş rahip bana gülümseyerek, yakın bir köyden, yeni evli bir kadının, yeni doğan çocuğu için gelip hayırduası okutturacağını ve hayrete kapılmamamı söylemişti; kadın çok güzelmiş ve kem gözler ona nazar değdirirmiş.

Kadın, başı eğik, kapıda durdu ve başrahibin duasını bitirip buhurdanlığıyla yaklaşmasını bekledi. Hava değişmiş, ağır keşiş soluklarına kadının nefesi karışmış gibime geldi; sanki kilise, süt ve yeni evli kadının yeni yıkanmış saçlarından sızan defne yağı kokuyordu. Başrahibin uykulu sesi canlandı; tam o sırada neşe verici duayı okuyordu: *Tanrı Efendimizdir ve bizi o meydana getirdi. Günah işlemiş olan kişi Tanrı adıyla bağışlanmıştır...* Rahipler sandalyelerinde sallandılar, döndüler, yan yan kapıya baktılar, iki-üç tanesi öksürmeye başladı. Zangoç, kadının yanına sokuldu, kulağına bir şey söyledi, o da başını kaldırmaksızın iki adım ilerleyip

kapının yanındaki iskemleye oturdu. İnsan, ruhların huzurlarını kaybettiğini ve ben dahil bütün keşişlerin, duanın bitmesini beklediklerini hissediyordu.

Artık güneş görünmüştü, avlu ışıkla doldu, kırık ışık demetleri kiliseye girdi, kutsal tasvirler ve keşişlerin yüzleriyle elleri aydınlandı; hepsi sandalyelerden indiler, "Şükür Tanrı'ya, şükür Tanrı'ya!" diye iç çektiler, dua bitmişti.

Başrahip cüppesini giydi, buhurdanlığı aldı. Çıngırakçı onun ardında kutsal küpeliği taşımaktaydı. Kadın kapıda durdu, bütünü aydınlandı, başörtüsünü aralamıştı; bütün yüzü göründü. Gözlerini kaldırdı, hayırduayı okumaya başlamış bulunan başrahibe baktı; başrahip bebeğin başına avucunu koymuştu; sonra kadın gözlerini çıngırakçıya dikti. İri siyah, üzgün gözlerinde anlatılamayacak bir tat vardı. Ivrion Manastırı'ndaki Pratatos Meryem'in gözlerini hatırladım; aynı tatlılık, ananın oğlu için duyduğu acının aynısı.

Bebek birden, ayaklarıyla debelenip ağlamaya başladı; ana da onu susturmak için bluzunun düğmelerini açtı, memesini çıkardı, bebek memenin başını yakaladı ve sustu. Bu anı, hiçbir zaman unutamayacağım; yeni evli kadının yuvarlak, bembeyaz göğsü aydınlandı; artık hava daha çok süt ve çok hafif ter kokuyordu. Kadının omuzlarının arkasında masmavi Libya Denizi uzanmaktaydı. Bir ara başrahibin dili dolaştı, ama Tanrı, içine çabucak hâkim oldu ve hayırduayı kendini utandırmadan bitirdi.

Avluda zangocun yanına yanaştım; içimde onunla konuşmak için bir istek duydum, ama ona ne diyeceğimi bilmiyordum.

"Peder Nikodimos..." diye söze başladım.

Keşiş yürüyüşünü hızlandırarak hücresine girdi.

Bir saat sonra, hoşlandığım gibi, yaya olarak yola koyuldum.

Aradan kaç yıl geçti? Kırk mı? Elli mi? Manastır kafamdan silindi. Onun yerinde, sadece Libya Denizi'nin üzerinde beyaz, yuvarlak, ölümsüz bir ana göğsü kaldı.

Ertesi gün bir köyün yakınında geceledim; karnım açtı, bütün gün taşlar arasında yürümekten yorulmuştum; köyde kimseyi tanımıyor, kimsenin adını da bilmiyordum. Ama sa-

kindim. Bir Girit köyünde insanın, hangi kapıyı çalarsa çalsın açılacağını, hatırı için sofra düzüleceğini ve evin en iyi çarşafları üzerinde yatacağını biliyordum. Girit'te yabancı, hâlâ tanınmayan Tanrı'dır ve önünde bütün kapılarla bütün yürekler açılır.

Köye girdim, artık hava kararıyordu, bütün kapılar kapalıydı. Avlulardaki köpekler, yabancı yürüyüşünün kokusunu aldılar ve havlamaya başladılar. Nereye gideyim? Hangi kapıyı çalayım? Bütün yabancıların sığındığı yere, papazın evine... Köylerimizde papazlar pek yetişmiş değildir, okumaları azdır, Hıristiyanlığın dogmaları üzerinde tartışma yapamazlar, ama İsa onların yüreğinde yaşar ve kimi zaman bir savaş yaralısının başucunda, kimi zaman çiçek açmış bir badem ağacının altında onu otururken görürler.

Ufak tefek bir yaşlı kadın, elinde kandille, bu saatte köye girenin kim olduğunu görmek için ortaya çıktı. Ben de durdum.

Korkmasın diye sesime tatlı bir ton vererek,

"Ömrün çok olsun, teyzeciğim," dedim, "yabancıyım, yatacak yerim yok, ne olursun, papazın evini göster!"

"Baş üstüne oğlum; taşlara takılma diye kandili de alayım. Şükürler olsun Tanrı'ya ki, toprağı başka, taşları başka yere koymuş; taşlar bize rastladı, yere baka baka ardımdan gel..."

Elinde kandille öne geçti; köşeyi döndük, kemerli bir avluya vardık; önünde bir fener vardı.

Yaşlı kadıncağız,

"İşte papazın evi," dedi.

Kandili kaldırdı, yüzümü aydınlattı, içini çekti; bir şey söyleyecek gibi oldu, vazgeçti.

"Teşekkür ederim, teyzeciğim," dedim, "kusuruma bakma, hayırlı geceler."

O bana bakıyor, gitmiyordu.

"Tenezzül edersen," dedi, "buyur, benim fakirhanede kal!"

Fakat ben o sırada papazın kapısını çalıyordum bile... Avluda ağır ayak sesleri duydum, kapı açıldı; karşıma uzun saçları omuzlarına dökülmüş, bembeyaz sakallı bir ihtiyar çıktı; kim olduğumu ve ne istediğimi sormadan elini uzattı.

"Hoş geldin," dedi, "yabancı mısın? Buyur, içeri gir!"

Girdim, sesler duydum, kapılar açılıp kapanıyordu, bazı kadınlar hızla sıvışıp yandaki odada kayboldular. Papaz beni içeri sokup kanepeye oturttu.

"Papazın karısının, yani karımın kusuruna bakma, biraz keyfi yok, sana yemeği ben hazırlayacağım, sofrayı ben yapacağım ki yemek yiyesin, uyuyacağın yatağı da ben yaparım."

Sesi ağır ve üzgündü; ona baktım; benzi çok solgun, gözleri ağlamış gibi şiş ve kırmızıydı. Aklıma hiçbir kötülük gelmedi; yedim, uyudum. Sabahleyin papaz gelip bana bir tepsi içinde süt, peynir ve ekmek getirdi. Elimi uzattım, teşekkür ve veda ettim.

"Tanrı'nın yardımı seninle olsun, oğlum," dedi, "İsa yardımcın olsun!"

Ayrıldım. Köyün kenarında bir ihtiyar göründü, elini göğsüne götürdü, beni selamladı.

"Geceyi nerede geçirdin oğlum?" diye sordu.

"Papazın evinde baba," karşılığını verdim.

İhtiyar içini çekti:

"Ah, zavallı," dedi, "peki, bir şey anlamadın mı?"

"Neyi anlayacaktım?"

"Oğlu, biricik oğlu dün sabah öldü; onun için ağlayan kadınları duymadın mı?"

"Hiçbir şey duymadım, baba, hiçbir şey..."

"Evin iç odasındaydı, herhalde sen duymayasın da üzülmeyesin diye yavaş yavaş ağlıyorlardı. Haydi, uğurlar ola!"

Gözlerim sulanmıştı.

İhtiyar hayretle sordu:

"Ne ağlıyorsun? Sen gençsin, daha ölüme alışmadın, haydi, güle güle!"

Girit iyi, ama sadece kuvvet kazanmak için; birkaç ay sonra, yine kabıma sığamaz oldum; yollar daraldı, baba evi küçüldü, avlusundaki fesleğenlerle kadifeler kokularını kaybettiler. Eski dostların nelerle yetinmiş olduklarına bakarak ürperdim; ben, asla dört duvar arasına, bir yazıhaneye kapanamam, diye yemin ediyordum. Asla rahat yaşam uğruna gevşemeyecek, ihtiyaçla anlaşmış olduğuma dair imzamı ver-

meyeceğim!.. Limana iniyor, bir daha iniyordum, bana kurtuluş kapısıymış gibi geliyordu; açıp kaçacaktım!

Babam sessizce gidip geldiğimi, gülmediğimi görüyor, kaşlarını çatıyordu; bir gün anneme şunları söylediğini duydum: "Bu senin oğlun kimdir? İçinde hangi kurt var? Önüne bakıp da, kolunun ulaştığı şeyleri anlamaya bakmıyor, daima ileriye, ulaşılamayacak şeylere bakıyor. Gelecekteki on, eldeki beşten iyidir, diyor. Keşke yalancı çıksam, ama oğlumuz masalların sözünü ettiği, dünyanın öbür ucuna gidip ölümsüzlük suyunu bulmak üzere yola çıkan, Tanrı'nın budalalarına benziyor!.."

Söylüyor, söylüyor, rahatlamıyordu; yazıhane açmamı, dostlar edinmemi, beni milletvekili seçsinler diye köylerde dostluklar kurmamı, yerli gazetede makaleler yazmamı, bir belge yayınlayıp dünyanın uçuruma gittiğini ve dümeni ele almak için yeni insanların gelmesi gerektiğini yazmamı bekliyordu.

Bir gün kendisini tutamadı.

"Niçin işsiz dolaşıyorsun? Ne zaman yazıhane açıp işe başlayacaksın?" dedi.

"Henüz hazır değilim!.."

"Neyin eksik?"

Hem hiçbir eksiğim yoktu ve hem de her şeyim eksikti. Beni, gençliğin densizlik ve doymazlığı uğraştırıyordu. İçimde Thebes'in çilecileri, mutlak olana karşı duydukları şiddetli arzuları işliyorlardı, yolculuk yaptıkça dünyayı genişleten seyyahlardan da etkileniyordum. Cesaret buldum; tekrar,

"Henüz hazır değilim," dedim. "Atina Üniversitesi yetmedi, daha ciddi bir öğrenim görmeliyim."

"Yani?"

Tereddüt ediyordum; babam avlu penceresi yanındaki koltukta, alışılmış yerinde oturuyordu; bir sigarayı sarıyor, bozuyor, bana bakmıyordu; günlerden pazardı; güneş pencereden içeri giriyor, babamın güneşten yanmış ciddi yüzüyle kocaman bıyıklarını aydınlatıyordu; alnında bir yara vardı; herhalde bir Türk kılıcının açtığı yaraydı bu...

"Yani?" diye tekrar sordu ve başını kaldırıp bana baktı. "Daha mı ileri gitmek istiyorsun? Nereye?"

Sesim titriyor gibime geldi.

"Paris'e!" diye cevap verdim.

Babam kısa bir süre sustu.

Sonunda:

"Peki!" dedi. "Git."

Babam vahşi ve cahildi ama, benim manen ilerlemem söz konusu olunca, hiçbir şeyi esirgemezdi; keyifli olduğu bir sırada bir dostuna şöyle dediğini duydum: "Külüstür bağ da gitsin; kuru üzüm, şarap, yağ, bütün ürünüm, oğlum için mürekkep ve kâğıt olsun; güvenim var!" Sanki benimle birlikte benim, kendisinin ve tüm karanlık soyumuzun kurtuluşunu arzuluyordu. Bütün umutlarını bana bağlamıştı.

Bir zamanlar daha çocukken, ona İbranice öğrenip, Eski Ahit'i aslından okumak istediğimi söylemiştim. O zaman Megalo Kastro'da Yahudi mahallesi vardı; hahamı çağırdı, haftada üç gün gitmem ve bana İbranice öğretmesi için anlaştık. Ama, bunu öğrenince ayranı kabaran akrabalarla dostlar, babama koştular: "Nedir bu?" diye bağırdılar. "Oğluna acımıyor musun?" "Yoksa Çarmıhçıların Büyük Cuma günü Hıristiyan çocuklarını iğneli tekneler içine koyup kanlarını içtiklerini bilmiyor musun?" Babam onların bağırmalarından ve annemin sızlanmalarından usandı. Bir gün bana, "Belayı bulduk," dedi, "İbraniceyi bırak, büyüyünce öğrenirsin."

Ona, yabancı bir dil öğreneceğimi söylediğim zaman, "Peki," derdi, "öğren ama bir şartla: Yeni bir fanila giyeceksin!" Anlaşılan zayıf olduğum için korkuyordu. Böylece, daha Girit'teyken üç yabancı dil öğrendim ve üç fanila daha giymek zorunda kaldım; öğrenci olarak Atina'ya gittiğimde, bunları üzerimden attım.

Babam tekrar:

"Peki," dedi, "git!"

Sevincime hâkim olamadım; elini öpmek üzere eğildim, ama o daha önce davranıp çekti.

"Ben papaz değilim!" dedi.

Ertesi gün anamın elini öptüm, o da eğilerek bana hayırduada bulundu ve Frenkleşmememi öğütleyerek boynuma, içinde uğurlu ağaç parçası bulunan bir muska astı; dedem bunu savaşta taşır ve kendisine kurşun değmezmiş.

Babam beni limana kadar uğurladı, ara sıra gözü bana kayıyor, huzursuzluk ve merakla yan yan bakıyordu; ne olduğumu, ne istediğimi, niçin orada burada serserice dolaşıp Girit'te yerleşmediğimi anlayamıyordu.

Limana varmak üzereyken,

"Galiba sen dedene benziyorsun," dedi, "ananın babasına değil, korsan olan benim babama."

Sustu ve biraz sonra:

"Ama o, gemilere saldırır, öldürür, yağma eder, ganimet toplardı... Ya sen? Nereye saldırıyorsun?"

Limana vardık, elimi sıktı:

"Haydi güle güle," dedi, "aklın başında olsun!"

Ve başını salladı; biricik oğlundan hiç hoşnut değildi.

Gerçekten, ben nereye saldırıyorum?

XXIII

PARİS – BÜYÜK ŞEHİT NIETZSCHE

İnce, hafif bir yağmur yağıyor, sabah oluyordu. Atlı arabanın camına yapışmış yüzümle, yağmurun saydam ağı ardından Paris'in geçişini, gözyaşı dökerek güldüğünü ve beni karşıladığını görüyordum. Köprülerin, çok katlı, rengi üzgün evlerin, parkların, kiliselerin, yapraklarını dökülmüş kestane ağaçlarının, geniş, parlak yollarda hızlı hızlı yürüyen insanların geçişine bakıyordum... Paris'in bütün güzel ve cilveli yüzünü, yağmurun sarkan ipleri ardından bu yüzün donuk bir şekilde parladığını ve gülümsediğini görüyordum; dokuma tezgâhının tarakları arasındaki ipliklerin ardından bakar gibiydim...

Bu uzun zamandır arzulanan kentte beni bekleyen ne olabilir, diye düşünüyor ve geleceği bir saat öncesinden bile anlayacak güçte olmayan insan ruhuna kızıyordum. Acaba bu büyük kentte aradığımı bulacak mıydım? Sırf taş ve kandan ibaret bir dağda, sınır taşı gibi yüksekte durup bana yol gösteren dikenli taçlı kılavuz yetmiyor mu, yani? Belki de Cennet'e varmak için, yeryüzü cehennemiyle Arafı'nı geçmem gerektiğini söyleyen Peder Yoakim'in hakkı var. Sevineyim, acı duyayım, günah işleyeyim, sonra kurtulmak istiyorsam sevinçten acıdan ve günahtan vaz mı geçeyim?

Artık ışık biraz yükselmişti. Melankolik, sisli ve saf iyilikten oluşmuş bu tuhaf gökyüzüne, çopur bir güneş asılmıştı. Uzun yeleli Yunan seyisinin, bu gurbet elde nasıl da tüyleri yolunmuştu! O, orada, yani vatanında her şeyi soyar ve kendi ışı-

ğıyla giydirirdi; ruh hiçbir sır olmaksızın, beden gibi gözle görünür halde ışıldardı; karanlık bodrumlardan şeytanlar ortaya çıkardı. Işık siyah iliklerine kadar işler, şeytanlar, insanlar gibi basit, tatlı sözlü olurlardı. Ama, burada güneş değişti; yani dünya ile ruhun yüzü değişti: Yeni güzelliğin yarı aydınlık alnını, gizli gülümseyişini ve anlamını sevmeyi öğrenmeliyiz.

Ağaçlara, evlere, boyalı kadınlara, karanlık kiliselere doymazlıkla bakarak, "Bu Tanrı'nın yeni yüzüdür," diye düşünüyordum, "eğiliyor ve onun merhametinin egemenliğini kabul ediyordum!"

Dünyanın bu yeni yüzüyle ilk temasım sarhoşluktan ibaretti. Bu, günler ve haftalarca sürdü. Yollar, parklar, kütüphaneler, müzeler, gotik kiliseler, tiyatrolarla sokaklardaki kadınlar ve erkekler, düşmeye başlayan ince kar, sürüklenen ruhumun önünde dolanıp duruyordu; neyse ki günün birinde ayıldım, dünya yeniden sağlamlaştı ve durdu.

Bir gün Sainte Geneviève Kütüphanesi'nde kitap okurken, bir kız yanıma yaklaşıp bana doğru eğildi; elinde bir kitap vardı, kitaptaki bir erkek resminin adını gizlemek için eliyle örtmüş, hayretle bana bakıyordu.

Resmi göstererek sordu:

"Kim bu?"

Omuzlarımı kaldırdım:

"Nasıl bilebilirim?"

Kız,

"Ama bu sizsiniz," dedi, "bütünüyle siz; alna, sık kaşlara, çukurca gözlere bakın; yalnız bunun kalın, sarkık bıyıkları var, sizin yok."

Hayretle baktım. Adı görebilmek için kızın elini itmeye çalışarak:

"Kim bu?" dedim.

"Tanımıyor musunuz? İlk kez mi gördünüz? Nietzsche!"

Nietzsche! Adını duymuştum, ama henüz kitabını okumamıştım.

"*Trajedi'nin Doğuşu*'nu, *Zerdüşt*'ünü okumadınız mı? Ebedi Oluş, Üstün İnsan hakkında bilginiz yok mu?"

Ben utanarak yanıt verdim:

"Hiç! Hiç! Hiç!"

Kız, "Bekleyin," dedi ve uçarcasına uzaklaştı.

Biraz sonra bana *Zerdüşt*'ü getiriyordu.

Gülerek:

"İşte," dedi, "beyniniz için aslan sütü; tabii beyniniz varsa ve o beyin acıkmışsa..."

Bu, hayatımın en kararlı anlarından biri oldu; burada, Sainte Geneviève Kütüphanesi'nde, tanımadığım bir öğrenci kızın aracılığıyla kaderim bana tuzak kurmuştu; ateşli, kanlı, büyük savaşçı Deccal beni burada bekliyormuş.

Başlangıçta beni korkuttu: Hiçbir eksiği yoktu; küstahlık ve palavracılık, boyun eğmez bir beyin, felaket bir kudurganlık, alaycılık, siniklik, caniyane bir gülüş, bütün tırnaklar, dişler ve Sabah Yıldızı'nın kanatları. Ama cesaret ve gururu beni kendine çekmiş, tehlike sarhoş etmişti; onun eserlerine uğultulu, aç canavarlarla ve sersemletici zehirli çiçeklerle dolu bir ormana dalar gibi müthiş bir istek ve korkuyla dalıyordum.

Sorbonne'da dersler bitsin, akşam olsun, eve döneyim, ev sahibesi gelsin, ocağı yaksın, masamın üzerinde yığılı duran kitaplarımı açayım, onunla kavgaya başlayayım diye acele ediyordum. Yavaş yavaş onun sesine, kesik soluğuna, acısından doğan haykırışlarına alışmıştım. Deccal'in de acı çektiğini, İsa gibi acı duyduğunu ve kimi zaman acılı anlarında, yüzlerinin birbirine benzediğini bilmiyor, şimdi öğreniyordum.

Kehanetleri anlamsız küfürler, Üstün İnsan'ı, Tanrı'nın katiliymiş gibime geliyordu. Fakat bu aside, mistik bir yücelik vardı; sözleri, parlayan ve sarhoş eden ve insanın yüreğini rak settiren baştan çıkarıcı bir defetme ayiniydi. Gerçekten de düşüncesi, Dionysos'a yakışan bir koro, insanca ve insanüstü trajedinin en umutsuz anında muzaffer bir edayla yükselen övgüdür. Acısına, cesaretine, iyiliğine, bu Deccal de dikenli bir taç taşıyormuş gibi alnını sulayan kan damlalarına istemeden bakıyordum.

Hiç düşünmüş olmadığım halde iki şekil, İsa ile Deccal, yavaş yavaş birleşmekteydi. Peki ama, bu ikisi birbirinin ezeli düşmanı değil miydi, Sabah Yıldızı, Tanrı'nın rakibi değil miydi? Hiç, Kötü olan şey İyi'nin hizmetine girip onunla işbirliği yapabilir mi? Zamanla, karşıt peygamberin eserini okudukça, basamak basamak esrarengiz ve gözüpek bir birliğe varıyor-

dum. İyi'yle Kötü birbirine düşmandır, diyordum; işte nefretin ilk basamağı. İyi ve Kötü iş ortağıdır; bu, nefretin daha yüksek olan ikinci basamağıdır. İyi'yle Kötü birdir! Bu, şimdiye kadar ulaşabildiğim en yüksek basamaktır. Bu basamağın üstünde ürpererek duruyordum; kafama korkunç bir kuşku girdi: Acaba bu kutsal küfürcü beni de küfre itiyor olmasın?

Bütün kış bu mücadeleyle geçti; zaman ne kadar çabuk ilerliyor, mücadele ne kadar artıyor ve rakibin tıknefes, kesik kesik soluğunu ne kadar yakından duyuyorsam, nefretim değişip o kadar farklılaşıyor ki; ve anlamaksızın mücadele, kucaklaşma halini alıyordu. Hayatımda, böylesine elle tutulur ve böylesine şaşkınlıkla, nefretin anlayışı, merhamet ve sevecenliği miras alarak sevgi haline gelebileceğini hissetmemiştim. İyi'yle Kötü mücadele ederken de aynı şey olmalı, diye düşünüyordum. Sanki eskiden birleşiktiler, onları ayırdılar da, şimdi yeniden birleşmek için mücadele ediyorlar; ama belli ki son barışma anı gelmemişti. Oysa kendi deneyimimden yola çıkarsam bu an kesinlikle gelmişti. Bu an, insanın rakibini tüm yönleriyle kabullenip kozmos, yani uyum adı verilen senteze özgür katılımını kabullenmesiydi.

Ey büyük mazlum, bana her şeyin üstünde heyecan veren şey, senin trajik, kutsal hayatındı. Senin en büyük düşmanın, en büyük dostun -ölüme kadar biricik sırdaşın- hastalık olmuştur. O seni hiçbir zaman rahat bırakmamış, durup şöyle demene izin vermemiştir: Burada iyiyim, daha ileri gitmem! Bir ateştin, yakıyordun, yanıyordun, ardında küller bırakarak kaçıyordun;

Evet, biliyorum nereden geldiğimi;
alev gibi doymak bilmem,
yakıyor ve yanıyorum.
Işık olur neyi ellersem
ve her terk ettiğim kömür
Alevim ben kuşkusuz.

Bahar gelip havalar biraz ısınınca, senin acılı ve kahramanca mücadelenin bütün yokuşlarında kanının, hâlâ sıcak ve ılık olan damlalarını bulup izlemek için harekete geçtim.

Bir sabah, doğduğun köyde yağmur yağarken, rutubet

içinde, çamurlu, daracık sokaklardan geçiyor ve seni arıyordum. Sonra, o yakında, özel gotik tapınaklı küçük kentte, büyük ateşli devrelerinde yeniden oğlu olmak için sık sık sığındığın ananın evini buldum. Sonra denizinden, göğünün tatlılığından, dürüst insanlarından o kadar hoşlandığın Cenova kıyısının yolları... O kadar uslu, yoksul, güleç yaşıyordun ki, mahallenin kadıncağızları sana aziz adını veriyorlardı. Ve hatırlarsın, çok basit ve sakin bir hayata başlamak için planlar hazırlıyordun: "Bağımsızlığım kimseyi sıkmayacak şekilde bağımsız olayım. Tatlı sözlü, gizli bir gururum olsun. Çok hafif uyuyayım, içki içmeyeyim, yoksul yemeğimi kendim hazırlayayım, büyük dostlarım olmasın, kadınlara bakmayayım, yükselmeler istemeyeyim, en seçkin ruhlara ulaşayım, onları bulamazsam basit halkla ilişkiler kurayım."

Engadin'de, ilkbahar güneşi altında Sils-Maria'yla Silvaplana arasında, Ebedi Dönüş'ün seni ilk kez yaraladığı, piramit biçimi kayayı bulmaya çalışıyordum heyecanla! Ve sen, bir çığlıkla patlayarak bağırdın: "Madem hayatım bu kadar acı ve dayanılmazdır, kutlu olsun ve sayısız kereler yinelensin!" Çünkü, küçük ruhlar için dini, fedakârlığı hayal eden kahramanın keskin sevincini duyuyorsun: Karşında boşluğu göresin, ilerleyesin ve korkmaya tenezzül etmeyesin.

Çevredeki dağlar, güneşin altında mavi mavi buğulanıyordu, bir uğultu duydum, bir kar dağının yıkıldığını gördüm ve bir dostunun sana ne yazdığını hatırladım: "Kitaplarının içinde, dökülen suların uzaktan gelen uğultusunu duyar gibi oluyorum."

Sils-Maria'ya girerken, yanındaki yoksul mezarlığı ile küçük köprüyü geçtiğim sırada ürpererek sağıma baktım. Çünkü tıpkı senin, Zerdüşt'ü birden yanı başında hissettiğin gibi, ben de aynı şekilde, yerdeki gölgeme bakarken, birin iki olduğunu ve senin yanımda yürüdüğünü gördüm.

Senin bütün hayat mücadelen, büyük mazlum, kafamda yükseliyor. Genç ve ateşliyken, yüreğine bir rehber seçmek için, bütün kahramanları araştırıp bir gün Kuzey'in Brahmanı olan Schopenhauer'le karşılaştın. Ayakucuna oturarak ona hayatın kahramanca ve umutsuz görüntüsünü açıkladın: Dünya benim yaratımımdır; her şey, görünenler ve görünme-

yenler, aldatıcı bir düştür. Yalnız tek bir arzu vardır: karanlık, başı ve sonu olmayan, amaçsız, ilgisiz, hem mantıklı hem mantıksız, konuşmayan dev gibi bir arzu. Bu arzu zamanla mekân arasına sıkışarak sayısız forma parçalanır. Yeni formlar yaratır, onları yok eder, yenilerini yaratır ve yine parçalar, yüzyıllar boyunca bu şekilde devam etmektedir. İlerleme yoktur, mantık kadere hükmetmez; dinler, ahlaklar, büyük fikirler, güçsüz teselliler, çekingenlerle budalalar için avuntulardır. Bilen güçlü kişi, dünyanın mantıksız görüntü oyununu sessizlikle karşılar ve Maya'nın geçici alacalı tülünü yırtarak sevinir. Ey Üstün İnsan'ın gelecekteki peygamberi; neyi hissetmişsen, şimdi o ciddi ve sağlam bir kuram halinde örgütlenmekte, kahramanca bir görüntü biçiminde yükselmektedir: Yüreğinde mücadele eden şair, filozof ve savaşçı birbiriyle kardeş oluyor. Genç çileci yalnızlıkta, müzikte, uzun seyahatlerinde bir süre için mutluluğun tadını çıkarmaktadır.

Bir gün dağda fırtınaya tutulduğun zaman şunları yazıyordun: "Ahlaki emirlerden bana ne? Bunu yap, şunu yapma; şimşek, fırtına, dolu ne kadar farklıdır! Ahlak öğretileri olmayan serbest güçlerle... Düşüncenin bulandırmadığı bu kuvvetler ne kadar mutlu, ne kadar güçlüdür!"

Bir gün, gençliğinin baharında, Schopenhauer'den sonra, sana hayatının en çetin neşesini bağışlayan, kaderindeki ikinci adamla, Wagner'le karşılaştığın zaman ruhunda kahramanca bir acı taşmaktaydın.

Çok önemli bir andı. Yirmi beş yaşında, ateşli, sessiz, sakin, sevimli, çukur gözlü ve kızarmış göğüslüydü. Elli dokuz yaşında, kuvvetinin zirvesinde, hayal ve eylemlerle dolu, gençlerin başları üstünde patlayıcı, fiziki bir güç olan Wagner, "Gelin!" diye bağırıyordu gençlere. "Serbestçe eser yaratabileceğim bir tiyatro istiyorum, onu bana verin! Ben anlayacak bir halk istiyorum; benim halkım siz olun! Görevinizdir, bana yardım edin; ben de sizi yücelteceğim!"

"Sanat biricik kurtuluştur," diyen Wagner, Kral Ludwig'e şunları yazıyordu: "Sanat, hayatı bir oyun gibi göstererek, onun en korkunç yönlerini güzel tasvirlere dönüştürmekte ve böylece yüceltip bizi avutmaktadır."

Dinliyor, üstadın sözlerini kan ve söz haline sokuyor,

onun yanında savaşıyordun. Ünlü filozoflara göz atıyordun ve birden karşında, olağanüstü parlaklıklarla dolu kahramanlıklar, uçurumu gülünç masallarla örtüp onu yenen korkunç iniltiler, trajik düşünceler ve trajik ruhlar yükseliyordu. Artık Yunanistan, okul öğretmenlerinin betimledikleri gibi dengeli, telaşsız ve hayatla ölümü basit şekilde, gülümseyerek karşılayan Yunanistan değildi. Bu sükûnete sonradan kavuştu, bu soluk almaya başlayan ateşli bir ağacın meyvesi oldu; bu sessizlikten önce Yunanistan'ın bağrında kaos uğulduyordu. Gemsiz bir tanrı, yani Dionysos, dağlarla mağaralarda kadın ve erkeklerin çılgınca rakslarını yönetiyor ve bütün Yunanistan Bakkhus rahibesi gibi raks ediyordu.

Trajik bir bilgelikle bu görüşünün parçalarını bir bütüne dönüştürüyorsun. Apollon'la Dionysos, trajediyi doğuran kutsal çifttir. Apollon, dünyanın güzellik ve uyumunu uysal şekiller halinde düşünüp seyretmektedir; olayların fırtınalı denizi içinde kendi kişiliğinin kalesine sığınmış sakin, sağlam, hareketsiz durmakta ve suyun dalgalanışının zevkini çıkarmaktadır. Bakışı sırf ışıktır ve acı, kendisine tahrik edici bir şekilde hâkim olduğu zaman bile, tanrısal dengeyi bozmamaktadır.

Dionysos, kişiselliği bozmakta, kendini olaylar denizine salmakta ve onun korkunç akıcı dalgalanışlarını izlemektedir. İnsanlarla canavarlar kardeş olur; ölümün kendisi de hayatın maskelerinden biridir; illüzyonun alacalı örtüsü yırtılır ve biz, gerçekle göğüs göğüse geliriz. Hangi gerçekle? Hepimiz biriz; hep birlikte Tanrı'yı yaratıyoruz. Tanrı insanın atası değil, torunudur.

Apollon'un kalesine sığınan Yunanlılar, kara ile denizin bütün yollarından gelip Yunanistan'a hücum eden bu başa çıkılmaz Dionysos kuvvetlerine karşı set kurmaya çalışıyorlardı; ama tam olarak Dionysos'u durduramamışlardır; iki tanrı güreşmiş, biri ötekini yenememiş, dost olmuş, trajediyi yaratmışlardır.

Dionysos orjileri, hayvansılıklarından kurtulup düşün zapt edilebilen tatlılığı altında ışıldadılar. Ama trajedinin kahramanı Dionysos'tur. Trajedinin bütün erkek ve kadın kahramanları, Tanrı'nın maskeleridir sadece: Apollonik haz içinde uysallaşmış halde parıldayan gülücükler ve gözyaşları...

Sonra Yunan trajedisi birden kayboluverdi; onu mantık çözümlemesi öldürdü. Sokrates diyalektiğiyle Apollonik sükûnet, Dionysos sarhoşluğunu öldürdü; Euripides'te trajedi kutsal bir tutku olmaktan çıkıp insani bir karaktere büründü, yeni fikirlerin propagandasını yapmanın karmaşık bir söylemi oldu. Trajik özünü yitirdi ve yok oldu.

Fakat Dionysos sarhoşluğu, insanın sırlarıyla büyük huşu anlarında ebedi olarak yaşamaktadır. Acaba sanatın, tekrar tanrısal tenine bürünebilecek midir? Sokratizm, yani bilim, Dionysos'u sonsuza dek zincirleyecek midir? Yoksa insan mantığının kendi sınırlarını kavradığı şu devrin sonunda simgesi Sokrat, olan yeni bir uygarlık mı ortaya çıkacaktır?

Şimdiye kadar uygarlığımızın hayali, İskenderiye bilgeliğiydi; fakat Bilim'in başındaki taç, sallanmaya başlamıştır; bütün Dionysos ruhu uyanmaktadır; Alman musikisi, Bach'tan Wagner'e kadar, onun gelişini haber vermektedir. Yeni bir trajik uygarlık oluşmaktadır. Schopenhauer'in aldatıcı dünyası, karanlık, ıssızlık nasıl şekil değiştiriyor! Alman eleştirisinin çevresinde bütün ölü ve hareketsiz şeyler nasıl dönüyor. Genç peygamber bağırıyor: "Evet dostlarım, benim inandığım gibi, siz de Dionysos yaşamına inanın; trajik insanlar olmak cesaretini gösterin, büyük mücadelelere hazırlanın ve büyük tanrınız Dionysos'a inanın."

Ey Nietzsche, sen Wagner'in eserine, bu türden kozmogonik umutları temellendirdin. Yeni trajik uygarlık, Almanya'dan fışkıracak, yeni Akhilleos önümüzdedir, yaşıyor, mücadele ediyor, yaratıyor, yardımımızı istiyor.

Ama, senin bu kehanetlerin yankılanmıyor, bilgeler senden nefret ediyor, gençler heyecanlanmıyor. Acı duyuyorsun, içinde merak uyanıyor, sormaya başlıyorsun. Bugünkü insanın ıslah olması mümkün mü? Hastalanıyorsun ve üniversite öğrencilerin seni terk ediyor.

Yürek yakan mücadele. İçindeki şair, boşluğu sanatın çiçekleriyle örtüyor, ama içindeki filozof her türlü fedakârlıkla, her türlü avuntuyu savuşturarak öğrenmek istiyor. Birincisi yaratıyor ve teselli buluyor; ikincisi tahlil ediyor, dağıtıyor, umutsuzluğa kapılıyor. Eleştirel aklı putları deviriyor. Sen, kendi kendine soruyorsun: Wagner'in sanatının ne değeri var? O, for-

mu yok, dini yok, kutsal sarhoşluk ve kibarlık olmaksızın, sırf retoriktir. Tıpkı Euripides'in sanatı gibi... İsterik kadınlar, tiyatrocular ve hastalar için iyidir. Senin yarı-tanrın şimdi tiyatrocu oldu; seni aldattı, sözünü tutmadı. Şimdi Hıristiyan temalarını işliyor, Parsifal'i yazıyor. Kahraman yenilip çarmıhın dibine yıkıldı. Bize yeni efsaneler yaratmayı ve Dionysos armasının üstüne mantık leoparını oymayı vaat eden kişi.

Sanat, acı gerçeği güzel resimlerle örtüyor; yani bu, korkaklar için bir avuntudur. Biz gerçeği bulalım da, dünya yok olsun!

Bu senin ilk çığlığına karşı yeni antitezdir, içindeki eleştirmen şairi gerçek güzeli yendi. Fakat, artık Schopenhauer de, senin aklının canavarca arzularını doyuramıyor; hayat yalnız yaşama isteği değil, ondan da güçlü bir şeydir: hükmetme isteği. Hayat var olmakla yetinmiyor, yayılmak ve hükmetmek istiyor.

Sanat artık hayatın amacı değil, mücadele içinde küçük bir yanlıştır. Şiirin üstünde düşünce vardır. Sokrates, Akhilleos'dan büyüktür; ölümcül de olsa, gerçek, en parlak ve verimli yalandan üstündür.

Çırpınıyor, hasta halde bir yerden diğerine dolaşıyorsun: Hastalık seni felce uğratıyor, rüzgâr sinirlendiriyor, kan gözlerini acıtıyor. Uyuyamıyor, uyku ilaçları alıyorsun; yoksul, rahatsız, ısıtılmamış odalarda yaşıyorsun. Hastanın hayata lanet etmeye hakkı yoktur. Sevinç ve sağlık marşı, acılarının içinden yumuşak ve sonu gelmez bir şekilde yükseliyor.

İçinde büyük bir tohumun olgunlaşarak ciğerlerini yediğini hissediyordun. Bir gün, Engadin'de yürüdüğün sırada, birden korkuyla durdun; zaman sınırsızdır, diye düşündün; madde sınırlıdır; öyleyse bütün bu madde bileşimlerinin aynen ve farksız bir şekilde doğacakları an gelecektir. Binlerce yüzyıl sonra, benim gibi bir adam, bizzat ben, yine aynı kayanın üzerinde duracak ve aynı fikri bulacaktır, yani bulacağım. Ve yalnız bir kez değil, sayısız kez, yani geleceğin daha iyi olması, bir kurtuluşun kendini göstermesi yolunda hiçbir umut yok. Böylelikle, en geçici olanlar ebedileşir ve en önemsiz bir davranışımız artık beklenmedik bir önem kazanır.

Kaygılı bir vecde daldın. Demek ki acın sonsuzdur ve

dünyanın acısı şifasızdır; ama sen çileci bir gururla, acıyı sevinerek karşılıyordun.

Yeni bir eser yaratılmalıdır, diye düşünüyordun; yeni İncil'i insanlığa egemen kılmak için yeni bir görev yaratmalıyım. Ne şekilde? Felsefi bir sistemle mi? Hayır, düşüncenin lirik bir tarzda taşması gerekir. Epik şiir mi? Kehanetler mi? Birden, *Zerdüşt*'ün biçimi beyninin içinde şimşek gibi çaktı.

Lu Salomé, seni böyle bir sevinç ve acı içinde buldu. Keskin bir düşünce gücü olan ateşli Slav heyecan ve merakla önünde eğiliyor büyük mazlum: Sen ruhunu cömertçe ona veriyordun, o da onu süzüyor, doymayan bir tavırla gülümsüyordu. Kadınların bizde yarattığı coşku ve verimlilikle heyecanın tadını çıkarmayalı, yüreğini güvenle açmayalı ve ağır savaşçı silahlarınla yumuşak yüreğinin eridiğini duymayalı kaç yıl oldu! O akşam hücrene girdiğinde tüm yaşamında ilk kez kadın kokusunu duydun.

Ve sığınıp şiddetli bir istekle kaldığın dağlarda en tatlı heyecan, kadının mektubu seni izledi, ey çileci! Bir gün sana sekiz mısra gönderdi, yüreğin yirmi yaşındaymışsın gibi hopladı. Issız çamların altında yüksek sesle bu mısraları haykırıyordun:

Ah, kim kurtarabilir seni yakalanırsan
ve kim unutabilir, derin bakışını?
Evet, yakaladın beni ve artık kaçmak istemem;
sen neyi yıkamazsın ki, tek başına!
Biliyorum, sen yaşıyorsun, dünyadaki tüm yaratıklarda
ve hiçbir şey kurtulamaz bu dünyada senin elinden.
Hayat ne kadar güzel olurdu sen olmasan!
Ama, hayat seninle yaşamaya değer!

Ve sonra birden, ayrılığın öldürücü günleri. Gecenin bastığı ormandaymışsın gibi kadın seni korkuttu ve senin karanlığında, parmağı ağzında kendisine gülümseyen küçücük Tanrı'yı görmedi. Ve hastalık, terk edilmiş ve sessizlik içinde ıstırabın yeniden başladı. Meyvesinin ağırlığıyla eğilen ağaç olduğunu hissediyor, gelip seni tutacak elleri şiddetle arzuluyordun; yolun kıyısında duruyor, aşağıda insanların kentlerine bakıyordun, ama kimse gelmiyordu. Yalnızlığının içinde,

"Beni seven biri yok mu? Bana küfreden, benimle alay eden kimse yok mu? Beni lanetleyecek kilise nerede? Başımı kesecek otorite nerede? Bağırıyorum, beni duyuyor musunuz?" diyordun.

Ah, yalnızlık ve insanın sevdiği kişiden ayrılması, diye düşünüyordun. Hayır, hiçbir zaman bu saatleri yaşamamalıyım! Ebedi dönüşümün kapalı çemberinde, bir kurtuluş kapısı açmam gerek!

İçinde yeni bir umut, yeni bir tohum, Üstün Adam silkindi. Dünyanın amacı odur, kurtuluş onun elindedir; odur senin eski sorunun karşılığı: Bugünkü insan soylulaşabilir mi? Evet, soylulaşabilir! Ve bugün, dönek Wagner'in yeni eserinde egemen kıldığı İsa sayesinde değil, insanın bizzat kendisi ve yeni bir aristokrasinin acıları sayesinde. İnsan, Üstün İnsan'ı doğurabilir. Ebedi Dönüşüm seni boğuyordu. Üstün İnsan hayatın acısını defedecek olan yeni hayaldir; artık sanat değil, enerji. Ey Don Kişot, Tanrı'yı yeldeğirmeni sandın ve onu yıktın.

"Tanrı öldü!" diye bağırıyor ve bizi uçurumun kıyısına getiriyordun; yalnız bir umut var: İnsanın kendi doğasını aşması ve Üstün İnsan'ı yaratması. O zaman, dünyanın bütün yönetimi ona kalacak ve artık sorumluluğu yüklenme gücüne sahip olacaktır; Tanrı öldü, tahtı boşaldı, onun tahtına biz yerleşeceğiz. Dünyada yalnız mı kaldık? Patron öldü mü? Böylesi daha iyi; şimdi o emrettiği, korktuğumuz ya da umut ettiğimiz için değil, kendimiz istediğimiz için çalışacağız.

Ebedi Dönüşüm umutsuzdur; Üstün İnsan büyük bir umuttur; bu birbirine karşıt iki kuram bir ortak yol bulabilir mi? Büyük bir mücadele... Senin ruhun ta o zamandan beri, deliliğin uçurumu üzerinde kanat çırpmaktadır. *Zerdüşt* yalnız bir çığlık olarak kalıyor. Bu trajik şiiri kötürüm bir halde bırakıyor ve şimdi yaşamın özünün egemenliği duyulan arzu olduğunu kanıtlamaya çalışıyorsun.

Avrupa mahvolmaktadır ve liderlerin disiplini altına girmesi gerekir. Bugün hüküm süren ahlak, kölelerin eseridir; zayıflarla sürünün, güçlülerle çobana karşı örgütledikleri bir komplodur. Köleler kötü bir çıkarcılıkla değerleri altüst etmişlerdir: Güçlü olan kötü; hasta ve zayıf olan iyidir. Acıya karşı

dayanamıyorlar; insancıl, Hıristiyan ve sosyalisttirler. Yalnız Üstün İnsan, her şeyden önce kendine karşı sert davranabilir, yeni amaçlar belirleyebilir, kitlelere üstün amaçlar belirler.

Bu amaçlar nelerdir; seçkinlerle halkın örgütü nedir; Avrupa'nın bu yeni trajik devrinde savaşın rolü nedir? İşte, senin son aydınlık yıllarını sarsan sorunlar bunlardır. Yanıt vermiyorsun, beynin oynuyor. Kendini yeni eski Dionysos'çu şarkılarına veriyor ve çok acı bir önseziyle son büyük şarkını söylüyorsun:

Güneş batıyor;
susuzluğun bitecek artık
az sonra, yaralı yüreğim.
Serinlemeye başlıyor hava,
meçhul ağızların soluklarını hissediyorum:
Büyük soğuklar geliyor!
Rüzgâr sakin ve temiz;
bana yan ve büyüleyici
bir bakışla bakmadın mı bu gece?
Sıkı dur, ey yiğit yüreğim!
Nedenini sorma, ey hayatımın
alacakaranlığı.
Güneş batıyor!

İnsanın görmemesi gerekeni gördün ve kör oldun; insanın uçurum kenarında dayanabileceğinden daha fazla dans ettin ve düştün.

Karanlık zihnini ele geçirdi, bu durum ölümüne kadar on bir yıl sürdü... Bazen eline bir kitap alır, sorardın: "Ben de güzel kitaplar yazmadım mı?" Ve sana Wagner'in resmini gösterdikleri zaman dedin ki: "Bunu çok sevdim!"

Daha çocuk olduğum ve azizlerin hayatını okuduğum sıralarda, hiçbir aziz hayatının hikâyesini, böyle bir titizlikle okumamıştım: Bir insanın göğsünden asla böylesine yürek paralayıcı bir çığlık kopmamıştır. Ve yeni Golgotha'ya hac yolculuğum bitip de Paris'e döndüğüm zaman sanki yüreğim; beynimden çok yüreğim değişmişti. Bu büyük Tanrısız mazlumun acısını öylesine yaşamıştım ki, onun kanlı izlerini takip eder-

ken, eski yaralarımın böylesine çok açılması nedeniyle, ardındaki bütün köprüleri yıkıp tek başına en uzaktaki kahramanlık ve umutsuzluğa dalmak cesaretini gösteremeyen uslanmış ve cesaretsiz hayatımdan ötürü utanmıştım. Bu peygamber nasıl davrandı ve en yüce görevi nedir? Bütün avuntuları -tanrılar, vatanlar, ahlaklar, gerçekler- bırakman, yalnız kalman ve senin sırf kendi gücünle yüreğini utandırmayacak bir dünyayı yaratmaya başlaman. En tehlikeli olan şey nedir? Ben onu istiyorum. Uçurum nerede? Ben oraya doğru gidiyorum. En erkekçe sevinç hangisidir? Sorumluluğu yüklenmen.

Bir zamanlar, Paris'in kestane ağaçları altında ya da ünlü ırmağının kıyısında yürürken, birden benimkinin yanında onun gölgesini hissederdim ve güneş batıncaya kadar yan yana, konuşmadan ilerlerdik. Soluğu kesik ve sıktı, kükürt kokuyordu; herhalde cehennemden dönüyor da onun için böyle, diye düşünürdüm ve benim de soluğum kesilirdi; ama artık mücadele etmiyorduk, dost olmuştuk. Bana bakıyordu ve gözbebeğinin içinde yüzümün ışıldadığını fark ediyordum. Ama mücadele uygardır; o bütün mücadelelerini bana bulaştırmıştı; ben de onunla birlikte mücadele etmeye, uzlaşmaz olanları uzlaştırmaya, en son umudu en son umutsuzlukla dost etmeye ve mantıkla kesinliğin ötesinde bir kapı açmaya başladım.

Bir akşamüzeri, güneş batıp da ayrılmaya hazırlandığımız bir sırada döndü, benimle hiç konuşmayan o, konuştu: "Ben Çarmıha Gerilmiş Dionysos'um," dedi, "benim, o değil!" Sesi kıskançlık, nefret ve sevgiyle doluydu.

Ertesi gün gidip ben de Bergson'un büyüleyici sesini duyduğum zaman, yüreğim tekrar sakinleşiyordu; sözleri baştan çıkarıcıydı ama zorunluluğa bir kapı açılıyor ve içeri ışık giriyordu. Ancak gençliği büyüleyen yara, kan ve büyük iç çekme yoktu ve ben yine o yaralayanı bulmak için kestane ağaçlarının altına gidiyordum.

O sıralarda yara, derinliklerime kadar işlemiyordu; ben de yaralanıyordum, ama yüzeysel. Kutsal peygamberin yaralanıp kan döktüğü yerde ben, Aziz Francesco gibi bereleniyordum, yalnızca tenim morarıyordu. Daha sonra görüntü halinde beliren Apokalips'in melekleri insanların üzerine saldırdığında, benim de yaralarım açılmaya başladı. Yıllarca

sonra Londra'da yine bir sonbahar günü bir parkın küçük bir bankında oturduğumu hatırlıyorum; hava korku doluydu; bir yerde Üstün İnsan doğmuş, bir yerde bir kaplan, Üstün İnsan olduğunu sanmıştı; artık yalnızlığının içine sığamıyordu, egemenlik hırsı kudurganlığa dönüşmüştü. Cengiz Han'ın demirden bir yüzüğü varmış ve onun üzerinde iki kelime yazılıymış: Rasti-Rusti: Kuvvet-Hak. Bizim devrimiz de bu demir yüzüğü taktı. Devrimizin şeytanı, Afrika'nın efsanevi kralı gibidir; enine boyuna şişman, upuzun, her yanı kıllı, on iki kadın, iki erkek şarkıcı ve yirmi dört tulum şarapla yüksek kuleye çıktı. Dansla şarkıdan bütün kent sarsıldı; çok eski kulübeler yıkıldı. Başlangıçta kral dans etti, yoruldu, bir taşın üstüne oturdu, gülüyordu; sonra gülmekten yoruldu, esnemeye başladı ve eğlensin diye önce kadınlarını, sonra erkek şarkıcıları, sonra da boş tulumları uçurumdan aşağı attı. Ama yüreği hafiflemedi ve kralların teselli bulmaz acısından ötürü ağlamaya başladı.

Bir gazete satıcısı, yeni savaş haberlerini haykıra haykıra geçti; insanlar, solukları kesiliyormuş gibi, sokaklarda birden duruveriyorlardı: Bazıları da yola koyuluyor, çocuklarının hâlâ yaşayıp yaşamadığını öğrenmek istermiş gibi evlerine doğru koşuyorlardı.

Küçük bankta bir gölge gelip yanıma oturdu; döndüm ve ürperdim: Oydu. Yaşama zevkinin yayılıp hükmetmek isteği olduğunu ve yalnız güçlünün birtakım haklara sahip olmaya layık bulunduğunu söyleyen kimdi? Üstün İnsan geldi, onun peygamberi büzülmüş bir halde, bir sonbahar ağacının altında gizlenmeye çalışıyor.

Ona karşı, bu derece trajik bir acımayı ilk kez duydum. Çünkü, ilk kez görünmez bir çobanın sürüsü olduğumuzu ve kendi istediğimizi değil, o bize hangi havayı çalarsa onu oynadığımızı böylesine açık bir biçimde gördüm. Çukurlaşmış gözlere, çökmüş yanaklara, sarkık bıyıklara baktım:

"Üstün İnsan geldi," diye mırıldandım, "istediğin bu muydu?"

O, kovalanıp gizlenen yaralı bir canavar gibi daha çok büzüldü, öteki kıyıdan mağrur ve acılı sesi duyuldu:

"Evet!"

Yüreğinin çırpındığını hissettim.

"Ektiğini biçmek hoşuna gidiyor mu?"

Yine öteki kıyıdan umutsuz, çırpınan bir ses duyuldu:

"Hoşuma gidiyor!"

Artık yalnız kalıp küçük banktan kalktığım zaman, kararmış kentin üzerinden, bir bombardıman uçağı homurdanarak geçti. Leonardo'nun yüksek dağ tepelerinden yazın kar taşıdığını ve kentleri suladığını düşündüğü uçak şimdi bomba yüklü olarak geçiyordu.

Daima barışçı savaş peygamberini düşünerek "Aynı şekilde uçuyorlar," diye aklımdan geçirdim, "düşünceler, insanın aklından, gün doğarken çayır kuşlarının yaptığı gibi havalanıyorlar. Ama insanın kaçamak bakışı kendilerine döner dönmez kudurmuş et yiyen akbabalara dönüşürler. Zavallı baba bağırıyor ve umutsuz bir halde itirafta bulunuyor: Ben onu istemiyordum! Ben onu istemiyordum! Ama hayvanlar başının üstünden uğuldayarak geçiyor ve ona ıslık çalıyorlar."

Gençliğimin en kritik, en aç anında Nietzsche'nin bana yedirdiği besin aslan besiniydi.

Cesaretlendim, ne kendini indirgediği biçimde çağdaş insanı hazmedebiliyordum, ne de insanın indirgediği biçimiyle İsa'yı. Çileden çıkmış bir halde bağırıyordum: "Ah, köleleri, alçakları, haksızlığa uğramışları avutmak, şu dünyasal hayata iyice şikâyet etmeden dayanabilmek ve efendilere sabırlı bir şekilde boyun eğebilmek için armağan ve cezaları geleceğin yaşamı haline sokmaya çalışan şu çok kötü hayat!" İnsanın şu dünyadaki yaşayışını bir paraya düşürüp öteki hayata milyonları harcatan bu din, ne çıfıtçe bir kutsal sofradır! Ne basitlik, ne lanetlik, ne tefeciliktir bu! Hayır, Cennet'i uman ya da Cehennem'den korkan kişi özgür olamaz! Artık umut meyhanelerinde sarhoş olmamız ayıptır! Ya da korkunun bodrumlarında... Kaç yıl geçmiş de ben anlayamamışım ve gözlerimi açmak için bu peygamberin gelmesi gerekmiş!

Şimdiye kadar bütün dünya hükümdarlığını Tanrı'ya emanet etmiştik; acaba sorumluluğu insanın devralması zamanı gelmiş olmasın? Bir dünyayı, kendi dünyamızı alınterimizle yaratmamızın zamanı? Şakaklarımda şeytani bir övünç rüzgârı esti, küstahlıkla, zamanı geldi, diyordum; insanın, hem de Tan-

rı'dan bir şey beklemeksizin kaosu düzene sokmak için bütün umutları, bütün acıları yüreği içine kabul etmesi zamanı geldi; yani kaosu dünya haline sokmak. Zamanı geldiğinde, bugünkü uluslararası çılgınlığın ortasında ayakta durman, anlamsız çığlıkları, basit anlamlı söz haline sokman. Yani iyi haber haline!..

Bu iyi haberi içimde, ilkbaharın yeni yeni başlayan esintileri gibi uzak bir cıvıltı halinde duymaktayım. Yüreğim, çevresi henüz kış olup da tepesindeki gökyüzü kapkaranlıkken, ilkbaharın gizli haberlerini alarak ocak ayının ortasında, soğuk rüzgâr karşısında, bütünüyle çiçek açmış olarak gördüğümüz badem ağacına benzer. Güçlü bir rüzgâr esip onun tüylerini yolabilir; o görevini yapmış bağırmış ve ilkbaharı gördüğünü haykırmıştır.

Bir gece bir düş gördüm; düşler hayatımda benim için daima sağlam rehberler olmuştur. Beynime işkence eden, dönen, kıvranan ve çözüm yolunu bulamayan şey, düşümde beraklaşır, fazlalıklarını atar ve çok basit bir tat olarak kalır. Bütün o süre boyunca Aziz Sebastian gibi, Ebedî Dönüşümün trajik peygamberlerin üzerine atmış olduğu tülün altına büzülmüştüm ve beynimle onu çevreleyip boğan karanlıklar arasında boş yere insan görevinin ne olduğunu öğrenmeye çalışıyordum. İşte o sıralar bir düş gördüm: Deniz kıyısındaymışım, denize bakıyormuşum; deniz simsiyah, sırf korkudan oluşmuş, fokurduyormuş, üstündeki gökyüzü de simsiyah, yalnızca korku ve ağırlıkmış, gittikçe alçalıyormuş ve neredeyse denize dokunacakmış. Rüzgâr esmiyormuş; ben boğuluyor, soluk alamıyormuşum. Birden, gökyüzü ile deniz arasında kalan daracık bir ağartı içinde ışıklı beyaz bir yelken parıldamış; bu kendinden ışıklı küçük bir sandalmış ve boğucu havasızlık içinde yelkenini alabildiğine şişirip iki karanlığın arasında hızla ve canlı bir biçimde ilerliyormuş. Ellerimi ona doğru uzatmış, "Yüreğim!" diye bağırmış ve uyanmışım.

Bu düş hayatımda benim için büyük bir yardımcı olarak kalmıştır. Umudun umutsuz babasını koşup bulamamam ve ona düşün bana getirmiş olduğu gizli anlamı anlatamam ne yazık! Bütün acısının çözüm yolu bu değil miydi? Aşırı umutsuzluğun içinde, kendi rüzgârıyla yol alan, kendi ışığıyla aydınlanan, kimseye ihtiyacı olmayan bu korkusuz sandalcığı davet etmemiş miydi?

Güç anlarımda, çevremdeki her şey kararıp en değerli dostlarımla en sağlam umutlarım beni bırakırken, kaç kez gözlerimi yumup gözkapaklarımın arasından o sandalı gördüm... Yüreğim cesaretlenir, yerinden fırlar, "Orsa ve korkma!" diye bağırıp karanlığı yırtardı.

Nietzsche'nin bende açtığı yaralar derin ve kutsaldı, Bergson'un mistik otları onları iyi edemezdi, bir an için uyuştururdu; ama onlar yine hızla açılır, kanarlardı. Çünkü, genç olduğum için, derinden derine istediğim şey iyileşme değil, yaraydı...

O gençlik yıllarında bir tahrike kapıldığımı hatırlıyorum. Bir an için yanan, havaya binlerce ışık ve renkle yayılan ve birden kaybolan hayat ateşinin sanatına dayanamıyordum. Bu ateşi kim yakıyor, ona bu kadar büyü ve güzelliği kim veriyor ve birden kim söndürüyor? "Kabul etmem!" diye bağırıyordum. "İmzamı koymam, sönmemesi için bir çare bulacağım!" İnsanın hayatına acıyor, başarılarına karşı hayranlık duyuyordum: Bu uysal ipekböceği, içinden bu kadar Tanrısal ipeği nasıl çıkarabilir?

En şerefli kurt, ipekböceğidir; sırf karnı ve ağzıyla sürünür, yer, kirletir, tekrar yer, iki delikli pis bir boru... Ve birden, yediği şey ipek oluverir. İnsan da böyledir. Gökyüzüyle toprak parlar; düşünceler, onları giydirdiği pahalı ipeklilerle ışıldar ve birden kaba bir taban, bu olağanüstü kurdu çiğner...

Çocukluğun basit mutluluğu ve güvenci ebedi olarak geçmişti; artık gökyüzünün sessizlik ve ilgisizlikle dolu siyah bir kaos olduğunu öğrenmiştim; güzellikle gençliğin, toprağa inince ne olduklarını görmüştüm, artık ruhum dar ve alçakça umutlarla avunmak istemiyordu.

Yavaş yavaş, kararsız bir yürüyüşle boşluğa doğru ilerliyordum; ama gözüm henüz alışmış değildi, ona cesaretle bakamıyordum. Ruh hâlâ durulmamış bir halde fokurduyor ve bazen gençliğe yaraşır bir yiğitlikle insanın kaderine karşı böbürleniyor, bazen büzülüyor ve kendisini romantik melankoliler örtüyordu. Çok, pek çok sonra, dizlerim çözülmeden, uçurumun kıyısında durup uçuruma korkusuz, ama aynı zamanda utanç duymadan bakmaya alıştım.

Gurbetteki küçük odanın içinde Tanrısal, huzurlu bir ge-

ce! Aşağı sokakta kâh bağırma ve gülüşler, kâh gecenin ortasında aşk şarkıları, kâh çatılarda sakin, bembeyaz bir kar... Ve ışık uykusuz kalıyor, ocak yanıyor, bense kitapların üstüne eğilmiş, insanın düşünsel dev çalışmalarını bir daha yaşıyordum.

Paris'teki yıllarımı bu tür endişeler içinde, yeteri kadar gençlik, yeteri kadar ihtiyarlıkla ilgilenerek geçirdim; ev sahibim olan kadın benden kuşkulanmaya başladı. Bana yan bakıyor, yarım ağızla selamlıyordu ve bir gün dayanamadı:

"Fakat bayım," diye seslendi, "bu durum daha ne zamana kadar devam edecek?"

"Hangi durum?"

"Hangi durum mu? Her akşam eve erken dönmen; ne kadın, ne erkek hiçbir konuğun olmaması, gece yarılarından sonralara kadar ışığın yanması; bütün bunları normal mi kabul ediyorsun?"

"Ama ben bütün gün üniversitede dersleri izliyor, geceleyin ders çalışıp yazı yazıyorum; buna izin yok mu?"

"Hayır, yok! Öteki kiracılarla karşılaştırıyorum, sen bir şey gizliyorsun. Bu kadar düzen, bu kadar yalnızlık ve sessizlik... hem de kadınsız, arkadaşsız! Sen hasta olmalısın... Affedersin ama hasta olmalısın ya da bir şeyler yapıyorsun. Bağışla beni ama, bu böyle devam edemez!"

Önce kızacak gibi oldum, fakat ev sahibinin haklılığını çabuk anladım: Düzensiz, ahlaksız ve gürültülü bir toplumda, bir adamın düzenli, sakin olması, odasına ne kadın, ne erkek kimseyi kabul etmemesi yasayı bozar, hoşgörüyle karşılanamaz. Yaşadığım sürece dikkat etmişimdir; hayatım daima çok basit geçtiği için, ona tehlikeli derecede karışık gözüyle bakılmıştır. Ne söylüyor, ne yapıyorsam başka anlam veriliyor, ardında söylenmedik neyin gizlendiği anlaşılmaya çalışılıyordu.

Daha sonraları, en iyi dostum bile böylesine bir basitliğe inanamamış, inandığı zaman da dayanamamıştır. Bir gece avluda oturuyor, yıldızlara bakıyordum... Yıldızlı gökyüzü, benim için her zaman en çarpıntı verici, en rahatsız edici manzara olmuştur. O bana, korkunun dışında hiçbir haz vermezdi; yüreğim paniğe kapılmaksızın ona bakamıyordum. Avluda dostum göründü. Hayretle sordu: "Ne yapıyorsun orada? Konuşmuyor musun? Neden konuşmuyorsun?" Yaklaştı, ba-

na doğru eğildi; gözlerimden iri damlalar dökülüyordu. Kahkahayı bastı. "Yalancı!" dedi. "Düzenbaz, şimdi bana yıldızlara baktığın ve bu nedenle heyecanlandığın için ağladığını söyleyeceksin! Sen beni aldatamazsın, Cizvit! Mutlaka çevrende dolaşan o sürtüklerden birini düşünüyorsun!"

Daha sonra, bir keresinde Rusya'da Panait Istrati'yle tanışıp Yunanistan'a döndüğümüz sırada, Panait bana bakar, bütün yolculuk boyunca beni inceler ve nasıl bir hükme varacağını bilemezdi. Atina'da bir gazeteciye sordu; o da ona, "Ne diyeyim?" diye yanıt verdi. "Doğal değil!" Zavallı Panait bu kez huzursuzlukla sordu: "Ne yapar?" "Hiç işte! Sigara bile içmez!"

Üç yıl kaldığım Paris'te hayatım buydu; hiçbir macerası olmaksızın sakin ve yakıcı; öğrenci aşkları, öğrenci sarhoşlukları, siyasi ya da manevi tertipler olmadan... Sonunda, ev sahibim olan kadın bile bana alışmış, sırrıma erdiğini sanmış ve kendisi için o zamana kadar anlaşılmaz bir şey olan hayatımdaki saflıkla düzeni bağışlar olmuştu.

Sabah akşam huzursuz bir gözle beni izleyen kadın komşularından birine arkamdan şunları söylediğini duymuştum:

"Memleketindeki dinsel tarikatlardan birine dahil olmalı. İstiyor zavallı, istiyor ama izni yok!.."

Komşu kadın sinirli bir halde:

"Öyleyse, niçin böyle bir tarikatı bırakmıyor?" dedi.

Ev sahibem hoşgörüyle yanıt verdi:

"Ee... onun çarpıklığı da bu işte!.."

Gitmek üzere bavullarımı hazırladığım zaman da kızı Susanna'yla birlikte odama girdi.

Beni günaha sokmak isteğiyle,

"Şimdi gidiyorsun, kızımı öp bakalım!" dedi.

Kız, yaklaşış biçimime bakarak karşı koydu:

"Alnımdan değil ama, alnımdan değil!"

"Peki, nerenden?"

"Başka, neremden istersen, zavallıcığım!"

Anası kahkahayı basarak,

"Ağzından, aptal!" diye bağırdı.

Bense, eğilip yanağından öptüm.

Paris'ten ayrılmadan önce, bir akşamüzeri Notre-Dame'a

veda etmeye gittim. İlk gördüğüm zaman bana verdiği heyecandan ötürü, ona karşı daima şükran borcum olmuştur; bizim kiliselerimizde kubbe, sanki sınırlı olanla sınırsız olanın, insanla Tanrı'nın bağdaşmış biçimidir. Tapınak yukarı doğru fışkırır, sanki gökyüzüne ulaşmak ister ve birdenbire Tanrı'dan korkan bir sağlamlıkla atılımına, kutsal ölçüye göre boyun eğdirir; eğilir, ulaşılması imkânsız ululuğun karşısında kıvrılır, kubbe halini alarak tepesine Kadir-i Mutlak'ı kondurur.

Gotik kilisenin cüretkâr özenişi, bana yukarıdan aşağı daha mağrurmuş gibi görünür. Sanki gökyüzüne doğru atılan, paratoner gibi sivri, atılgan bir ok olarak yapılacak biçimde, yeryüzünün bütün taşlarını disiplin altına alıp seferber ederek topraktan fışkırır. Bu kutsal mimaride her şey sivrilir ok olur; artık kaosa insanca bir düzen veren, güzellikle zorunluluğu eksiksiz bir biçimde dengeleştiren ve sonunda kendini insanla Tanrı'nın mantıki bir biçimde birleşimine adayan Yunan ritminin düz çizgili, dört köşe mantığı değil; canlı, mantıkdışı bir şeyle birden insanları sürükleyen ve yeryüzüne yıldırımı, Tanrı'yı indirmek için tehlikeli mavi ıssızlıkta onu bir atılım yapmaya iten heyecanlı bir çığlık olur.

Kim bilir, belki tapınma da böyledir, insanın ruhu da... İnsanın umutlarıyla korkularını seferber etmek ve tıpkı bir ok gibi, insanüstü bir yüksekliğe fırlatmak. Dayanılmaz, kalleş sessizliğin içinde, cüret ve gurur, yanına yanaşılamaz, dik duran ve göğün başlarımız üzerine düşmesine imkân vermeyen bir kılıç...

Bu okun gökte korkusuzca yükseldiğini gördükçe, ruhumun sağlamlaştığını, gerildiğini ve bir ok haline geldiğini hissediyordum.

Ve birden bir sevinç çığlığı attım: Nietzsche'nin çığlığı da böyle değil mi? O da, gökyüzüne doğru atılan bir ok değil mi? Tanrı'yı yakalayıp tahtından indirecek bir paratoner değil mi?

Böyle taşla demirden yapılmış ve yalnızca ışıktan oluşan vitraylardan meydana gelmiş bir Zerdüşt'ün ruhu içinde ve kendilerini Tanrı'ya kaptırmış derin yankılı, görünmez Tanrısal ahengin çevresinde dolaştığım için sevinç duydum.

Böyle yavaş yavaş, yüreğim sorularla, çılgın ve çaresiz umutlarla dolu olarak Paris'e veda ettim.

Paris'ten ayrılıyordum ve yüreğim, sağlamlığıyla huzurunu kaybetmişti. Şunları söyleyen çileci kimdi, hatırlamıyorum: "Oturuyorsun. Yüreğin sakinse, bir serçenin şakımasını bile duysan artık yüreğinde eski sessizlik kalmaz." Ya vahşi bir atmacanın keskin sesini duymuş olan ben!

Paris'ten ayrılıyordum. Çarmıha Geriliş'in ayaklardaki, ellerdeki ve kaburgadaki bütün yaraları kapanmıştı. Ruhum, içimde, kanlı ve asi bir halde silkiniyor, çok acı çekiyordu.

Ben bir kesinliğe ulaştığım zaman, daima sessizlikle sağlamlık kısa bir süre devam eder ve bu kesinlikten çabucak yeni kuşkularla huzursuzluklar doğarak beni eski kesinlikten kurtulmak ve bir yenisini bulmak için mücadeleye girişmek zorunda bırakırdı... Ta ki, bu da olgunlaşıp kesinsizlik halini alıncaya kadar... Kesinsizlik nedir? Yeni bir kesinliğin anası...

Nietzsche bana, her türlü iyimser kuramа inanmamayı öğretti; dişi olan insan yüreğinin daima avunmaya muhtaç bulunduğunu ve şeytani olan saf aklın her zaman ona hizmet etmeye hazır olduğunu biliyordum. İnsana bütün arzularını vaat eden her din, gerçek mertliğe yaraşmayan, korkaklara özgü bir sığınak olarak görünmeye başlamıştır. İnsanın kurtuluşuna varan yol, İsa'nın yolu mudur, diye soruyordum. Yoksa, susuzluğumuzun yankısı olan o cennetin var olmadığını asla öğrenemeyecek miyim? Cennet'le ölümsüzlüğü vaat eden iyi örgütlenmiş bir masal mıdır? İnsan bunu ölümden sonra anlayabilir ve öbür dünyadan hiç kimse dönmemiş olduğuna göre bunu bize söyleyecek kimse de çıkmayacaktır.

Öyleyse, en umutsuz dünya kuramını seçelim, yanılıyoruz da aslında umut varsa ne mutlu! Böylece hiç değilse ruhumuz aldanmaz. Ve ne Tanrı, ne de Şeytan onu, uçurumu örtmek amacıyla, hayalî cennetler yarattığını söyleyerek aldatamaz. Bana göre en umutsuz inanç en gerçekçi değil en mert olanıdır. Metafizik umut gerçek bir erkeğin el uzatamayacağı bir yemdir. En zor olanı, insana en yakışanı istedim; yani ağlamayan, yalvarmayan, dilenmeyen insanı. Tanrı katili Nietzsche sağ olsun; bana "Bunu istiyorum!" demek cesaretini o vermiştir.

Birdenbire, cüppelilerin verdikleri biçimiyle İsa'nın kilisesi, birbirine dayanmış halde gece gündüz meleyip boyunla-

rını uzatan ve kendilerini kesen elle bıçağı yalayan, paniğe kapılmış binlerce koyunla dolu mezbaha gibi göründü gözlerime. Bunların içinde bazıları sonsuza dek alevlerin üzerinde, sonsuza dek şişe geçirilmiş olarak döneceklerinden korkarlar. Bazıları da sonsuzluklar içinde ilkbahar çimeninde otlamak için, kesilmekte acele ederler.

Ama gerçek erkek ne koyun, ne mezbaha köpeği, ne de çobandır. O, bir kral olup krallığını da yanında taşır, gider, gittiği yeri bilir; uçurumun kıyısına ulaşır, başındaki kâğıttan tacı çıkarıp atar, krallık urbasını üzerinden çıkarır, elleriyle ayaklarını birleştirir ve başı önde kendini boşluğa atar, kaybolur. Acaba böyle sakin, ürpertisiz bir gözle uçuruma bakmam nasip olacak mı?

Acaba yeryüzünde, umudu küçümseyen bu kadar mağrur bir ses duyulmuş mudur? Bizzat Nietzsche bile, bir an için korkmuş, Ebedi Dönüşüm kendisine sonsuz bir azap gibi görünmüş ve korkusunun içinde büyük bir umudu, gelecekteki bir kurtarıcıyı, Üstün İnsan'ı yaratmıştır. Ama Üstün İnsan da başka bir cennet, yaşama ve ölüme dayanabilmesi için zavallı talihsiz insana sunulan başka bir seraptır.

XXIV

VİYANA – HASTALIK

Bedenim o kadar yorulmuş, ruhum öyle bir gerginlik içinde bulunuyordu ki, vagonda gözlerimi yummuştum, geçtiğimiz ülkeleri görmek için başımı kaldırmıyordum bile... Ok öyle çok gerilmişti ki içimde, bir şakaktan ötekine, kopmak istermiş gibi, bir yayın gıcırdadığını çoktan duymaya başlamıştım.

Şakaklarım uğulduyor, boyun damarlarım durmadan atıyordu. Kuvvetimin beynimden, belimden, atardamarlarımdan akıp yok olduğunu duyuyordum. Demek ölüm buymuş, diye düşünmekteydim: sakin, merhametli... İnsan sanki ılık bir banyoya giriyormuş da damarlarını açıyormuş gibi... Koynunda bebeğiyle bir kadın içeri girmek üzere, yalnız başıma uzanmış olduğum kompartımanın kapısını açtı. Beni görünce birden kapıyı kapayıp kaçtı. Kendi kendime, "Herhalde kafam kafatası gibi görüyordu da kadın onun için korktu," dedim, "yine iyi ki ecel, sana yaptığı gibi beynime vurmadı, hocam..."

Viyana'ya vardığımızda trenden inmek, karşıki kulübeye gitmek ve bir gazete almak için bütün gücümü harcadım, ama ayağım kaydı, bir demire çarptım ve baygın halde yere yığıldım.

Ondan sonra hiçbir şey hatırlamıyorum. Gözlerimi açtığımda kendimi büyük bir salonda buldum; sıra sıra karyolalar vardı, geceydi ve tepemde küçük, mavi bir ışık yanıyordu; başım pamuklar ve gazlı bezlerle sarılıydı; büyük, beyaz bir gölge, şakaklarında iki beyaz kanatla yatakların arasında do-

laşıyordu. Yaklaştı, serin, yumuşak elini nabzıma koyup gülümsedi; alçak sesle,

"Uyu!" dedi.

Gözlerimi yumarak tekrar uyudum. Tuhaf, cıvık cıvık bir uykuydu bu; erimiş, ılık bir kurşunun içine dalıyormuşum da ellerimle ayaklarım ağırlaşıyormuş, onları kıpırdatamıyormuşum ve ruhumun kanatları yapışmış gibiydi...

Hasta yatağında geçirdiğim bütün zaman bana derin bir uykuymuş gibi geldi. Günlerce ağzımı açıp yemek yiyemedim. Erimiştim; kalkmam, hareket etmem imkânsızdı. Her gün biraz daha battığımı hissediyordum. Önce belime, sonra göğsüme, boğazıma kadar, çürümüş yaprak kokan ılık, yumuşak bir çamura batmaktaydım... Ölüm olmalıydı bu!

Ara sıra dipten başımı kaldırıyordum, aklım yeniden aydınlanıyor, hemşireyi çağırıyordum. O biliyor, şakaklarında beyaz kanatlarla geliyor, yazmak üzere elinde kalem kâğıt tutuyordu. Beynim çalışıyor, kendisi de çamura batmamak için diretiyordu. Hemşirenin yanıma gelmesine ve ona bir-iki söz -bir hai-kai, kaostan çıkan her neyse- söylemeye çalışmıştım. Bu hai-kai'lerin çoğu boşa gitti, ama daha sonra ölüm çamurundan çıktığımda bazılarını yazdıklarımın içine kattım. Hemşire elimi tutar, gülümserdi:

"Hazırım!" derdi.

Kâğıdı dizlerine dayardı. Hatırlarım, ince, bembeyaz elleri yazardı. Ben de gözlerimi yumup dikte ettirirdim ona:

"Sağ ol be insan, iki ayaklı, tüyleri dökülmüş horozcuk! Kulak asma, doğrudur, sen sabahları ötmezsen güneş doğmaz."

Hemşire gülerdi:

"Ateşli halinle neler yumurtluyorsun?" derdi.

"Sen yaz: Tanrı'nın yüreğinde ufacık bir kurt uyuyor ve düşünde, Tanrı'nın bulunmadığını görüyor. Yaz: Yüreğimi açarsan, yalçın bir dağ ve tek başına ona tırmanan bir insan bulursun. Bir de şunu: 'Eğer kışın ortasında çiçek açarsan beyinsiz badem ağacı, kar gelip seni yakar.' Badem ağacı ilkbaharda yanıt verir: 'Yaksın!'"

Hemşire benzimin solduğunu görerek bana,

"Yeter! Bugünlük yeter!" derdi.

"Hayır, hayır, şunu da: Aklın, göğsün kapısını çalmasını,

dilenmesini ve Tanrı'nın kapıyı açıp ona bir parça ekmek vermemesini seyretmek hoşuma gidiyor!"

Hemşire ısrar ederdi:

"Yeter! Yeter!"

"Hayır, hayır, ölürsem o Yunanistan'da bilmeleri için şunu da yaz: Nereye gider ve nerede dursam, dişlerimin arasında, defne dalı gibi Yunanistan'ı taşıyorum."

O zaman gözlerimi yumardım, şakaklarım boşalırdı.

"Yoruldum hemşire," diye mırıldanır ve tekrar çamura dalardım.

Hayatımın sevinç ve tehlikeleri, sevmiş olduğum yüzler, gördüğüm ülkeler gözlerimin önünden bulutlar gibi geçer, biraz durur, birden seyrekleşip kaybolur ve kâh sağ, kâh sol şakağımdan, esen rüzgâra göre, yeni bulutlar yükselirdi...

Bir gün, ateşli olduğum bir sırada Hrisoskalitisa Meryemi'ni,[1] Libya Denizi'nin tepesine asılı bir Girit manastırını hatırladım. Ne güzel gündü, ne tatlı ilkbahar güneşiydi o! Ve açık deniz nasıl parlayıp barbar ülkesine doğru nasıl uzanıyordu! Ve topuzlu, kısa boylu, tıknaz, savaşçı gibi burma bıyıkları, çatallı beyaz sakalları ve sırf zevkten ibaret olup kıvılcımlar saçan gözleriyle başrahip bizi gezdiriyor, manastırın mezarlığındaki keşişlerin mezarlarını gösteriyordu. Denizin üstünde, kayanın içine oyulmuşlardı. Fırtına olduğu zaman deniz, siyah tahta haçları ıslatıyordu. Haçların üstüne yazılmış olan bütün adlar silinmişti. Mezarlar arasında gezinmek hoşuma gitmiyordu; geri dönmek istedim. Başrahip kolumdan yakaladı, sıktı, canım acıdı. Gülerek: "Gel delikanlıcığım," dedi, "korkma. insanın, ölümü düşünen hayvan olduğunu söylerler. Ben sana 'hayır' diyorum, insan ölümsüzlüğü düşünen hayvandır. Gel de gör!" Açık ve boş bir mezarın önünde durdu: "Bu da benimki! Korkmayın be çocuklar, yaklaşın, henüz boştur, ama dolacak." Gülmekten kırılıyordu; mezarı kazmayla kendi başına kayanın içine kazmış, mezar taşını da hazırlamıştı. "Bakın üstüne ne kazıdım!" diye bağırdı. "Eğilin, korkmayın diyorum size, okuyun!" Diz çöktü, oyma yazılardaki toprakları temizledi ve okudu: "Senden korkmuyorum ey ölüm!" Bize baktı, kulakları bile gülüyordu:

[1] Altın Merdivenli Meryem Manastırı'ndaki Meryem tasviri.

"Neden korkacakmışım maskaradan?" dedi. "Bir katırdır o, üstüne bineceğim, beni Tanrı'ya götürecek!"

Öyle sanıyorum ki insanın en değerli, en özgür, mekân ve mantıktan kurtulmuş saatleri, ateşli olduğu saatlerdir.

Klinikten ayrılıp ışığa çıkabildiğim zaman mayıs ayıydı. Parklarda leylaklar açmış, kadınlar saydam, çiçekli etekler giymişlerdi. Genç erkek ve kızlar yeni çiçek açmış ağaçların altında birbirlerine söyleyecek sırları varmış gibi alçak sesle konuşuyorlardı. Akşamüzeri dışarı çıktığımda hafif bir rüzgâr esiyor; kadın saçlarıyla pudralanmış yüzlerinin kokusunu getiriyordu. Dünya bu diyordum; yeryüzü bu. Yaşamam ve beş duyunun, dünyanın içeri girdiği beş kapının iyi çalışması ve şunları söylemen: "Dünya iyi, hoşuma gidiyor!" Güzel şey!...

Sanki şimdi doğmuşum, sanki dünyaya bir an için inmişim de acı çekip fırlamış ve yeniden gözlerimi açıp bilinen kutsal ışığın içinde kendimi bulmuşum, ağaçların altında yürüyormuşum, insanların gülüşleriyle konuşmalarını işitiyormuşum gibi, güneşle yıkanan dünyanın karşısında heyecan ve rahatlık duymaktaydım.

Yavaş yavaş yürüyordum, dizlerim hâlâ titriyordu, sabahın sisi gibi hafif çok renkli, tatlı bir baş dönmesi beynimi sarıyordu; bu sisin ardında yarı sağlam, yarı hayalden yapılmış dünyayı görmekteydim. Hangi kilisede bilmiyorum, ama birinde gördüğüm bir tasviri hatırladım. Resim iki kata bölünmüştü: Alt katta sarı saçlı, sağlam yapılı, azgın bir beyaz ata binmiş kıvranan, ağzından köpükler saçan korkunç bir canavara mızrağını sokan Aya Yorgis vardı. Üst kattaysa hiç farksız, aynı mücadele devam ediyordu, ama Aya Yorgis, at ve canavar çok hafif, dağılmaya ve havada yok olmaya hazır bir bulut halindeydiler. Viyana'nın sokaklarıyla parklarında dizlerim kesilerek yürürken, o dünya fotoğrafının bu üst katını görüyor ve rüzgâr eser de dağıtır diye ödüm kopuyordu.

Birkaç gün sonra, rüzgârın eseceğini ve onu dağıtacağını nereden bilecektim?

Viyana güzel, baştan çıkarıcı bir kenttir; insan orayı daima sevdiği bir kadınmış gibi düşünür. Güzel, hafifmeşrep ve koket; giyinmeyi, soyunmayı, kendini vermeyi, kin gütme-

den, aşksız, oynayarak ihanet etmeyi bilir. Yürümez, raks eder; bağırmaz, şarkı söyler; Tuna kıyılarında sırtüstü uzanmıştır, üzerine yağmur yağar, kar yağar, güneşlenir, bütününü görmene imkân verir ve sen şöyle dersin: Thalia, Erato, Eufrosini,[1] Vienna, dört ilham perisi!

Hayata dönüşümden sonraki ilk günlerimde bu kentin tadını çıkarıyor insanları dinliyor, dünyanın ışığını izliyor, soğuk sular içip lezzetli meyveler yiyordum. Odamın balkonunda gözlerimi kapıyor, dünyanın uğultusunu dinliyordum. Dünya bana işçi arılar, yabanarıları ve balla dolu bir kovan gibi geliyordu; ilkbahar rüzgârıysa yüzümün üstünde gezinen tatlı ve serin bir el gibiydi...

Ama, yavaş yavaş beden iyileşip ruh yeniden gemleri eline aldıkça, bütün bu neşe bana çok sığ, çok tavuk beyinli ve en köklü ihtiyaçlarıma karşıtmış gibi geliyordu: Sanki burada bütün erkeklerle kadınları gıdıklıyorlarmış da öyle gülüyorlarmış gibi... "İnsan bana metafizik bir hayvanmış ve umursamazlıkla söylenen küçük şarkı, utanmazlıkmış gibi geliyordu. Neden olduğunu bilmeden, gülmeyi yüzsüzlük sayan babamın yanına dönüyordum, ama ben o nedeni biliyorum, oğulun babasından daha ileriye atabildiği tek adım budur.

Sevdiğim trajik peygamberin ciddi, acımasız ve daha temiz sesi birden içimde duyulmaya başladı. Ses içimde: "Utanmıyor musun?" diye uluyordu. 'İnsana yedirmiş olduğum aslan beyni bu mu? Sana teselli kabul etmemeni öğütlemedim mi ben? Yalnız uşaklarla korkaklar umutlanır; kararını ver, dünya kötünün bir tuzağıdır; oltadaki yemi ısıracak kadar alçalma; açlıktan öl!" Ve daha alçak sesle itirafta bulunurcasına: "Ben yapamadım, cesaret edemedim, sen başar!" diyordu.

Bu ses, başka zamanlar da alayla dolu ve ıslık çalarak yükselirdi: "Ne diye horozlanıp bağırıyorsun: En güç olan şey nedir? Onu istiyorum! Hangi din teselli kabul etmez? Ben ona inanıyorum!" Ve sen aşağılık, gizlice umut meyhanelerine, kiliselere gidiyor, eğilip Nazaretli'ye ibadet ediyor, elini uzatarak dileniyorsun: "Tanrım, beni kurtar!" Tek başına yo-

[1] Thalia: Komedi ve İdil perisi, Venüs'ün arkadaşı olan üç tanrıçadan biri; Erato: Duygulu şiirlerin perisi. Eufrosini'nin kelime anlamı büyük sevinç ve şükran, eski ve yeni bir Yunan kadın adı.

la gir, ilerle ve ucuna kadar git, uçta boşluğu bulacaksın; ona bak. Senden yalnız bunu istiyorum: Paniğe kapılmadan boşluğa bakmanı. Başka hiçbir şey istemem senden! Sen beynini hareketsiz tut, beni aş!"

İnsanın yüreği karanlık ve ele geçirilemez bir sırdır; ağzı daima açık, dibiyse delik bir testi; dünyanın bütün ırmakları içine aksa o yine boş ve susuzdur. Onu en büyük umut dolduramadı, şimdi en büyük umutsuzluk mu dolduracak?

Acımasız sesin bana gösterdiği yön buydu. Basamaklar tereddütsüz, sağlam, gecikmesiz, acelesiz, soylu bir tempoyla boşluğa doğru gidiyordu. Ses "Budur," diyordu bana, "son kurtarıcı budur; insanı umuttan, korkudan, tanrılardan kurtarır; onu izle! Ben yapamadım, yetişemedim; Üstün insan geldi, bana büyük güveni vardı, sendeledim; onu saptıracak vaktim olmadı; sen kendi Üstün İnsanı'nı, Nazaretli'yi saptır; benim yetişecek vakit bulamadığım yere ulaş: özgürlüğün son noktasına!"

Boğuk ses, beni böyle acımasızca itiyordu; yavaş yavaş, hiç sesini çıkarmadan mutlağın peygamberi, tümden kurtuluş yükseliyordu içimde. Ciğerim bir lotüs çiçeği olmaktaydı ve o, tabanlarına mistik iki tekerlek konmuş, el parmakları titizlikle kavuşmuş, kaşlarının arasında ikinci bir göz gibi siyah bir şişkinlikle lotüsün üzerine bağdaş kurmuş oturuyordu. Kurnaz, huzursuzluk verici gülümseyişi ince dudaklarından kocaman kulaklarına, alnının üstüne kadar yayılıyor ve bu yüksek uçurumdan aşağı bal gibi akıyor, bütün bedenini sarıyor, tabanlarına kadar varıyordu. Ayaklarının altındaki iki tekerlek, kaçmak istermiş gibi hareket ediyordu.

Buddha, Buddha! Hayatıyla umutsuz, mağrur kehanetini yıllarca önce okumuştum ama unutmuştum; anlaşılan henüz olgun değildim, dikkat etmemiştim. Asya'nın derinliklerinden, sersemletici çiçekler ve yılanlarla dolu karanlık bir ormandan, baştan çıkarıcı, egzotik bir ses geliyor sanmış, ama sersemlememiştim. İçimden daha tatlı, başka bir ses beni çağırıyor, ben de güvenle onun yanına gidiyordum... Ama kentin alaylı gülüşleri ortasında egzotik, baştan çıkarıcı flüt yeniden duyuldu, gözlerimi kapatıp onu daha yakından dinliyordum. Sanki içimde hiç susmamıştı da, Kıyamet Günü'nün, Hıristiyanlığın borusu onu bastırmıştı!

Şeytani peygamberin aslanca besini, muhakkak ki beni güçlendirmişti ve boşluğu hayali bir tülle örtmeye çalıştığım için utanıyordum. Hâlâ gerçekleriyle yüzleşemiyordum: çıplak, itici. Uçurumla aramda İsa durmaktaydı, acılı bir halde kollarını uzatmış, korkmayayım diye bakmama imkân vermiyordu.

Ruhuma ihanet ediyor, ona işkence çektiriyordum: Ruhum, tenle karışsın, ellere sahip olsun ve dünyaya dokunsun, dudakları olup dünyayı öpsün; artık kendisine sarılan bedeni düşman olarak görmesin, ikisi el ele ilerleyip ancak mezarda ayrılacak şekilde dost olacak tek bir beden halini alsın istiyordu. Ruh istiyordu, istiyordu ama ben bırakmıyordum. Ben kimdim? Kendi içinde bir şeytan, yeni bir şeytan, Buddha!.. Bu şeytan, "Arzu, ateştir," diye bağırıyordu, "sevgi ateştir, erdem, umut, ben, sen, Cennet, cehennem ateştirler. Seni yakan ateşler; evet, onları ışık yap, sonra üfle, ışığı söndür!"

Hindistan'da, günün yakıcılığı sona erip küçük Hint köyünün sokaklarına, evlerin çatılarına ve insanların göğüslerine düşünce, ilahi okuyucu ihtiyar, kulübesinden çıkıp harekete geçer, kapı kapı dolaşır ve dudaklarının arasındaki büyülü flütü, ruhları iyi eden def ilahisi gibi tatlı, ninnili bir sesle çalar... Bu, "Kaplan Melodisi"dir, adına böyle derler ve söylendiğine göre günün yarısını iyi eder... Bu melodiyi daha açık bir şekilde duymak için odama kapandım ve geceli gündüzlü, büyük kitapların üstüne eğilerek Buddha'nın sözleriyle öğretisini okudum.

"Hayatımın baharında siyah, kıvırcık saçlarımla, tam mutlu gençliğin neşesi ve erkekçe kuvvetin ilk gururu üzerimdeyken, saçlarımı kökünden kestim, sarı cüppeyi giydim, evimin kapısını açtım, çölün içine girdim...

"Ve çilecilik mücadelesi başladı. Kollarım kuru kamışlar gibi oldu. Bütün bir gün ve bir gece bir pirinç tanesiyle besleniyordum. Ve sanmayın ki pirinç, o zaman şimdi olduğundan daha büyüktü, tıpkı şimdiki gibiydi; kıçım devenin ayakları, belkemiğim tespih gibi oldu; kemiklerim dağılmış bir kulübenin tahta iskeleti gibi ortaya çıktı. Gözlerim derin bir kuyudaki sular gibi parlıyordu. Başım güneşte kuruyup buruşan susak gibiydi."

Ama kurtuluş, çileciliğin bu çetin yolundan gelmiyordu. Buddha köye indi, yedi içti, bir ağacın altında oturdu, ne se-

vinçli, ne üzgün, yalnızca sakindi, dedi ki: "Kurtuluşu bulmadan bu ağacın altından kalkmayacağım!"

Parlak bir göz, temiz bir ruhla, ruhların topraktan yükselip kaybolduğunu, çaresizliği, tanrıların bulutlar gibi gökte yayıldığını, bütün seyri gördü ve ağaca dayandı, ağaca dayanır dayanmaz çiçekler saçlarıyla dizlerine ve Yüce Mesaj da beynine dökülmeye başladı.

Sağa sola, öne arkaya döndü: Hayvanlarla insanlarda, tanrılarda böğüren oydu; içini bir sevgi bürüdü. Dünyaya dağılmış, acı çeken kendisi için, sevgi ve merhamet duyan, dünyanın bütün acısı, göğün bütün acısı onundu: "İnsan bu berbat beden içinde -kan, kemik, beyin, ten, damarlar, sperm, ter, gözyaşları ve dışkı- nasıl mutlu olabilir? Kıskançlığın, nefretin, yalanın, korkunun, acının, açlığın, susuzluğun, hastalığın, ihtiyarlık ve ölümün tehdit ettiği bu beden içinde insan nasıl mutlu olabilir? Otlar, böcekler, hayvanlar, insanlar, her şey çürümeye doğru gidiyor; artık ardında var olmayanlara bak. İnsanlar başaklar gibi olgunlaşır, tekrar filizlenir. Aşılmaz okyanuslar kurur, dağlar ufalanır, Kutup Yıldızı hareket eder ve tanrılar yok olur."

Merhamet, merhamet. İşte Budist gidişin rehberi. Merhamet sayesinde bedenimizden kurtulur, ara duvarı yıkar, Hiçlik'le birleşiriz. Hepimiz biriz ve bu BiR acı çekmektedir, onu kurtarmalıyız. Bir damla su bile titreyerek acı çekse, ben de acı çekerim.

Dört "Büyük Kutsal Gerçek" beynimin içinde ayaklanır; bu dünya, bizim yakalandığımız bir ağdır, ölüm bizi kurtarmaz, yeniden doğacağız. Susuzluğu yenelim, şikâyeti kökünden sökelim, içimizi boşaltalım! "Ölmek istiyorum! Ölmek istemiyorum!" demeyin. "Hiçbir şey istemiyorum!" deyin. Aklınızı şikâyetin, umudun üstüne çıkarın, ancak o zaman canlı olarak var olmayışın mutluluğu içine girebilirsiniz. Kolunuzla bile "Yeniden Doğuma" çevrimini tıkayabilirsiniz.

Buddha'nın biçimi karşımda, hiçbir zaman ışık içinde yükselmedi. Başlangıçta, *Nirvana*'yla ölümsüzlüğü bir saydığımda, Buddha'yı da ordusunu dünyanın gerçeklerinin aksine yöneten Umut'un generallerinden biri olarak görürdüm. Ancak şimdi anlıyorum ki, Buddha, insanı ölüme razı olma-

ya, ihtiyacı sevmeye, yüreğini evrensel akışa uydurmaya, maddeyle aklın birbirini kovaladığını, birleştiklerini, doğurduklarını, yok olduklarını görmeye iter ve "İstediğim budur!" denmesini ister.

Dünyanın doğurduğu bütün insanlar içinde Buddha, zirvede, tertemiz bir ruh halinde parlamaktadır. O hiç korkusuz ya da acımasız, iyilik ve bilgiyle dolu olarak, derin derin gülümseyerek elini uzattı ve kurtuluş yolunu açtı. Ve onun arkasından, meme emmeye giden oğlaklar gibi sıçrayarak, yokluğa isteyerek boyun eğmiş bir halde bütün varlıklar gitmektedir. Yalnız insanlar değil, bütün hayvanlar, insanlar, canavarlar, ağaçlar... Buddha, isa gibi yalnızca insanları ayırmaz, hepsine acır ve kurtarır.

Buddha, görünmez güçlerin yardımı olmaksızın, yüreğinin ta içinde dünyanın yaratılıp yok oluşunu duyuyordu. Güneşte pişmiş kafatasının içinde lokman ruhu yoğunlaştı, bulut oldu, bulut yıldız oldu, yıldız tohum gibi kabuk bağladı, ağaçları, tanrıları çıkardı ve sonra kafatasının içine ateş geldi ve her şey duman olup dağıldı.

Günlerce, haftalarca bu yeni macerama dalmış halde yaşadım. Ne uçurummuş insanın yüreği! Yürek nasıl da çırpınır ve önündeki tüm beklenmedik yollara dalar! Acaba ölümsüzlüğe duyduğum arzu ve özlem mi beni mutlak ölüme götürüyordu? Yoksa ölümle ölümsüzlük aynı şey mi?

Buddha, kurtuluşu arzulayarak, yedi yıl acı çektiği ağacın altından kalkınca, artık kurtulmuş bir halde, büyük bir kentin meydanına bağdaş kurdu, konuşmaya ve kurtuluşu ilan etmeye başladı. Çevresine doluşup onunla alay eden dinsiz arhontlar, tüccarlar, savaşçılarsa, yavaş yavaş ciğerlerinin boşaldığını hissettiler. İsteklerden kurtuluyor ve beyaz, kırmızı, mavi bayramlıkları, Buddha'nın cüppesi gibi sararmaya başlıyordu. Ben de aynı şekilde ciğerlerimin boşaldığını, beynimin sarı bir cüppe giydiğini hissediyordum.

Viyana'nın büyük parkı Prater'de gezmeye çıktığım bir gece bir genç kız, boyalı bir kız ağaçların altında yanıma sokuldu: Korktum, adımlarımı hızlandırdım. Ama o bana yetişti, kolumdan tuttu; ağır menekşe kokuyordu, ışıkta mavi gözlerini, boyalı dudaklarını, yarı açık göğsünü fark ettim.

"Benimle gel!.." diye fısıldayıp göz kırptı.

Ben tehlikedeymişim gibi bağırdım:

"Hayır! Hayır!"

O,

"Neden?" dedi ve kolumu bıraktı.

"Vaktim yok, kardeşim," diye yanıt verdim, "beni bağışla!"

Kız,

"Sen deli misin?" dedi ve acıyarak yüzüme baktı. "Keşiş misin? Bizi kimse görmüyor ki..."

"Bizi Buddha görüyor!" diyecek oldum ama, kendimi tuttum. Bu arada kızın gözü yalnız olan başka bir yolcuya takılmış ve yanaşmak üzere ona koşmuştu. Büyük bir tehlikeden kurtulmuş gibi derin bir soluk aldım ve aceleyle odama döndüm.

Buddha'nın tam içine dalmıştım. Aklım, sarı bir günebakan olmuştu, Buddha da güneşti. Bense onun doğuşunu, göğün ortasına gelişini, batışını izliyordum... Bir gün yaşlı bir Rumelili, "Su uyur ama, ruhlar uyumaz!" demişti; ruhum, Budist hareketsizlik içinde mutlulukla uzanıyordu. Tıpkı insanın düş gördüğünü bilerek düş görmesi ve düşünde iyi kötü, neyi görüyorsa, sevinç, keder ya da korku duymaması, çünkü uyanacağını ve her şeyin dağılacağını bilmesi gibi, dünyanın görüntü oyununun sevinçsiz, korkusuz ve heyecansız olarak gözlerimin önünden geçtiğini görüyordum.

Bu görü çok çabuk dağılmasın, kusursuz kurtuluşu sözlerle sağlamlayayım da, ruhum ulaşabileceği bir mesafede hissetsin diye, Buddha'nın sevgili öğrencisi Ananda'yla olan bir diyaloğumu yazmaya başladım:

Dağlardan barbarlar inmiş, kenti kuşatmışlardı. Buddha çiçek açmış bir ağacın altında bağdaş kurmuş, gülümsüyordu. Ananda onun dizlerine başını dayamış, dünyanın hayali görüntüsü düşündüklerini dağıtmasın diye gözlerini yummuştu. Çevrelerinde çömez olmanın özlemini çeken dinleyiciler kurtuluşa ilişkin sözleri duymak için bekliyorlardı. Barbarların savaş açtıklarını duyar duymaz kızdılar.

"Üstat," dediler, "kalk, öne geç de barbarları kovalım, sonra bize kurtuluşun sırrını söylersin!"

Buddha başını salladı.

"Hayır," dedi, "gelmiyorum."

Onlar öfkeyle bağırdılar:

"Yoruldun mu? Korkuyor musun?"

Buddha:

"Ben yolculuğu tamamladım!" diye yanıt verdi; sesi yorgunluktan, korkudan ve vatan kavramından uzaktaydı.

Hepsi,

"Öyleyse, atalarımızın topraklarını savunmaya biz gidiyoruz," dediler ve kente yöneldiler.

Buddha,

"Hayırduam sizinle olsun!" dedi, elini kaldırdı ve hepsini kutsadı. "Sizin gittiğiniz yere ben gittim ve döndüm; sizleri burada, bu çiçek açmış ağacın altında bekleyeceğim. Ancak o zaman oturup söyleyeceğim sözlerle sizin söyleyeceğiniz her sözün hepimiz için anlamı aynı olacaktır. Şimdi henüz çok erken. Ben başka şeyler söylüyorum, siz başka başka şeyler anlıyorsunuz; yani farklı şeylerden söz ediyoruz. Haydi, iyi yolculuklar, hayırlısıyla buluşalım."

Sariputo,

"Anlamıyorum üstadım," dedi, "bizimle yine simgeler kullanarak konuşuyorsun."

"Dönünce anlarsın, Sariputo. Şimdi söyledim size, henüz çok erken. Ben insanın hayat ve acısını yıllardır yaşıyor, yıllardır olgunlaşıyorum; bu kadar özgürlüğe hiçbir zaman ulaşmamıştım arkadaşlar! Neden mi? Çünkü büyük bir karar aldım."

Ananda,

"Büyük bir karar mı?" dedi ve başını kaldırdı, eğildi, Buddha'nın kutsal tabanını öptü. "Hangi karar?"

"Ruhumu Tanrı'ya, sizin Tanrı dediğiniz şeye satmak istemiyorum; ruhumu Günah'a, sizin Günah dediğiniz şeye satmak istemiyorum. Özgürüm! Ne mutlu ruhuma ki, Tanrı'nın ve Günah'ın pençesinden kaçabilir; o, yalnız o kurtulur."

Sariputo,

"Niçin kurtulur?" dedi; ter alnından akıyordu. "Neden kurtulur? Bazı sözler dudaklarında asılı kaldı ve seni yakıyor."

"Beni yakmıyor Sariputo, serinletiyor; bilmiyorum, korkuya kapılmadan onu duyabilir misiniz? Gücünüz yeter mi?"

Sariputo,

"Üstat," dedi, "savaşa gidiyoruz; belki dönmeyiz, belki bir daha seni görmeyiz; bize bu son sözü, bu son sözünü açıkla: Neden kurtuluyorsun?"

Bu söz yavaş, ağır, boşluktaki bir cisim gibi Buddha'nın kısılmış dudaklarından döküldü:

"Kurtuluştan!"

Sariputo bağırdı:

"Kurtuluştan mı? Kurtuluştan mı kurtuluyorsun? Üstadım, anlamıyorum!"

"Daha iyi Sariputo, daha iyi; anlasan korkardın. Fakat bilin ki dostlar, benim özgürlüğüm budur; kurtuluştan kurtuldum!"

Sustu, ama artık kendini tutamıyordu:

"Bilin ki, başka her türlü özgürlük tutsaklıktır; bir daha doğacak olsam, bu büyük özgürlük için savaşırdım: Kurtuluştan kurtulmak için... Ama yeter; henüz konuşmamız zamansızdır; siz savaştan dönünce, eğer dönerseniz, o zaman konuşuruz; sağlıcakla kalın!"

Derin nefes alıyor, çömezlerinin tereddüt edişine bakıyordu; gülümsedi:

"Ne oturuyorsunuz," dedi, "şu an göreviniz savaştır; gidin, savaşın, sağlıcakla kalın!"

Sariputo,

"Hayırlısıyla görüşelim!" dedi, "gidiyoruz. Tanrı yardımcımız olsun!"

Ananda hareketsiz durdu; Buddha sevinçle onu süzdü. Ananda,

"Ben seninle kalacağım üstat," dedi ve kıpkırmızı kesildi.

Buddha,

"Sevgili Ananda," dedi, "korkudan mı?"

"Sevgiden, üstadım!"

"Artık sevgi yetmiyor sadık dostum, yetmiyor!"

"Biliyorum üstadım, sen konuşurken ağzını bir ateşin yaladığını gördüm."

"Ateş değildi, Ananda; ateş değil, sözdü. Sen benim sadık, küçük dostum, bu insanüstü sözü anlıyor musun?"

"Anladığımı sanıyorum, onun için de seninle beraber kaldım."

"Ne anladın?"

"Kurtuluş var diyen köledir; çünkü her an, her sözünü, her davranışını tartar ve titrer: Kurtulacak mıyım? Gökyüzüne gidecek miyim? Umut eden bir ruh nasıl özgür olabilir? Umutlanan kişi bu hayattan, öteki hayattan korkar, arada kalır ve Tanrı'nın kaderini ya da merhametini bekler."

Buddha avucunu Ananda'nın siyah saçlarına koydu.

"Kal!" dedi.

Çiçek açmış ağacın altında bir süre sessiz durdular. Buddha sevgili öğrencisinin saçlarını yavaşça ve acıyla okşadı.

"Kurtuluş, bütün kurtarıcılardan kurtulmak demektir; en üstün, en yüksek, insanın güçlükle soluduğu özgürlük budur. Dayanabilir misin?"

Ananda başını eğmiş, konuşmuyordu.

"Şimdi en büyük kurtarıcının kim olduğunu anlıyorsun ya!.."

Sustu ve biraz sonra, ağaçtan düşmüş bir çiçekle oynayarak:

"İnsanları kurtuluştan kurtaracak olan kurtarıcı!"

Alfabenin yirmi dört harfiyle –başka taşlarım ve kirecim yoktur– kurtuluşa varan yolu döşedim. Şimdi biliyordum; biliyor ve dünyaya korkusuz ve sükûnetle bakıyordum. Çünkü artık beni aldatamaz. Penceremden eğiliyor, erkeklere, kadınlara, arabalara, yemekler, içkiler, meyveler ve kitaplarla yüklü raflara bakıp gülümsüyordum. Hafif bir rüzgâr esecek ve bütün bu alaca bulutları dağıtacak. Onları Günah'ın gücü doğurdu, insanın susuzluk ve açlığı, küçük rüzgâr esip dağılıncaya kadar, bir saat, iki saat, ne kadar elinden geliyorsa alıkoyuyor.

Dışarı çıktım, sokakta hızla koşan bir insan dalgasına karıştım; ben de onlarla beraber koşuyordum; artık korkacağım hiçbir şey yoktu. Bunlar çiy taneleridir, şebnemden oluşmuş sistir, diye düşünüyordum, niçin onlardan korkayım? Onlarla birlikte gideyim de bakayım ne yapıyorlar? Kırmızı, mavi, yeşil ışıklı bir sinemaya vardık, içeri girdik. Kadife koltuklara kurulduk, dipte ışıklı bir perde... Üzerinden huzursuz, hızlı gölgeler geçiyordu; ne yapıyorlardı? Öldürüyor, ölüyor, öpüşüyorlardı. Yanımda bir genç kız oturuyordu, göğsü-

nün inip kalktığını ve soluk alışını hissediyordum. Soluğu tarçın gibi kokuyordu. Bir ara dizi dizime dokundu; ürperiyor ama çekilmiyordum. Bir an döndü, bana baktı ve salonun yarı karanlığı içinde bana gülümsediğini sandım.

Artık gölgelere bakmaktan bıktım, gitmek üzere kalktım, kız da kalktı. Dış kapıda yine döndü, yine bana gülümsedi; konuşmaya başladık. Başımızın üstünde mehtap vardı. Parka doğru yürüdük, bir banka oturduk. Mevsim yaz, gece tatlı, bal gibiydi; leylaklar kokuyor, çiftler geçiyordu. Bazıları çimenlerin üzerine uzanmış, birbirine sarılmışlardı. Başlarımızın üstünde, leylaklar arasına gizlenmiş bir bülbül ötmeye başladı ve yüreğim durdu. Kuş değil, herhangi bir kötü ruhtu bu. Bir zamanlar Girit'te Psiloritis'e çıkarken, sanırım bu sesi yine duymuştum ve ne dediğini biliyorum... Elimi uzattım, kızın saçlarına koydum.

"Adın ne?" diye sordum.

Gülerek yanıt verdi:

"Frieda! Neden soruyorsun? Bana kadın derler..."

Ve o zaman, ağzımdan korkunç bir söz kaçtı, bu benim değil, atalarımdan birisinin sesi olmalıydı. Babamın değildi; o, kadınlardan iğrenirdi; bir başkasınındı. Bu sözü ağzımdan kaçırır kaçırmaz korktum, ama artık olan olmuştu: "Frieda, bu gece benimle kalır mısın?"

"Bu akşam olmaz, yapamam; yarın akşam olur..."

Hafifledim, aceleyle kalktım, ayrıldık. Hızla evin yolunu tuttum.

O zaman inanılmayacak bir şey oldu; hâlâ ürpermeden hatırlayamam; insanın ruhu gerçekten üç kat soylu olup öldürülemezmiş ve koynunda her gün çürüyen bir beden taşırmış. Öyle, eve dönmek üzere yürürken kanımın beynime çıktığını duyuyordum, ruhum kızmıştı, bedenimin günaha girmeye hazır olduğunu hissetmiş, gurur ve öfkeyle ayağa fırlamış, ona izin vermek istemiyordu... Bütün kanım canlanıyor, yüzümde toplanıyor ve yavaş yavaş dudaklarımın, yanaklarımın, alnımın şiştiğini anlıyordum. Gözlerim öylesine küçülmüştü ki, iki çizgi halini almış olmalıydı, görmeyi güçlükle başarabiliyordum.

Adımlarımı hızlandırdım, sekerek koşuyordum; eve var-

mak, aynaya bakmak, ne hale geldiğimi görmek için acele ediyordum.

Sonunda varıp da ışığı yaktığım ve aynaya baktığım zaman korkudan bir çığlık attım: Bütün yüzüm şişmişti. Acınacak bir halde biçim değiştirmiştim; kıpkırmızı, taşmış etlerin arasından gözlerim ancak görünüyordu ve ağzım küçücük bir delik halini almış, açılamıyordu. Birden Frieda aklıma geldi; yarın onu bu halde nasıl görecektim? Tutup ona bir telgraf yazdım: "Yarın gelemem, öbür gün geleceğim." Ve umutsuzlukla kendimi yatağa attım. Acaba bu ne hastalığıdır, cüzam mı? Çocukken Girit'te hep parçalanıp dökülen, şişmiş, kıpkırmızı suratlı cüzamlıları görürdüm; bende doğurdukları acıyı ve bir gün şöyle demiş olduğumu hatırladım: "Eğer kral olsaydım, bütün cüzamlıların boynuna bir taş bağlar, denize atardım." Acaba şimdi, o görünmeyen biri, benim bu insanlıkdışı sözümü anımsayıp, bana acı çektirmek için bu hastalığı göndermiş olmasındı!

Bütün gece gözümü yummadım; sabah olsun diye acele ediyordum, belki ertesi sabaha kadar hastalık geçer, diyor ve ikide bir, şişkinliği geçti mi diye yüzümü yokluyordum... Sabaha karşı yerimden fırladım, aynaya koştum, etten yapılmış uğursuz maske yüzüme yapışmıştı, deri çatlamaya ve beyazla sarı arası bir su akmaya başlamıştı; insan değil şeytandım!

Telgrafı vermek üzere hizmetçiyi çağırdım; kapıyı açıp da beni görür görmez bir çığlık attı; avuçlarıyla yüzünü örttü; yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Telgrafı kapıp kaçtı. Bir gün, iki gün, üç gün geçti; bir hafta, iki hafta Frieda bir gün gelir, evde beni görür korkusuyla hep aynı telgrafı çekiyordum: "Bugün gelemem, yarın gelirim." Hiç acı çekmiyordum, ama ağzımı açıp yemek yiyemiyor, yalnızca bir kamışla süt ve limonata içiyordum. Sonunda dayanamadım, Freud'un ünlü öğrencisi Wilhelm Stekel'ın psikanalizle ilgili birkaç eserini okumuştum, gidip onu buldum. Neden olduğunu bilmeden bu hastalığı bana ruhun verdiğini, suçun onda olduğunu kestiriyordum.

Bilge profesör beni konuşturmaya başladı; ona hayatımı, daha ergenlik çağımdan beri bir kurtuluş yolunu nasıl aradığımı, İsa'yı nasıl izlediğimi, ama şu son zamanlarda dininin bana çok basit, çok iyimser göründüğünü, onu terk edip Buddha'nın yolunu tuttuğumu anlattım.

Profesör güldü.

"Dünyanın başını ve sonunu bulmaya çalışmak hastalıktır," dedi. "Normal insan yaşar, sevinir, acı çeker, evlenir ve nereden nereye, neden diye sormakla zaman kaybetmeksizin çocuk yapar... Ama sözlerinizi bitirmediniz, benden bir şey gizliyorsunuz, her şeyi itiraf edin!"

Frieda'yla nasıl karşılaştığımı ve ona nasıl randevu verdiğimi anlattım.

Profesör yüksek, alaycı bir kahkaha attı; ben sinirli sinirli ona baktım. Bu adamdan nefret etmeye başlamıştım bile, çünkü içimdeki bütün kapalı kapıları zorlamak ve görünmez bir büyüteçle bütün sırlarımı araştırmak çabası içindeydi.

"Yeter, yeter!" dedi ve hâlâ alaycı olan bir tavırla kıkırdadı. "Viyana'da kaldığınız sürece bu maske yüzünüzde yapışık halde duracaktır. Hastalığınız çilecilerin hastalığıdır, biz ona bu adı veririz ve devrimizde çok seyrektir. Çünkü bugün hangi beden, ruhuna boyun eğer? Siz hiç azizlerin hayatlarını okudunuz mu? Çileci, ıssız Thebes'den kaçar, en yakın kente koşardı. Çünkü fuhuş şeytanı birden üstüne biner ve bir kadınla yatması gerekirdi. Koşar, koşardı, ama eşiği aşmaya hazırlandığı sırada korkuyla, bedenini cüzamın sardığını görürdü. Bu, cüzam değil, hastalıktı, sizin hastalıktan. Böyle acıklı bir yüzle bir kadının önüne nasıl çıkabilirdi? Ona hangi kadın dokunabilirdi? Bunun üzerine çile mekânına, yalnızlığa koşar ve kendisini günahtan kurtardığı için Tanrı'ya şükrederdi. Azizlerin hayatını anlatan kitaplarda, Tanrı'nın onu bağışladığını ve bedeninden cüzamı sildiğini yazar. Şimdi anladınız mı? Budist dünya görüşüne gömülmüş ruhunuz -sizin ruh dediğiniz şey- kadınla yatmanın öldürücü bir günah olduğunu sanır, onun için bedeninin günah işlemesine olanak vermez. Devrimizde, ten üzerinde bu kadar baskısı olan ruhlar seyrektir. Bilimle ilgili hayatımda, bu türden olan tek bir olayla karşılaştım. Çok namuslu, çok dindar Viyanalı bir kadın, kocasının çok severmiş; ama adam cephedeymiş ve bu kadın rastlantı sonucu bir gençle karşılaşıp ona âşık olmuş. Bir gece âşığına teslim olmaya hazırmış, ama ruhu birden isyan etmiş, karşı koymuş ve kadının yüzü, sizinki gibi şişmiş. Onu yatıştırdım: 'Kocanız savaştan döndüğü zaman iyi olacaksınız,' dedim. Ve gerçekten,

kocası savaştan döner dönmez, yani günah tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz yüzü yine eski güzelliğine kavuştu. Siz de aynı durumdasınız: Viyana'dan ayrılıp da Frieda'yı ardınızda bıraktığınız zaman iyileşeceksiniz."

İnanmadım; nispet eden bir eda ile geri döndüm. "Bilimsel masallar," diyordum. "Viyana'da kalacağım, kalacak ve iyi olacağım!" Bir ay daha kaldım. Frieda'ya mektuplar göndermeye devam ediyordum: "Bugün gelemem, yarın gelirim." Ama bu yarın bir türlü gelmiyordu; ben de bıktım. Bir sabah kararlı olarak kalktım: Gideceğim! Valizimi aldım, merdiveni indim, sokağa çıktım, istasyona doğru yürüdüm. Sabahtı, serin bir yel esiyordu. Kadın ve erkek işçiler sürüler halinde işlerine koşuyor, hâlâ ağızlarında kalan bir lokma ekmeği çiğneyerek gülüşüyorlardı. Güneş henüz sokaklara vurmamıştı; bazı pencereler açılıyor, kent uyanıyordu. Çok yavaş yürüyordum, keyfim yerindeydi, ben de kent gibi uyanıyordum ve ilerledikçe yüzümün hafiflediğini, gözlerimin kurtulduğunu ve dudaklarımdaki şişkinliğin indiğini, dudaklarımın açıldığını duyuyordum. Islık çalmaya başladım. Serin rüzgâr yüzümün üzerinden, acıyan bir el gibi, okşarcasına geçiyordu. İstasyona varıp cebimden küçük aynamı çıkararak bakınca nasıl bir sevinç, nasıl bir mutluluk duydum!.. Yüzümün şişi tamamen inmiş, eski hatlarım, burnum, ağzım, yanaklarım meydana çıkmıştı; şeytan kaçmıştı, ben yeniden insan olmuştum.

O gün anladım ki, insan ruhu korkunç ve tehlikeli bir kışkırtıcıdır; etlerimizle içyağlarımızın arasında sarılmış büyük bir patlayıcı kuvvet taşıyor ve bunu bilmiyoruz. Daha da kötüsü, bilmek istemiyoruz; çünkü öyle olursa, namussuzluk, isyan ve yalan kendini doğrulayamaz, insanın sözde iktidarsızlığının ve yetersizliğinin ardına gizlenemez. Alçak, cesaretsiz ve yalancıysak, suç bizimdir; çünkü içimizde sonsuz güce sahip bir başka güç vardır ve biz onu kullanmaya cesaret edemeyiz, çünkü onun bizi yakacağından korkarız, bırakırız yavaş yavaş hızı kesilsin içyağıyla et olsun. Bu gücün sahibi olmadığımızı bilmek ne korkunç bir şey; bilseydik, insan ruhuna hayranlıkla bakardık; yerde ve gökte insanın ruhu kadar Tanrı'ya benzeyen başka bir şey yoktur.

XXV

BERLİN - BiR YAHUDİ KIZI

Viyana'dan Berlin'e geçmiştim. Buddha, içimdeki pek çok susuzluğu dindirdi. Ama elimden geldiği kadar çok yer ve deniz görme susuzluğumu gideremedi. Her şeye ilkmiş gibi bakayım ve karşılayayım diye, "fil gözü" diye nitelendirdiği şeyi vermişti bana; her şeye son kez bakayım ve veda edeyim diye...

Dünya bir mucize diyordum; insanlar şebnemin geçici çocukları, çiy taneleridir; kara güneş Buddha kalktı, onlar da eriyor; ruhuma merhamet hâkim, merhamet ve sevgi; biraz daha bu mucizelere sahip olsam, yitip gitmeseler! Ruhumun bütünüyle sarı cüppeye bürünmemiş olduğunu hissediyordum. Kıpkırmızı, inatla vurup, Buddha'nın beni bütünüyle fethetmesine imkân bırakmayan bir yürek çarpıntısı daha kalmıştı. İçimde bir Giritli başkaldırıyor ve sakin fatihe ekmekle tuz vermek istemiyordu.

Bunu Berlin'de anladım... Bu neşesiz kentte, gözlerimi yumup Buddha yolunda biri için öldürücü kabul edilen günahlarımı düşünüyorum. Belleğim sabahlara kadar söylenen ateşli sözlerle, çiçek açmış kestane ve kiraz ağaçlarıyla, doymak bilmez Yahudi gözleriyle, kadın koltuklarının kekre kokusuyla dolup taşıyor ve ben düzeni sağlayamıyorum.

Neyin önce, neyin sonra geldiğini, hangi yeminleri ettiğimizi ve ayrılışın nasıl olduğunu hatırlamak için sararmış yaprakları çeviriyorum... Gerçekten uçurumun kenarında durup bir süre insan yüreğini savunan ve onun, Buddha'nın

dipsiz gözü içine düşmesine imkân vermeyen yazıların, o yirmi dört tane yazıcığın ne kadar da gücü varmış!

2 EKiM: Üç gündür Berlin'de tekdüze, sonsuz sokakları dolaşıyorum, kestane ağaçlarının yaprakları yolunmuş, buz gibi rüzgâr esiyor, yüreğim buz tuttu. Bugün yüksek bir kapının üzerinde iri harflerle yazılı şu yazıyı gördüm: "KÜLTÜR REFORMCULARI KOMiTESi" Kar yağıyordu; üşüyordum, içeri girdim. Çok kalabalıktı; kadın, erkek öğretmenler vardı, gözümle boş bir yer aradım. Birden gri ve siyah ceketlerin arasında portakal rengi bir bluz parıldadı. Böcek nasıl çiçeğin rengine kendini kaptırırsa, portakal rengi bluzlu kızın yanına doğru öyle süzüldüm, yanında bir yer boştu, oturdum. Kendinden geçmiş bir erkek öğretmen el hareketleri yapıyor, gırtlağını yırtıyor, su içip biraz dinleniyor, sonra yine fayrap ediyordu: Okul programlarını nasıl değiştirmeli, hem hayata, hem ölüme saygısı olan yeni bir Cermen neslini nasıl işlemeli?.. Bu da kurtarıcıydı ve dünyayı fethederek kurtarmaya çalışıyordu.

Komşuma baktım; saçları mavimsi siyah, gözleri kocaman, siyah, badem biçiminde, burnu hafifçe kalkıktı, yüzü hafif çilli ve esmer teni eski kehribar gibiydi. Eğilip sordum.

"Sizce nereliyim?"

"Güneş ülkesinden," dedi ve kıpkırmızı kesildi.

"Evet, güneş ülkesinden." Yutkundum: "Çıkıp biraz dolaşalım mı?"

"Çıkalım."

Sokakta zıplıyor, gülüyor, eline bir oyuncak verilmiş çocuk gibi çığlıklar atıyordu.

"Adım Sarita, Yahudiyim; şiir yazarım."

Bir parka girdik, yere düşmüş sarı yapraklar ayaklarımızın altında çatırdıyordu. Elimi saçlarının üstüne koydum, ipek gibi sıcaktı. Kız sessizce durdu, dinliyormuş gibi boynu uzadı:

"Elinizden bir güç yayılıyor," dedi, "sanki testiymişim de dolmak için çeşmeye gitmiştim."

Öğle vakti yaklaşıyordu:

"Gidip yemek yiyelim," dedim, "sıcak, koyu bir çorba; ısınalım."

"Biz Yahudilerin bugün orucu var, günahtır," diye yanıt-

ladı, "benim de karnım aç, ben de üşüyorum, ama günahtır."

"Daha sonra günah çıkarabilmemiz ve sizin o müthiş Tanrınız Yehova'nın bizi bağışlaması için günah işleyelim."

Tanrısından böyle gülerek söz ettiğim için sıkılır gibi olmuştu:

"Senin Tanrın kim?"

İrkildim; bir anda ben de kendi Tanrıma karşı günah işlediğimi anladım. Bütün o saatler boyunca, o gözlerin, o saçların, o kehribar rengi tenin mucize olduğunu nasıl da unutmuştum. Bu mucize dağılır diye üflemiyor, üflemek istemiyordum. Kız gülerek sordu:

"Dionysos mu, o sarhoş mu?"

"Hayır hayır, başka biri, başka biri, sizin Yehova'nızdan daha korkunç biri... Sorma bana!"

O anda ayağa kalkmam ve gitmem gerekiyordu; ama kendi bedenime de onunkine de acıdım ve kaldım.

Aklımı dağıtmak için,

"Bana bir şarkı söylesene," dedim.

Yüzü aydınlandı, sesi çok okşayıcı ve acılıydı:

Gurbetin de vatan olduğunu
bilmeyen gurbetçiler...
ve biz yeni kentlerde yürürken,
yanımızda, sağımızda hemşire olarak
vatan yürür.
Bir gülücüğün bizi sevindirdiğini,
gurbetteki yüreğimizde
şarkılar şarkısının başladığını
hâlâ anlamayan gurbetçiler.

Gözleri sulanmıştı.

Kendisine doğru eğilip sordum:

"Ağlıyor musun?"

"Bir Yahudi'nin neresine dokunursan yaralıdır," diye yanıt verdi.

3 EKiM: insan gerçekten sarhoşluğu delebilse, Dionysos, Kadir-i Mutlak olsa! Ama, sarhoşluk çabuk dağılıyor, akıl arıla-

şıyor ve sıcak, sağlam tenler mucize halinde yeniden açılıyor. Geçen gün beynim isyan etti, küçümseyerek ve ciddi bir tavırla bana baktı: "İmansız, tutarsız, hain," diye bağırdı, "seninle beraber yürümekten utanıyorum; Buddha seni bağışlayabilir, ama ben yapamam; bir daha portakal rengi tuzağa düşme..."

Fakat ben sabah yine aynı yolu tuttum, yine Komite'ye gittim. Baktım, portakal rengi elbiseyi hiçbir yerde görmedim, sevinecek gibi oldum ama, başaramadım. Yine büyük laflar duydum, pek çok kişinin karnı açtı ve elma yiyorlardı. Bazıları da eğilmiş, tek kelime kaçırmadan not tutmaktaydı. Birden arkamda, sıcak soluk gibi bir yüzün beni aradığını ve gözlerini üzerime dikmiş olduğunu hissettim. Döndüm ve salonun dip tarafında onu gördüm; eskice, koyu nefti bir şalı, tüyleri yolunmuş kalkık bir kürk yakası vardı, çünkü hava soğuktu; bana gülümsedi ve yüzü güneş altında mermer bir taş gibi parladı.

Bir daha dönüp ona bakmadım, kaçmak istedim, ama koridorda bana yetişti, kendi yazdığı şiirlerden oluşan küçük bir kitabı verdi. Fakat ben ayrılmak için acele ediyordum; elimi ona uzatmak için eğildiğim anda gözlerinin sorucu, kararsız ve hafif bir korkuyla bana baktığını gördüm. Bedeni daha da küçülmüş, büzülüp kamburlaşmıştı; yüreğim paralandı. Onu omuzlarından kavradım ve narin omuzlarına sarıldım. Memnunluk ve acıdan bağırdı, kaçmak ister gibi yaptı.

"Neden canımı acıtıyorsun?"

"Çünkü başka topraktansın, başka Tanrın var ve bütün gece seni düşünüyordum. Sana sormak istiyorum, ama doğru söyleyeceksin!"

"Doğruyu neden söylemeyecekmişim? Ben ondan korkmam, Yahudi'yim!"

"Tanrın sana neyi öğütler? Hangi görevi verir? Daha ileri gitmeden önce bunu bilmem gerek."

"*Nefret! Nefret! Nefret!* Birinci görev bu işte! Memnun musun?"

Yüzünün biçimi birden değişmiş; kalın dudakları susmuştu, ama hâlâ titriyorlardı. Güzel, esmer yüzün arkasından, açık bir kaplan çenesi ve iki sarı göz belirmişti.

İnsanı baştan çıkaran bir tavırla tekrar sordu:

"Memnun musun?"

Buddha'nın sözünü hatırladım: "Nefrete karşılık verirsek, nefret yeryüzünden asla kalkmayacaktır."

"Nefret," diye yanıt verdim, "önden gidip efendi geçsin diye yolu açan uşaktır."

"Hangi efendi?"

"Aşk, sevgi..."

Yahudi kızı alaylı bir tavırla güldü:

"Sizin İsa'nız bunları meliyor; bizim Yehova'ysa, şunu salık verir: Dişini mi çıkardılar, çene sökeceksin! Sen kuzusun, ben yaralı dişi kurdum; birleşemeyiz; dudaklarımız birleşmeden önce bunu anlamamız iyi oldu."

"Dünya sana ne yaptı? Neden onu yıkmak istiyorsun?"

"Sen galiba hiç aç kalmadın, hiç köprü altında yatmadın, pogromda ananı öldürmediler; öyleyse, sormaya hakkın yok! Bu dünya, senin dünyan adaletsizdir, namussuzdur, ama yüreğimiz değil; ben de onu yıkmak ve yüreğimizi utandırmayacak yenisini kurmak için, yıkan arkadaşlarıma yardım etmek istiyorum..."

Çıplak ağaçların altında yürüyorduk; hâlâ tepelerde kalan birkaç yaprağı sert rüzgâr sallıyor, düşüyor, başımıza omuzlarımıza konuyordu. Bluz pamuktan, eldivenler delikti, Yahudi kız titriyordu; yan basılmış kunduraları neredeyse delinecekti. Bir an gözlerine baktım ve nefretle dolu olup delercesine bana dikilmiş bulunduklarını görerek ürperdim.

"Bu kız, bu kadar nefretle konuştuğuna göre, kim bilir nesi var?" diye düşündüm. "Kim bilir hangi nedenle düşman safında bir erkeği sevmemek için bir an korktu!"

Soğuktan dudakları morarmıştı, dişleri birbirine çarpıyordu. Utandım, kürklü paltomu çıkardım ve çekilmesine meydan bırakmadan çabucak omuzlarının üzerine attım. O, paltoyu atmak için hırsla silkindi, ama ben kendisini sıkıca tutuyor, ona yalvarıyordum.

Soluğu kesilmiş gibi durdu; artık karşı koymuyordu; yüzü yavaş yavaş eski güzelliğini bulmaktaydı. Paltomdan yayılan sıcaklığın bedenini kapladığını anlıyordum. Dudakları kızarıyordu; kolunu bana dayadı, dizleri çözülmüş olmalıydı.

"Sıcaklık iyi şey, iyi şey," diye mırıldandı, "yaşam değişiveriyor."

"Biraz sıcaklık, bir parça ekmek, bir çatı, iyi bir söz... ve nefret yok oluyor..." diye düşünüyordum.

Artık evine varmıştık.

"Tekrar ne zaman buluşacağız," diye sordum.

"Kürkünü al," dedi, "kürkü olanların neden senin gibi konuştuklarını şimdi anlıyorum; al onu, çünkü yüreğim neredeyse duracak!"

"Yüreğin değil, Sarita, nefret!"

"Aynı şey, soğukla açlık sağ olsun; onlar olmasa kurtulmuş, yani gebermiş olurdum. Sağlıcakla kal!"

Elini vermedi; kapıyı açmak için küçük çantasından anahtarı çıkardı.

Ben tekrar sordum:

"Bir daha ne zaman buluşacağız?"

Ama yüzü, yeniden sarı bir maske halini almıştı; yanıt vermedi. Kapıyı açtı, karanlığa daldı ve kayboldu.

Onu bir daha görmedim.

Odama kapandım, yüreğim tırtıl dolu bir kese halini almıştı. Dünya birden ten ve kemik biçimine dönüşmüştü; yine asıl şekliyle görünüyordu.

Bedenimdeki beş duyu açıldı ve ben Buddha'yı, gelip günahı defetsin diye çağırdım. Büyük bir aziz kırk yıl çilecilik ediyor, kırk yıl Tanrı'ya ulaşamıyordu; aralarında bir şey duruyor, onu engelliyordu; kırk yıl sonra anladı: İçine su koyduğu ve içip serinlediği küçük bir testiydi bu engel; onu kırdı ve birden Tanrı'yla birleşti.

Biliyordum, benim bu testim, Yahudi kızının küçük, uysal bedeniydi; eğer ben de Tanrımla birleşmek istiyorsam, araya giren bu bedeni yok etmem gerekir. Bir yabanarısı, balı yağma etmek üzere kovanın içine girdiği zaman işçi arılar birden ona hücum edip bütün bedenini kokulu balmumuyla sarar ve boğarlar. Benim balmumum kelimeler, mısralar ve uyumdur.

Şakaklarım zonklamaya başladı, kafamı toplamaya çalıştım; tek bir beden, tek bir ses, doymak bilmez iki siyah göz. Onları defetmek için; beni Buddha'dan bunlar ayırıyordu.

Sözcükleri seferber ettim, başa geçtim, savaşa giriştim; yazıyordum. Yazdıkça amaç yer değiştiriyor, arzu genişliyor; Sarita geride kalıyor, küçülüp sönüyordu. Önümde sırf taştan

yapılmış kırmızı çizgili bir yokuşta onu tırmanan bir adam belirdi: Basit, az çizgili, hiyeroglife benzeyen bir yokuştu bu. Onu tanıdım: Hayatımdı... Onu okuyordum. Nasıl, hangi umursamazlık ve nice umutlarla yola çıktığımı, tekrar hızlanmak üzere hangi duraklarda durduğumu (ego'da, ırk'ta, insan'da, Tanrı'da) ve nasıl birden tepemde en yüksek sessizliği, Buddha'yı gördüğümü anladım. Ve içimde boşalan o arzu: Yeryüzüyle göğün bütün yanlışlarının kılıfından sonsuza dek çıkabilsem de şu ıssız, kimsenin oturmadığı zirveye ulaşsam! Yazılı sayfaları yerden toplayıp okudum; korktum. Ben, Sarita'yı yok edecek bir lanetleme yazmak istiyordum, dünyayı yok edecek bir lanet yazmıştım. Buddha hareketsiz, zirvede oturuyor, çukurun dibinde debelenişime bakıyor ve kendinden emin bir halde merhamet ve iyilikle gülümsüyordu.

En eski soruları düzene soktum, kelimeler buldum, yanıtı sağlamlaştırdım ve rahatladım. Ayağa kalktım, bunca gündür içeride kapalı duran bedenimin uyuşukluğu gitsin diye dışarı çıktım. Gece olmuştu, herkes yemeğini yemiş olmalıydı; yağmur ve kar yağmıyordu, sokaklar dolup taşmaktaydı. Büyük bir kapının üstünde rengârenk ışıklar, rengârenk yazılar gördüm: "Jawa raksları!" Dip tarafta salt ihtiras olan bir müzik duydum, erkekler ve kadınlar giriyordu, ben de girdim.

Ruhumun izlemekten en fazla haz duyduğu görüntüler, dans eden insanlarla yıldızlı gökyüzüdür. Hiçbir zaman şarap, kadın ve düşünce beni böylesine bir bütün halinde, akıl ve ruh olarak sarsmamıştır. Bunca günlük bir çileci orucundan sonra, o gece yalnız bedenim değil, beynimin ve ruhumun da (üç yol arkadaşı) uyuşukluktan kurtulup böyle sevinecekleri için memnun oldum. Salona girdiğim zaman dans başlamıştı; ışıklar söndürülmüş ve yalnız sahne, esrarengiz bir mavili yeşilli ışıkla aydınlatılmıştı. Sanki uzak bir Doğu denizinin dibiydi bu. Acayip, gözalıcı süsler taşıyan, ufak tefek yapılı, sırmalı yeşil elbiseli, yaz günlerinin sıcak saatlerindeki erkek bir böcek gibi koyu esmer bir delikanlı; buğday esmeri, ince yapılı, hareketsiz bir kadının önünde dans ediyordu. Dans ediyor, dans ediyor, dişiye ne kadar esneklik, kuvvet ve güzelliği varsa gösteriyordu. Kendisine ya da bir başkasına, birleşip bir oğul meydana getirmelerinin ne kadar değeri olduğu-

nu göstermekti bu! Bu büyük erdemlerin, esneklik, kuvvet ve güzelliğin kaybolmayıp bir oğula geçmesinin değerini... Dişiyse hareketsiz duruyor, ona bakıyor, karar vermek için onu gözleriyle tartıyordu. Birden karar verdi, o da dansa başladı; erkek korktu, kenara çekildi, şimdi de erkek hareketsiz, kendinden geçmiş halde durarak kadını izliyordu. Kadın, korkudan büzülmüş erkeğin önünde dans ediyor, oynuyor, ellerini açıyor, tülleri aralıyor, mavili yeşilli bedeni kâh yanıyor, kâh sönüyor, erkeğe yaklaşıyor, koynuna düşer gibi yapıyor, erkek muzaffer bir çığlık atıyor, kollarını açıyor, kadınsa süzülerek kaçıyor ve biraz ötede dans ediyordu...

Dansın her kıvrıntısında hayvanlar, kuşlar, insanlar geçici maskelerini atıyor ve bütün maskelerin arkasından aşkın ezeli yüzü ortaya çıkıyordu. Jawalı çifte bakarak, başka bir dans diye düşünüyordum; aşkın ötesinde başka bir dans, Tanrı'nın dansı diyelim... O da kıvranışıyla aşkın o maskesini atabilse: Acaba o zaman hangi korkunç yüz ortaya çıkardı? Bütün maskelerin arkasındaki sonuncu yüzü yakalamaya çalışıyor, ama yapamıyordum. Acaba hava, Buddha'nın yüzü müydü? Bu arada iki oyuncu, kadınla erkek birleşmişti; şimdi birbirlerine sarılmış, kendilerinden geçmiş bir halde dans ediyor, havaya fırlıyor, düşüyor, tekrar yukarıya doğru atılıyor, erotik bir hırsla insan sınırlarını aşmaya çalışıyorlardı.

Ayrıldım, gece yarısından sonralara kadar sokaklarda dolaştım; yağmaya başlayan seyrek kar taneleri yanan dudaklarımı serinletiyordu. İçimde yeni sorular doğuyordu. Bu akşamki dans, içimde kurumuş olduklarını sandığım kaynakları açmıştı ve ben, Giritlinin içinin kolaylıkla boşalmadığını anlıyordum. İçimde, istedikleri kadar et yememiş, şarap içmemiş, canlarının çektiği kadar kadını öpmemiş korkunç atalar var ve ölmemek için silkiniyorlar, benim ölmeme izin vermiyorlar! Giritliyim ben!

Fener ışıklarının çevresinde dönenen kar tanelerini izliyordum. Jawalı erkekle kadını, dans ederken savaşan, birbirini arzulayan, birbirini kovalayan sayısız erkekle kadını hatırlıyordum. Dansın son figürü olarak oğul doğurmak, ölmemek için birleşiyorlar. Ölümsüzlüğe duyulan susuzluk ölüm arzusundan daha yenilmezdir.

Uyumak üzere yorgun bir halde yattım; sık sık başıma geldiği gibi, uyanık olduğum zaman kafam sorularla dolup çıkar yol bulamadığı an uyku yetişir, her şeyi basitleştirir ve masal haline sokar. Çiçek açtığı zaman, kuru gerçeğin tepesi böyledir.

Bir dağa tırmandığımı, Giritli çobanlar gibi omuzlarımdan çoban değneğini atıp şarkı söylediğimi gördüm düşümde. Çok sevdiğim bir halk şarkısı:

Dudaklarına biber tohumu ektim Margaro'nun,
Bereketli yetişti, koca bir ağaç oldu,
Rumlar biçiyor onu, Türkler taşıyor,
Margaro da ata binmiş harmanlıyor!

Birden bir mağaranın içinden, kolları toz içinde, elleri çamurlu bir ihtiyar dışarı fırladı. Susayım diye parmağını dudaklarına götürdü ve ciddi bir sesle,

"Şarkı söyleme!" diye öğütte bulundu. "Sessizlik istiyorum. Görmüyor musun?" Ve ellerini gösterdi bana: "Çalışıyorum!" "Ne yapıyorsun?" diye sordum. "Görmüyor musun? Mağaranın içinde Kurtulmuş'u yapıyorum." "Kurtulmuş'u mu? Kurtulmuş kimdir?" diye bağırdım ve içimde eski yaralar açıldı. İhtiyar, "Bütünlüğü anlayan, seven ve yaşayan," diye yanıt verdi ve aceleyle mağaraya daldı.

"Bütünlüğü anlayan, seven ve yaşayan..." Bugün, bütün gün düşteki bu sözleri söylüyor, tekrarlıyor ve onlara doyamıyorum. Acaba bu, geceleyin geveze beynin ağzı kapandığı zaman duyulabilen Tanrı'nın sesi olmasın? Daima gecenin bize verdiği öğütlere inanmışımdır; muhakkak ki o deli bozuk gündüzden daha kutsaldır ve insana acır!..

Birkaç gün geçti. Hayatımda uyku nedir bilmeyen iki Şeytan, Evet'le Hayır, içimde mücadele edip çekişirken, beni üzen sorulara her yanıt arayışımda huzursuz olurum. Çünkü bu yanıttan yeni soruların doğacağını ve bu nedenle iki şeytanın içimdeki kovalamaca oyunlarının bitmediğini bilirim. Sanki her yanıt, zamansız sağlamlığı içinde, geleceğin sorularını dürülmüş olarak saklar; onun için, daima rahatlıkla değil de, gizli bir huzursuzlukla geldiğini görürüm.

İsa içimde, çok derine gömülü olarak Buddha'nın tohumunu gizlerdi, acaba Buddha sarı cüppesinin derinliğinde dürülmüş olarak neyi gizliyor?

Yağmurlu bir pazar günü müzede yavaş yavaş dolaşıyor ve tahtadan, deriden, insan kafatasından yapılmış Afrika maskelerine bakıyor, maskenin sırrını çözmeye çalışıyordum. Bu, diye düşünüyordum, bizim gerçek yüzümüzdür. Şu ağızları kanlı, dudakları sarkık, korkunç gözlü canavarlar biziz. Sevdiğimiz kadının güzel yüzü arkasında, uğursuz bir maske ulumakta, görünen dünyanın arkasında kaos, İsa'nın tatlı yüzü arkasında Buddha bulunmaktadır. Bazen korkunç aşk, nefret ya da ölüm anlarında aldatıcı büyülenme kaybolur ve biz gerçeğin korkunç yüzünü görürüz. Girit dağında, o küçük kilisedeki irlandalı kızı ürpererek hatırlıyorum. Dudaklarım ağzına dokunur dokunmaz, sanki yüzü çürüdü, döküldü ve acıklı, acı çekmiş, baygın bir maymun ortaya çıktı ve ben bir tiksinmeyle korkuya kapıldım. O günden bu yana, insanların yüzündeki örtüyü kaldırmamak için kendimi zor tutarım, çünkü o zaman sevgi, anlaşma ve nezaket ortadan kalkar. Yüzlerine inanıyormuş gibi yapar, ancak böylece insanlarla birlikte yaşayabilirim.

Her sabah gün doğmadan önce bu maskelerin ustası olan atalar koşup tepelere çıkar, bağırır, güneşe doğması için seslenirler; ola ki, geri gelmez diye ödleri kopardı. Yağmurlar toprağa inip onu tohumlayan erkek ruhlarla doluydu; şimşekler görünmeyen Reis'in kızgın bakışlarıydı. Ağaçların yaprakları insan dudakları gibi konuşur ve bazı yaşlı kadınlar onların ne dediğini anlardı; nehir, onlar geçtiği zaman boğmak için kendine doğru çeker, onlarsa hızlanır, çabuk çabuk kulaçlar ve öteki kıyıya vardıklarında kurtuldukları için kahkahayı basarlardı. Her şey konuşur, acıkır, duyardı, soyu vardı, çiftleşirdi. Hava yoğundu, ölü ruhlarıyla doluydu ve yürürken bu ruhları aralamak için yüzermiş gibi hareketler yapmak gerekirdi. Bunun için olayların ardındaki tadı o kadar açık ve geçici yüzlerin arkasındaki maskeleri görürlerdi.

Bir kız geldi, yanımda durdu, o da maskelere bakıyordu; bir ara gidecek gibi yaptım. Tek başımayken ve bir nesneye, insana ya da manzaraya büyük bir heyecanla bakarken başka

birisi de gelerek aynı şeye baktığı zaman, hep bir huzursuzluk duyarım. Kısa boylu, tıknaz, dik göğüslü, sağlam çeneli, kartal burunlu; uzun kirpikli gözleri olan bir kızdı bu.

Döndü, maskeymişim gibi süzgün, araştırıcı bir gözle bana baktı:

"Afrikalı mısınız?" diye sordu.

Güldüm.

"Tamamen değil," diye karşılık verdim, "yalnız yürekten!"

O,

"Ya eller, ya yüz?.." dedi. "Ben Yahudi'yim."

Onu kızdırmak için,

"Korkunç bir ırk," dedim, "tehlikeli; dünyayı kurtarmak istermiş... Ḥâlâ Mesih'i bekliyor musunuz?"

"Beklemiyoruz, geldi."

"Mesih mi?"

"Mesih."

Ben yine güldüm:

"Ne zaman? Nerede? Adı ne?"

"Lenin."

Sesi birden derinleşmiş, gözleri dalmıştı.

Lenin! Bir an için önümdeki bütün maskeler sallanmış, iri çeneleri açılıp kapanmış gibime geldi. Kız pencereden uzağa, kararan göğe baktı; susuyordu.

Bu da yeni bir kurtarıcı, diye düşündüm, bunu da açlar, haksızlığa uğrayanlar, köleler; açlıklarına, haksızlıklarına ve köleliklerine dayanabilmek için yarattılar; bu da umutsuzluğun ya da insan umudunun yeni bir maskesi...

"Ben insanları açlıktan, doymaktan, haksızlıktan ve adaletten ve en önemlisi, bütün Mesihlerden kurtaran başka bir Mesih biliyorum."

"Adı ne?"

"Buddha!.."

Kız alaylı bir tavırla gülümsedi, sesi hırslı bir tonla tısladı:

"Duydum, gölgedir o; benimkisi etten yapılmış."

Heyecanlanmıştı, açık bluzundan terlemiş bir bedenin kekre kokusu yükseldi; bir an gözlerim bulandı, koluna dokundum:

"Kızmayın," dedim, "siz kadınsınız; ben erkeğim, belki anlaşırız."

Gözlerini kıstı, bana baktı; kaşları oynuyordu.

Çevredeki maskelere, tahtadan tanrılara, egzotik silah takımlarına bakarak:

"Burası mezarlık," dedi, "mezarlık, boğuluyorum; dışarıda yağmur yağıyor, gidip ıslanalım!"

Büyük parkın ağaçları altında yürüyerek saatlerce yağmur yedik. Rusya'dan bugünlerde gelmişti; bedeninden hem sevgi, hem nefret tütüyordu. Adı Itka'ydı.

Kendisini dinliyor ve başlangıçta ona karşı direniyordum; ama kısa zamanda inancın insan zekâsından daha yüksek bir kattan komuta ettiğini ve mantığın ona ulaşamadığını anladım. Onun için bırakıyordum, konuşsun, dünyayı yıkıp yeniden yapsın diye kendisine izin veriyordum.

Sonunda akşam oldu; yolcular seyrekleşiyordu, ışıklar yandı. Evler, insanlar, ağaçlar, birden ışıklı yağmurun içinde boğulur gibi göründü.

Kız,

"Odama gidelim," dedi ve koluma yaslandı, "yoruldum."

Parktan çıktık, daracık sokaklara saptık, bir halk mahallesine girdik.

"Üç kız arkadaşımı tanıyacaksın; bu akşam hep birlikte çay içeceğiz. Biri ressamdır, boyalarla uğraşır, yapar, yırtar, arar. Neyi arar? Bilmez. "Buldum mu," der, "neyi öğreneceğim?" der. Adı Dina'dır, Yahudi'dir. Öbürü tiyatrocudur, o da arıyor. Oynadığı her kişiliğe giriyor, ama o kişilikten çıktı mı yırtınıyor, adı Leia'dır, o da Yahudi'dir. Üçüncüsü çok güzel, nazlı ve fazla şımartılmıştır, babası zengindir, ona para verir; kız tuvaletler diktirir, parfümler satın alır, seçtiği erkeklerle yatar; o Yahudi değildir, adı Roza'dır, Viyanalıdır. Neden bilmem, ama onu severim, çünkü..."

Sustu, biraz sonra da mırıldandı:

"Kim bilir; belki de ona benzemek istediğim için..."

Duymazlıktan geldim; fikirlerin, dünya yıkıntılarının ve kozmogonilerin üstünde, ölümsüz kadın sesi olarak yükseldiği için, içimden gizlice sevindim!

Kız arkadaşları gelmişti bile. Roza tatlıyla meyveler getirmişti. Küçük sofrayı kurmuş, bekliyorlardı. Roza divana uzanmış, dudaklarını boyuyor, öbür ikisi bir gazeteyi açmış

merakla okuyorlardı; ruhlar yine canlanmıştı, dünyanın yine ateşi vardı.

Çevremdeki dört vahşi ruha bakarak, "Tanrı kaderimden razı olsun!" diye düşündüm. "Sağ olsun, beni hep Yahudi ruhlarının arasına götürür; galiba bunlar, Hıristiyan ruhlarından daha çok yakışıyor bana..."

Biz içeri girince üç kız bir çığlık attı, erkek beklemiyorlardı!

Itka gülerek,

"Adını bilmiyorum," dedi, "bir maskedir, onu Etnoloji Müzesi'nde buldum."

Sıcak soluklar, sabırsız gençlik, Roza sallandı ve havaya bir koku yayıldı. Bunca kadın göğsünün, bu kadar doymaz göz ve boyalı dudağın arasında sarsıldım. Neden bilmiyorum, bir utanmayla korkuya kapıldım, kaçmak istiyordum; ama çaylar geldi, yerdeki yastıkların üstüne oturduk, dizlerimiz birbirine dokunuyordu... Üzerinden o kadar çok zaman geçti ki, o geceden -yaşamımın üzerine tüm ağırlığıyla çöken o geceden- dünyanın kızıl başkenti Moskova'dan söz eden Itka ve çayını içtikten sonra gülerek dudaklarını boyayan Roza ve göz süzüp susan öbür iki kızdan başka bir şey anımsamıyorum.

Gece oldu, üç kız gitmek üzere ayağa kalktılar, ben de kalktım, ama Itka kolumu sıkarak bir işaret yaptı: Kal! Kaldım. O gece Buddha'nın hayali içimde solmaya başladı; o gece kadın bedeninin sıcak, katı, ölümsüz suyla dolu olduğunu ve ölümün var olmadığını anladım.

Birkaç gece onunla kaldım; ağzından aşkla ilgili tek kelime bile çıkmadı. Boş, çıplak oyunlarımızı iç çekmeleri ve yeminlerle bulandırmadı. Hayvanlar gibi gövde gövdeye güreşiyor, uykuda bitkin ve neşeli bir şekilde yuvarlanıyorduk. Buddha, diye düşünüyordum, Buddha... Ve gülüyordum!

Tenin manevi kuşkulara bulaşmayıp yeryüzünde hayvan gibi saf ve bozulmamış olarak kalması ne hafifliktir! Hıristiyanlık, kadınla erkeğin birleşmesini günah diye nitelemekle onu kirletti ve bu, eskiden kutsal hareket, Tanrı'nın dileğine neşeli bir uymayken, Hıristiyan'ın budanmış ruhunda günah halini aldı. Aşk, İsa'dan önce kırmızı bir elmaydı; İsa geldi ve elmanın içine bir kurt girdi; onu boyuna kemiriyor...

Itka'nın bedenine dokundukça, ibrani ırkına en sağlam ve en kısa yoldan giriyordum. Ateş alan, ama yanmayan bir çalıydım. Bu ırk, güzellikle ilgilenmiyor, onun en büyük isteği özgürlük değil, adalettir.

Bu ateşli Yahudi kızına hayranlıkla bakıyordum; bütün gece erkek yiyen, doymak bilmez bir canavar. Bütün ruhu ten halini alıyor, bütün gün de tertemiz bir alevdir o. Bana, yine sırf beden ve ruhtan ibaret, olağanüstü bir kadını, Aya Theresa'yı hatırlatıyordu. Manastırındaki kadınlar bir gün onun pişmiş bir kekliği oburca yuttuğunu görmüşler; basit rahibeler şaşırmış, Aya Theresa'ysa gülmüş: "Keklik olunca," demiş, "keklik; ibadet olunca ibadet!" Her davranışına kendini bütünüyle veriyormuş; bedenini de, ruhunu da aynı doymazlıkla beslermiş.

Yahudi kızı bütün gece benimle oynaşırdı; ama gündüz oldu mu kaşlarını çatar ve bana nefretle bakardı.

"İşin yolunda, karnın tok, sırtın pek, kışın titremiyorsun, pabuçların delik değil, utanmıyor musun," derdi, "sokaklarda dolaşıp: Dünya iyidir, hoşuma gidiyor, demeye utanmıyor musun?"

"Ben dünya iyidir, hoşuma gidiyor, demiyorum; diyorum ki, dünya bir görüntü oyunudur; açlık, soğuk, delik olan ve olmayan ayakkabılar bir görüntü oyunudur; küçük bir rüzgâr esecek ve hepsi dağılacak; ben bunu söylüyorum!"

O çileden çıkmış bir halde atılıp avucuyla ağzını kapardı:

"Sus, sus, seni duymayayım! Siz, işleri tıkırında olanların acıyacak bir yürekleri yok mudur yani? Görecek gözleriniz yok mu? Gel de gör!"

Beni alır, yoksul mahallelerine götürür, bodrumlara dalardı, onu herkes tanıyordu; bana aç çocukları, ağlayan anaları, işsiz oturan, dudaklarını ısırıp konuşmayan erkekleri gösterirdi. Kendilerine soru sorardım, onlar tepeden tırnağa bana bakar, başlarını öteye çevirirlerdi.

Itka'ya sordum:

"Neden konuşmuyorlar, neden?"

"Konuşuyor, uluyorlar, ama sen nereden duyacaksın! Ama merak etme, bir gün duyacaksın onları!"

insan acısının nasıl içe işlediğini görmek için gözlerini bana dikerdi, ama ben onunla alay ederdim.

Ona,

"Ağzıma bir parmak bal çalmak için," dedim, "insan ürünü şu saçmalıklardan hiçbirine pabuç bırakmamam ne utanç değil mi! Vatan, Tanrı ya da senin gibi bir Karl Marx! Yalan bunlar! Bir zamanlar, dünyanın en mutlu adamını tanımıştım. Bir taşla iki kuş vurmuştu: İsa'yı ve Karl Marx'ı; bağnaz bir Hıristiyan ve bağnaz bir komünistti; bütün sorunları, yerdekileri de, göktekileri de böyle çözümlemiş oluyordu..."

Gülerek söze başlamıştım, ama konuştukça ruhuma merhamet ve üzüntü çöküyordu. Ama yalancılıktan ötürü bunu itiraf etmek istemiyordum; direniyor ve teselli edilemediğim için kasılıp duruyordum.

"Ben bu avuntuyu istemiyorum; ödül vaat eden her din, bana mertçe olmayan bir teselliymiş gibi gelir; yaşlılar, zayıflar ve şapşal koyunlar için iyidir."

Kız arkadaşım kızgınlıkla konuştu:

"Ben ne yaşlıyım, ne sakatım, ne de koyun. Sen de horozlanma, senin Buddhan da uydurma! Şunu da bil ki, artık seni dinlemek de, görmek de istemiyorum!"

Kızgın bir halde başını kaldırıyor, kolumu bırakıyor, ilk karşımıza çıkan yola sapıyor ve benden ayrılıyordu.

Ama akşamüzeri, kalın Yahudi dudakları gülümserdi:

"Gündüz söylediklerimizin hepsi eridi gitti; şimdi gece oldu."

Sabahleyin ayrılıyorduk; o çalıştığı fabrikaya gidiyordu; ben yoksul mahallelerini tek başıma dolaşmayı âdet edinmiştim. Artık Itka'ya arkadaşlık etmek istemiyordum. Onun yanındayken hatır için kendimi ve yüreğimi kapalı tutuyordum. Yalnız kaldığım zaman, insanın acısı hayal ürünü olmaktan çıkardı; gölge değildi; acıkan, inleyen ve kanayan sahici bir bedendi.

Tanrım! İnsana katlanabileceği her şeyi verme sakın! Dünyada bu kadar acının, bu kadar açlık ve haksızlığın var olduğunu bilmiyordum. Sıkıntının bu acı yüzüyle henüz bu kadar yakından karşılaşmamıştım. Burada başka yasalar hüküm sürüyordu. Nefret başta gelen görevdir; On Emir burada değişmelidir, hatta değişti bile: Sevgi, nefret, savaş, ahlak yeni bir anlam kazanmaktadır. Geçende sıska mı sıska bir kadın gördüm; kaldırıma uzanmış yatıyordu; yırtık eteği açılmış,

bacakları görünüyordu. Ona acıdım, eteğini indirmesini söylemek üzere durdum. "Edep yerlerin görünüyor," dedim, o omuzlarını kaldırdı, dudaklarından alaylı bir gülüş döküldü: "Benim karnım aç," dedi, "sen bana çıplaklıktan söz ediyorsun... Utanmak, zenginlere mahsustur..."

Bu kadar acıya dayanamazdım; açlıktan avurtları çökmüş küçük çocuklar yiyecek bir süprüntü bulmak için çöpleri karıştırıyorlardı. Karınları yeşil ve şişkindi, bacak kemikleri sarı bir deriyle kaplıydı. Bazıları koltuk değneklerine dayanıyorlar, çünkü ayaklarını tutamıyorlardı; bazılarınınsa, çocuksu yanaklarında sakal çıkmıştı.

Artık tahammülüm yoktu, görmemek için gözlerimi öteye çeviriyordum, çünkü utanıyordum.

İyi hatırlıyorum; içimde insana acımadan önce, utanmayı duydum. İnsanın acısını görürken, bütün bu acıyı boş bir görüntüye dönüştürmeye çalışmamdan utanıyordum. Şöyle diyordum, kendi kendime: "Doğru değil, sen de basit insanlar gibi kapılıp inanma; açlık ve tokluk, sevinç ve acı, hayat ve ölüm, hepsi hayaldir!" Bunu söylüyor, bir daha söylüyordum ama, aç olup ağlayan çocuklara, avurtları çökmüş, gözleri nefret ve acı dolu kadınlara baktıkça yüreğim yavaş yavaş eriyordu. İçimdeki umulmadık değişikliği heyecanla izliyordum. Utanç önce yüreğime vurdu, sonra acıma başladı.

Başkalarının acısına kendi acımmış gibi bakmaya başlıyordum. Sonra bitkinlik, daha sonra da adalet isteği geldi. Ve hepsinin üstünde sorumluluk; suç bende, diyordum; dünyadaki bütün açlığın, bütün haksızlığın suçu bende...

Ne yapayım? Görevim yer değiştirmekti, dünyanın genişlediğini, yoksulluğun azdığını görüyordum. Görev, bir bedenin, bir ruhun içine hapsedilmiş olduğunu hissediyor, boğuluyordu. Ne yapmalıydım? Nereye gitmeliydim? Ta içimden, ne yapmam gerektiğini biliyordum, ama bunu açığa vuracak cesaretim yoktu. Bu yol benim yaradılışıma aykırı görünüyordu. Ben insanın sevgi ve mücadeleyle kendi yaradılışını aşabileceğinden emin değildim. Acaba, diye düşünüyordum, insanda bu kadar yaratıcı güç var mıdır? Varsa ve kritik anlarda kendi sınırlarını aşamazsa, kendini hiçbir biçimde haklı gösteremez.

Benim, kendi yaradılışıma aykırı olarak, nefret edilesi egomu aşıp insanın acısını hafifletmeye çalıştığım o günler-

de, aklımdan sanki bana yol göstermek istermiş gibi, özveri ve sevginin nazik bir şekli geçti ve bir gün şöyle diyen bir sözü hatırladım: "İnsanın, bize imdat diye bağıran çığlığını daima işitmeliyiz!"

İtalya'daki ibadetim sırasında, Assisi'nin dar sokaklarına girip de küçük Santa Clara Manastırı'ndaki Tanrı'nın Fukarası Kilisesi'nin çan kulesinden ahenkli bir tonla çanların çalındığını işittiğim akşam vakti, tarif edilemez bir mutluluk hissetmiştim. O kutsal kentteki ihtiyar Kontes Enriketa'nın malikânesinde aylarca kaldım ve gitmek istemiyordum. Bu kez de ruhumun biraz daha yücelmek için mücadele ettiği güç günlerde yüreğim açıldı ve içinden Assisi fışkırdı. O kritik günlerde Bernadone'nin oğlu ışığa çıktı, çullar içinde, çıplak halde öne geçti ve eliyle bana yolu gösterdi. Bu yol, sırf taş, yokuşlar ve uçurumlardan ibaretti. Ama hava, azizliğin kokusuyla mis gibi kokuyordu.

Francesco'nun şahadet ve şeref dağı olan Averna'ya çıktığım bulutlu günü hatırladım. Buz gibi kuvvetli bir rüzgâr esiyordu; gri taşlar, çıplak; yosunsuz ve meyvesiz ağaçlar siyahtı; çok çekmiş, çetin ve gülme bilmeyen çevre ulumaktaydı. Yoksulluk, çıplaklık, ıssızlık, solgun ve az olan ışık... Akşam oluyordu, zirve henüz yüksekteydi. Arzuma bir yön vermeye, kuvvetimi kazanmaya boş yere çabalıyordum. Boşu boşuna arzumu ve tüm gücümü toplamaya çalıştım, donmuş ve aç bedenim paniğe kapılmak üzereyken birden mucize kendini gösterdi: Etrafımdaki alçak, çiçeksiz çevre sanki yer değiştirmiş, her gerçeğin gizlice arzuladığı esrarengiz bir basamağı çıkar gibi olmuştu. Anladım ki bedene karşı katı, insan doğasına karşı sert ve merhametsiz, zevke karşı duyarsız olan şey Fransisken yoksulluğudur.

Bedenine işkence eden, beş duyunun hazlarını kabullenmeyen, içinde oburluk şeytanının yalandığını hissettiği zaman kızan azizin kendisiydi. Kışın ortasında donmuş ırmağa dalar, uykusuz, aç kalır, üşürdü ve çamurdan olan bedenine o kadar işkence etmişti ki, ölürken ona acımış, dönüp şöyle demişti: "Beni affet, eşek kardeşim, sana çok işkence ettim."

Ama bu yoksulluk Fransisken'di; içinde gizlendiği meyve dolu sıcak yazın zenginliğinden, kendisine hazırladığı ba-

hardan emindi. Ve birden o akşam, örtüsünü attı. Averna'nın o çıplak dağı kafamda yemyeşil, kokulu, kelebek ve arılarla dolu ortaya çıktı: içimdeki Cennet'in özel bir köşesi... Ve artık biçim değiştirmiş dağa tırmanıp bağırmaya başladım: "Kutlu ol, Hemşirem Averna, Hemşirem Yoksulluk!"

Bahar geldi. Nasıl gideyim? Sırf Fransisken haz ve lütfundan ibaret küçük Santa Clara Manastırı karşısındaki ihtiyarın, Kontes Enriketa'nın malikânesinde mutluydum! Aziz Francesco'nun ilkbaharla beliren kimliğini bu kadar derinden hiç yaşamamıştım. Çünkü üç büyük Fransisken misyonundan –Yoksulluk, İtaat, Bakirlik– hiçbiri, Francesco'nun saf, daima gençleşen ruhu ve büyük Bakirlik misyonuyla bu kadar uyumlu değildir. Başka yerlerde ilkbahar, insanın büyülenmiş, özlem dolu ruhuna gençliği, sevmiş olduğu bir kadını ve küçük kızını hatırlatır. Doğa tekrar gençleşirken insan yeniden gençliğe kavuşamadığından küsebilir ve "ölümü beklemedikleri, ihtiyarlıkları olmadığı" için dağları kıskanır. Ama burada, Assisi'de ilkbahar zorunlu olarak gülücüklerle, Francesco'nun biçimine girer. Ve böyle bir tohumu doğurma mutluluğuna eren Umbria'nın bu toprağı genişler, zenginleşir, iki katlı, üç katlı bir ilkbahar getirir ve burada, Assisi'de her çiçek, insan ruhunun çiçek açışının simgesi olur.

Francesco, içten arzulanan ortaçağ kışından yükselmiş, ilk çiçekti. Yüreği basitti, bakirdi; dünyayı ilk kez görüyordu. Francesco bir çiçeğe, bir su kaynağına, bir böceğe bakmış ve gözleri çoğu kez yaşlar içinde kalmıştır. Bu manzara nedir, bu mutluluk nedir, çiçeğin Tanrısal sırrı, su, böcek nedir, diye düşünmüş olmalıdır! Francesco, bunca yüzyıldan sonra dünyayı, bakir gözlerle ilk kez gördü; ortaçağın bütün ağır, skolastik, güç hareket eden zırhı düşüyor, beden ve ruh ilkbaharın bütün ürpertilerine teslim olmuş bir halde çıplak kalıyordu.

Birkaç ay sonra dayanamadım, tekrar Assisi'ye gittim. Umbria'nın meyveli, zeytin, incir ağacı ve bağlarla yüklü ovasından geçiyordum. Yine köyden köye tek başıma yürüyor ve usulca, konuşmaksızın meyveli toprağın, onun sürülmüş, sessiz bir sağlamlıkla canı yanmış, şimdi de memnun uzanmış, eteğinden meyveler taşar bir halde dinlenen verimli, kutsal toprağının hazzını duyuyordum. İnsan toprağın göre-

vini yerine getirdiği için mutlu ve huzur içinde olduğunu hissediyordu. Asırlık yasalara uymuş, birlik ve acının bütün aşamalarından güven ve sabırla geçmiş, erdeminin bu sonbahar ürününe ulaşmıştı.

Ve yine ansızın, bilinçli hiçbir çaba harcamadan üçüncü temel Fransisken misyonunun derin anlamını kavradım: İtaat! insanın çetin bir göstergeye itaat etmesi; içimizdeki ve çevremizdeki görünen ve görünmeyen yüce güçlerin her şeyi bildiğine ilişkin sarsılmaz inancımız: Verimliliğin biricik yolu budur. Bunun dışındaki her yol verimsiz ve serserice bir yoldur; çünkü hiçbir yere varmaz, yalnızca boş ve farfaracı gezintilerden sonra o kötü, lanetli egoya çıkar.

Ve yine böylelikle Aziz Francesco, bu sevgili toprağına ayak bastı. Ben onu sabaha karşı yerde, Santa Clara'nın bahçesinde güneşe, ateşe ve suya övgüler okuyarak ölürken buldukları gibi, toprağın üzerine uzanmış olarak buldum. Mutluydu; ebedi yasaya uymuş, ellerini meyvelerle doldurmuş, iyi bir işçi gibi Efendi'ye dönüyordu. Hatırladığıma göre, o aylarda Assisi'nin topraklarıyla dar sokaklarında dolaşarak, Tanrı'nın Fukarası'nın büyük malikânesindeki resimlere bakarak, ben de elimden geldiği kadar böyle bir baharı, böyle bir sonbaharı yaşamaya çalışıyordum. Gençliğin doymak bilmez, asi yılları. Günün ilk ışıklarıyla birlikte bu kutsal yerde umutsuz ve mutlu dolaşıyordum. Her gencin duyduğunu, teninin içindeki tilkiyi taşıyıp bedeni ürperen, ama sesini çıkarmayan, bağırmayan, canı yanan ve acısını yendiği için gurur duyan Spartalı gencin duyduğunu duyuyordum.

Ama muhakkak ki, ben istemediğim halde yüzüm acımı ve iç mücadelemi belli ediyordu. Çünkü, Santa Clara'nın kale kapısından çıkarken ince, uzun boylu, sarışın saçları ağarmaya başlayan bir adamla karşılaşmıştım. Sık sık, onun da bu çok tapınılmış yerlerde dolaştığını görüyordum, ama hiç konuşmamıştık; yalnızca karşılaştığımızda nezaketle birbirimize gülümsüyor ve sanki birimiz ötekinin sessizlik ve yalnızlığını bozmak istemiyormuş gibi adımlarımızı hafifleterek konuşmadan geçiyorduk. Fakat bir sabah meçhul adam durdu, bana baktı, bir an duraksadı.

"Biraz beraber yürüyelim, ister misiniz?" dedi.

"İsterim."

Birkaç adım yürüdükten sonra,

"Ben Yunanistan'danım," dedim; "Assisi'ye geldim ve Aziz Francesco'yu sevdim."

Meçhul adam,

"Ben de," diye yanıt verdi, "Avrupa'nın öteki ucundan, Danimarka'danım; ben de Aziz Francesco'yu seviyorum ve burada, Assisi'de yaşıyor, ondan ayrılamıyorum. Adım Jorgensen'dir."

İrkildim:

"Aziz hakkında o parlak kitabı yazan mı?"

Jorgensen acıyla gülümsedi, başını salladı:

"Aziz Francesco hakkında, onun layık olduğu derecede kim söz edebilir? Dante bile yapamaz bunu! Cennet'in 11. Kanto'sunu bilir misiniz"

Sevindim. O devirde bu kantoya karşı bir sevgi besliyor ve sık sık, Assisi sokaklarında tek başıma yürürken, ilk mısralarını mırıldanıyordum:

Ey ölümlülerin anlamsız
kanatlarını böyle aşağıda çırpan
düşünceler ne denli hatalı [1]

Ve ikimiz, şiirin büyük kanadı altında hemen kardeş olmuş, o harika şiiri italyanca ezberden söylemeye başlamıştık. Çukurun üst tarafındaki zeytinlik ve bağlarla dolu yüksekçe bir yola girdik. Güneş artık yükselmişti, dünyayı ışık ve upuzun gölgelerle dolduruyordu. Bir süre sustuk. Sonunda arkadaşım döndü,

"Aziz Francesco'yu neden seviyorsunuz?" diye sordu.

Ama hemen pişman olmuştu.

"Beni bağışlayın," dedi, "çok boşboğazım..."

"İki nedenle severim," diye karşılık verdim; "Önce şair olduğu için, Rönesans'ın en büyük şairlerinden biri. Eğildi ve Tanrı'nın en önemsiz yaratıklarında içlerindeki ölümsüz şeyi, ezgiyi duydu."

Jorgensen,

[1] Bu mısralar çevirdiğimiz kitapta Yunanca anlamlarıyla verilmiştir. Dante'nin yazdığıitalyanca aslıysa şöyledir: "O insensata cura de'mortali? Quanto son difettivi sillogismi? Quei che ti fanno in basso batter l'ali."

"Sonra," dedi, "sonra?"

"Sonra, onu seviyorum; çünkü ruhu çile ve sevgiyi gerçeği (kanatsız insanların gerçek dedikleri şeyi), açlığı, soğuğu, hastalığı, nefreti, haksızlığı, çirkinliği yendi ve onu neşeli, elle tutulur, gerçekten daha gerçek bir düş haline sokmayı başardı. Francesco, ortaçağ simyacılarının bulmaya çalıştıkları şeyi bulmuştur; en adi madeni bile saf altın haline sokan sırrı. Çünkü 'felsefe taşı' Francesco için, doğal yasaları altüst ederek bulması gereken, insan dışında bir şey değildi; felsefe taşı onun yüreğiydi. Böylelikle, esrarengiz simyanın mucizesiyle gerçeğe egemen oldu, insanı yarattı. Aziz Francesco bence insan sürülerini mutlak zafere doğru yönelten büyük generaldir."

"Başka bir şey değil mi?"

"Neyi sorduğunuzu biliyorum," diye karşılık verdim, "hayır, başka bir şey değil, general, şair, başka şey değil."

Yine sustuk ve az sonra Jorgensen,

"Yeterli değil," dedi ve bana dokunmak istermiş gibi elini uzattı.

Ama elini havada tuttu ve daha kararlı bir şekilde,

"Hayır, yeterli değil," dedi.

Yanıt vermek istedim, ama birden, konuşmaktan korkup kendimi tuttum.

Jorgensen'se sessiz, düşüncesini devam ettiriyormuş gibi,

"Bunun için," dedi, "yüzünüz huzursuz; henüz mücadele halindesiniz, kurtuluşa varmadınız ve bu günlük mücadele sizi tüketiyor; bu sabah onun için sizi durdurup konuştum."

"Yani bana mücadelemde yardım edebilir misiniz?" dedim ve istemeyerek sesim kızgın, alaycı bir tonda çıktı.

Utandım; bazen kendimize hâkim olamadan konuşuruz.

Jorgensen,

"Kızmayın," dedi, "hayır, yardım edemem. Herkesin kendi yolunu bulması ve kurtulması gerek. Neden kurtulması? Geçici olan şeyden; geçici olandan kurtulması ve sonsuz olanı bulması."

"Siz," derken hâlâ hırslıydım, "yüzünüzün sükûnet ve sessizliğine, sağlam adımlarınıza ve her zaman tatlı olan sesinizin tonuna bakarak hüküm vermem gerekirse, yolunuzu bulmuşsunuz. Ve herhalde, hâlâ mücadele eden bizlere acıma ve belki de küçümsemeyle bakıyorsunuz. Belki de ayrıcalıklı doğdu-

nuz, erdem ve yetenekleriniz bizlerinkinden daha dengeli."

Jorgensen durdu, bir an bana baktı, bu kez elini, boğulan birine uzattığımız gibi kararlı bir biçimde, bana uzattı ve kolumdan tuttu.

"Henüz gençsin," dedi, "ben de bir zamanlar gençtim; biliyorum, sabrınız yok, eğilip bükülme yeteneğine sahip değilsiniz, henüz şöyle bağırmaya tenezzül etmiyorsunuz: İmdat!.. Bırakın sizinle konuşayım: Hayır, ayrıcalıklı olarak doğmadım ve mücadelenin, acı çekmeyle gevezeliğin ne demek olduğunu bilirim. Benim de gençken şeytani arzularım vardı; sırf duygusallık, alay ve ihtirastan oluşan romanlar yazardım; zamanla artık sanata sığmaz oldum; kendimi bilime verdim; Darwinizmle Hıristiyan aleyhtarı bütün düşüncelerin bağnaz bir taraftarı oldum. Bütün bağları, dini, uygarlığı, ahlakı koparmak istiyor ve egoyu hayatın merkezine oturtuyordum. 'Eski düşmana karşı savaş!' diye bağırıyordum; *en eski düşman,* Tanrı'ya bu adı veriyordum. Yazıyor, her tarafta konuşmalar yapıyor, elimde bir bayrak, konuşuyordum. Birden sustum, durdum. Beklenmedik, açıklanması imkânsız bir huzursuzluk yüreğimi altüst etti. Bu huzursuzluğun nasıl ve nereden geldiğini bilmiyordum: Yoksa hep içimdeydi de, saatini mi bekliyordu? Vatanımdan kaçtım, dostlarımla alışkanlıklarımdan kurtulmak istiyordum; Almanya'ya gittim, İtalya'ya indim, Assisi'ye geldim."

Gülümsedi.

"Ondan bu yana otuz yıl geçti; otuz yıldır Assisi'de yaşıyorum; Tanrı'ya şükürler olsun!"

Ben heyecanla,

"Peki," dedim; "ben Aziz Francesco'dan başka kitabınızı okumadım."

"Daha iyi; bir seyahatname bastırdım. Eski kentleri, kaleleri, kiliseleri, resimleri görmekle duyduğum heyecanı anlatıyor, anlatmaya çalışıyordum. Bir Benedikten manastırına gitmiştim, ama korktum ve hemen ertesi günü kaçtım. Hayat bana o sakin ve mutlu topluluk içinde o kadar tatlı ve büyüleyici, yaşamış olduklarımın hepsinden o kadar farklı görünmüştü ki. Mutluluğa giden yolun hangisi olduğunu ilk kez görüyor ve o yola girmekte tereddüt ediyordum..."

Jorgensen döndü, bana eski kale duvarlarıyla yaralar

içindeki akropolü, Roca Grande'yi, kale gibi üç katlı büyük Aziz Francesco Tapınağı'yla Assisi Kilisesi'ni heyecanlı bir tavırla gösterdi.

"Dönüp ona bakalım mı?" dedi.

Tekrar dönüş yoluna girdik; ince gözleriyle yanık tenli köylüler geçiyor ve Umbria'nın ünlü, bembeyaz öküzleri ölçülü, ağır adımlarla önden gidiyor, boynuzlarında olgun başaklardan taçlar taşıyorlardı. Karga gibi siyah saçlı, gümüş sesli bir köylü kızı neşeyle bizi selamladı.

Jorgensen, Fransisken usulüyle selamını alırken:

"Pax est bonum!" dedi.[1]

Assisi'nin dibinde, içinde Francesco'nun küçük kilisesi Portsiunkola'nın [2] bulunduğu büyük kiliseyi gösterdi:

"Burada," dedi, "Portsiunkola'da ilk kez, istemeden dizlerimi büktüm ve azizin bedeninin yaralı olan beş yerine baktım. Ama utandım, kızdım, kalkıp gittim. Kızgınlıkla kendi kendime soruyordum: Neden? Neden? Neden bu kadar hafifleme duyayım? Ve gerçekten hayatımda böylesine bir mutluluğu hiç duymamıştım. Ama içimde, birisi buna inanmak istemiyordu, her türlü olağanüstülükle alay etmekteydi, yalnız bir şeye güveni vardı: insanın aklına! O ne derse, doğru olan oydu. Yüreğimin kapısında dikilen ve mucizenin içeri girmesine izin vermeyen akıldı."

Ben arkadaşımın yeniden susmasına bakarak sabırsızlıkla soruyordum:

"Peki, sonra? Kurtuluş size nasıl geldi?"

"Her zaman olduğu yavaş ve gürültüsüz. Bir meyvenin olgunlaşıp ballanması gibi... Yüreğim de öyle olgunlaşıp ballandı. Birden her şey bana basit ve sağlam göründü; acılarla tereddütler ve mücadeleler son buldu. Aziz Francesco, bana kapıyı açan kapıcı biraderdir."

Artık Assisi'ye yaklaşıyorduk. Güneş yarı yıkılmış, kan rengi kaleyi aydınlatıyordu. Santa Clara'nın küçük, gümüş sesli çanı neşeyle, dağ kekliği gibi kıkırdayarak çalmaya başladı.

[1] "Barış iyidir!"

[2] 1208 yılında San Francesco, Fransisken mezhebini kurdu. Fransisken keşişi Elia, İtalyanların Assisi dedikleri bu kentte iki kiliseden ibaret bir bazilikayı 1228'de yaptırdı. Küçük kiliseye Portsiunkola adı verilir. Santa Clara Kilisesi ise 1257-1265 tarihlerinde yapılmıştır.

Jorgensen:

"Beni hoş görün," dedi, "kendimden çok söz ettim; bunu itiraf olarak kabul edin. Sizden daha yaşlıyım, kendimden gençlere itirafta bulunmak hoşuma gidiyor. Çünkü, itiraf herhalde yalnız gençlerin işine yarayabilir."

Bense, heyecanımı gizlemek için gülerek:

"Keşke Francesco, gerçekten Cennet'in kapıcısı olsaydı," dedim! "Günahkârlarla erdemlileri, dindarlarla dinsizleri, hatta zenginleri bile içeri sokardı. Hatta hatta, en iğrenç hayvanları da: fareleri, kurtları, sırtlanları..."

Jorgensen gülmeden:

"Anarşi olurdu," dedi, "yalnız anarşi değil, haksızlık da..."

Kale kapısını geçtik, solda Santa Clara Manastırı, sağda kaldığım ev vardı.

Arkadaşım,

"Ben de bir an için çıkıp Kontes'i selamlayacağım," dedi. "Daha ilk geldiğim günden beri tanırım; Assisi'nin en güzel, en soylu kadınıydı; genç yaşta dul kaldı ve bir daha evlenmedi. Hatırlarım, beyaz bir ata biner topraklarını dolaşırdı: zeytinliklerini, bağlarını... Eğer Aziz Francesco devrinde yaşasaydı, onun Santa Clarası olabilirdi."

Sordum:

"Acaba o da sizin gibi mi düşünüyor?"

Yanıt verdi:

"Yüzünü görmüyor musunuz? Işıldıyor."

Çıktık. Kontes'in büyük, soylu evinin içi serindi ve Kontes'in odasında ocak yakılmıştı; hizmetçisi Ermelinda küçük sofrayı kuruyor, hanımına kahveyi, sütü ve buğday ekmeğini getiriyordu. Ermelinda bizi görünce başka fincanlar da getirdi; oturduk.

Kontesin ihtiyar, soylu yüzü gerçekten de parlıyordu; pamuksu, iri, simsiyah gözlerini zaman etkilememişti. Bahçe kapısı açıktı; çiçek açmış bir gül ağacı güneşte ışıldıyordu.

Kontes sordu:

"Sabah sabah nereye gittiniz? Eminim ki Aziz Francesco'dan söz ediyordunuz."

Jorgensen,

"Nereden biliyorsunuz, Kontes?" dedi ve gülerek bana baktı.

Kontes güldü.

"Çünkü," diye yanıt verdi, "demin bahçeye çıktığımda uzaktan geldiğinizi gördüm, ikiniz de alevlere bürünmüştünüz."

Assisi'deki o günler tertemiz, bütün ayrıntılarıyla nasıl geri döndü ve Aziz Francesco ben yardımını istemeden nasıl da koşup bana yol gösteriyordu! Ah, elimden bir şey gelseydi! Uzaktan azizin cüzamlıları kucakladığını görüyor ve tiksinmeyle korkuya kapılıyordum; çıplak ayakla dolaşıp vaaz vermesi, yuhalanması, dövülmesi, taşa tutulması ve kutsallıktan yüzünün ışıması... Onu görüyordum, yüreğim sıkışıyordu... Uslanmış bir halde, "Bu asla olmaz," diyordum, "şahadetle gelen beklenmedik bir ölüm daha iyi; her gün alayla karşılaşma benim direnme gücümü aşardı!"

İnsanlarla doğrudan doğruya temas, bende her zaman hoşnutsuzluk yaratmıştır. Onlara uzaktan büyük bir sevinçle yardım etmeye hazırdım; hepsini seviyordum, hepsine acıyordum; ama uzaktan. Onlara yaklaştığım zaman, uzun süre kendilerini kabul edemezdim, onlar da beni kabul edemezdi, ayrılırdık. Yalnızlığı, sessizliği, saatlerce ateşe ya da denize bakmayı ve başka hiçbir arkadaşlığa ihtiyacım olmamasını ihtirasa varacak derecede severim. Ateşle deniz benim her zaman en sadık, en sevgili arkadaşlarım olmuşlardır ve ne zaman bir kadını ya da bir düşünceyi sevmişsem bu, onlarda, ateşle denizin başlıca özelliklerini bulduğum zaman olmuştur.

Ayrıca (bunu, Francesco'nun sürekli yukarı tırmanan izlerini sürmeyi beceremediğim için söylüyorum) başka bir Tanrı'nın Fukarası, başka bir doğaüstü Don Kişot, basit, saf ve sevgi dolu, böyle biri nasıl olur da günümüzde yeniden ortaya çıkabilir?

Teselli bulmak için bunu söylüyor, tekrar ediyordum. Çoktandır yeryüzüne yeni bir Tanrı'nın Fukarası'nın geldiğini ve bunun siyah pullarla örtülü olduğunu bilmiyordum. Beni Budist hareketsizlikten ihtilalciliğe doğru iten o Berlin'deki geçici kritik günlerde kendisini tanısaydım, hareketsizliğimden ötürü belki daha da çok utanırdım. Onu çok, pek çok sonra tanıdım; hayatımın artık değişemeyeceği (belki de ge-

reği olmadığı) bir zamanda; artık görevimi yerine getirmek için tamamen başka bir yola girmiş bulunduğum bir sırada...

Alsace Ormanları içindeki küçücük Gunsbach'a giden dar yola girdiğim ve çağdaş San Francesco'muzun kapısını çaldığım o ağustos ayının öğle zamanı çok heyecanlıydım. Kapıyı kendi açtı, elini uzattı; sakin sesi derinden geliyordu ve kalın, kır bıyıklarıyla gülümseyerek bana bakmaktaydı. Sırf iyilik ve yatışmak bilmez bir iradenin sahibi nice Giritli ihtiyar savaşçılar görmüştüm.

Şansıma o an keyifliydi. Bu nedenle de içimiz açıldı; gece oluncaya dek yanında kaldım. İsa'dan, Homeros'tan, Afrika'dan, cüzamlılardan ve Bach'tan konuştuk. Hava kararmaya başladığında köyün küçük kilisesine doğru yola çıktık.

Bana,

"Yolda konuşmayalım," dedi; sert yüzünü derin bir heyecan kaplamıştı.

Bach çalmaya gidiyordu. Orgun başına oturdu; sanırım ki bu hayatımın en heyecanlı anlarından biri olmuştur.

Dönüşte anayolun kıyısında bir kırçiçeği gördüm, koparmak için eğildim.

"Hayır!" dedi ve elimi tuttu. "Onun da canı var, saygı göstermelisin..."

Sokağın taşları üzerinde küçük bir karınca yürüyordu; sevgiyle tuttu, çiğnemesinler diye kenardaki bir toprak tümseğinin üzerine koydu. Bir şey söylemedi, ama dudaklarında Assisili atasının içten sözleri dolaşıyordu: "Kardeşim karıncacık!"

Ayrıldığımızda gece olmuştu; ıssız köşeme çekildim, ama ağustos güneşi hiçbir zaman beni bundan daha fazla etkilememiştir. Artık yalnız değildim; yanımda genç ve sağlam yürüyüşüyle O, mücadeleci ve değişmez bir kararlılık içinde yoluna devam etmekteydi. Bu benim yolum değildi, ama onun kendi yokuşunu bu kadar güven ve inatla çıktığını görmek benim için büyük bir avuntuydu. O günden başlayarak, San Francesco'nun hayatının bir masal olmadığına inandım; artık insanın yeryüzüne mucizeyi indirebileceğinden emindim. Bunu gördüm, dokundum, onunla konuştum, beraber güldük ve sustuk.

O günden sonra yüreğim geçici zaman içinde bu kadar

ilerlemeyi başarabilmiş, ebediyette, yani Tanrı'nın zirvesinde birbirine sımsıkı bağlı bu iki etkili insan arasında bir ayrım yapamadı: İki kardeşe benziyorlar: Assisili San Francesco ve Albert Schweitzer.

Doğaya karşı aynı şiddetli ve içtenlikli sevgi. Yüreklerin de gece gündüz erkek kardeşimiz Güneş'in, kız kardeşimiz Ay'ın, Deniz'in ve Ateş'in şarkısı yankılanır. İkisi de parmak uçlarıyla bir ağaç yaprağını tutar ve ışığa doğru kaldırarak üzerindeki yaratımın yüce mucizesine bakarlar.

Yaşayıp soluk alan her şey için aynı duygulu sırf saygıdan oluşan heyecan: insan, yılan, karınca için... Her ikisi için de hayat kutsaldır; her canlının gözlerine eğilmişler ve bu gözlerde yaratıcının tüm yankısını gördükleri için sevinçle ürperiyorlar. Karıncaya, yılana, insana bakarak hepimizin kardeş olduğunu mutlulukla belirtiyorlar.

Acı çeken her şey için içten gelme ve iyilik dolu gerçeklik. Biri beyaz cüzamlıları, öbürü Afrika'nın siyah cüzamlılarını seçmiş: sefaletin, en acı olan şeyin uçurumu. İçtenlik ve iyilik dedim ama, META demeliydim: Yalnızca bu Hint sözcüğü, insanın bu iki kardeşte yarattığı duyguyu, yalnızca bu sözcük anlatabilir. İyilik ve içtenlik iki şeydir: Acı çekenle acı çekene içten acıyan kimse. Ama META'da bir nicelik vardır. 9. yüzyılın Müslüman mistiği Sari-ül-Sakadi bunu tam olarak yorumlamıştır: "Kusursuz aşk birbirine 'Ben, kendim' diye hitap edebilen iki insanın arasındaki aşktır."

Aynı Tanrısal çılgınlık: İnsanın, hayatın zevklerini reddetmesi, büyük inciyi elde etmek için küçük incileri gözden çıkarması, kolay mutluluğa giden düz yolu bırakması ve iki uçurum arasında aynı çılgınlığa varan çetin, yokuşlu yola girmesi.

İkisi de aynı sevimli şeye sahiptir: iyi niyetli bir yüreğin derinliklerinden fışkıran gülüş, taşan zengin ruhun çok sevgili kızı sevinç, günlük gerçekler âleminin yüzüne duyguyla ve anlayışla bakabilme ve kabullenme gücü. Gülmeyen Spartalılar, Gülme Tanrısı'na tapınak yapmışlardır; en aşırı ciddiyet daima gülmeyi davet etmiştir. Çünkü derinlikli bir ruhun hayata yaslanmasına ancak bu yardım edebilir. Tanrı bu iki kardeşe neşeli bir yürek vermiştir, onlara neşeli bir yürek verdiği için de mücadelelerinin zirvesine, Tanrı'ya doğru sevinç içinde gitmektedirler.

Müziğe karşı da sırf ihtiras dolu aynı sevgi. Thomas Kelàno bir tanesi için ne demişse, öbürüne de tam olarak uymaktadır: "Birader Francesco'yu sonsuzluktan çok ince bir bölme ayırıyordu; bunun için o ince bölmeden gelen Tanrısal ezgiyi duymaktaydı." İkisinin de bu ezgiyi dinlerken duydukları haz, kendinden geçmeye kadar varır. Biri: "Eğer uykumda keman çalan melekler, yayı tellerin üzerinde bir kez daha çekselerdi, ruhum bedenimden ayrılırdı; mutluluk o derece dayanılmaz haldeydi," diyordu. Ben inanıyorum ki, öteki de Bach'ı çalarken aynı mutluluğu duymaktadır.

İkisi de en adi madenleri altına, altını da ruha dönüştüren felsefe taşını biliyordu. En acı gerçeği, hastalığı, açlığı, soğuğu, haksızlığı ve çirkinliği içinde ruhun estiği en gerçek bir gerçekliğe dönüştürürler: Ruhun değil, sevginin gerçekliğine. Ve yüreklerinde sevgi, büyük imparatorluklarda güneşin asla batmayışı gibi sürekliydi.

Bütün bunların ardından çok yıllar geçti. Bunları Berlin'de geçirdiğim kritik günlerde bilmiyordum ve Alsace'ın küçük köyünde insani mucizeyi gördüğümde artık parmaklarımı mürekkebe bulamıştım. Hayatı kelimelere yakıştırma ve mısralara dönüştürme gibi, dine aykırı bir maniye kapılmıştım. Hâlâ nasıl olduğunu bilmiyorum, yazar olmuştum. En nefret ettiğim şey başıma gelmişti: açlığımı keçi gibi kâğıtla gidermek...

Bu Tanrı'nın Fukaraları bana, çok değerli olan birbirine bağlı iki yardımda bulunabildiler: İnsanın, seçtiği hedefe ulaşması gerektiğini ve ulaşabileceğini gösterdiler. Belki yolun sonunda bütün acı çekenler karşılaşacaktır; benim için ısrarın, sabrın ve umudun yüce örnekleri olarak kalmışlardır. Bu iki kahraman, toprakları bol olsun, bana umudun ötesindeki şeye ancak umut ederek ulaşabileceğimizi öğrettiler.

Onlardan cesaret alarak kendi yaradılışımı yenmek için girişimde bulundum ve bir süre için merhametin, aceleciliğin ve İtka'nın dikenli sözlerinin beni ittiği yolda gittim. Pişman değilim, kendi doğal yoluma döndüğümde yüreğimin insanlığın acısıyla dolduğunu ve insanın kendisini kurtarmasının tek bir yolu olduğunu anladım: Başkasını kurtarması ya da şu kadarı bile yeter: Kurtarmak için mücadele etmesi. Bir de şu var:

dünyanın hayal olmadığı, gerçek olduğu ve insan ruhunun, Buddha'nın bana öğrettiği gibi hava değil, ten giymiş olduğu...

Ama karar vermeye çalıştığım sıralar hatırlıyorum, beynim çok diretiyordu; hâlâ Buddha'nın sarı cüppesine sarılıydı. Yüreğime: "Yapmayı tasarladığın şey," diyordu, "boştur. Arzuladığın gibi kimsenin aç olmayacağı, üşümeyeceği, kimsenin haksızlığa uğramayacağı bir dünya yoktur, hiçbir zaman olmayacaktır." Ama yüreğimin, ta içimden ona yanıt verdiğini duyuyordum: "Yoktur, ama, olacaktır, çünkü ben istiyorum. Var olmayan bir dünyaya inanıyorum, ama ona inanırken yaratıyorum da; biz yeteri kadar dilemediğimiz şeye yoktur deriz."

Yüreğimin bu yanıtı beni sarstı; bu dediği doğruysa, insanın dünyanın bütün haksızlık ve ayıpları konusunda ne çok sorumluluğu var...

Aradan çok geçmedi ve herhalde ruhum daha fazla hazır olduğu için tempo hızlandı. Olaylar birbiri ardından gelip beni itiyordu. Başka zaman olsa onları görüntü olarak kabul edecektim, artık etimden bir parça diye kabul ediyorum.

Bir sabah henüz uyanmamıştık ki aşağıda, sokakta, sonsuz boğuk bir uğultu, uzun bir böğürme duyduk. Sanki çok uzaktan bir öküz sürüsü mezbahaya gidiyordu da şimdiden boyunlarında kırmızı çizgileri duyarak böğürüyorlardı.

Itka yataktan atladı, delik ceketine büründü ve bana dönüp bakmadan merdivenden paldır küldür indi. Uluma durmadan yaklaşıyordu; pencereye gittim, açtım, kar serpiştiriyordu. Herhalde Yunanistan'da sabah güneşiyle dağlar ve kıyılar ışıldıyordu, ama burada çamurlu, hasta bir ışık, üzerine kar yağmış asfaltta sürünmekteydi.

Yol ıssızdı; ne bir insan ne bir köpek vardı ve öteden, o ağır uluma yaklaşmaktaydı. Bekliyordum, yol yavaş yavaş aydınlanıyordu; buz tutmuş bir ağaca sessizce iki karga kondu. Onlar da bekliyordu.

Birden yolun başında uzun boylu, çıkık kemikli, saçları çözülmüş bir kadının belirdiğini gördüm. Yürümüyor, sanki zıplıyordu; başının üzerinde siyah bir bayrağı dalgalandırıyordu. Ve hemen onun ardında erkek, kadın ve çocuklardan oluşan dörderli düzgün sıralar halindeki insanlar, karların içi-

ne bata çıka ilerliyorlardı. Çamurlu ışık üzerlerine dökülüyor, gözleri siyah deliklerden ibaret bu solgun ve kızgın yüzlerden başka bir şey görmüyordu. Sanki mezarlardan kör, kurtlar tarafından yenmiş, yoğun bir kafatasları ordusu fırlamıştı.

Işık biraz daha güçlendi, şimdi daha açık görüyordum. Karşıda bazı iş sahipleri, dükkânlarını açmak için anahtarlarını çıkarıyor, ama azgın orduyu görünce anahtarlarını yine ceplerine sokup duvara yapışıyorlardı. Kadın onları gördü, kaldırımı geçti, yanlarına sokuldu, siyah bayrağı başlarının üzerinde salladı ve boğuk sesi havayı yırttı:

"Açız!"

Kadın aynı anda gözlerini bulunduğum pencereye doğru çevirdi, başını kaldırdı. Bana ne söyleyeceğini kestirdiğim için, kendim de ne söylediğimi bilmeden bağırmaya başladım:

"Sus!.. Sus!.."

Hızla pencereyi kapadım ve patronlar gibi pencerenin duvarına yaslandım. Kendimi toparlayıp, "Karınları aç! Karınları aç!" dedim ve ekledim: "Açlar ordusu bu!.."

Bütün gün dışarı çıkmadım; çıkmaya cesaret edemedim. Yolda açlığın siyah bayraklı kadınıyla karşılaşmaktan korkuyordum; karşılaşırsam ağır, dayanılmaz sözü bana da söyleyecek zaman bulur diye korkuyordum. Bunun hangi söz olduğunu biliyor, onun için korkuyor ve utanıyordum.

Itka öğleye doğru solgun ve heyecanlı bir yüzle geldi; paçavra ceketini yere attı, dar odanın içinde volta atıp duruyordu; ben onun ağır soluğunu işitiyor, köşeye büzülmüş bekliyordum. Birden dönüp elini uzattı:

"Suç sende!" diye bağırdı. "Sende! Siz, bütün iyi niyetliler, karnı doymuşlar, umursamazlar... İsterdim, karnın aç olsun, çocuk sahibi olasın da, onların da karnı aç olsun; üşüyesin, onlar da üşüsünler. Çalışmak isteyesin de iş vermesinler. Kentten kente dolaşıp, müze ve kiliselerde ağzın bir karış açılsın, sana çok güzel ve çok korkunç göründükleri için yıldızlara bakarak ağlayasın diye değil... Gözlerini indir zavallıcık da, ayaklarının dibinde ölmekte olan bir çocuğu gör!"

Sustu, biraz sonra:

"Şarkılar yazıyorsun, konuşup duruyorsun, utanmadan yoksulluklardan, haksızlıklardan ve alçaklıklardan söz edi-

yor, bizim acımızı güzellik haline sokuyorsun ve hızın kesiliyor. İnsana, insanın acısını unutturan güzellik lanetlidir!"

Gözlerinden iki damla yaş döküldü. Ona dokunmak, elimi saçlarına götürmek ve onu yatıştırmak için yaklaştım. Ama o silkindi, beni itti ve bağırdı:

"Dokunma bana!"

Yalnızca küskünlük ve hor görme değil, nefretle dolu bir bakışla bana baktı.

Kan tepeme çıktı, kızdım:

"Ne yapmamı istiyorsun?" diye bağırdım. "Bırak beni!"

"Bırakmam, seni bırakayım da kurtulasın istiyorsun, bırakmam. Nefret edemiyorsun, sana öğreteceğim; savaşamıyorsun, sana öğreteceğim!"

Gülecek gibi oldu, yüzünün anlamı değişti. Bu, gülme değil, tenin çırpınmasıydı. Yanıma geldi:

"Sen Doğu'nun şu sözünü bilir misin: 'Kaplan'ın sırtına binen, bir daha inemez!' Sen de Kaplan'a bindin, yani bana; inmene izin vermeyeceğim!"

Küçük bir dolabı açtı, ekmek, biraz yağ, birkaç elma çıkardı; gaz ocağını yaktı, çay hazırladı. Sesimiz hiç çıkmıyordu; odadaki iki tabureye oturduk, küçük masayı yanımıza çektik, yemeye başladık. Kaşlarının oynadığını görüyordum; içmek üzere fincanı alıyor, eli havada, dalıp gidiyordu; aklı başka yerdeydi; onu bir düşünce meşgul ediyordu. Bense utanmış bir halde eğilmiş, ağzımdakini çiğniyordum; bu kadının benden daha güçlü olmasından utanıyordum!

Yemeği bitirdik; başını kaldırıp bana baktı; şimdi gözleri kıpırdıyordu, dudakları kızarmıştı:

"Beni bağışla," dedi, "seninle ağır konuştum, ama Açlık Ordusu'ndan dönüyorum!"

Kalktı, pencereye gitti, partallaşmış perdeyi çekip kapattı; odayı sakin, içtenlik dolu bir ışık doldurdu. Küçük masayı kenara çekti, yer açtı, divana gitti, örtüleri kaldırdı; göz ucuyla onu izliyordum; bluzunun düğmelerini açar açmaz dönüp bana baktı.

"Uykun mu var?" diyerek güldüm.

"Hayır," diye yanıt verdi, sesi donuklaşmıştı, "hayır, gel!"

Ertesi gün şafaktan önce kalktı, aceleyle küçük valizini hazırladı, divana yaklaşıp beni uyandırdı.

"Gidiyorum!" dedi.

Yerimden kalktım:

"Gidiyor musun? Nereye?"

"Uzağa, sorma! Hayırlısıyla yeniden kavuşuruz."

"Ne zaman?"

Omuzlarını silkti. Yeşil bir eşarpla sıkıca saçlarını sardı, eğildi, küçük bavulunu aldı. Bana baktı, mavi gözleri sertti, kuruydu ve dudakları gülümsüyordu:

"Bütün geceler için teşekkür ederim," dedi, "tene karşı borcumuzu iyi ödedik; tamam, Buddha'yı kışkışladık... Neden öyle bakıyorsun, üzgün müsün?"

Konuşmadım; ta içime bir yere çok acı bir tat yerleşmişti. Bütün gecelerle gündüzler birbirine karışıyor, ciğerlerimi sessizlik ve acıyla dolduruyordu.

Yeniden sordu:

"Üzgün müsün?"

Kapıya varmış, açmak üzere elini uzatıyordu. Ben inatçı bir tavırla:

"Evet," dedim, "üzgünüm; Buddha'mı yıktın, yüreğim boşaldı."

"Bir sahibe mi ihtiyacın vardı?"

Alaycı bir tavırla güldüm.

"Evet, var; içimde anarşi olacağına bir efendinin bulunması daha iyi. Buddha hayatıma bir uyum, bir amaç veriyordu; içimdeki şeytanlara kandil yakıyordu; şimdi..."

Kaşlarını çatarak bir daha gülümsedi.

"Yoldaş," dedi (bana ilk kez yoldaş diyordu), "yoldaş, yüreğin boşaldı, arındı, şimdi hazır. Ben de bunu istiyordum. Güvenim var artık ve sen, kızgın olduğum zaman söylediklerime bakma; namuslu ve huzursuz bir insansın; sana güvenim var!"

Biraz düşündü.

"Sana değil," diye ekledi, "yaşadığımız şu zamanların çığlığına... Susarsan duyarsın. Sağlıcakla kal!"

Kapıyı açtı; acele acele merdiveni indiğini duydum.

"Susarsan duyarsın!" Itka'nın bu sözleri günler ve gecelerce beni izledi. Susuyor, duymak için dinliyordum. Dinlerken Rusya'ya, yoldaşların konuşmalara uzanıyor, kitap ve gazetelerini okuyor, Berlin'in işçi mahallelerinde sabahlıyor,

yoksullukla çıplaklığı görüyor, karamsar konuşmaları duyuyor ve kışkırtıcılıkla dolu bir havayı soluyordum. Başlangıçta acı ve merhamete kapıldım, sonra kızdım, daha sonra da sorumlu olduğuma inandım. Yaralı Yahudi kızı haklıydı; suçlu olan bendim! Neden kalkıp bağırmıyor, neden izliyorum? Ben acıyor, ama çabuk unutuyordum. Neden akşamları sıcak yatağa yatıp uyuyorum da, evsizleri düşünmüyordum?

Bir gece, Assisili Francesco'nun bir öğrencisi, kışın ortasında onu çıplak yürüyüp soğuktan titrer bir halde bulmuş. Şaşkınlıkla: "Peder Francesco," demiş, "bu soğukta neden çıplaksın?" "Çünkü kardeşim, binler ve binlerce kadın ve erkek kardeşim şu anda üşüyor; ısınmaları için ben de onlarla birlikte titriyorum."

Tanrı'nın Fıkarası'nın bu sözlerini hatırlıyorum. Ama şimdi, yalnızca bunu anlamam yetmiyor; başkalarıyla beraber üşümek yetmiyor. Haykır. Kimler açsa, kimler üşüyorsa, hep beraber ileri: Bir sürü fazla örtü var dünyada! Onları al ve çıplaklığını ört!

Uçsuz bucaksız ülkede yavaş yavaş, Rusya'nın uçsuz bucaksız ruhunda oluşan çabanın, insanlık çapındaki önemini kavramaya başlıyordum. Başlangıçta bana çok basit, çok ütopik görünen devrimi şimdi başka türlü karşılıyordum. Açların yüzlerine, çökük yanaklarına, sıkılmış yumruklarına bakıyor ve insanın Tanrısal ayrıcalığını anlamaya başlıyordum: Gözyaşlarıyla, teni ve kanıyla (gözyaşları yetmez, ter yetmez, kan yetmez) inanan, isteyen insanlar bir Masal'ı gerçek haline sokabilirler...

Ürperdim... İnsan müdahalesinin ne kadar yaratıcı ve insan sorumluluğunun ne kadar büyük olduğunu ilk kez görüyordum. Gerçek bizim istediğimiz biçimi almazsa suç bizdedir. Yeterince istememiş olduğumuz şeye "yok" diyoruz. Onu iste! Kanınla, tenin ve gözyaşınla sula, o zaman gerçekleşir. Gerçek, acı ve isteğimize uymuş hayalden başka bir şey değildir. Aç olan ve haksızlığa uğrayan insanlar için yüreğim çarpmaya başladı; artık dayanamıyor, saldırıyorlar. Sanki bütün Giritli kanımı başkaldırma kokusu sardı ve kanım fokur fokur kaynamaya başladı; karşımda yine ezeli hasımları, Özgürlük ve Kölelik'i gördüm ve Girit içimde silkinerek haykırdı.

Bir akşamüstü, o gün sabahtan beri dolaşarak gördüklerimi, duyduklarımı ve acıdıklarımı unutmak için, günün acıklı manzaralarından yorulmuş, masamın üzerine eğilerek Rönesans sanatıyla ilgili bir kitabın sayfalarını karıştırıyordum. Sanat insanı şarapla aşktan, ülserden ve düşünceden daha fazla büyüleyip yatıştırabilir. Görev yerini değiştirir, geçici olanı ölümsüzleştirmeye ve insanın acısını güzelliğe dönüştürmeye çalışır. Truva'nın kül oluşunun ve Priamos'la oğlunun ölmesinin ne zararı var? Truva mutlu hayatına devam edip Homeros gelmeseydi ve katliamı on altışarlık ölümsüz mısralar haline sokmamış olsaydı, sağlanacak fayda ne olurdu? Bir heykel, bir dize, bir tiyatro yapıtı, bir resim... İşte insanın yeryüzünde dikmiş olduğu en yüksek anıtlar.

Üstün, ama sıradan insan acıları için son derece tehlikeli. Sanat; insanın ekmek ve hak uğruna, günlük küçük uğraşlarını, acılarını, adaleti, hatta neşelerini küçümser ve ölümsüz çiçeği besleyen köklerin bunlar olduğunu bile unuturuz.

İlk Hıristiyanların, Meryem'in resmini güzel yapmak istememekte hakları vardı; çünkü güzelliğiyle baştan çıkarıcı olur ve insan onun; Tanrı'nın anası olduğunu unutur.

Birden kapı çalındı, açtım, Moskova'dan bir telgraf! Okudum, bir daha okudum, gözlerimi ovuşturdum; tehlikeli bir sırrı saklıyormuş da, vermeden önce ışıkta fark etmek istiyormuşum gibi aydınlığa tutup inceledim. Belki, diye düşünüyordum, bu küçük kâğıt, Kader'in bir haberidir de hayatımı değiştirecektir. İyiliğime mi, yoksa kötülüğüme mi? Kader'e kim güvenebilir? O, kendisi kör değildir, kör eder.

Gideyim mi? Gitmeyeyim mi? Telgraf beni Moskova'ya gelip ihtilalin onuncu yıldönümünde hazır bulunmaya davet ediyordu... Bütün dünyadan insanlar bu Kızıl Haç'ta toplanacaklarmış... Beni davet etsinler diye adımı onlara kim verdi? Neden beni seçtiler? Üç gün sonra anladım. Moskova'dan Itka'nın kısa bir mektubu geldi, benimle alay ederek çağırıyordu:

"Aristokrat, karnı tok, sahte Budist, acının amatörü, selam! Şimdiye kadar Tanrı'nın yüzünü arıyor ve sahte bir Tanrı'dan ötekine koşuyordun; buraya gel zavallıcık, gel de gerçek tanrının, insanın yüzünü bul. Kurtulmak istiyorsan gel. Yapmakta olduğumuz dünya inşa halinde, sen de eğil, bir taş koy. Buddha iyi, çok iyidir; ama yaşlılar için!"

Artık gece olmuştu; kalkıp pencereyi açtım; kar dinmişti, sessizlik hüküm sürüyordu. Çan kulelerinin birinden bir saat buz gibi bir havanın içinde çok tatlı bir sesle çaldı. Aşağıda, yoldaki ağaçlar buza bürünmüş parlıyordu. Gözüm akşamın sislerine dalınca Rusya birden karlar içinde, uçsuz bucaksız, sıcak ve ışıklı izbeleri, karlar üzerinde giden kızaklarıyla önüme serildi. Atların burun deliklerinden buğular çıkıyor, şimdiden boyunlarındaki neşeli çıngırakların şıngırdadığını duyuyordum. İleride, karın ötesinde kubbeler parıldıyor, tepelerinde haç yerine yangın gibi bir bayrak duruyordu. Aynaroz'daki sarsak bir keşişi hatırladım. Bana: "Her insanın," demişti, "her şeyin tepesinde bir alev püskülü vardır; eğer bu alevler sönerse, insan ve o şey kaybolur." "Hakkı varmış," diye düşündüm, "Rusya'nın da bir alev püskülü var; alevler sönerse, Rusya da mahvoldu demektir!"

Çabucak pencereyi kapadım; Moskova'ya gitmeye karar vermiştim.

XXVI

RUSYA

Mucize gerçeğe toslar, bir delik açar ve içeri girer. Zaman olgunlaşınca Lenin, yırtık pırtık çullarını topladı, elyazmalarını büyük bir paket haline soktu, bütün hayatını bir bohçaya sardı ve isviçre'de kendisine bir oda kiralamış olan ev sahibi eskiciye veda etti.

Ev sahibi, elini tutup ona acıyan bir tavırla bakarak,

"Nereye gidiyorsun Nikolay İlyiç, memleketine dönmek için kapıldığın bu hırs nedir, ne yapacaksın oralarda? Acaba oralarda oda bulabilecek misin? İş bulabilecek misin? Rahat rahat burada kal Nikolay İlyiç, iyiliğin için söylüyorum," dedi.

O, yanıt verdi:

"Gitmem gerek, gitmem gerek."

Ev sahibi soruyordu:

"Gerek mi? Neden gerek?"

Lenin alçak sesle tekrarlıyordu:

"Gerekli."

"Ama, bütün kirayı ödedin ve ayın bütünü geçmedi, bil ki üstünü vermem!.."

O yanıt veriyordu:

"Kalsın, zararı yok, alıkoy, ama benim gitmem gerek!"

Ve gitti. Küçük kasketi, temiz, eski gömleği, yıpranmış urbalarıyla Rus toprağına ayak bastı. Solgun benizli, silahsız, kısa boyluydu. Karşısında uçsuz bucaksız Rus toprağı, karanlık, hayvanlaşmış Mujikler, aristokrat eğlenceleri, gücü sonsuz pa-

paz sınıfı, kaleler, saraylar, cezaevleri, kışlalar, eski yasalar, tepeden tırnağa silahlı müthiş soylular... Lenin'in küçük kasketi; yukarılara bakan Moğol gözleri ve içinde dans eden, ıslık çalan, dişlerini gıcırdatıp kendisiyle konuşan bir şeytanı vardı:

"Bütün bunlar senin, Nikolay İlyiç; onları sana veriyorum, armağan olsun sana! Yalnızca bir söz söyle, sana bunca yıldır öğrettiğim büyük sözü: 'Dünya proleterleri birleşiniz!' Bunu söyle! Çarlar, altın sırmalılar, keçi sakallı papazlar, iyi besili, iyi giyimli işkembelerin hepsi, senin bir üfürüğünle tepetaklak yuvarlanacaktır. Onların üstünden geç, Nikolay İlyiç... İleri delikanlım, üstlerinden geç ve ilerle, Kremlin'e kızıl bayrağı dik..."

Lenin sordu:

"Sen kimsin?" Ve içinde yumrukları sıkılmış şeytanın varlığını duydu. "Bana adını söyle, bilmek istiyorum, kimsin?"

Şeytan yanıt veriyordu:

"Ben mucizeyim!"

Ve boynuzlarıyla, Rusya'ya tos vuruyordu.

Şimdiye kadar çok az kimse, açık bir gözle, Rusya'nın çok yanlı, ışık ve gölgeler içindeki yüzünü ayrıntılarıyla görebilmiştir. Slav ve Frenk ruhları arasında bir uçurum vardır. Rus, Avrupalı mantığına göre uyuşmaz olan iç gerçeklikleri bağdaştırır. Avrupalı için mantık her şeyin ötesindedir. Mantıkla değerlendirmeyse, değerlerin mantıklı ölçeğine göre yapılır. Rus'sa, her şeyin üstüne ruhu karanlık, zengin, çelişkili insanın, şiddetli, onu mantığa uymaz bir ihtirasa iten kuvvetini getirir. Kör, yaratıcı kuvvetler, onun içinde henüz mantık hiyerarşisi olarak belirli bir hal almış değillerdir. Rus, hâlâ toprağa ve kozmogonik karanlığa sıkı sıkıya bağlıdır.

Lenin'in ışıklı ve alevli biçimini düşünüyor, inatçı aklının işlemeyi üzerine aldığı kara hamuru, yani Mujik'i karşımda görüyordum. Kremlin'in kanlı ve kapalı tezgâhında, ezeli bir barışmaz düşmanın ve iş ortağının -Ruh'la Madde'nin- şiddetle dövüştüğünü bir an önce görmek için can atmaktaydım.

Yoğun bir kar yağıyor, sürülmüş ovalar örtülüyor ve ekilmiş buğday karların altında bekliyor; Mujikler, ölümsüzmüşler gibi hiç acelesiz ve yavaş yavaş kıpırdıyor; arada bir kapkara, sessiz bir karga uçup çatılara doğru bir şeyler yemeye gidiyordu.

İstasyonun birinde saatlerdir treni bekliyordum. Çevremde Mongol tipleri, çekik gözler, kavun çekirdeklerinin kabuklarıyla dolu sakallar görüyordum. İki kadın ellerindeki kâğıtları attılar, ihtiyar bir Mujik, küçük çay tabağına saldırıp hayvansı bir mutlulukla ve gürültülü bir şekilde çayı yuttu. Çocukları sırtlarında ya da kangurular gibi boyunlarına asılı pis yorganlara sarınmış Çinli kadınlar. Durmadan terleyip buğusu tüten sıcak bir insan kitlesi. Ve bütün hava ahır gibi kokuyor; belki Bethlehem'deki ahır gibi...

Öğle oldu, akşam bastırdı, biz bekliyorduk. Çevremdeki yüzler ağır ve sakindi, kimse dışarı çıkıp tren geliyor mu, gelmiyor mu diye bakmıyordu. Emin bir halde, trenin bugün yarın gelmesini, geleceğini bekliyorlardı. Saatleri, saat denen aletle ölçmüyordu bunlar; zamanın bir soylu, bir dük olduğunu biliyor ve ona karşı gelmekten korkuyorlardı.

Sonunda sabaha karşı trenin düdüğü duyuldu. Yine acele etmeden hepsi kalktı, bohçalarını topladılar, yanımda uzanmış olup bütün gece horlayan kır sakallı biri, bana bakıp muzaffer bir eda ile şunu söylermiş gibi göz kırptı: Tren gelmiyor diye neden sinirlenip bütün gece gözünü yummadın, babam? Nah, geldi işte!

Yine kar, küçücük köyler, yeşil, sivri kuleli kilisecikler, damların üstünde hareketsiz bir duman. Yine kargalar, gökyüzü alçalmış. İzliyordum. Birden gri-siyah gökyüzünde parlayan gümüş kubbeleri gördüm. Bu çok renkli, çok tohumlu kaosun, Moskova'nın meydanlarında gece gündüz dolaştım. Tüm Doğu karların üzerine saçılıyordu sanki. Ağır türbanlarıyla Anadolulu kürekçiler, maymun tenli, kâğıt ve ahşaptan yapılma minik oyuncaklar satan Çinliler, Moğol kadınlar, astragan kürkünden şapkalı, ama yarı çıplak çocuklar, dilenciler, köylüler...

Kiliseler. "Dünya işçileri, birleşin!" yazılı pankartlar. Bir kilisenin duvarında kırmızı boyayla şu söz: "Din, kitlelerin afyonudur." Kaos, işte Moskova.

İkinci izlenimim korkuydu. Dünyanın hiçbir kentinde böyle kararlı yüzler, ateşli gözler, sıkılı dudaklar yoktur. Ateş! Kuleler ve savaş meydanlarıyla dolu bir ortaçağ kenti sanki. Düşman yaklaştıkça şövalyeler kapıları destekliyor. Hava savaş kokuyor. Her başın üzerinde büyük bir tehdit ve umut asılı. Binlerce göz, binlerce kılıç Moskova'nın üzerinde.

Vahşi ve avcı ifadeli kızıl askerler bir köşenin ardında çıkıveriyor. Kaldırımlar sarsılıyor. Askerlerin adımları sert. Moğolların sivri şapkalarından takıyorlar ve öndeki subay bir marş söylemeye başlıyor. Ağzı saralı bir kasılma sanki, damarları şişmiş, çatlamak üzere ve ter boynundan süzülüyor. Dans ediyor ve yalnız söylüyor. Yalnız mı? Ses bir alev oluyor birden ve tüm sokakları, meydanları kaplıyor. Moskova tümden savaş meydanı. Ürperiyorum. Geleceğin gerçeği bu. Ve bir kılıç gibi bölüyor beni. En kana susamış et yiyici canavar kimdir? Yeni bir inanç. Peki en barışçıl yaratık? Eskimiş bir inanç. Yeni inancın pençeleri arasındayız.

O gece bir şairle karşılaşıyorum. "Ben politika ve silahlarla uğraşan Ruslardan değilim," diyor gizli bir gururla. "Ben ikonaları ve peri masallarını yaratan altın nesle aitim. Gerçek Rusya'nın kaderi bize bağlı." Susuyor. Çok mu açık konuştu? "Boğa ve ayılar inancın kapısını yerle bir edemez, ama bir pirenin yüreği edebilir."

Büyük gün: Rus Devrimi doğumunu kutluyor. Kızıl Meydan. Tüm dünyanın hacıları burada. Eski çağlarda Doğu'nun kara derili ırklarının Mekke'ye gitmesi gibi.

Lenin. Gri gömleğiyle kırmızı bayrağa sarılmış. Sol eli göğsünün üzerinde. Pembe yüzü gülümsüyor. Düşünceli bir halde meydanı terk ediyorum.

Ben düşünüp dururken, bana rehber olarak verdikleri Itka konuşuyor, ben de onun gençlik ve inancına hayranlıkla bakıyordum; o, Greco'nun azizleri gibi konuştukça da bütün bedeni ateş kesiliyordu:

"Bana neden onu soruyorsun? Ne söyleyeyim? Neyi daha önce söyleyeyim? O artık insan değil, paroladır. İnsanca olan niteliklerini kaybetti, efsaneleşti. İhtilal aylarında doğan çocuklara Lenin'in çocukları diyorlar. Yılbaşında hediyelerle yüklü olarak gelen ve bunları çocuklara dağıtan esrarengiz ihtiyar adı artık Aya Nikola, Aya Vasili ya da Noel Baba değil, Lenin'dir. Her Mujik'in, her halk kadınının insanüstü bir avutucu ya da koruyucuya ihtiyacı varsa, yeni tasvir yerine onun resmini asıp ona kandil yakıyor. Kuzey Buz Denizi'nden Orta Asya'nın tropik olan en uzak köylerine kadar basit insanlar, balıkçılar, çiftçiler, çobanlar, geceledikleri sırada konuşurken

iç çekerken O'nun tasvirini çiziyorlar. Kadınlar onu ipeklerle işliyor, çocuklar bir kömür parçasıyla onun resmini duvarlara çiziyorlar. Hatta Ukrayna'nın küçük bir köyünden ona resmini gönderdiler: Buğday tanelerinden yapılmış bir mozaik; dudakları da kırmızı biberdendi.

O hepimiz için bir simgedir. Büyük adam artık bizler için onu doğuran, halkın tepesinden inmiş kişi değildir, halkının içinden çıkmıştır. Halkın telaffuz etmeden haykırdığı şeyi o, söylenmiş söz haline sokar. Ve bu sözün söylenir söylenmez dağılıp kaybolması söz konusu değildir artık, parola olmuştur.

Dört köşe yüzlü, güç hareket eden, çok kötü bakışlı, ağır, ölçülü el hareketleri olan o vahşi bıyıklı hakkında ne duyacağımı merak ederek sordum:

"Ya Stalin? Stalin hangi türden kutsal canavardır?"

Itka bir an sustu, sözlerini ölçüyormuş da, ağzından fazla bir şey kaçırmak istemiyormuş gibiydi; insan onun yasak bölgeye girmiş olduğunu anlayabiliyordu. Sonunda söyleyeceğini buldu ve konuştu:

"Lenin ışıktır, Troçki alev, ama Stalin topraktır; ağır Rus toprağı. Tohumu, bir buğday tanesini aldı. Şimdi ne olursa olsun, ne kadar yağmur ve kar yağarsa yağsın, ne kadar yağmur ve kar yağmazsa yağmasın, o bu tohumu saklar, başak haline sokuncaya kadar onu bırakmaz. Sabırlı, inatçı ve sağlamdır. Onda, hayalin kabul etmeyeceği bir direnme vardır. Sana Tiflis'te işçi olduğu zamana, yani gençliğine ilişkin bir tek olayı örnek vereceğim ve anlayacaksın.

"Şimdi bize masal gibi geliyor. Rusya'da büyük düklerin, sarhoş oldukları zaman, Mujikleri bahçelerine sırasıyla dizip üzerlerine atış talimi yaptıkları bir devirdi. Ama işçiler örgütlenmeye başlamışlardı ve Çarlık polisi ikide bir işçi liderlerini yakalıyor, hapse atıyor, Sibirya'ya sürüyor, öldürüyordu. Bir gün Tiftis trenlerini boşaltan işçiler greve başladı. Ya yaşama şartlarını düzeltirsiniz, biz de insan gibi yaşarız ya da çalışmayız, dediler. Polis üzerlerine saldırdı, elli kadarını yakaladı, Tiflis dışında bir tarlaya dizdi, Çar'ın askerleri de savaş düzenine girdi, her birinin elinde çivili birer knut[1] vardı.

[1] Çarlık Rusyası'nda kullanılan ve ucundaki topuzda dikenler olan madenî kırbaç.

"İşçiler birer birer bedenlerinin üst kısımlarını soyuyor, dizilmiş askerlerin önünden geçiyor, her asker de knutu bütün gücüyle ona vuruyordu. Kan fışkırıyordu, dayanılmaz bir acı çekiyorlardı; çoğu bütün safın önünden geçmeyi başaramadı; bayılıyorlardı; bazıları da yere devriliyordu.

"Sıra işçilerin liderine geldi; gömleğini çıkardı, işkence başlamadan önce yere eğildi, ince bir otu koparıp dişlerinin arasına aldı. Sonra yavaş yavaş eğilmeksizin her askerin önünden geçmeye başladı. Knut bedenine kudurmuş gibi çarpıyor, kan yaralardan fışkırıyor, ama o ağzını açıp tek ses çıkarmıyordu. Askerler işi inada bindirdiler. Her biri iki-üç kez vurmaya başladı. Knut bedenine çılgın gibi çarpıyor, ama ondan ses çıkmıyordu. Eğilmeden, gık demeden bütün sırayı geçti, son askere gelince dişlerinin arasındaki otu çıkardı ve ona verdi: 'Al bunu,' dedi, 'beni hatırlarsın; bak hiç ısırmadım. Adım Stalin'dir.'"

Itka bana bakarak güldü:

"O yeşil otu, biz yıllardır dişlerimizin arasında tutuyor, ısırmamaya çalışıyoruz," dedi. "Şimdi anlıyor musun?"

Ürpererek yanıt verdim:

"Anlıyorum; hayat çok zor..."

Itka:

"Ama insanın ruhu daha zor," dedi ve bana gayret vermek istiyormuş gibi kolumu sıktı.

Ateşli Itka'nın konuşmasını duyuyor, üstümde bozkırın uzak, atak soluğu esiyormuş gibi başımı dik tutuyordum. Felaket ve yaratıcılık dolu bir Doğu rüzgârı şakaklarıma değdi.

Her gün, beni her şeyden çok heyecanlandıran şey şuydu: Rusya'nın uğultulu kentleri ve karlı ovaları içinde, görünmeyeni ilk kez bu kadar görünür halde görmek. Görünmeyen derken, herhangi bir papazın tanrısını, mistik bilinci ya da gerçekten mükemmel herhangi bir yaratığı değil, kasaplık hayvan olarak biz insanları, bitkileri ve maddeyi kullanan ve bir amacı varmış da bir yolu izlermiş gibi acele eden bir kuvvetten söz ediyorum. İnsan burada gözle ışığı yaratan kör kuvvetler tarafından sarıldığını hissediyor. Mantıklı ve bilgece tartışmaların, ekonomik zorunluluklar ve politik programların ötesinde, sovyetlerin ve komiserlerin üstünde, burada

devrimizin korkunç, sarhoş ve merhametsiz ruhu çalışmakta ve hâkim bulunmaktadır. En hayvan Mujik'ten, Lenin'in kutsallaştırılmış tasvirine kadar hepsi bilerek ya da bilmeyerek onun yardımcılarıdır.

Bu ruh, programlardan, liderlerden ve Rusya'dan üstündür. Onların üzerinde eser, onları geride bırakır ve seferber eder.

Ben bu korkunç tezgâha geldiğim zaman Rusya'yı kurtaran inanmış kişilere filozofça sorular soruyordum. Hâlâ yemiş, karnı doymuş olup tartışacak ve oynayacak rahata sahip bir kent sakininin başıboş soylu tutkularına sahiptim. Görünen dünyayı görmüyor, görünmeyeni arıyordum; çünkü Buddha'nın çiriş otlu çayırından gelmekteydim.

Derler ki, artık yaşlanmış olan Sokrates bir sabah agorada dolaşıyor, ilk karşılaşacağı delikanlıyı durdurup onunla sohbete girişmek üzere fırsat kolluyormuş. Ama o sabah, delikanlı yerine Doğu'dan gelme yaşlı bir bilge belirmiş. Bu bilge yıllar önce Sokrates'i bulmak üzere yola çıkmışmış. Onu görür görmez dizlerine sarılıp şunları söylemiş:

"Buddha, ey bu dünyadan kurtulmuş, hayatta şekil değiştirmeyi yenen, tanrıların hâkimi, hiçliğin büyüleyici tülünü çiğneyip yırtan beyaz fil, ey gözden kulaktan, kokudan, tattan ve dokunmadan ötede olan beden, elindeki kurtarıcılık çanağını eğ ve beni yokluğun okyanusu içine bir damla gibi dök. Efendim, elini uzat ve bana sonsuz yokluğun yolunu göster!"

Sokrates'se, bu barbarca sözlere karşı alayını incelikle gizleyerek yanıt vermiş:

"Ey yabancı, iyi anladımsa, tanrılarla sonsuzluktan söz ediyorsun. Seni Eleusis'teki din liderine götüreceğim; dünyanın nasıl meydana geldiğini, nereden gelip nereye gittiğimizi ve yıldızların Peloponeş'ten çok daha büyük olduğunu o bilir. Ayrıca Tanrı'nın yeraltında parlayan bir yıldız olduğunu da bilir, beyaz serviye karşı işeme işini o bilir ve sana, beyaz serviye karşı işeme işini o öğretecektir... Kusura bakma, ama ben yalnız bu dünya ve insanlarla ilgilenirim."

Ben de yarın, Kremlin'e gidip de kendisine yaşlı Hintlinin sorularını sorsam, Stalin kim bilir nasıl güler, diye düşündüm.

Sabah oluyor, pencereden eğiliyorum, tuhaf pırıltılarıyla gökyüzü bütünüyle ışıklar içinde.

Acele giyindim. Oteldeki birçok katların koridorlarında, aşağı inmekte olan bütün ırklarla karşılaşıyorum: Bir dolu davetli. Beden ve fikir işçileri; Japon yazarlar, İran ve Afganlı temsilciler, iki Arap hocayla üç Hintli öğrenci ve portakal rengi lahurdan şallarla güzel iki Hintli kızla karşılaşıp selamlaşıyorum. Birinci katta iki dev Moğol ve çok kızgın bakışlı, ufak tefek üç Çinli generalle alelacele selamlaşıyoruz ve ben, onların sözleriyle bakışlarında Asya'nın tüm tehlikeli kaynaşmasını hissediyorum.

Törenin başlangıcına yetişmek için koşuyoruz. Şiddetli bir soğuk var; gökyüzü gri, insanların ağızlarından buhar çıkıyor. Kızıl Meydan çoktan dolmuş. Lenin'in kutsal mezarının yukarısına resmî şahsiyetler dizilmiş; karşıda amfitiyatro biçimindeki sıralarda bütün dünyadan gelme davetliler. Askerler düzenli bir biçimde sıraya girmiş. Arkada halk, uzaktan gelen bir yeraltı depremi gibi sağır ve yoğun bir uğultu... İnsanın ayağı altındaki toprak sallanıyor. Dip tarafta Korkunç İvan'ın sevgili, çok kubbeli, rengârenk katedrali sabahın sisi içinde bir hayalet gibi...

Ufak tefek, göğüsleri madalyalı Çinli generaller, erkek ve kadın Hintliler, Japon entelektüeller, kulağında altın bir küpeyle dev cüsseli bir Arap yanıma gelip dikilmiş. Birbirimize içtenlikle bakıyor, gülümsüyor ve konuşmadan sevgimizi söylüyorduk. Bir Japon şairi elimi sıktı; yalnızca bir kelime Japonca biliyordum: Yürek anlamına gelen kokoro! Elimi yüreğimin üzerine koydum, kulağına eğildim ve, "Kokoro!" dedim, o da bana sevinçle sarılıp kucağıma atıldı.

Birden savaş boruları duyuldu; hepimiz doğrulduk; bütün yüzler aydınlandı. Çerkezler, Kafkasyalılar, Moğollar ve Kalmuklar atlı olarak ortaya çıktılar. Başları önde, yalınkılıç gidiyor; onları üniformalarıyla süvariler izliyor, ellerinde rengârenk bayrak ve mızraklarıyla geçerek selam veriyor ve kayboluyorlar. Piyadeler, süvariler, Baltık ve Karadeniz'in bahriyelileri, havacılar, Moskova muhafızları, Gepeu, kısa tüfekleriyle deri ceketli işçiler, başlarında kırmızı mendiller, omuzlarında tüfeklerle kadın emekçiler yoğun, birbirini izleyen dalgalar halinde ge-

liyorlar. Sonra, şaşkın ve coşkun halkın geçişi. Dev meydanın üç yanından ağır ağır akan üç nehir çıkıyor, öğrenciler, öncüler, gençlik, köylüler, develerinin üstünde Asyalılar, çenelerini açıp kapayan bezden kapılmış, kocaman bir ejderha ile Çinliler. Bir arabanın içinde, zincirlerle bağlanmış bir yerküresi, bir çocuk zincirlere bir çekiçle vurarak örseliyor. Sıra halindeki arabalarda savaş malulleri görünüyor ve havada bastonlarını sallayıp, "Yaşa!" diye bağırıyorlar. Analar kucaklarında çocuklarıyla geçiyor... Saatler ilerliyor, güneş birden sisi dağıttı, binlerce yüz parladı, gözler kıvılcımlandı. Bütün meydan, "Yaşa!" sesleri ve insanların ayak vuruşlarıyla sarsılıyor. Önümdeki Hintli kızlar, portakal rengi lahur şallarını sallıyorlar.

Çevreme bakıyorum, herkes ağlıyor. Bir daha bakıyor, bir şey göremiyorum. Benim de gözlerim sulanmıştı. Yanımdaki ince yapılı Çinli generale sarılıp gücümün yettiğince onu sıktım ve ikimiz de ağladık. Zenci de atılıp ikimizi birden kucağına aldı, o da ağlıyor ve gülüyordu. Tanrısal sarhoşluk kaç saat sürdü? Kaç yüzyıl sürdü? Bu, hayatımın en önemli ikinci günü olmuştu: Birincisi, Yunan Prensi Yeorgios'un Girit'e ayak bastığı gündü. Ben kucağımda Çinli generali sıkıyordum, zenci bizi sıkıyordu ve sınırların yıkıldığını; adların, ülkelerin, ırkların yok olduğunu, insanın insanla birleştiğini, insanların ağladığını, güldüğünü, kucaklaştığını görüyordum. Beyinlerini bir şimşek aydınlatmış ve görmüşlerdi: Herkes kardeşti!

Ben de, küçük yüreğimin bağırdığını hissediyordum. Artık yüreğimin birliğe kavuşması, binlerce kölelikten kurtulmam, korkuyla yalanı yenmem ve başkalarına da korku ve yalandan kurtulmaları için yardım etmem konusunda kendi kendime yemin ettim. Artık insanların haksızlık etmesine izin vermeyecek, dünyanın bütün çocuklarına temiz hava, oyuncak ve okuma yazma sağlayacak, kadına özgürlük ve tatlılık, erkeğe iyilik ve nezaket ve insanın oynak yüreğine bir buğday tanesi verecektik.

Bu sesi ölünceye kadar izlemeye yemin ediyordum.

Bunlar, âşıklara özgü yeminlerdi. Doğru söylüyordum, hayatımı vermekte kararlıydım; bir düşünce uğruna taşlanan, yakılan, çarmıha gerilen insanların duyduğu hazzı ilk kez duyacaktım. Kardeşlik ne demektir; hepimiz birimiziz,

ne demektir, bunu böylesine derinden, ilk kez hissedecektim ve artık ben hayattan daha yüce, iyi bir şeyin, ölümü yenen bir kuvvetin varlığını anlıyordum.

Panait Istrati'nin, doğunun sihriyle dolu masallarını okumuştum. Onun, kahramanca, çileci hayatını biliyordum, ama henüz kendisini görmüş değildim. Bir gün buruşuk, iri yazılarla aceleyle yazılmış bir kâğıt aldım: "Gel, beni gör; babam Rum, anam Romen'di; ben Panait Istrati'yim."

Moskova'nın Pasaj adlı otelinde, kapısını çaldığım zaman gerçek bir mücadeleciyi göreceğim için seviniyordum. Ne zaman yeni biriyle tanışsam, duyduğum güvensizliği yenmişimdir. Istrati'ye de güven dolu bir halde gidiyordum. Yatakta hasta yatıyordu, beni görür görmez fırlayıp Rumca:

"Hoş geldin bre!" dedi. "Bre hoş geldin!"

Kritik olan ilk karşılaşma samimi olmuştu. Keşfetmeye çalışıyormuş gibi birbirimize bakıyorduk; antenleriyle birbirini yoklayan iki karınca gibiydik. Istrati'nin yüzü ince, derin çizgili, çok acı çekmiş bir yüzdü. Parlak gri saçları, bir çocuğunkiler gibi durmadan alnına düşüyordu; gözlerinde sırf berbatlık ve tatlılık parlıyor, tekeninkilere benzeyen ve şehvetli dudakları sarkıyordu.

"Geçende," dedi, "toplantıda yaptığın konuşmayı okudum; güzeldi. Heriflere iyi veriştirdin. Aptal Frenkler! Barışçı yazışmalarıyla savaşı durduracaklarını sanıyorlar ya da savaş çıksa, sanki işçiler ayaklanıp silahlarını ellerinden atacaklar! Palavra! Palavra! İşçileri iyi bilirim ben! Yine mezbahaya gidip birbirlerini öldürürler. Diyorum ya, iyi veriştirdin onlara. Biz istesek de, istemesek de yeni bir dünya savaşı patlak verecek, hazır olmalıyız!"

Gözlerimin içine bakıyordu; iri kemikli elini uzattı, dizimi sıktı, güldü:

"Bana mistik bir tutkun olduğunu söylemişlerdi; ama bakıyorum aklın yerinde ve serin havayla karnın doymuyor. Mistik tutkunluk anlamına gelmez bu, değil mi? Ne bileyim ben? Laf, laf! Ver elini bana!"

Gülerek el sıkıştık, bir hamleyle yataktan fırladı. Bu adamın ani ve atik hareketlerinde, kaçak bakışında, vahşi haz-

zında yanan, kendine benzer bir şeyler var. Gazocağını yaktı, ibriği koydu. Garson gibi, şarkı söylercesine bağırdı:

"Orta biir, kaynamış olsun!"

Yunanistan'ı hatırladı, Kefalonyalı kanı kaynadı, Ibraia'nın Rum mahallesinde duymuş olduğu birtakım eski şarkıları söylemeye başladı:

Bir kelebek olsaydım,
yanına uçsaydım...

Yunanistan ta içinden yükseliyor, şifa bulamamış bu adam, vatana ulaşmanın hasretini çekiyor. Birden, ihtiraslı bir biçimde karar verdi:

"Yunanistan'a döneceğim!"

Yoruldu, öksürüyor... Yine yatağa uzandı ve kahvesini içiyor.

Tekrar yatağın içinde oturdu. Sigaranın birini söndürüp birini yakıyordu; ihtirasla, düzensiz bir şekilde Rusya hakkında konuşmaya başladı. Sonra eserinden, eserinin başkişisi olup bütün hayatı boyunca bir dost arayan ama bulamadığı için acı çeken Adrianos Zografos'tan söz etti. Dilekleri gerçekleşecek gibi değil, yüreği dağınık; kafasında kaosa uyum verecek güç yok!

Ona büyük bir sevgi ve acımayla bakıyordum. Hayatının, bir dönüm noktasında bulunduğunu hissetmekteydim, ama içinden henüz izleyeceği yolu belirlememişti. Benden yardım istermiş gibi küçük, ateşli gözleriyle bakıyordu.

Gülerek ona,

"Sen," dedim, "tıpkı kitaplarının kahramanı Adrianos' sun. Sandığım gibi ihtilalci değil, ayaklanmışsın yalnızca... İhtilalcinin eyleminde sistem, düzen ve birlik vardır; sen asisin; bir fikre sadık kalman çok güçtür. Ama, Rusya'ya ayak basmış olduğun şu anda içini bir düzene sokmalısın. Karar vermen gerek; sorumluluğun var..."

Boğazından tutuyormuşum gibi bağırdı:

"Bırak beni!"

Ve biraz sonra acılı bir tavırla sordu:

"Emin misin?"

"Romen Adrianos Zografos öldü," dedim ve onu avutmak istermiş gibi sıska kolundan tuttum. "Yaşasın, Rus Adrianos Zografos! Artık Ibraia'nın dar mahallerinden kaç, Panait; dünyanın huzursuzluğu ve umudu arttı bak. Adrianos'un hayatındaki başıboş, kişisel tempo Rusya'nın dünya çapındaki temposuyla birleşsin ve sonunda birlik ve inanç meydana getirsin. Bunca yıldır Adrianos'un, Panait'in boş yere istemiş olduğu yüce dengenin gerçekleşmesi zamanı şimdi geldi; çünkü artık zaman tek bir bireyin kararsız kaderine değil, büyük bir ulusun mücadele eden kitlelerine temelleniyor."

Istrati sinirli bir halde bağırdı:

"Yeter artık! Yeter artık! Hangi şeytan getirdi seni? Senin bu söylediklerini gece gündüz burada, yatakta düşünüyorum; ama yapıp yapamayacağımı da sormuyorsun. Bağırıyorsun bana: Zıpla! Ama, yapabilir misin diye sormuyorsun?"

"Göreceğiz, Panaitçik!" diye yanıt verdim. "Sinirlenme; zıpla, nereye kadar varacağını görürüz."

"Ama, bu oyun değil be! Nasıl konuşuyorsun böyle? Hayat ya da ölümdür bu!"

Ben,

"Hayat da, ölüm de oyundur," dedim ve ayağa kalktım. "Oyundur ve onu kazanmamız ya da kaybetmemiz böyle bir ana bağlıdır."

"Niçin kalktın?"

"Gitmem gerek, seni yormaktan korkuyorum!"

"Bir yere gitmeyeceksin! Kalacaksın, birlikte yiyeceğiz; ikindi üstü de beraber çıkarız..."

"Nereye?"

"Gorki'yi görmeye. Beni beklediği haberini göndermişti. Avrupa'nın bu ünlü Istrati'sini bugün ilk kez göreceğim," dedi ve iğneli sesi büyük üstat için duyduğu çocukça bir kıskançlığı açığa vurdu.

Yataktan fırladı, giyindik, dışarı çıktık. Kolumdan sıkıca tutuyordu.

"Dostça ayrılacağız," diyordu, "dostça ayrılacağız, çünkü şimdiden suratına bir yumruk vurmak ihtiyacını duyuyorum. Şunu bilmen gerek: Ben yumruksuz dostluğu anlayamam. Ara sıra kavga etmemiz, kafalarımızı kırmamız gerek, duyuyor musun? Sevgi bu demektir!"

Bir restorana girip oturduk. Muska gibi asmış olduğu bir şişe zeytinyağını boynundan çıkardı ve yemeğine serpti. Sonra yelek cebinden küçük bir kutu biber çıkardı ve koyu et suyuna bol bol döktü.

Dudaklarını yalayarak,

"Yağ ve biber;" dedi, "Iberia'da olduğu gibi."

Zevkle yedik, Istrati yavaş yavaş Yunancasını hatırlıyor ve aklına bir kelime geldikçe çocuk gibi ellerini çırpıyordu:

"Hoş geldin!" diye bağırıyordu. "Hoş geldin. Benim neyim oluyorsun?"

Ama aklı da başındaydı: İkide bir saatine bakıyordu; birden ayağa kalktı.

"Vakit tamam!" dedi. "Gidelim!"

Garsonu çağırdı, Ermenistan'ın iyi şarabından dört şişe aldı, paltosunun ceplerini meze paketçikleriyle, tabakasını da sigarayla tıka basa doldurdu ve yola çıktık.

Istrati heyecanlıydı; büyük Gorki'yi ilk kez görecekti. Muhakkak ki kucaklaşmalar, hazır sofralar, gözyaşları, gülüşler, sohbet üstüne sohbet, sonra yine veryansın kucaklaşmalar bizi bekliyordu.

"Panait," dedim, "heyecanlısın."

Büyük bir binaya vardık, merdivenleri tırmandık, gözucuyla arkadaşıma baktım. İnce uzun bedenini, fazla kullanılmış işçi elbiselerini, doymak bilmez gözlerini gördükçe seviniyordum.

"Şimdi," dedim, "Gorki'yi görünce kendini tutup kucaklaşma ve bağırmalara başlamadan edebilir misin?"

Kızgın bir tavırla yanıt verdi:

"Hayır hayır! Ben İngiliz değilim, Rumum; Kefalonyalıyım... Kaç kez söyleyeceğim sana? Bağırırım, kucaklarım, kendimi veririm. Sen İngilizlik tasla!.."

Bir saniye sonra da ekledi:

"Hem sana bir şey söyleyeceğim: Yalnız olmayı tercih ederdim; arkadaşlığın beni sinirlendiriyor."

O daha sözünü bitirmeden, Gorki ağzında bir izmaritle merdivenin başında göründü. Cüsseli, iri kemikli, yanakları çökük, çıkıntılı şişkinlikleri olan küçük, mavi, acılı bir ağız. Bir insanın ağzında böylesine bir anlamı hayatımda görmemiştim.

Istrati onu görür görmez basamakları üçer üçer atlaya-

rak elini yakaladı; Gorki'nin geniş omuzlarına atılmaya hazır bir halde bağırdı:

"Panait Istrati."

Gorki sakin bir tavırla elini uzattı ve Istrati'ye baktı. Yüzünde ne sevinç ne de hayret vardı. Sessizce ve dikkatle Istrati'ye bakıyordu.

Biraz sonra:

"İçeri girelim!" dedi.

Sakin adımlarla önden kendi girdi, Istrati onu sinirli bir halde izliyor ve paltosunun cebinden dört şarap şişesiyle mezeler görünüyordu.

İnsan dolu küçük bir daireye girip oturduk. Gorki yalnız Rusça biliyordu. Konuşma güçlük içinde başladı. Istrati çat pat ve büyük bir heyecanla konuşmaya başladı; ne söylediğini hatırlamıyorum, ama konuşmasının ateşliliğini, sesinin tonunu, geniş hareketlerini ve ateşli bakışını ara sıra hatırlarım.

Gorki sakin, bir-iki sözcükle, tatlı ve düz bir sesle yanıt veriyor, durmadan sigara yakıyordu. Gülümseyişinin azlığı, sakin olan konuşmasına derin, trajik bir anlam vermekteydi. İnsan onun çok çekmiş ve hâlâ çok çeken biri olduğunu; hiçbir şeyin, ne Sovyet bayramlarının, ne yaşa naralarının, ne değer ve şanların yok edebileceği manzaralar görmüş olduğunu anlıyordu; mavi gözlerinin ardında sakin ve iyi olmaz acısı yatmaktaydı.

"Benim en büyük hocam," diyordu, "Balzac olmuştur. Hatırlarım, onu okurken sayfayı ışığa kaldırıp hayretle şöyle derdim: 'Ama, bu kadar canlılık ve bu kadar kuvvet nerede?'"

Ben sordum:

"Ya Dostoyevski, ya Gogol?"

"Hayır, hayır, Ruslardan yalnız bir kişi var: Leskov."

Sustu ve biraz sonra,

"Ama," dedi, "ben her şeyin üstünde çok çektim, çeken insanı çok sevdim; başka hiçbir şey değil..."

Ve sigarasının mavi dumanını, yarı kapalı gözleriyle izleyerek sustu.

Panait şişeleri çıkardı, masanın üstüne koydu; irili ufaklı paketler halindeki mezeleri de dizdi. Ama açacak cesareti yoktu; uygun düşmeyeceğini anlamıştı; beklediği hava doğmuş değildi. Ama bekliyordu; iki büyük kavgacının içip ba-

ğırmasını, ağızlarından büyük sözlerin çıkmasını, şarkı söylemelerini, dans etmelerini ve toprağın sarsılmasını bekliyordu. Ama Gorki hâlâ kendi iç mücadelesinde dalgındı ve tabii henüz umut yoktu.

Gorki ayağa kalktı, kendisini birkaç genç çağırmıştı; onlarla birlikte yandaki büroya kapandı. Biz yalnız kaldık.

"Panait," dedim, "hocayı nasıl buluyorsun?"

O sert bir hareketle bir şişe açtı.

"Bardağımız yok," dedi, "şişeden içebilir misin?"

"İçebilirim."

Şişeyi aldım,

"Sağlığına Panait," dedim, "insan çöl canavarıdır, her insanın çevresinde uçurum vardır ve hiçbir yerde köprü yoktur. Üzülme, Panaitçik; bunu biliyor musun?"

Usanmış bir halde,

"Çabuk iç," dedi. "ben de içeyim, susuzum!"

Dudaklarını sildi.

"Biliyordum," diye yanıt verdi, "ama hep unuturum!.."

"Senin büyük değerin bu, Panait! Bilmeseydin vay haline! Budala olurdun. Bilip de unutmasaydın, vay haline; soğuk ve duygusuz olurdun; oysa şimdi gerçek insansın: Sıcak, saçmalıklarla dolu, ölünceye kadar umutlar ve hayal kırıklıklarından ibaret bir yumak."

"Şimdi Gorki'yi gördük, bu da geçti!" dedi, şişeleri tekrar cebine soktu, büyük ve küçük paketleri topladı, çıktık.

Yolda,

"Gorki bana çok soğuk göründü," dedi, "sen nasıl buldun?"

"Bana çok acılı, teselli edilemez bir halde göründü."

Panait heyecanla bağırdı:

"Bağırsaydı, içseydi, hafiflerdi!"

Ben yanıt verdim:

"Bir zamanlar bir Müslüman emırı, savaşta yakınları ölünce, ırkının erkekleri için bir emir çıkarmış: 'Ağlamayın, bağırmayın, acı hafiflemesin!' İnsanın kendi içine sokabileceği en mağrur disiplin budur, Istrati! Onun için Gorki benim çok hoşuma gitti."

Ertesi gün, Moskova'nın büyük katedralinin önünden geçiyordum; içeri girdim. Sonsuz büyüklükteki tapınak, Çarlık Rusya'sının bu iftihar vesilesi boş, ıssız ve soğuktu. Renkli uzun dualar, azizler, kışın ıssız karanlığı içinde donuyordu. Peykede, içindeki metelik bulunmayan bir tepsiyi tutmuş bir kadıncağız, ağız ve burun deliklerinden duman gibi çıkan soluğuyla tir tir titreyen bu kutsal sürüyü ısıtamıyordu.

Birden, kadınların mahfilinde, dua okuyan çok tatlı kadın ve erkek sesleri duydum. El yordamıyla döner merdiveni bulup çıkmaya başladım. Önümde, yarı karanlıkta, bohçalarıyla soluya soluya yukarı çıkan iki-üç kadın ve erkek ihtiyarcık gördüm.

Merdivenin başına çıktım, kendimi sıcak bir köşede, baştan aşağı yaldızlı küçük bir şapelde, yanan meşaleler, diz çökmüş insanlar, sırma ve ipekliler giymiş diyakoslar, papazlar ve despotlarla dolu minberle karşı karşıya buldum...

Bu köşenin sıcaklığıyla verdiği hazzı unutamayacağım. Erkeklerin çoğu eski soylular ya da soylu evlerinin muhafızları gibi favorili ihtiyarlardı. Kadınlar saçlarını bembeyaz takkelerle örtmüşlerdi. İsa, tasvir yerinde doymuş, gül gibi kırmızı, ışıldıyordu ve göğsü süslerle örtülüydü: gümüş ve altından yapılmış insan elleri, ayakları, göz ve yürekleri. Diz çökmüş yığının içinde, ayakta duruyordu, heyecanımı denetleyemiyordum; manzara, yürek paralayıcı bir vedalaşmaymış, çok sevilen biri uzak ve tehlikeli bir seyahate gidiyormuş da, dostları kendisini uğurluyormuş gibime geldi... Son dindarlar, tanrılarının sevgili biçiminden, çok acıklı bir tarzda ayrılıyor ve yeni biçimli, yeni bir sırrın inananları acımasızca artık hükmü kalmamış putlara saldırıyorlar... Eski bir dinin ölmekte olduğu ve kanlar içinde yeni bir dinin doğduğu kritik ve merhametsiz bir anda yaşamaktayız.

Geçirmekte olduğumuz devirler güçtür ve daha da korkuncu çocuklarımızla torunlarımızın geçirecekleri devirler daha güç olacaktır. Ancak güçlük her zaman yaşamın uyaranı olmuştur. İtkilerimizi uyandırıp iyi ve kötüye doğru yönlendirerek birden önümüze dikilen engelleri aşmamıza yardımcı olur. Böylece başka türlü olduğu takdirde uyuyacak, dağınık ve isteksiz hareket edecek olan bütün kuvvetlerimizi

seferber ederek, bazen umduğumuzdan daha da uzağa varırız. Çünkü, seferber edilmiş olan kuvvetler, bizim bireysel kuvvetlerimiz ya da insanlara özgü kuvvetler değildir. Sıçramak için yaptığımız hamlede, içimizden üç yönlü kuvvet boşanır: kişisel, bütün insanlara ait ve insanüstü kuvvetler. İnsan, sıçramaya girişmek üzere bir yay gibi gerildiği anda, içimizde gezegenimizin bütün kuvveti de gerilip hamle eder. O zaman rahat, huzurlu anlarımızda unuttuğumuz basit bir gerçeği anımsarız: İnsan ölümsüz değildir. Ölümsüz bir Şey'e ya da Biri'ne hizmet eder.

Ayin bitip de son dindarlar yavaş yavaş mermer merdiveni inerken, bir genç yanıma sokuldu; sarı sakalları, yorgun mavi gözleri vardı; zayıf, solgun benizliydi ve öksürüyordu. Benimle konuşmaya başladı.

Heyecanla sordu:

"Siz de bizden misiniz? Siz isa'ya ihanet etmediniz mi?"

"O bana ihanet etmezse, ben de ona etmem!" diye karşılık verdim.

Bu sözüme hayret eden genç,

"İsa asla ihanet etmez," dedi, "ihanet etmez, kendisi ihanete uğrar. Ama, gelin, hava soğuk, bize gidip birer çay içelim!"

Babası eski bir soyluymuş, büyük bir evi varmış, şimdi iki odaya tıkmışlar. Evlerinin geri kalan kısmı işçi aileleriyle doluymuş ve küçük çocukları olmadığı için ona en az güneş gören odaları vermişler, çünkü işçilerin çocukları varmış ve güneşten yararlanmalıymışlar. Genç, yaşamak için fabrikada çalışıyormuş, ama şairmiş ve biraz zaman bulunca şarkılar yazarmış:

"Şimdi," dedi, "büyük bir şarkı, bir diyalog yazıyorum; İsa'yla bir işçi konuşuyor. Vakit sabahtır, fabrika düdükleri ötmektedir, hava soğuktur; kar yağar. Erkek ve kadın işçiler, titreyerek fabrikalara koşarlar. Benim işçi, İsa'nın elinden tutarak onu fabrikalarda, kömür ocaklarında, limanlarda dolaştırır. İsa içini çeker: 'Bunlar neden cehennemlik?' diye sorar. 'Ne yapmışlar?' İşçi, 'Bilmem,' diye karşılık verir, 'bunu bana sen söyleyeceksin!' Sonra onu ocağı sönmüş, çocukları aç ve ağlayan bodrumuna götürür. İşçi kapıyı kapatır, İsa'nın kolundan tutup bağırır: 'Sezar'a karşı nasıl davranacağız, Tanrı? Onun olan neyse verelim, bizim olan neyse alalım!'"

Delikanlı heyecanla durdu, huzursuzlukla ve hızlı hızlı ellerini sallıyordu.

"Peki," dedim, "İsa ne yanıt verdi?"

Son dindar,

"Bilmiyorum," diye karşılık verdi ve korkuyla çevresine bakındı, "henüz bilmiyorum ya da daha doğrusu, artık bilmiyorum!"

Delikanlı patlak bir koltuğa çöktü ve elleriyle yüzünü örttü.

Sonra mırıldandı:

"Neden? Neden?"

Bu da soruyor, diye düşündüm ve yanıt bulamıyor. Acaba İsa yanıt verebilir miydi? Neden Lenin'e sormuyor?

"Neden Lenin'e sormuyorsun?" dedim ve sesim istemeyerek öfkeli çıktı.

"Sordum!"

"Ne yanıt verdi?"

"'Dünya proleterleri birleşiniz!' Ben kızgınlıkla irkildim: 'Ama,' dedim; 'ben sana ruh için soruyorum Nikolay İlyiç, Tanrı için, ebediyet için!'"

"Peki!"

"Omuzlarını kaldırıp güldü: 'Burjuva...' diye mırıldandı ve içtiği sigarayı topuğuyla çiğnedi."

Orman büyük, hava güzel
İleri Be-Ku, yayını kuşan!
Buradan şuradan, şuradan buradan!
Bir domuz! Kim öldürür domuzu?
Zavallı Be-Ku! Be-Ku!
Fakat kim yer onu? Zavallı Be-Ku!
Haydi, parçala onu; işkembeyi yiyeceksin...
Bam! Bir fil yere yuvarlandı!
Kim öldürdü onu? Be-Ku!
Pahalı fildişlerini kim alacak? Zavallı Be-Ku!
Sabır Be-Ku; kuyruğu sana verecekler.
(Pigme şarkısı)

Günler geçtikçe, esrarengiz Rusya büyüsünün daha çok içime işlediğini hissediyordum. Beni büyüleyen şey, yalnızca uzak Kuzey'den gelen egzotik kış ve çevremdeki, bana yabancı Slav yaşantısı (insanlar, saraylar, kiliseler, troykalar, balalaykalarla danslar) değil, başka, daha derin, daha mistik bir şeydi: Burada, Rus havası içinde, çok eski kozmogonik iki kuvvetin açıkça, hatta gözle görünür bir şekilde çalıştığını hissediyordum ve insanın içine, çevresindeki savaş havası öylesine işliyordu ki, kozmogonik güçlerin biri ya da öteki yanımda mücadeleye girip savaşıyordu. Mikroskopik varlığımın içinde canlı olarak tattığım şeyi burada, Rusya'nın sonsuz gövdesinde merhametsiz ve korkunç bir şekilde görüyordum. Hiç farksız olarak aynı mücadele, aynı kavga ve aynı ezelî hasımlar vardı: ışık ve karanlık... Böylece yavaş yavaş mücadelem, Rusya'nınkiyle aynı şey oluyordu ve Rusya'nın kurtuluşu sanki benim de kurtuluşum olacaktı. Çünkü ışık tektir, farksızdır ve nerede yener ya da yenilirse, insanın içinde de yener ya da yenilir. Bu kanı içime yerleştiğinden beri, buranın kaderi, benim de kaderim olmuştur. Artık Moskova'ya sığmıyordum. En eski düşman ve iş ortaklarının dövüştüğü bütün alanı yakından görmek üzere yola çıktım: Leningrad'dan Vladivostok'a ve Murmansk'la Kuzey Buz Denizi'nden Buhara ve Semerkant'a kadar.

Her insan, her halk kendi çarmıhını omzunda taşır; çoğu ölünceye kadar götürürler ve onları çarmıha gerecek kimse bulunmaz. Çarmıha gerilecek olana ne mutlu, çünkü Diriliş'ten yalnız o yararlanacaktır. Rusya çarmıha geriliyordu. Kent ve köylerini dolaşırken, kutsal iyimserliği karşısında ürperiyordum. Çarmıhın üzerinde bu kadar mücadele, bu kadar acı ve bu kadar umudu hiçbir yerde görmedim. İnsanın, ileri doğru bir adım atmak, eski sevgisini, eski tanrısını, çok eski alışkanlıklarını yenmek için ne kadar güç karar verdiğini ilk kez olarak anladım. Ruh olup kendisini yukarı çıkmak için iten bütün her şey, zamanla ağır madde halini aldı, yolun ortasına yığıldı ve yeni yaratıcı soluğun geçmesine izin vermiyorlar.

Milyonlarca Mujik direniyor, anlamıyor, kurtulmak istemiyorlar; ellerinde çiviler, Ana'yı çiviliyorlar. Kuşaklar bo-

yunca toprağı işliyorlar, toprak oldular, alevden nefret ediyorlar ve aç, yaralı, sırf alev olan işçileri, çalışmayan kitleyi, bazen iyilikle, bazen zorla kurtuluş yoluna girsin diye itiyorlar.

Ve sakıngan, karnı tok dünyanın insanları, ışıkla karanlığın dövüştüğü Rus alanının çevresinde durmuş, kahkahalarla gülüyor: "Tamam, Rusya mahvoldu!" Çünkü kendini kollayanlar, karnı tok olanlar, çarmıha gerilişin görünmez dirilen kuvvetlerini anlayamazlar. Ama, İsa'nın dediği gibi, buğdayın başak olması için toprağa inip ölmesi gerekir; Rusya da aynı şekilde çalışıyor; bir buğday tohumu, büyük bir fikir gibi.

Gizli bir İncil, sevgili çömez Yuhanna'nın, Çarmıha Gerilmiş'in önünde, ayakta ağlarken, hayret verici bir hayal gördüğünü yazar: Çarmıh tahtadan değil ışıktanmış ve üzerinde Çarmıha Gerilmiş olan bir insan değil, binlerce kadın, erkek ve çocuk halini alıp inleyerek ölüyormuş. Sevgili çömez titriyor, hiç kimseyi yakalayıp durduramıyormuş; sayılamayacak kadar çok olan bütün şekiller değişiyor, koşuyor, kayboluyor ve başkaları ortaya çıkıyormuş. Birdenbire hepsi sönmüş, Çarmıh'ın üzerinde yalnızca bir çığlık kalmış.

Bugün, bu görüntü karşımızda çırpınıyor, ama kurtarıcı bir tek insan değil, bütün bir halktır. Bütün Rusya, milyonlarca erkek, kadın ve çocuk çarmıha gerilmiş debeleniyor; kayboluyor, düşüyor, yenileri ortaya çıkıyor; insan belirli bir şekli ayrıt edemiyor; ama çığlık, sayısız ölümlerin arasında mutlaka kalacaktır.

Bu bile yeter; dünya yine bu şekilde kurtulacaktır. Kurtulacak, ne demek? Hayat için yeni bir mazeret bulması demek. Çünkü eskisinin hızı geçti ve artık insanlık onun ağırlığını taşıyamıyor. Ne mutlu ona ki, zamanının çığlığını duyar, çünkü her zamanın kendi çığlığı vardır ve onunla birlikte olur, yalnız o kurtulur.

Yaşıyor ve bu arada zamanımızın farkına varmıyoruz; ama bugün çarmıha gerilen yeni düşünce tutuşur ve dünyayı gençleştirirse, bizim bu devrimizin adı dirilme değil, orta çağ olsun... Orta çağ, yani orta hükümranlık. Bir uygarlık yok oluyor, yaratıcı gücünü kaybediyor, bir bölük insanın taşıdığı yeni bir soluk; sevgiyle, sertlikle, inançla bir yenisini yaratmaya çabalıyor.

Bu yeni uygarlığın yaratıcılığı sağlam değildir; başlangıçta hiçbir şey sağlam olmaz. Belki gelecek bütünüyle felaket, belki de güdük bir anlaşma olabilir ve biz onu, bu doğmakta olan uygarlığın çırpınan güçlüklerinin geçici devresi içinde yaşıyoruz.

Hiçbir şey kesin değildir. Bunun için de, her ulusla her bireyin sorumluluğu, kendi zamanında kesin hatlara sahip değildir. Sabit değil, her zamankinden büyüktür. Çünkü bu kesin olmayan, ihtimallerle dolu dönemlerde, halkın ve bireyin borcu umulmadık bir değere sahip olabilir.

Öyleyse, görevimiz nedir? Yaşadığımız tarihî anı iyi ayırt etmemiz ve küçük çalışmamızı belirli bir kampa bilinçli bir şekilde yerleştirmemiz. İlerleyen akıntıya kendini ne kadar çok uydurursan; insanın güç, tehlike ve kararsızlıktan ibaret olan yükselişine o kadar çok yardım edersin.

Bütün ziyaretlerimi bitirip birkaç gün dinlenmek üzere Buhara'da kaldıktan sonra, Sibirya'daki korkunç soğuğun ardından sevgili güneşin üzerime vurduğunu ve belkemiğimle ruhumu ısıttığını duydum. Buhara'ya öğleden az önce varmıştım; hava çok sıcaktı ama yolları sulamışlardı ve ortalık yasemin kokuyordu; rengârenk sarıklı Müslümanlar hasır tentelerin altında oturuyor, soğuk şerbetler içiyorlardı; tombalak çocuklar, göğüsleri açık, kahvelerde yüksek taburelere oturmuş, amaneleri okumaktaydı. Bir kavun satın aldım, ünlü Kok-Kuba Camii'nin [1] gölgesine oturdum; kavunu dizlerime dayadım. Karnım çok açtı ve çok susamıştım. Kavunu dilim dilim keserek yemeye başladım. Kokusu ve tadı iliğime kadar işledi; Jericho'nun [2] solmuş gülü gibiydim ve kavunun serinliğine dalarak kendime geldim.

Yedi yaşlarında küçük bir kız çocuğu geçti. Sırtı bir sürü ince ince saç örgüsüyle örtülüydü ve her örgüde, nazar için ya bir deniz kabuğu ya mavi bir taş ya da bronzdan bir hilal vardı. Önümden geçerken kalçaları olgun bir kadınınkiler gibi sallanıyor, hava mis kokuyordu.

Öğleüzeri, karşıki minareye bembeyaz sakallı, yeşil sarıklı bir müezzin çıktı, avuçlarını kulaklarına götürdü ve gök-

[1] Gök Kubbe olması gerek.
[2] Kudüs'ten 23 km. ötede bir kent.

yüzüne bakarak ölçülü, tatlı bir sesle müminleri ibadete çağırmaya başladı. O ezan okurken kızgın havada bir leylek süzüldü, sonra gidip tek ayağıyla minarenin tepesine tünedi.

Kulak kabartıp dinliyor, gözlerimi açıp bakıyor, kokulu, çok tatlı meyveyi yiyordum, çok mutluydum. Gözlerimi yumdum, ama uykuya dalarım da bütün bu mutluluğu kaybederim korkusuyla tekrar açtım. Önümde Buhara'nın ünlü Registan Meydanı ıpıssızdı. Bir zamanlar, ilkbaharda bütün Müslüman ülkelerinden, ateşli müminler buraya koşup Ali'nin haksız yere öldürülen iki oğlu Hasan ile Hüseyin için yas tutarlardı. Baharat, elma, hurma ve kutsal fahişelerle yüklü kervanlar, ellerinde beyaz birer güvercin, başları kazınmış, toz ve saman içinde beyaz atlara binmiş oğlan çocukları, onların arkasında bembeyaz entarili müminler. Çılgın bir halde yatağanlarını başlarına vuruyor, kanlar burma bıyıklarından, sakallarından ve beyaz entarilerinden akıyordu. Kırk gün, kırk gece inleyerek ağlarlardı: Hasan! Hüseyin! Hasan! Hüseyin! Sonra, çiçek açmış ağaçların altına uzanarak kanlar içinde, kutsal fahişelerle birleşirlerdi!

Şimdiyse, ünlü Registan Meydanı ıssızdı; hayranlık verici rengârenk cami, yarı yarıya yıkılmıştı. Bütün o kalabalık sanki hayaletti de horoz ötmüş, kaçmışlardı.

Acaba insanın bütün bu gürültüsü, ağlaması Tanrısal öfkeye karşı mıydı? Hangi amaçla?

Ruhumu bir acı kapladı, ölüleri diriltmekten yorulmuştum; uyumak, kurtulmak için gözlerimi yumdum. Ve bir düş gördüm: Yüzü olmayan, titrek iki kadın dudağı havada sallandı; harekete geldiler ve bir ses duydum: "Senin Tanrın kimdir?" Tereddütsüz yanıt verdim: "Buddha!" Ama dudaklar yine oynadı; "Hayır, hayır, Epafos!" [1]

Ayağa kalktım; bu üç ay süresince, beynimin mahzenleri içinde dolanarak verdiğim uğraşın meyvesini aldım; içimin kapağı açıldı, gördüm! Bütün bu zaman süresince acı çekiyor, didiniyordum. Yılan gibi dikenlerin içinde gömlek değiştirip yenisini çıkarmak için çabalamaktaydım; acı çekiyor ve neden olduğunu bilmiyordum; şimdi de düş: Buddha... bu eski kılıftı, Epafos'sa yenisi.

[1] Mitolojide Zeus'un oğludur.

Epafos! Dokunmanın tanrısı. Teni gölgelere yeğleyen ve iş karnını doyurmaya geldi mi, başkalarının boş sözlerine kulak tıkayan kurt. O, ne göze inanır, ne kulağa... Dokunmak, insanı ve toprağı yakalamak, onların sıcaklığını tazelemek ve onlarla bir olmak için kendi sıcaklığıyla birleştirmek ister. Dokunmak için ruhu da beden haline sokmak... Yeryüzünde yürüyen, toprağı seven ve onu kendi tasvirine göre yeniden yaratıp onunla birleşmek isteyen en sağlam, en çalışkan tanrı. Benim tanrım budur...

Rusya konuşmadan, gürültüsüz bir şekilde kendi mucizesini yarattı. Yeni derisi henüz oluşmamış, üşüyüp güneşte ısınmak için sürünen yılan gibi, benim ruhum da bu yeni güneşte sürünüyordu. Uyandığım zaman artık aynı adam değildim, çünkü daha önce bilmiyordum, şimdi biliyorum. Ama bir düş insanın hayatını nasıl değiştirebilir, diye de kendi kendime de soruyordum. Değiştirmiyor, diye yanıt veriyordum; değiştirmiyor, yalnızca değiştiğini haber veriyor.

İnsanın kapıldığı bütün çılgınca mücadele neye karşı, diye soruyordum. Daha önce mutlulukla gülümseyerek şöyle yanıt verirdim: "Hayat oyunu. Dünya yoktur. Haksızlık, açlık, sevinç, acı, mücadele yoktur; her şey hayaldir; dağılacaktır."

Ama şimdi hafiflemiş olarak kalktım, ünlü Registan Meydanı üzerine akşamın alacakaranlığı inmeye başlamıştı, başımı kaldırdım: "Amaç nedir? Sorma. Kimse, Tanrı bile onu bilmez; çünkü o da, el yordamıyla arayarak, tehlikeler atlatarak, acılı bir halde bizimle birlikte ilerliyor. Yürekte çok açlık, haksızlık ve karanlık var; bu gördüklerin hayat değil, ne kadar üflersen üfle dağılmazlar. Onlar ten ve kemiktir; kendilerine dokun, vardırlar. Havada bir çığlık duymuyor musun? Bağırıyorlar. Nasıl bağırıyorlar? İmdat, diye. Kime bağırıyorlar? Sana. Sana, her insana! Ayağa kalk, görevimiz sormak değil, hep el ele tutuşup yukarı çıkmaktır!"

Bu üç aydan sonra, Yunanistan'dan dönerken, Viyana'dan geçip tekrar Berlin'e uğradığım zaman, dünya değişmişti; dünya değil, gözlerim değişmişti. Eskiden bana tuhaf ve büyüleyici görünen ne varsa –hayasızca danslar, barbarca modern musiki, boyanmış kadınlar, boyanmış erkekler; keskin, alaycı gü-

lümseyiş, altına ve öpmeye karşı olan kudurganlık– artık bende tiksinti yaratıyor ve onlara sonun habercileri gözüyle bakıyorum. Dünya çürüyormuş gibi havada ağır bir pis koku var. Sodom ve Gomorra da herhalde böyle kokuyordu!..

Kül olmadan önce Pompei de böyle kokuyor olmalıydı. Bir gece, Viyana'nın kadın ve erkeklerle dolu ışıklı sokaklarında dolaşırken birden cehennemlik şehvet kenti Pompei'nin kafamda canlandığını hissettim. Onu ilk gördüğüm zaman henüz gençtim ve bize getirmekte olduğu korkunç haberi görememiş, görmeye de çalışmamıştım. O zamanlar onun kaderinin, bizim de kaderimiz olabileceği aklıma gelmemişti; dünya, o asırlarda benim için İsa'nın omuzları üzerinde sağlam bir şekilde oturmuştu; ya şimdi?.. Pompei'yi tekrar görmek için çıktığım seyahatte küçük bir dönüş yapmaya karar verdim.

Gökyüzü hafif bulutluydu, ilkbahar çimenleri eşiklerle avluları örtmüştü, yollar hoşlandığım gibi tenhaydı ve ben boş kentte ıslık çalarak tek başıma dolaşıyordum.

Evler açık, kapısız, sahipsizdi. Meyhaneler, tapınaklar, tiyatrolar, banyolar, hepsi ıssızdı; duvarlarda hâlâ hayasız, çıplak dansözler, budala sevda kuşları, horozlar, köpekler ve açık saçık, hayvanca birleşme izleri vardı.

Birden kulağımda bir ses çınladı: "Keşke Paris'te ve Londra'da da böyle dolaşsam ve arkadaşlarla Rusça konuşsam!" Ürperdim!.. Sırtımdan korkunç bir titreme geçti.

Pompei'nin kilerleri dolu, kadınları utanmasız, yeni yıkanmış ve kısırdı. Erkekler dinsiz, alaycı ve yorgundu. Bütün tanrılar –Yunanlı, Afrikalı, Asyalı– demokratik bir sefaletle, inançsız, korkak; oraya yığınlar halinde toplanmış, kötücül gülümsemelerle kutsanmış ekmekleri ve ruhları bölüşüyorlardı. Bütün kent, Vezüv'ün eteklerine sırtüstü yatmış, endişesiz kahkahalar atıyordu.

Yüksekçe bir yere çıktım; bu kadar yıl, bu kadar mücadeleden sonra anlamıştım. Bize şu haberi getiren bu kent mazur görülmelidir: Tüm dünyanın eteğinde bulunduğu yanardağ, patlamadan biraz önceki bir kent için ne anlamı olabilir? Bütün bu açıkgöz tüccarlar, kaba insanlar, üçkâğıtçı papazlar, tahrikçiler ve sakatlar niçin yaşasın? Neden bütün çocuklar büyüsün de babalarının oturdukları yerlerde, meyhanelerde,

fabrikalarda, genelevlerde otursunlar? Bütün bu malzeme ruhun geçmesini engelliyor. Olan tüm ruhunu, parlak bir uygarlık yaratarak harcadı: fikirler, dinler, zanaat ve sanatlar, bilim, eylem... Şimdi hızı kesildi; barbarlar gelsin de tıkalı yolu açsınlar, ruha yeni bir yuva kursunlar.

Haksızlığa uğrayıp aç olan kalabalıkların, ağır yiyip içmekten hareketsiz oturan efendilerin kurulu sofrasına saldırışına bakıyorum. Kuruntu, ileri atılan yüzleri alevlendiriyor. Ötekiler, oturanlar birden uğultuyu duyarak dönüyorlar; önce gülüyorlar, sonra benizleri atıyor, huzursuz bir şekilde aşağı yukarı eğilerek fark ediyorlar: Kadın ve erkek uşaklar, ayaktakımı, hizmetçiler, yalınayaklar yukarı çıkıyor. Kutsal an! Düşüncenin, sanatın ve eylemin en büyük adamları, insanın bu cesurca yükselişinden doğmuşlardır.

Efendiler direnmek için hazırlanıyor, karşı koyuyorlar, ama devrimizin tüm akışı onların aleyhine. Yediler, içtiler bir uygarlık yarattılar. Görevlerinin sonu geldi artık: Yok olmalılar!

Yeni sofralar kurulur kurulmaz, uşaklar da şişmanlayıp uyuşmaya başlayacaktır. Ve yine, zulüm görmüş başka halklar yerden doğrulacak, yine açlık ile kuruntu, yani ruhların atardamarları ilerleyecektir. Bu durmadan, uyumlu bir şekilde sonsuza kadar devam edecektir.

Yasa budur, hayat ancak böyle yenilenip ilerleyebilir. Her canlı organizma, içinde, çevresinden alabildiği her şeyi alıp hazmetme zorunluluğu hisseder; yapabilirse dünyaya hâkim olmak ister. Düşünce de, uygarlık da birer canlı organizmadır ve yeni düşünceden daha kudurgan, daha kapkaççı bir canavar yoktur.

Ama bununla birlikte, acımasız olan bir yasa işlemeye başlar: Organizma, görevinin genişleyip egemen olmasını ne kadar tamamlarsa, yok oluşuna da o kadar yaklaşır. *Kibir,* belki de evrensel uyumun öldürücü sayıp affetmediği biricik günahtır. Bir organizmanın gücünün artması, mukadder olarak onun mahvoluşunu doğurur.

Anlaşılması mümkün olmayan bir şey daha var: Canlı organizma, görevini tamamladığı için yok olur. Bunu yerine getirmese, yaşar ve daha uzun zaman başkalarını rahatsız etmeden, kendi de rahatsız olmadan yaşamaya devam edebilirdi.

İnsan, bu uğursuz görevin, işini bitirip devleştikten sonra fethini yapıp başkaldırmaya başlayan ve dünyaya hâkim olmak isteyen başka bir canlı organizmaya engel olmamak için yok olmasına yardım etmek amacıyla, organizmanın yüreği içine sokulmuş olduğunu sanır. Sanır ki, hayatın her molekülüne bütün hayatın hızı, her çatışmada patlamaya hazır olarak dolmuştur; böylece de hayat, içindeki arzuları serbest bırakarak ilerler.

Önceleri bu yasa bize haksızmış gibi görünür ve bizi kızdırır; ama daha derine iner de bakarsak hayrete düşeriz. Bu yasa sayesinde barbar kuvvet sonsuz gücünü kaybeder. Güçlü olan, küstahlık ve cüretle böbürlenmez. Çünkü bu uyum yasası onu, bir yandan gücünü sonuna kadar korumaya iter, öbür yandan da bütüne hizmet edişinin her ânında kendi yok oluşuna doğru ilerlediğini kendisine hatırlatır.

Bolşevik liderler bunu bilmezler, bilmeleri de gerekmez. Kader nereye gittiklerini görmesinler diye gözlerine bir bez bağlar; çünkü görselerdi, hızları azalırdı.

Ben insan etkinliğinin tüm yönlerini elimden geldiğince kavramaya çalışıyor, insanoğlunu ileri iten dalgaları araştırıyordum. Yaşadığım çağa, geniş bir dairenin bu incecik yayına eğiliyor ve bugünün görevini açık seçik tanımlamaya uğraşıyordum. Belki insan, yalnız bu yolla hayatının geçici bir anında ölümsüz herhangi bir şeyi kavrayabilir çünkü ölümsüz bir tempoya uymaktadır.

Çok derinden hissediyorum. Acı çekmişin biri, maddeden bitkilere, bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insanlara doğru yükseliyor ve özgürlük için savaşıyor. Acı çekmiş kişi, her kritik anda yeni bir yüz kazanır. Bugün, onun yüzü şudur: yukarı doğru çıkmakta olan işçilerin liderliği. Bağırıyor, işaretler veriyor: adalet, mutluluk, özgürlük! Ve arkadaşlarına cesaret aşılıyor. Hiç kimse de şu korkunç sırrı bilmiyor: Adalet, mutluluk, özgürlük hep uzaklaşmaktadır.

Ama, ulaşacaklarını sandıkları ve ulaştıkları zaman dünyaya mutluluğun hâkim olacağını düşündükleri bir ideal için mücadele etmek doğru ve değerli bir şeydir. Ruh, böyle cesaret bulur ve sonsuz yükseliş için gayrete gelir. Arabacı da aynı şekilde, ağır yükü çeken araba atının ağzına bir avuç sa-

man koyar, at boynunu uzatır, bir sap yer, ama saman uzaklaşır, at da onu izleyerek yetişmeye çalışır ve böylece ilerleyerek yokuşu tırmanır.

İçimde bir saygı var. Bu karanlık kitlelerin arasında yükselen ve dünyayı da yükselsin diye iten görünmezin çığlığını fark ediyorum. Başka yüzyıllarda yaşasaydım, bu çığlığı, soylu kitlelerin arasından, o zaman yükselen sahiplerin, sanayici ve tüccarların arasından fark eder ve ben de onlarla birlikte çarpışırdım. Ebedî, insandan üstün olan bir hamle insanları yakalıyor, yukarı doğru itiyor ve artık bitkin bir hale geldikleri zaman onları bırakıp bozulmamış, hızı kesilmemiş başka bir malzemeye yöneliyor.

Kendi çağımızda bu ebedî hamleyi izlemek, ona yardım etmek, onunla birlikte çalışmak görevimizdir. O, bugün çalışan ve aç olan kalabalıkları yakalamıştır; bu kalabalıklar bugün onun bozulmamış malzemesidir. Bu merhametsiz hamleyi kitleler fark etmez, onlar bu hamleyi kıt beyinleri için anlaşılır kılmak ve günlük ihtiyaçları için sevimli hale sokmak amacıyla ona küçük adlar veriyorlar. Mutluluk, eşitlik, barış adını veriyorlar ona, ama Görünmez Savaşçı bırakıyor bu yemler kitleleri oyalasın, sertçe, merhametsizce dövüşüyor, tenlere, beyinlere işleyecek nefret ve açlığın tüm çağdaş çığlıklarından bağımsız bir özgürlük mesajı yaratıyor.

İnsanın eğilip görmesi... Çok tehlikeli bir şeydir bu; insan korkuya kapılabilir, çünkü o takdirde korkunç bir sırrı bulacaktır: Savaşçı, insanla değil, insanı yakan ateşle ilgilenir. Onun izlediği yol kırmızı bir çizgidir ve bir tespihin taneleri gibi insan beyinlerini deler. Ben bu kırmızı çizgiyi izliyorum; delerek, aşındırarak. Kendi kafatasımdan da geçtiğini fark etsem bile dünyada, beni yalnız bu yol ilgilendirir; zorunluluğu, özgür bir iradeyle kabul ediyorum.

Ama, insanlığın sınırlarında duralım; ancak orada çalışıp görevimizi yapabiliriz; daha ileriye, uca kadar ilerlemeyelim. Çünkü uçta uçurum açılır, ödümüz kopabilir. Uçta sakin, zehirli gülücüğüyle üflediği zaman dünyayı yok eden sihirbaz, yani Buddha dikilmektedir. Biz, ne dünyanın yok olmasını, ne de onu İsa'nın yüklenerek gökteki yerini değiştirmesini istiyoruz; onun bizimle beraber yaşamasını ve mücadele

etmesini istiyor ve çömlekçinin çamurunu sevdiği kadar seviyoruz; işleyecek başka malzememiz, ekip biçecek başka tarlamız yok.

XXVII

KAFKASYA

Sosyal Yardım Bakanı'ndan, Bakanlık Genel Müdürü olarak, yüz binden fazla Rum'un tehlikede bulunduğu Kafkasya'ya, bunların Yunanistan'a nakledilmeleri ve kurtulmalarına çalışma gibi özel bir görevle gitmek isteyip istemediğimi soran, Atina'dan çekilmiş bir telgrafı aldığımda, henüz İtalya'da bulunuyordum.

Hayatımda ilk kez faaliyete geçip artık kuramlar, fikirler, İsalar ve Buddhalarla değil, canlılarla, et ve kemikle, yeni insanlarla uğraşma fırsatını buluyordum. Sevindim; hayallerle uğraşmak, sorular taşıyıp karşılık aramak suretiyle ülkeden ülkeye gezmekten bıkmıştım. Sorular durmadan yenileniyor ve yanıt durmadan yer değiştiriyordu. Soru soru üstüne yığılıyor, ben boğuluyordum. Eylemi, kılıcımla kuramın çözülmez düğümlerini keserek tek başına yanıt verip veremeyeceğimi denemenin tam zamanıydı.

Bu görevi, başka bir nedenle daha kabul ettim: Yüzyıllardan beri çarmıha gerilen ve bu kez de Kafkasya'nın Prometheus'uyla ilgili dağında tehlikede bulunan ırkıma acıdım. Bu kez devlet tarafından ve zorla Kafkasya'da Çarmıha Gerilmiş olan –onun çarmıhı da buydu– Prometheus değil, Yunanistan'dı ve bağırıyordu. Bugünün acılarını, Yunanistan'ın ebedî ıstırabıyla örtüştürerek çağdaş trajik karanlıklara simgesel bir anlam katıyordu. Görevi kabul ettim.

İtalya'dan ayrıldım, Atina'dan geçtim, yanıma çoğu Gi-

ritli olan seçme on yardımcı arkadaş aldım. O, binlerce canın nasıl kurtulabileceğini yakından görmek üzere Kafkasya'ya gittim. Güneyde Kürtler yakaladıkları Rum'u nallıyor, kuzeyden Bolşevikler ateş ve baltayla iniyorlardı; orta yerde de Batum, Sohum, Tiflis, Kars Rumları vardı ve boyunlarındaki ilmik durmadan daralıyordu; aç, çıplak, hasta bir halde ölümü bekliyorlardı. Yine bir yanda devlet, öte yanda da şiddet vardı: iki ebedî düşman.

İnsanın büyük bir amaç uğruna hareket etmesi, çevresinde ateşli ve namuslu yardımcıların bulunması büyük bir zevktir. Yunan kıyılarını ardımızda bıraktık ve bir sabah puslu denizle gökyüzü arasında solgun benizli İstanbul göründü.

Hafif bir yağmur yağıyordu, minareler bembeyazdı; seriler, batık bir kentin direkleri gibi gökyüzünü delerek yükseliyordu; Ayasofya, saraylar, yarı yıkık imparatorluk surları, yavaş yavaş yağan umut kırıcı yağmur altında kayboluyordu. Hepimiz vapurun güvertesine yığılmış, gözlerimizin yoğun sisi delmesini ve bir şeyler görmesini bekliyorduk. Arkadaşlarım üzgündü. Ama ben yüreğimin sakin olduğunu hissediyordum. Bu efsaneleşmiş surların önünden başka zaman geçseydim, yüreğim halk şarkıları ve aşırı arzularla alevlenir, ellerimde Meryem'in tasvirinden akan iri, sıcak gözyaşlarını hissederdim. Bugün, bütün bu kent, dileğimin çok uzak, çok olanaksız bir yansıması, sis ve hayalden yapılma bir yaratıkmış gibime geldi.

İki günden beri İstanbul'a karşıdan bakıyor, denizin yatışmasını ve yola çıkmayı bekliyorduk. Yağmur yağdığı için önümü göremediğime ve kente çıkmadığımıza epeyce seviniyordum. Bir arkadaşım küfretti: "Aşağılık orospu! Türklerle yatıyor!" Gözleri yaşlarla doldu. Bir öteki, "Günün birinde yine bizim olacak!" diye mırıldandı.

Evet, yağmur yağıyordu, İstanbul sanki tümüyle batmaktaydı; deniz yemyeşil bir renge bürünmüştü, dalgalar yavaş yavaş alçalıyordu. Üçüncü gün sabahleyin yola koyulduk. Boğaziçi'ni geçtik, sık bahçeler azar azar seyrekleşiyor, evler azalıyor, sağda solda Avrupa ve Asya kıyıları hırçınlaşıyordu. Korkunç Karadeniz'e girdik. Yine şiddetli bir rüzgâr ve tuzlu bir deniz kokusu vardı; dalgalar kadar güzel bir kadına rastlamadım. Güzel değil, sözlere sığmayan başka bir özellikleri

daha vardır: Baştan çıkarıcı ve yılanınkiler gibi tehlikeli, sırf vaat, ret ve tatlılıkla dolu hafif boğuk bir ses. Onlara baktıkça, insan öncesine ait ulumalar belkemiğimin içinden yükseliyor, içimde kara mağaralar açılıyor, çok eski, kıllı atalar çıkarak Barbara Nikolayevna'ya bakıp kükrüyorlardı.

Ona ben de bakıyor ve düşünüyordum: Bu an, asla bir daha geri gelmeyecektir. Bu kadın bir daha bulunmaz. Bu kadınla benim gibi bir erkeğin doğması ve Kafkasya'nın bir kıyısında, bu çiçekli Arap kamışlarının bulunduğu kapalı bahçede buluşmaları için milyonlarca yıl geçmiştir. Bu Tanrısal anı, elimizden kaçıracak mıyız?

Kadın döndü, gözlerini yarım yumdu. Bana:

"Nikolay Mihailoviç," dedi, "benimle birlikte kaçar mısın?"

Ürperdim; benim şiddetle isteyip de söylemeye cesaret edemediğim şeyi bu kadın söylüyordu.

"Buradan uzaklara; kocamdan bıktım; burada boğuluyor, bedenime acıyorum, Nikolay Mihailoviç; acıyorum ona, gel gidelim!"

Oturduğum sandalyeye sıkıca tutundum; önümüze bir kayık yanaşmıştı; onu belinden kavrayıp içine atmamdan ve birlikte kaçmamızdan korktum. Direnmeye çalıştım.

"Ya görev, Barbara Nikolayevna? Benden kurtuluş bekleyen binlerce can?"

Kadın bir hareket yaptı, ipek kurdelesini başından çözdü, sarı saçları omuzlarına döküldü. İnatçı bir tavırla dudaklarını büzdü.

Sonra alaylı bir edayla,

"Görev," dedi. "Yalnızca bir tek görev vardır, bunu benden öğrenmiş ol; mutluluğun elinden kaçmasına imkân bırakmaman; onu saçlarından yakalaman! Beni saçlarımdan yakala Nikolay Mihailoviç, bizi kimse görmüyor."

Ben denize bakıyordum, içimde bütün şeytanlar boğuşmaktaydı; bir tek melek yoktu. Kader karşımda duruyor ve bekliyordu. Bir süre geçti ve kadın birden, solgun bir yüzle ayağa kalktı:

"Geçti artık," dedi, "hemen kabul etmedin, saçlarımdan yakalamadın, zararla kazancı ölçtün, artık geçti! Şimdi kabul

etsen de ben etmem. Sağlıcakla kal, Nikolay Mihailoviç; namuslu adamsın. Toplumun direği dedikleri türden... Sağlıcakla kal, iyilikler dilerim!.."

Bunları söyledi ve buruk Ermeni şarabıyla dolu bardağını boşalttı.

Şimdi sanki binlerce yıl geçti aradan. Kocadım artık, sersefilim. Gözlerimi yumuyorum ve Arap kamışları tekrar filizleniyor, Karadeniz şakaklarıma çarpıyor, Barbara Nikolayevna gelip karşımda duruyor, sandalyeye oturmak yerine, çakıllara bağdaş kuruyor; ona bakıyor, bakıyor ve düşünüyorum: Acaba o ilahî anda saçlarından yakalamamakla iyi ettim mi?

İçimi çekiyor; kendi kendime diyorum ki: Pişman değilim!

İki hafta sonra Kafkasya'dan ayrıldım. Son günler çok kısa geçti; gemiler insan yüklü olarak yola koyulmaya başlamıştı. Eylem alanındaki girişimimin meyve verdiğini, o çalışkan Yunanlıların Makedonya'yla Trakya'ya yerleştiklerini ve düşmanlarca çiğnenmiş, ıssız kalmış eski topraklarımızın buğday, tütün ve Yunanlı çocuklarla dolduğunu görüyordum. Mutlu olmam gerekiyordu. Oysa küçük bir kurt içimde hiç boş durmuyor ve yavaş yavaş yüreğimi kemiriyordu. Ama, yeni huzursuzluğumun yüzünü henüz açıkça ayırt edemiyor, yalnızca acısını duyuyordum.

Vapura binmeye hazırlandığım sırada, yaşlı bir Pontuslu yanıma sokuldu:

"Okumuş olduğunu duydum patron; izninle sana bir şey sormak istiyorum. Troya savaşında dövüşmüş olan Lidyalılar, Elen miydi?"

Şaşırdım; hiçbir zaman, bunun bir sorun olup insanı uğraştırabileceği aklıma gelmemişti.

"Yunanlı mı?" diye yanıt verdim. "Asla! Lidyalılar Anadoluluydu."

Yaşlı adam başını salladı,

"Demek, senin ataları reddettiğini söylemeleri doğruymuş. Güle güle!.."

Kafkasya'da duyduğum son söz bu oldu.

Daha sonraları, o yaşlı Pontusluyu sık sık hatırladım ve yavaş yavaş, insanı uğraştıran sorunun (küçük ya da büyük)

ne olduğunun değil de, insanın kendini uğraştıracak bir sorunu olmasının önem taşıdığını anladım. Yani, aklımızı çalıştırarak kesinliğin bizi aptala çevirmesine engel oluyoruz. Önümüzdeki her kapalı kapıyı zorluyoruz. Kendini yönetmeye, basacak sağlam toprak bulmaya, yemeğe ve ekmeğini yerken arkasında sayısız aç ağzın açık beklediğini görmeye acele eden insan, gerçek olmadan yaşayamam ne de yaşamak isterim, der, rahatça yiyemez, kâbus görmeden uyuyamazlar, ama yine de şöyle demezler: Bu dünyanın kötülenecek yanı yoktur, değişmeden kalsın! Sağ olsunlar, bunlar Tanrı'nın tuzu olup ruhun çürümesine imkân bırakmazlar. İhtiyar Pontuslunun komik huzursuzluğunu duyunca gülmüş, onunla alay etmiştim. Fakat şimdi, seni bir daha görsem Pontuslu, kollarına atılırdım kardeşim ve mücadele arkadaşım!..

Vapur, topraklarından sökülmüş ve benim, Yunanistan'a yeniden dikmeye götürdüğüm canlılarla doluydu: İnsanlar, atlar, öküzler, tekneler, inciller, çapalar ve kazmalar; Bolşeviklerle Kürtlerin elinden kaçmış, Yunanistan yolunu tutmuştu. Derin bir heyecana kapılmış olduğumu söylersem ayıp olmaz herhalde; kentavr imişim de bütün bu vapuru doldurup taşıran kalabalık boynumdan aşağı benim bedenimmiş gibi...

Karadeniz, koyu lacivert hafif hafif dalgalanıyor ve karpuz kokuyordu. Solumuzda ışıltılı, sonsuz deniziyle Pontus ve dağları vardı. Kafkasya ışık altında sönmüştü. Yaşlılar güvertede oturuyor, gözlerini ufuk çizgisinden ayıramıyorlardı. Kafkasya kaybolmuştu, artık hayaldi ve dağılıyordu, ama gözlerinin bebekleri içinde batmayan bir güneş gibiydi. Ruhun vatandan ayrılması zor, çok zor bir şey; dağlar, denizler, sevilen insanlar, sevilen bir yoksul evi; ruh bir ahtapot, bütün bunlar da onun kolları...

Güvertede bir ip kangalının üzerine oturmuştum. Çevremde de kimisi Kars'tan, kimisi Sohum'dan, bazıları da Tangay'dan koşup gelmiş kadın ve erkekler toplanmıştı. Acıları bitmiyordu; her biri bütün acısını söylemek, hafiflemek için acele ediyordu. Rum ırkının dayanıklılığını duyuyor ve gizliden gizliye onları süzüyordum; çünkü kaybolan yakınlarını, yanan evlerini, çektikleri açlık ve korkuları anlatarak gözyaşı

dökerlerken, bir tanesi birdenbire ortaya kaba bir şaka atıveriyor ve bütün üzüntü yok olup başlar yine yukarı dikiliyordu. Tıknaz bir kadın, öldürülen kocası için ağladığı bir sırada simsiyah, sarkık bıyıklı, iriyarı bir erkek, kocaman elini kaldırıp omzuna dokundu,

"Ağlama be Marioritsa," dedi, "dünyada yalnız iki kişi, mesela seninle ben kalsak, Yunan topraklarını yine çocukla doldururuz."

Sonra gözlerini süzdü:

"Biliyor musunuz be kardeşler, dünyanın umudu nerededir? Başta mı? Hayır diyeceksiniz, daha aşağıda! Yürekte mi diyeceksiniz? Hayır, hayır, daha aşağıda, daha aşağıda be!.."

Kadınlara hızlı bir bakışla baktı:

"Ah ulan, kadınlardan utanmasam, ben size dünyanın umudunun nerede olduğunu gösterirdim!" dedi. "Onun için ağlamayın!.."

Kadınların yüzleri kızardı, erkekler gülüştü.

"Allah senden razı olsun b. Thodoris," dediler, "bizi güldürdün, sağ olasın!"

Yalnız bir kişi, kenarda konuşmadan oturuyordu. Konuşmuyor, acısını söylemiyordu; sanki hafiflemeye istekli değildi. Canavar gibi bir beden, boğa gibi bir ense, ayağa kalksa dizlerine kadar uzanacak uzun, kocaman eller, kıllar içinde açık bir göğüs; hayatımda ayıya bu kadar benzeyen başka bir adam daha görmemiştim.

Hepsi dağılıp da uyumak üzere çullarının üstüne uzandıkları zaman o, kalın boynunu uzatmış, denize bakar bir durumdaydı. Yanına yaklaştım. Bu hareketsiz insan yumağının, huzursuz bir gücü ilham ettiğini hissediyordum.

Kendisiyle sohbeti açmak için,

"Sen konuşmadın!" dedim.

Döndü, bana baktı, kollarını uzattı, kemikleri kütürdedi.

"Ne söyleyeyim? Acımı hafifletmek mi! Hafiflemek istemiyorum ben!"

Sustu, gitmek istermiş gibi ayağa kalktı, tekrar oturdu; kendi kendiyle mücadele ettiğini, ama yüreğinin taştığını hissediyordum; ayrıca yalnız da kalmıştık ve gece basmıştı; biraz yumuşadı:

"Kafkas'taki dağlarla ormanları gördün mü?" dedi. "Ben, oralarda tek başıma yıllarca dolaştım. Kimseyle dostluk kurmadığım için bana 'yabandomuzu' diyorlardı; ne meyhaneye giderdim, ne kiliseye. Diyorum ya, dağlarda ve ormanlarda tek başıma dolaşıyordum. Taştan taşa dağları yedim ben; taş yontucu, yarıcı, kömürcü oldum, çıplaklık, açlık çektim... Ama gençtim, canavar gibiydim ve kimseye ihtiyacım yoktu. Oysa bir gün, dağın birine tırmanırken kuvvetimin bana kalleşlik ettiğini anladım ve aşağı yuvarlanmamak için, dağı yontmaya, en kalın çamları kesmeye ve bir kaynağın yanında bir ev yapmaya koyuldum. Yaptım, kapısı penceresi tamamdı. Yakındaki köyden kadınlarla erkekler onu görmeye geldiler, şarapla meze de getirmişlerdi. Ben, karşıdaki bir taşa oturmuş, evime bakıyordum. Bir de kız gelip yanıma oturdu; o da baktı. Öyle ikimiz beraber eve baktığımız sırada başım döndü, ertesi sabah da kendimi evlenmiş buldum."

İçini çekti:

"Kendimi evli buldum, baş dönmesi geçti, akıl yüksek dağlara döndü.

"'Ne yapacağız be karı?' diye sordum. 'Ben bir kişiyi besleyemiyorum, iki kişiyi, çocukları nasıl besleyeceğim?'

"O:

"'Boş ver!' dedi, 'kiliseye gidelim!..'

"'Kilisede ne yapacağım ben? Gitmem!'

"'Gideceğiz diyorum!'

"Gittik, istavroz çıkardık, cesaret bulduk.

"Karım:

"'Şimdi tarlamızı işlemeye gideceğiz,' dedi.

"'Hangi tarlayı be? Taş her taraf.'

"'Taşları kıracak, dövecek, tarla yapacağız.'

"Gittik; taşları kırdık, toprak haline getirip işledik, diktik.

"Kadın yine:

"'Şimdi zeytinleri budamaya gideceğiz!' dedi.

"'Hangi zeytinleri be? Kütük onlar!'

"'Gideceğiz diyorum!'

"Gittik, kütükleri budadık. Diktik, budadık; ekmekle karnımız doydu, bağırsağımızı yağladık. Tanrı dedemin kemiklerini kutsasın! Bana; 'Korkma,' derdi; 'yoksulluktan, çıplaklıktan korkma. Yeter ki iyi bir karın olsun!'"

Yine sustu; urganın bir ucunu tutmuş, yabani bir kedi gibi tırnaklarıyla tırmalıyordu; karanlıkta dişlerinin gıcırdadığını duydum.

Heyecanla sordum:

"Sonra? Sonra?"

"Yeter, yeter, benim de acımı söyleyeceğimi mi sanıyorsun?"

"Peki karın?"

"Yeter diyorum sana!"

Başını dizlerinin arasına sıkıştırdı ve bir daha konuşmadı.

Bir gün, yoksul evinin eşiğinde güneşe karşı diz çökmüş ısınan, yüz yaşında bir Makedonyalı: "İnsanların gözyaşları, bütün dünyadaki su değirmenlerini döndürebilir, ama Tanrı'nınkini döndüremez!" demişti. Sevgiyle acıma, Tanrı'nın değil, insanın kızlarıdır. Bu vapur, nasıl dayanılmaz bir acıyı yüklenmiş Yunanistan'a götürüyordu! Ama zaman sağ olsun; bize o acıyor... Zaman bir süngerdir, her şeyi siler o. Yeni ilkbahar otu da kısa zamanda biterek mezar taşlarını örtecek, hayat da tekrar soluyarak yokuşu tırmanacaktır...

Gökyüzü yıldızlarla doluydu. Sevgili burcum Akrep, kıvrık kuyruğu, kırmızı gözüyle kızgın denizden yükseldi. Çevremde insan ıstırabı yukarıda merhametsiz, konuşmayan, yıldızlarla kaplı, sırf korkudan ibaret gökyüzü. Mutlaka bu bin gözlü Argos, korkunç bir sırrı saklıyordur; ama neyi? Bilmiyorum; yalnız derinden şunu hissetmekteyim: Bu sırrın insan yüreğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Sanki dünyada birbirinden farklı iki krallık var: insanın ve Tanrı'nın krallıkları...

Karadeniz'i bu düşünceler ve böyle konuşmalarla geçtik. Bir kez daha uzaktan bahçeler, minareler ve eski yıkıntılarla dolu, güneş içinde yıkanan İstanbul'u gördük. Heyecana gelen yol arkadaşlarım istavroz çıkarıp tapındılar; bir tanesi de küpeşteden eğilip, "Cesaret!" diye bağırdı. "Cesaret be ana!.."

Yunan kıyılarıyla karşılaştığımız zaman bizimle birlikte yolculuk yapan Sohum papazı ayağa kalktı, ayin atkısını boynuna astı; ihtiyar, buruşuk ellerini gökyüzüne doğru kaldırdı, Tanrı sesini duysun diye kuvvetle bağırdı: "Tanrım, Tanrım, halkını kurtar; onun yeni topraklarda kökleşmesine, taşlarla

odunları kilise ve okul haline sokmasına ve sevdiğin dilde adını ululamasına yardım et!"

Trakya ve Makedonya kıyılarını geçtik, Aynaroz'a baş verdik, Selanik Limanı'na girdik. Görevim on bir ay sürdü. İnsanlar ve hayvanlarla dolu vapurlar, Kafkasya'dan birbiri ardı sıra geliyor, taze kan gibi Yunanistan'ın damarlarına giriyordu. Makedonya'yla Trakya'yı dolaşıyor; kaçanların bıraktığı tarlalarla köyleri geziyor, yeni mülkleri fethediyordum. Ziraata, dikmeye, bina yapmaya başlıyorlardı. Bence, insanın en önemli hazlarından biri, çalıştığını ve çalışmasının meyve verdiğini görmesidir. Bir keresinde, bir Rus tarımcısı, Istrati'yle beni, Astrakhan yakınındaki bir köye götürdü, kollarını kaldırdı, muzaffer bir edayla sonsuz kumu kucaklarcasına, "Binlerce işçim var," dedi. "Yağmurla toprağı tutan derin köklü bir otu dikiyorlar; birkaç yıl sonra, bütün bu çöl bahçe olacaktır." Gözleri parlıyordu: "Bakın, çepeçevre köyleri, bahçeleri, suları görüyor musunuz?" Istrati hayretle bağırdı: "Nerede? Nerede? Biz bir şey görmüyoruz!" Tarımcı gülümsedi: "Birkaç yıl sonra göreceksiniz," dedi ve yemin ediyormuş gibi bastonunu toprağa soktu.

Şimdi görüyorum, hakkı varmış. Ben de tıpkı onun gibi çevremde, yol arkadaşlarıma bölüştürülen ıssız toprakların insanlar, bahçeler ve sularla dolu olduğunu görüyor, müstakbel kiliselerin çanlarıyla, okul avlularında gülüşüp oynaşan çocukların seslerini duyuyordum. Karşımda çiçek açmış bir badem ağacı var; elimi uzatsam, çiçekli bir dalı koparacağım. Çünkü, henüz var olmayan bir şeye inandığımız zaman, onu yaratırız; yok olan şey, yeteri kadar arzulamadığımız şeydir, güçlenip yokluğun karanlık eşiğini aşabilmesi için kanımızla yeteri kadar sulamadığımız şeydir!.. Artık her şey bitince, birden yorgunluğumu duydum. Ayakta duramıyor, yemek yiyemiyor, uyuyamıyor, okuyamıyordum; bitmiştim. O zamana kadar, büyük zorunluluk var olduğu sürece, bütün güçlerimi seferber etmiştim ve ruhum bedenimi tutarak ayakta durmasını sağlıyordu. Ama kavga biter bitmez, içimdeki seferberlik duygusu kalktı, bedenim dayanaksız kaldı ve düştü. Ama, bana verilmiş olan görevi tamamlamaya vakit bulmuştum, özgürdüm. İstifamı verdim ve hemen yüzümü Girit'e doğru çevirdim; toprağına ayak basayım, dağlarına dokunayım da kuvvet bulayım diye...

XXVIII

KURTULMAMIŞ'IN GERİ DÖNÜŞÜ

Bir insan, yıllarca süren bir mücadeleden ve gurbette dolaştıktan sonra vatana dönüp de ecdat taşlarına yaslanır, yerli insanların yoğun bir biçimde oturduğu, çocukluk anılarının ve gençlik tutkularının bulunduğu yerlere gözlerini döndürürse, kendisini birden soğuk bir ter basar...

Ata toprağına dönüş insanın yüreğini titretir. Gurbette birden, yüreğimizde bir ağırlık hissederiz. Burada, domuzlar arasında ne işimiz var ve neden pelit yiyoruz? Ardımıza, kaçtığımız yere bakar, içimizi çeker; sıcaklığa, rahata, sükûnete ve kurtulamamış oğul gibi ana bağrına döneriz.

Bu geri dönüş, bende daima bir ürperme, ölümmüş gibi bir önyargı yaratmıştır. Sanki, hayatın mızrak darbeleri ve kurtuluşu olmayan maceralarından sonra, uzun zamandır arzulanan ata toprağına dönüyordum. Sanki ellerinden kurtulamadığımız gizli, karanlık kuvvetler, bize belirli bir siparişte bulunmuşlar da şimdi, geri döndüğümüz sırada, ciddi bir ses toprağımızın ulu derinliklerinden yükselerek soruyor: "Sana verdiğim işi yaptın mı? Hesap ver!"

Bu, topraktan yapılmış dölyatağı, evladının değerini şaşmaz bir şekilde bilir ve yarattığı ruh ne kadar uluysa, ona o kadar güç görev verir: kendini, ırkını ya da dünyayı kurtarma görevi. Ruhun ululuk derecesini, verdiği birinci, ikinci ya da üçüncü görevle ölçer...

Her insanın ruhunun izlemesinin zorunlu olduğu bu tır-

manışı görmesi doğaldır. İnsanı yaratan topraklar, ruhuyla esrarengiz bir ilişki ve anlaşma halindedir. Köklerin, haklarını bulmaları ve yollarının sonuna ulaşmaları için, ağacın tepesine çiçek açma ve meyve verme emrini gönderdikleri gibi, aynı şekilde ata toprakları da, üzerlerinde doğan ruhlara güç görevler verir. Sanki toprakla ruh aynı öze sahiptir ve aynı yolda giderler. Ruh da yalnızca en son zaferdir.

En ileri yaşa kadar gençliğini inkâr etmemek, hayatı boyunca delikanlılığına ait tomurcuklanmayı meyvelerle yüklü bir ağaç haline getirmek... sanırım mükemmel insanın görevi budur.

Ruh, çoğu kez unutmuş gibi yapsa da, ata topraklarına söz vermesi gerektiğini çok iyi bilir. Vatan demiyor, ata toprakları diyorum. Ata toprakları daha derin, daha uysal ve az konuşan, daha fazla aşınmış, çok eski kemiklerden meydana gelen bir şeydir.

Bu toprağa özgü ve biricik "Tek Yargı"dır, Atalarına ait topraktan yükselen sert, yargılayıcı sesi duyar, titrersin. Ne yanıt verebilirsin? Dudaklarını ısırır ve şöyle düşünürsün: "Ah, mümkün olsa da, hayatımı yeniden kurabilsem!" Ama, artık vakit geçtir, ebediyet içinde fırsat daima bir kez ele geçer, fazla değil! Hatta her yerde ortaya çıkan çocukluk anıları da acıyı azaltmaz. Akılsız ruhumuzu kalın bir kabuk kaplamış, buruşturan, eğen, büken, kabalaştıran alışkanlıklarla hareketsiz hale sokmuştur. Gençliğin çok hareketli ateşi içinde dünyaya hâkim olmak isteğiyle yanıp tutuşan ve kendi parlak, delikanlı bedenine sığmayan insan, artık bu buruşmuş, yıpranmış bedenin bir köşesinde tir tir titremektedir. Eski ve yeni bilgeliklerin geri dönmesi ve onun anlayış ve sabırla zorunluluk yasasına uyması boştur. Kendisini aşağılık bir biçimde avutarak bitkiler, hayvanlar ve tanrıların da ileri gittiklerini, yenilip düşkünleştiğini söylerler. Ama titiz bir ruh, bu tür avuntulara tenezzül etmez! Nasıl etsin? O, tam bir zorunluluk yasası içinde her zaman başka bir savaşı başlatmak için doğmuştur.

Ata toprağına dönüş kritik bir iştir. Yasaya aykırı ve derli toplu olan kabuk çatlar, çiğnenmiş olanı açılır ve bilincimiz içinde, öldürmüş olduğumuz doğruya yakın özelliklerimiz, bütün o olabileceğimiz, ama tembellik, zavallılık ve cesaret-

sizlikten olamadığımız en iyi benlerin hepsi hortlayıp ortaya çıkarlar.

İnsanın ata toprağı zahmetli ve düzensiz olduğu zaman, bu işkence dayanılmaz bir hal alır. Dağlar denizler ve ruhlar böyle kaya ve tuzdan yapılmış olduğunda insanın toparlanmasına, yumuşayıp "yeter!" demesine bir an bile izin vermezler. Şu Girit'te aşağılık bir şey var; sevdiğine işkence edip etmediğini bilmiyorum, yalnız bildiğim bir şey varsa, o da kanatıncaya kadar kırbaçladığıdır.

Bir gün Harasa'nın oğlu Glailan'a sormuşlar: "Arapların, yıkılmamak için ne yapmaları gerekir?" O da şu karşılığı vermiş: "Ellerinde kılıcı tuttukları, başlarında sarık bulunduğu ve at üstünde koştukları sürece işler yolunda gidecek demektir." Girit'in havasını soluyor, Giritlilere bakıyor ve bu Arap öğüdünü düşündükçe yeryüzünde daha inançlı, daha mağrur bir halk bulamıyorum.

Hayatın en tehlikeli, kendisine sayısız olanaklar sunduğu anında, genç adam, bu olanakları gözden geçirip içlerinden bir tekini seçmiş ve kaderini onunla özleştirmiştir. Bu sırada üç Girit'e ait olay ruhumu kurtarmaya çalışmıştır. Onlar belki başka ruhları da kurtarabilir; bunun için, izin verin de onları anlatayım: Çok basit; kaba, köylülere yaraşır bir kabukları vardır, ama bu kabuğu kim kırabilirse, üç lokma aslan beyni yemiş demektir.

a) Psiloritis'in yamacında vahşi bir köy olan Anoya'dan bir çoban kendisine anlatılan Megalo Kastro'yla ilgili mucize ve harikaları dinliyordu. Bu kentte dünyanın bütün iyilikleri varmış: Baklalar kürekle, tuzlanmış bakalyaros, sardalye ve ringalar çuvalla; mağazalarıysa ağzına kadar çizmelerle doluymuş. Kimi dükkânlarda istediğin kadar tüfek, çakılar, bıçaklar satılırmış; kimilerindeyse sabahleyin fırınlar dolusu has ekmek ve francala varmış. Akşam da, insanı Girit kızları gibi öldürücü olmayan, tenleri francala gibi beyaz ve tatlı olan kadınlar bulunurmuş.

Çoban bütün bu mucizeleri dinler, salyaları akar ve Megalo Kastro hayalinde bakalyaros, tüfekler ve kadınlarla dolu

bir Girit cenneti gibi ışıldarmış. Dinlemiş, dinlemiş ve sonunda bir öğleüzeri, geniş kuşağını beline sarmış, omzuna en iyi, en süslü, deriden heybesini asmış, çoban değneğini yakalamış ve Psiloritis'ten aşağı inmiş. Birkaç saat sonra, Megalo Kastro karşısına çıkmış; henüz gündüzmüş ve kale kapısı henüz açıkmış. Çoban eşikte durmuş; bir adım daha atsa Cennet'e girecekmiş; ama birden ruhunda bir ürperti olmuş. Sanki isteğin sırtına binmiş olduğunu, artık kendi istediğini yapamayan ruhun özgür olmadığını duyar gibi olmuş, utanmış. O Giritli kaşlarını çatmış, onuru kabarmış,

"İster girerim, ister girmem," demiş. "Girmiyorum!"

Sırtını Kastro'ya çevirmiş ve tekrar dağa doğru yollanmış.

b) Girit'in başka bir köyünde, Leuka Orl'de. Güzel bir delikanlı ölmüş ve en iyi dört arkadaşı ayağa kalkmışlar.

"Gidip geceyi yanında geçirelim de, kadınların ağlayışını hafifletelim..."

Hepsi boğulan bir sesle,

"Gidelim!" demişler.

Köyün en iyi delikanlısıymış ölen, yirmi yaşındaymış, ölümü herkesin yüreğine bir bıçak yarası gibi işlemiş.

Bir tanesi,

"Ne dersiniz be çocuklar," demiş, "bana, ölüleri bile dirilten bir rakı getirdiler: Dut rakısı. Bir büyük şişe doldurup yanımda götüreyim mi?"

"Benim hatun da bugün ekmek pişirdi; yanıma iki-üç tane arpa simidi alayım mı?"

"Bende de domuz sucuğu var, bir kangal getireyim mi?"

Dördüncüsü:

"Ben kadehlerle, serinlemek için iki-üç hıyar getireceğim!" demiş.

Herkes kumanyasını almış, kısa çuha kaputunun altına sokmuş ve akşam olunca dördü birden ölünün evine gitmişler.

Fesleğen ve mercanköşklerle süslü olan ölü, evin ortasında, ayakları kapıya gelecek biçimde, sehpalar üstündeki bir tabutta yatıyormuş; çevresinde de kadınlar ağlaşmaktaymış.

Hayırlı akşamlar dileyen dört arkadaş,

"Haydi kadınlar, siz gidip uyuyun, ölüyü biz bekleyeceğiz," demişler.

Kadınlar içeri girmiş, kapıları mandallamışlar. Dört arkadaş, tabureleri yaklaştırmış, rakıyla mezeleri ölünün ayakucuna koymuşlar ve yaşlı gözlerle ölüye bakmışlar. Konuşmuyorlarmış. Aradan yarım saat geçmiş, bir saat geçmiş, sonunda biri gözlerini ölünün üzerinden kaldırmış:

"Ne dersiniz be çocuklar, birer tane içer miyiz?"

Ötekiler:

"Neden olmasın? Ölü müyüz biz?" diye yanıt vermişler.

Eğilmişler, mezeleri açmışlar, bir tanesi bir kâğıt tutuşturmuş, sucukları pişirmiş. Ölü odası mis gibi kokmuş. Kadehleri doldurmuşlar, tokuştururken ses çıkmasın diye avuçlarının içine almışlar.

"Tanrı onu affetsin! Hepimizin cenaze törenimizin şerefine!.."

"Tanrı affetsin onu..."

Bir, iki, üç, içmişler, meze yemişler, şişelerin dibini bulmuşlar, aşka gelmişler.

Yine ölüye bakıyorlarmış ve birden biri ayağa fırlamış, gözlerinin ucuyla ölüyü göstermiş:

"Ne dersiniz be çocuklar? Hoplatalım mı?"

"Hoplatalım!"

Şalvarlarını toplamışlar, koşarken engel olmasın diye uçlarını kuşaklarına sokmuşlar, ölüyü eşiğe getirmişler, avlu kapısını açmışlar,

"Tuh! Tuh!" diye avuçlarına tükürmüşler ve hız alıp ölüyü hoplatmaya başlamışlar.

c) Ve sonuncusu:

Paskalya günü, doğmak üzeredir. Peder Kafatos, Girit dağları içinde köyden köye koşmakta, çabuk çabuk İsa'yı diriltmektedir; çünkü köyler çoktur ve hepsinin papazı odur; hepsinde de Diriliş töreninin yapılması gereklidir. Kolları sıvalı, tören elbisesini ve ağır gümüş İncil'i yüklenmiş olarak, kutsal gece içinde yalçın kayalara tırmanmakta, soluk soluğa koşmakta, bir köye varmakta, Diriliş'i yapmakta ve dili bir karış dışarı sarkmış halde başka bir köye koşmaktaymış.

Kayalar arasına sıkışmış küçük bir köyde, ufacık kiliseye toplanmış köylüler kandilleri yakmışlar, bayırdan def'ne ve

mersin dalları toplamış tasvirlerle kapıyı süslemişler; kandillerini sönük tutuyor, yakmak için Ulu Söz'ün gelmesini bekliyorlarmış.

O sırada, sessizlik içinde acele eden bir at, dağın yamacını tırmanıyormuş da taşlar aşağı yuvarlanıyormuş gibi çakıl sesleri duyulmuş.

Köylüler hep birden, "Geliyor!" diye haykırmışlar.

Hepsi dışarı fırlamışlar. Artık doğu pembeleşiyor, gökyüzü gülüyormuş. Tatlı bir meltem esmiş, hırıltılı bir soluma duyulmuş, çoban köpekleri neşeyle havlamışlar ve birden, kıvır kıvır yapraklı bir pınar ağacının arkasından esmer, tıknaz, saçlarının örgüsü dağılmış, göğsü bağrı açık, terden sucuğa dönmüş, koşmaktan kızışmış, diriltmiş olduğu bir sürü İsa'dan ötürü heyecanlı, ihtiyar Peder Kafatos çıkmış.

Tam o anda dağın kaşı üzerinden güneşin ucu görünmüş, papaz bir hamle yapmış, köylülerin önüne geçmiş, kollarını açarak bağırmış:

"İsa dipdiri, be çocuklar!"

Çok kullanılmış, malum "anesti"[1] kelimesi birden ona küçük, yetersiz ve çok zayıf görünmüş; "Büyük Haber"i kavrayamazmış; bu nedenle sözcük papazın dudaklarında genişlemiş, devleşmiş. Dil yasaları tükenmiş, ruhun gidişine uyarak kırılmışlar, yeni yasalar yaratılmış ve işte, ilk kez ihtiyar-Giritli papaz, o sabah yeni kelimeyi yaratarak, bütünüyle İsa'yı gerçekten yarattığı duygusuna kapılmış.

Özgürlük aşkı, ruhun köleleşmesinin reddi, Cennet uğruna bile ruhu köle yapmamak; acı ve aşkın ötesinde bir değer olan yiğitlik; seni zapt edemedikleri zaman en eski, en kutsal kalıpları bile yıkman. İşte Girit'in sesleri...

Girit ruhunu katıksız bir sevinçle dolduran şey şudur: Burada, huzur içinde, zor kuramları tehlikesizce yaratıp sürdüren filozof ve ahlakçılar değil, içlerinden gelen atılışı izleyerek, insanın soluğu tıkanmadan ulaşabileceği en yüksek doruklara, özgürlüğe, ölümü küçümseyişe, yeni bir yasayı yaratışa doğru yükselen basit insanlar, Girit'in köylüleri konuş-

[1] Tamamı "Hristo Anesti"dir, "İsa dirildi!" demektir. Papaz burada "Dirildi!" sözcüğünü kuvvetlendirmek için "Asentakas!" diyor. Biz "Dipdiri" dedik, ama sözcüğün tam karşılığı değildir.

maktadır. Onlar size burada, çok soylu insan kökeninin üzerindeki örtüyü açarlar. Çünkü, iki ayaklı hayvanın, bilinenlerden başka yollar izleyerek insan olmayı başardığını görürsünüz. Böylece de, zekâ Golgotha'sındaki mukadder yürüyüş, daha sorumlu bir hal alır. Çünkü artık Giritlilere bakarak bilirsin ki, insan olamadığın takdirde suç senin, yalnız senindir. Çünkü yalnızca tek bir üstün ırk, yani insan vardır, yeryüzüne gelmiştir ve düşüşüyle cesaretsizliğini haklı çıkaracak hiçbir şey yoktur.

Girit'te kendini ya da başkalarını aldatmaya tenezzül etmeyen bir ruh, başka hiçbir yerde olmadığı kadar, hatır gönül tanımayan, sorumluluğu kimsenin, ne insanın, ne Tanrı'nın kucağına oturtan tek memeli tanrıçayla karşı karşıya gelir.

Gençliğimin geçtiği, sevdiğim eski yerleri dolaştım. Deniz kıyısında gezintiler yaptım. Akşama doğru, henüz siyah oldukları zamanda saçlarımın üstünde esen aynı serin ve hafif rüzgâr esiyordu. Akşamüstü dar sokaklardan geçerken aynı yasemin, fesleğen ve mercanköşk kokuları vardı, kapılar açıktı ve yine evin kızı, avlusundaki saksıları suluyordu.

Havanın, koku ve denizin gençliği ölümsüzdür. Yalnız evler ve eski dostlarım ihtiyarlamış. Birçoğunu tanıyamadım, birçokları da beni tanımadı, bir an için baktı, kendilerine birini hatırlatıyordum ama kimi? Hatırlamaya üşendiler, geçip gittiler. Yalnız biri, beni görür görmez hayretle kollarını açtı ve durdu,

"Sen misin, eski dostum?" diye bağırdı. "Bu hale nasıl geldin?"

Semiz, sırf kokusunu alarak kendisini aldatmak ve tütünü bırakmak için ağzında boş bir pipo tutan, "Dostluk Derneği"ni birlikte kurmuş olduğumuz üçüncü samimi dostum, bana küçümseyerek bakıyor, gözleriyle yokluyordu.

"Nasıl inceldin? Nasıl karardın? Yanakların çökmüş, kaşların çalılar gibi azmış ve gözlerinden ateş fışkırıyor. Ne oldu sana? Daha yanacak mısın? Dünyayı dolaşmaya devam mı edeceksin? Ne zamana kadar?"

"Yaşadığım sürece. Artık değişmeyeceğim, ağzımda sönük bir pipoyla mutlu ve ölü olup, yaşayanlarla alay edeceğim zamana kadar.."

Dostum ıslık gibi alayla bir kahkaha atarak,

"Ben mi ihtiyarladım? Ben mi öldüm?" dedi.

Konuşmadım. İçimi eski dostum adına birden bir üzüntü kapladı. Onu nasıl sevmiştim! Megalo Kastro'nun sokaklarında sabahlara kadar, gençliğin Tanrısal ve komik yeterliliğiyle dolaştığımız zamanlarda dünyayı nasıl bir inanç ve cesaretle yıkıyor, yeniden kuruyorduk! Küçük kentimizin sınırlarına da, öğretmenlerin bize öğretmiş olduğu fikirlere de sığmıyor, insanların sıradan umut ve sevinçleriyle yetinemiyorduk. Her zaman, "Sınırları parçalayalım!" derdik. Hangi sınırları? Bilmiyor, yalnızca boğuluyormuş gibi kollarımızı açıyorduk.

Şimdiyse, dostum kollarını kapamış, rahatlıkla soluk alıyor ve hâlâ içinde gayri meşru bir isteği varsa, tütünsüz piposunu emerek bunu boğmaya çalışıyor.

Geldiğim ilk gece babam sordu:

"O Rusya'ya ne yapmaya gittin?"

Bana bir boğa gibi bakıyor, hırsını güç tutuyordu. Yıllardan beri yazıhane açmamı, köy gezilerine çıkmamı, vaftizler yapıp sağdıçlıklar kurmamı, dostlarımın çoğalmasını, adaylığımı koyup milletvekili olmamı bekliyordu. Şimdiyse, dünyayı dolaştığımı duymuş, kitaplar yazdığımı öğrenmişti. Kendisini son görüşümde, "Ne kitapları?" diye sormuştu, "Masallar mı, küçük aşk mektupları mı, şiirler mi? Utanmıyor musun? Yalnız hadımlarla keşişler kitap yazar; artık memleketinde toparlan; erkeksin, erkekçe iş yap!"

Şimdi, yine bana yan yan baktı, dudakları ıslık çalıyordu:

"Yoksa, sen de mi Bolşevik oldun? Ne Tanrı, ne vatan, ne namus, girin köpekler, haydi mi?"

Rusya'da nelerin geçtiğini, orada nasıl yeni bir dünya kurulduğunu, kendisine anlatmanın tam zamanı olduğunu düşündüm. Artık orada ne zengin, ne de yoksul olduğunu, herkesin çalışıp yediğini, efendilerle uşakların ortadan kalktığını, herkesin efendi olduğunu, yeni bir insanlığın, daha üstün bir ahlakın, daha namuslu bir değer anlayışının, yeni bir aile biçiminin ortaya çıktığını basit bir dille anlatmaya başladım. Rusya, başta giderek yol gösteriyor, diyordum. Sonunda yeryüzünde doğrulukla mutluluğun egemen olması için bütün dünya onu izleyecektir...

Hararetlenmiştim, söylev çekiyordum; babamsa dinliyor, konuşmuyor, bir sigara sarıyor, bozuyor, tekrar sarıyor ve yakmaya karar veremiyordu. "Şükür Tanrı'ya, anladı!" diye düşündüm. Birden, sinirli bir halde kolunu uzattı; ben sustum. Başını salladı:

"O dediklerin iyi ve kutlu şeylerdir, ama olurlarsa!.."

Bu demekti ki: Konuş, üşenmiyorsan, konuş. Laf onlar, saçma, kimseye zararı olmaz, ama aklını başına topla zavallıcığım, uygulamaya kalkışma!

Söylediklerimi yapabilmeyi gerçekten isterdim, ama yapamayacağımdan korkuyordum. İçimdeki ilk kaynağın gücü hızını almış, atamın korsan gemisi batmış; eylem, söz; kansa mürekkep haline gelmişti. Benim elimde tutup savaşacağım bir mızrak yerine, küçük bir hokkam vardı, yazı yazıyordum. İnsanlarla ilişki kurmak beni üzüyor, gücümle sevgimi örseliyor ancak yalnız olup insanın kaderini düşündüğüm zaman yüreğim acıma ve umutlarla dolup taşıyordu.

Ama şimdi, Sovyet tezgâhından dönüşümde güçlendim. "Acaba insan zavallılıklarını ve noksanlıklarını yenemez mi?" diye düşünüyordum. "Yener; doğanın bana vermiş olduğu şeyi olduğu gibi kabul etmem ayıptır; isyan edeceğim!" Ve tam ihtiyacım olduğu bir anda, zengin bir dayı ortaya çıkıp, artık serserice dünyayı dolaşmayayım da işe koyulayım, bir avukat yazıhanesi açayım, milletvekili ve belki de günün birinde bakan olayım, böylece soyumun taşıdığı ada şeref kazandırayım diye gereken parayı verdi.

Yani sülalenin ilk okumuşu, kitap açıp okumuş ilk adamı oluyordum. Öyleyse, bu benim görevimdir...

Bu düşünceyi kafamda evirip çeviriyordum. Hayır, henüz böyle bir şeyi yapamazdım. Ben bir yazıhaneye kapanırsam boğulurum. Pratik hayata başka bir yoldan gireceğim. Ama hangi yoldan? Onu bilmiyordum.

Kafamda, hep birlikte bir eseri işleyeceğimiz, aynı yemeği yiyeceğimiz, aynı elbiseyi giyeceğimiz birtakım işçileri seferber ediyordum. Bu işte efendiyle işçi olmayacak. İşçi değil, benimle aynı haklara sahip, iş, yani çalışma arkadaşlarım olacaktı...

Kısacası, Rusya'dan dönmüş olduğuma göre, ben de küçücük girişimimi yaparak fildişi kulemin içinden çıkmak ve insanlarla hep birlikte çalışmak istiyordum.

Herhalde o sıralarda Kader'in keyfî yerinde olmalıydı ki, benimle oynamak istermiş gibi, yaşlı bir maden işçisi olan *Zorba*'yı tanıdım!

XXIX

ZORBA

Hayatımda en iyi dostlarım, seyahatler ve hayaller olmuştur. Canlı ve ölü, çok az insan bana, mücadelemde yardımcı oldu. Ama, ruhumda en derin izleri bırakan insanları saymak istesem, belki Homeros, Buddha, Nietzsche, Bergson ve Zorba'yı sayardım. Birincisi benim için, her şeyi kurtarıcı bir ışıkla aydınlatan güneşin yüzü gibi, sırf ışıktan ibaret sakin bir göz olmuştur. Buddha, dünyanın, içinde boğulup kurtulduğu dipsiz karanlık bir göldü. Bergson, beni gençliğimin ilk yıllarında, çözümsüz görünen bazı felsefe sorunlarından kurtarıp hafifletti. Nietzsche, yeni kaygılarla zenginleştirdi beni ve talihsizliği, acıyı, belirsizliği gurura dönüştürmeyi; Zorba'ysa hayatı sevmeyi, ölümden korkmamayı öğretti.

Hayatımda manevi bir rehber, Hintlilerin dediği gibi bir guru, Aynaroz'da söylendiği gibi bir ihtiyar seçmem gerekseydi, mutlaka Zorba'yı seçerdim. Çünkü onda, bir mürekkep yalayıcısının kurtulması için gereken her şey vardı: besinini, bir göz hareketiyle ta yükseklerden gören ilkel bakış, her şeyi ilk kez görüyormuş gibi davranmasını sağlayan, sanatın uzağında bir yaratıcılık, havaya, okyanusa, ateş ve kadına, bu sonsuz gündelik öğelere bir bakirlik kazandırması... Elinin sağlamlığı, yüreğinin serinliği, içindeki ruhtan daha yüksek bir güç varmış gibi kendi ruhuyla alay etme yiğitliği ve sonunda sen zorlu zamanlarda bir kurtarıcı olarak Zorba'nın yaşlı göğsünden, insanın içindeki en derin, dipsiz bir kuyudan yükselen

vahşi, kıkır kıkır gülüşü. O tüm engelleri, ahlakı, dini ve vatan kavramını yerle bir eden biriydi ve yoksul yaşamının orta yerinden olanca güveniyle "insan" yükseliyordu.

Kitaplarla öğretmenlerin bunca yıldır kudurmuş ruhumu doyurmak için beni hangi besinle beslediklerini ve Zorba'nın bana hangi aslan besinini birkaç ay içinde yedirdiğini düşündüğümde acıyla kızgınlığımı zor tutabiliyorum. Onun benimle yaptığı sohbetleri, benim için yaptığı dansları, Girit'in bir deniz kıyısında, sözde linyit bulmak için toprağı kazarak yaşadığımız altı ay içinde bana çaldığı santuru hatırlarım da, yüreğim nasıl canavarlaşmaz?.. İkimiz de bu pratik amacın, âlemin gözünü kapamak için bir uydurma olduğunu biliyorduk. Biz, ne zaman güneş batacak da işçiler gidecek, ne zaman kumsalda yalnız kalıp soframızı kurarak, basit köy yemeğimizi yiyecek, buruk Girit şarabımızı içecek ve sohbete başlayacağız diye sabırsızlanırdık.

Ben çok az konuşurdum; bir Ejder'in yanında bir "entelektüel" ne demektir? Onun bana Olympos'taki köyünden, karlardan, kurtlardan, komitacılardan, Ayasofya'dan, linyitten, kadınlardan, Tanrı'dan, vatan ve ölümden söz edişini dinlerdim. Ve birden, boğulup artık meramını sözlerle anlatamadığı zaman, denizin iri çakılları üzerinde ayağa fırlar, dansa başlardı. Sağlam, bedeni dimdikti, iri kemikli, dikbaşlı, kuş gibi yusyuvarlak gözlüydü. Dans ediyor, çığlık atıyor, kaba tabanlarını denize vuruyor, yüzümü deniz suyuyla ıslatıyordu.

Sesini -sesini değil, çığlığını- dinlemiş olsaydım, yaşamımın bir değeri olurdu. Afyon yutmuş gibi düşünüp kâğıt ve kalemle harekete getirdiğim şeyi kanım, tenim ve kemiğimle yaşardım. Ama cesaret edemedim. Zorba'nın gece yarısı kişneyerek dans edişini görüyor ve bana da, sakınganlık ve alışkanlığın düzgün kabuğundan fırlayıp büyük, dönülmez seyahatlere çıkmam için haykırdığını duyuyor, titreyerek yerimde hareketsiz kalakalıyordum.

Pek çok kez utanmışımdır yaşamımda, çünkü ruhumu tuttum ve çılgınlığın -yani yaşamın özünün- bana yap dediklerini yapmadım, ama ruhum beni asla Zorba'nın yanında olduğu gibi utandırmamıştır.

Linyit girişimini şeytan alıp götürdü; Zorba'yla ben, fela-

kete ulaşmak için gülerek, oynayarak ve konuşarak elimizden geleni yaptık. Biz toprağı, linyit bulmak için kazmıyorduk. Bu iş, basit ve dürüst insanlara karşı bir bahaneydi; Zorba, "Bizi limon kabuğu yağmuruna tutmasınlar diye..." diyor ve kahkahadan kırılıyordu. "Ama, patron (bana patron der ve gülerdi), bizim başka, büyük amaçlarımız var..." diyordu. Ben, "Ne amaçları be Zorba?" diye sorardım. "İçimizde hangi şeytanların bulunduğunu görmek için kazıyoruz..."

Zavallı dayımın, bana büro açmak için vermiş olduğu parayı çabucak bitirmiş, işçileri salıvermiş, bir kuzu pişirmiş, küçük bir fıçı şarap doldurmuş, kömür ocağının bulunduğu deniz kıyısına kurulmuş, yiyip içmeye başlamıştık. Zorba santurunu aldı, yaşlı boynunu kaldırdı, şarkısına başladı. Yiyor, içiyorduk; ben bu kadar keyifli olduğumu hiç hatırlamıyorum, "Tanrı, linyit girişimini affetsin!" diye bağırıyorduk, "Tanrı rahmetliyi bağışlasın, biz sağ olalım, şeytan alsın linyiti!"

Sabaha karşı ayrıldık; ben yine kâğıtlarla mürekkeplerin yolunu tuttum. Ne ad vereceğimizi bilmeyip ruh dediğimiz şey tarafından şifa bulmaz biçimde yaralanmıştım. O, kuzeyin yolunu tuttu. Sırbistan'da, Üsküp yakınındaki bir dağda, zengin bir manganez damarı bulduğunu söylediği yere yerleşmiş, paralı birkaç kişiyi tavlamış, ortaklıklar kurmuş, işçileri seferber etmiş ve yine yeraltında galeriler açmaya başlamış. Kayaları dinamitlemiş, yollar açmış, su getirmiş, ev yapmış; yaşlı, ama güçlü bir adam olduğu için neşeli, güzel bir dulla, Liuba'yla evlenmiş ve ondan bir de çocuğu olmuş.

Bir gün kendisinden bir telgraf aldım.

"Çok güzel, yeşil bir taş buldum, derhal gel!

ZORBA."

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk gümbürtüleri uzaktan uzağa duyulmaya başlamış, yeryüzünü allak bullak edecek olan fırtına başlamıştı. Milyonlarca insan, açlığın ve çılgınlığın geldiğini görerek titreşiyordu. İnsanlığın bütün şeytanları uyanmıştı ve hepsi kana susamışlardı.

Zorba'nın telgrafını böyle zehir gibi acı günlerin birinde almıştım. Önce kızdım; dünya mahvoluyor, insanın hayatı,

namusu ve ruhu tehlikede ve siz güzel bir yeşil taşı görmek için, binlerce kilometre yolu aşın diye bir telgraf alıyorsunuz! "Lanet olsun güzelliğe!" dedim, çünkü kalpsizdir ve insanın acısıyla ilgilenmez.

Ama birden irkildim; öfkemin hızı geçti ve acı içinde anladım ki, Zorba'nın bu insanlıkdışı çığlığı benim kendi varlığımın içindeki başka bir insanlıkdışı çığlığa karşılık veriyor. Vahşi bir hayvan içimde gitmek üzere harekete geçti. Ama ben gitmedim; böyle bir şeye yeniden cesaret edemedim; gitmek için herhangi bir davranışta bulunmadım, içimdeki canavarca Tanrısal sese uymadım; cesur ve çılgın bir hareket yapmadım. Mantığın soğuk, insanî sesini izledim, kalemi aldım, Zorba'ya mektup yazarak bir açıklama yaptım.

O da bana şu karşılığı verdi: "Bağışla ama, patron; sen bir kâğıt faresisin. Zavallım, benim hayatında güzel yeşil bir taş görebilirdin, görmedin. Yemin ederim ki, işim olmadığı zamanlarda oturur, kendi kendime şöyle derdim: Acaba cehennem var mı, yok mu? Ama, dün mektubunu aldıktan sonra şöyle düşündüm: 'Mutlaka, bazı kâğıt fareleri için bir cehennem vardır!'"

Aradan yıllar geçti. Zamanın hızlanıp çıldırdığı, coğrafi sınırların hora tepmeye başladığı ve devletlerin sınırlarının akordeon gibi açılıp kapandığı uzun, korkunç yıllar. Zorba'yla ben kasırganın içinde kaybolmuştuk. Yalnız, ara sıra Sırbistan'dan kısa bir kart alıyordum: "Daha yaşıyorum, çılgın bir soğuk var, onun için evlenmek zorunda kaldım; kartın arkasına bak, yüzünü gör, güzel bir parça. Karnı biraz şiş, çünkü bana küçük bir Zorba doğurmaya hazırlanıyor. Adı Liuba. Üstümdeki tilki derisi yakalı palto karımın evlilik hediyesidir. Bana, yedi yavrusu olan dişi bir domuz da verdi. Dostça saygılarımla. Sabık dul, Aleksi Zorba."

Başka bir kez bana Sırbistan'dan püskülünde gümüş çıngırak bulunan işlemeli bir Karadağ başlığı gönderdi. "Bunu giy!" diye yazıyordu. "Çiziktirdiğin o martavalları yazarken giy; ben de çalışırken aynı başlığı takıyorum. İnsanlar gülüyor; delirdin mi, Zorba, diyorlar; çıngırağı neden giyiyorsun? Ama ben gülüyor ve onlara yanıt vermiyorum; biz ikimiz patron, çıngırağı kafamıza neden geçirdiğimizi biliriz..."

Ben o sıralarda kendimi tekrar kâğıtla kaleme koşmuştum. Çok geç tanımıştım Zorba'yı; artık benim için kurtuluş yoktu, deva bulmaz bir kâğıt faresi olmuştum artık!..

Yazmaya koyuldum. Ama şiir, tiyatro yapıtı, roman, ne yazarsam yazayım, bilinçsiz olarak yapıtımın aldığı akış ve biçim her zaman dramatikti. Zincirleme çatışan kuvvetler, mücadele, kaybedilmiş bir dengenin peşine düşmek, hırs... Hepsi isyanla dolu!.. Yaklaşmakta olan fırtınanın önsezileri ve kıvılcımlarıyla... Ben, yazdıklarıma dengeli bir biçim vermeye çalıştıkça, onlar çabucak çetin, dramatik bir tempo alıyorlardı. Çıkarmak istediğim sakin ses, ben istemeden çığlık haline dönüşüyordu. Bunun için de, bir eseri bitirince, bitiş beni hafifletmiyor, umutsuz bir halde bir yenisine başlıyordum. Savaş durumunda olan karanlık ve aydınlık kuvvetleri barıştırabileceğim ve geleceğin ahengini keşfedeceğim umudundaydım.

Dramatik formlar yaratıcı edebiyata zamanımızın ve ruhumuzun dizginsiz güçlerini yapıtın içinde yer alan kahramanlar haline sokarak, onları yeniden düzenlemeyi mümkün kılar. İçinde doğduğum bu önemli çağa mümkün olabildiğince sadık kalmaya çalışıyor, çağın yoğunluğunu hissedebilmeyi deniyordum.

Çinlilerin tuhaf bir ilenmesi vardır: "Lanetim üstüne olsun ve önemli bir devirde doğasın!" derler. Biz, kararsız girişimler, tehlike ve çatışmalarla dolu önemli bir devirde doğduk. Yalnız, eskiden olduğu gibi erdemlerle kötülükler arasında değil -ki bu, en trajik olan şeydir- bizzat erdemlerin arasında bulunan çatışmalar... Bilinen eski erdemler, artık eski değerlerini kaybetmeye başladı. Çağdaş ruhun dinî, ahlakî, manevî ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamıyorlar artık... Sanki insanın ruhu genişledi ve artık eski kalıplara sığmıyor. Çağımızın sınırları içinde acımasız bir iç savaş patlak verdi; bilinçli ya da bilinçsiz, gücünü elinde tutmak isteyen, her yerde varlığını sürdüren ve bir süre daha yaşamlarımızı düzenlemek için acımasızca mücadele eden eski mitlerle; henüz deneyimsiz ve düzensiz de olsa ruhlarımıza hükmetme mücadelesi veren yeni mitler arasındaki savaş bu. Onun için bugün her yaşayan insan, devrinin dramatik kaderi tarafından hırpalanmaktadır.

Hele yaratıcı insan... Fırtına yaklaştığı zaman, binlerce

iğne batıyormuşçasına duyarlı olan dudaklar ve parmak uçları vardır. Yaratıcının dudaklarıyla parmak uçları... Ve o, üzerimize doğru gelen fırtına hakkında kesin konuşurken, söylediği şeyler hayal değildir, fırtınanın ilk kıvılcımlarına, dudaklarına ve parmaklarına dokunmaya başlamıştır bile... Bizim, kahramanca karar vermemiz gerekir; sessizlik, kuşkusuz sevinç, sözü edilen mutluluk, geçmiş ya da gelecek, başka zamanlara aittir, bizimkine değil. Biz, artık mücadele burcuna girmiş bulunuyoruz.

Ben bu acıyı ve kaygıyı dile getirerek bilinçsiz bir çabayla bu kaygıyı aşmaya, yeni bir kurtuluş yolu bulmaya çabalıyordum. Yazılarımda sık sık eski zamanların efsanelerini araç olarak kullanmaktaydım. Ama ortaya çıkan öz, bugünün canlı, mücadele ve çağdaş parçalanan özüydü.

Bana en çok, hatta tüm mücadelelerden daha çok, hâlâ bizi ayakta tutup önümüze, fırtınanın ötesindeki insan kaderine güvenle bakmamızı sağlayan, görünmez, yüce umutlar acı çektiriyor, beni onlar baştan çıkarıyordu ve ben onların yüzlerini saptamaya çalışmaktaydım.

Beni, günümüzün bozulan insanının kaygıları o kadar sarsmıyordu da, geleceğin oluşan ve doğmakta olan kaygısı sarsıyordu.

Yaratıcının sorumluluğunu daha açık bir şekilde anlıyordum. Gerçek, insandan bağımsız, tamamlanmamış ve hazır değil; insanın çabalarıyla oluşuyor ve insanın değerine oranlı. Biz yazarak, çalışarak bir nehir yatağını açarsak, gerçek bu yatağa girer; müdahale etmeseydik giremezdi, elbette tüm sorumluluk bize ait değil, ama payımız büyük.

Başka devirlerde, denge zamanlarında yazı yazmak belki oyundu; bugün ağır bir görevdir. Aklı masallarla eğlendirip onu uyutması değil, zamanımıza değen ve insanı iterek elinden geldiği kadar hayvanı geçmesini isteyen bütün aydınlık kuvvetlerle işbirliği yapması gerekir.

Eski Yunan trajedilerinde kahramanlar, yalnızca kendi aralarında çatışan Dionysos'un dağınık uzuvlarından başka bir şey değillerdi. Çatışıyorlardı, çünkü parçalar halindeydiler, her biri tanrısallığın yalnızca bir parçasıydı, eksiksiz tan-

rı değillerdi. Eksiksiz Tanrı Dionysos, trajedinin ortasında görünmez halde durur; masalın doğuşunu, evrimini ve arınışını yönetirdi. Yönlendirilmiş izleyici açısından Tanrı'nın organları kendi aralarında çatışıyor gibi görünmelerine karşın aslında yine Tanrı'nın içinde gizlice birleşmiş, barışmış ve Tanrı'nın eksiksiz bedenini oluşturmuş, uyum halini almıştır.

Bugünkü trajedinin parçalanmış, birbirinin düşmanı olan parçaları arasındaysa gelecekle ilgili uyumun, düşmanlıklar ve mücadeleden uzak, noksansız bir halde her zaman yükseldiğini düşünmüşümdür. Bu pek güç, belki de henüz imkânsız olan bir görevdir. En yiğitçe kişisel girişimlerin çoğunlukla başarısızlığa mahkûm oldukları dünyayı yerle bir eden kozmogonik bir anda bulunuyoruz, ama bu başarısızlıklar da bizim için değil, gelecektekiler için verimlidir, yol açarak geleceğin içeri girmesine yardım ederler.

Baba evinin sükûneti içinde kendimi unutmuş olarak yazıyordum ve bu korkunç sorumluluğumun bilincindeydim. Gerçekten başlangıçta Söz, eylemden önce Tanrı'nın oğlu, hem de biricik oğluydu; görünen ve görünmeyen dünyanın yaratıcısı sperm-söz...

Yavaş yavaş ve huzurla mürekkebin içine dalıyorum; yüreğimin çukuru çevresinde büyük gölgeler dolanıyor ve canlanmak için sıcak kan içmeye çabalıyorlardı: Iulianos Paravatis, Nikeforos Fokas, Konstantinos Paleologos, Prometheus. Hayatlarında çok acı çekmiş, Tanrı'yla Kader'i sevmiş ve saygısızlıkla ona karşı koymuş, acılı, büyük ruhlar... Canlı insanların karşısında, onların acısıyla çektiklerini, yani insanın acısını ve çektiklerini yüceltmek için bu kahramanları Öteki Dünya'dan çekip çıkarmaya çalışıyordum... Kendim de cesaret bulayım diye. Biliyorum, yazdığım şey sanat açısından asla değerli olmayacaktır, çünkü bilerek isteyerek sanatın sınırlarını aşmak için mücadele ediyor, böylece uyum, güzelliğin özü çarpılıyor.

Yazdıkça, daha da derinden hissediyordum: Yazmakla güzellik için değil, kurtuluş için mücadele etmekteydim. Güzel bir cümleyi süzerek, zengin bir kafiyeyi düşünerek sevinen gerçek bir yazar değil, kendim de acı çeken, mücadele edip kurtuluş arayan bir insandım. İçimdeki karanlıktan kurtulmak ve içimde uluyan korkunç atalarımı ışık haline sok-

mak, onları insanlaştırmak isteyen bir insandım. Bu yüzden de en güç ve en yüksek engelleri aşan büyük ruhları davet ediyor, insan ruhunun her şeyi yenebildiğini görerek cesaret bulmaya çalışıyordum. Çünkü bilip görmekteydim: Çocukluğumda, gözlerimin önünde patlak vermiş olan ebedî savaş, bu kez hem içimde hem de dünyada kötü bir şekilde patlak veriyordu. Bu mücadele, hayatımın sonu gelmez tetikleyicisiydi; bu nedenle bu iki dövüşçü her yapıtımda mutlaka başrolü oynuyordu. Yazı yazıyorsam, ne yazık ki ancak yazıyla mücadeleye yardımcı olabildiğimdendi bu. Girit'le işgalci; İyi'yle Kötü, Işık'la Karanlık durmadan içimde çatışmaktaydı ve benim yazmaktaki amacım, başlangıçta bilinçsiz, sonra bilinçli bir şekilde Girit'in, İyi'nin, Işık'ın kazanmasıydı. Benim yazı yazmaktaki amacım güzellik değil, kurtuluştu.

Ve ben, rastlantıyla bu kavganın o kadar güçlü ve yardım zorunluluğunun o kadar kaçınılmaz bulunduğu bir durumda doğdum ki, kendi kişisel mücadelemle çağdaş dünyanın büyük mücadelesinin birbirine çok benzediğini kısa zamanda gördüm, ikimiz de aynı şekilde kurtuluş için mücadele ediyoruz; ben eski atalardan, o eski aşağılık dünyadan, ikimiz de kurtulmak için.

İkinci Dünya Savaşı patlamış, dünya delirmişti. Artık her devrin kendi şeytanının olduğunu; bizim değil, onun hükmettiğini ve devrimizin şeytanın kan içici olduğunu açıkça görmekteydim. Bir dünya, çürüdüğü ve yok olması gerektiği zaman daima şeytan sahneye çıkar. Sanki alçakça, insanüstü bir akıl, ruhun çürümüş insanlardan kurtulmasına yardım eder ve bir âlemin engel oluşturduğunu gördüğü zaman, ruhun geçmesi için onu yıkmak, yolu açmak için kan içici felaket şeytanını gönderir.

Şimdi çevreme bakıyor, dünyanın yıkıldığını hissediyorum. Hepimiz onun yıkıldığını görüyoruz, iyi ruhlar buna karşı koymaya çalışıyor, ama şeytan onların üstüne üflüyor ve tüyleri yolunuyor.

Savaş başladığı sırada yine Girit dağlarına çıkmış bulunuyordum; orada, yalnızca sessizlik ve avuntuyu değil, insana güç anlarda alçalmamak için gerekli olan huzuru bulacağını bilmekteydim. Bir pazar günü, ayinden sonra, bir kilise-

nin eşiğine oturmuş, gençlere yiğitliğin çalımlarını öğreten eski bir mücadelecinin: "Yapabilirsen, korkunun gözlerinin içine bak, o zaman korku korkacak ve kaçacaktır," dediğini duymuştum.

Kısacası, elime bastonumu, omzuma da heybemi aldım ve dağların yolunu tuttum. Almanların Norveç'i zorladığı ve boyunduruk altına almaya çalıştığı devirdi.

Psiloritis'in eteğinden geçerken tepemde, çok yukarıda, korkunç bir ses duydum:

"Hey! Vatandaş, sana bir şey soracağım, dur!"

Başımı kaldırdım, bir kayanın ardından bir adamın çıktığını ve aşağı doğru indiğini gördüm. Geniş adımlarla kayadan kayaya atlayarak iniyor, taşlar ayaklarının altında yuvarlanıyor, bir uğultu yükseliyordu; sanki bütün dağ onunla birlikte yuvarlanmaktaydı. İri cüsseli yaşlı bir çoban olduğu belli olmuştu. Durup onu bekledim. Benden ne isteyebilir, diye düşündüm, neden bu kadar acele ediyor?

Yaklaştı, bir taşın üstüne durdu; açık, kıllı göğsünden buğular çıkıyordu.

Soluyarak sordu:

"Ee, vatandaş. Norveç ne yapıyor?"

Bir ülkenin köle olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu duymuştu, Norveç'in ne olduğunu, nerede bulunduğunu, insanların orada nasıl yaşadığını doğru dürüst bilmiyordu; yalnız çok iyi anladığı bir şey vardı: özgürlüğün tehlikede olduğu!..

"Daha iyi, dede," dedim, "üzülme, daha iyi."

Yaşlı çoban,

"Tanrı'ya şükürler olsun!" diye homurdandı ve istavroz çıkardı.

"Bir sigara ister misin?" diye sordum.

"Sigarayı ne yapayım be? Hiçbir şey istemiyorum; Norveç iyi olsun, yeter!"

Bunu söyledi, çoban değneğini uzattı ve sürüsünü bulmak için tekrar yokuşa sardı.

Yunanistan'ın havası gerçekten kutsal, diye düşündüm; özgürlük mutlaka burada doğmuştur. Dünyada, başka bir köylü ya da çobanın daha, özgürlüğü için mücadele eden

meçhul, uzak bir ülke uğruna bu kadar acı duyarak ve böylesine çıkar gütmeksizin yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum. Norveç'in acısı bu köylünün acısı olmuştu; çünkü özgürlüğü kendi kızı gibi kabul ediyordu.

Ben de ebedî mücadelenin içinde yer almaya çalışarak, baba evinin sessizliğine sığınarak böyle bir görev duygusuyla yazıyordum. Ama, bazen kâğıtlarla mürekkepleri bırakıyor, Knossos'a doğru giden zeytinlik ve bağlar arasındaki yola dalıyordum. Girit mucizesi, ilk kez bahar gibi topraktan yükseldiğinde, taş merdivenleri, sütunları, avluları, duvar yazılarını ilk gördüğüm zaman, kayıplara karışmak üzere olan bu çok özel dünyanın memnuniyeti ve kederi; insanın bir saniye olsun kendini ışıkta tutup sonra çabalarının boşa çıkarak ebedî kaosa gömülmesi karşısında anlatılmaz bir acı ve sevinç duymuştum. Girit güneşi altında, kral sarayı, boğa güreşleri, göğüsleri açık, dudakları boyalı ve dalgalı kıvırcık saçlı kadınlar, yarı yıkık duvarlarda yeniden canlandıkça karşımda bir görüntü yükseliyor; topraklardan pek çok, eski, dilsiz, güleç, şeytanî atalar, gökyüzü ve denizyıldızları ve yeryüzü çiçekleriyle süslenmiş etekleri işlemeli kadın figürleri yükseliyor, kollarında Tanrı'nın zehirli yılanlarını oynatıyorlardı.

Bir gün yemyeşil yola girip Kıyamet Günü'nün kutsal zirvesine vardığım sırada ve mucizeler arasında dolaşırken, bir resim beni hepsinden çok sarstı. Sanki onu ilk kez görüyordum. Bu resim ruhumun bugünkü kuşku ve umutlarına karşılık olmalıydı ki ancak, ilk kez bugün, onun esrarengiz anlamını kavradım: Resimde birçok balık, kalkık kuyruklarıyla, denizde mutluluk içinde yüzüyor, oynaşıyordu ve birden, aralarından bir kırlangıç balığı kanatlarını açmış, bir hamle yapmış, hava almak için denizden fırlamıştı. Hayat boyunca su içinde yaşamak, kölece yaradılışına hapsolmak istemiyordu. Kaderini aşmak, serbestçe solumak, kuş olmak isteğini duymuştu. Yalnızca bir an için, dayanabildiği kadar... Ama bu yeterdi; bu şimşek kadar kısa an, ebediyetti. Ebediyet bu demektir zaten...

Bu kırlangıç balığına, kendi ruhummuş da, orada, saray duvarının üzerine binlerce yıl önce resmedilmiş gibi heyecan ve acımayla bakıyordum. Girit'in kutsal balığı budur, diye mı-

rıldandım; zorunluluğu aşmak ve özgürlüğü solumak için sudan dışarı fırlayan balık... ICHTHYS [1] olan İsa da, insanın kaderini aşmak, yani mutlak özgürlükle, Tanrı'yla birleşmek isterken aynı şeyi yapmış olmuyor muydu? Sınırları yıkmaya çalışan her ruh aynı şeyi istemez mi? Özgürlük için mücadele edip ölen ruhlara ait bu simgenin tüm dünyada, belki de ilk kez Girit'te doğmuş olması ne büyük mutluluktur, diye düşünüyordum. Kırlangıç balığı... Acı çeken ve güveni olmayan insanın ruhu budur işte!

Kırlangıç balığının su dışına öldürücü sıçramayı yapma cesaretini gösterişine ince belli, neşeli, atik kadınla erkeğin taş harmanlar içinde boğayla oynayışına, zambaklar arasında sakin sakin uyuyan dişi aslana bakıyor ve onların gizlediği anlamı bulmaya çalışıyordum: Saygı gösterdikleri bunca yiğitlik ve neşe nereden geliyor, kadının siyah yılanlar dolanmış çıplak ve muzaffer kolları kime saygı gösteriyor? Bu dinmek bilmez yaşama susuzluğu, tehlike ve ölüm karşısındaki korkusuz gülümseme, içimde ölümcül atasal yiğitlikleri ve Ecel'le uzun, acılı karşılaşmaları uyandırıyordu. Boğayla insan, Ecel'le Ruh sanki dost olmuş da güneş ışığı devam ettiği sürece bir saat, iki saat, ikisi de çıplak, ikisi de güreşçiler gibi kokulu yağ sürünmüş, oynuyorlar... Sarsılmış ve rahatsız olmuştum; bir sır vardı, o sır orada ve Girit'le Girit'in gizli sırlarının içinde bulunduğu uçurumun karşılaştığı o anda gizliydi.

İsa, Buddha ve öbürleri içimde silikleşmiş, Girit toprağı bana hâkim olmuştu, geriye bakmıyordum. Görünmeyen, bulutlara bürünmüş bir tepeye bakıyordum. Çetin sorumluluklar ve şimşeklerle Tanrımın oturduğunu sezinlediğim, Sina'nın tanrılar uğrağı bir tepesi...

Damarlarımı yeni bir kuvvetin, yeni bir sorumluluğun şişirdiğini hissediyordum. Sanki Girit toprağı da, ruhum da zenginleşmişti; gülücük ve gözyaşlarıyla yoğrulmuş olduğunu hissetmekteydi. Toprakla ruhumun hangi kuvvet ve mistik kesinlikle ilişkili bulunduğunu anladım. Mutlaka çiçek de çamurun içinde kökten yükselip nasıl koku ve renk halini aldığını hissediyordu.

Ruhumun, kendi kanım içinde Girit'in esrarengiz bir

[1] Ichthys eski Yunanca balık demektir. Balık Burcu anlamına gelir.

minyatürü gibi yayıldığını hissetmekteydim. O da aynı biçimdeydi: üç direkli bir gemi. Kutsal Doğu'nun, yaralı Afrika'nın ve üzgün Avrupa'nın üç toprağında, üç çetin spermatik yel arasında yüzerek, aynı yüzyılları, aynı korku ve sevinçleri o da yaşadı.

Ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak yıllardan beri arzuladığım şey şimdi daha emredici bir tarzda uyanmıştı: Bu birbirinden farklı arzu ve cüreti dengeli bir hale sokmam, en yüksek çalışmaya, senteze, kutsal üç temelli Birlik'e varmam gerekti.

Kutsal Teslis'in, insanlar arası dinî simgesi, içimden daha az simgesel olan yüzeye erişti, ayna ve emredici bir gerçek oldu. Doğrudan, en yüce görev halini aldı; bir dalgınlık anında: "Ya o, ya hiç!" diye kendi kendime yemin ettim. Bu Teslis, yukarıdan bana hazır olarak verilmedi; onu benim yaratmam gerekti; görevim buydu; yalnız bu; başka bir şey değil! Girit, boşuna üç büyük Soluk'un arasına yerleşmedi; ruhum boş yere Girit'in şekil ve kaderine bürünmedi. Yüzyıllar boyunca Girit'in; insanları, dağları ve çevresi köpüklü denizleriyle bütün ruhu, bedeniyle uyurken ve uyanıkken haykırdığı şeyi tam söz haline sokmak benim görevimdi. Ben onun oğlu değil miyim? Bana, onun acısının en gizli anlamını, bunca yüzyıl niçin bağırdığını ve neden mücadele ettiğini, insanlara söylemek istediği kendi Girit mesajının ne olduğunu anlamayı salık veren o değil mi?

Eve gitmek üzere gerisin geri döndüm; zeytinleri, bağları ne zaman geçtim, Megalo Kastro'ya ne zaman girip eve ne zaman vardım? Hiçbir şey görmüyordum; umutsuz kırlangıç balığı gözlerimin önünde sıçrıyordu. Bir an içinde olsa, zıplayıp insan sınırlarını aşan bir ruhu yaratabilsem, diye düşünüyordum. Bir şimşeklik zaman kadar da olsa, ihtiyaçtan kurtulsun; sevinçleri, acıları, fikirleri, tanrıları ardında bıraksın ve bozulmamış, içinde yaşanmamış havayı solusun!

Evde beni kötü haber getiren bir mektup bekliyordu. Zarfta Sırp pulu vardı; anladım; onu tutuyordum ve elim titriyordu. Ne diye açayım? Acı haberi hemen anlamıştım: "Öldü, öldü!" diye mırıldandım ve gözümde dünya karardı.

Bir süre, pencereden inmekte olan geceye baktım. Bu akşam avludaki saksıları sulamış olmalılar; toprak kokuyor. Akşam Yıldızı, mimoza çiçeğinin dikenleri arasında bir dam-

la şebnem gibi sarkmış! Akşam güzeldi, hayat bana çok tatlı görünüyordu; elimdeki acı mektubu bir an için unutmuştum.

Utandım; birden dünyanın güzelliğine bakarak ölümü unutmaya çalıştığımı anladım; sert bir hareketle zarfı yırttım; önceleri yazılar gözlerimin önünde raks ediyordu; sonra yavaş yavaş durulduler, durulduler ve okuyabildim:

"Ben köyün öğretmeniyim. Buradaki maden ocağına sahip Aleksi Zorba'nın geçen pazar günü öğleden sonra saat altıda vefat ettiği hakkındaki acılı haberi size ulaştırmak için yazıyorum. Can çekişirken beni çağırdı: 'Gel buraya, öğretmen,' dedi; 'Yunanistan'da filanca dostum var; ben ölünce ona ölümümü, son ana kadar aklımın bütünüyle başımda olduğunu ve kendisini hatırladığımı yaz. Ne yaptımsa pişman olmadığımı da... Sonra, ona de ki: Artık akıllanma zamanı geldi! Ve herhangi bir papaz gelip de günahımı çıkarmak isterse defolup gitmesini, lanetinin üzerimde kalmasını istediğimi söyle! Hayatımda yaptım, yaptım, ama yine de az yaptım; benim gibi adamların bin yıl yaşaması gerekirdi. İyi geceler!'"

Gözlerimi yumdum, ılık gözyaşlarımın yanaklarımdan aşağı yavaş yavaş aktığını hissettim. "Öldü, öldü, öldü..." diye mırıldanıyordum. "Artık Zorba yok! Gülüşü öldü, şarkısı kesildi, santur kırıldı, denizin çakılları üzerindeki raks durdu, deva bulmaz şekilde susamış olarak, daima soran ağız tıkandı; taşı, denizi, ekmeği ve kadını onun kadar ustaca okşamasını bilen başka bir el bir daha asla olmayacak..."

İçimi acıma değil, korku kapladı. "Haksızlık!.. Haksızlık!" diye bağırdım. "Böyle canların ölmemesi gerekir. Artık toprak, su, ateş ve kader, bir Zorba'yı asla yaratamayacak mı?"

Kendisinden haber almayalı birkaç ay olmuştu, ama rahattım. Sanki onun ölümsüz olduğuna inanıyordum. "Böyle bir kaynak nasıl kuruyabilir?" diyordum. "Bu kadar büyük bir mücadeleciyi Ecel nasıl yere yıkabilir? Son anda, onu kurtaracak bir gülüş, bir raks, bir çelme bulunamaz mıydı?"

Bütün gece uyuyamadım; anılar harekete geçmişti, birbirinin sırtındaydılar, acele ediyorlardı; huzursuz, soluk soluğa beynime tırmanıyor, sanki dağılmasını önlemek için Zorba'yı topraktan, havadan toplamak istiyorlardı. Onunla ilgili en önemsiz ayrıntılar belleğimde açık, berrak bir yaz denizindeki, hızlı giden ve çok değerli balıklar gibi ışıldadılar. Ona

ait olan hiçbir şey içimde ölmemişti; sanki Zorba'nın dokunduğu her şey ölümsüzleşiyordu.

Bütün gece, "Ne yapayım, ölümü defetmek için ne yapayım?" diye düşündüm!

İçimin kaparı açıldı, anılar birbirini iterek yukarı doğru fırlıyor, acele ediyor, kızgın bir halde yüreğimi izliyorlar; ağızlarını açıp kapıyor; yerden, denizden ve havadan Zorba'yı toplayayım ve onu dirilteyim diye bağırıyor, haykırıyorlar!.. Zaten, yüreğin görevi de bu değil midir? Tanrı onu, bunun için, sevilenleri diriltsin diye yaratmadı mı?

Mutlaka insanın yüreği derin, kapalı bir kan çukurudur ve açıldı mı sevdiğimiz, çevremize üşüşüp havayı karartan, bütün teselli bulmaz, susamış gölgeler, içip dirilmek için koşarlar. Yüreğimizin kanını içmek için koşarlar, çünkü başka türlü bir dirilişin var olmadığını bilmektedirler.

Bugünse, hepsinin önünde Zorba, o uzun adımlarıyla koşuyor, öbür gölgeleri kenara itiyor, çünkü hayatımda hepsinden çok onu sevdiğimi biliyor.

Sabahleyin bir karar vermiş, sakinleşmiştim; sanki yüreğim bir Magdalena'ydı da, mezara koşup adam diriltiyordu.

Geç kalkmıştım, güleç ilkbahar güneşi içeri giriyor ve çocukluğumda babamın bilmem nerede bulup başucuma astığı sevgili kabartmayı aydınlatıyordu. Ben, tesadüfe değil, kadere inanırım. Bu kabartma, hayret verici bir basitlikle hayatımın ve belki Zorba'nın da hayatının üzerindeki sırrı açıyor. Eski bir kitabenin kopyası bu: Ölümünden sonra bile miğferini bırakmayan çıplak bir savaşçı, sağ ayağıyla diz çökmüş, iki avucuyla göğsünü bastırıyor ve kapalı dudaklarının çevresinde sakin bir gülümseme var. Güçlü bir bedenin güzel davranışı budur ve siz bunun ölüm mü, dans mı olduğunu ayırt edemezsiniz. Yoksa dansla birlikte ölüm mü?

Savaşçının üzerine düşüp de onu canlandıran neşeli güneşle cesaret bularak, ölüm de olsa diyordum; ölüm de olsa, biz onu dans haline sokarız. Biz yüreğimizi, kanımızı verelim de dirilsin; bu olağanüstü yiyici, içici, çalışkan, kadın düşkünü serserinin biraz daha yaşaması için elimizden geleni yapalım... Bu dansçının, bu savaşçının... Hayatımda gördüğüm en rahat, en sağlam beden, en özgür çığlıktı o...

XXX

ODYSSEIA'NIN TOHUMU MEYVE VERMEYE BAŞLADIĞINDA

Zorba efsanesi içimde belirli bir hal almaya başladı. Önceleri yeni bir müzikal heyecan, yeni bir ritimdi ve can damarımdaki kan dolaşımını hızlandırmıştı. Ateş ve baş dönmesi, güçlükle fark edilebilen bir şehvet ve memnuniyetsizlik hissediyordum... Sanki içime yabancı, istenmeyen bir beden girmişti. Bütün organizmam ayaklandı ve onu kovmak için saldırdı... Ama o direniyor, yalvarıyor, kök salıyor, bazen ciğerimin birine, bazen ötekine tutunuyor, gitmek istemiyordu. Bir tohum, bir buğday tanesi olmuş, sanki içinde başaklarla ekmeğin hapsedilmiş bulunduğunu ve gerek kendisinin, gerekse içindekilerin yok olmamaları için savaşıyordu.

Dışarı çıkıp saatlerce tarlalarda geziyor, denizde yüzüyor, Knossos'a tekrar, tekrar gidiyordum. Üzerine kudurgan bir at sineği konmuş da onu kovmak için silkinen, çabalayan bir beygir gibiydim. Ama boşuna; tohum durmadan yeni kökler salıyor, yayılıyordu.

O zaman içimde, ikinci bir çalışma başladı: bu tohumu beslemek, onu kanımla sulamak, onun kendi içim olmasını sağlamak ve ondan sonra sindirerek ehlileştirmek. Ondan, başka türlü kurtuluş umudu yoktu; beni fethetmek üzere, içimde benimle bir olan o, yani ikimiz de hem fetheden hem de fethedilen olmalıydık.

Yabancı tohumun çevresiyle çabucak sözler, kafiyeler,

yakınlaşmalar harekete geçerek onu çevrelemeye ve embriyon gibi beslemeye başladılar. Az hatırlanan anılar canlandı; batmış olan sevinç ve acılarımız, gülüşlerimiz, sohbetlerimiz yükseliyordu. Beraber yaşamış olduğumuz bütün günler, ak, güzel, dişi güvercinler gibi gurultulu önümde yürümekteydi. Anılar, gerçeğin bir, yalanın iki kat üzerine çıktı; Zorba yavaş yavaş şekil değiştiriyor, efsane halini alıyordu.

Geceleyin uyumak üzere yatmaktan çekiniyordum. Uykumda tohumun çalıştığını hissetmekteydim; gecenin kutsal sessizliği içinde onun, ipekböceği gibi, yüreğimin yapraklarını yediğini ve onları ipek haline sokmak istediğini duyuyordum.

Geceleri Megalo Kastro'nun dar sokaklarında dolaşmaktaydım ve her köşeden çok eski anılar fışkırıyordu. Kendimi tek başına yürüyen, başka çocuklarla gezmek istemeyen bir çocuk, sonra, arkadaşlarıyla Venedik surlarının tepesinde, denizde dolaşan çekingen delikanlılardan biri olarak görüyordum. Denizden esen rüzgâr tuz, komşu bahçelerden esen yasemin, kızlar yönünden esen de tatlı bir koku getiriyor, dönüp kendilerine bakmamıza can atan genç kızlarsa, Tanrı'yla ruhun ölümsüzlüğü üzerine konuştuğumuz için gülüşerek bizimle alay ediyorlardı. Ve ay parlak olduğu zaman derin, baştan çıkarıcı bir sarhoşluğa kapılır, benimle birlikte evlerin pencereleriyle kapıları da sarhoş olurdu: Taşlar, odunlar, çeşmeler, çan kuleleri kaba bedenlerini soyuyor, gündüzün üzerlerine çöken ağırlıktan kurtuluyor, çıplak ruhları, ay ışığında parıldıyordu.

Yılbaşı geldi. Gökyüzü toprağa yaklaştı. Tohumlar yeşerdi ve toprak olukların içinde neşelerini buldular. Ben artık baba evine sığamıyordum. Tek başıma, kentin dışına, deniz kıyısında, bir arkadaşın terk edilmiş evine sığındım: yüksek duvarlı, dört köşe bir avlu ve içinde iki limon, bir servi, birkaç saksı fesleğen ve mercankösk; kale kapısı gibi üç kat ağaçtan yapılmış ağır bir dış kapı, insanın kaldırmak için bütün gücünü ve iki elini kullanması gereken, zor kalkar bir mandal. Mandalı kaldırıp kapıyı açtığım, kapı sürgüsünü sürdüğüm ve yalnız kaldığım zaman büyük bir mutluluk duydum. Artık yalnızlığımı kimse bozamazdı... "Cennet'e gireceğim zaman..." diyor ve mandala minnetle bakıyordum, "seni sıkıca tutacağım ve sen de Cennet'e benimle birlikte gireceksin."

Kimisi çalışıp ekmeğini kazandığı aletlerini, kimisi savaştığı mızrağını, kimisi yazı yazdığı kalemini, kimisi de sevgilisini elinden tutacak; bense bir mandalı yakalayacağım.

İnsanın yalnız olması, eşiğinin dışında denizin kıpırdayışını duyması, avlusundaki limon ağaçlarıyla servilerinin üzerine ilk yağmurların dökülüşünü dinlemesi ne mutluluktur! Bir de, içinin tam ortasında, bir tohumun onu yediğini hissetmesi! Zorba içimde sert, saydam bir kabukla sarılı bir kurt gibi yatıyor, kımıldamıyordu. Ama ben, bu sessiz kurdun kabuğunun içinde sessizce, gürültüsüzce, geceyi gündüzden ayırt etmeksizin, sırf sırdan ibaret bir çalışmayı sürdürdüğünü, boşalmış damarlarının yavaş yavaş dolduğunu hissediyordum. Kurumuş etleri yumuşamaktaydı; neredeyse sırtındaki kabuk çatlayacak, henüz olgunlaşmamış kıvırcık ve güçsüz kanatları meydana çıkacakmış gibi... Kabuğun içine bir kurt uzanmış, ona ansızın Tanrısal bir çılgınlık hâkim olmuş, kelebek olarak dışarı çıkmak istiyor. Bense ilk yağmurları, toprağın çatlayıp tohumların bağrını zorlamasını kabul etmesini, buğday tanelerinin toprak içindeki suyu içtiklerini, şiştiklerini, toprağa yapışmak için sonsuz güçte yeşil bir oltayı attıklarını, gün ışığına çıkarak başak olmak, yaşayıp Tanrı'nın ölmesine imkân bırakmamak için ekmek halini almak üzere toprağı kaldırdıklarını hissediyordum. Her küçük otun içinde bir ruhun bulunduğunu, onun büyümesine ve yeryüzündeki görevini tamamlamasına yardım ettiğini duyuyordum. Burada, bozulamaz yalnızlığımın içinde, en önemsiz Tanrı yaratığının, bir buğday tanesinin, bir kurdun, bir karıncanın bile birden, ansızın Tanrısal kökenini hatırladığını, kendisine Tanrısal bir hırsın egemen olduğunu ve basamak basamak yukarı çıkarak Tanrı'ya dokunmak istediğini hissediyordum. Ona dokunmak ve böylece onun, meleklerin ve başmeleklerin yanında durarak, kendilerinin de melek ve başmelek olmak istediklerini seziyordum.

Ve hâlâ toprak üzerine gölgesini düşüren ve ne kendisinin ne şarkının, hatta ne de dansın bedenine sığdığı Zorba'yı tanımış olan ben, zamanı geldiğinde, şimdi kendisini hareketsiz tutan saydam kılıfı kırıp hangi canavarın ortaya çıkacağını hasretle bekliyordum! Hangi canavar, hangi doymak bilmez acı, hangi dinmez, umutsuz ateş! Bir kurt, diyordum;

değersiz bir kurt kelebek olmak istiyor... Öyleyse, bir Zorba ne olmak isteyecektir?...

Kutsal toparlanışın unutulmaz günleri. Yağmur yağıyor, bulutlar eriyor, yeni yıkanmış bir güneş doğuyordu. Limon çiçekleri olgunlaşmıştı. Limon ağaçlarında henüz yeşil olan kutsal tohumlar parıldıyordu. Gecenin içinde yıldızlar yükseliyor, başımın üzerinde bir çember meydana getiriyor ve Batı'ya iniyorlardı: Zaman ölümsüz bir su gibi akıyordu. Kafdağı'nın, zamanla Tufan'ın üzerinde Nuh'un Gemisi gibi, güvenlik içinde ve sağlamca, her çeşit tohumla yüklü olarak yüzdüğünü hissediyordum: hayvanlar, kuşlar, insanlar, tanrılar... Bütün anılarımı seferber ediyor, bütün seyahatlerimi yeniden yapıyor, ruhumda meşale olarak yakmış olduğum bütün büyük ruhları tekrar aklımdan geçiriyor, içimdeki tohumu beslesin diye kanımı dalga dalga gönderiyor ve bekliyordum. Baba sevgisinin ne demek olduğunu ve oğulun nasıl bir sonsuzluk kaynağı teşkil ettiğini ilk kez tadıyordum. İnci, nasıl bir hastalık ve istiridyenin büyük bir çabasıysa, aynı şekilde kanımda bir ateş ve derin kaynaklardan gelen gizli bir haberle hayatımın en kesin anına ulaştığımı, ulaşmak üzere olduğumu hissetmekteydim. Kaderim, bu tohumla, bu oğulla belirlenecekti.

Sonbahar geçti, kış geldi. İnzivaya çekilmiş olduğum evin çevresindeki tarlalarda, çimensiz toprağın da tohumu nasıl tuttuğuna ve güvenle ilkbaharı bekleyişine bakıyordum. Ben de onunla birlikte sabretmekteydim: Sanki cinsiyet değiştirmiş, ben de toprak gibi dişileşmiş, Söz denen tohumu besliyor ve bekliyordum. Ah, diye düşünüyordum, bu Söz'ün içinde bütün umutları tek bir vücut haline sokabilsem de kapıyı açıp gittiğim zaman ardımda böyle bir oğulu bırakabilsem!

Bir gün, Aynaroz'da karşılaştığım çileciyi hatırladım; elinde bir söğüt yaprağı tutuyor, ışıkta ona bakıyor ve gözlerinden yaşlar akıyordu. Ben şaşkınlıkla kalakalmıştım. "Neden bu yaprağa bakıp ağlıyorsun, saygıdeğer peder?" diye sorduğumu hatırlıyorum. O, "içinde Çarmıha Gerilmiş İsa'yı görüyorum!" diye cevap vermişti. Yaprağın öteki yüzünü çevirmiş, bu kez yüzü neşeyle parlamıştı. Ben yine sordum: "Şimdi yaprakta ne görüyorsun da seviniyorsun?" "Dirilmiş olan İsa'yı görüyorum, oğlum."

Yaratıcı da, yeryüzünün en gösterişsiz ayrıntısında, bir

böcekte, bir kabukta, bir damla suda bütün acılarıyla bütün umutlarını görebilseydi; hatta yalnız kendininkileri değil, bütün dünyanınkileri de!... Her yürek çarpmasında Çarmıha Gerilmiş insanı, dirilen insanı görebilse! Karıncalar, yıldızlar, hayaletler, düşünceler hepimiz aynı anadan doğduğumuzu, hepimizin acı çekip gözlerimizin açılacağını, hepimizin bir olduğumuzu ve kurtulacağımızı umut ettiklerimizi anlasa!

Ben, o esrarengiz bekleme aylarını hiçbir zaman unutmayacağım. Limon ağacının çıkardığı hışırtı, uçan bir arı, uslanmayan, yalnız içini çekip kapımı çalan, evin çatısı üzerinden geçen bir kasırga. Sanki bir tanrı bedenimin derisini yüzmüş de havanın soluğuna bile dayanamıyormuşum gibi canımı acıtıyor ve beni bağırtıyordu.

Sonunda, bir gün bile dayanamayacağım bir an geldi: Yıllardan beri büyük bir acıdan ya da büyük bir sevinçten kurtulmam için sadece bir çarenin var olduğunu biliyordum: Sözün, büyülü defetme gücüyle acı ya da sevinci yatıştırmak. Tropik ülkelerde iplik kadar ince bir kurt insanın teni içine girer. Büyücü gelir, uzun sihirli flütünü çalar, büyülenen kurt görünür, yavaş yavaş açılır açılır ve dışarı çıkar. Sanatın flütü de aynıdır.

Ocak ayı gelmişti. Bugünlerden birinin sabahında denize daldım, yüzdüm, çıkıp güneşte ısındım. Bedenin böylesine hafifleyişini, ruhun böylesi neşesini hayatımda nadiren tatmışımdır. Eve döndüm, hokka kalemi aldım –bu flüttür– hafif bir ürpertiyle kâğıdın üzerine eğildim.

Yazıyor, siliyor, uygun kelimeleri bulamıyordum. Kelimeler kimi zaman bulanık ya da ruhsuz, kimi zaman utanmaz derecede şatafatlı, kimi zaman da boş, sıcak bir bedenden yoksun ve içleri hava doluydular. Amaç azgınlaşmış, kendisini soktuğum kalıplardan taşmış, utanmazcasına fazla zaman ve mekân işgal ediyordu. Değişiyor, bir daha değişiyor ve ben onun biçimini tespit edemiyordum. Onunla birlikte ruhum da değişiyor, yeniden değişiyordu ve ben ruhumu sabitleştiremiyordum.

Heyecanımı zenginliklerle doldurup ve biçimini değiştirmeyecek, alacalı süslerden arınmış, basit sözü bulmak için boşuna uğraşmaktaydım. Susayıp da kovasını içeceği suyu çekmek üzere kuyuya salan Müslüman mistiği kimdi? Kovayı yukarı çekmiş, altın dolu olduğu için dökmüştü. Kovayı

tekrar salmış, tekrar çekmiş, bu kez de gümüş dolu olduğu için yine dökmüştü. "Tanrım!" demiş. "Senin yüreğinin hazinelerle dolu olduğunu biliyorum, fakat sen bana yalnız içecek su ver, susuzum!" Bir daha kovayı indirmiş, bu kez su çekip içmişti. Söz'ün de böyle süssüz olması gerekir.

Durdum; anlamıştım. Daha zamanı gelmemiş, tohumun içindeki gizli değişme henüz bitmemişti. Bir zamanlar bir zeytin ağacının gövdesinden bir sürfeyi sökmüş, avucumun içine almıştım. Saydam kabuğunun içinde, hareket eden canlı bir şeyi fark ettim; herhalde esrarengiz oluşum sonuna doğru gelmiş olmalıydı ve henüz tutsak olan geleceğin kelebeği, yavaş yavaş kıpırdanarak güneşe kavuşacağı kutsal anı bekliyordu. Acelesi yoktu; ışığa, serin havaya, Tanrı'nın ebedî yasasına güveni vardı.

Ama ben, acele ediyordum; mucizenin nasıl doğduğunu, tenin mezar ve tabutundan nasıl çıkıp ruh halini aldığını bir an önce görmek istiyordum. Eğildim ve ona doğru hohlamaya başladım: İşte o zaman, sürfenin sırtında bir çatlak belirdi, kabuğun hepsi sonuna kadar açıldı. Az sonra, oluşmamış bulunan kelebek, henüz sıkı sıkıya kapalı, kanatları büzülmüş, ayakları karnına yapışık halde ortaya çıktı. Sürüp giden sıcak soluğumun altında çırpınıyor, giderek canlanıyordu. Kanatlardan biri bedenden ayrıldı. Yumuklaşmış bir söğüt yaprağı kadar yeşildi. Bütünüyle açılmak için çırpınmaya başladı; ama boşuna... Yarı açık ve buruşuk bir halde kaldı. Az sonra öteki kanat da kıpırdadı, o da gerilmeye çalıştı, başaramadı ve öyle yarı açılmış halde durdu. Titriyordu. Bense, insanların küstahlığıyla ona doğru eğilmiş, sıcak soluğumla hohluyordum; ama halsiz kanatlar, artık bitkin bir halde düşmüşlerdi.

Yüreğim burkuldu; ezeli bir yasayı bozmakta gösterdiğim acelecilikle kelebeği öldürmüştüm. Artık elimde bir kadavra taşıyordum. Aradan yıllar geçti ama o zamandan beri kelebeğin o hafif kadavrası hâlâ bilincime bir ağırlık vermektedir.

İnsan acele eder, Tanrı'nın acelesi yoktur. Onun için insanın eserleri kararsız ve yarım yamalak, Tanrı'nınkilerse eksiksiz ve sağlamdır. Gözlerim sulandı ve bir daha bu ezeli yasayı asla bozmamaya yemin ettin. Ağaç gibi üzerime yağmur yağacak, güneşleneceğim. Rüzgârın dayağını yiyecek ve gü-

venle bekleyeceğim. Uzun zaman arzulanan çiçek ve meyvenin saati gelecektir.

Ama, işte şimdi yeminimi bozuyorum. Zorba'nın sürfesi henüz olgunlaşmamıştı, kabuğunu açmakta acele ettim. Utandım, kâğıt üzerine karaladıklarımın hepsini yırttım ve çıkıp deniz kıyısına uzandım.

Zorba'nın bir sözü aklıma geldi: "Ben, her zaman ölümsüzmüşüm gibi davranırım." Büyüklük taslamaktan ve küstahlıktan dolayı değil, ruhun gözünü yukarıya dikmiş, yenilmesi imkânsız hırsından dolayı biz ölümlüler Tanrı'nın bu yöntemini izliyoruz. Bir an için de olsa, insanlığın sınırlarını aşmanın (kırlangıç balığı düşünün) biricik çaresi Tanrı'yı taklide çalışmamızdır. Beden içinde hapsedilmiş bulunduğumuz, yani sürfe olduğumuz sürece, Tanrı'nın bize verdiği en değerli öğütler sabır, toparlanma ve güvendir.

Batmakta olan güneşe, karşıda mutlu mutlu, öpülmüş bir yanak gibi kızaran ıssız adaya bakıyor, bütün gün şakıyıp koşuşmaktan yorularak şimdi uyumak üzere geri dönen küçük kuşları dinliyordum. Az sonra, yıldızlar yükselecek, birer birer sıralanacak ve gecenin çarkı dönmeye başlayacak; gece yarısı olacak, şafak sökecek, güneş mutlaka doğacak ve günün çarkı dönecek...

Tanrısal uyum... yıldızlar, kuşlar, toprakta tohumlar... Hepsi buna uyuyor ve yalnız insan, başını kaldırıp yasayı çiğnemek, itaati özgürlüğe dönüştürmek istiyor. Onun için Tanrı'nın bütün yaratıkları içinde yalnız *İNSAN* günah işler. Günah işlemek ne demek? *İNSAN* uyumu bozuyor.

Bekleyecek sabrı bulmak için bir yolculuğa çıkayım dedim. Ege'nin güzel adalarına giden bir kayığa bindim: Santorini, Naksos, Paros, Mikonos... Söyledim, tekrar söylerim. İnsanın bu dünyada duyabileceği hazların en büyüğü, mevsimin ilkbahar olması, hafif bir rüzgârın esmesi ve Ege Denizi'nde gezinmektir. Ben Cennet'in başka türlü olabileceğini hiçbir zaman hayalimden geçirmemişimdir. Gökte ve yerde, insan ruhuna daha iyi uyabilecek başka hangi haz vardır? Bu haz insanı kendini tüketmesine kadar varır, ama şükür Tanrı'ya, daha öteye gitmez. Hatta tersine, görünmez dünya görünür hale gelir ve Tanrı, ebedî hayat, mutluluk dediğimiz şey-

ler bizim kayığımıza binip bizimle birlikte denizde gezerler. Acı ölüm saatinde gözlerini yum; Santorini, Naksos, Paros ve Mikonos'u görürsen, toprağın aracılığı olmadan Cennet'e girdin demektir. Bu su, taş ve serin meltemden ibaret Elen sonsuzluğu karşısında Abraham Körfezi'yle Hıristiyan cennetinin maddesiz güzellikleri nedir ki?

Kişi, insan ve Yunanlı olarak, dalgın düşüncenin şekil bozucu aracılığı olmadan, Ege'nin, benim babadan kalma mirasım olduğunu güdüsel bir biçimde hissedebildiğim ve adalarda mutluluktan mutluluğa, ruhumun sınırları dışına çıkabildiğim için seviniyordum. Bu Tanrısal adalar, kekliğin kabarık göğsü gibi ışıldıyor, ışıkla gölgede oynaşarak kâh kahverengi oluyor, kâh üzerlerine toz yaldız serpilmiş gibi her an değişiyor, sabahleyin güllerin, öğleyin tertemiz zambakların ve güneşin batacağı sırada menekşelerin rengine dönüşüyor.

Bu sözde balayı on beş gün sürdü. Deniz kıyısındaki küçük eve döndüğüm zaman aklım durulmuştu; yüreğim sakin sakin çarpıyordu. İsa, Buddha ve Lenin, hayatımın üç büyük korsanı yok olmamıştı, ama belleğin fosforlu, yarı karanlığı içinde yüksek, üstün anlamlı bir çeşit süs hiyeroglifleri gibi ışıldıyorlardı sadece...

Bütün yolculuğum süresince akılla ilgili hiçbir kuşku, beni yolumdan saptırmamıştı. Uykumda da, hiçbir düş gelip bana, çözülecek yaratıcı sorunlarım olduğunu ve bunları çözemediğimi hatırlatmadı. Bakıyor, dinliyor, dünyayı kuşkusuz bir basitlikle kokluyordum. Sanki ruhum da beden olmuş, görünen dünyaya mutlulukla bakıyor, onu dinliyordu.

Görünen dünyayı daha iyi çizdikleri konusunda çekişen iki eski ressam kimdi? Biri ötekine, "Şimdi bana, benim daha iyi ressam olduğumu ispat edeceğim," dedi ve resim tuvalini gösterdi. Rakibi, "Örtüyü kaldır da resmi görelim!" dedi. Ressam gülerek, "Resim bu örtüdür!" diye karşılık verdi.

Ege'de yaptığım bütün bu seyahat boyunca, perdenin resim olduğunu derinden hissediyordum. Resmi görmek için perdeyi yırtacak insana acıyorum; çünkü kaostan başka bir şey göremeyecektir.

Yalnızlığın ciddi sessizliği içinde birkaç gün daha kaldım. İlkbahardı; avludaki çiçek açmış limon ağacının altında

oturuyor ve Aynaroz'da, işitmiş olduğum bir sözü sevinç içinde mırıldanıyordum: "Hemşire bademağacı, bana Tanrı'dan söz et!" Ve bademağacı çiçeklerle örtüldü.

Tanrı gerçekten bu olmalı. Üzerine çiçekler, kuşlar ve insanlar işlenmiş örtü. Bu dünya eskiden sandığım gibi, onun giysisi değil, kendisidir. Biçimle öz aynı şeydir. Ege'ye tapmamdan sonra bu gerçeği bir ganimet olarak almış, geriye öyle dönmüştüm. Zorba bunu biliyor, söylemiyor, ama onu dansa dönüştürüyordu. Bense, bu dansı söz haline sokabilsem, diye düşünüyordum.

Ve bunu düşünür düşünmez aklım aydınlandı, gördüm. Bunca yıldır Tanrı'yı arıyor, önümde olduğunu görmüyordum; tıpkı nişan yüzüğünü kaybedip onu her yanda üzüntüyle arayan, bulamayan ve onu parmağında taşıyan nişanlı gibi...

Yalnızlık, sessizlik, Ege takımadaları gizlice, acıyarak benimle işbirliği yapıyorlardı. Zaman üzerimden geçiyordu; o da ortağımdı ve içimdeki tohumu olgunlaştırıyordu. Kuşlar ve yıldızlarla birlikte, ben de kendimi ebedî çarka koştum sanırım, gerçek özgürlüğün ne olduğunu ilk kez anlıyordum: Tanrı'nın (uyumun demek istiyorum) terazisine girmek.

Yaratma, aşk gibi kararsızlık ve yürek çarpıntısıyla dolu, baştan çıkarıcı bir avdır. Bu esrarengiz ava çıktığım her sabah yüreğim acı, merak ve neden bilmiyorum, derin bir alçakgönüllülüğe benzeyen garip bir iç böbürlenişiyle çarpardı. Çünkü daha ilk günlerden başlayarak, düşünmediğim halde, görünmeyen ve belki de var olmayan kuşu kovaladığımı korkuyla anladım. Dağlar kekliklerle, geçitler kumrularla, göller yabanördekleriyle doluydu. Ama ben bütün bu lezzetli uçan etleri küçümseyerek geçiyordum. Henüz sadece tüylerden yapılmış olup ara sıra yüreğimin yaprakları arasında kanat çırptığını duyduğum, tutulması imkânsız kuşu kovalıyor, onu yakalayabilmek için de sağlam bir gövde haline sokmaya çalışıyordum.

Önceleri kendisine bir ad veremiyor, belki de bunu yapmak istemiyordum. Çünkü adların ruhu hapsettiğini, kelimenin içine sığabilmesi için onu sıkıştırdığını ve onun anlattığının dışında, ifade edilemeyen, çok değerli, yeri doldurulamaz nesi varsa terk etmeye zorladığını biliyordum.

Ama bu adsızlığın, avı güç hale soktuğunu, onu hiçbir ye-

re yerleştirip tuzak kuramadığını çabuk anladım. Havada, her yerde; her yerde ve hiçbir yerde görünmeyen varlık meydan okumaktaydı. İnsan mutlak özgürlüğe dayanamaz. Böyle bir özgürlük onu kaosa götürür. İnsanın mutlak özgürlükle doğması mümkün olsaydı, yeryüzünde yararlı olmak istiyorsa, ilk görevi bu özgürlüğü sınırlamak olmalıydı. İnsan yalnız bir alanda, sınırlı bir alanda çalışmaya dayanabilir. Şu halde, ben de aşmak istediğim insanca zaafa boyun eğmeliydim. Böylece, isteğimi daralttığım yolundaki acı bilinçle de kovaladığım esrarengiz kuşa bir ad vermek zorunda kaldım. Sınırları mümkün olduğu kadar hareketli, çevresi benim görebilmem için mümkün olduğu kadar şeffaf; hatta ardında ve çevresinde ne olduğunu görmeme imkân verdiği sürece, buğulu da olabilecek bir ad.

Bu zorunluluk içimde gece gündüz, gizliden gizliye çalışıyordu. Bereket versin, aklım bunu bilmemekteydi; yani ondan gizli oluyordu bu iş. Ve bir sabah kalktım; kuşun adı, umulmadık bir şekilde havada parlamaktaydı: Bu, bir ad değil, sayısız ağızlardan çıkan bir çığlıktı. Hemen onu tanımıştım; benim kovaladığım çığlıktı bu. Onun için acı çekiyor ve uğraşıyordum: Geleceğin Çığlığı... Ben, onun için doğdum ve başka her şey, sevinçler, acılar ve seyahatlerim, erdemlerim ve kötülüklerim, bu Çığlığa doğru gidişimden başka bir şey değildi. İsa, Buddha, vb. bu gidiş üzerindeki istasyonlardı. Benim, onların önünden geçmem gerekiyordu; esrarengiz kuşun gidiş yollarını onlar gösteriyordu. Onlar benim, Çığlığın yerini bulmama yardım eden çığırtkanlardı.

O halde, hoşuna giden hiçbir şey yok mu? Manevi serseriliklerimin ve çarpık gidişlerimin her biri, tek başına kaybedilmiş bir zamanla olgunlaşmamış, başsız bir beyne işaretti. Ama şimdi görüyorum ki, hepsi de yalnızca çarpık giderek bu anormal dünyada ilerleyebileceğini bilen şaşmaz, hızlı bir çizgiyi teşkil ediyorlardı. Birbiri arkasına beni büyüleyen, hayal kırıklığına uğratan ve terk ettiğim büyük düşüncelere karşı inanmazlıklarımın hepsi de birden hazza karşı değişmez bir din meydana getirmekteydi. Sanki Şans'ın (ona hangi adı vermeli?) da, Şans değil Kader'in de gözü ve merhameti vardı ve beni elimden tutarak yol gösteriyordu. Beni nereye götürdüğünü ve benden ne istediğini de ancak şimdi anlamış bulunuyorum: Geleceğin Çığlığı'nı işiteyim, ne istediğini, ne-

den bağırdığını ve bizi nereye çağırdığını anlayayım.

Kan, sadece neşenin şarkısını söyleyerek başıma çıktı, kalemi aldım ve yukarı, kâğıdın üst tarafına, başladığım kesin son eserin motifini çizdim:

YAŞŞA BE İNSAN, TÜYLERİ YOLUNMUŞ KÜÇÜK HOROZ! KULAK ASMA SEN, DOĞRUDUR, SABAHLARI ÖTMEZSEN GÜNEŞ DOĞMAZ!

Başımın üstüne serin, oynak bir alev oturmuştu ve ben onun havada, kırmızı bir tüy gibi dalgalandığını hissediyordum. Bu, esrarengiz bir kuş olup şakıyordu; savaşçının kızgınlık ve umudunu artıran büyülü, ateşten bir miğfer.

Yüreğim sabırsızlıkla çarpıyor, hızlanacak gibi oluyor, fakat önümdeki uçuruma (uçuruma mı, Tanrı'ya mı?) bakıyor ve tereddüt ediyordu. Zavallı tenin maceraya hiç hevesi yoktu. Bu, limon ağaçları, denizi ve ağır mandalıyla sessiz küçük evde rahatı yerindeydi: Geri geri gidiyor ve çığlıklar atıyordu. Ama bedenimin üstünde, gerçek bedenimden daha gerçek olan görünmez bir beden yükseliyordu ve asıl hükmeden de oydu. Ben bir gemi olmuş, kendi kendime denizi yenmeyi vaat ediyordum. Pruvanın ön tarafına bir deniz kızı dikildi. Bir eli göğsünde, öbürü koruyucu bir durumda dümdüz, ileriye doğru uzanmaktaydı. Bu, Nike değil, Büyük Çığlık'tı. Ve gökyüzüyle deniz arasındaki yolu gösteriyordu.

Bildiğim bütün kelimeler, masallar ve şakalar geminin içine girdi. En iyi dostlarımı, hayalimin en renkli yiğitlerini, birçok yiyeceği, birçok şarabı ve vakit geçireyim diye, ağaç üzerine kaba bir şekilde oyulmuş eski Tanrı'yı gemiye aldım, yelkeni fora edip yola koyulduk.

Başı ne yana çevirecektik? Kafamda hiçbir şey yoktu, şakaklarım ve dört rüzgâr da aynı kuvvetle esiyordu. Parmaklarımın arasında katı bir çamur topağını, geleceği tutuyor, yoğuruyordum. Ona bir insan, bir Tanrı, bir Şeytan şekli veriyor, bozuyor, yenisini yapıyordum. Parmaklarımın ucundan şekiller saçılıyor, bir an için havada duruyor, sonra tekrar kaosa dökülüyorlardı. Oynadığımı söyleme; oynamıyor, acı çekiyordum; ruhumun biçimini çamura vermeye çalışmaktaydım.

Güç ve umutsuz bir mücadele; çünkü ruhumun yüzünün

nasıl olduğunu pek iyi bilmiyor, çamuru yoğurarak bunu bulmaya çalışıyordum. Beyne güvenim yoktu. O, yalnız bedeni, yani çevresinin ne olduğunu fark edebilir. Bedenin çevresinde dolaşan, başın tepesine sıçrayan ve bayrak gibi rüzgârda çırpınan ateşi görmez. İşte ruh, tamamen budur; onun için mistik kuvvetlerin parmaklarımı gütmesine imkân veriyordum.

Bir yoksul gibi üç gün hareket etmeden, konuşmadan kendimi toplamış, hayatımı yeniden yaşıyordum. Hiçbir şey yok olmuş değildi ve en önemsiz ayrıntılar, örneğin Kalamata yakınında çiçek açmış bir nar ağacı, Santorini'nin bir köyünde kucağımı dolduran kokulu bir kavun, Napoli'de yasemin satan esmer bir kız çocuğu, evinin avlusundaki bir düğünde dans eden bir dulun takunyalarından çıkan neşeli ve muzaffer bir yankılanma, Moskova'da bir Çerkez kızının büyük iki yaya benzeyen kaşları... hepsi, hepsi belleğimin dibinden yükseliyor ve içimi mutlulukla dolduruyordu. Geceleyin uyumak üzere yattığım zaman da, uykuda seyahatlere devam ediyordum. Yalnız, geceleri gerçeğin ağırlığından kurtulup hafifleyen bu seyahatler havaya, çok hafif ve çok değerli bir hazla meydan okuyorlardı.

Gerçekten daha gerçek olan bir şey var mıdır? Evet, vardır: masal. Geçici bir gerçeğe ölümsüz anlamı o verir. Şimdi, bütün yolculuklarım, nereden, niçin hareket ettiğimi ve nereye gittiğimi bildiğim paha biçilmez bir yolculuk halinde uyum kazanıyor, birleşip yoğunlaşıyordu. Her istasyon, Şans'ın anlamsız özelliği değil, Kader'in biçimlenmiş şekliydi. Bütün yolculuklarım insandan insana hareket ederek Tanrı'ya (umudun en yüksek zirvesine demek istiyorum) ulaşmak isteyen kırmızı bir çizgi halini almıştı.

Şimdi, yükselişimi gösteren kırmızı çizginin nereye kadar varmış olduğunu anlamaya çalıştığımın dördüncü günü, birden, kutsal bir korkuya kapıldım: Bu kırmızı çizgiyi çizmiş olan şey kanım değildi. Yükselen, benimle kıyaslanamayacak kadar yüce olan başka bir dev, bir deniz savaşçısı ve dağlı bir ataydı. Karalarla denizlerin üstündeki kırmızı yolu onun yaralarından akan kan çiziyordu. Ben onun, kendisini izleyen sadık gölgesinden başka bir şey değildim. Onu görmüyordum; yalnızca ara sıra iç çekişini ya da gümbürtülü kahkaha-

sını duyardım. Döner, kimseyi göremezdim, ama üstümde onun büyük soluğunu hissederdim.

Onun varlığıyla dolu gözlerle (çamurdan olanlar değil, ötekiler) kâğıda doğru eğildim. Yazısız kâğıt, şimdiye kadar olduğu gibi yüzümü yansıtan bir ayna değildi artık. İlk kez büyük Yol Arkadaşımın yüzünü görmüş oldum. Onu hemen tanıdım. Başında sivri denizci külahı vardı; kartal bakışlı, kısa, kıvırcık sakallı, ufak, hızla hareket eden biriydi, yılanınkiler gibi büyüleyici gözleriyle, çalmayı kafasına koyduğu bir koçu tartar, ansızın denizden, rüzgârlarla yüklü bir bulutu gözler, bir olay karşısında cesur davranmasının mı, kalleşlik yapmasının mı doğru olacağını sezmeye çalışırdı. Hafifçe çatık kaşlıydı.

Kuvvet, yüzünde sessiz, hareketsiz, saldırmaya hazır bir halde pusuya yatmıştı. O, ölümü istemeyen, bağırmadan, küfretmeden, gözlerinin içine baka baka dikkatlice ve titizlikle ölümle savaşan bir güreşçiydi. İkisinin de bedenleri yağlanmıştı, çırılçıplaktılar; aydınlıkta, güreşin çok yanlı şartlarına uyarak güreşiyorlardı. Büyük Yol Arkadaşı güreşçinin kim olduğunu biliyor, ama paniğe kapılmıyor, gözlerini kaldırıp sayısız yüze bürünerek gelen ölümün suratına bakıyordu: Bu yüzler bazen kumsalda göğsünü tutarak şarkı söyleyen bir kadın, bazen fırtınalar koparıp onu boğmak isteyen Tanrı ve bazen de evinin damı üzerinde çok hafif bir dumandır. O ise, yalanarak, ölümün bütün yüzlerinden hoşlanıyor ve oburcasına sarılarak onunla güreşiyor.

Bu sendin, hemen tanımamazlık edebilir miydim? Sen, Yunanistan gemisinin sahibi sevgili dedem, dedemin dedesi, sendin! Sivri külahlı, masallar yaratan, yalandan sanki sanatmış gibi hoşlanan, doymak bilmez şeytanca aklınla aceleci, inatçı, insanın dürüstlüğüyle Tanrısal çılgınlığını ustaca bir araya toplayan, Yunanistan gemisinde ayakta duran, binlerce yıldan beri dümeni bırakmayan ve daha binlerce yıl bırakmayacak olan sen!

Seni her tarafta görüyorum; aklım karışıyor. Bazen gözüme yüzlük bir ihtiyar, bazen saçları mavi-siyah, kıvırcık, teni tuzlu bir erkek, bazen de hem denizin, hem karanın iki memesini yakalamış emen küçük bir çocuk gibi görünüyorsun. Seni her yanda görüyor ve sözün içine tıkmak, yüzünü tespit

edip sana, "Elimdesin, kaçamazsın!" demek için çabalıyorum. Ama, sen, seni içine alacak sözcüğü ufalıyorsun ve onun seni kaplaması imkânsız hale geliyor! Kayarak kaçıyorsun, başımın üstünde, havada senin gülüşünü duyuyorum.

Seni yakalamak için nice adlarla tuzaklar kurdum! Sana, Tanrı'yla oynayan, Tanrı'yla mücadele eden, Tanrı'yı öldüren, Tanrı yaratan, yedi canlı, çok akıllı, karaşın kafalı, sivri akıllı, yürek aldatıcı, yürek düşmanı, insan sarrafı, yuva yıkıcı, ruh düşmanı, ilk ruhun fidancısı, çekirge, seyyah, akıl yayı, kale yapıcı, kale yıkıcı, deniz düşmanı, açık denizin göğsü, yunus, çok anlayışlı, ikiyüzlü, zirve, in, kuş avcısı, umudun büyük yelkenli üç direkli gemisi adlarını verdim!..

Ve bir de, henüz seni tanımadığım ilk zamanlarda, en usta tuzak olduğunu sandığım Ithaka'yı yolunun üstüne kurdum. Ama sen kahkahayı bastın, derin bir nefes aldın ve Ithaka bin parça oldu. Sağ olasın, vatan yıkıcı, o zaman anladım: Ithaka yoktur, yalnızca deniz ve insanın bedeni kadar ufak bir gemi ve kaptan olan Akıl vardır. O kemikten kabini içinde, kadın erkek beraber duruyor, doğuruyor; acılarla sevinçleri, güzellikleri, erdemleri ve maceraları, dünyanın kanlı ve sevilen bütün görüntü oyununu yaratıyor. Gözleri, kendisiyle birlikte küçük gemisine binmiş, ölümün çağlayanına dikilmiş, hareketsiz duruyor; doymak bilmez beş kudurmuş kolunu karaya ve denize salıyor. "Neye yetişebilirsek!" diye bağırıyor. "Bir bardak soğuk su, şakaklarımızda hafif bir rüzgâr, tatlı bir kadın soluğu ve bir düşünce; ne rastgelirse, çabuk olun be çocuklar, hepsi kazançtır!"

Hayatım boyunca, kütürdeyip kütürdeyip kopması yaklaşıncaya kadar aklımı germeye, hayatla ölüme yeni bir hayat verip insanları avutabilecek yeni bir düşünce yaratmaya çalıştım.

Ve işte şimdi zamanla, yalnızlıkla, çiçek açmış limon ağacıyla düşünce, masal oldu. Büyük bir sevinç... İyi an erişti; kurt, kelebek oldu.

Yıllar önce, eski bir haham olan Nahman, ağzımı açıp konuşacağım, kalemi alıp yazacağım saatin geldiğini nasıl anlayacağımı bana söylemişti. Basit, güleç, aziz bir adamdı; öğrencilerine kendilerinin de nasıl basit ve güleç olup, azizleşeceklerini öğretiyordu; bir gün ayaklarına kapandılar:

"Sevgili peder," diye yakındılar, "neden sen de Haham Zadig gibi konuşmuyor, büyük düşünceler sıralamıyor, büyük kuramlar ortaya atmıyorsun da, insanlar kendilerinden geçmiş bir halde ve ağızları açık olarak seni dinlesinler istiyorsun? Neden yaşlı nineler gibi yalnızca basit sözlerle konuşuyor, masallar anlatıyorsun?"

İyi yürekli Haham gülümsedi; yanıt vermek için bir süre sustu; sonunda ağzı açıldı:

"Bir gün," dedi, "ısırganlar gül ağacına şu soruyu sordular:

"'Bayan gül ağacı, sırrını bize de öğretmez misin? Gülü nasıl yapıyorsun?'

"Gül ağacı da şu karşılığı verdi:

"'Sırrım çok basittir, ısırgan hemşirelerim; bütün kış toprağı sabırla, güven ve sevgiyle işliyorum ve aklımda yalnızca bir şey var: GÜL. Beni yağmurlar döver, rüzgârlar oramı buramı çekiştirip yolar, karlar üstüme yığılır, ama benim aklımda yalnızca gül vardır. Sırrım budur benim, ısırgan hemşirelerim...'"

Öğrenciler,

"Anlamadık öğretmenim!" dediler.

Haham güldü.

"Ben de doğru dürüst anlamıyorum," dedi.

"Peki, öyleyse, öğretmenim?"

"Aşağı yukarı şunu söylemek istiyorum gibime geliyor: Bir düşüncem olduğu zaman, onu konuşmadan, sabırla, güvenle ve sevgiyle işlerim ve ağzımı açtığım zaman, bu sır değildir çocuklarım, ağzımı açtığım zaman düşünce, masal olarak çıkar!"

Sonra tekrar güldü:

"Biz insanlar ona masal deriz," dedi, "gül ağacı da gül der."

Babamı, hiçbir zaman şefkatle anmamıştım. Bende yaratmış olduğu korku o kadar büyüktü ki, sevgi, saygı, samimiyet, hepsi birden yok olurdu. Sözü ağır, susması daha ağırdı. Çok az konuşurdu; ağzını açtığı zaman da, sözleri sayılı, iyice tartılmış olur, karşı bir söz söylemek için bir tutamak bulunamazdı. Kendisi daima haklıydı ve sanki onu yenilmez hale sokan şey de buydu. Sık sık şöyle düşünürdüm: Ah, haklı olmasaydı, belki o

zaman yüzümü kızartır, onun söylediğinin tersini söylerdim. Ama o, hiçbir zaman böyle bir fırsatı vermez ve insan onun bu yönünü asla affedemezdi. Katı gövdeli, sert yapraklı, acı, meyvesiz, çiçeksiz bir çınardı. Çevresindeki bütün kuvveti yer ve gölgesinde bütün başka ağaçlar cüceleşirdi. Ben de, aynı şekilde onun gölgesinde büzülüyor ve soluğunun altında yaşamak istemiyordum. Gençliğimde, içimde umutsuz isyanlar patlak verirdi; tehlikeli serüvenlere atılmaya hazırdım. Ama babamı düşünürdüm ve yüreğim titrerdi. İşte bunun için de, eylem alanında büyük bir mücadeleci olacağım yerde, babamın korkusuyla yapmak istediğim şeyi yazmak zorunda kaldım... Benim kanımı mürekkebe indirgeyendi o...

Üç gün sonra, deniz kıyısındaki küçük eve döndüğüm zaman, itiraf edilemez, saygısız bir hafifleme hissediyordum. Üzerimden bir ağırlık, bir gölge kalkmıştı. Beni boyun eğmeye ve korkuya bağlayan esrarengiz, görünmez ip koptu; şimdi istediğimi söyleyip istediğimi yazabilirdim; artık kimseye söz vermek zorunda değildim. Gardiyan gitmiş, gören ve asla bağışlamayan göz kapanmış, kölelik anlaşması yırtılmıştı; artık özgürdüm, tam anlamıyla özgür...

Çok geç... Artık bir yola girmiştim, ben onu değil, o beni seçmişti; önümdeki ve ardımdaki bütün öbür yollar kapanmıştı. Belirli alışkanlıklarla, belirli sempati ve antipatilerle yetinmiştim, artık ani bir dönüş yapmam ve savaş cephesini değiştirmem için vakit çok geçti. Girdiğim yolun hepsini aşmam, uca ulaşmam gerekti, başka hiçbir şey değil. Ama şimdi, büyük bir kazancım vardı: Hafiflemiştim ve serbestçe, istediğim gibi yürüyebilirdim; şarkı söyleyerek, gülerek, durarak, oynayarak... Utanmıyor, kimseden korkmuyordum. Hayatımda yalnız bir adamdan korktum: babamdan. Şimdi kimden korkacaktım? Küçük çocukken gözlerimi kaldırır ona bakardım ve bana dev gibi görünürdü; büyüdükçe çevremdeki her şey küçülüyordu: insanlar, evler, ağaçlar... Yalnız o, çocukluğumda gördüğüm gibi dev olarak kaldı; önümde kule gibi yükseliyor ve güneşimi örtüyordu. Baba evinde, aslan ininde kalmaktan boş yere kaçınırdım. Serserilik ediyor, geziyor, güç, manevi maceralara atılıyordum; daima, benimle ışık ara-

sında onun gölgesi vardı; sonsuz bir güneş tutulmasının altında yürüyordum.

İçimde, birçok karanlıklar, pek çok baba vardı. Bütün hayatım boyunca bu karanlıkların niteliğini değiştirip onları ışık, bir damla ışık haline sokmak için umutsuz bir halde çalışıyorum. Erdem benim için, doğamın ürünü değil, mücadelemin ürünüdür; onu bana Tanrı vermedi, kılıcımla kendim elde etmeye çalışıyorum. Benim için erdemin çiçeği, nitelik değiştirmiş bir gübre yığınıdır.

Bu savaş hiçbir zaman bitmedi. Şimdiye kadar kesinlikle yenilmiş değilim; sürekli olarak mücadele ediyorum ve her an bütünüyle mahvolabilir, bütünüyle kurtulabilirim. Henüz boşluk üzerindeki Kıl'dan köprüyü geçmekteyim.

Soyundum, denize atladım, yüzdüm. Birden vaftizin anlamını keşfettim. Bugün, bunca dinin, ışığa yeni çıkanın hayata başlamadan önce, su ile yıkanmasını (yani vaftizi demek istiyorum) neden başlangıcının kaçınılmaz ön şartı saydıklarını anladım. Suyun serinliği, kemiklerdeki iliğe ve beyne kadar girerek ruhu bulur; ruh da suyu bulur ve martı yavruları gibi sevinçle kanatlarını çırpar: Sevinir, serinler. Her günün basit suyu nitelik değiştirir, ölümsüz su halini alır ve insanı gençleştirir... Ve yeni ışığa kavuşan sudan çıkınca, dünya ona değişmiş gibi görünür... Dünya değişmemiştir, o her zaman olağanüstü ve müthiştir, ama vaftizden sonra ona bakan gözler değişmiştir.

Denizden çıktığım zaman güneş batıyordu. Karşıda, denizle göğün birleştiği yerdeki iki ıssız ada, gün doğuyormuş gibi kızarmıştı; çok hafif dalga beyaz çakılların üzerinde tatlı tatlı mırıldanıyordu; yaşlı denizin tümü mutlulukla gülümsüyordu. Bir balıkçı kayığı geçti, kürekler parıldadı; bunlar suyun neresine çarpıp da yaralıyorsa oradan katıksız altın çıkıyordu. Sandaldaki balıkçı kuvvetle içini çekti ve akşamın sessizliği içinde tutkulu, aşk ve şikâyet dolu iç çekişi duyuldu. Genç ve yapayalnız olmalıydı ve denizin güzelliği öyle dayanılmaz ki, onu ancak "Ah!" kapsayabilirdi.

Küçük adalar şimdi menekşe rengine bürünmüş, deniz de koyulaşmıştı. Deniz kuşları gözkapaklarının üstünde gecenin tatlılığını hissederek gözlerini açtılar; karınları acık-

mıştı. İki yarasa üzerimizden, gagaları açık sessizce uçtu; avlanıyorlardı. Bunlar fareydiler; bilgeler bilmez ama halk bilir, fareydiler ve kilisede İsa'nın bedenini, kutsanmış ekmeği yediler, kanatlandılar. Yarı karanlıkta onların, fareye benzeyen gövdelerine bakıyor ve yine dünyanın uyumunu hayranlıkla seyrediyordum. İnsanları da, hayvanları da, aynı basit yasalar yönetmektedir; yarasa hemşireninki gibi, insan ruhunun macerası da aynı olmuştur. O da fareydi; İsa'nın bedenini yedi, içine Tanrı'yı alarak kanatlandı.

Fareden daha iğrenç hiçbir hayvan, yarasadan da daha iğrenç hiçbir kuş bilmem. Et, kıl ve kemiklerden yapılmış insan bedeni kadar iğrenç başka bir bütün de bilmiyorum. Ama, bütün bu gübre, nasıl nitelik değiştirip kanatlanıyor, Tanrı'nın tohumu içine sokulduğu zaman tanrılaşıyor!

Eve döndüm; bütün gece bu düşünce beni avuttu... Sabaha karşı da düşümde babamı gördüm. Hareketsiz, tatlılık içindeki bedeni parlıyordu; yeşil bir hendeğin içinde, yanımda duruyordu; upuzun, saydam, buluttan yapılmış gibiydi. Ben, öyle bakıp da, yaşadığı sürece kendisine hiç söylememiş olduğum iyi bir söz söylemek üzere sevinçle ağzımı açtığım anda hafif bir yel esti -bu, hafif bir rüzgâr mı, yoksa benim soluğum mu idi acaba?- ve sonunda bulut oynadı, seyrekleşti, insanca şekli bozuldu, çiy gibi otların üzerine serpildi.

Uyandığımda güneş içeri girmiş, yatağımı dolduruyordu. Dirseklerimin üzerinde doğrulduğum zaman, pencereden denizin gülümsediğini ve güneş ile okşansın diye ufacık memelerini yukarı doğru yükselttiğini gördüm. Bu sabah gün, Tanrı'nın bir nimeti. Dünya her sabah bekâretine yeniden kavuşur ve insan onun, tam o anda Tanrı'nın elinden çıktığını sanır. Belleği olmasa gerek... Onun için yüzü hiç buruşmuyor, dün neler yapmış olduğunu hatırlamıyor ve yarın neler yapacağıyla da ilgilenmiyor. Şimdiki anı sonsuzlukmuş gibi yaşıyor; önünde ve ardında hiçbir şey yok...

Deniz tam göğsüme gelsin diye pencerenin önüne oturdum ve yazısız kâğıdın üzerine eğildim. Bu, yazısız bir kâğıt değil, bir aynaydı ve ben onda yüzümü görüyordum; biliyordum ki, ne yazarsam itiraf olacaktı. Kıyamet Günü'nün en değerli saati budur. İnsanın yüreği, görünmez Yargıç'ın önünde

durmakta ve utanmadan günahlarını haykırmaktadır: Çaldım, öldürdüm, yalan söyledim, komşunun karısını arzuladım, bir bölük Tanrı yarattım... İnsanı aşmaya, senin yapmadığın şeyi yapmaya kalkıştım. Seni tahtından düşürmek, oraya kendim oturmak ve dünyaya yeni bir düzen getirmek üzere, elimdeki bütün karanlık ve aydınlık kuvvetleri seferber ettim: daha az haksızlık ve açlık, daha az konuşan erdem ve daha çok seferber olmuş sevgi...

İçimde yüreğimin uluduğunu hissediyordum. Şikâyetleri çoktu; Tanrı'yla anlaşamıyordu, ona dilekçe vermesinin ve artık dişlerinin arasından sabırsızlığı ile acısını haykırmasının zamanı gelmişti.

Malum, yıllar geçiyor, ben de onlarla beraber geçiyorum. Toprak, konuşmadan önce ağzımı örtmemelidir. Her insanın, ölmeden önce havaya salacağı bir Çığlık vardır, bunun için, onun Çığlığını yakalamakta acele etmeliyiz. Belki bu Çığlık, havada boşuna dağılabilir, belki ne yeraltında, ne de havada onu işitecek kulak yoktur; zararı yok, sen koyun değil, insansın; insan rahat olmayan ve bağıran bir varlıktır; bağır!

Kendi kendime büzülme diyordum, gelip geçici bir hayvan olduğun için dünyanın yönetimine karışamayacağını sanma... Keşke gücünü bilebilseydin. İnsanın sınırlarını aşardın.

Bahar geldi ve beni, hâlâ yabani birer kısrak olan sözcükleri ehlileştirmeye çalışır bir halde buldu.

İnsanlığın ilk şafağından bu yana binlerce, milyonlarca yıl geçti. Ama görünmeyeni ehlileştirme sanatı her zaman aynı olarak kalmış, avcının yasaları değişmemiştir. Hâlâ aynı ustalıklara, aynı çıkarcı tapınışlara değer veriyoruz. Görünmeyen'e yalvarıyor, onu korkutuyor, aynı kaba, arabozucu düşüncelerle, kendisine karşı tuzak kuruyoruz. Çünkü ruh, böyle bedenle beraber olduğu için kanatlarını açamaz; tenin patikalarını yaya olarak izlemek zorundadır.

Atalar, mağaraları içinde istedikleri hayvanın resmini yaparlardı. Bu, karınlarının açlığından ileri geliyordu; bunu yaparken asla bir sanat, çıkarsız bir güzellik ortaya koymak niyetinde değillerdi. Kayanın üzerine oyma çizgiler ve boyalarla yaptıkları canavar taslağı, onlar için defetme aracı değil,

canavarın ilerleyip içine gireceği ve kendilerinin onu yakalayacağı esrarengiz tuzaktı. Bu nedenle, resmin, kovalanan canavarın aldanması için mümkün olduğu kadar aslına benzemesi gerekiyordu. Ben de, aynı şekilde, elimden gelen sahtecilikle, önümde giden, tutulması imkânsız Çığlığı tutmak için kelimelerle tuzak kuruyordum.

Birden, araştırma ve mücadelenin ara duvarı gürültüsüzce yıkıldı. Vahşiler kendilerine işkence eden tanrı ya da şeytanın adını buldukları zaman istedikleri yere götürmek üzere ona yular takarlar. Ben de, aynı biçimde, kahramanıma bir ad verirken, onun kuvvetinin, tıpkı atın gücünün, gücün süvarisini aşması gibi beni aştığını anlayarak hızlandım.

Önümde her şey açılıverdi. Kanımı kendilerine vereyim de bir beden sahibi olsunlar diye can atan boş gölgeler, kahramanca seyahat ve maceralar, savaşlar, katliamlar ve nihayet yolun ta ucunda mezar gibi dar, uzun bir sandal, içinde ise, iki ihtiyar kürekçi, iki yaşlı delikanlı: kahramanım ve Ege!.. Ve Girit Denizi'nin, kabaran, birbirinin üstüne atlayan, güneşte ışıldayıp kıkırdayan, sürü halinde koşup denizin çakılları üstünde mırıldanarak kırılan dalgaları, on yedişer heceli mısralar halini aldı. Beynimin güneşle yıkanan çevresi onları karşılıyor ve Girit kıyısı gibi gülüyordu...

Günler, haftalar geçiyordu. Sabah olsun, tekrar yazısız kâğıdın üzerine eğileyim de, onun ne yapacağını, nereye gideceğini, bugün bütün deniz ufkundan esen aydınlık ve karanlık kuvvetlerle nasıl boğuşacağını ve bunların, onun yelkenini nasıl dolduracağını göreyim diye acele ediyordum. Ne olacağını ben de bilmiyor, içimdeki efsaneyi açarken olacak şeyi öğrenmek amacıyla, hasretle bekliyordum. Yazışım, aklın planına göre değildi; kafamın içinde değil, belimin çevresinde kurulmuş, bana hükmeden başka kuvvetler vardı. Elimi onlar güdüyor, beynimi, kendilerini izleyerek yazdıklarıma düzen vermek zorunda bırakıyorlardı.

İpekböceğinin hafifliğini ve acısını, bu kadar düzenli şekilde hiçbir zaman yaşamış değilim. Yemiş olduğu bütün dut yaprakları içinde biçim değiştirerek ipek haline geldikleri zaman yaratıcılık başlar; başını sağa sola sallar ve ürpererek içini kökünden söker, ipeği iplik iplik çıkarır; beyaz, altın sarısı,

çok değerli, haz biçimindeki mezarını sabırla ve esrarengiz bir bilgelikle sarar.

Sanırım ki, bütün kurdun ipek, bütün tenin ruh halini almasından daha tatlı bir acı ve daha zorlayıcı bir görev olamaz... Hatta Tanrı'nın tezgâhında hüküm süren yasalara daha uygun bir görev de yoktur.

XXXI

GİRİTLİ BAKIŞI

Yarattığın sürece, kendi içiyle oğlunu besleyen kadının sabah bulantıları senin de hastalığın olur. Kimseye bakamıyordum; en hafif gürültü, Apollon derimi yüzmüş gibi, bütün bedenimi sarsıyor, çıplak sinirlerime rüzgâr değmiş gibi acıtıyordu.

On yedişer hecelik mısralar, gürültülü bir biçimde ve denizden gelmiş gibi kâğıt üzerine birbiri ardından yuvarlanıyorlardı. Odysseus'un yaptığı büyük işleri ve çektiği acıları hareketsiz bir şekilde yaşıyordum. O, dönüşü olmayan büyük bir seyahat için yola çıkmıştı; artık küçük adası, önemsiz kadıncığı ve sevgili, iyi niyetli oğlu kendisine yetmiyordu; gözlerini çevirdi ve gitti. Sparta'dan geçti, kabına sığamayan Eleni'yi buldu, Girit'e indi, Barbarlarla birleşti, kokuşmuş sarayı yaktı; boğuluyor, büyük Arhont Adası'na da sığmıyordu... Geminin başını yeniden güneye çevirdi... Gemisine ben de binmiştim, onunla birlikte seyahat ediyordum. Pruvasında bir denizkızı vardı, aklım yusyuvarlak bir yerküresi halini almıştı. Uğradığımız limanları ve dünyanın öbür ucuna kadar tüm uğradıklarımızı kırmızı mürekkeple işaretliyordum. Her şeyi, her şeyi biliyor, görüyor, güdüyordum. Korkunç yol içimde apaçıktı ve parlıyordu. Ama bütün manzaranın kelimeler içine kapanması ve dışarı bir damlanın bile dökülmemesi ne acıdır!

Yaratıcı, sert, görünmez, kendinden üstün bir hazla güreşir ve galip olan yenik düşer. Çünkü bizim, en derin, söylenmeye değer biricik sırrımız her zaman, söylenmemiş olarak

kalır. O, asla, sanatın maddi programına bağlı kalmaz. Bizse, her kelimede soğuruluruz: Çiçek açmış bir ağacı, bir kahramanı, bir kadını, Sabah Yıldızı'nı görür, bağırırız: "Ah!" Ve başka hiçbir şey sevincimizi kapsayamaz. Bu "Ah!"ı çözümleyerek düşünce ve sanat haline getirmek, insanlara nakletmek, kendi eskitmemizden kurtarmak istediğimiz zaman utançsız, "Ah" boyalı, hayal ve hava dolu sözler halinde ortaya çıkar!

Ama, yine de heyhat! içimizdeki biricik ölümsüzü, bu "Ah!"ı, insanlara sunmanın başka bir yolu yoktur. Kelimeler, kelimeler! Ne yazık ki, benim için başka kurtuluş yolu yok... Emrimde, sadece yirmi dört tane, kurşundan yapılmış küçük askercik var, alfabenin yirmi dört harfi... Seferberlik ilan edecek, ordu kuracak, ölümle savaşacağım...

Ölümün yenilmez olduğunu pekâlâ biliyorum; ama, insanın değer kazanacağı Zafer'le değil, Zafer uğruna gösterdiği mücadeleyle ölçülür.

Bildiğim bir şey daha var: Ölüm yenilmezdir. İnsanın mertçe yaşayıp ölmesi ve rüşvete tenezzül etmemesi gerekir!.. Bir şey daha var. Rüşvet ve armağanın olmadığını düşünmek, insanın dizlerinin bağını kesmemeli, insen sevinç ve gurur içinde erkekçe davranmalı...

Yazdıkça, ben istemeden, hatta kaçınmaya çalıştığım halde, iki kelime dilimin ucuna geliyor, bir daha geliyor ve gitmek istemiyordu: Tanrı ve Yokuş kelimeleri... Tanrı nedir? En yüksek kuruntu ya da Umut ya da yüksek Kesinlik mi? Yıllardan beri uğraşıyor, bu trajik soruya kesin bir yanıt verme kararını alamıyordum. Ruhumun Tanrı'yı düşünürken hissettiği cesaret, güvenlik ya da cesaretsizliğe göre, içimdeki cevap değişmekteydi. Bu üç periden (Kuruntu, Umut, Kesinlik) hangisinde karar kılıp, ruhumu hangisine teslim edeceğim konusunda, kesinlikle emin değildim. Üçünün de şarkısı beni aynı şekilde büyülüyordu ve bunu duydukça daha ileri giderek kaybolmayı istemiyordum.

Tüm hayatım boyunca, yalnız bir şeyden emindim: Tanrı'ya, bir yolun, sadece bir yolun gittiğinden, yokuşun! Asla iniş ve asla düz bir yol değil; sadece yokuş. Çoğu kez duraksadım; insanlarca çok kullanılmış, çok kurcalanmış Tanrı sözcüğünün hangi içeriğe sahip olduğunu açıkça ayırt etmekte te-

reddüt gösteriyordum. Tanrı'ya götüren sözdeyse asla tereddüt etmedim: İnsan arzusunun zirvesi Tanrı'dır demek istiyorum.

Bir de şu var: Tanrı'nın üç yaratığı her zaman beni büyülüyor ve onların yanında mistik bir birlik hissediyordum... Simgeler benim yaşamımın izlediği yolu da simgeselleştiriyor gibime gelirdi: kelebek olan kurt, kendi doğasını aşmaya çalışırken suların üstüne sıçrayan kırlangıç balığı ve kendi içini ipek haline sokan ipekböceği. Miken mezarlarında bulunan, bir kefesinde bir kurt, ötekine bir kelebeğin oyulmuş olduğu sikke terazilerini gördüğüm zaman ne kadar sevinmiştim. Bunlar mutlaka Girit'ten alınmış simgelerdir. Kurdun kelebek olma özlemi, benim için daima kurtla insanın en emredici ve aynı zamanda en meşru görevi olmuştur. Tanrı seni kurt yapsın, sen de kendi mücadelenle kelebek olasın!...

Knossos'un duvarlarındaki resimlerde, kırlangıç balığının kurtlar olduğunu ve denizin üstüne fırladığını gördüğüm zaman da aynı heyecanı duymuştum. En eski atalar sayesinde kimliğimi kavradım; binlerce yıl sonra içten bir bağlılıkla onların izlerinden gittim ve ben de Girit'in toprağını kanata dönüştürdüm.

Bir keresinde, Yunan adalarının birindeki bir kır manastırında Meryem Ana'nın bir tasvirini görmüştüm. (Gerçekten gördüm mü, yoksa gördüğümü mü sandım, pek bilmiyorum.) Dindarlar buna dikenlerden yapılmış bir çerçeve uydurmuş, üzerine ipekböceği tohumu atmışlardı. İpekböceğinin tohumu açıldı ve içinden mucizeli küçük kurtlar çıktı; bunlara, her gün dut yaprağı yediriyorlardı... Ben tasviri gördüğümde kurtlar görevlerini bitirmiş, dut yapraklarının niteliğini değiştirerek, ipek yapmış ve Meryem Ana bembeyaz kozalarla çerçevelenmişti. Ah!.. İlkbahara kadar bunun karşısında kalabilsem de, kozaların açıldığını ve ayva tüylü, bembeyaz, çok küçük, parlak gözlü kelebeklerin Tanrı'nın Anası'nı çevrelediğini görebilseydim!...

Fanatik bir Hıristiyan bana şöyle diyebilir: "Senin gördüğün şey düş değildi; kurtlar değildi; bizdik; insanlar. Yeryüzünde görevimizi bitirince mezarlara girecek ve oradan ruhlar halinde çıkıp sonsuza kadar Tanrı'nın Anası'nın çevresinde kanat çırpacağız. Tanrı bize göz verdi, görüyoruz, bize kurdu gönderdi, yolu gösteriyor. Kutsal peygamber simgeleri yü-

reğimizi yerinden oynatıyor, ama bir adım daha atmaya cesaret edemiyoruz: inanmak, umudu kesinliğe dönüştürmek."

Bugün dünya parıldıyor, buğusu tütüyor. Geceleyin şiddetli bir bora patlamış, kuru topraklar gökyüzünün sularını almış, serinlemiş. Sabahleyin de pencerenin önüne vardığımda, yeni yıkanmış olan gökyüzü ışıldıyordu; güneşin sıcağıyla bembeyaz kesilmişti; toprak ve deniz kokuyor. Göğsüm de, bir toprak parçası gibi serinlemiş ve gecenin bütün borasını kuru toprak gibi kabullenmiş. O kadar seviniyordum ki, bugün kâğıdın üstüne eğilip dünyayı on yedişer hecelik mısralar haline sokamıyordum. Kapıyı açtım ve dışarı çıktım.

Ağustos ayı; kucağı ballanmış meyvelerle dolu mal sahibi, bostanlarla bağlarda dolaşıyor, şarabın tortularıyla kuşanmış; katmerli dudakları, üç katlı karınları ve kalkık kuyruğu ile kutsal satir, sırtı geniş, Yunanistan bağında sonsuzluğa kadar sevinip bağbozumu yapıyor.

Bunlar bizim yerli, gerçek, ölümsüz tanrılarımız; böyle bir denizin karşısında, böyle dağların arasında, böyle bir ışıktan nasıl doğabildiler ve hepsi göbeksiz, neşesiz, şakaklarında bağ yaprakları olmadan, başka tanrılar nasıl başarıya ulaşabildi? Ve Yunanistan'ın oğullarıyla kızları, bu toprağın cennetinden başka bir Cennet'e nasıl inanabildiler?

Bağların içine girmiştim. Güneş yakmasın diye beyaz örtülere bürünmüş genç kızlar şarkı söylüyor, başlarını insanın yürüdüğü yöne doğru çevirip kaldırıyorlar. İnsan simsiyah, güneşte kamaşan, içleri erkeklerle dolu iki iri gözden başka bir şey göremiyor!

Gövdemi, istediği yola gitsin diye serbest bırakmıştım. Ben onu değil, o beni güttüğü için seviniyordum; güvenim vardı ona! Yunanistan'ın ışığı içinde beden kör, bozulmamış bir madde değildir, ruh onun içinden geçer, onu fosforlandırır, onun başarılı olmasını, serbest bıraktığımız zaman karar verebilmesini ve aklın müdahalesi olmaksızın doğru yolu bulmasını mümkün kılar. Ruh da, görünmez bir put ve hava değildir; o da bedenin sağlamlık ve sıcaklığından bir şeyler almıştır ve sanki ağzı, burun delikleri varmış gibi dünyayı sevinçle koklar; onu okşayacak elleri var gibidir. İnsan, çoğu kez insanlığını tam

olarak koruyamaz, kütükleşir. Bazen ruhundan, bazen bedeninden kurtulmak ister; ikisinin birden hazzını almak ona ağır gelir. Ama burada, Yunanistan'da bu iki ebedî ve güzel unsur birbirini aşılayabilir; ruh bedenden, beden de ruhtan bir şeyler alıp barışabilirler ve böylece insan Yunanistan'ın tanrısal harmanında yaşayıp tamamen kendini idare edebilir.

Yolda bir çeşme! Durdum; ince bir zincirin ucunda bir tas sarkıyordu. Susamıştım; su beni, tabanlarıma kadar serinletti ve kemiklerim kütürdedi. Bir an için zeytin ağacının altında durdum, karınlarını gövdelerine yapıştırıp öten cırcırböcekleri sustu; beni, yani kocaman cırcırböceğini görünce korktular. İki köylü, üzüm yüklü eşekleriyle geçti; ellerini göğüslerine götürüp selam verdiler: "Ömrünüz çok olsun!.." Sakallarına cibreler yapışmıştı, bütün yol üzüm suyu koktu. Karşımda, kireçli çitin arkasında siyah istavrozlar ve serviler göründü; burası ölülerin yattığı dış avluydu; babam da orada yatıyor. Bir zeytin yaprağı kopardım, dişlerimin arasına koydum, ısırdım, ağzım acılaştı.

Hızlı adımlarla zeytin ağacının gölgesinden çıktım, yine yola koyuldum ve bedenimin nereye gittiğini gördüm: İri bademgözlü, kalın dudaklı, ince belli, binlerce yıl önce büyük tanrıyla, Boğa'yla güreşen atalara doğru...

Öyle sanıyorum ki insan atalarının, yani köklerinin yattığı toprağı çiğnediği zamandakinden daha temiz ve daha derin bir dinsel korkuyu duyamaz. İnsanın kendi ayakları da kök salar ve toprağa inip ölülerin büyük, ölümsüz kökleriyle birleşmeye çalışır. Toprakla papatyadan kekre bir koku yükselir, insanın içi ebedî yasalara karşı itaat ve özgür bir uygarlıkla dolar. Ya da insanın içinde, henüz ölümün tatlı meyvesi olgunlaşmamışsa kızar, başkaldırır, şimdiden hayatın ışığı ve büyük acılarıyla mücadeleden geri kalmayı kabul etmez. O zaman, Ata beyinleri ve kemikleriyle meydana gelmiş toprakları, ayakları kök salmadan hızlı hızlı aşar, kendini tekrar güreş meydanına, ışığa atar.

Knossos'un çok eski, çok zengin topraklarına, bu ölüm ve yaşamla örülü topraklara karşı duyduğum heyecan öyle büyüktü ki, bu heyecanı tam anlamıyla analiz edemiyordum. Hayır, acı ve ölüm değil, sükûnet de değil. Çözülmüş ağızlardan

ciddi görevler yükseliyor ve ölülerin, beni kendi serin karanlıklarına indirmek için değil, bana tutunup benimle birlikte ışığa çıkmak ve güreşe başlamak için ayaklarıma salkım salkım asıldıklarını hissediyordum. Giderilemez sevinç ve susuzluk, yukarıdaki hendeklerde böğüren canlı boğalar, otun kokusuyla denizin tuzluluğu, binlerce yıldan beri yerkabuğundan geçiyor ve ölülerin ölmesine imkân bırakmıyorlardı.

Duvarlardaki boğa güreşi resimlerine, kadının incelik ve hoşluğuna, erkeğin şaşmaz kuvvetine, korkusuz bir gözle öfkeli boğaya bakıp onunla güreşmelerini seyrediyordum. Doğu dinlerinde olduğu gibi onu sevdikleri ve kendisiyle birleşmek istedikleri ya da korkuya kapılıp ona bakmaya cesaret edemedikleri için öldürmüyor, kendisine inat, boğayla saygılı bir şekilde oynaşıyorlardı; nefretle değil!.. Belki de minnettarlıkla; çünkü boğa ile olan bu kutsal güreş Giritlinin kuvvetini bilemekte, bedeninin atiklik ve hoşluğunu, hareketinin ateşli ve soğuk değerini, arzusunun disiplinini çalıştırmakta ve güçlükle zapt edilebilen cesaretin, canavarın korkunç gücü karşısında paniğe kapılmaksızın direnmesini sağlamaktadır. Bu yolla Giritliler, acıyı olgunlaştırarak insan erdeminin, akıldışı büyük bir kuvvetle doğrudan teması sayesinde boğa güreşini insanın esnekleşip galip geldiği pahalı bir oyun haline sokmuşlardır. O, boğayı yok etmeksizin yeniyordu, çünkü ona düşman gözüyle değil, iş ortağı gözüyle bakmaktaydı; o olmadan beden o kadar esnek ve kuvvetli, ruh da o kadar cesur olamazdı...

Muhakkak ki, böyle tehlikeli bir oyunu izlemek ve bu oyunu oynamak için insanın büyük bir beden ve ruh gücüne ihtiyacı vardır. Ama insan bir kez idman yapıp da oyunun havasını alınca, artık her zaferi basitleşir, sağlamlaşır, kolaylaşır ve gözü korkuya, ürkmeden bakar.

İnsanla (bugün Tanrı dediğimiz) boğanın yüzyıllar öncesine ait, duvarlara çizilmiş mücadelesi buydu; Girit bakışıydı bu!

Aklım birden –ve yalnız aklım değil yüreğimle belim de– bir geçişle doldu. Ben, herhalde Girit Bakışı'yla kendi Odysseus'umu doldurmak istiyor, bunu arıyordum... Devrimiz çetin. Boğa, yani karanlık yeraltı kuvvetleri serbest kaldı. Yeryüzü kabuğu çatlıyor. Nezaket, uyum, denge, hayatın tadı, mutluluk, bütün bunlar, kendilerine veda etmek cesaretine

sahip olmamız gereken hazlar olmalı. Bunlar geçmiş ya da gelecek başka devirlere aittir. Her devrin kendi yüzü vardır; devrimizin yüzü çetindir. İnce ruhlar onun gözlerini içine bakmaya cesaret edemezler...

Odysseus (yazdığım on yedişer hecelik mısralarda dolaşanı) herhalde boşluğa böyle gözlerle bakıyordur; umutsuz ve korkusuz; uçurumun kıyısında saygısızca durarak...

O günden -ben buna Giriş Bakışı adını verdim- itibaren hayatım değişti. Hayatım, duracağı ve bakacağı yeri buldu ve bana işkence eden korkunç sorunlar sakinleşti, gülümsedi, sanki bahar geldi, ilkbaharda dikenlerin olduğu gibi sorunların da üzerleri çiçeklerle örtüldü. Geç kalmış, beklenmedik bir gençlik. Yani eski Çinli bilge gibi, ben de çok ihtiyar, ak sakallı doğmuştum, yıllar geçtikçe kır sakallarım yavaş yavaş kararıyor, sonra dökülüyor ve artık yaşlılığımda yanaklarımı gençliğin ayva tüyü örtüyordu.

Gençliğim sırf acılar, kâbuslar ve sorunlardan; bütün erkeklik çağım yarım yamalak karnaval günlerinden ibaretti, yıldızlara, insanlara, fikirlere, kaosa bakıyordum.

Bunların arasında ise Tanrı'yı, kırmızı tırnaklı mavi kuşu kovalamak ne sıkıcı şey!.. Bir yola giriyor, ucunu buluyordum; korkuyla geri dönüyor, başka bir yola giriyordum, onun ucunda yine uçurum; kaçma ve yeni bir yolculuk yeniden başlıyor ve birden karşıma tekrar aynı uçurum çıkıyordu... Yani, Aklın bütün yolları uçuruma çıkmaktaydı... Panik ve umut, aklı havada gençlik ve erkeklik yıllarımın, aralarında gelip gittiği iki kutuptu. Ama şimdi, yaşlılığımda uçurumun önünde sakin, korkusuz duruyor, artık kaçmıyor, alçalmıyorum. Ben değil, yaratmakta olduğum Odysseus; boşluğu sükûnetle karşılasın diye onu yaratıyorum ve yaratırken de ona benzemeye çalışıyorum. Ben kendim yaratılıyorum! Bütün isteklerimi bu Odysseus'a emanet ediyorum; geleceğin insanı dökülsün diye hazırladığım kalıptır o!.. Benim şiddetle isteyip de yapamadığım şeyi o yapacak. Geleceği yaratan karanlık ve aydınlık kuvvetleri hafifleten bir defetme ayini... Gelen kim? Yaratılmış Odysseus! O özgündür; yaratıcının rolü büyüktür; çünkü geleceği etkileyecek ve karar verebilmesini sağlayacak yolu o açar.

Girit'in açık denizine bakıyordum. Süzülerek yükselen

dalgalar bir an güneşte parlıyor ve denizin çakılları üstünde can vermek üzere kıkırdayarak koşuşuyorlardı. Kanımın, onların temposunu izlediğini, yüreğimden kaçtığını, saçlarımın kökleriyle parmaklarımın ucuna kadar yayıldığını hissediyordum. Açık deniz bende sonsuz yolculuk, uzak maceralar, uçurumun üstünde siyah ve kırmızı yelkenlerle seyreden gururlu ve umutsuz bir şarkı oluyordu. Şarkının tepesindeyse bir denizci başlığı, başlığın altında da sert, güneşte yanmış bir alınla iki siyah göz, tuzlu su bulaşmış bir ağız, daha aşağıda dümeni tutan işlenmiş kocaman iki el!

Ne kanım ne de ben bu daralmış vatana sığıyorduk. Adanın en uslanmış ruhlarını seçtik, evlerimizden kapabildiğimizi kaptık ve bir gemiye binerek kaçtık. Nereye doğru? Rüzgâr esecek ve bize yolu gösterecektir... Güneye! Sevişme kıyılarında solan, tıpkı bizim gibi güvenlik, erdem ve huzurla yetinmeyen Eleni'ye doğru!.. Yöneticileri sağlam bellere sahip olmadıkları için tükenen, denizin ortasında kalakalıp kollarını kaldıran, çocuk sahibi olmak için Barbarları çağıran büyük dişi Arhont Girit'e doğru. Afrika'ya, dünyanın ucuna, ebedî karlara, ölüme doğru!

Başlangıçta kırmızı tırnaklı mavi kuş, önümüzde gidiyordu, ama çabuk yoruldu, onu geride bıraktık, boş olan havada rehber kuş olmaksızın serbest kaldık. Bazı bazı gemimizin iplerine büyük, ölümsüz ruhlar tutunuyor, bizi baştan çıkarmak için şarkılar söylüyorlardı, ama biz kahkahayı bastık; onlar da korkarak kaçtılar. Bazen denizin dibinden korkunç bir çığlığın yükseldiğini duyuyorduk: "Durun! Nereye gidiyorsunuz? Yeter!.." Ve biz küpeşteden eğiliyor, ona bağırıyorduk: "Yetmez! Yetmez! Sus!.." Bir akşam da, bizim gibi tilki derileri giymiş, kırmızı püsküllü, mavi başlığı olan, bembeyaz sakallı, yüzü, göğsü, kolları, bacakları iyileşmiş yaraların izlerini taşıyan ve bize tatlı tatlı gülen Ecel, gelip güverteye kondu; anladık, artık yolculuğun sonuna yaklaşıyorduk.

Geminin güvertesine sırtüstü uzandık, gözlerimizi yumduk ve gördük: Üzerinden geçtiğimiz karalarla denizlerin, karşılaştığımız erkeklerin, öptüğümüz kadınların üstünde, toprağın, suyun, ateşin ve tenin üstünde başka bir yolculuk... Ve gemi buluttan, karalarla denizler ve insanlar içimizden

çıkmış ipek ipliklerden ibaret... Ve daha da yukarıda, en yüksek katta, buluttan gemimiz dağılmış, ipek ipliklerimiz çözülmüş, dünyanın putları yok olmuştu, en yüksek katta yalnız bir güneş vardı; siyahlıktan daha siyah, sağır, kör, hareketsiz bir güneş. İçimizden: "Kim bilir!" dedik. "Herhalde Tanrı' dır!.. Herhalde Tanrı'dır!.." Ve kendisine hoş geldin demek için ellerimizi kaldıracak olduk, ama yapamadık...

Odysseus'u Girit'teki deniz kıyımda yazdıkça cehennem kuvvetleri ikinci büyük savaşı hazırlıyor; insan neslinin üzerinde çılgınlık rüzgârı esiyordu. Yerin temelleri çatırdamaktaydı. İnsanlarla cehennem kuvvetlerinin çıkardığı uğultuyu dinliyor, paniğe kapılmamak için canımı dişime takmış, kâğıdımın üzerine eğiliyordum. Sözler, iyi düzenlenmiş, uyumlu kelimelerle kıyımların ve gözyaşlarının, bugünün maymun-adamının ötesine ulaşmaya çabalıyordum. O, henüz havada olan bir hayaletti. Ama ben böyle eğilmiş bir halde yazarken kanımı ona akıttığımı, içimin boşaldığını; onunsa, bedeninin yavaş yavaş sağlamlaştığını, harekete geldiğini hissediyordum.

Derin bir düşün içine dalmıştım. Gerçeğin alt, sağlam, tamamı yere dayanan katı yok olmuştu ve havada, kuvvetli bir rüzgâr üfürüyormuş gibi, gerçeğin en yüksek katı, yani insan ruhu yalazlanmaktaydı.

Bütün gün, bütün gece çalışıyordum. Ben, hayatım boyunca hiçbir gece çalışmamışımdır; tıpkı güneş saatleri gibiyimdir: *Sine sole sileo:* Güneş olmazsa susarım. Gece düşleri ve sessizliği, içimde açtığı karanlık kapılarıyla bana, ertesi günün çalışmasını hazırlar. Benim için en yüksek iyilik zamandır. İnsanların gezindiğini ve saçma şeylerle vakit geçirdiğini ya da zamanı boş konuşmalarla harcadıklarını gördüğümde, yol kavşağına çıkıp elimi açmak ve dilenmek isteğini duyarım. Böyle bir şey olsa, "Merhamet edin, Hıristiyanlar!" diye yalvarırdım. "Bana kaybettiğiniz zamandan birazını lütfedin... bir saat, iki saat, gönlünüzden ne koparsa..."

Artık güneş batıyordu, kollarımı kavuşturdum, başımı duvara dayadım... Batan güneşe bakıyordum. Ne sevinç, ne acı, ne de yorgunluk duyuyordum; yalnız içim boşalmış, ka-

nım dökülmüş gibi bir hafifleme duydum; sanki zeytin ağacının gövdesinde, cırcırböceğinin bıraktığı ağır giysiydim. Kırmızı yelkenli küçük bir sandal balıktan dönüyordu. Güverte üstünde ışıldayan balıkları fark ettim. Karşımda küçük bir ada menekşelerle doluydu ve dağın tepesinde Çarmıha Gerilmiş'in ıssız kilisesi yumurta gibi bembeyaz parlamaktaydı; ışık onun kireçli duvarlarına tutunmuş, gitmek istemiyordu.

Sağ tarafımdan çakıl sesleri duyuldu; birisi hızlı hızlı, denizin çakıllarını çiğneye çiğneye geliyor, yaklaşıyordu. Döndüm, menekşe rengi akşam ışığında sivri bir başlık parladı ve havaya insan terinin çıkardığı kekre bir koku yayıldı. Ona, üzerinde oturduğum eşikte, yanımda oturacağı kadar yer açmak için kenara çekildim.

"Hoş geldin!" dedim. "Seni bekliyordum."

Eğildi, yerden denizin atmış olduğu bir yosunu aldı, dudaklarının arasına soktu.

"Geldim," dedi, "hoş bulduk!.."

Gece, gökten mavi ve tüylüymüş gibi iniyor, deniz yükseliyordu, ardımızda, karada gece kuşları, zeytin ağaçlarının arasında uçuşmaktaydı. Kara sessizliğin içinden aşkla açlığın iki büyük haykırışı duyuldu. Alçak dallara saklanmış küçük hayvanlar da açtı, onlar da aşk istiyordu. Ve topraktan bir inilti yükseldi.

Susuyorduk, ikimiz de yüreklerimizin sakin sakin çarptığını duymaktaydık; sanki gecenin bütün bu gizli istekleri, bütün uzun çığlıklar içimizden geçerek saf uyum halini almaktaydı.

Hazla tat o kadar boldu ki, ansızın gözlerimden yaşlar akmaya başladı; içimden eski, esrarengiz sözler yükseliyor ve dudaklarımın üzerinde emekliyordu:

Ölümle doğum birdir, evlatlarım;
yürekteki acıyla zevk de birdir;
uzağa kaçmak ve gelmek aynıdır, aynı,
sağlıcakla kal ve hoş bulduk!

Sağımdaki konuşmayan dostuma döndüm:

"Kaptan Odysseus," dedim, "hareket ediyor muyuz? Var-

dık mı? Zaman bana durmuş gibi görünüyor, ebedileşmiş gibi... Ve zaman, avucumun içinde karaları ve denizlerle anlatılmış eski bir parşömen gibi kıvrıldı ve kurtuluş adını verdiğimiz, erişmek için ellerimizi havaya kaldırdığımız şey, kulağımda bir dal fesleğen halini aldı. Havada kokusunu hissetmiyor musun?"

Arkadaşım derin bir soluk aldı ve gülümsedi,

"Kurtuluştan kurtuldun," dedi. Sesi denizin rüzgârlarıyla keskin ve boğuktu: "Kurtuluştan kurtuldun, insanın en zor olan işi budur. Umut ve korku alanında görevin bitti; uçuruma eğildin, dünya putunu altüst olmuş halde gördün ve korkmadın. Uçuruma birlikte eğildik dostum ve korkmadık. Hatırlıyor musun?"

Korkunç seyahat kafamda silkindi, deniz bir şakağımdan öbürüne doğru gürledi, belleğim kabardı ve gördüm. Oğulun, kadının, rahatın ve vatanın gövdesinden ayrıldığımızı, uçuruma doğru kahramanca baş açtığımızı görerek tekrar sevindim:

"Yolculuk iyiydi," dedim ve heyecan içinde dostumun dizine dokundum, "artık vardık."

O hayretle,

"Vardık mı?" dedi. "Vardık ne demek?"

"Biliyorum, şu demektir: Şimdi yola çıkıyoruz."

"Evet, şimdi yola çıkıyoruz; gemisiz, denizsiz, bedensiz..."

"Özgürüz!"

"Özgürlükten de kurtulmuş olarak; daha öteye..."

"Daha öteye mi? Nereye? Kafam almıyor..."

"Özgürlükten öteye, arkadaş, gayret!"

"Seni izlemekten korkuyorum; gücüm buraya kadar yetiyor; daha ileri gidemem."

"Zararı yok baba; görevini yaptın, kendinden üstün bir oğul meydana getirdin; sen burada işaret olarak dur, ben daha ileri gideceğim."

Ayağa kalktı, kuşağını sıktı, ileriye, karanlığın içine baktı. Bir yıldız kaydı ve gözyaşı gibi gecenin yanağı üzerinde yuvarlandı. Topraktan rüzgâr yükseldi, sessizliğin içinde dalgalar, uyanan atlar gibi kişnedi. Bana elini uzattı.

Ruhum gidiyormuş gibi bağırdım:

"Gidiyor musun?"

Eğildi, sağ omzumu, sol omzumu, sonra iki gözümü öptü; dudaklarıyla tuza bulandım. Gülümsedi; sesi tatlı, cilveli bir tonla duyuldu:

"Kırk yıl Tanrı'yı arayan ve bulamayan çileci kimdi?" Arada karanlık yükseliyor, görmesine engel oluyordu ama bir sabah gördü: Bu, çok sevdiği ve ayrılmaya gönlünün razı olmadığı bir kürktü, onu attı ve birden Tanrı'yı karşısında gördü. "Sen benim eski kürkümsün, sevgili arkadaşım, sağlıcakla kal!"

Ürperdim; son sözleri çok uzaktan, öteki kıyıdan geliyormuş gibiydi; ayağa kalktım, karanlığı ellerimle yokladım; kimse yoktu...

SONSÖZ

Sevgili dede; elinden, sağ omzundan, sol omzundan öperim; itirafım bitti; şimdi sen hüküm ver. Sana, günlük hayatın ayrıntılarından söz etmedim; bunlar kabuk olduğu için sen onları uçurumun süprüntüleri arasına attın, ben de attım...

Küçük ve büyük acılar, küçük ve büyük sevinçler... Hayat bazen beni yaralıyor, bazen okşuyordu, günlük alışılmış olaylar... onlar bizi bıraktı, biz onları bıraktık; geri dönüp onları uçuruma çekmemize değmez. Benim tanımış olduğum ruhlar yalnızlık içinde kalsa da, dünya yeni bir şey kaybetmez; çağdaş insanlarla ilişki bana, hayatıma bir etki yapmadı; kendilerini anlamadığım, küçümsediğim ve belki de sevilmeye değer birçok insanı tanımadığım için, fazla kimseyi sevmedim. Fakat, bazılarına istemeden kötülük etmiş olsam bile, kimseden nefret de etmedim. Onları vasatlıktan ve sıradanlıktan kurtarmaya çalıştım; dayanıklılıklarını hesaba katmadan onları ittim... serçeydiler, ben kendilerini kartal haline sokmak istedim, ezildiler. Yalnız ölümsüz ölüler, ulu periler, İsa, Buddha ve başkaları beni büyülediler. Ben, küçük yaşımdan beri onların dizlerinde oturuyor, aşk dolu aldatıcı şarkılarını dinliyordum ve bütün hayatım boyunca, hiçbirini inkâr etmeden, bu perilerin tümünden kurtulmak, onların üç farklı sesinden bir uyum meydana getirmek için kendilerini birleştirmek amacıyla çalışıyordum.

Kadınlar sevdim, talihliydim, yoluma güzel kadınlar çıktı. Erkekler asla bu kadınlar kadar bana iyilik etmemiş, mücadelemde bana yardımcı olmamışlardır. Hepsinin üstündey-

se sonuncusu var, son kadın... Ama ben, seven bedenin üzerine, Nuh'un oğullarının, sarhoş babaları üzerine attıkları tülü örtüyorum. Atalarımızın masalı, yani Aşk'la Ruh masalı benim hoşuma gidiyordu; mutlaka senin de hoşuna gitmiştir, dede! Işığı yakman, karanlığı kovman kucaklaşmış iki bedeni görmen büyük ayıptır, tehlikedir.

Tanrısal karanlığın içine sevgili hayat arkadaşın Jeronima de las Cuevas'ı gizlemiş olan sen bunu bilirsin. Ben de kendi Jeronima'm için aynı şeyi yaptım. Cesur bir mücadele arkadaşı, bizim alçakça yalnızlığımız için serin bir kaynak, büyük bir avuntu oldu. Yoksulluk, çıplaklık; Giritlilerin söylemekte hakları var, yoksulluk ve çıplaklık hiçbir şey değildir; yeter ki adamın iyi bir karısı olsun... İyi birer karımız vardı, seninkinin adı Jeronima, benimkinin Eleni'ydi... Ne talihti bu, dede! Onlara bakarak, ikimiz de kaç kez içimizden şöyle dedik: "Tanrı doğduğumuz saatten razı olsun!"

Sevdiğimiz kadınlar bize yanlış adım attırmadılar; biz onların çiçekli yolunu izlemedik, onları yanımıza aldık; daha doğrusu almadık, onlar kendi istekleriyle bizim yokuşa, cesur birer arkadaş olarak geldiler.

Biz, bütün hayat boyunca bir şeyi kovaladık; çetin, et yiyici, yok edilemez bir görüntüyü: öz!

Onların hatırı için, tanrılarla insanlar bize zehirler içirdi. Ne gözyaşları, ne terler döktük! Bir şeytan (şeytan mı, yoksa melek mi?) hayatımız boyunca bizi rahat bırakmıyor, eğiliyor, üstümüze yapışıyor ve kulağımıza tıslıyordu: Boşuna! Boşuna! Boşuna!

Dizlerimizin bağını keseceğini sandı, ama biz başımızı sallıyor, onu kovuyor, dişlerimizi sıkıyorduk: "Biz bunu isteriz!" diye karşılık veriyorduk. "Ücret için çalışmıyoruz biz, biz gündelik istemeyiz, umuttan uzakta savaşıyoruz, Cennet'ten uzakta, boş havada!"

Bu öz çok ad aldı... Kendisini ne kadar kovalarsak o kadar maske değiştiriyordu: Buna bazen en yüksek umut, bazen insan ruhunun zirvesi, bazen ıssızlığın yansıması, bazen de mavi kuş ve özgürlük adını veriyorduk! Ve sonunda, merkezinde insan yüreği ve çevresinde ölümsüzlük bulunan tam bir çembermiş gibimize geliyor ve ona keyfî olarak dünyanın bütün umut ve ağlamalarıyla yüklü bir ad takıyorduk: TANRI!

Her eksiksiz insanın içinde, yüreğinin yüreğinde esrarengiz bir merkez vardır ve çevresinde ebediyet dolanır. Bu yuvarlak topak, düşüncemiz ile davranışımıza birlik kazandırır ve bizim dünya uyumunu bulmamıza ya da kurmamıza yardım eder. Kimisinde aşk, kimisinde öğrenme hırsı, kimisinde iyilik ve güzellik ya da altın ve egemenlik hırsı vardır. Hepsini bu merkezlerinde bir tutku olarak değerlendirirler.

Yazık o insana ki, kendisine basit bir kralın hükmettiğini hissetmez; hayatı yönetimsiz ve kopuk kopuk, rüzgârların içinde dağılır.

Dede! Toprağının içine dünyayı sürükleyip onu erkeklikle sorumluluğun üst katına çıkarmaya çalışan bizim merkezimiz şudur: Tanrı'yla olan mücadelemiz! Hangi tanrı? Durmadan ulaştığımız ve kendisi durmadan silkinip daha yukarı çıkan, insan ruhunun vahşi zirvesi. Bir gün insanlar bana alayla: "İnsan Tanrı'yla mücadele eder mi?" diye sordular. Ben onlara şu karşılığı verdim: "Başka kiminle mücadele etmemizi istiyorsunuz?" Sahi, başka kiminle?

İşte Dede, bunun için bütün hayatımız YOKUŞ oldu; YOKUŞ, UÇURUM ve ÇÖL. Birçok mücadele arkadaşı, birçok düşünceyle beraber yola çıktık; büyük bir kafileydi bu. Fakat YOKUŞ'u çıktıkça ve zirve yer değiştirip uzaklaştıkça, mücadele arkadaşları, düşünceler ve umutlar bize veda ediyor, soluyor, daha yukarı çıkmayı istemiyor, yapamıyorlardı. Biz de, gözlerimiz yukarıdaki "Hareketli Birlik"e dikilmiş halde yer değiştiren zirvede yalnız kalıyorduk. Bir gün zirvenin duracağı ve ona ulaşacağımız kuruntusuyla basit gerçekliği, bizi harekete getirmiyordu; ona ulaşsak bile, orada mutluluğu, kurtuluşu ve Cennet'i bulacağımız yolundaki kaygı da öyle... Çıkıyorduk, çünkü bizim için mutluluk, kurtuluş ve Cennet yukarı doğru çıkıştı.

İnsan ruhunu hayranlıkla süzüyorum, göğün ve yeryüzünün hiçbir kuvveti, bu kadar engin değildir; biz içimizde sonsuz güçlülüğü taşıyor ve bunu bilmiyoruz. Bedenimiz onu et ve içyağlarıyla bastırıyor, ne olduğumuzu ve neyi yapabileceğimizi öğrenemeden ölüyoruz.

Dünyada başka hangi kuvvet, gözü kör olmaksızın dünyanın başlangıç ve sonuna bakabilir? Başlangıçta içyağı ve et-

lerle örtülü ruhlar egemen olduğu için Söz de, Eylem de, Yaratıcı'nın hayat kaynağı olan çamur tutan eli de yoktu; başlangıçta Ateş vardı. Ve son, ölümsüzlük, ödül, Cennet ve Cehennem yoktu; sonda da Ateş vardı. Biz ikimiz bu iki ateş arasında gidiyorduk sevgili Dede ve Ateş'in görevini izliyor, onunla birlikte çalışıyor, teni, düşünceyi, umudu, umutsuzluğu, değeri, değersizliği, şerefi alev yapmaya çabalıyorduk...

Sen önden gidiyordun, bense seni izliyordum. İçimizdeki alevin, tenin doğasına aykırı olarak zamanla hepten gelişebileceğini bana sen öğretiyordun. Onun için sana bakıyor, hayranlıkla süzüyordum... Yaşlandıkça hırçınlaşmaktaydım. Uçuruma yaklaştıkça yiğitleşiyor, bedenleri, azizleri, Arhontları ve keşişleri gözünün ocağı içine atıyor, onları madenler gibi eritiyor, paslarını temizliyor ve ruhlarının temiz altınını arıtıyordun. Hangi ruhun? Alevin. Ve onu, bizi doğuran, bizi yiyecek olan yangınla birleştiriyordun.

Namuslu kişiler bizi, meleklerin kanatlarını fazla yaptığımız ve oku, insanın sınırlarından öteye atmak isteme küstahlığını gösterdiğimiz için kötülediler. Ama oku sınırların ötesine atmak isteyen biz değildik, içimizde bir şeytan (ışığı getirdiği için buna Sabah Yıldızı diyelim) vardı, bizi o itiyordu. İnsanın sınırlarını aşmak! Biz de bilmiyorduk, bir yere gitmek istiyordu; bildiğimiz şey yalnız şuydu: yukarı gitmek isteği. Canavarın yemek istediği kral kızı Aya Yeorgios gibi, bu şeytan da, her canlıda boğulan ve tehlikede olan, kaçıp kurtulmak isteyen hayatı taşımaktaydı. Maymunlar da tıpkı bizler gibi içlerindeki evren hamlesinin, acıdan ulusalar da kendilerini arka ayaklarından itişini duyuyor, bir kıvılcım çıkarmak için iki odunu sürttükçe, öbür maymunların kendileriyle alay edişini hissediyor olmalıydılar. İşte, maymun-insan böyle doğdu, işte, insan böyle doğru ve yine işte, öldürülmesi imkânsız, yok edilemez kuvvet göğsümüzü, insandan kurtulmak, daha ileriye gitmek için böyle tekmeliyordu, dede... Bunun için, insanlar arasında bu kadar çırpındık, bu kadar acı çektik; "Daha ileri gitmeyiz," diye bağırıyorlardı, "kanatları kütleştir, oku o kadar yükseğe atma; siz Tanrı'dan korkmuyorsunuz, aklın dediğini duymuyorsunuz; oturun aşağı!" Ama biz konuşmuyor, çalışıyorduk, kanatları işletiyor, yayı geriyor; şeytan geçsin diye içimizi yırtıyorduk.

Bir gün, Toledo'nun Büyük Din Müfettişi seni azarlamıştı:

"Çizdiğin azizler hoşuma gitmiyor; melekler de... Bunlar insanı tapınmaya davet etmiyor, hayran bırakıyor; güzellik Tanrı'yla insan arasında bir engeldir."

Sen güldün. "Ama ben insanların tapmasını sağlamak istemiyorum. Sana, insanları tapındırmak istediğimi kim söyledi?" diye düşündün, fakat söylemedin.

Kendisi de ressam olan bir dostunsa, "Kasırgada Toledo"yu gördüğü zaman başını salladı:

"Yasaları çiğniyorsun," dedi, "sanat değil bu; sen mantığın sınırlarını aşıyor, çılgınlığın içine dalıyorsun..."

Sana gelince; nasıl oldu da kızmadın? Gülümsedin sadece:

"Sana, sanat yaptığımı kim söyledi?" diye cevap verdin. "Ben sanat yapmıyor, güzellikle ilgilenmiyorum... Ne mantık, ne de yasa beni bağlamaz... Sağlam sulardan kırlangıç balığı gibi fırlıyor, çılgınlıkla dolu, sudan daha hafif bir maddenin, havanın içine giriyorum."

Bir an için sustun. Kara bulutlarla sarılı, şimşeklerle kılıç gibi kesilmiş, kuleleri, kiliseleri taş gövdelerinden kurtulmuş ve karanlığın ortasında huzur bozucu bir ışık giyinmiş hayaletler gibi görünen saraylarıyla, çizdiğin Toledo'ya baktın. Bunlara bakıyordun ve burun deliklerin açılıp kapanıyor, kükürt soluyordun.

"İçimde hangi şeytan var? Toledo'yu kim ateşe verdi? Gerçekten çılgınlık ve ölüm dolu bir hava demek istiyorum... Ve on tırnağınla göğsünü tırmaladın."

Bu arada, keşiş de olsa, Tanrısal maniyi yalnız bir şair, Peder Hortencio Felix Paravicino anlayabildi. Tehdit edici karanlıklara, müthiş şimşeklere, büyük kanatlara, erimiş bedenleri, meşale haline gelerek yanan azizlere bakıyordun; boyalara bulanmış elini tutup öptü: "Karları alevlendiriyorsun, doğayı aştın ve ruh, Tanrı'nın mı, senin mi yarattığın şeyin yaşaması gerektiği konusunda, hayranlık içinde duraklıyor," dedi; son sözleri söylerken sesi titriyordu.

Sense küfürlerle övgüleri irkilmeden dinliyor ve gülümsüyordun; ara sıra kızar gibi yapıyorsan da, öfke yüzünde sığ bir fırtına gibiydi; aşağısı, dip tarafı hareketsizdi. Sende ne umut, ne korku, ne böbürlenme vardı; çünkü büyük sırrı biliyordun.

İnsanlar, kim bilir belki de, Tanrı'nın iki büyük unsuruyla, iki büyük görüntüyle uğraşıp dururlar: iyilik ve kötülük. İki büyük tecrübesiz şöyle der: İyilikle kötülük birbirinin düşmanıdırlar. Kimileri bir basamak daha yukarı çıkıp şöyle derler: İyilikle kötülük ortaktır. Kimileriyse bu yeryüzü kabuğu üzerinde hayat ve ölüm oyununu çepeçevre bir bakışla kavrayarak ahenkten hoşlanır, şöyle söylerler: İyilikle kötülük BİR'dir!

Ama biz, dede, büyük sırrı biliyoruz. Kimse inanmasa bile açıklıyoruz; inanmamaları daha iyi; insan rahatsızdır, teselliye ihtiyacı vardır, söylediğimize inanırsa kanı donar. Peki nedir bu sır? Bu BİR'in var olmadığıdır.

Bir gün, senin Toledo'daki evine gittim dede, senin azizlerini, havarilerini, çizmiş olduğun Arhontlarını görmek için; onları tenin ağırlığından kurtarıp alev olmaya nasıl hazırladığını görmeye... Ben bunlardan daha harlı alevleri hayatımda görmedim; "Ten böyle yenilir!" diye düşündüm. Bizim şu çamurdan yapılmış ellerimiz, sarışın ya da siyah saçlarımız değil, bu deriden yapılmış çok değerli ve bazılarının ruh, bazılarının da alev adını verdikleri o öz böyle kurtulur.

Tenin hâlâ üstünde olsaydı, sana Girit'ten hediye olarak sepet peyniri, balla portakal ve kulağında fesleğeniyle, sevdiğin üç maniyi söylesin diye usta lir çalıcısı Haridimos'u getirirdim:

Kader ne getirirse getirsin, orsa canına yandığım, orsa,
bir iş düzeleceği ya da tam bozulacağı yere kadar gider!

Bir işi tasarladın mı, orsa et ve korkma,
gençliğini salıver ve acıma ona!

Ben şimşeğin ve gök gürlemesinin oğluyum,
istersem çakar gürlerim, istersem kar olur yağarım!

Ama sen alev olmuştun. Seni nerede bulayım, nerede göreyim, sana nasıl hediye getireyim de Girit'i hatırlayıp mezarlardan dışarı çıkasın? Senin karşında yalnız alev, acıma durabilir: Ah, alev olup seninle birleşebilseydim!

Bu Toledo kayası üzerinde otuz yedi yıl tünemiştin, şimdi benim durduğum güneşli verandadan, çift yaylı Alcantara

Köprüsü altından Tago'nun denize gidişini, dökülüşünü, kayboluşunu seyrediyordun. Aklın da, hayatın da beraber yuvarlanıyor, ölüme doğru akışa, kayboluşa gidiyordun ve içinden acı, asi çığlıklar yükseliyordu. Şimdiye kadar hiç, hiçbir şey yapmadım diye düşünüyor, kızıyor, yumruklarını sıkıyordun... Kızıyordun, ben bir şey yapmadım, boya ve muşambalarla ruh ne yapabilir? Burada, dünyanın bu köşesinde tünemek, boyaları karıştırmak, fırçayla oynamak ve azizlerle Çarmıha Gerilmiş İsa resimleri çizmek bana uymuyor, benim ruhum bu oyuncak çıkartmalarla hafiflemiyor, hayat dar, Tanrı dar, benim ateşi almam, ateşi denizi, rüzgârları ve taşları kavramam, dünyayı istediğim gibi, boylu boyunca çizmem gerekirdi.

Güneş batıyor, çatılar yaldızlanıyor, nehir kararıyor, Akşam Yıldızı dağdan aşağı yuvarlanıyordu. Evde ışıklar yandı, sadık ihtiyar hizmetçin Maria Gomez sofrayı kuruyor, uykunun ve uyanıklığının Jeroniması terasta görünüyor ve titremesin diye elini hafifçe sana dokunduruyordu: "Akşam oldu," diyordu, "bütün gün yemek yemedin, çalıştın, bedenine acımıyor musun? Gel!.."

Ama sen, şimdi dünya yaratıcılığına ara vermiş, Girit'e atlamıştın; o tatlı sesi duymadın, beyaz eli hissetmedin. Girit dağlarını dolaşıyordun; henüz yirmi yaşında yoktun, hava kekik kokuyordu, karga gibi siyah olan saçlarını uzun püsküllü beyaz bir başörtüsü sarıyordu, kulağına bir kadife takmıştın, üç sevgili manini söylüyor ve ünlü Vrodisi Manastırı'na, başrahibin ısmarlamış olduğu Kana Düğünü'nü çizmeye gidiyordun.

Kafandan mavi, vişne rengi ve yeşil boyalar taşıyordu. Gelinle damat, çift başlı kartallar işlenmiş yüksek taburelere kurulmuştu; düğün sofraları doluydu; davetliler yiyip içmekteydi; lirci ortada oturmuş lirini çalıyor, hızlı düğün havaları söylüyordu. İsa kalkıyordu; içmiş, yanakları kızarmıştı ve lircinin alnına gümüş bir florin koyuyordu.

Birdenbire, sanki sevgili ses çok uzaktan geliyormuş gibi, onu işittin. Ona: "Geliyorum!" diye karşılık verdin ve seni, yeniden içtenlikle yeryüzüne indiren kadını gülümseyerek izledin. Ama, kafanın içinde Kana Düğünü alevlenmiş, içinde Girit liri gümbürdemişti. Birden, günlük sofra sana, damat sofrasıymış gibi göründü. Emrinde bulunan iki çalgıcıyı, ye-

mek yediğin sürece, sen damat olasın ve gösterişsiz yemek ve içkin, Kana Düğünü halini alsın diye, lavta ve gitarlarını çalmaya davet ettin. Yemeğini bitirirken; sen de ayağa kalkıyor –kafanda çizmiş olduğun tasvirleri hatırlıyor–, müzisyenlerin alnına eli açık bir asaletle iki düka altınını koyuyordun.

Çünkü bir Arhont gibi yaşamaktaydın. Akıllıca davranışı hor görerek, sanatından kazandığını saçıp savuruyordun. Dostlarınla düşmanların seni kötülüyor ve azarlıyordu. Sana, evindeki yirmi dört odayı, çalgıcıları ne yapacaksın, neden tenezzül edip tasvirleri sırtına yüklenmiyor, kiliselerle manastırları dolaşarak onları satmıyorsun, diyorlardı.

Senin için burnu büyük, küstah, tuhaf sıfatlarını kullanıyorlardı. Sen, aksi bir sözle parlıyordun ve bir resmin için kaç düka altını istediğini sordukları zaman, "Satılık değil, satın alınmaz, benimkiler gibi sanat eserleri sermayenin sınırlarını aşar; ben sadece bir tablo yapar ve istediğim zaman sizin düka altınlarını geri vererek resmimi alırım," diye cevap veriyordun.

Yargıçlar sana "Toledo'ya nereden geldin, neden geldin, kimsin?" diye soruyorlardı. Sen onların sözünü kesiyor, "Yanıt vermek zorunda değilim, yanıt vermiyorum!" diyordun. Ama seni zorlamadıkları zaman, resminin alt tarafına, mağrur bir tavırla KRIS diye adını yazıyordun.

Ve havadan nem kapan Filip,[1] senin kendisi için, çizmiş olduğun Aya Mavrikios'a [2] bakarak irkildiği zaman, dudaklarını ısırdın, boyalarını sulandırmaya bile tenezzül etmedin, laneti, gururu ve tapınılmamış sanatı yanına aldın ve alevlere bürünmüş bir halde Toledo'ya tırmandın.

Büyük bir andı bu. Terazinin bir kefesinde el değmemiş bir bilinç, öbür kefesinde otokrasi vardı ve sen, insan bilinci, kazançlı çıktın. Bilincin bu Kıyamet Günü'nde Tanrı'nın önüne dikilebilir ve yargılanmaz. Çünkü insanın değeri, temizlik ve yiğitliğinden Tanrı korkar.

Beni bağışla, kendimi tutamadım. Sen, başın yukarıda olduğu halde, Escorial'in eşiğini öyle bir aştın ve dünyanın irili ufaklı zevklerini bir küçümsemeyle terk ederek öyle bir

[1] İspanya kralı Felipe.
[2] Aziz Moris ya da Saint-Maurice.

gittin ki, ben o oturaklı anı hayranlıkla izledim ve kaybolmasın diye mısralarla tespite karar verdim:

Kral Kurt kayada, alevli ateş içinde
dört köşe çöreklenmiş
düşmanı taşın, kendi çevresinde
Ipıssız mezarını yükseltişine bakıyor.
Pürtüklü, çıplak, kısır çığlık çığlığa
–Hücre, Saray ve mezar,–
oyulamaz, vahşi, granit yapı oluyor.
Adaletsiz yargıcın mum gibi beyaz yüzü
ve ipince bedeniyle köpüklü,
kırmızı ağzı çürüyordu...
Ve birden, otuz yıl önce, oruçlu, pis
kokusunu sevinçle çınlatarak,
dağın saçlarından gevşek beden üstüne
bir akbabanın indiği görüldü.
Ve zarif görünüşlü Giritli genç,
vahşi hayvanı kafasından silkip atmayı,
kral avcısı olmayı düşündü...
Kulağının mağarasında,
rüyasının tapınağından kovduğu,
lanetlerle dolu tıslayan
kırbaç hâlâ yankılanıyor:
'Aya Mavrikios'u kral istemiyor!"
Hava karıncalanıp sallandı,
her tarafta alevler, zırhlar ve melekler,
Tanrı'nın darbesini yemiş göğüsler ateş aldı,
mızraklar güneşte yükselen zambaklar gibi...
ve çetin, kuru kaya çiçek açtı...
Giysiler sırdan, yakuttan ve zümrütten...
ve ışık aslan gibi dolanıp yiyor...
ve delikanlılar gökyüzünde
sabah yelindeki şebnemler gibi,
terden buhar tüten tenleri
sıra halinde yürüyorlar.
Delikanlı hırslı, solgun parmaklarında
Girit'in ateşli, yağlı topağını yoğurup,

durmadan elini kokulandırıyor.
Öğle vakti, yanıyordu taşlar,
yeni doğmuş, nazik çekirge
gökte ışıyan gizli beden
parıl parıl ışıkta.
Dik durup cesaretle açılan ve çatırdayan
sessiz manastır, dik bir tüy gibi sallandı;
ve insanın ağır siperi,
buğulu, mavi pencere olan beden,
gökteki iki kanadı açtı.
Kuşlar tezgâhta melektir,
başaşağı inerler ve pembe elmalar gibi
sarkar kara sözler:..
akbaba olan Başmelek Akıl da orada,
Giritlinin ruhunda, saf göğün
yedi kat üzerinde bir lokma
ve duyarsızlar ateşe...
Çocuklar, keşişler, bakireler;
sarkık yanaklı Arhontlarla oğulları
Tanrı'ya teslim olmuş analar geçiyor,
akşamın ateşli yangın yeli sonrası...
Delikanlının avuçları ateşten yanıyor,
sapkın istekler boğuntu yüreğinde
ve havada doymak bilmez adımlarla
esirin kefenini ölçüyor...
Kopkoyu boyalar dökülüyor ve beyinde
çabucak kaynıyorlar, el yetişemiyor.
erkek melekler atılıp başların üzerine
göktaşları sel gibi yağıyor:..
ve başlarının üzerinde flamalarla havariler
tutuşturuyor bayraklar gibi bezleri
ellerinde ateşler;
sevilen adam da tabakla yılanlı bir bardağı...
Eğilmiş Delikanlı, duyuyor Tanrı'nın
kendi üstüne yumak halinde alevler gibi
düştüğünü ve çarmıha gerilmiş bedeninde
mezbahanın yankılandığını...
Yer fokurduyor ve doymak bilmez

tanrısal alev, aslan dilli iri kayaları yalıyor...
Onun doğmamış, kıkırdaksı oğlu arı,
hızlı bir raksla etrafını örüyor.
Kıvılcımlanıyor gencin parmakları
ve sırayla dalların ucunda
iki boy meşale halinde ince
alevler gibi yanıyor...
Ay'ın gök yeşili sedefi gibi
toprağının üst katını
titreyerek gösteriyor...
"Gereceğim kırılsa da gövdesi!
Tanrı mıknatıs gibi yüksek bulutlarda
çekiyor beni en hafif raks yerine!
Ama kısılmış, aslan kuyruğuyla kral
kovar kümesinden karanlığı,
ışığı görür ve korkuya kapılır!
Sağlıcakla kal be ve öğren delikten,
sanat itaat ve yasa değil,
kalıpları kıran şeytandır!
Ben, paçavra kalıntılarını çiğneyesin diye
seni çürümüş, iğdiş sanatçılarınla baş başa bırakıyorum!"
Güneş karşısında granitlere doğru eğildiğini söylüyor.
pahalı, sert taşlar
saplanıyor sivri kayalara!
Lâden yağını kokladı ve sırf
şımarıklıkla dişi kaplan Girit,
ulumalı karanlıkların içine
kaydı ve seriliverdi işte!
Ağır kuşkular, erkekçe gururlu
hırslarla haykırıyor göğüsler,
çiçekli çalıda vızıldıyor arı
ve canlandı akılda sevgili Gürleyiş'i!
Psiloritis sırf ateşmiş, buğulanıyor,
mermer çeşmeye çarpıyor soğuk sular
ve dimdik atıyla dimdik, orsayı çalıyor.
Dudaklarında denizin tuzluluğu
ve çileci öğretmen hâlâ,
Kastro Limanı'nda demir almadan önce

ihtiyar diyakosun sıkı sıkıya
verdiği öğüdü dinliyor:
– Sen Kiriako, sürün peygamberlik alevini,
batma huzur çukuruna, olma
çanak yalayıcı kral saraylarına!
Aşınmamış yollar aç da gel!
Delicesine gururlu yürek, neye saklandın da,
tatlı köle rüyalarını bana ısmarlarken
bilgiç umut, niye kızgınlıkla dağlamadın
tabanımı? Gerile bre, vatana gidelim!
dedi ve kale gibi yükseldi sesi
ve leopar gibi sıçrıyordu küçük ruhu;
kaşlarında Tanrı parladı yıldız yıldız,
ve döndü yolunu izleyerek.
Bir mani çıktı yiğit küpesi sanki
ve ağır bastı irade terazisi:

Düşündün mü bir işi, dayan ve korkma!
Salıver gençliğini ve acıma ona!

İşte ben, acımıyorum gençliğime.
Bıktım ve sabır boğuyor beni!
Biz yüreğimiz, özgürlüğün sivri kanatlarını
hızla açmak ve yukarı çıkışta,
yanmak için yaratıldık!
Işığı kılıç gibi tutuyoruz elimizde!
Güneşin karşısında güneşe doğru eğil ki,
özgürlüğü, yalnızlığı bulalım!
Baba evine, demir atma yerine doğru
erken eğiliyor o;
Psiloritis'in mağrur tepesi
Aşı iğnesi gibi yukarıda dalgalanıyor
ve Mesara'nın sıcak bahçeli,
yeşil, geniş ovası yayılıyor!
Ama birden, sanki iki korkunç el
yakalamış gibi, dimdik ayağa kalktı;
Buğday bitiyle kanat sesi ve büyük kargaşa işte!
Gözlerinden taştı yıldızlar!

Yeşil ve yaldızlı ruh ateşleri,
kükürt, şimşekler ve kızgın rüzgârlar,
kaçamaklı kafasının tepesini yalıyor.
Güneş'in sıcak başmeleği hamle etti,
ve lâden yağı kokuyordu kanatları;
pürtüklü göğsünde kucaklıyor genci,
toprağı teperek dimdik hamleler yapıyor
ve mavi derinliklere yuvarlanıyor...
Keskin ışık yağmuru altında delikanlının,
benzi soluk, Giritli mendilini
sıkıca bağlıyor
ve yiğitçe dudağını sıkarak,
açık, siyah gözleriyle bakıyordu
ışık yelinin karşısında eriyişine...
Koca yapı Güneş karşısında kupkuru
ve ustalar karınca gibi işliyordu onu;
dağ tepeleri ıslık çalıyor, yollar örgü örüyor...
ve akıl, bilgiç pruvada eğilmiş
ışıkla arzunun zirvesinde hasadını yapıyor!
Toprağın görünmez endamı kalktı;
başmeleğin göğüs kafesine dayanmış itiliyor
bakir olan zirveye,
vahşi özgürlüğün zavallı umuduna,
dünyanın o en yüksek tepesine,
Üst Girit'e, gizli yuvaya!

Bütün gün Toledo'nun daraçık sokaklarında dolaşıyor, senin geçişinden beri üç yüz yıldan fazla bir zamandır süregelen, kükürt kokusunu soluyordum. Sanki yılan geçmiş gibi, havada canavar kokusu vardı. İnsanın yürümesi ve tepesinde büyük bir ruhun kanat çırptığını hissetmesi ne büyük korku ve ne büyük sevinçtir!

Geceleyinse, uyumak üzere yatıp, içim senin soluğunla dolu olarak uyuyakaldım, dede! Uyku muydu bu, yoksa yelkenlerini açmış üç direkli bir gemi olup ben içine girmiştim de, nereye gittiğimizi kaptana sorar sormaz Girit'e, Megalo Kastro'ya mı varmıştık? İkindi güneşi altında, Venedik'in taş

aslanları pembeleşiyor, büyük kulede San Markos'nun bayrağı dalgalanıyor, rıhtım zeytin yağı, şarap ve turunç kokuyordu. Liman kapısının yanında Geronimos'un meyhanesi, Venedikli, Cenovalı sarhoş denizciler ve limanın hayasız kadınlarıyla doluydu. Biz ikimiz bir kenarda, bir varilin ardında oturuyorduk. Meze olarak pişmiş istiridye ve pavurya getirmişlerdi, bardakları doldurup boşaltıyor, birbirimizin gözlerine bakıyor ve konuşmuyorduk.

İkimiz de gençtik, sen yirmi yaşında, ben on yedi... Katıksız dosttuk. Aynı kızı seviyor, ama kavga etmiyorduk. Geceleyin, onun penceresi altında ikimiz birlikte şarkı söylüyorduk; sende kitara vardı, bende lavta ve manilerle yüreğimizdeki derdi hafifletiyorduk. Senin erkekçe ve benim henüz oluşmamış yüreğim seslerimizle birleşiyordu. Kapalı penceresi ardında kızın seçimini serbestçe yapmasını bekliyorduk. Şafak sökerken de ayrılıyorduk birbirimizden; sen, âdetin olduğu üzere, tuvalin dışına taşan kocaman kanatlı melekler çizmek üzere, uyumadan önce fırçayı almak için, bense yorgun argın bir halde uyumaya, pencerenin açıldığını ve avucuma kırmızı bir elma düştüğünü düşümde görmeye gidiyordum.

Şimdiyse meyhanede birbirimize bakıyor ve konuşmuyorduk, buruk Malea[1] şarabı içmiştik, beynimiz açılmış, dal budak sarmış, bütün dünyayı sarıyordu.

"Kardeşim Menegi," dedim, "dünya bizim, gidiyoruz."

Sendelemek için birbirimizin beline sarıldık, senin soluğunu beynimde hissediyor, düşünüyordum: Ne zamana kadar, ne zamana kadar? Daha birkaç saat, sonra sabah olacak ve sevgili soluk üzerimden gidecek, bir daha hiç olmayacak! Ama gençtim, acıya dayanıyordum ve gözlerim sulanıyordu.

Limandaki kale kapısını geçtik, sağa saptık, kenti kuşatan Venedik surlarına çıktık. Ay acılı, yusyuvarlak tepemizde sarkıyor. Yalnızca en büyük yıldızlar onun ışığına karşı durabiliyor ve sakin, sessiz gökyüzünde ışıldıyorlardı. Sağımızda Girit Denizi uğulduyordu.

Sen durdun, sevgili arkadaşım, elini uzattın:

"Bak," dedin bana, "denize bak, surları yenmek için sal-

[1] Peloponnes'te bir yer adı.

dırıyor, Venediklileri kovmak için. Görmüyor musun? İyi bak, bunlar dalga değil, Menegaki (alay yollu bana bu adı veriyordun) at bunlar, korkunç süvariler!"

Güldüm.

"Dalgadır Menegi," dedim, "beygir değil."

Omuzlarını kaldırdın.

"Sen çamurdan gözlerle bakıyorsun," dedin, "ben ötekilerle; sen bedene bakıyorsun, ben ruha."

"Belki de böyle birbirimizden ayrılmayı istemeyecek kadar dostuz," dedim, "ruh kendi bedeninden ayrılmayı ister mi?"

Ayrılışı hatırladık, yüreğimiz burkuldu:

"Gidelim," dedin ve kolumu sıktın, "ayrılıktan söz etme!.."

Mehtapta bir süre ilerledik, ama aklımız ayrılıştaydı. İkimiz de mantığı dize getirip ağlamaya başlamamak için çaba harcıyorduk; utanıyorduk ikimiz de. İkimiz de Azizlerin Hayatları'nı okumuş, onların acıya karşı direnmelerini ve en sevdiklerinden sonsuza dek ayrılsalar da yaşarmayan gözlerini kıskanıyorduk, onun için kendilerine benzemeye yemin etmiştik.

Sen sessizliği bozmak için bana sordun:

"Ne düşünüyorsun?"

Ben heyecanımı gizlemeye çalışarak yanıt verdim:

"Hiç, şey işte, Girit Denizi'nin ne kadar vahşi olduğunu; bunu düşünüyordum ve şimdi sana bunu söylerken içimden denize girmek ve boğulsam bile dalgalarla boğuşmak geliyor."

Sen,

"Gençlik kendini ölümsüz olduğunu sanır ve onun için ölüme kafa tutar," diye yanıt verdin ve denize inmeme engel olmak istermiş gibi elimden tuttun.

Sevindim; elinle sıkışın bana çok duyarlıymış gibi geldi ve seni kaybetmekten duyduğum acı büyüdü.

Ama, farkında değilmişim gibi davrandım; konuşmamızı günlük ihtiyaçlara yöneltmek ve böylece çok kısa bir süre için ayrıldığımız anı unutmak istedim.

Sana:

"O gurbet elde nasıl yaşayacaksın, Menegi?" diye sordum. "Orada kimseyi tanımıyorsun, kimse seni tanımıyor, yıldızın henüz parlamadı ve kardeşin Manusas'ın sana vermiş olduğu düka altınları az. Ben senin elinin açık olduğunu biliyorum; çabuk harcarsın; sonrasından korkmuyor musun?"

Sen bana yanıt verdin:

"Benim için üzülme, Menegaki; ne kadar az param varsa, bana yeter; ne kadar çok param varsa, yetmez. Ne söylediğimi anladın mı?"

"Hayır."

Sen çocuk gibi güldün.

"Ben de anlamadım," dedin, "ama öyle işte!"

Ama benim üzüldüğümü gördün, omzumdan tuttun; beni avutmak için,

"Üzülme Menegaki," dedin, "mahvolmam; kafamda büyük amaçlar, ellerimde büyük bir kuvvet var. Gittiğim Frengistan'da ruhumu ya yenmek ya da yenilmeye zorlamak için, en büyüklerle mücadele edeceğim. Göreceksin. Göreceksin... Ve her şeyden önce korkma... Michelangelo'yla işe başlayacağım. Geçende Roma'da çizdiği Kıyamet Günü'nün bir kopyasını gördüm! Hoşuma gitmedi."

Ay ışığında gözlerinden ateş saçıldı, sesin kesinleşmişti; eğildin, yerden bir taş aldın ve aşağı, denize attın; sanki kuvvetini göstermek istiyordun da dalgaları taşa tutmuştun.

"Ne bakıyorsun bana? Çok şarap içtim de, sarhoş oldum mu sanıyorsun? Sarhoş olmadım, hayır; hoşuma gitmiyor, ben istemiyorum onları! Ben, başka bir Kıyamet Günü resmi yapacağım. İki katlı: Alt katta açılan mezarlar ve insan bedeni kadar büyük, havayı koklar gibi başları kalkık, huzursuz kurtlar; üst katta İsa. Tek başına İsa... Eğiliyor, kurtlara doğru üflüyor ve hava kelebeklerle doluyor. Yeniden Diriliş bu demektir; kurtların kelebek olması, geri dönüp ölümsüz kurtlar olmaları değil."

Başımı kaldırdım ve Ay'ın büyülü ışığında sana baktım; ateşli başının etrafındaki hava kelebeklerle dolmuştu.

Konuşmak için ağzımı açıyordum, bu Kıyamet Günü bana, din bakımından fazla sapkın görünüyordu, ama sen hararetlenmiştin, bana ayrılmamızdan önce sırlarını söylemekte acele ediyordun (artık sabah yaklaşıyordu); galiba artık benimle konuşmuyor, tek başına bir konuşmayı sürdürüyordun.

"Ruh-ül-Kudüs'ü, havarilerin başına inen güvercin gibi resmederler. Hiç utanmıyorlar mı? Hiç Ruh-ül-Kudüs tarafından yakıldıklarını hissetmediler mi? Bu masum, yenebilen kuşu nereden bulup bize ruh olarak sunuyorlar? Hayır, güvercin Ruh-ül-Kudüs değildir; o ateştir, insan yiyen ateş ve

azizlerin, din kurbanlarının, büyük mücadelecilerin tepesine yapışıp onları kül eder. Alçakgönüllü ruhlar onu güvercin sanıp kesseceklerini ve yiyebileceklerini sanıyorlar."

Güldüm.

"Ben, eğer Tanrı isterse, Ruh-ül-Kudüs'ün, havarilerinin başında resmini yapacağım, göreceksin."

Sustu, geleceğin Epifitis'ini[1] resmedermiş gibi elini hızla havada sallıyordu.

"Ateşi ışık yapamaz mısın?" dedim, ama hemen vazgeçtim, çünkü dostumun yüzü karardı.

Kaşlarını çattın,

"Işığa karşı olan hırsın," dedin. Bana baktın ve bir an için kızgınmışsın gibime geldi. "Neden acele ediyorsun? Bu bizim işimiz değil, Toprak bu, bulut değil, teni olan beden bunlar... Yağları, kemikleriyle biz onları alev yapalım! Bunu yapabiliriz, ötesini yapamayız, ama bu yeter... Bir kütükte de, bir ağacın yaprağında da, en parlak ipekli mantoda da ateş uyumakta, kendisini uyandırsın diye insanı beklemektedir; ateşi uyandır... İnsanın görevi budur işte! Bir ateş, taşların, insanların, meleklerin içinden geçiyor; ben onun resmini yapmak istiyorum; külün resmini değil... ben ressamım, dinbilimci değilim; Tanrı yaratıklarının yandığı anı, o anı resmetmek istiyorum; kül olmalarından az öncesini... Yetişeyim, yalnızca yetişeyim; bunun için soluyup acele ettiğimi görüyorsun; kül olmalarından önce yetişeyim diye..."

"Sus," dedim, "bedeninin çevresini alevlerle kuşatılmış hissediyorum."

"Korkma Menegaki, ateş Bakire Ana'dır ve ölümsüz oğulu doğurur... Hangi oğulu mu? Işığı! Hayat, Araf'tır ve biz yanarız; Cennet, bizim kendisine hazırladığımız ateşi ışık yapsın; onun işi budur!.."

Sustu ve biraz sonra,

"Bu," dedi, "bil ki insanın Tanrı'yla işbirliğidir. Bazıları bana zındık diyorlar, desinler, benim kendi Kutsal Kitabım var, ötekinin unuttuğunu ya da söylemediğini o söyler; ona acıyor ve TEKViN'i okuyorum: Tanrı dünyayı yaptı ve yedinci günü dinlendi; son yaratığını, insanı çağırdı ve dedi ki:

[1] Ruh-ül-Kudüs ilhamı.

"'Dinle oğlum, hayırduam üstüne olsun; ben dünyayı yaptım, onu tamamlamadım, yarıda bıraktım; yaratıcılığı sen devam ettir; dünyayı yak, onu ateş yap ve bana ver; ben onu ışık yapacağım!'"

Temiz hava ve ciddi sohbetle sarhoşluktan ayılmaya başlamıştık; bir taşın üstüne oturduk; denize bakıyorduk; hava, güneşin tarafında ağarıp mavileşmeye başlamıştı. Bir ara döndüğümde bana, alevler içindeymiş gibi göründün, Menegi!

"Anlatılmaz bir kutsallığı olan bir araştırmacısın," dedim, "ve ruhlarını kurtarmak için bedenleri öldürüyorsun."

"Sen ona ruh diyorsun, ben alev diyorum," diye karşılık verdin.

"Ben ruhları severim, ten de bence kutsaldır; onu da Tanrı yarattı; hem sana bir şey diyeceğim, ama gücenme, tenin de ruh olan bir yansıması vardır, ruhun da tenden ibaret bir ayva tüyü. Ahenkli bir şekilde denge sağlıyor, beraber yaşıyorlar, iyi dost, iyi komşudurlar; sen kutsal dengeyi ufalıyorsun."

"Denge hareketsizlik demektir, hareketsizlik de ölüm!"

"O halde hayat sürekli bir inkârdır; sen denge kurarak yıkılışa karşı koyabilen her şeyi inkâr ediyor, ufalıyor ve kesin olmayanı istiyorsun."

"Ben gerçek olanı istiyorum; maskeleri yırtıyor, tenleri kaldırıyorum; olmaz, diyorum, tenlerin altında ölümsüz bir şey var; onu arıyorum ben... Geri kalanların hepsi etler, güzellikler, maskelerdir, onları Tintoretto ve Tiziano'lara bırakıyorum; hayrını görsünler!"

"Sen Tiziano'yla Tintoretto'yu aşmak mı istiyorsun? Şu Girit manisini unutma:

"Yuvayı fazla yükseğe kuruyorsun, dal kırılacak!"

Sen başını salladın:

"Hayır, ben kimseyi aşmak istemiyorum; ben tekim!"

"Sen aşırı derecede gururlusun Menegi, Sabah Yıldızı gibi..."

"Hayır, ben daha da tekim."

"Tanrı küstahlıkla yalıtılmışlığı cezalandırır, aklını başına topla, sevgili dostum!"

Karşılık vermedin. Uluyan denize son kez baktın, hâlâ uykuda olan kente göz gezdirdin, ilk horozlar öttü, kalktın...

"Gidelim," dedin, "sabah oluyor."

Yine bana sarıldın, ilerliyorduk. Bir şeyler mırıldanıyor, ağzını açıp kapıyor; herhalde bir şey söylemek istiyordun da tereddüt ediyordun. Sonunda kendini tutamadın:

"Ağır bir şey söyleyeceğim. Menegaki; beni hoş gör, farz et ki sarhoşum!"

Ben güldüm.

"Tam fırsatı," dedim, "sarhoşken, başka zaman söyleyemediğin şeyi ağzından çıkarabilirsin; konuşan da sen değilsin, Malea şarabıdır. Evet?"

Sesin, solgun şafağın çok derininden geliyormuş gibi duyuldu; acılıydı:

"Bir gece Tanrı'ya sordum: 'Sabah Yıldızı'nı ne zaman bağışlayacaksın, efendim?' Bana şu karşılığı verdi: 'O beni bağışlayacağı zaman.' Anladın mı, genç dostum?"

"Bir gün sonra sana 'Tanrı'nın en büyük iş ortağı kimdir?' diye sorarlarsa şunu söyle: Sabah Yıldızı! Sana, Tanrı'nın yaratıkları içinden en acılı olanının kim olduğunu sorarlarsa şunu söyle: Sabah Yıldızı!

"Sana, bilesin diye en gizli sırlarımı açıklıyorum: Kafamda olanların hepsini bitirecek zamanı bulamazsam, mücadeleye sen devam et. Devam et, korkma ve Giritlinin Giritliye verdiği vahşi öğüdü unutma: 'Salıver gençliğini ve asla gözyaşı dökme ardından!' Erkek bu demektir, yiğitlik bu demektir. Kutsal alevin en son isteği budur.

"Bana söz veriyor musun? Yapabilecek misin? Bayılmayacak mısın? Arkana bakıp şöyle demeyecek misin: 'Rahat, huzur, kadın koynu ve ün, para iyi şeydir!' Neden konuşmuyorsun?"

"Bana verdiğin öğüt ağır, Menegi; insanın görevi biraz yumuşayamaz mı?"

"Olur, ama benim ya da senin için değil; ruhlar üç türlüdür, ibadetler de üç türlü:

"a) Ben senin elinde yayım, efendim; ger beni de paslanmayayım.

"b) Beni fazla germe Efendim, kırılırım;

"c) Ger beni, kırılsam da kimin umurunda.
"Seçmesi senden."

Uyandım. Mahallemdeki Santo Tome'un çanları sabah duasını haber veriyordu; gün doğmaktaydı. Sokakta, kadın topuklarının kaldırım üzerinde çıkardığı şakrak sesler duyuldu; avluda küçük bir horoz boğuk bir sesle öttü; Toledo uyanıyordu. Rüya hâlâ gözkapaklarımdan sarkıyor, içimi korkuyla doldurup beni uykumdan uyandıran korkunç son sözü hâlâ işitiyordum: Seçmesi senden!

Sevgili dede! Benim, Toledo'da bir gece uyuduğum ve senin Toledo'ya bir Giritlinin gelişinin kokusunu alıp mezarından kalktığın, düş haline girdiğin, gelip beni bulduğun günden bu yana ne kadar zaman geçti? Bir şimşek mi? Üç yüz yıl mı? Sevgi diyarında şimşekle sonsuzluğu kim ayırt edebilir? Ondan bu yana bir hayat geçti; siyah saçlar ağardı, şakaklar çöktü, gözler bulanık görmeye başladı. Yay Tanrı'nın ellerinde mi gıcırdadı, Şeytan'ın ellerinde mi? Ben, hiçbir zaman bunu fark edemedim. Ama benimkinden çok daha büyük, çok daha iyi bir kuvvetin, okla silahlanmış bir halde geçtiğini ve atış yaptığını hissetmek beni sevindiriyordu. Bütün ağaçlar namusludur, çünkü bütün ağaçlardan haç yapabilirsin. Aynı şekilde bütün bedenler de kutsaldır, çünkü bütün bedenlerden yay yapabilirsin. Bütün hayatım boyunca merhametsiz, doymak bilmez ellerde yay oldum; görünmez eller kaç kez yayı gerdiler. Çok gerdiler ve ben onun kırılacak derecede gıcırdadığını duyuyordum! "Kırılsın!" diye bağırıyordum; zaten sen bana seçmemi öğütlemiştin dede, seçtim!

Seçtim ve şimdi akşam tepelerde buğulanıyor; gölgeler büyüdü, hava ölülerle doldu; kavga paydos ediyor. Yendim mi? Yalnız şunu biliyorum: Bedenim yara bere içinde ve ayakta duramıyorum.

Bütün göğsüm yaralarla dolu, elimden geleni yaptım dede, seni utandırmamak için yapabileceğimden de fazlasını... Ve artık savaş sona erdiği için, senin yanına uzanmaya, yanında toprak olmaya, seninle birlikte Kıyamet'i beklemeye geliyorum.

Elini öperim, sağ omzunu öperim, sol omzunu öperim.

Hoş bulduk, dede!

NİKOS KAZANCAKİS

EL GRECO'YA MEKTUPLAR

CAN

ANLATI

Hatırlamak için belleğime başvuruyorum; havayı, hayatımı toparlıyor, generalin karşısındaki asker gibi dimdik duruyor ve El Greco'ya mektuplar yazıyorum; çünkü aynı Girit toprağından yoğrulduk, canlı ya da ölü tüm mücadeleciler içinde beni en iyi o anlayabilir. Kendisi de taşların üzerinde aynı kırmızı izi bırakmadı mı?

Zorba, *Yeniden Çarmıha Gerilen İsa*, *Kardeş Kavgası*, *Kaptan Mihalis*, *Günaha Son Çağrı* gibi yapıtlarıyla 20. yüzyılın yalnızca yazınsal açıdan değil, düşünsel yönden de en etkileyici yazarlarından biri sayılan **Nikos Kazancakis**'in büyük anlatısı ***El Greco'ya Mektuplar***, yazarın "ruhsal otobiyografi"sidir. Kazancakis, kendisi gibi Giritli olan ünlü Rönesans ressamı El Greco'ya mektuplar biçiminde kaleme aldığı kitabında, yaşamı boyunca izini sürdüğü düşünsel, ruhsal ve ahlaksal yolculuğu anlatır. Gerçekle kurmacanın iç içe geçtiği bu kitap, insan varoluşunun anlamını ve anlamsızlığını sorgular.

KAPAK RESMİ: EL GRECO

ISBN 978-975-510-929-9

9 789755 109299

http://www.canyayinlari.com

KDV İÇİNDEDİR

26,00 YTL